

Christeliicken waerseggher

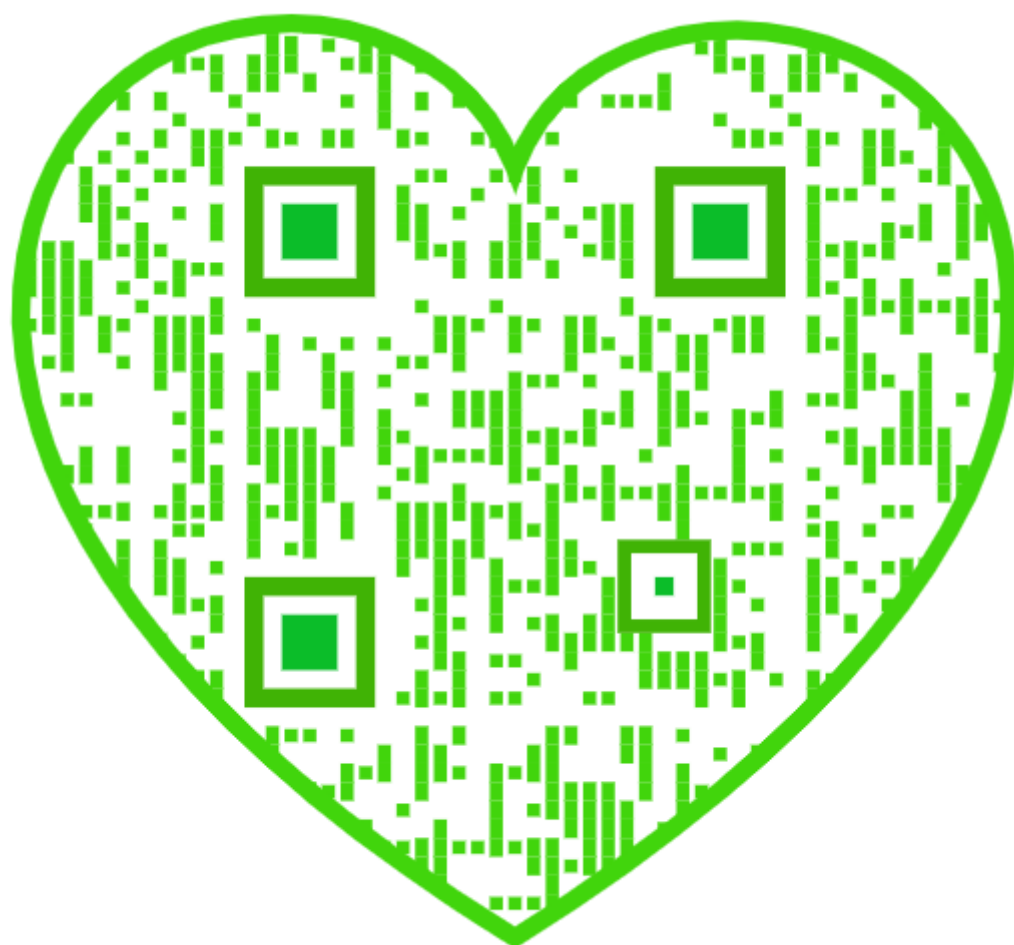
Jan David

bron

Jan David, *Christeliicken waerseggher*. Jan Moerentorf, Antwerpen 1603

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/davi002chri01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Edele ende weerde heeren, *mijn Heere den Hoogh-bailliu, Schepenen vander Keure, ende Raeden der stede van Ghendt.*

ALS Artaxerxes coninck van Persen, veur-by rijdende, van een ieghelijck naer de costume vanden lande beghift wierdt, een land-man hem te ghemoete comende, ende niet ter handt hebbende om den coninck te beschincken, is rasch totter naest-vloedende riuere gheloopen (Cyrus ghenaeamt) ende water met beyden sijn handen scheppende, is soo totten coninck ghecomen, roepende ende segghende: O Heer coninck, wel moet ghy vaeren, ende eeuwelijck leuen. Siet, ick beschincke v hier met de wateren van Cyrus: want ick niet anders ter handt en hadde, noch met haeste iets beters en coste ghevinden. De coninck in dit vry voort-stel ghenoechte nemende, heeft hem gheantwoordt, segghende: Ick neme de ghifte in dancke: eens-deels, want het water den mensche soo nutbaer ende noodelijck is: ten anderen om dattet den naem van den Coninck Cyrus draeght.

Al-soo ick (Ed. ende W.H.) willende u-lieden eenigh teecken van goetd-hertigheydt bewijzen, ende daer mede alle behoerlijcke goetd-ionstigheydt schincken; en hebbe niet bequaemers ghevonden, dan met beyde mijne handen desen boeck te presenteren, goede leeringhen, als salighe wateren in-houdende,

ende verciert met den princelijcken naem vande Waerheydt, die't al te boven gaet: gheintituleert zijnde, DEN CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER.

Want soo veel den tijtel ende het in-houdt des boecks aen-gaet, hoe wel dat de VVaerheydt alle Rechteren ende Magistraten is betaemende, dat magh-men uyt dese woorden des Philosoophs Pythagoras bevroeden, die al-dus seyde: *Tunc rem Deo similem faciunt homines, cum VERITATEM exercent*: Als-dan doen de menschen een dinghen Gode ghelijck, als sy de VVaerheydt oeffenen, ende te wercke stellen. Waerom oock alle Rechteren ende Ouersten van Godts weghe, selfs in den naem Godts zijn mede-deylende, om dat sy opder aerden sijn plaetse houden, ende officie bedienen. Ende daerom ist van noode alle waerheydt, gherechtigheydt, ende iustitie wel t'onderhouden: want oock soo Aristoteles seght: *Sine iustitia impossibile est habitari ciuitatem*: Sonder recht en iustitie en ist niet moghelijck in eenighe stadt te connen wonen. Hoe dese van u-lieden onder-houden werdt, dat blijkt daghelijcks, deur het wel-loonen der goede, ende t'verghelden der quaede, met sulcks als sy verdienen. Soo dat de gherechtigheydt ende waerheydt in't midden van u-lieden haere plaetse heeft.

Maer wat sal ick vande Christelijcke waerheydt seggen, daer Godt almaghtigh dese stadt van Ghendt, omtrent van ouer de duysent iaeren, eerst deur den dienst van S. Liuinus, ende daer naer deur S. Amandus mede begaeft heeft, als sy uyt de duysternisse der Heydensche af-goderije ende valscheydt, tot het claer licht ende WAERHEYDT des Christen gheloofs ghe-

broght is gheweest? Hoe groot een gheluck ende vvel-vaert dese Stede ende om-ligghende landen alsdan gheschiedt is, heeft eens-deels ghebleken, aen het gheweldigh teghen-trecken, dat de boose vyandt als-dan dede, om sijn paleys ende saele, deur sijne valsche goden Mars ende Mercurius ende sulcke te behouden, ende het planten van t'cruys Christi te beletten: ende ten anderen, deur de listighe ende crachtighe pooghen, die hy binnen onsen tijden, meer dan eens, ghedaen heeft; om dese hemelsche claerheydt, ende goddelijcke Waerheydt van hier wederom wech te nemen. Het vvelcke veel meer waere, als v uvve ooghen, de sonne, ende d'leuen te benemen: vvant by t'verlies der sielen saligheydt, en is gheen schade te verghelijcken.

Ghy hebt (ô Stadt van Ghendt) oock als ghy Christum noch niet en kendet, vvonderbaer ghevveest in alle uwe saecken, in den standt, vvateren, ghestichten, schoonheydt, maght van volcke, rijckdommen, ghevvaldt, ende heerlijkheydt: maer nochtans moet ghy vveten (soo ghy doet, oock Godt dies danckende) dat metter vvaerheydt tot v magh gheseyt vvorden, t'ghene dat S. Augustijn tot de stadt van Rome seyde, de selue aen-sprekende, soo sy nu in de hooghste vvoeelinghe der vveereltlijcke aen-richtinghen ghestelt vvas, eer sy tot het Christen ghelooue bekeert vverdt: *Quantae dementiae est, hoc semper sudore et sanguine quaerere, quod cùm adeptum fuerit, nullo pacto retineri potest! Roma, Christum sequere; ne pereat labor tuus.* Och, seyt hy, wat een groote uyt-sinnigheydt ist, dat altijds met svveet ende bloedt te soecken,

d'welck alst vercregen is, men niet behouden en can. O Roma, volgt Christum naer, op dat al uwen aerbeydt niet verloren en gae.

Dat hebt ghy soo ghedaen, daer aen houdt ghy v, *ende* toont in alder manieren metten wercke, dat ghy in desen salighen standt des Christen gheloofs vvilt vol-herden, iae altijdts meer ende meer toe-nemen. Dit betuygen alle die groote menighen van Cloosteren, Godts-huysen, ende H. plaetsen, die ghy met niet minder eere, als met grooten coste, hebt wederom te beene ghestelt. Dit betuyghen alle die gheestelijke personen, *ende* dienaeren Godts, die ghy zijt als een moeder in haeren schoot hoedende *ende* voedende. Dit bevestight oock die groote sorghvuldigheydt, om den dienst Godts, het Christen ghelooue, ende oeffeninghe der Christene Religie, in alle haer leden ende deelen te doen onder-houden, altijdts tot meerder gewin van sielen. Hier toe streckt oock, het blijde aenveerden der Societeyt IESV, *ende* der Capuchinen Ordene, die ghy te veuren noyt ghehadt en hebt. Dit roept ende ghetuyght bouen dien, het saligh ende vruchtbaer op-stellen ende onder-houden, van alle die Sondagh-scholen, tot onder-wijs der iongheydt, soo inde Christelijcke leeringhe oft Catechismus, als in lesen en schrijuen, veur die't begheeren: waer toe ghy gheen cost en spaert.

Ende, op dat u-lieder Ed. *ende* Weerd. van my oock, tot alle sulcke goede *ende* goddelijcke veur-nemen ende wercken, eenighen onder-standt gheboden worde; soo hebbe ick, bouen den cleynen dienst, die wy tot sulcks, metter leuende stemme dagelijks zijn doende,

oock metten schrifte *ende* penne u-liederen lof-baeren yuer willen vervoorden.
Daer toe desen CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER u-lieder op-draghende: op dat
gy-lieden in allen noodt tot hem moght uwen toe-vlught nemen, om van t'ghene dat
het ghelooue ende het Christen leuen aen-gaet, ghetrouwelijck onder-richt te werden.

Desen hebb'ick eerst-mael, als hy in d'Latijne uytquam, ghedediceert (soo't u-lieden
kennelijck is) aen mijnen Eerw.^{sten} Heere, mijn Heere Petrus Simons, bisschop van
Ipre: maer hebbe om verscheyden redenen goet ghevonden, den seluen, nu in onser
tale voortscomende, aen mijne Ed. *ende* Weerd. Heeren, te presenteren. Ten eersten,
om dat mijne Heeren, van rechtsweghe, de vruchten genieten moeten, die ick op
haerlieder grondt ben saeyende en plantende, daer Godt de Heere den wasdom af
gheeft. Ten anderen, om dat de rechte reden scheen te vereysschen, dat den selfden
boeck, die mijnen veur-noemden Eerw.^{sten} Heere, den Bisschop van Ipre in d'Latijne
gedediceert is geweest, den seluen oock soude u-lieden in onse tale gedediceert
worden. Ten lesten, om dat hy't selue my soo gheraden *ende* in-ghegeuen heeft: de
selfde reden hem, *ende* my daer toe ghelijckelijck roerende. VVant, wie en weet niet,
met wat grooter goetd-hertigheydt hy dese Stadt oyt toe-ghedaen is gheweest, ende
noch is? ende wat een vrucht als hy in uwe Republijcke ghedaen heeft, ten tijde van,
ter saligher memorie, CORNELIVS IANSENIVS eerste Bisschop van Ghendt, onser
beyden meester *ende* Heere? Het zij d'woordt Godts predikende, t'zij eenen
ieghelijcken troost ende raedt

gheuende, ende by-standt bewijssende: als de gheheele stadt ende ghemeynthe met den armen der liefde ende ionste om-helsende? Des oock eenen ieghelijcken kennelijck ghenoech is, wat goeder affectie gyliden mijne Heeren, met de gheheele Stadt hem oyt ghedreghen hebt, ende noch zijt draghende.

Die eenvoudigheydt dan der herten, die tusschen hem ende u-lieden blijckelijck is, en diende oock in dit ghemoedt der saecken noch vergheten noch versweghen: maer met dusdanigh een op-draghen van den seluen boeck noch claerder betuyght, ende stercker beseghelt te worden.

Het sal dan mijne Ed. *ende* Weerd. Heeren ghelieuen, dese mijne cleyne goedt-ionstigheydt in dancke te ontfanghen; *ende* daer mede te houden veur versekert, soo wel vande gansche ghedienstigheydt, die ick kenne mijnen Heeren ende deser Stadt schuldigh te zijn, als van de goed-hertigheydt, die mijne Heeren tot onse Societeyt zijn metter daedt bewijssende. Hopende soo daer in voorts ende voorts te continueren, dat de meeste glorie Godts, ende de meeste wel-vaert deser Republijcke daer mede altiids meer ende meer magh vervoordert worden.

Te Ghendt, den 13. Septembr. 1602.

V-lieder Ed. ende VVeerd. H.

dienaer inden Heere

IOANNES DAVID.

Vermaen totten Leser.

Ghy sult onder-tusschen, in d'beleedt onses boecks, eenige sententien in Latijne vinden, midts dat soo vwie iet Latijns can, in sulcks sijn vermaeck neemt. Maer op dat v de selue in d'lesen niet en belemmeren, slaet die slechts ouer al lesende, ende vervolght het Duytsch, ende sult vinden, datt al vvel aen een hanght, oock het Latijn ouer al latende staen: vvant de selue sententien altijds daer by verduyscht vvorden. Dit hebb'ick soo vvillen te veuren vermanen, teghen t'vernoeyen dat anders in t'ghemoedt der Latijn-scher sententien in d'lesen moght ouer-comen.

Veur-reden.

ALsmen den ghemeynen handel en wandel der menschen aen-merckt, daer sietmen d'eenighe soo toe-ghedaen, om een ieder goedt en behulpsaem te wesen, ende d'andere soo hun tot quellinghe, en bederuenisse haers naestens begheurende, als oft sy daer toe gheboren waren. In dese verscheyden porringhe, en pooghinghe, sien wy veur ooghen, t'ghene dat de Wijse-man seght: *Vnus aedificans, & vnus destruens*: D'een maeckende en⁺ stichtende, ende d'ander brekende en ont-stichtende. Het welck dadelijck, en figuerlijck gheschiedde ten tijde⁺ van Nehemias, als de Ioden de mueren van Hierusalem stichtten, ende de om-ligghende benijders de selue sochten ter neder te werpen.

⁺Eccli.34.

⁺2. Esdr.4.

Tot lof ende veur-deel van de ghene, die hun tot hulp van andere stellen, ist dat eer-tijds Cicero het segghen⁺ van Plato verhaelt heeft: *Non solùm nobis nati sumus*: Wy en zijn veur ons alleen niet gheboren. D'welck⁺ oock soo ghenoech de H. ^{+Cic.I.Offic.} Apostel Paulus seght: *Nemo enim nostrum sibi viuit*: Niemandt van ons, en leeft ^{+Rom.14} veur sy seluen: maer ten dienste van Godt bouen al, ende dan, tot sijnder sielen, ^{2.Cor.5.} ende voorts tot sijns naestens hulpe en saligheydt. Soo hy oock t'onsen veur-nemen, sy seluen⁺ als een exempel en spieghel stelt, segghende: *Omnibus omnia factus sum; vt omnes facerem saluos*: Ick ben allen menschen al gheworden: op dat ick een ^{+1.Cor.9.} ieghelijk winnen en saligh maecken soude. Soo naer hem dit noch andere op ghenomen hebben, metter spreek-woordt, en metten wercke.

Teghen de ghene, die hun tot verleydschap ende bederuenis van andere begheuen, streckt die waere en⁺ swaere sententie des Wijse-mans: *Homines pestilentes dissipant ciuitatem*: Schimpighe en schadelijcke menschen verderuen een stadt. Want deur ^{+Prou.29.} haer-lieder quaedt in-gheuen, exempel, ende op-stel, verderuen sy't al, daer sy aen-comen. Ende sy zijn de cause vande verwoestinghe der ghemeynte, van steden en van landen.⁺ Van soodanighe sprekt Cicero: *Nulla detestabilior est immanitas, quàm eorum, qui lacerant scelere patriam: & in ea funditus delenda, occupantur*: ^{+Cic.I.Offic.} Daer en is gheen vervloekter boosheydt, dan der ghener, die deur argheydt ende quade stucken, hun vaders-landt verscheuren: ende hun begheuen om t'selue ten gronde te verwoesten.

De sulcke moght-men met al-soo goeden rechte, Vyanden des menschelijcks gheslachts noemen, als-men⁺ eer-tijds eenen Timon van Athenen noemde. Die soo alle menschen qualijck-vaert beminde, dat hy alle de weerelt, ende sy seluen ^{+Bap. Fulgos. lib.9. cap 11.} mede, haette. Dan, soo hem eens Alcibiades noch een kindt wesende, in t'ghemoedt quam, nam het in zijn armen, ende kustet, met groote

teecken en van lieflijckheydt dat kindt aen-vallende. Ghevraeght zijnde, wat hem ouer quam, teghen sijn naturel ende ghewoonte, dit kindt sulcken vriendelijckheydt ende blijdschap te bewijzen! Ick hebbe (seyt hy) daerom dit kindt soo lief, om dat ick uyt sijnen aerdt en seker teecken en, in hem veur-sie, dat hy noch eens, die van Athenen, een groote cause ende oorsaecke van veel verdriets ende quaedts worden sal. Allen die hope dede sijn herte soo seer verheughen. Anders en moght hy geen menschen gheluchten, noch met vrede gelijden.

Sy hadden, veur-waer, d'een den anderen wel vonden.⁺ Want desen Alcibiades was van sulcken arghen aerdt, dat hy, noch een kindt wesende, ende Periclem sijnen oom eens mis-troostigh vindende, hem vraeghde, waerom hy soo droeuigh was? Hy antwoordde: Ick heffe en legghen, hoe ick den Volcke goet bewijs en rekeninghe gheuen sal, vande groote on-costen, die ick op de ghemeyne burse ghedaen hebbe: ende ick en sieder my niet wel deur te gheraecken. Soo seyde dit kindt Alcibiades, sijn neefken, daer op: *Quinimò cogitandum tibi potiùs, quomodo non reddas*: Wat soudt ghy v hoofd daer mede breken, seyt hy? Peyst lieuer ter contrarie, hoe ghy gheen rekeninghe en sult gheuen. Den oom Pericles dit op-nemende, heeft sijn eyghen volck sulcken roeren van orloghe by den vyandt bedecktelijck op-gherockt, dat-ment qualijck coste af-ghespinnen: ende soo, dat de ghemeynte van Athenen gheen ghedachte noch moete en hadden, om van rekeninghe meer te peysen: maer hadden al ghenoech te doen, om hun Rijke deur den seluen Periclem te bewaeren. Ende desen ionghen, Alcibiades, te manne ghecomen zijnde, heeft hem soo voorts ghedraghen, dat hy sijn eyghen Vader-landt in vele manieren ghequolen, ende ten eynde gansch verdoruen ende verwoest heeft.

⁺*Sabell.lib.I.cap.3.*

Ende dien Timon veur-seyt, was oock soo boos ende⁺ onmenschelijck, dat, als hy eenen ouden fighe-boom

⁺*Fulgos. ibid.*

(daer vele van Athenen haer seluen aen verhanghen hadden) af cappen soude, om sijn huys te vermeerderen: gingh eerst by de Magistraet, ende verclaerde daer ouer-luydt: Soo wie leuens moede waere, ende sy seluen verhanghen wilde, dat hy terstondt comen soude, eer hy sijne boomen velde. Wat een on-aerdighe nature van menschen is my dat? Iae't: maer noch schadelijcker vyanden der ghemeynte zijn sy, die andere, naer de siele, deur quade leeringhe, als ketteren, oft deur quaden raedt ende exempelen, als Politijcken ende quade Christenen, verleyden en verderuen.

Daerom, ghelijck het een seer schadelijcke saecke is, als sommighe hun sinnen en vermoghen, tot verleydschap van andere stellen: al-soo doen sy seer wel, die met al haere maght, haren naesten tot meerder deughdt en saligheydt soecken te brenghen. Eenighe met het prediken van d'woordt Godts, ende salighe vermaningen: ander deur t'vervoorderen van kercken, Cloosteren, Collegien, Scholen, Godts-huysen, ende dierghelijcke godt-salighe instellinghen, tot Godts eere, ende saligheydt der sielen eyghentlijck streckende. Als oock alle andere, die naer haeren staet oft ampt, de goede veur-staen, ende de quade behoorlijck straffen, ter ghemeyne ruste en wel-standt. Onder alle welcke, de minste noch de leste niet en zijn (al noemde ickse lest) die deur goetd exempel ende ghestichtigh leuen, andere, als metter daedt, wijsen en leyden, deur den wegh der deughden ten eeuwichen leuen.

Dus heeft my goetd ghedocht, ter meerder eeren Godts, ende tot een weynigh onder-standts van sommighe sielen, onder soo groot ghetal, van die verloren gaen, oock wat de handt toe te steken, neffens soo vele andere die den principalen, ende veur-neemsten last draghen: om met dit selue, d'welck ick naer mijn cleyn vermoghen soude connen by brenghen, te helpen: oft om eenighe der dolende, ten rechten weghe te doen keeren: oft die twijfelachtigh is, goeden raedt

en vasteren standt te geuen: oft emmers, die noch staen, *ende* deur het oprecht Catholijck ghelooue, den salighen wegh der gheboden Godts wandelen, in het selue deur mijn cleyn toe-doen te *verstercken*, *ende* den moedt tot weldoen te vermeerderen, om te vlijtiger al te deur-comen.

Hier toe hadd'ick, ouer acht oft thien iaren, seker Vragen *ende* antwoorden in dicht oft rijm gestelt: waer in ick het principale van t'Christen geloof, *ende* van't deughdelijck leuen in t'corte begrijpende was, ten op-sien der Christelijcke Iongheydt: wiens goedt onder-wijs my oyt seer aen-gestaen heeft, als wesende een vande orborlijckste oeffeninghen, die men in de Christene ghemeynte doen mocht. *Ende*, soo ick tot een cort *ende* claer beduydt der seluer hondert Vragen *ende* antwoorden, begonst eenighe uyt-legginghe daer op te stellen, meest om te bewijzen wat dat sy al in-hielden, *ende* watter op liep, om soo veel te meer profijts ter sielen, veur die't lesen oft hooren moght, Christo aen te brengen: soo ist gheschiedt, dat het onder de handt meer *ende* meer wassende, langher aen-gheloopen heeft, *ende* meerder gheworden is, dan ick gheschickt oft oock ghedacht hadde.

Dat den Catechismus, oft Christelijcke leeringe aengaet, dat hebb'ick meest al in t'corte ghestelt: als meer dienende tot een ververschen van t'ghene, dat men te veuren ghehoort *ende* elders gheleert heeft, dan tot een nieuw her-nemen van t'ghene, d'welck soo wel *ende* soo menighvuldijck van andere tot noch toe ghestelt *ende* uyt-ghegeuen is gheweest. Soo waer nochtans iet sulcks van my wat langher oft breeder verhandelt wordt, dan andere puncten der ghelijcker materie, dat magh uyt sulcker oorsaecke gheschiedt zijn, om dat by auontuere t'selue op sulcker manieren eer-tijds niet en heeft gheroert gheweest.

Waer by het oock comt, dat sommige Capitelen corter vallen, *ende* andere ter contrarie seer langh. Niet, dat in de corte, stof ghebrak, om oock in d'lange te beleyden: maer, om dat sulcks, oft soo noodelijck niet en scheen te

wesen, oft dat-men het selue deur ander betere wegen, vernemen en weten moghte: al-daer de saecke langher aen leydende, daer't my orboorlijkst *ende* heden-s'daeghs meest dochte van noode te wesen. Emmers, daer de geest my toe dreef in't schrijuen, daer hebb'ick de penne oock laten lopen, soo verre my mijn herte ghetuyghde, dat ick met eenen goeden yeuer gheroert was, om t'quaedt *ende* der quaed-willighen voort-stel te beletten *ende* om Godts eere *ende* de deughd te vervoorderen. Welcke mijne goede meyninge men oock wijten moet, al t'gene, datter oft niet soo treffelijck, oft niet soo ordentlijck ghestelt en is, als de saecke oft de Leser wel souden met rechte mogen vereysschen. Biddende daerom *den* seluen, dit mijn cleyn veur-nemen soo te willen in dancke nemen, als ick hope dat Godt doen sal: wien ick met Daudid segghe, als hy nu gereedschap totter stichten des Tempels ghemaect⁺ hadde: *Scio, Deus meus, quòd probes corda; & simplicitatem diligas. Vnde & ego, in simplicitate cordis mei, laetus obtuli vniuersa haec*: Ick wete wel, o mijn Godt, dat ghy de herten aen-siet, *ende* beproeft: *ende* dat ghy de eenvuldigheydt bemint. Daerom hebb'ick oock, in de simpelheydt bemint. Daerom hebb'ick oock, in de simpelheydt mijnder herten, met blijdschap, vry-willigh, v alle dese dinghen op-ghedreghen.

⁺5.Paral.29.

Dat ick dit boeck *den* naem CHRISTELYCKEN VVAERSEGGHER hebbe ghegeuen, reden is dese: Om dat nu de menschen soo geneyght zijn om raedt en daedt te versoecken van hem, die de ghesworen vyandt Christi *ende* der Christenen is: dat is, vanden boosen geest, in sijn allendige slaefsche dienaers, en dienaressen, Tooueraers, Waer-seggers, Geborte-lesers, Fortuyn-seggers, Handbesienders, *ende* sulcke verduyuelde menschen. Het welcke fenijnigh quaedt, hoe't meer en meer onder de Christenen verbreydt: hoe dattet te claerder een teecken is van een groot af-scheyden van d'eeuwighe Waerheydt *ende* waerachtigen Saligh-maecker, Christus IESVS onse Heere. Eerst-mael, by ghebreke van ghelooue: daer naer vervolghens, deur een ongoddelijck leuen: waer mede

de weerelt heden-s'daeghs schijnt ouer-goten, iae deurweyckt te wesen: naest het punct, om te verdrincken *ende* te versincken: ende meer dan tijdt de selue de handt te bieden, *ende* alle andere op te roepen, ter hulpe: op dat sy in haere boosheydt niet en versmoore.

Als-men dan nu soo tot vragen *ende* onder-soecken gheneyght is *ende* om in alle tegentheyt oft noodt, tot de loghenachtighe Waerseggheers te loopen: soo hebb' ick desen boeck den naem van CHRISTELYCKE VVAERSEGGHER willen gheuen: op dat-men gherustelijck hem toegae, ende vrij vraghe, sulcks als-men weten oft hebben wilt. Hopende dat hy, oft in d'besonder, oft emmers in t'ghemeyne, goet bescheedt *ende* verclaers sal gheuen, op t'ghene dat-men met ganscheydt des herten, ten goeden veur-nemen vragen moghte: soo wel om spoedelijck en gherustelijck te leuen, als oock om wel ende salighlijck te steruen. Ende om soo, deur dit tijdelijck verdriet, het eeuwich verdriet t'ont-gaen, ende die blijde, gheduerighe hemelsche wel-vaert en glorie te becomen. Waer toe ick oock den goed-willighen Leser bidde, my met sijn ghebedt te willen helpen.

Totten Leser.

*Isser iet, dat v herte doet heffen, oft legghen;
Oft, vvilt ghy iet vveten, dat v moght baten:
Vraeght desen WAERSEGGHER, sy salt v segghen:
Vraeght vry, hy en sal v inden noodt niet laten.*

ENde op dat ghy te beter teghen de VALSCHE VVAERSEGGHERS *ende* der-ghelijcker ongoddelijcker menschen voort-stel moght bevrijdt wesen, soo hebb' ick op d'eynde des boecks een Tractaet van al-sulcke boosheden ghestelt, als een schild-wacht *ende* waer-schouwinghe, met salighen raedt *ende* remedie daer teghen, soo ghy daer sult vinden.

Op den Christelijcken Waerseggheer.

WAer in de Saligheydt des menschen is gheleghe;
Dat is een svvarigheydt, die alle VVijse vveghen.
Die heeft-men oyt ghevraeght, ghesocht in allen hoecken:
Elcks schole dit ghevvaeght, dit riepen alle boecken.
Maer noyt en hebben sy, met al hun spitse sinnen,
Den grondt van dit punct vrij, te recht connen vervvinnen.
Maer ghy, ô Leser goedt, hoe slecht, hoe iongh van iaeren,
VVilt ghy met cloecken moedt, vvijser dan al die vvaeren,
Den rechten sin verstaen, en saligheydt vervveruen,
Dat ghy met Godt moght gaen, vvanneer ghy comt te steruen?
Ten is v gheenen noodt, der Philosophen droomen,
Oft boeck van bloede roodt, t'onder-soecken met schroomen.
VVegh, vvegh, van hier; als roock, waer-seggers, hand-besienders,
Gheboorte-lesers oock, als duyuels plicht-bedienders.
Vry-moedigh neemt ter handt, en leest desen VVaerseggheer;
Hier vindt ghy VVaerheyds standt, en valscheyds weder-leggheer.
Leeft, siet, daer't v best greyt, hy sal v claer vermellen,
VVaer in dat saligheydt, en vvel-standt is te stellen.
Niet in des vveerelts pracht, hoogheydt, prijs, edel stammen,
Rijckdom, vvellust, oft maght, des men Godt siet vergrammen:
Maer in d'op-recht Gheloof, ghebruyck der Sacramenten,
End' in der Deughden schoof, met Godt in t'hert te prenten.
Mids VVeerelts cloeck vermaen, deur een godvruchtigh leuen,
Denckend' op s'Doodts bestaen, om Godt sijn siel te gheuen.
Leest dan met vlijtigheydt, en leert de rechte vveghen,
VVaer in de Saligheydt des menschen is gheleghe.

I.D.C.

INITIVM SAPIENTIAE TIMOR DOMINI. 1.

Liber Sapientiae.

Initivm Sapiëntiae Timor Domini.

Quod sibi principium posuit Sapientia vera?
Numinis, infixum summisso in corde, Timorem.

*Welck is d'oprecht beghin: om tot Wysheyt te comen?
De Vreese Godts; met sin: Sonder dies te beromen.*

*Diuine Sagesse, Donne moy adresse, Pour aller a vous?
Commenc' a refraindre, Ton coeur, et a craindre, De Dieu le courroux.*

Christelycken Waerseggheer: **Deur den E. Heere *P. Ioannes David*, Priester** **der Societeyt *Iesv*.**

Capit. I.

Velck is d'oprecht beghin, om tot Wijsheydt te comen?
De Vreese Godts, met sin: sonder dies te beromen.

MEN beuindt daghelijcks, waerchtigh⁺ te wesen, het ghene dat den Philosophe seght:
Omnes homines naturâ scire desiderant: Alle menschen hebben uytter nature een ^{+Aristos. I. Metaph.}
 begheerte, om te weten. Ende dit niet alleen in de ghemeyne ondersoeckinghe, van
 saeken diemen door t'ghesichte, oft ghehoor, oft eenighe andere bespeuringhe vernemt:
 maer oock in ernstige becominghe van alderhande scientien ende wetentheden, deur
 welcke men iemandt pleegh wijs ende wetende te rekenen. Elck heeft dan eenen⁺
 treck om tot wetentheydt ende wijsheydt te comen. Maer de hooghste ende edelste ^{+Waerachtige Wijsheydt.}
 wijsheydt is ghelegghen in Godt te kennen, ende sy seluen. Om welcke wijsheydt S.
 Augustinus was biddende, op dese maniere: *Domine, nouerim te; nouerim me.* O⁺
 Heere, verlicht my dat ick v kennen magh, ende dan my seluen oock. ^{+Aug.Soliloq.lib 2.}
 Van de kennisse Godts, sprekt Christus aldus: *Haec est vita aeterna, vt* ^{ca.1.tom.1.}
cognoscant te solum Deum verum; & quem misisti, Ie-⁺

^{+Ioan.17.}

sum Christum. Dit is het eeuwigh leuen, dat sy v kennen, alleen waerachtigh Godt: ende Iesum Christum, die ghy ghesonden hebt. Dat is den vondt ende de wete, als seker middel, om ten eeuwighen leuen te gheraecken: oprechte kennisse Godts, deur Iesum Christum, sijnen eenighen sone, onsen heere. Van sy seluen te kennen (welcke wijsheydt soo met de eerste aen een houdt, dat sy daer qualijck om af te scheyden is) weerdigh is te bemercken, hoe selfs de Heydenen op den tempel van Apollo stelden met gouden letteren,⁺ *Nosce teipsum*: Kent v seluen. Waer mede sy te kennen ghauen, dattet oock tot de hooghste ende excellentste wijsheydt dienende was, sy seluen te kennen: ende tot welcke niemandt en gheraeckt, dan deur een besonder verlichten ende gratie der Goddelijcker wijsheydt. ^{+Diogen. Laërtius lib.1.}

Tot dese meeste ende weerdighste wijsheydt, behoort oock toe, het goedt vant quaedt t'onderscheyden: waer van Godt selue soo vele houdt, dat hy sulcke menschen sijnen mondt heet te wesen: seggende⁺ aldus deur den Prophete Ieremias: *Si separaueris pretiosum à vili; quasi os meum eris*: Ist saecke dat ghy het goedt ende t'costelijcke, vant snoode ende verworpen verscheydet, soo sult ghy als mijnen mondt wesen. Want ghelijck den mondt deur den smaeck ende ghevoelen, int voetsel verworpt het ghene dat schadelijck waere: alsoo onderscheydt sy oock tusschen goedt ende quaedt, met wijs ende rijp vonnis van saecken te gheuen. Ende daerom dient ooc tot dese hooghste wijsheydt, te onderkennen ende te verdeylen tghene dat eeuwigh is, vant verganckelijck: dat de siele aengaet, van dat het lichaem toecomt: ende dergheelijcke andere dinghen, eenen Christenen mensche ter saeligheydt dienende. ^{+Ierem.15.}

Maer, want het een cleyn saecke is, t'goedt te weten, ende niet te doen: soo en wordt niemandt te rechte wijs gheheeten, dan die daer smaeck in vindt, ende hem daer aen houdt, volghende het wtwijzen⁺ vant Latijnsche woordt: *Sapeins à Sapientia*. Aldus seght den Wijseman: *Sapientia doctrine, secundum nomen est eius: & non est multis manifesta*: De wijsheydt der leeringhe is volghende haeren naem: ende sy en isser niet vele bekendt. De reden is claer: want een ieghelijck wilt wel weten, maer luttel daer naer doen ende leuen. ^{+Eccli.6.}

De vraghe dan was: welck het beghinsel is, om tot sulcke smaeckelijcke wetentheydt, ende waerachtighe wijsheydt te comen. want het beghinsel, als de deure ende inganck vant huys, moet voor al vonden wesen, soudemen daer in gaen.

⁺De antwoorde seght, dat de Vreese Godts t'beginsel deser wijsheyd is. Dit ghetuyght ons de heylige Schrifture in verscheyden plaetsen, ende besunder tot drij oft vier mael met ghelijcke woorden: soo namentlijck de Prophete Dauid seght: *Initium Sapientie*, ^{+De vreese Godts, beghin der Wijsheyd.}

Timor Domini. Het beghinsel der wijsheydt, is de vreese des Heeren.⁺ Soo seght oock de Wijseman meer dan eens. Men vreest Godt eerstmael als Heere: daer naer als Vader. Ende soo S. Augustijn seght, ghelijck den burstel oft naelde den draedt deur treckt, alsoo brengt d'eerste vreese de tweede inden mensche, ende ten eynde oock de waerachtighe liefde. Soo datmen achternaer t'quaedt laet ende t'goedt doet, uyt liefde ende reuerentiale vreese, die de goede kinderen, ende Godts Heylighen betaemt, d'welckmen eerst al maer en dede uyt vreese van toorn ende castijdinghe, die de slauen plaghten te hebben. ^{+Psal.110. Prou. 1. & 1. Eccli.1.}

Seer wel dan werdt de vreese des Heeren het beghinsel der wijsheydt ghenoeemt: want soo den Wijseman self ghetuyght: *Timor⁺ Domini expellit peccatum*: De vreese des Heeren drijft de sonde uyt. Het welck een daedt en de werck der wijsheydt is: soo wel diemen met sulck een beginsel soeckt te becomen, als oock van welke men nu den eersten graedt ende trap vercreghen heeft. Want als de meeste ende beste wijsheydt is, wel doen, ende heylighlijck leuen (ghelijck in het naeste Capittel volght te bewijzen) soo ist een goedt ende groot beghinsel der seluer, als men voor d'eerste de sonde hem quijt maect, om soo tot het oeffenen der deughden te gheraecken. ^{+Eccli.1.}

Daerom seyde den H. Basilius wel, dat die eerste slauelijcke vreese *Isagogicus* was, dat is die den mensche inleydt tot een beter ende heyligher vreese. Ghelijck dit selue merckelijck in de maniere van doen bevonden word, die S. Ian den voorlooper Christi gehouden heeft: als hy de sondaeren eerstmael de vreese van straffe aengheiaeght heeft, op datse soudē leeren van de toecomende gramschap vluchten, ende op dat hyse deur waerachtigh leedtschap van sonden wijser maecken soude, ende soo tot Christum aenbrenghe, die sy uyt liefden dienen soudē, naer dat hun herten daer toe deur vreese soudē bereedt ghemaect zijn. Soomen daghelijcks siet, datmen t'quaedt werdt laetende ende t'goedt doende uyt liefde, d'welckmen te voren al dede uyt vreese: volgende dat vers:

Oderunt peccare boni virtutis amore, &c.

De quae doen somtijds deughd, uyt vrees' gestraft te zijn:

De goe doet al met vreuchd, want liefd' en is gheen pijn.

[A] Daerom wast, dat Godt, eer hy sijn volck de Wet ghaf, den⁺ bergh met roock, brandt, groot gheluydt der voisen, als trompetten, schroomelijck maeckte, ende t'volck een ontsprekelijcke vreese aen ioegh: op dat sy deur die vreese, als deur een bequaem beghinsel, tot beter onderhoudt sijnder gheboden soudē comen. ^{+Exod.19.}
Desvolghende, Moyses seyde, als sy van benautheydt meynden te steruen: [B] *Ut probaret vos venit Deus: & vt terror illius esset in vobis;*⁺

^{+Exod.20.}

& *non peccaretis*: Godt heeft dit soo ghedaen, ende is soo tot ulieden ghecomen, op dat hy u-lieden proeuen soude: ende op dat sijn vreese in u-lieden soude wesen, ende dat ghy niet en soudt sondigen.

⁺Alsoo is de vreese vande palmette oft feurel, ende vande roede, [C] den kinderen het beghinsel om tot wijsheydt, deughdt, ende gheleertheydt te gheraecken. Ende niet alleen en houdtmen de ionckheydt (soo in huys als in schole) in bedwanck ende goetd officie, doort ontsigh der castijdinghe, de roede om hoogh, ende meest aende schouwe stekende: maer daer mede houdtmen oock een ghemeeynt in goede orden, den rechter niet te vergeefs het sweerdt draghende:⁺ soo S. Paulus seght: *Si autem malum feceris: time*: Ist dat ghy quaedt doet: vreest. Dies de galghen ende sulcke gherechten van Iustitie, die opde heirbaenen, ende oock somtijds op de merckt staen, maecken de boose menschen wijser uyt ontsigh: ende maecken dat sy ten eynde oock wijs worden, ende wel doen, uyt liefde der deughdt. ^{+Vreese der straffe.} ^{+Rom.13.}

⁺Hiertoe dient oock wel t'ghene datmen leest vande plaetse die Plato uyt seker reden voor een plaetse van studien, ende van wijsheydt te become, vercoren hadde, bouen dattet oock sijn gheboorte-stede was, ghenamt Academia. Sijn reden van dese plaetse te verkiesen tot wijsheydt te verkrijghen, ende andere sijne wijsheydt mede te deylen, was dese, soo Polybius beschrijft:⁺ *Quia ex frequenti terraemotu saepè colliditur*: Want die plaetse dickmael deur aerdbeuinghe beroert werdt. ^{+Academie.} ^{+Polybius.} *Timor enim, sicut modestiae cognatus est, ita familiaris est sapienti: quia scilicet mentem componit & humiliat*: Want de vreese, ghelijck sy de maetigheydt nae bestaet, alsoo is oock den wijsen ghemeynsaem: want sy den moedt wel stelt, ende ootmoedigh maeckt. Van dese plaetse, *Academia*, hieten sy alle *Academici*, die daer om wijsheydt te ghecrijghen verkeerden: ende naemaels oock om ander redenen, als oock andere plaetsen van studien.

De volmaecte vreese Gods, is een waerchtigh onderhoudt⁺ sijnder gheboden, soo de Wijse-man seght: *Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo*. Vreest Godt, ende onderhoudt sijn ghebodt: dats den gheheelen mensche. dat is, al de wijsheydt ende saligheydt. Ouersulcks, alle goede ende oprechtighe menschen, als Iob, Tobias Zacharias, Simeon, ende derghelijcke noch hedendaeghs, werden al Godtvreesende ende Godtvruchtighe menschen gheheeten. ^{+Eccli 12.}

Datter in d'antwoorde staet [*met sin*] beteeckent, dat den mensche de vreese ter herten moet nemen, soude hy tot wijsheydt comen. want soo sal hy tot aendachtigheydt comen, daer hem de

vreese toestiert ende drijft. D'welcke, ist dattet metten inwendighen sin ende toedoen des verstandts niet en gheschiedt: dat hy ten minsten den sin des lichaems, ende uytwendigh ghevoeligh beseffen van sieckte, teghenheydt, tribulatie, angst, ende dergelijcke slaende oft dreyghende handt Godts, waerneme, ende te wercke stelle: hem wachtende, dat hy niet en zij, als die int slaen gheen ghevoelen en hebben: vele min het dreyghen des Heeren achten. In sulcke en vaet de vreese Godts niet, maer worden int castijden langhs soo harder, als den aen-beldt.

Dat int eyndeken staet (*sonder beroemen*) niet allen en ist om t'voldoen vant versken, oft omt rijmen ghedaen: maer om te bewijsen, dat een goedt ende Godtvruchtigh mensche, hem niet en moet beroemen van deughden: maer altydts te minder ghevoelen van sy seluen hebben, hoe hy beter en beter wordt. Soo seght de Wijse-man: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus*:⁺ Hoe ghy meerder ende beter zijt, verootmoedight v dies te meer in alle dinghen. Soo sy oock haer te meer ^{+Eccli. 3.} moeten booghen, die groot van stature zijn, om deur neder poorten *ende* deuren te gaen, by dat de kleyne doen. Ende daerom en ist niet te vergheefs, dat onsen Heere seght: *Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in*⁺ *Regnum caelorum*: Het en zij dat ghylieder als cleyne kinderkens wordt (deur ootmoedigheydt) ghy en sult int ^{+Matth. 8.} Rijke der hemelen niet comen.

Ghebedt, om de Vreese Godts, ende waerachtighe Wijsheydt te verweruen.

O Heere Iesu Christe, die de eeuwighs wijsheydt des Vaders zijt, want ick v noch niet ten rechten en beminne als Vader, gheeft my de gratie, v te vreesen als heere: op dat, de vreese de liefde by brengende, ten eynde deur dit goedt beghinsel, tot waerachtighe wijsheydt ende onderhoudt uwer ghebeden, ende soo totten inganck des eeuwighs leuens, naer dit leuen gheraecken magh. Amen.

Cap. II.

*VVIE is vvaerachtigh VVijs, vvijsen dan alle VVijse?
Die leeft naer Gods bevvijs, vvel vveerd datmen hem prijse.*

DE vraeghe gheeft te kennen, 'tghene dat voor gheseydt [A] is: te weten, dat een Christen mensche de beste ende de hooghste wijsheydt soecken moet: ende vraeght, Wie datter wijser moet gherekent zijn⁺ dan alle de wijse, diet maer en stellen in vele te weten, ende hooghe, wonderlijke ende vernufte dinghen te versinnen: ghelijck de Heydensche Philosophen, Poeten, ende Orateuren [B] deden. Soo oock sulcke Christenen doen, die vele willen weten, maer luttel doen. Die alsoo seere met haere hooghe wetentheydt [C] becommert zijn, dat sy, midts haer quaedt leuen, den put der eeuwigher verdoemenisse voor haer voeten niet en sien. Ghelijck⁺ dien wijsen ende vermaerden Sterre-kijcker Thales Milesius dede: die den loop des hemels ende der sterren willende deursien ende begrijpen, den put voor sijn voeten opder aerden niet en sagh, daer hy in viel: wien t'selue, midts dien, van een oude vrouwe verweten wierdt.

⁺*Wel doen, is de meeste Wijsheydt.*

⁺*Thales Milesius. Laërt.lib.I.*

Hier by dient seer wel t'gene dat S. Augustijn seyde, als hy nu op sijn bekeeren stondt, hoorende het wonderlijk bekeeren van sommige houelinghen des Keysers edelmans, die deurt lesen van S. Antonis leuen beweegt waeren, ende de wereldt verlaetende, haer tot een heremyts leuen begheuen hadden: soo seyde S. Augustijn,⁺ Alipium sijnen medegeselle dapperlijck opvarende: *Quid patimur? quid est hoc? quid audisti? Surgunt indocti, & caelum rapiunt: & nos cum doctrinis nostris, sine corde; ecce vbi volutamur; in carne & sanguine:* Wat sal ons wesen? wat si toch dat? wat hebby daer ghehoort? De ongheleerde staen op, ende nemen den hemel met ghewelde in: ende wy, met alle onse gheleertheydt, sonder herte oft sin, siet waer wy bliuen wroetende int vleesch ende bloedt, als int slijck ende vuylicheydt.

⁺*August.lib.8. Confess. cap.8.*

Wt alwelcke ghetuyghenissen, de antwoorde seer wel seght, dat die wijser is dan alle wijse, die wel doet, ende naer Godts bewijs leeft. Want daer mede soeckt hy, vindt hy, ende crijcht hy het opperste goedt: soo ghebruyckt hy dan de opperste ende wijste wijsheydt.

Ende aenghesien dat de Vreese Godts den mensche totter deughdt brenghet, die gheleghen is int quaedt te schouwen, ende t'goedt

PRIMA SAPIENTIA EST VITA LAVDABILIS, Greg. Naz. 2.

Quis magnos toto orbe sophos Sapientior antèit?
Qui probus est, Habet haec solidam Sapientia laudem.

*Wie is warachtich Wys; Wyser dan alle wyse?
Die leeft naer Gods bewys: Wel weerdt dat men hem pryse.*

*Qui est le plus sage, Que voye nostre aage, En aucuns quartiers
Celuy, qui pourmeme, Par le droite pleine, Des diuins sentiers.*

te doen: soo werdt de selue wel t'beghinsel van sulcks, als vande opperste ende beste wijsheydt gheheeten. Aldus staet int boeck Iob: *Timor Domini, ipsa est Sapientia: & recedere à malo, intelligentie*.⁺ De vrees des Heeren, dats d'oprechte wijsheydt: ende vant quaedt te scheyden, dat is verstandigheydt. Soo seght oock Gregorius ^{+Iob 28.}

Nazianzenus seer wel: *Prima sapientia est vita⁺ proba & honesta, & apud Deum pura mens; per quam puri puro iunguntur, & sancti sancto sociantur*: D'eerste ^{+Greg Nazianz.} ende meeste wijsheydt is een loflijk ende prijselijck leuen, ende een suyuer herte voor Godt: deurt welcke, de suyuere met den suyueren, ende de heylighe met den heylighen (dat is, met Godt) ghevoeght worden.

Dese waerachtighe wijsheydt gaet alle schatten ende prijzen te bouen, soo den Wijseman betuyght, segghende aldus: *Praeposui⁺ illam Regnis & sedibus: & diuitias nihil esse duxi, in comparatione illius*: Ick hebbe de wijsheydt bouen alle ^{+Sap. 7.} Coninckrijcken⁺ ende throonen ghestelt: ende de rijckdommen heb ick als niet gheacht, by die te ghelijcken, oft om die te bekomen. De reden gheeft hy daer by, als hy ^{+Wijsheyd, niet om schatten.} noch voorts seght: De wijsheydt is voor de menschen eenen oneyndelijcken schat: den welcken soo wie te wercke ghestelt heeft, die zijn alle Godts vriendschap mededeelachtigh gheworden: soo, midts de ghauen der wijsheydt ende gheschicktheydt, in zijn behaeghen staende.

Dies en wast sonder saecke ende reden niet, dat de Heydenen, wel wetende, dat sulcken costelijcken schenck van Godt quam,⁺ ende datmen sonder Godts ghehinghen, niet met allen wijselijck bestaen noch becomen en coste, soo wast dat de oude ^{+Polybius.} Philosophen den sin ghauen, van d'beldt der Wijsheydt als een goddinne op de deuren haerder tempelen te schilderen, met dese woorden daer by: *Vsus me genuit, peperit Memoria; Sophiam me vocant Greci, vos Sapientiam. Ego odi homines stultos*: Het Gebruyck ende experientie is mijn vader, de Memorie is mijn moeder. De Griecken heeten my *Sophiam*, de Latijnsche, *Sapientiam*: Dat is, Wijsheydt. Ick hate sotte ende onwijse menschen.

Den prijs ende weerde deser waerachtigher wijsheydt wiste⁺ Alphonsus Coninck van Arragonien wel te schatten. Als hy eens van sommighe ghevraeght was, hoe ^{+Panerm. in procemio li. 3. de rebus gestis Alphonsi.} het gheschieden moghte, dat hy in soo grooten macht van rijckdommen zijnde, arm moght worden? Hy antwoorde seer wijselijck: *Si Sapientia venditaretur*: Waer saecke dat de Wijsheydt te coope quaem. Te kennen gheuende dat hyt om die al gheuen soude, als meer achtende, dan alle de schatten sijns Rijcks. Ende niet sonder reden, want den

heylighen Gheest gheeft dit selue ghetuyghenis van de liefde, die de mensche deur dese Wijsheydt in Godts gratie ende welbehaeghen brenght. Hy seght soo: *Si dederit homo omnem substantiam⁺ domus sue pro dilectione, quasi nihil despiciet eam*: Al ghaue eenen mensch alle sijn substantie ende goedt, voor de liefde, hy soud het al luttel achten watter hy voren ghaue. ^{+Cant.8/}

⁺Hier op dient seer wel, tghene dat de oude Registers ende Chronijcken van Vranckrijck vermellen, hoe de studien ende gheleertheydt eerst te Parijs ghecomeen zijn. Te weten, dat ten tijde van Carolus Magnus, twee gheleerde mannen, Ioannes Mailrosus⁺ ende Claudius Clemens, int iaer 791. mette coop-luyden te schepe aen de costen van Vranckrijck ghecomeen zijn. De welcke soo sy gheen coopmanschap als andere den volcke voor te stellen en hadden, soo begosten sy te roepen: *Si quis est audius Sapientiae; veniat ad nos, & accipiat eam: nam apud nos venalis est*: Soo wie Wijsheydt begheert, dat hy tot ons come: want sy by ons te coopen is. Ende, soo sy dit dickmael riepen, sommighe meynden dat sy sot ende uysinnigh waeren. Maer dit selue ter ooren des Conincks comende, deur Flaccum Albinum, die met henlieden discipel van dien eerweerdighen Beda hadde gheweest, zijn totten Coninck ontboden, ende ondervraecht oft soo waere? sy seyden iae: ende dat sy die inden naem des Heeren, de sulcke leuren ende aenschicken soudent, diese met behoorlijcke weerde soudent begheeren. De Coninck vraegde, wat sy daer veur hebben moesten? Sy antwoorden, dat sy drij saecken begheerden: 1. Bequame plaetse. 2. Bequaeme herten, als vaten. 3. Noodtdruftigheydt, sonder welcke den mensche niet leuen en can: dat is, Cost ende kleederen. De Coninck zeer verblijdt wesende, heeftse beyde by hem ghehouden. ende soo heeft Vranckrijck in alle scientien ende gheleertheydt beghinnen te floreren, ende is vermaert gheworden.

Tot lof ende groot-achten deser wijsheydt, deur welcke de mensche met wel-doen Gode te naerder comt, mocht ick hier by brengen⁺ t'ghene dat onder de Heydenen soo vermaert is, van de seuen⁺ Wijse der Griecken. Soo die visschers in Milesia haer net uyttrocken, daer was eenen die opden vanck den coop maeckte, soot vallen soude. Ende siet sy trocken int net een gouwen tafel op, diemen *Tripus* noemt. Daer rees gheschil onder de visschers ende den coopman: die segghende dat sy van visch verstaen hadden: desen, dat hy den vanck ghecocht hadde. Het gheschil quam totten ghemeynen volcke, midts de nieuwicheydt, ende den grooten schat die daer aen cleefde. Ende de saecke Apollo aenghegheuen zijnde, gaf voor antwoorde, datmen de gouden tafel den alderwijsten gheuen soude: sy

^{+Chronic Arclatensc.}
Speculum Aquilin.

^{+Oorspronck der studien te}
Parijs.

^{+Valer.Max.lib.4 cap. I.}
Plutarchus in Vita Solonis.

^{+De seuen Wijse der}
Griecken.

wierdt met den ghemeynen raede aen Thales Milesius gesonden: maer Thales sandtse aen Bias: Bias aen Pittacus: Pittacus voorts aen een andere: *ende* soo deur alle seuen Wijse, tot Solon toe, als tot den alderwijsten. Maer Solon gafse aen Apollo Delphicus ouer, segghende, dat de eere Gode alleen toequam. Hier uyt spruyt dat spreek-woordt: *Tanquam ex Tripode*: Hy spreeckt wijselijck en⁺ sekerlijck, als oft al van Godt quame. Maer onse Christene Wijsheydt gaet alle haer Orakelen en Philosophien te bouen: ^{+Cicero epist. ad Brutum.} die int wel doen ghelegen is.

Datter in d'antwoorde staet [*wel vveerdt datmen hem prijse:*] beteeckent dattet niet wel te samen staet, Wijs zijn ende sy seluen prijzen: als oock, sy seluen misprijzen. Soo seght Cato teghen sulcks:

Nec te collaudes, nec te culpaueris ipse.⁺

Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis.⁺

En wilt v seluen niet prijzen, noch v misprijs vermelt:
Want soo doen de onwijsen, die d'ijdel glori quelt.

^{+Cato lib.2.}

^{+Distich.17.}

Sommighe merckende, dat, sy seluen prijzen, te tastelijcke dwaesheydt is: die nemen gheheel op eenen anderen cant, ende misprijzen haer self metten lippen, maer metter herten comen sy op een uyt met de eerste: te weten, ijdel glorie soeckende, maer al bedeckter en subtijlder wegghen. Die wel doet dan, als d'alderwijste, is weerd datmen hem prijse: maer hy sy seluen niet. Soo de Wijseman seght: *Laudet te alienus, & non os tuum*: Dat een ander v prijse, ende v⁺ selfs mondt niet.

^{+Pou.27.}

Ghebedt om goet en deughdtsaem te worden.

O Godt, gheuer der alder-beste ghauen, aenghesien wy van ons seluen niet en hebben, bevrijdt ons van ijdele wijsheydt, die opgheblaesen maeckt, ende die noch v noch haer seluen kent. *Ende* wilt my met die Wijsheydt beghiften, die int soecken vant eeuwich goet ghelegghen is: op dat ick deur den wegh der deughden daer toe eens comen magh. Amen.

Cap. III.

*Wie is vvaerachtigh dvvaes: dvvaeser dan eenigh sot?
Soo vvie lieuer (eylaes) den duyuel dient, dan Godt.*

DAer zijn vele manieren van sotten: ghelijck oock Cicero, een van desen, maer nochtans een vande wijste, op sijn maniere, self seght: *Stultorum plena sunt omnia*.⁺ Het isser al vol sotten. Want, al ist datmen die ghemeynlijck sotten noemt, den welcken sinnen ende herssenen ghebreken, ende in teecken van dies, den sots-caproen draghen: ⁺nochtans vindtmer vele meer andere, soo wy daghelijcks te kennen geuen, als wy iet in een ander deshaluen berispen, segghende: Hy is sot dat hy dat doet: ⁺Quaedt doen, de meeste sotheydt. hy is sot dat hy daer gaet: Hy is sot dat hy hem soo laet bedrieghen: ende soo voorts in daghelijcksche gheschiedenissen. D'welcke waert dat wy soo wel in ons seluen bemerckten als in een ander, wy souden dickmael bevinden, dat wy sot zijn als wy meynen seer wijs te wesen. Want, ghelijck S. Gregorius seght, ⁺*Tanto quis stultior est, quanto plus conatur sapiens videri*: Soo veel is iemand te sotter, hoe ⁺Geegor. 18. Moral. cap.25. hy wijser wilt schijnen te wesen. Ende moghten⁺ wel alle ghelijck met Seneca segghen: *Si quando fatuo delectari volo; non est mihi longè quaerendus: me video*: Als ick ⁺Seneca. eenen sot soude begheeren om my te vermaecken: ick en moet niet verre gaen, oft seere soecken om eenen te vinden: ick aensie my seluen. Te kennen gheuende, dat eenen mensche sy seluen wel besiede, vele dinghen vinden soude, daer hy als sot in moght berispt ende veur dwaes uytghegeuen worden.

⁺Ick late staen de onvoorsienigheydt der dwaese maechden: die alleenlijck een weynich olien in haer lampen namen, om d'ooghen van de menschen te behaghen, ⁺Matth.25. deur d'uytwendich schijn: sonder prouisie van olie der deughdelijcke verdiensten in de cruycskens der herten te hebben, daer de ooghen Godts naer pleghen te sien. Ick late onse groote onghestadigheydt staen, in alle onse ghepeysen, woorden,⁺ en wercken: van welcke sotten de Wijseman seght: *Stultus, vt Luna mutatur*: Den ⁺Eccli.27. sotten mensch verandert als de Maen. Och, wat een gheduerighe onghestadigheydt is in alle onse saecken, in gheheel ons leuen, ende oock in ons seluen, waert dat wy wel kenden! Ick en will' oock niet te seer roeren van onse kinderlijckheydt, daer ons⁺ S. Paulus af waerschouwt: *Nolite pueri effici sensibus: sed malitiâ paruuli estote*: ⁺1.Cor.14. En weest gheen kinderen int verstandt ende sinnen: maer weest als cleyne kinderkens int quadt: dat is, weest onnoosel. Dat

QVI, SPRETO DEO, DIABOLO SERVIT; DESIPIT. 3.

Stultitiae palmam stultis quis praeripit ipsis?
Daemona qui mauult Dominum, quàm ferre Tonantem.

*Wie is warachtich dwaes; dwaser dan eenich sot?
Soo wie lieuer (eilaes) den duyuel dient, dan Godt.*

*Quelle est la folie, La plus auilie, Des fols de tout rang?
Celle qui mesprise, De Dieu la maistrise, Pour seruir sathan.*

late ick al staen. Maer, de groote, schadelijcke, ende onuerdraghelijcke⁺ sottigheydt, die ten allen canten ouerloopt onder de menschen, die is al te seer te beclaghen.

⁺*Verscheyden specien van sotheden.*

Is hy niet wel sot, die sy seluen de ooghen uytsteeckt? die hem willens ende wetens int net des duyuels worpt? die sijnen rock meer acht dan zijn lichaem? t'lichaem meer dan de siel? de aerde meer dan den hemel? slijck meer dan goudt? dreck meer dan peerlen? het tijdelijcke meer dan het eeuwighe?

Ist niet een groote sotheydt, sijnen esel beter te besorghen dan sy seluen? Dien te cleeden, en selue van coude te vergaen? Dien aen tafel te setten, wel te toeuen, te bedde te legghen, ende selue van hongher te steruen, *ende* als een esel te slauen? De siele is den meester, ende t'lichaem den esel: *ende* soo doen wy. Wat meerder sottigheydt, dan sy seluen een huysken maecken, van hout en stroy, om daer in verbrandt te worden? Iae sy seluen den hemel sluyten: ende niet alleen de poorte der hellen wijdt open stellen, om recht en ruym daer in te loopen: maer dat meer is, sy seluen een helle stichten en maecken, al en hadder noyt gheene te veuren gheweest: om aldaer inder eeuwigheydt sijns selfs sottigheydt te besueren, ende met de alderstranghste straffe des eeuwichs viers te becoopen? Aldus seght den Propheet: *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos⁺ frixit rex Babylonis in igne, pro eo quòd fecerint stultitiam in Israel:* Godt zal v stellen en handelen, ghelijck ⁺*Ierem.29.* Sedecias en Achab van den Koninck van Babilonien ghetracteert hebben gheweest, die hy ghebraden en ghefruyt heeft metten viere, om dieswille dat sy sottigheydt voort ghestelt hadden in Israel.

Van alsulcke sotten spreekt aldus den Wijseman: *Stultorum infinitus⁺ est numerus:* T'ghetal der sotten is sonder eynde. Ende te kennen gheuende van wat sotten dat hy spreckt, soo seydt hy rechts te voren: *Petuersi difficile corriguntur:* De boose verkeerde menschen zijn quaedt om beteren.

⁺*Eccli.1.*

[A] Nu dan, de fraghe is claer: *Wie datter sotter is dan eenigh sot?* De⁺ antwoorde seght: *Die lieuer den duyuel dient, dan Godt:* soo die doen, daer wy af ghesproken hebben. Want, die doen soo veel, al oft sy den vyandt een keersken hechten, ende hem aenbaden: daer teghen, Christum Godt onsen Heere van hun verstekende. Want soo wie willens en wetens hem tot doot-sonden begheeft, die moet voor seker rekenen, dat hy met de ombevroede Ioden den Heere Iesum sijnen salighmaecker verstoot, ende Barabbam den moorder verkiest. Want hy verworpt zijn saligheydt, *ende* hy omhelst ende grijpt de doodt, ende verdoemenis sijnder sielen aen.

⁺*Sotheydt der sondaeren.*

[B] Dit is inden Coninc Salomon leuendigh, als in eenen spiegel,

⁺te sien: die eerst met Godt soo wel staende, hem daer naer, deurt toedoen van vremde vrouwen soo vergheten heeft, dat hy hem tot afgoderije ende der duyuelen dienst ^{+3.Regum II. cap.} openbaerlijck heeft begheuen. Soo dat hy de afgoden sijnder huysvrouwen, die seer vele in ghetale waeren, tempelen ende altaeren stichte, *ende* die selue sacrificie dede. Desghelijcks doen sy alle die in boosheydt leuen, ende tot de alderquaedste⁺ sotticheydt der sondaeren comen. Sulcks was Nabal. Sulcks was dien ^{+1. Reg. 25. Luc.12.} Euangelischen sot, niet naert Euangelie leuende. Want, wat moghtmen meerder dwaesheydt en dulheydt vinden, [C] dan Godt den alderbesten Heere, die wy allen dienst, en ons seluen met al dat ons aengaet, meer dan eens schuldigh zijn: ende die naer alle ontallijcke weldaeden ons sy seluen veur loon sal gheuen: dien, seggh' ick, niet alleen te verlaeten, maer oock te verbelghen ende te verstooten? Ende ter contrarie, den duyuel, den alderfelsten tyran te dienen: die wy nochtans nummermeer en connen te pas ghedienen? die wy behoorden te wederstaen: ende die ons niet goedts, maer hier nijdighe quellinghen, ende hiernamaels d'eeuwighe tormenten veur loon sal gheuen? Isser oyt meerder sotheydt, iae uytsinnigheydt, ter weerelt ghehoort?

⁺Die van Corinthus werden veur sot ende sinneloos gherekent, om dat sy de Legaten van Roome schandelijck met dreck bewierpen, sonder eens te dencken wat sy ^{+Sabell. li. 4. cap.9.} deden, ende hoe iammerlijck dattet hun opcomen soude: soo dat gheheel Corinthus ouer vallen, *ende* onder de heerschappije der Romeynen met ghewelde ghebraght is gheweest. Maer, wat heeft dat stuck te beduyden, by de onsprekelijcke vermetentheydt ende schandigh bestaen, deurt welck den sondaer het aenschijn Godts in sijn siele mette vuylicheydt der sonden is verderuende, ende sy seluen ter eeuwigher verwoestinghe brenghende?

⁺Claudius den Keyser stack vol *van* onwijse curen en kecken: maer de meeste sottigheydt werdt gherekent, als hy, Britannicum sijnen wettelijcken sone ^{+Sabellicus ibidem.} verworpande, heeft Nero in sijn plaets, veur sone opghenomen, die oock int Keyser-rijck hem volghen soude. Den welcken Nero een fackel ende vlam is gheweest, om niet alleen sijn eyghen huys en hof, maer oock om gheheel Roome, iae al de weerelt in brande te stellen. Maer den sondaer, van sy seluen, die een kindt Godts is, een kindt des duyuels maeckende, ende alsoo verre alst in hem is, hemel ende aerde, met al datter in is, ten helschen brande begheuende, die doet een raserije niet om verghelijcken.

⁺Die van Athenen, behoudens alle hare wijsheydt, deden nochtans seer onwijselijck, als sy eenen der alderwijste ende prijsbaerste mannen, Aristidem, tot ballinckschap ^{+Sabell. ibid.} verwesen, met een maniere

van meest voisen, die sy met meest scherf-stucken vergaderden, *Ostracismus* ghenaemt. Een man seggh'ick, die sy met allen arbeydt en sorghvuldigheydt hadden behooren te houden, iae oock van d'ander eynde des weerelts te soecken. Aristides vraghende, wat hy misdaen hadde, dat sy hem sulck een schande aendeden? Sy antwoorden: *Quia ferre non possumus, te vbique bonum praedicari*: Wy en connen niet ghelijden, dat ghy ouer al, veur goetd ende deughdsaem ghepresen wordt. Maer den sondaer doet noch sottelijker: want hy noch goetd, noch wijs wesen en wilt, ende maeckt sy seluen ballinck vant eeuwigh leuen, daer hy als erfghenaem recht aen hadde, ende hem niemandt anders en coste uytstooten.

Aldus sprekt hier van S. Augustijn: *Deú derelinquere, idem est⁺ quod perire*: Godt te verlaeten (deur de sonde) is soo vele, als verloren gaen. Het welcke al ouer een ^{+August. Soliloqu.} comt met het ghene datten Wijseman seght: *Quid habet amplius sapiens à stulto; nisi vt pergat illuc,⁺ vbi est vita?* Wat heeft den wijsen meer dan den sot, dan dat den wijsen derwaerts gaet, daer het leuen is? Dat is een groot verschil, daert al ^{+Eccls. 6.} aenhanght. Want den sot, dat is den sondaer, eylaes, die gaet met sijn onwijs quaedt leuen ter eeuwigher dootd en katijugheydt, mette dwaese maecheden.

Ghebedt teghen de dwaesheydt der sonden.

AEnghesien dat alle onse qualijck-vaert, en verblindtheydt deur de eerste onwijsheydt onser veur-ouderen ter weerelt ghecomen is, deur de sonde van v scheydende, o Heer, ende den vyandt ghehoor gheuende: Wilt ons, de daghen ons leuens, van de aldermeeste sotheydt der sonden bevrijden: op dat wy v inder eeuwigheydt moghen aenhangen. Amen.

Cap. III.

*Wie vortter toch soo sot, en soo onvvijs bevonden?
Die t'goedt, en Godts ghebodt, verlaet, en leeft in sonden.*

⁺DE vraghe gheeft bedectelijck te kennen, datmer wel vele vindt, die lieuer den duyuel dan Godt dienen: maer dat sy haer veur sulcks niet en houden, noch de saecke soo quaedt en achten. Want, niemandt en soude gheeren kennen, dat hy den duyuel dient, ende dat meer is, lieuer dan Godt, al doet hyt nochtans, ende gheeren. Daerom wordt hier verclaert, wieder soo sot is.

⁺Sondaer, s'duyuels dienaar.

⁺De antwoorde seght, Die t'goedt ende de deughdt verlaet, etc. Soo dit by claer exempel inden verloren sone te bemercken is: die [A] t'huys sijns vaders, ende de ghehoorsaemheydt, de liefde, sorghe, bewaernis, ende al zijn welvaerdts afdanckende, hem heeft gaen begheuen [B] tot alle boosheydt. D'welck soo wie doet, die toont onghetwijfelt, dat hy lieuer den duyuel dient dan Godt. Want ghelijckmen deur de deughden Godt dient, ende zijn ghebodt en wille volbrenght: alsoo dientmen den duyuel als men sonde doet: ouermidts hy sulcks⁺ begheert, ende beveelt aen alle die hem ghehoor gheuen. *Ipse est Rex super vniuersos filios superbiae*: Hy is Coninck ouer alle kinderen der hoouerdije. Dat is, ouer alle die in sonde leuen: van welke de principaelste zijn, de ghene die metten vyandt ouer een comen in hoouerdigheydt, coninghinne van alle sonden.

⁺Luc. 15.

⁺Iob 41.

⁺Dat sulcke menschen ten dienste des duyuels staen, leert ons seer wel S. Ian Guldemondt, aldus: *Peccatores sunt equi diaboli*: [C] De sondaeren zijn s'duyuels peerden. Ghelijck een peerdt sinen meester dient, int draghen, trecken, en rijden, soot hem belieft: ende ghelijck den rijder t'peerdt metten toome dwinght, ende leydt al daer hy wilt, alsoo doet den duyuel metten sondaere. Dit beclaghende,⁺ roept een heyligh man, aldus segghende: *O facinus inauditum! suauis iugo Christi contemto, ferreum cupiditatis imperium voluntaria mentium inclinatione suscipimus*: O aldervremste ende erghste daedt en quaedt! het soete en saechte iock Christi verworpene, nemen wy met ghewilligher ende gheboghen herten aen, dat hardt ende ijseren gheweldigh bevel der quaden lusten ende begheerlijckheydt. Deurt welck ons den vyant, als met eenen toom, stuert ende drijft, al daer hy ons hebben wilt. Wat moghtmen dan meerder sottigheydt vinden, dan sonde doen: aenghesien men daer mede niet alleen de deughdt ende Godt met zijn ghebodt verlaet, maer oock sy seluen keert ten duyuel waert, hem alle ghedienstigheydt toonende?

⁺Chrysost. August.

⁺Prosper lib.2.cap. 15. De vita contempl.

SVMMAE DEMENTIAE EST, PACCATVM COMMITTERE. 4.

Ergóne bruta adeò steterunt praecordia cuiquam?
Qui vitijs seruit: sordet cui splendida Virtus.

*Wie wortter toch soo sot, en soo onwys beuonden?
Die tgoet, en Godts ghebodt, verlaet, en leeft in sonden.*

*Y auroit il teste, D'homme is mal faite? Sens si abatu?
Celuy qui se glisse, Au boubier du vice, Foulant la Vertu.*

Hoe claerlijck dat den sonderighen mensch den duyuel dient ende⁺ hem van dien laet leyden soot hem belieft, sullen wy uyt de navolghende exempelen mercken. ^{+Cassianus lib. 2. cap.7.} Wy lesen van eenen, die nochtans als monick Gode scheen te dienen, datten boosen gheest inder nacht tot hem comende, gheheel sijn celle met claerheydt verlichte, hem vele waere saecken veropenbaerende, om soo te bedrieghen: daer by segghende, dat hem niet meer en ghebrack, tot de volmaecktheydt, dan Abrahams ghehoorsaemheydt, om d'eeuwighe glorie versekert te wesen. Daerom, dat hy vrij, sonder eenigh twijfelen, ter begheerte van Godt, sijnen sone tot een offerhande dooden soude. Den armen dwaes gheloofdet, ende maeckte ghereedschap om t'selue te doen. Maer soo den ionghen de nieuwigheydt vant mes te wetten, van banden ghereedt te maecken, bemerckte, ende uyt dien onghewoonen handel iets quaedt vermoedde, een ooghe int seyl hebbende, sagh dat hy hem naerder quam, en sochte aen te tasten: en ist ontspronghen. maer, ocharm, den vader is de banden der duyuelsche slauernije niet ontcomen.

Eenen anderen, teghen de behoorlijcke simpelheydt en gehoorsaemheydt,⁺ dede grooten arbeydt, om sijn woonstede te vermeerderen naer sijnen eygenen sin, met ^{+Cassianus 9. cap.6.} de simpel aermoede niet te vreden wesende. Ende soo eens sijnen ouderen hem ouerquam, vondt hem met eenen grooten hamer eenen grooten steen met cracht van slaghen houwende naer den cysch van sijn vermet, ende veurghenommen werck: ende sagh den vyandt, als eenen moriaen, handt aen handt voeghende, mede wercken, ende het werck voorderen: moedt gheuende, ende t'elcken slaghe mede treffende. Ende soo dien heylighen ouderlinck naerder quam, vraeghde hy hem, wat hy maeckte? Desen steen (seyt hy) maeckt ons veel spels, ende nauws en connen wy dien vermennen. Ghy seght seer wel (seyde den ouersten) Wy en connen, ende, Ons: want ghy en zijt alleen int werck niet: maer ghy hebt eenen medehulper: die v soo niet en dient oft helpt, als dat hy v beveelt ende stuert te doen al dat hem belieft, int volbrenghen uwes eyghens sins en wills. Soo gaet het in sijn werck, siet, ouer al de ghene, die Godts ghebodt ende wille laetende, den duyuel dienen, ende ghehoorsaem zijn, met hun sonden te volbrenghen.

Ghebedt teghen de slauernije des vyandts.

O Machtigh heere, ende goedertieren vader, die mijn siele uytter slauernije des vyandts verlost hebt: beschermt my van alle bevechtinghe der sonden, op dat ick des vyandts raedt en daedt in als versaecken magh, ende v met siel en lichaem ghetrouwelijck dienen. Amen.

Cap. V.

*Vat brenghter metter daedt, den mensche meest ter hellen?
Quaen Raedt: Exempel quaedt: en quade Méghesellen.*

⁺AL ist saecke dat niemandt ter hellen en comt, dan deur sijnen vrijen wille, met welcken hy de sonde doet, die hem ter hellen brengt: nochtans zijnder vele oorsaecken ende quade hulpen, die hem tot sonde en tot d'eeuwighe qualijckvaert brengen. De vraghe dan is, welcke de principaelste oorsaecken zijn, deur welcke de meeste menighte der menschen ter hellen comt. De antwoorde seght [A] ⁺inden eersten, *Quaden raedt*: te weten, die den eenen mensche den anderen gheeft. Naer ⁺*Vele vveghen ter hellen leydende.* het exempel vande quaden raedt den welcken t'serpent ⁺eerstmael aen Eua ghaf, haer onghehoorsaemheydt inblaesende, om t'verbodt Godts te breken, deurt eten vande ⁺*Quaeden raedt.* verboden vrucht. Nu, aenghesien dat den mensche soo quaedt is, dat hy oock sonder raedt, sonder exempel, ende sonder quaedt gheselschap te hellen gheraeckt: ghelijck Iudas, selfs goeden raedt, goetd exempel, ende d'alderbeste gheselschap hebbende, met onsen Heere in persooene, ende sijne lieue Apostelen: wat moet het noch meer tot quaedt helpen, als iemanden quaden raedt gegheuen wordt? Want, dat is aldan, als olie int vier ghegoten, om noch meer t'onsteken, inde plaets van te blusschen. Ende daerom, gelijk goeden raedt te gheuen, een werck is van bermhertigheydt, daermen den hemel mede verdient: alsoo is quaden raedt gheuen, een vrende sonde: deur de welcke besmet wordt niet alleen de siele van hem die den raedt en quaedt doet, maer oock van hem die den raedt gegheuen heeft.

⁺*Quaedt exempel* is noch crachtigher dan raedt: naer dit vers:
Segniùs irritant animos immissa per aurem, &c.
T'is minder van bediet, datmen alleenlijck hoort:
Datmen veur ooghen siet, het hert al meer verstoort.

⁺*Quaedt exempel. Horat. Art. Poët.*

Want, die metter daedt exempel van quaedt gheeft, die wijst een ⁺ander den wegh ende gaet voren ter hellenwaert. Saul deurstack sy seluen, [B] ende sijnen ⁺1. Reg. 31. schildt-knecht dedet hem naer. Den mensch is gheneyght om naedoen, als de simmen; ende daerom, alsoo goetd en crachtigh een saecke alst is goetd exempel gheuen: alsoo quaedt en schadelijck ist, een ander quaedt exempel te bewijzen. Van waer comt het anders, datter soo vele hier veurtijds een heylich leuen aen-namen, soo in wildernissen, soo in cloosters, als oock inde weerelt: anders dan deur de cracht vande goede raden ende exempelen, die sy aen andere saghen: deur welcke Godt haerlieder hert roerde om naer te volghen? ghelijck het leuen der Heylighen van sulcks vol is.

TRIA, AD ANIMAE PERNICIEM INDVCENTIA. 5.

Marsupium vnum sit omnium nostrum. Proverb. 1

Quid mage praecipites auido nos inuehit Orco?
Hortatus: Exempla: Duces socijque malorem.

Wat brenghter, metter daet, den mensche meest ter hellen?
Quaen raedt: Exempel quaet: en quade Meghesellen.

Ques t-ce qui nous meine, Plustost al la geine, Du gouffre infernal?
C'est la Compagnie, Le Conseil, la Vie, De ceux, qui font mal.

Alsoo en ist niet om segghen, hoe menigh mensche dat tot bederuenis *ende* qualijck-vaert comt, deur quaedt exempel. *Ende* dit, niet allen van haers ghelijcke, maer meestendeel, emmers dickmaels, van sulcke, die selue andere behoorden met woorden en wercken te stichten, ende den wegh ten eeuwichen leuen te wijsen, iae met een [C] stichtbaer leuen veur te gaen. Die andere quaedt exempel gheuen, principalijck ouders hare kinderen, ende ouerste hare ondersaten, die legghen den steen daer andere ouer vallen. Dit beseghelt Sinte Gregorius met een grouwelijcke sententie aldus:

Die inde teghenwoordigheydt der ghemeynte quaelijck leeft:⁺
Die doot hem, wien hy quaedt exempel gheeft.

⁺*Gregor. in Pastoral.*

Te weten, soo veel alst hem aengaet; al en dedet niemandt naer. Hoe vele te meer, alsser ander ouer vallen?

Het derde is: *Quade méghesellen*. Dits noch het alderarghste van⁺ drijen. Den eersten gheeft het quaedt in, met raedt: den tweeden [D] wijst het metten wercke: *ende* den derden, leydt en treckt een ander ter hellen, *ende* sy seluen mede. Sulcke spannen te samen aen int quaedt: segghende soo daer van desghelijcke beschreuen staet: Laet ons te samen een beurse maecken, ende al eens wesen. Laet ons, ons gheluck⁺ te samen legghen, ende maecken soo een verbandt int quaedt.

⁺*Quaedt gheselschap.*

S. Ian Guldemondt gheeft de cracht vant quaedt gheselschap⁺ wel te kennen, als hy seght: Sulck is den ghemeynen loop der Nature: dat, als de goeden metten quaden by een comen, de quaden niet verbetert en wordt, deur den goeden: maer, den goeden verarghert deur den quaden: ghelijck oock eenen verrotten appel, wel vijftich goede bederuen sal: maer hondert goede appelen, en sullen niet eenen verrotten goet maecken. Soo dan quaden raedt *ende* quaedt exempel seer te schouwen zijn, alsoo aldermeest quaedt gheselschap. het en zij, dat den creupelen den blinden leydende, iae den eenen blinden den anderen, beyde samen in den gracht der eeuwigher verdoemenis vallen willen. Siet nu voorts: *ende* leert kennen, welck van allen het alderschadelijckste gheselschap is, *ende* desvolghende meest te schouwen. Dit volgt nu int naeste Capittel.

⁺*Prouerb. 1.*

⁺*Chrysost. in Matth.*

Ghebedt om quaedt gheselschap te schouwen.

WAnt ghy, Christe Iesu, den Wegh, de Waerheydt, ende t'Leuen zijt: leydt my, leert my, ende gheeft my t'leuen: opdat ick quaden raedt, quaedt exempel, ende quaedt gheselschap schouwende, deur den rechten wegh die ghy ons gheleert, ghewesen, ende veur ghewandelt hebt, ter opperste glorie gheraecken magh. Amen.

Cap. VI.

*Vat moetmen van al die, meer schouven dan de peste?
Argheydt der Ketterie, ghebroedt in s'duyuels neste.*

⁺WT de veurgaende antwoorde heeftmen verstaen, hoe schadelijck een saecke dattet is, quaden raedt, quaedt exempel, en bouen al quae medeghesellen. Nu vraeghtmen, ^{+Ketterije, quaedtste peste.} wan van alsulcke saecken aldermeest te schouwen is, als d'arghste van al. Ende aenghesien datmen gheen dinghen soo seer en schouwt als de peste, om dat die onder [A] alle smettelijcke sieckten de sorghelijckste is, lichst om behalen, maer quaedtst om t'ontcomen: Soo vraeghtmen watter noch argher, smettelijcker, ende meer te schouwen is, dan de pest?

De antwoorde seght: *Ketterie*. Ende soo ist. Want alsoo vele als de siele meer te achten is dant lichaem: soo veel te meer is de peste ende [B] doot der sielen te schouwen, dan eenighe sieckte oft quale vant lichaem.⁺ Hier van heeft ons Godt ghewaerschouwt, als hy int oude Testament beval, dat de melaetsche met ^{+Leuit. 13.} ghestopten ende verbonden monden soudent gaen, ende uytten volcke woenen, iae sylieden selue van verre roepende, dat sy besmet en vuyl waeren: op dat niemandt deur haerlieder en soude besmet worden.

Dit heeft ons oock Christus sterckelijck bevolen, wel wetende hoe groot een perijckel dat van sulcke ghemeynschap pleeght te comen:⁺ als hy ons die ontdeckt heeft, ende belast wel te wachten. Want al [C] schijnen sy van buyten schaepen ^{+Matth. 7.} te wesen, nochtans (seyt hy) zijnt van binnen grijpende woluen. Wie sal met eenen wolf gaen, staen, oft willen te doen hebben? Iae wie en sal niet terstondt van dien wegh loopen? Want al ist dat Godt van eenen wolf een schaep can maecken (soo sommighe hier mede haer seluen en andere willen verstouten, om met ketters te hanteren) nochtans en moet ick daerom niet laeten den wolf te schouwen, soo langhe hy noch een wolf is. Als Godt hem in een schaep sal verandert hebben, dan sal ick hem oock daer veur houden. Maer te wijle hy noch een wolf is, soo sal ick hem houden veur sulcks als hy is, *ende* veur sulcks oock schouwen: iae oock niet groeten, noch eens hooren spreken: my bevreesende veur die quade⁺ locht ende stinkenden asem, sijnder kele ende mondt. Dese moet ick wachten en vlieden, als een open ^{+Psal. 5.} stinkende graf, daer de doot in sit, ende haer fenijnighe schichten uytshiet. Want het fenijn vant⁺ serpent Aspis sit onder haerlieder tonghen en lippen: t'welck, soo den Prophete Daud seght, niet om ghenesen en is. Ende haerlieder ^{+Psal. 13. Deut. 32.}

HAERESIS, PESTE PERNICIOSIOR. 6.

Peius letiferi vitem quid peste veneni?
Haeresin: hanc Stygiae nidus confouit Echidnae.

*Wat moetmen van al die, meer schouwen dan de peste?
Arrheyt der Ketterie; ghebroeit in sduyuels neste.*

*Y at il de reste, Rien de plus funeste, Que peste, ou poison?
Ouy; c'est l'Haeresie, Qui a prins sa vie, Au nid du demon.*

sprake, eens deur de oore ontfanghen, cruypt voorts en voorts, als⁺ den cancker, tot dattet aent herte slaet, ende den armen mensche in sijn siele doodt. ^{+1. Timot.2.}

Daerom sylieder self, dit wel wetende, en versoecken noch en roepen aen d'ooren der simpele menschen niet anders dan, Comt, comt, hooret eens, hoort onsen Minister eens preken: het is quaedt datmen niet hooren en magh, *etc.* Dats waer: ende om dat kettersche woorden soo quaedt zijn, datmense niet hooren en magh: daerom en willickse niet eens hooren: iae oock ter seluer plaets niet comen oft blijuen daer sy zijn.

Alsoo dese S. Ian Euangelist, comende int badt, ende Cerinthum⁺ een ketter daer vindende, track terstondt achterwaerts, segghende tot sijn medeghesellen: Rasch, ^{+Euseb.lib.3 cap.22.} laet ons van hier gaen, op dat ons Godt met desen Ketter ter seluer plaets niet en plaghe, oft en laete versincken. Siet van sulcker stoffe, goede prouisie inde Kettersche spinnecoppe: opt eynde.

Daerom beval oock S. Paulus die van Ephesien, dat sy ouer⁺ haer seluen, en ouer de gansche cudde der Christenen sorghe draghen souden, hun waerschouwende ^{+Act. 20.} van dese grijpende woluen. ende tot Titum, als tot alle andere: *Haeretieum hominem, post⁺ vnam & secundam correptionem, deuita*: Schouwt eenen ketter, naer dat hy eens, ende de tweedemaal vermaent is gheweest: wel wetende, dat sulck eenen ^{+Tit.3.} teenemaal verkeert, ende verdoruen is: ende deur sijns selfs vonnis verwesen ende verdoemt.

Wt dit scherp woordt van S. Paulus en de veurgaender redenen, blijktt, hoe onwijselijck, vermetelijck, en qualijck, dat sulcke Catholijcke doen, die hun verstouten met heretijcken en suspeete menschen te conuerseren ende ghemeynschap te houden: haer siel in duysent perijckelen stellende van verdoemenisse. Want, wilt eenen volder oft bleycker, met de coolmeters oft smidts ommegaen: wat moet hy anders verwachten, dan dat hy ende sijn laeckenen swert werden sullen, in de stede van te witten? Soo seyt den Wijseman tot desen eynde: *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam*: Diet peck handelt, salder af besmet worden: ende die metten hoouerdighen ghemeynschap houdt, die sal oock hoouerdigheydt aendoen. Zijnder eenighe menschen die hoouerdigh gheheeten moghen worden, dat zijn alvoren de ketteren: want hoouerdigheydt is haerlieder moeder: soo wy noch segghen sullen.

[D] Daer staet noch by in d'antwoorde: *ghebroedt in s'duyuels neste*. Dat is te segghen, dat den duyuel auteur, fauteur, broeder en voeder, meester en vader van alle ketteren en ketterijen is. In teecken van

welcks, den H. Apostel Iacobus ghetuyght van haerlieden leere,⁺ aldus: *Non est haec scientia de sursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica*: Dese leere en wetentheydt, en comt van bouen uytten hemel niet ghedaelt: maer sy is aerdsch, beestelijck, ende duyelsch: ende desvolghende comt sy uytter hellen voorts ghestreken. Ende dit is s'duyuels nest, daer de ketterije ende derghelijcke boosheydt in ghebroedt wordt: ende als een onsalighe vrucht ter weerelt comt: soo wy breeder in het naeste Capittel sullen hooren.

⁺Met hoe goede reden datmen seght, dat de ketterije meer te schouwen is dan peste, dat can bouen t'veurseyde deur dit naervolghende⁺ exempel verclaert worden. Soo daer eens te Roome, ten tijde van den Keyser Commodus, een onsprekelijcke peste oprees en regneerde: soo datter dickmael twee duysent menschen op eenen dagh storuen: ende dat niet alleen inde stadt van Roome, maer oock t'gheheel Roomsche Rijke deur: uyt cause dat sommighe quaedtwillighe boose menschen, met ghelde van ander uytghemaect, ende daer toe ghehuert, eenigh fenijnighe ende smettlijcke dinghen strooyden, ende die sy wilden aenwierpen, ende soo infecteerden: Alsoo veel lichter, subtijlijcker, ende schadelijcker, worpen de ketteren de simpele onwetende menschen hun fenijn aen, met een deksel van minnelijcken groet ende aensprake.

Ende bouen dien, dat gaet alle pestilentielle infectie, en smette te bouen: dat, die de peste oft ander sieckte heeft, hy vande selue begheert ontslaghen ende ghesenen te worden: oock dickmael (soo⁺ S. Augustijn wel aenmerckt) een deel van sijnen vleessche ghewilighlijck gheuende, ende daer mede de peste veurby sendende, lieuer dan syt al teghen danck wegh neme. Maer die met dese peste der ketterije eens bevanghen werdt, hy wordt dan met noch een arghere besmet, van obstinaetheydt en hartneckigheydt: niet willende gheholpen zijn: iae, veur vyandt houdende, die hem wilde ghesenen. Ende hier deur comt het, soomen dese peste der sielen lichtelijck behaelt, ende qualijck quijt wordt, oft nauws helpelijck is: dat sy oock breeder ende schadelijcker voorts-gaet en verbreydt, dan oyt eenighe lichaemelijcke pestilentie dede: oock hoe schrickelijck dat sy waeren: het zij ten tijde vanden Coninck Dauid: hetzij ten⁺ tijde van S. Gregorius, alsser by-nae niemandt ouer en bleef die sijn officie bedienen coste: het zij oock ten tijde van S. Augustijn, in Afrijcken, alsser int Rijke van Masinissa alleen, acht hondert duysent storuen.

Gregorius Thaumaturgus, die berghen versettede, poelen⁺ dede uyt-drooghen, riueren met sijnen stock belettede meer ouer te vlooden, de duyuelen uyt de af-goden ende uyt de menschen ver-

⁺Iac.3.⁺Svware pesten.⁺Dion Nicaeus & Xiphilinus
in vit. Commodi.⁺Augustin. Prouerbium
Punicum est.⁺1 Reg.24. Gregor. epistola
127.⁺S Gregorius Thaumaturgus.

dreef: die van S. Basilius by Moyses ende andere Propheten, ende by de Apostelen midts sijn groot heyligheydt gheleken werdt: ende, summa, die den naem van *Thaumaturgus*, dat is, teecken ende mirakeldoender, om sijne wonderbaere ghewercken ghecreghen heeft: desen heeft met rechte, veur het alderwonderlijkste teecken ghedaen ende gherekent, in het uyt-roepen der peste van ketterije ende ongheloouigheydt: sonderlinghe goddelijcke cracht daer toe ghebruyckende, als teghen d'aldergeschadelijckste quaedt en arghste peste.

Daerom, niet sonder cause en heeft haer aen hem de H. Moeder Godts Maria met S. Ian Euangelist vertoont: die aen Sint Ian beval, dat hy desen Gregorium onderrichten soude, namentlijck int mysterie ende gheloof der Goddelijcker Nature: sonderlinghe als dien hoofdt-ketter Paulus Samosatenus de H. Kercke waer hy coste verderuende was, int iaer ons Heeren 233. soo dit Gregorius Nyssenus ende Nicephorus beschrijuen.

Desvolghende veurt excellenste sijnder wonder mirakelen, wast,⁺ dat desen heylighen Gregorius Thaumaturgus, nu ligghende om steruen, vraeghde hoe veel ongheloouighe datter noch binnen de stad van Neocesareen waeren, daer hy bisschop was: Men antwoorde hem datter noch seuenthien waren te bekeeren. Gode lof, seyt hy: soo veel gheloouighe en waerender maer, als ick het bisdom aanveerde. ^{+Nicephorus lib.6.ca.17.}

Soo veel is dese peste der ketterije oock te neerstelijcker te schouwen, dat sy duyuels practijcke ghebruyckt, om de menschen te bedrieghen. Ende daerom en haddet dien H. Polycarpus martelaer niet qualijck veur, als hem dien hoofdt-ketter Marcion int ghemoet quam, ende met smeeckende woorden, ghelijck den vyandt aen Eua deurt serpent begost kennis te maecken, aen-viel ende ⁺ vraeghde: *Nosti me?* Kent ghy my wel Polycarpe? Iae ick, seyde hy: *Agnosco primogenitum Satanae:* ^{+Irenaeus contra haeres lib 3. cap.3.} Ick kenne v seer wel, seyt hy: ghy zijt als eenen eerst-geboorenen des duyuels. ende en wilde hem noch sien noch hooren: ons leerende, hoemen sulcke besmette gheesten schouwen moet.

Ghebedt teghen Ketterije.

O Alderbesten herder, ende beminder uwer schaepen, wilt uwe heylighe Kercke veur de grijpende woluen bevrijden: op dat wy de smettelijcke peste der ketterije schouwende, in de suyuer waerheydt der Christen Religie leuen en steruen moghen. Amen.

Cap. VII.

*Velck is doch desen nest? de saeck is vveerd te vraghen.
Helle, en boose herte-pest: als bosschen oock, en haghén.*

⁺GHelijck elck dier gheern omtrent sijnen nest is: soo cant gheschieden, ghelijckmen uyt den nest den voghel kent, datmen oock alsoo uyt het ghebroedtsel can bevroeden ende verkennen, uyt hoedanighen nest dat het voorts is ghecomen. ^{+Drij besundere nesten der ketterije.}

Want, ghelijck de duyfkens ende tortelkens in gheen serpents-cuylen oft vossen-holen ghebroedt en worden: Alsoo de lammerkens ende gheytkens en worden in gheen cauernen oft speloncken der woluen oft leeuwen gheworpen: noch ter contrarie, sulcke felle ghedierten in de stallekens en huttekens, daer oock de herderkens int ghemeyne met de temme dierkens rusten, woonen, iae oock dickmael tsamen eten.

Christus seght self, dat de leughen vanden duyuel comt, als sijn ⁺eyghen vrucht van hem ghegenereert: *Cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur*: Als den duyuel loghen sprekt, soo sprekt hy t'ghene dat van sijn eyghen comt: ghelijck een coppe-spinne uyt haer eyghen inwendighe rotheydt, als haer nature voorts-brenghende, dat ghespin uyt treckt. Soo onsen Heere noch claerlijck daer by seght: *Quia mendax est, & pater eius*: Want hy is een loghenaer, ende vader vande loghen. ^{+Ioan. 8.}

Nu dan, den vader der loghen vonden hebbende, van welcke de ketterije de principaelste hoir is: soo ist licht den nest te vinden, daer sulcke voghelen, draecken, serpente, met derghelijcke ghebroedtsel pleghen te nestelen (ende gheern omtrent te verkeerén. Want soomen ghemeynelijck seyt, het voghelken is gheern inden nest daer ghebroedt is. Ende soo comen de kinderen het nestken te vinden, siende waert voghelken meest omtrent vlieghe ende beett: sy volghent dan van d'een ten anderen, tot dat sy byden nest comen. Is de duyuel vader der loghen, ende der ketterije, als de principaelste loghen: soo moet dan de helle den nest zyn.

⁺Dit seght de antwoorde, de welcke drij principale nesten noemt, [A] maer al uyt den eersten en meesten spruytende, te weten de helle. Van desen eersten en meesten nest moghtmen wel segghen t'ghene dat Daud seght vanden reyghers nest. ^{+Helschen nest.} Als hy gheseyt hadde dat de musschen inde tacken der ceder-boomen nestelen soudén: te kennen gheuende, deur den gheest der Prophetie, de puerheydt, gansheydt, simpelheydt, ende vredsaeemheydt der kinderen Godts, soo seght hy

TRES DIABOLICI NIDE HAERESEOS. 7.

Quem mihi tu nidum? Res haud indigna rogatu.
Tartara, lucifugas, nigro cum Pectore, Siluas.

*Welck is toch desen nest? de sake is weerdte te vraghen
Hell; en boos herte-pest: als bosschen oock, en haghén.*

*De quelle voirie, Vient ceste furie, Quest-ce que ce nid?
Cachots de l'Auérne, Boys, hayes, cauernes, Coeurs gros de despit.*

voorts: *Herodij domus dux est eorum*: T'huys oft nest des reyghers⁺ is den leydsman oft prince van allen. Int goetd nemende, soo magh de geestelijcke Ouerheydt daer ^{+Psal. 103.} by verstaen worden: int quaedt, dien grooten helschen nest, die den meester maecken wilt, ende al naer sijn handt stellen.

Dit heeft Christus ghenoech te kennen ghegheuen, als hy sijn Kercke soo fundeerde, dat oock al de cracht *ende* argheydt van desen nest, niet daer teghen hebben en soude. Ende uyt desen nest comt het beghinsel van alle quaedt: al-waer, als in een groote smisse, alle quade⁺instrumenten ghesmeedt worden, om de goede menschen, ende de⁺[B] gheheele H. Kercke opder aerden mede te quellen. Van desen nest comen ^{+Isaiae 54.} de helsche ghedochten, *ende* nestelen inde herten der boose menschen. Soo S. ^{+II. Nest, boose herten.} Ian opentlijck van Iudas sprekt, het broeden van dat quaedt ey te kennen gheuende, daer dat verdoemelijck kiecken af quam, het verraedt, *ende* leueren des onnoosels bloedts Christi Iesu. *Cùm diabolus iam misisset in cor; vt traderet eum Iudas*: Als nu den ⁺ duyuel int herte van Iudas inghestort hadde, dat hy Iesum verraden soude. Alsoo stort *ende* leght den vyandt int herte der menschen t'fenijn van ketterije, ^{+Ioan. 13.} als een quadt saedt oft ey, om daer te broeden, ende als nieuw slanghen voorts te brenghen.

Dit versterct S. Gregorius, aldus segghende: *Diabolus in reproborum⁺ cordibus, quasi in antro suo latet*: Den boosen gheest schuyt inde herten der boose ^{+Gregor. Moral 27. cap. 17.} menschen, als in sijn hol. Ende ghelijck de ghedierten niet en nestelen dan daer sy eenighe bequaemheydt vinden, *ende* de selue dan noch beter schicken naer haerlieder behoef: alsoo oock den vyandt en comt in gheen herten nestelen (namelijck om daer kettersche padden en slanghen te broeden) dan daer hy van te voren eenighe ghereedschap en bequaemheydt vindt, *ende* die dan noch bet naer sijnen eysch schickt, soo wy int naeste Capittel sullen verclaeren, dat van quaede *ende* bedoruen Christenen ketters werden.

Van sulcke sprekt Godt tot Iob, seer wel tot desen veurnemen.⁺ *Sub vmbra dormit, in secreto calami, & in locis humentibus*: *Behemoth* den duyuel die rust en slaept ^{+Iob 40.} gheern onder de schaduwe: dat is, onder t'decksel en schijn als maer een schaduwe van Christene: *ende* int secreet van holle rieten: dat is, int herte van ijdele menschen: Ende in wacke plaetsen: dat is in gulsighe, oncuysche, *ende* dierghelijcke Christenen, die in vleeschelijcke wellustigheden ghenoechte maeken. Van sulcke nesten, oft kettersche boose herten, lesen wy byden Prophete Isaias: *Erit cubile draconú: & occurrent daemonia: & pilosus clamabit alter ad alterú: Ibi cubabit lamia: & inuenit sibi requiem*: Het sal als een slaep-stede *ende* nest der draecken zijn: daer sullen de duyuelen d'een den andere te ghemoete comen gheloopen: ghelijckmen om-

trent speloncken en holen van beesten siet ghebeuren: d'een gaet d'ander comt: d'een vlieght uyt d'ander in, om halen en draghen: *ende* om soo doende, den nest oock altijds met het ghebroedt te bewaren. Daer sal dien rouwen ghehaerden, den eenen totten anderen roepen: als in sulck werck *ende* op-stel wel eens zijnde, en ghelijckelijck huylende. Daer sal dat hardt, onghenadigh, *ende* bedrieghlijck serpent *Lamia*⁺ oock nestelen. T'welck serpent (soo S. Gregorius, en S. Hieronymus segghen) een schoon vrouwen aenschijn heeft, maer seer valsch *ende* wraeck-ghierigh is, oock haer eyghen ghebroedt vernielende.

⁺*Gregor lib. 33. cap 24.*
Moral. Hieronym. in cap. 4.
Thren.

De Caluinisten werden by dit serpent seer wel gheleken: die nu deur sulcke treken, eerst met schoon-spreken, en blijde ghelaet: *ende* dan, als anders niet gaen en wilt, met felheydt, gheweldt, en wrake, seer verre den gheheelen nest besletsen en besitten. *Ende* daer vindt *Lamia* ruste. Niet eer en zijn de Caluinisten gherust oft weltevreden, waer sy comen, dan als sy al t'segghen en t'crayen alleen hebben, *ende* dattet al dansse soo sy pijpen: oft anders en canmer niet mede te stalle ghestaen.

⁺De derde sorte van nesten, daer den duyuel kettersche slanghen in broedt en worpt, dat zijn bosschen en hagen, *ende* alle sulcke eenelijcke [C] verborghen plaetsen, als oock kelders en holen. Soo Christus ghetuyght: ⁺*Omnis qui malè agit, odix lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius:* Al die quaedt voren heeft, die haet en schouwt het licht: *ende* hy en komt te veur-schijn niet: op dat sijn quae ghewercken niet betrapt oft bestraft en worden. Daer by comt het datmen de ketteren, als sy vanden helschen gheest ontfanghen hebben, soo siet beladen loopen, als een miere met haeren cye, oft als een hinne, soeckende waer sy stilst *ende* gherustelijckst haer ey sal quijt werden. Dan soudemense achter de hagen *ende* in bosschen vinden, metten Testamente inde handt: soo neerstelijck vurssende, *ende* d'een den anderen t'fenijn van ketterije en dolinghe instortenden: als oft ghy eenen hoop padde-gherecks saeght, in haerlieder boose generatie soo verwert *ende* vernestelt: al stillekens haer saecken doende, tot dat sy tijdt en stondt vinden, om opentlijck haer dolinghen te belijden, *ende* int openbaer te preken: als mette hinne caeckelende alst ey gheleght is.

⁺*III. Nest, verholen plaetsen.*
⁺*Ioan. 3.*

⁺Sulck eenen modder-cuyl en boosen nest, was die vergaderinghe der Ariaensche ketteren te Ariminen, onder t'decksel van een Concilie, onder Constantius ghehouden, een kettersch Keyser. Int welcke de Arianen, besonder Valens *ende* Vrsacius, de Catholijcke bisschoppen met sulcke listen en bewimpelde woorden, onder t'schijn van te willen accorderen, ghesocht hebben te vervanghen, *ende* soo verre inden strick braghten, dat niet alleen de Godtheydt Christi

⁺*Socrates lib. 2 cap. 29.*
Seuer. li. 2. Anno 359.

grootelijcks beschadight en wierdt: ende het besluyt des gheloofs vant Concilie van Nicen teene-mael crachteloos ghemaect, ende als onder den voet gheworpen was: maer oock, soo S. Hieronymus⁺ seght, de weereldt by nae op eenen bot verwondert werdt, dat sy scheen heel Ariaensch te wesen. Soo clackten Valens en Vrsacius ^{+Hieron. contr. Luciferianos.} de handen te samen, van victorie roemende, soo riepen en craeyden sy ouer-luydt, als al ghewonnen hebbende. Maer terstondt, onder den Paus Damasus, wierdt daer in voorsien, midts een Concilie te Roome houdende, daer het ghelooue vant Concilie van Nicen mede wederom bevestight wierdt, *ende* die schadighe wonde *verbonden*.

Sulcken nest was t'Concilie te Seleucien desghelijcks aenghericht:⁺ *ende* een vande selue stoffe te Constantinopelen, deur den vuylen Keyser Constantinus ^{+Paul. Diac. li.22. Hist.} Copronymus, teghen de eere der heyligher belden.

Sulcks was dien boosen hoop der ketteren, als een Concilie te Ephesien⁺ vergadert. Daer eenen Dioscorus, als bel-hamel, den heylighen Flauianum bisschop om den ^{+Nicephor. li. 14. cap. 47.} hals braght. Welcke Concilie *Synodus predatoria*, dat is moordt-Concilie, *ende* roof-cuyl ghenaeamt wierdt: wesende, soo Christus seyde, een speloncke der moordernaers.⁺

Elck wachte hem van dese onghestadighe dwalende swalemen onder sijn dack ^{+Matth. 21. Tob.2.} te laten nestelen, op dat sy hem sijn beste ghesicht, des gheloofs en gratie Godts, met hare hittighe vuyligheydt niet en benemen: t'welck niet dan met bitter galle van grooten leedtschap te her-crijghen en ware, ende sonderlinghe gratie van Godts al-moghentheydt. Ghelijck Tobias met de galle des vischs van sijn verblindtheydt ghenesen wierdt: *ende* dat deur hulpe en raedt des Engels Raphael: want het een Engels werck is, eenen sondaer, ende meest eenen ketter te bekeeren, ende ten rechten weghe te brenghen.

Ghebedt teghen alle schadelijcke vergaderingen.

GHy hebt ons, o Heer, inder Kercken onder de vleughelen uwer bermhertigheydt, als een clock-hinne haere kieckskens, vergadert: bevrijdt ons vant boos ghebroedt der argheydt *ende* der dolinghe: op dat ons den grooten nest der hellen niet en crijghe, maer het Rijk des hemels besitten moghen inder eeuwigheydt. Amen.

Cap. VIII.

*Vvat is een ketter plet? vvat is een heretijck?
Een vuyl verdoruen let: verloochent Catholijck.*

Het en moet niemandt wonder duncken, datmen dit vraeght: want daer en is ter weerelt gheen beeste soo fel, [A] gheen monstre soo vreemdt, noch eenigh dinck soo quaedt om helpen, ende tot sijnen eersten goeden staet te brenghen als een ketter: ende dat schadelijcker is in een ghemeeynte.

⁺Daer zijn, seght S. Hieronymus, ter weerelt vele monstren voorts ghecomen: wy lesen byden Prophete Isaias *Centauros, Sirenas, Vlulas,* & ⁺*Onocrotalos*. Iob beschrijft int gheestelijck bediedt *Leuiathan*, en *Behemoth*. De Poeten versieren *Cerberú, Chimaeram, Hydram*, een dier met vele hoofden. Virgilius schrijft van eenen, *Cacus* ghenoemt. Ende Spanien heeft eenen drijvormighen *Geryonem* voortgebraght. Maer alleen Vranckrijck (seyt hy) en heeft tot noch toe gheen monstren ghehadt: maer heeft altydts wel voorsien gheweest van vrome ende gheleerde mannen. Ende siet, onverwacht, soo comtter eenen *Vigilantius*, iae beter *Dormitantius* voorts ghespronghen: Die met eenen onsuyeren gheest, teghen den gheest Christi vecht ende strijdt. Aldus S. Hieron. schrijvende teghen *Vigilantium*.

⁺*Hieron. contr. Vigilantium.*

⁺*Een ketter
d'alderselsaemste monstre.*

Maer, waert dat hy nu leefde, hy soude wel verwondert zijn, vande Caluinissche ende andere ontallijcke sulck eyselijcke monstren, daer Vranckrijck ende andere lande af crielen. Daerom, het is de pijnne weerdte ten rechten te vraghen, ende te weten, wat een ketter oft heretijck is.

⁺Om den rechten oorspronck van ketterije en van ketter te verstaen, soo moetmen weten, dat eertijds al de ghene die t'heylich doopsel ontfinghen, ende de leeringhe Christi hielden, eerstmael te Antiochien, en soo voorts elders, *Christiani*, dat is, Christenen geheeten wierden. Ende als nu sommighe haer van die af-scheydende, eenighe andere leeringhe aennamen: dat wierden heretijcken, ghenoemt naer den naem vanden eersten diese aftrock ende verleydde. als te weten aenhangheren van *Menander Simonis* des tooueraers discipel, *Menandriani*: van *Ebion Ebionitae* van *Marcion Morcionisten*: ende alsoo tot onsen tijde toe, van *Lutherus Lutheranen*: van *Caluinus Caluinisten*, ende soo voorts. Ende alle de ghene, die by die eerste vergaderinghe ende H. kercke bleuen, die en hieten niet naer den naem vanden Apostel, Bisschop, oft Leeraer, diese totten Christen gelooue bekeert oft gedoopt hadde: maer bleuen dien eersten ghemeynen naem houdende, te weten, *Christiani*: ende daer naer bouen dien oock *Catholici*: als nu voor allen volcke,

⁺*Oorspronck der ketterijen.
Act. 11.*

HAERETICI TYPVS, ET DESCRIPTIO. 8.

Quod genus Haereticus? quae faex? quo belua vultu?
Catholici vappa; et fidei desertor auitae.

*Wat is een ketter plet: wat is een haretyck?
Een vuyl verdoruen let: verloochent Catholyck.*

*Quest-ce l'heretique? De quelle boutique, Et de quel aloy?
C'est vn Catholique, Meschant, roque, inique, Et traistre a la foy.*

plaetse, en tijden, ter saligheydt int ghemeyne dienende, dat eenigh ghelooue, daer sy hun aen hielden: soot voorts heeten en blijuen sal tot het eynde des weerelts.

Wt desen grondt blijktt het claerlijck, dat ten rechten te spreken gheen heretijck en is, oft hy en heeft eerstmael Christen en Catholijck gheweest: maer heeft nu het Catholijck ghelooue verloochent, *ende* is apostaeet en afvalligh gheworden vande heylighe kercke, en [B] soo oock van Godt. Dien worpt sijn Christendom onder den voet, [C] *ende* den heylighen gheest van hem verdrijuende, gheeft den boosen [D] gheest plaets in hem.

De antwoorde seght, *Een vuyl verdoruen let*: want aengaende het [E] lichaem Christi, de H. Kercke, soo is een ketter als een verrot en verdoruen lidtmaet gheworden, d'welck oft *van* selfs af valt, oft twelckmen afbrandt, oft afsnijdt tot behoedt *ende* bewaernis vande reste des lichaems, t'welck noch gaef en ghesont is. Daerom seyde Sint Augustijn wel, Dat *van* quade bedoruen Christenen ketteren worden:⁺ want het boos leuen brengt tot ketterije. *Ende* ghelijck het ghewormte met het bedoruen vleesch spruytende, voorts ander ghewormte genereert, *ende* d'een ^{+August.} metten anderen verderft, ten zij datment uytstrijdt: alsoo spruyt ketterije uyt boosheydt des leuens: *ende* broedt en voedt voorts andere boosheydt, alsmender niet in en voorsiet. Dat ist dat S. Hieronymus seyde: Men moet het verrot vleesch afsnijden:⁺ *ende* het schorft schaep uyter coye stooten: op dat t'gheheele lichaem en cudde ^{+Hieron. in epist. ad Galat lib 3. cap. 5.} niet en bederue. Arrius (seght hy) en was maer een voncksken viers, maer, om datment niet terstondt verdruckt en heeft, soo heeft het bynae de gheheele weerelt ontsteken.

[F] Tertullianus ghelijck de ketteren en haerlieder opstel, by de brake⁺ [G] *ende* verworpen steenen vant ghesticht der H. kercke, waer mede den duyuel sijn ^{+Tertull. de praescript. haer.} Synagoge sticht, teghen t'huys Godts: als eenen hoop steenen sonder calck oft mortel by een ghebraght. Dat is: als eenen hoop verloochende Christenen opt schijn van een kercke by een loopende. D'werck (seyt hy) dat sy opbrenghen, en comt van haerlieder eyghen ghestichte niet, maer t'comt vande brake en destructie des waerheyds. Sy ondergrauen *ende* breken het onse, om t'haerlieder te maecken.

Ghebedt om ghestadigheydt des gheloofs.

D Onsprekelijcke liefde, o Heere, heeft ons van vyanden vrienden, *ende* van lidtmaten des vyandts, leden uwes lichaems ghemaect: gheeft ons de gratie der ghestadigheydt, op dat wy vant arghste fenijn der ketterije bevrijdt worden, *ende* noch om doot noch om leuen *van* v en scheiden. Amen.

Cap. IX.

*VVats Duyuel, meer noch min? vvat is een helsche beest?
Een argh verdoruen sin: verloochent engels gheest.*

OM datter soo naer maeghschap is, tusschen eenen ketter *ende* den boosen gheest, soo ist datmen niet voorby en can, als *men* van den eenen sprekt, men moet oock vanden anderen ghewaghen, als van twee handtghesellen. Daerom werdt oock dit *ende* andere saecken⁺ hier ghevraeght, om het groot bestandt *ende* ghelijcksaemheydt, die tusschen hun beyden in vele dinghen zijn, te kennen te gheuen, om, soo van d'een als d'ander, hem te wachten.

⁺*Een verdoruen gheest, helsche beest.*

Dat al-voren in de vraghe den vyandt een helsche beest werdt [A]⁺ ghenamt, dat en moet niemandt wonder duncken. Want, is den mensche de beesten deur de sonde ghelijck gheworden, waerom en soude den vyandt, die de sonde ghevonden heeft, oock by een beeste⁺ niet gheleken worden? Ende deur sulcks heeft hy oock, inden eersten aenslaghe aen Eua hem in de ghedaente van een beeste, te weten van een serpent, vertoont. Ende daer-naer aen verscheyden heylighen, in menigherley manieren van ghedierten, de ghedaente, voys, *ende* argheydt aen-nemende *ende* ghebruycckende, tot sijn quaedt op-stel.

⁺*Psal. 48. 1.Ioan.3.*

⁺*Gen.3.*

Daerom oock de H. Schrifte noemt den vyandt in vele plaetsen, [B] soo van nieuw als vant oude Testament, niet alleen met den ghemeynen⁺ naem van beeste, als namentlijk S. Ian in sijn openbaringhen: maer oock heet sy hem eenen leeuw, beer, draeck, serpent, wolf, vos, *ende* derghelijcke ghedierten, die oft met felheydt, oft met loosheydt, haer quaedt te wercke stellen. Wat willen wy claerder dan dat Sinte⁺ Peeter seght: *Aduersarius vester diabolus, tanquam leo tugiens, circuit, quaerens quem deuoret*: Siet toe: weest sober en waeckt: want u-lieder vyandt den duyuel, loopt rondts-omme, als eenen briesschenden leeuw, soeckende wie hy verslinden sal.

⁺*Apoc.12 & 13.*

⁺*1.Petr.5.*

⁺S. Ian Gulde-mondt seght recht uyt met corte woorden, al dat wy hier op moghten begheeren, aldus: *Diabolus, mala bestia*: Den duyuel is een quade beeste. Om wiens argheydt noch beter te kennen,⁺ seght S. Gregorius: *Diabolus, aliis leo, aliis formica*: Den duyuel is veur de sommighe als cen een leeuw, *ende* veur sommighe maer als een miere. Dit is waer in verscheyden manieren. Eensdeels, om dat hy hem in verscheyden ghedaenten somtijds sienelijck vertoont. Ten anderen, om dat hy onsienelijck conditien der seluer naer-volght: soot hem best dunckt, om sijne vermetten *ende* stucken

⁺*Chrysost. super Genes. Homil.31.*

⁺*Gregor. 5. Moral. cap. 17.*

DIABOLICI SPIRITVS DELINEATIO. 9.

Quid daemon? Erebi quid inadspectabile monstrum?
Angelus, altiuoli corruptus labe tumoris.

*Wats duyuel, meer noch min? wat is een helsche beest?
Een arch verdoruen sin: verloochent enghels gheest.*

*Quest-ce que le diable, Qui tant effroyable, Tousiours nous combat?
C'estoit vn bon Ange, Qui par pauure eschange, Deuint Apostat.*

uyt te richten. Ende oock, om dat al sijn op-set, veur sommighe menschen, maer als een miere oft siere gheacht en word: ende ter contrarie veur andere, als de wreedtheydt eens leeuws werdt gherekent *ende* ghevreest: naer dat den eenen mensch cloeck is, *ende* den anderen cleyn-moedigh.

Emmers den naem van Beest dient den duyuel seer wel: want al heeft hy al sijn natuerlijke gauen behouden (ghelijck S. Dionysius⁺ wel seght) *ende* deur sulcks uytter nature gheen beest en is, noch natuerlijke beest gheworden: nochtans, midts de onredelijckheydt der sonde *ende* beestelijke quaedtheydt, die hy hem aentreckt *ende* gebruyckt, soo magh hy en moet hy wel een beest gheheeten worden. Te meer, dat S. Ian Chrysostomus seyt: *Satan ex hominibus bruta facere⁺ studet; imò verò feras qum potiùs daemonas*: Den duyuel soeckt van menschen beesten te maecken: iae wreede dieren: *ende* dat noch meer is, duyuelen. En soo doet hy waerlijcks.

⁺*Dionys. Areopag. De diuin. nom.*

⁺*Chrysost. homil. 50. ad Pop. Antioch.*

[A] De antwoorde is claer: dat hy een apostae, verdoruen sin, *ende*⁺ verloochent engels gheest is. Want hy van Godt, een d'alderschoonste *ende* edelste engelsche creature gheschapen zijnde, is deur sijn eyghen behaghen, deur ijdel glorie *ende* hoouerdigheydt, van Godt afgheweken, verkeert, *ende* afghevallen: in eenen vuylen, boosen en nijdighen gheest *ende* duyuel veranderende. Ende is soo ter hellen ghevallen, *ende* sommighe in dese nederste locht bleuen hanghen, die ons tenteren en quellen. Van desen val *ende* grote veranderinghe, sal int besunder gehandelt worden int xxv. Capittel.

⁺*Oorspronck des duyuels.*

Dit werdt nu dan, als een claer beghinsel, om als met eenen natten vingher te tasten en te toonen, hoe ghelijcksaem dat de ketters met den duyuel zijn, in haeren oorspronck, listigh vervolgh, schadelijck opstel, *ende* ten laetsten in haerlieder eenvuldigh verdoemelijck eynde, *ende* laetste gherechte. Laet ons dit bestaen te beduyden, soot best doenelijck sal wesen, *ende* soo het desen tijdt aldernootelijckst is, soo iammerlijck met dese duyuelsche *ende* kettersche nestelinghe bewimpelt.

Ghebedt teghen tentatie van eyghen behaghen.

DEn nijdighen draeck, en engel der duysterheydt, doet my duchten, en tot v vluchten, o Heere Godt der heyr-scharen: maeckt dat ick v soo van v gratien en gauen dancken en louen magh, dat ick my te ootmoedigher draeghe, hoe ick van v meer ontfanghen hebbe: *ende* my altydts in v gloriere. Amen.

Cap. X.

*Vat moetmen in Vijandt, en in Ketter bemercken?
D'een valt uyt s'hemels pandt, en d'ander uyt der kercken.*

⁺DAer hanght vele aen, te weten van wien oft van waer dat iemandt comt: om te weten watmen van hem houden moet. In teecken van dies, als men metter waerheydt can segghen: Men kent v wel, Men weet wel van waer ghy zijt oft comt: dan ist verde ghedaen van sijns groot-achten ende weerdigheydt. Daerom vraeghtmen hier, het ghene waer uyt den eersten oorspronck ende merckelijck voorts-comen des kettters te sien is: waer in hy oock seer wel metten boosen gheest ouer een comt.

⁺*Ghelijksaemheydt tusschen duyuel en ketter.*

⁺Wat isser dan in dese twee ghesellen weerdte te bemercken? De [A] antwoorde seght, dat den eenen, te weten den boosen vyandt uytten hemel valt: ende den anderen, dat is den ketter uytter kercken. Dat is te segghen: Ghelijck Lucifer met sijnen aenhanck uytten hemel is ghevallen, ende soo al duyuelen zijn gheworden: dat alsoo een ketter [B] uyt de H. Catholijcke kercke ghevallen is, ende met dien uyt-val een ⁺ ketter gheworden is. Dit seght S. Gregorius seer bescheydelijck: *Apostatae angelo similis efficitur homo, qui hominibus similis esse dedignatur:* Den mensche werdt den apostatschen ende verloochenden engel ghelijck, die hem verontweerdicht heeft met de menschen ghelijck te houden. Het welcke, soot allen hooueedighen gheschiedt, alsoo aldermeest den alderhooueedighsten: d'welck zijn de ketteren, met alle preuue.

⁺*Ghelijcken val.*

⁺*Gregor. in Pastor part. 2. cap. 6.*

⁺Nu, ghelijcker gheen duyuels en zijn, anders dan die eens engelen gheweest hebben inden hemel: alsoo en zijnder gheen andere kettters, noch oyt en waren oft zijn sullen (om ten rechten te spreken) dan die eens Catholijck gheweest hebben inde H. Kercke. Want die noyt ghedoopt en waren, ende in ketterije geboren zijnde de ketterije oock houden: dat zijn heydenen met ketttersche dolinghen bevanghen, meer⁺ dan oprechte ketteren. Ende ghelijck de duyuelen tot dien val ghecomen zijn, deur haer eyghen toedoen ende hooueedigheydt: alsoo oock de ketteren tot haerlieder afval comen, deur het quaedt ingheuen des vyandts, alijds segghende, soo hy tot Christum seyde: *Mitte, te deorsum:* Worpt v van bouen nederwaerts. Te weten vander [C] kercken af: ghelijck hyse daerom bouen de Kercke stelt, in haren eygenen sin, alle ouerste ende gheleerde te bouen gaende, soot hun dunckt.

⁺*Ghelijcke veranderinghe.*

⁺*Hooueedigheydt, s'duyuels en kettters moeder. Luc. 4.*

Ende ghelijck de vyanden, uyt den hemel vallende, als-dan uyt haerlier opperste welvaert ende saligheydt ghevallen zijn: alsoo ist oock

DIABOLI HAERETICIQVE LAPSVS SIMILLIMVS. 10.

Daemoni, et Haeretico, quid quadrat rite duobus?
Ille polo, hic fidei, sacrata corrui arce.

*Wat moetmen in Vyandt, en in ketter bemerken?
Deen valt uyt shemels pandt, en dander uytter kercken.*

*Quelle resemblance, Se trouue en la chance, Des deux Apostats?
L'un quite l'Eglise, L'autre par vantise, Du ciel donne en bas.*

[D] met de ketteren, de Catholijcke kercke, als haeren hemel opder aerden, ende de arcke van Noe verlatende, buyten de welcke gheen saligheydt⁺ te vinden is. Voorts, ghelijck de boose engelen ghevallen zijnde, oock andere soecken ter seluer⁺ *Genes. 7.* verdoemenis te brenghen: alsoo doen oock de ketters: ghelijck wy op de navolghende vraghe sullen bewijzen.

Daerom, tot verclaers dattet beyde een dinghen is, duyuel en ketter: t'selue dat den Prophete Isaias tot Lucifer seyt, dat maghmen oock alle ketteren segghen en vraghen: als uyt een groot verwonderen ende mis-achten van haerlieder hoouerdigheydt, ende stinckende verwaentheydt: wel weerdigh soo van Godt versteken ende verworpen te zijn. Hy seght aldus: *Quomodo cecidisti de caelo Lucifer; qui manē⁺ oriebaris? qui dicebas in corde tuo: In caelum ascendam, &c.* Och arme verblinde creature⁺ *Isaiae 14.* Lucifer, die nochtans soo schoone waert: hoe zijdy soo uytten hemel ghevallen: die daer s'morghens vroegh opstondt? Dat is de reden en schuldt: dat ghy in v eerste beghin ende oorspronck, te vroegh opghestaen zijt, ende v te hoogh deur hooeuerdigheydt hebt verheuen.

Dit is de selue saecke van alle die uytten hemel van deser weerelt, dat is uytte H. Kercke vallen (die t'poortael ende den inganck des hemels is) te weten, enckel hoouerdigheydt. Aldus seght S. Augustijn: *Superbia est mater omnium haereticorum:* Hoouerdigheydt is moeder⁺ van alle ketteren. D'welck Sinte Epyrianus oock ghetuyght, aldus: *Non aliunde haereses, & scismata, quàm quòd sacerdotibus Dei⁺ vicem gerentibus, ab vniuersa fraternitate non obtemperatur:* Wt gheen ander oorsaecke⁺ *August. li. 2. de Genes. Cypr. epist. 55. & 69.* en spruyten ketterijen, ende af-scheydinghe in de H. kerke, dan om dat t'gheheele broederschap, oft ghemeynte der gheloouighe, de Priesteren als stadthouders Godts niet onderdaenigh en is. Daerom wierdt int oude Testament bevolen, datmen dien ter dootd brenghen soude, die den Priester niet ghehoorsaem en waere: *Vt nullus deinceps intumescat superbia:* Op dat niemandt⁺ voorts hem meer te seer en verheffe, deur opgheblasen hoouerdigheydt.⁺ *Deuter. 17.*

Wt alle dese redenen sien wy nu claerlijck, hoe dat den vyandt ende ketters ghelijck zijn, in haerliederen val, ende oorsaecke desselfs, te weten, hoouerdigheydt, grootsheydt, verwaentheydt, ende sijns eyghens groot-achten: tot het versmaden van hare ouerheydt, ende van Godt mede: volghende die treffelijcke sententie des Wijsemans, segghende: *Initium superbiae hominis, a postatare à Deo: quoniam ab eo qui fecit⁺ illum recessit cor eius: quoniam initium omnis peccati est superbia:* Het beghinsel der hoouerdigheydt vanden mensche, is af-wijcken ende af-scheyden⁺ *Eccli. 10.* van Godt: want sijn herte scheydt van hem, die

hem gheschapen heeft: ende alsoo daerom het beghin van alle sonde is hoouerdigheydt.

Het lust my eens hier S. Gregorium te hooren, hoe wel hy op dese reden ouer een comt. Aldus seght hy, sprekende van Iobs vrienden, die hem quamen troosten, ende dese woorden uyt-legghende: *Venerunt*⁺ de loco suo: Sy zijn van hun plaetse ghecomen. *Haereticorum quippe locus ipsa superbia est*: De plaets der ketteren, ^{+Iob 2.} seyt hy, dat is hoouerdigheydt selue. Want ten waer dat sy eerstmael int hert hun verhoouerdighden, sy en souden nemmermeer teghen de H. kercke opstaen. Deur hoouerdigheydt werden sy ghedreuen.

⁺Ick hebbe somtijds verwondert gheweest, waerom dat de ketteren soo den H. Paus Gregorium, buyten alle andere heylighe vaderen, dapperlijck altydts ^{+S. Gregorius vvaerom soo vervolghen: langhe tijdt dunckende dattet was, om dat hy soo den dienst der H. behaet vande ketteren.} kercke, ende besunder vant H. sacrificie der Misse, verschoont, verdedicht, ende soo verciert heeft, dat sy hem als den auteur van als versieren. Maer als ick aendachtelijcker aenmercke, hoe hy de ketteren deur-haelt, schrijuende opt boeck Iob, des selue byde vrienden van Iob ghelijckende, ende op die, der ketteren oorspronck, verwaenden voortganck, hoouerdigheydt, argheydt, ende den droeuen onderganck veur ooghen stellende: soo en waer ick niet verwondert, al waert dat sy hem met duysentmael meer oploopen bestormden, dan sy doen.

⁺Nu hier by exempel bewesen hoeden vyandt niet alleen de ketteren, maer oock alle andere deur hoouerdigheydt soeckt uyt Godts gratie ter neder te worpen. Men ^{+Cassianus Coll. 2. ca. 5.} leest, dat eenen, Hero ghenamt, naer vijftich iaeren, soot scheen, in een heyligh leuen ouerbraght te hebben, maer op sijnen eyghenen sin, deurt bedrogh des vyandts, leelijcken tot val ghebraght is gheweest. Den vyandt inde gedaente van eenen engel maeckte hem wijs en seyde: Ghy zijt veur Godt van sulcker heyligheydt en weerde, al wierpt ghy v van bouen af, ghy en soudt v niet quetsen: want hy heeft sijne engelen van v bevolen, sy sullen v in haere handen draghen, etc. Hy heeft het ghelooft ende ghedaen, ende de beenen ghebroken: metten val ander ontweckende, die hem soo ghestelt vonden: ende in sijn verwaentheydt blyuende, is ten⁺ derden daghe soo ghestoruen. Iezabel, soo Iehu in quam ghereden, wierdt ter venster uyt gheworpen, ^{+4. Reg. 9.} ende is vande honden vernielt. Alsoo die haer vande Kercke afworpen, werden vande helsche honden verscheurt: en dies te ongenadelijcker, hoe duyuelsche tanden scherper ende bitterder zijn, eeuwelijck siel en lichaem knaghende.

⁺Men leest oock dat sommighe heydenen haer seluen ter begheerte van haere heeren, van bouen afworpen t'zij van torn, oft bergh, waer sy zijn gheroepen zijnde: ^{+Fulgos. li. I. cap. I.} tot een teecken van groote ghehoor-

saemheydt. Alsoo worpen haer de ketteren van bouen af, vander H. kercke, ten ghebode *ende* begheerte des duyuels, haeren meester *ende* heer: die tot haerlieder *ende* ander altijdts segt: *Mitte te deorsum*: Worpt⁺ v van bouen nederwaert. Hy voertse selue eerst daer op, haer een hooghmoedighe verwaentheydt ingheuende, deur ^{+Luc. 4.} welcke sy hun laten veur staen, in wijsheydt, macht, *ende* heyligheydt, bouen de kercke, dat is, bouen alle ouerste der kercke te wesen: als die selue nu onder den voet hebbende, soot hun naer haerlieder vermetelijcke vernufftheydt dunckt. Ende dan, t'welck sijn practijck is, soeckt hyse te dieper inden af-grondt der hellen te doen vallen, hoe hyse te hoogher in hun selfs ooghen verheuen heeft.

Nicephorus verhaelt, hoe int iaer ons Heeren 437. int eylandt⁺ Creta, dat is, Candien, eenen quidam hem uytgaf veur eenen nieuwen⁺ Moyses, het volck belouende, ^{+Lib. 14. cap. 40.} deur de zee int landt van beloften te leyden. Sy lieten haer goet *ende* tijdelijcken ^{+Eenen valschen Moyses.} handel ongheacht varen, *ende* Moyses veursagh sy seluen dies te beter. Een iaer lanck desen raes hun veurghehouden hebbende, gaet veur, sy volghen, mans, vrouwen, en kinderen. Hy leydtse op een steyle steen-rotse, ouer de zee hangende, *ende* doetse al dapper van bouen nederwaerts springhen. Maer de goede Christene, visschers *ende* coop-luyden, dit spel siende, hebbender sommighe uytghevischt, *ende* d'ander met het exempel der veurgaende versmoorde weder-houden. Moyses soude van sijn volck ghegrepen hebben gheweest, maer hy vervlooght, als haddet eenen duyuel gheweest. Dits den truck des vyandts, dits den spronck der ketteren: met Lucifer *ende* alle uyt-ghevalen engelen in haeren val hun verglorierende.

Aenghemerckt dan, dat den aerdt, argheydt, en middelen van andere te verleyden, in duyuel *ende* ketteren soo ghelijck zijn: wie en siet niet, hoe ghelijckelijck dat sy oock te schouwen zijn? Daerom soo den H. Apostel Paulus vanden vyandt ons waerschouwet: *Nolite⁺ locum dare diabolo*: En wilt den duyuel gheen plaets gheuen: alsoo en maghmen oock metten ketter gheen ghemeynschap houden: maer beyde ^{+Ephes. 4.} schouwen als siel-verraders en vermoorders: soo ghy int volghende Capittel eyghentlijck sul verhandelt vinden.

Ghebedt om het Rijck Godts te besitten.

TEghen den uyt-val van Lucifer uyt den hemel, *ende* vanden mensche uyttet Paradijs, hebt ghy (o Christe ghebenedijt) het Rijcke der hemelen opder aerden gheplant, dat is, v heylighe kercke: Gheeft dat wy ons soo in dese draghen, dat wy t'hemelsche Rijck namaels becomen moghen. Amen.

Cap. XI.

*Seght ons: vvat doen dees tvvee, al met versaemder handt?
Sy sleypen, deur het bree, de sielen naer den brandt.*

⁺MEn seght ghemeynlijck, en t'is waer: *Aues concolores* [A] *simul volitant*: Men siet gheen craeyen met duyuen vlieghen, maer elck met sijns ghelijcke. Alsoo spantmen oock ghemeynlijck inden seluen waghen, peerden, niet alleen van eender grootte en maght, maer oock vanden seluen hare, om goedt en fraey ghetreck te maecken. Desghelijcks den vyandt en vindt gheen beter wederpaer,[B] om met hem in te spannen, teghen Godts eere, teghen sijn H. Kercke, ende teghen der menschen saligheydt, dan de heretijcken en ketters. Want al zijn al de boose menschen sijn dienaers en kinderen, nochtans zijn de ketters de liefste, om dat sy met haren vader meest symbolizeren, dat is verghelijcken: soo ghy recht te voren ghehoort hebt. Daerom vraeght de vraghe, wat sy beede doen met versaemder handt: dat es, eenpaerlijck, met ghesaemden wille, raedt, en⁺ daedt. Hier toe dient dat Cato seght: *Pares cum paribus facillimè congregantur*: Ghelijck met ghelijcke vergaderen lichte. En Plato⁺ aldus: *Similis simili semper haeret*: Ghelijck hanght altydts sijns ghelijcke aen. Iae den H. Gregorius sprekter al leuendigher af, als⁺ den coppel van duyuel en ketter beter verstaende. *Diabolus cum reprobis vna persona est*: Den duyuel mette boose verworpen menschen, en is maer een persoon. Daerom seyde Christus van Iudas, diets⁺ nu metten boosen gheest seer eens was: *Ex vobis vnus, diabolus est*: Een van u-lieden, is een duyuel. Ende want dien naem [*reprobi*] dat is, van Gode verworpen, niemandt soo eyghentlijck toe en comt,⁺ als de ketteren (dit ghetuyght S. Paulus tot Titum, daer hy vermaent den ketter te schouwen, wel wetende (seyt hy) dat hy verkeert, verdraeyt, ende met sijn eyghen vonnis verdoemt is) soo en isser niemandt beter metten duyuel maer eenen persoon, dan den ketter: als de arghste, sekerste ende diepste verdoemde.

Nu dan, wat doen sy eenpaerlijck ende ghesaemdelijck? De antwoorde hebt ghy ghehoort: *Sy sleypen, &c.* Dat is, Sy doen alle neerstigheydt, met leeringhe, bedrogh, en beloften: ende oock met dreyghementen [C] en gheweldt, als anders niet gaen en wilt, om den mensche⁺ ter hellen te brengen. Van den vyandt seght S. Gregorius aldus: *Diabolus est lupus, oues dilanians*: Den vyandt is eenen wolf, de schaepen vernielende. Ende wat een ketter is, dat weetmen wel, die veur

⁺Duyuel en ketter, een ghespan.

⁺Cato.

⁺Plato.

⁺Gregor. lib.4.
Moral.cap.14.

⁺Ioan. 6.

⁺Tit. 3.

⁺Gregor. Homil. 13. in
Euang. Matth. 7.

DIABOLI HAERETICIQVE COMMVNE STVDIVM. 11.

Viribus at, paribusque animis, quid pugnat vterque?
Ad Phlegetontaeas animos auertere flammās.

*Seght ons: wat doen dees twee, al met versaemder handt?
Sy sleypen deur het bree, de sielen naer den brandt.*

*Que fait leur malice, Quand elle se glisse, Sur nostre terroir?
L'un rend l'ame morte, Et lautre l'emporte, Au profond manoir.*

sijn beste cleedt een schaeps-vel aendoet, maer daerom en laet hy oock niet eenen grijpenden wolf te wesen.

Van dese seght S. Paulus: *Ego scio quoniam intrabunt post discessionem⁺ meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi*: Ick weet wel, dat naer mijn vertreck, ^{+Act.20.} grijpende woluen onder u-lieden incomen sullen, die de cudde niet en sparen en sullen. Dit zijn de loghenachtighe [D] meesters, daer S. Peeter af sprekt: *Pellicientes animas instabiles*:⁺ Aenlockende ende verleydende de onghestadighe ende onvaste sielen: kinderen (seyt hy) der eeuwigher verdoemenis. Dit zijnse, die hun ^{+2. Petr. 2.} gheneeren, soo den Prophete Ezechiël seght: *Ad capiendas animas*:⁺ Om sielen te vanghen: ende te leyden: waerwaerts anders, dan daer sy beyde toe-behooren, ^{+Ezech. 13.} duyuel en ketter? dat is, ten helsschen brande. [E] Van sulcke, diet daer op stellen, om de simpele slechte menschen met schoone schijnselen, ende deur den spiegel der eygen behaghelijckheydt te bedrieghen, hoort wat den Prophete Ieremias seyt: *Inuenti⁺ sunt in populo meo impij, infidiantes, quasi aucupes laqueos ponentes, & pedicas, ad capiendos viros*: Onder mijn volck (sprekt Godt) zijnder bevonden ^{+Ierem. 5.} boose menschen, die met listen en laghen uyt zijn, om ander te vanghen, stroppen en stricken uyt-spreyden, als voghelaers. *Sicut desipula plena auibus, sic domus illorum plenae dolo*:⁺ Ghelijck een slaghe vol voghelen is om andere daer mede te vanghen: alsoo zijn hare huysen vol bedroghs. Ende al daer toe, om die onnoosele arme sielen int net te crijghen, met schoonheydt oft met quaedtheydt: ende alsoo met versaemder handt metten vyandt tot haer eeuwigher qualijck-vaert te sleypen. Waert dat dese onse ooghen dit iammerlijck spel costen aensien, men souder hem al anders af schroomen en wachten danmen doet.

[F] Datter in d'antwoorde staet [*deur het bree*] beteeckent, dat sy den ruymen, breedten, en sachten wegh leeren en houden, die ter hellewaert leydt: wel ouer een comende, met den lust des vleeschs, ende metten verdoruen sin der arme verdoruen nature: die van selfs seer ghereedt ende gheneghen is, tot sulcke soete en behaghelijcke leeringhe, ende desvolghende, om sulcke dwalende meesters ghehoor te gheuen.

^{+Bedrogh der sielen, deur ketterije.}

Ghebedt teghen verleydschap der sielen.

O Iesu, minnaer onser sielen, den vyandt is met alle sijn kinderen op onse qualijck-vaert uyt: Wilt ons soo van sijn treken, en der ketteren preken bevrijden: op dat wy met de waerachtighe gheloouighe ghecroont moghen werden. Amen.

Cap. XII.

*Vien laet hem, op het punct, van ketters licht bedrieghen?
Eylaes, die niet en dunckt, dat ketters altijd lieghen.*

⁺Niemandt en is gheeren bedroghen, oock de ghene die wel ander somtijds soudē soecken te bedrieghen. Daerom, alsoo seere als hem iemandt van sulcks wacht van te voor, alsoo seere spijttet hem daer naer, als hy hem dies niet teghenstaende bedroghen vindt. Wt sulcks spruyt het ghemeyn spreekwoordt van sulcke: Hy en sal my maer eens bedrieghen. dat is: Ick ben gheleert. *Piscator ictus sapit*: Eenen visscher meynende den visch te verschalcken, ende binnen middelen tijde, aen de verssenen, van een serpent ghebeten oft ghesteken zijnde, daer hy gheen acht op en sloegh, denckt soo by sy seluen: Ick sal voortāen beter toesien. Ist niet te verwonderen, waer by [A] dattet dan comt, dat de menschen hun soo laten van ketteren bedrieghen ende verleyden? want dat is d'aldermeeste ende schadelijckste bedrogh. De antwoorde seght, dat het sulcke menschen zijn, die niet [B] en duncken dat ketters altijd lieghen. Want, dat iemandt dachte, dat hy met eenen loghenaer oft valschaert te doen heeft, hy en soude [C] hem niet betrouwen: wel wetende, dat niemandt meer bedroghen en werdt, dan die te vele betrouwt.

⁺*Schadelick bedrogh der ketteren.*

Maer, moght iemandt segghen, de ketteren brenghen vele saecken uyt de H. Schrift voort: ende sy spreken oock vele andere dinghen, die waer zijn: hoe lieghen sy dan altijd? Sy segghen vele ware saecken, dat kenn' ick v: maer nochtans seght de antwoorde oock seer wel, dat sy altijd lieghen: want haer meyninghe is, te bedrieghen, ende de menschen vande waerheydt te trecken. Soomen oock wel seght, dat den duyuel een loghenaer is, oock als hy waer seght: want hy doet met de waerheydt, t'selfde dat de loghenaers mette loghen doen, ⁺ dats lieghen en bedrieghen. Ende daerom, hy is en loghenaer, ende een vader der loghen: ende de ketteren zijn kinderen des duyuels: want sy de wercken haers vaders doen en volbrenghe.

⁺*Ioan. 8.*

Nu, aenghesien dat sy in de waerheydt niet en zijn blijuen staende, maer uytghescheyden: wat connen sy anders dan loghen spreken, oock niet de woorden des waerheydts, daer sy haer bedrogh ende leughen mede bedecken? Ende hier mede werdt den slechten mensch gheinfecteert, ende verdoruen, als hyt deur de oore vaet, ghelijck regal oft ander verghef, alst deur den mondt inghenomen werdt.

⁺Daerom den Wijseman seght wijselijck en wel tot desen propste: *Qui citò credit, leuis est corde*: Die haest en licht gheloof, die is seer

⁺*Eccli. 19.*

NIMIVM CREDVLI AB HAERETICIS SEDVCVNTVR. 12.

Nolite credere. Matt. 24; Qui cito credit, leuis est corde. Eccli. 19.

Quis sese in laqueos facile induit haereticorum?
Immemor, hos semper dare verba; et vendere fumos.

*Wie laet hem op het punct, van ketters licht bedrieghen?
Eilaes, die niet en dunckt, dat ketters altyt lieghen.*

*A qui plus damnable, Sont les sottes fables, De ces Huguenots?
A ceux, qui d'aduisent, Qu'en tout se qu'ils disent, Mensonge est enclos.*

licht van herten. Daer by comt het, datter vele licht bedroghen worden ende verleydt. Want anders, soo den seluen elders seght: *Frustra iacitur*⁺ rete ante oculos pennatorum: Te verghifs worpt men t'net veur de ooghen der voghelen. Wie sagh ^{+Prouerb. 1.} oyt voghel, oft ander dier, hem soo t'net siens willens en wetens ouer t'hoofdt laeten stroopen, soomen sommighe menschen siet willens inden sack der dolinghen cruypen? Maer wat ist? als t'herte deur quade affectie ende gheneyghtheydt der sonden, tot sulcks te voren bereydt is, dan is goedt vanghen. Want, soo Cesar seyde, de menschen gheloouen⁺ gheern, t'ghene dat sy soecken en begheeren. Alsoo werden sulcke dinghen licht ontsteken, die van haer seluen, oft deur drooghte, oft deur by ghevoeghde ^{+Caesar.} materie, tot branden ghereedt zijn: ghelijck oock een keersse haest ontstekt, die noch roockende is.

Wt al t'veurseide ist claer, datmen vande ketteren segghen magh, t'ghene dat S. Paulus van dien van Candien seyde: *Cretenses semper*⁺ *mendaces, malae bestie*: Die van Candien zijn altydts loghenachtigh, ende quade beesten. En deshaluen niet ^{+Tit. 1.} meer te gheloouen als sy waer segghen, dan als sy lieghen: ghelijckmen dien niet en gheloofde als hy waerlijcks ten wolue riep, om dat hy 'tselue soo dickmael uyt valscheydt en bedrogh gheroepen hadde. Waer van het ghemeyn spreekwoordt spruyt: Die dickmael lieght, en werdt niet gheloofte,⁺ oock als hy waer seght: ende dat verdient hy met sijn lieghen. ^{+Aristot.}

Dit met t'schijn der waerheydt, van ketteren niet en wilt bedroghen⁺ worden, die zij bouen t'veurseide ghedachtigh, hoe Cambydes den Coninck van Persien, van ^{+Fulgosius lib. 9. c. 16.} eenen tooueraer, Smerdes ghenaemt, bedroghen wierdt. Desen Smerdes droegh den naem van s'conincks broeder, ende was hem seer ghelijck. Op desen voet, heeft het Coninckrijk teghen Cambysem aenghegrepen: ende soude het selue vredelijck beseten hebben, hadde het bedrogh niet uytghecomen, deur de dochter van Otthan, die by hem slapende, besief dat ghy gheen ooren en hadde. De valscheydt uytcomende, heeft hem Darius vant Rijck van van sijn leuen ontset. Die niet licht en is van haest te gheloouen, die en werdt oock niet haest bedroghen, van die het nieuwe Euangelie prediken. Ende waert datmense eerst wel besaghe, men soude vinden, dat sy oorloos ende eerlos zijn, de galghe ontsloopen.

Ghebedt teghen bedrieghelijckheydt der dolinghen.

Wantmen al dolende ten eeuwichen leuen niet gheraken en can; soo bidd' ick v, o Heere, dat ghy my vanden bedrieghelijcken gheest der dolinghen bewaeren wilt, op dat ick in de waerheydt magh bliuen staende, ende de belofte der waerheydt eens ghenieten. Amen.

Cap. XIII.

*Hoe lieght een heretijck, al seght hy schoone vvaer?
Dat is s'duyuels practijck, sijn meester, ende vaer.*

Niemandt en is soo gheluckigh van waer te segghen, oft hy en misgaet hem somtijds: soo den Prophete Daud seght: *Omnis homo mendax*: Alle mensche is⁺ loghenachtigh. Maer midts dat de ketteren oock somtijds waer segghende lieghen, niet alleen in ^{+Psal. 115.} de ghemeyne sprake, maer oock in hun predicatie, namentlijck seker waerachtighe sententien uytter H. Schrift by brenghende (soo wy veur gheseyt hebben) soo her-nemt de vraghe dit, tot beter kennis ende aenwijsinghe, dat oock een heretijck hier in met [A] sijnen meester ende vader desen boosen vyandt ouer een comt.

⁺Aengaende d'eerste, van t'meesterschap des duyuels, seght aldus [B] S. Bernardt: *Diabolus, scandalorum magister*: Den duyuel is den meester van alle ontstichtinghen. Ende daer en is gheen meerder, noch ontsienelijcker ontstichtinghe oft verargheringhe, dan heresie: die de leuende steenen der H. kercke ende huys Godts, (d'welck zijn de geloouighe [C] menschen) altijds soeckt vant ghestichte te trecken, ende hoopen⁺ van ruinen en braken daer van te maecken. Dit zijnse daer S. Paulus af sprekt, van welcke den H. Gheest veurseyt heeft, dat sy van ghelooue ^{+1. Tim. 4.} af-scheyden soudent, aen-hoorende ende aen-hanghende de gheesten der dolinghen, ende der duyuelen leeringhe. Soo zijn dan de duyuelen haerlieder meesters.

⁺Dat den vyandt haer vader oock is, dat blijkt metten stücke: want bouen t'ghene dat int veurgaende Capittel gheseyt is, dat sy s'vyandts ghewercken doen, soo ^{+Den vyandt, der ketteren vader.} werdt dit oock deur S. Augustijn besloten: als hy die woorden Christi uyt-leght: Den duyuel is een loghenaer, ende vader der loghen: soo seght hy daerby aldus: Ghelijck Godt den vader, vader is van sijnen sone, die de waerheydt is: alsoo is den duyuel, naer sijnen val, vader vande loghen gheworden: Ende soo desvolghende oock vader van alle loghenaers: daer de ketters d'eerste gheborene af zijn, ende liefste kinderen: haren vader soo wel ghelijckende, dat, die d'een siet, die siet d'ander.

Daerom werden de ketteren oock seer wel gheheeten, *Diaboli incarnati*: ver-menschte duyuelen, boose vyanden in menschelijke nature en ghedaente. Ende sy zijnt oock: want haeren aerdt, argheydt en spraeck geuent uyt: als nijdighe honden, oock d'een teghen [D] den anderen bassende, greinsende. Ende daerom: uyt hondt:

HAERETICORVM PARENS ET MAGISTER DIABOLVS. 13.

Qui fucum faciunt, mera quamquam oracula fundant?
Qua solet arte, horum stygius Doctorque, Paterque

*Hoe lieght een Heretyck, al seght hy schoone waer?
Dat is sduyuels practyck: Syn meester, ende Vaer.*

*La Verité sainte, Est elle vne feinte, Quand ell' est en eux.
Ouy; c'est de leur Maistre, Ce viel serpent traistre, Vn tour malheureux.*

niet onfanghbaer. Den boosen gheest vertoonde hem eens aen⁺ Sinte Marten, als een engel des lichts, iae als Christus selue, met een purpuren cleedt ende met een gouden croone verciert, segghende dat hy Christus was, den Coninck der coninghen, ende dat hy ghecomen was om de weerelt te vonnissen. Maer Martinus, de verwaentheydt des duyuels, ende de sachtmoedigheydt Christi wel kennende, seyde tot hem: Christus heeft niet gheseydt, dat hy soo comen sal, maer met de teecken en sijnder passie, ende litteecken en sijnder wonden. Als hy met sulcke merck-teecken en comen sal, dan sal ickt gheloouen. Den vyandt, die met claerheydt ghecomen was, is met stancke verscheyden. Soo comen de ketteren aenghestreken, met een schoon schijn vermomt: maer soo sy als duyuels kinderen het cruys Christi ende alle sulcke saecken haeten, soo ontdekken sy haer argheydt, ende scheyden met eenen stanck.

Desen uyt-ghelesen truck sullen wy int navolghende exempel⁺ mercken. Sabinianus, een hoofdt-ketter, sochte sijn fenijnigh boecksken op den naem van S. Hieronymus den volcke ter handt te doen, soo S. Hieronymus nu corts ouer-leden was. Maer Siluanus, bisschop van Nazaren, heeft hem van valscheydt verwonnen: op conditie, dat hyder sijn hoofdt soude laeten, ten waere dat S. Hieronymus selue morghen de valscheydt ontdeckte: t'welck soo waer het gheschiede, datter den ketter selue den cop laeten soude. T'was soo besproken, t'wierdt soo ghedaen. Want soo het ten uyttersten ghecomen was, ende den goeden bisschop onder t'sweerd knielde, den slag verwachtede: siet daer S. Hieronymus quam, hielt het sweerd stil, ende berispte des ketters valscheydt, hem veur al t'volck beschaemt maeckende. Maer, dat vertoogh vertreckende, gheschiedder een meerder mirakel: t'hoofdt des ketters viel veur sijn voeten ter aerden, af-gheslaghen sonder aen te comen.

Wt dese veursejde dinghen gheleert hebbende hoe den vyandt der ketteren meester ende vader is: blijft noch de principale vraghe te verclaeren: Hoe een ketter oock waersprekende liegt. Dit sal int navolghende Capittel gheseyt worden.

Ghebedt teghen bedrogh der gheveynstheydt.

O Iesu, die des Vaders eeuwighe wijsheydt zijt, helpt ons teghen der dobbele gheesten gheveynstheydt: op dat ons, noch den vyandt in de ghedaente van een engel des lichts, noch sijn dienaers onder t'schijn van deughden en bedrieghen: maer dat wy in uwe leeringhe en liefde ghestadigh blijuen. Amen.

Cap. XIII.

*Hoe canmen soo ghereedt, vvaer spreken, nochtans lieghen?
 Alsmen met vvaerheydts cleedt, ander soeckt te bedrieghen.*

⁺VAnde loghen en van lieghen, sullen wy int Ij. Capittel spreken, alwaer sulcks ghevraeght werdt. Maer nu en staet ons niet anders te bewijzen, dan hoet moghelijk is, dat iemandt waerseghhende lieghen can: namentlijck volghende ons eerste veurnemen, in Satan en ketteren sijn kinderen. Ten eersten, het is gheloghen, als iemandt iet seght, oock dat waer is, als hy meynt dattet anders is, dan hy seght: *ende* deshaluen, sprekt teghen sijn hert en meyninghe. By exempel: Als iemandt segghen soude: Ick hebbe v betaelt, *ende* hoe wel het waer is, nochtans als hyt soo seght, ist dat hy meynt dat hyt niet betaelt en heeft, *ende* nochtans seght, dat iae: het is veur hem een loghen, en nochtans waer. Want den mondt seght iae, *ende* t'herte ghetuyght dat neen. Want, dat hy de waerheydt seght, het is wel seker, maer dats by ghevalle: want int herte peynst hy anders. Ende als de mondt anders dan t'herte ghetuyght, dat is gheloghen.

⁺*Waerseghhende lieghen:
hoe?*

Dies ghebeurt het oock ter contrarie, dat iemandt iet seght dat niet waer en is, *ende* nochtans daerom niet en lieght. Ghelijck, te weten, als hy segghen soude: Ick hebbe v betaelt: ist dat hyt soo meynt, soo en lieght hy niet, al en ist nochtans niet waer: want de mondt sprekt soot herte meynt. Men magh wel segghen, dat sulck een niet waer en seght: maer niet, dat hy lieght. Ten is niet waer dat hy seght: maer ten is nochtans gheen loghen. want, tot lieghen is van noode, dat de mondt en t'herte contrarie ghetuyghen. Nu, de mondt seght iae, en t'herte meynet oock soo: maer t'is nochtans anders. Daerom, ten is niet waer dat hy seght, maer nochtans en lieght hy⁺ niet: want soo Cicero wel seyt: *Mendacium est falsa verborum prolatio, cum intentione fallendi*: De loghen is een onwaerachtigh uyt spreken der woorden, met intentie van te bedrieghen.

⁺*Cicero.*

Nu, als den vyandt oft ketter waer segghen, oock uytter H. Schrift, meest in haere leere, soo lieghen sy nochtans, want t'hert is contrarie. Den mondt sprekt t'ghene dat waer is, maer t'herte peyst bedrogh⁺ en valscheydt. Daerom seyde den Wijseman wel: *A mendace quid verum dicetur?* Wat salder van een loghenaer waer ghesproken werden? Hy lieght altydts, oock als hy waer seght: want onder het decksel vande waerheydt, heeft hy meyninghe te bedrieghen. Hy presenteert de waerheydt, die uyt haer seluen onfangbaer is, *ende* [A]

⁺*Prou. 3 4.*

QVOMODO QVIS, VERVM DICENS MENTIATVR. 14.

Ergóne mentiri valeat quis vera profundo?
Sub-dola cui vero mens insidiatur ab ore.

*Hoe canmen soo ghereet, waer spreken, nochtans lieghen?
Alsmen met Waerheys cleedt, ander soeckt te bedrieghen.*

*Se peut il donc faire, Qu'ensemble on profere, Bourde et Verité?
Ouy; quand par Vray-dire, On pretent seduire, La simplicité.*

[B] onder den mantel der seluer, stekt hy de loghen mede binnen: ende soo [C] werden de menschen deur de waerheydt bedroghen.

Als wy t'verbodt Godts acusien de loghen aengaende, soo beuinden wy, dat int lieghen, t'bedrogh meest plaets heeft. *Non mentiemini*.⁺ Ghylieden en sult niet lieghen, seyt Godt. Ende waer in dat de cracht des loghens meest ghelegghen is, dat toont ^{+Leuit. 19.} hy voorts, als d'een met d'ander uytlegghende, aldus: *Nec decipiet vnusquisque proximum suum*: Ende dat niemandt sijnen euen naesten en bedrieghe. Dit verclaert S. Augustijn oock wel, als hy seght: *Mentientis proprium*⁺ est, aliud in lingua, aliud in pectore habere: Dats den eyghen aerdt des loghenaers, anders inden mondt, ^{+August. in Ench.} ende anders int herte dragen. Soo dan, volghende de veurgaende vraeghen en antwoorden, hy lieght, die int herte valscheydt en bedrogh draeght, al sprake de tonghe schoon de waerheydt. Ghelijck oock een heydensch gheleerde betuyght. *Mendacium veritatis opus aliquando est*: De loghen is⁺ somtijds het werck der waerheydt. dat is: Somtijts, oock met waer te segghen, ist de loghen diemen soeckt, ^{+Homer.} ende t'bedrogh datter af komt.

[D] Daerom, als den boosen gheest onsen Heere naer riep en seyde: *Sciote*⁺ *qui sis: sanctus Dei*: Ick weet wel wie ghy zijt: ghy zijt den heylighen [E] Godts, den ^{+Luc. 4. Duyuels truck.} sone Godts: Christus dede hem swijghen: niet dat hy daer aen anders seyde, dan de waerheydt: maer om dat hy met de waerheydt sochte te bedrieghen: ende ouer sulcks, soo vele dede als lieghen, sijn veurnemen aengaende, ende datter af moght volghen inde herten der menschen, die sulcks aenhoorden. Want ghelijck S. Ian Gulde-mondt seght: *Diabolus interdum vera dicit, vt mendacium*⁺ *suum rara veritate commendat*: Den duyuel seght somtijds waer, op dat hy sijn loghen, met een weynigh ^{+Chrysost. super Matt.} waerheydts dunne besaeyende, decken ende ontfanghbaer maecken soude.

Dits den rechten truck der ketteren, doende in hare predication en⁺ schoon-spraken ghelijck sommige coop-luyden doen: die om haren euen naesten te bedrieghen, ^{+Kettters loosheydt.} valsch en verdoruen goet de simpele [F] menschen inde handt steken, onder t'decksel van goede moestren. Soo doen de kettters schoon voort, met iet by te brenghen, datmen wel weet dat waer is, iae selfs uytten Bibel lesen, met monde en met neuse dat aengheuede, om alsoo alsdan, al in te drijuen dat sy willen, de ghene die slechts gapen can.

Maer ghelijck sy metten vyandt, uytter waerheydt in de loghen ghevallen zijn: alsoo wat sy beyde uytstuycken, t'zij loghen oft waer, het treckt en comt al op lieghen en bedrieghen uyt. Want ghelijck den nacht, nacht is, al brantter een keers oft lamp hier en daer: alsoo, aenghesien dat sy niet alleen in duysternisse en zijn, maer zijn de duysternisse selue, oock soo dick, datmense tasten can, ghelijck die van

⁺Egypten was: iae oock, om de waerheydt te segghen, den nacht der dolinghen, ende verblindtheydt selue: Soo ist al met allen, als een gheduerighe loghen: soo wel haerlieder leuen, als haer woorden en leeringhe: ende oock sy seluen mede, van hoofde totten voete, soo groot *ende* soo vele als sy zijn. ^{+Exod.10.}

⁺Bouen dien, ghelijck tooueraers ten rechten tooueraers worden gheheeten, ende sijnt waerlijcks, al ist dat sy sommige goede heylighe woorden en dinghen daer toe misbruycken: wat wonder ist datmen ketters loghenaers heet, in al haer voortstel, al ghebruycken sy (misbruycken sy, seggh' ick) daer toe, goede, heylighe, en waerachtighe⁺ woorden? Ende aenghesien datmen Waerseghers soo noemt, die nochtans meest alijds lieghen: *ende* als sy waer segghen, met de waerheydt bedrieghen: waerom en salmen de ketters niet loghenaers heeten, al ist dat sy somtijds waer segghen om haer loghen te verschoonen? Ende moet het emmers zijn, dat iemandt de ketters Waerseghers wilt heeten: dat het soo zij, ghelijck die Waerseghers heeten, die metten duyuel om gaen: oock met de waerheydt lieghende ende bedrieghende, en sielen verderuende. Want het oock soo een doodtslagher is, die een ander het leuen nemt: weer hy dat met een broodt doet, oft met eenen steen. ^{+Waerseghers dobbelheydt.}

⁺Wt alle dese dinghen blijkt het, hoemen hem van dese valsche propheten wachten moet, in wiens mondt den logenachtigen gheest woonachtigh is: soo hyts hem wel beroemt. Want wy nu dan weten dat sy ons fenijn instorten willen, en daer toe den boordt des croes met honigh bestrijcken, in hun soet aenvallen en predicatie: waerom sal ick dan soo mijns selfs vergheten, soo laten beduyelen, dat ick willens en wetens, die aenhoorende, mijn doot *ende* eeuwige qualijck-vaert als eenen blijden dronck sal indrincken? Neen ick, al waert naest mijn deure te doen: soo en willicker niet eenen voet stellen:⁺ volghende t'bevel des Heeren, segghende: *Mendacium fugies*: Ghy sult de loghen schouwen. Wel wetende, dat het my alsoo qualijck become sal, als het soete inden mondt, *ende* inde ooren is. Den⁺ Wijseman waerschouwet my dies aldus: *Suavis est homini panis mendacij: & postea implebitur os eius calculo*: Het loghen-broodt is den mensch soet inden smaeck: maer achter-naer sal sijnen mondt metten steen ghevult worden. Dat en can hem t'leuen niet gheuen noch behoeden: maer de doot ten eynden noodtsakelijck aenbrenghen, onder t'decksel van voetsel. ^{+3.Reg.22.} ^{+Exod.23.} ^{+Prou.20.}

⁺Men leest een aerdigh bedrogh van Q. Sertorius, die een indecalf, oft wit herte-ionck tem ghemaect hadde, *ende* soo gheleert, dat het hem ten Rade volghde, *ende* daer hy in sijnen thron sat, quamt metten monde aen sijn ooren: *ende* dede de mensche te verstaen, dat ^{+Gellius lib. 25.ca.22.}

de goddinne Diana hem met dien middel alle secreten te kennen gaf, *ende* hem mede was in alle sijne aenslaghen. Soo gheschieddet, dat een ieghelijk met hem wel sochte te staen, *ende* aenbaden hem, als eenen Godt.

Sulck een bedrieghelijk voortstel heeft Mahumet oock versiert,⁺ den valschen prophete, *ende* Prince der Turcksche ongoddelijckheydt. Onder verscheyden loghenachtighe vonden, met eenigh schijn van waerachtighe gheschiedenisse behanghen, om veur een Godt gherekent te werden vande onuerstandighe natien. Soo heeft hy een duyue soo wel gheleert, dat sy, als hy den volcke predikte, op sijn schouder quam ghevloghen, *ende* metten beck in sijn oore pickte, daer sy haer aes uyt plagh te raepen, soo hyse gheleert hadde. *Ende* hy maeckt de slechte menschen wijs, dat den H. Gheest, inde ghedaente eender duyue, soo tot hem quam, *ende* te kennen gaf, wat hem te segghen *ende* te doen stondt. Dats der ketteren practijck, uytgheuede, dat hun den H. Gheest den rechten sin der heyligher Schrift gheeft, om soo met het schijn *ende* woordt der waerheydt te lichter te bedrieghen.

⁺*Fulgosius li.7.cap. 3.*
Mahumets vondt.

Dat wast oock, dat sommighe heretijcken, om soo te beter vrouwen⁺ en mans in den strick der dolinghen te brenghen, met vrouwen omghinghen, die sy veur Sibillen en Prophetessen uytghauen, iae somtijds den H. Gheest selue noemden te wesen, om te crachtigher te bedrieghen. Als namentlijck Simon Magus sijn Helenam, die hy seyde de eeuwighe wijsheydt Godts te zijn: Carpocrates sijn Marcellinam: Apelles, *ende* Seucrus Philumelam, *ende* soo voorts andere. Maer hier mede ghenoech, vande ghelijksaemheydt des duyuels en ketter, oock int bedrieghen met de waerheydt, *ende* vant schouwen der seluer. Nu vanden Christenen, *ende* den Christenen toebehoorende.

⁺*Catalog heretic.* Ketteren
const.

Ghebedt teghen t'lieghen en bedrieghen.

GHelijk ghy, o Heere noch lieghen noch bedrieghen en cont, noch en cont bedroghen worden: gheeft ons de gratie, v hier in naer te volghen, op dat wy niemant en bedrieghen, noch oock t'onser sielen schade bedroghen en worden. Amen.

Cap. XV.

*Seght nu, vwie datter net, den naem van Christen heeft?
Die Christus leer en vvet, belijdt ende beleeft.*

⁺ALsmen een ketter soo naert leuen afghemalen heeft, dat hy licht om kennen en om schouwen is, van een ieghelijck die sijn siele leef heeft: soo volght nu seer wel, ^{+Goedt Christen.} wat van een Christen is, ende die dien naem weerdigh is. Want wat salt v helpen, dat ghy de boosheydt der ketteren kent ende haet, ist dat ghy gheen goedt Christen en zijt? Want het is den vyandt euen te pas, als hy iemandt ter hellen krijghen can, het zij deur faute vant oprecht ghelooue, t'zij by ghebreke van een goedt leuen. Nu dan, laet sien wattet van een Christen is: wiemen soo noemt, ende wat hem toebehoort. Ende dit al int corte: want het den Catechismus int langhe veurhoudt ende leert.⁺ Die werden al int ghemeyn Christen gheheeten: die gedoopt zijnde, de salighe leeringhe ^{+Act. 11.} Christi belijden, teghen alle secten. Waer in begrepen zijn alle Christene menschen, oock qualijck leuende. Maer daer is te mercken, dat de vraghe wat meer en besonders inhoudt: te weten: Wie datter den naem van Christen, net, wel, ende ten rechte heeft. dat is: Wat een goedt ende oprecht Christen is.

⁺De antwoorde seght wel: Die de leeringhe en wet Christi niet alleen [A] en belijdt, maer oock metten wercke beleeft. Ende dat verschil [B] isser tusschen ^{+Belijden en beleuen.} dese twee manieren van Christenen: Dat, die het ghelooue [C] belijden, maer niet en beleuen, zijn wel Christenen, ende hebben t'waerachtigh ghelooue, als den wortel des booms, maer ten sal haerlieder niet saligh maecken, want de vruchten des gheloofs, dat zijn goede wercken daer uyt spruytende, die en zijnder niet. Die t'ghelooue belijden, en beleuen, die sullen comen int eeuwich leuen. Ende de sulcke werden seer wel by alderleye goede profijtelijske [D] beestkens gheleken in de heylighe Schrifture: als by duyfkens, [E] schaepkens, lammerkens, ende derghelijcke: ende by goede boomen en prijselijcke planten.

Dese veurgaende onder-scheydinghe der goede ende quade Christenen, wordt ons bevesticht deur ghetuyghen van Sinte Cyprianus⁺ in deser manieren: Niemandt en wordt ten rechten Christen ghenoeamt, dan die Christum, soo verde alst hem ^{+Cyprianus de 12. Abus. cap. 7.} moghelijck is, in sijn manieren van leuen, naervolght ende ghelijck wordt. S. Augustijn⁺ en gheeft gheen sachter sententie als hy soo seght: Ten onrechte ende te vergheefs draeght hy den naem van Christen, die ^{+August. de vita Christian.}

HOMINIS VERE CHRISTIANI DESCRIPTIO. 15.

Dic age: Christicolae augusto quis nomine dignus?
Qui Verbo Factoque, sui vim nominis implet.

Seght nu wie datter net, den Naem van Christen heeft?
Die Christus Leer, en wet, belydt, ende beleeft.

Qui porte l'enseigne, Qui est vrayment digne, Du nom de Chrestien?
Qui suit la loy sointe, De coeur, non de sevite, D'ocuvre, et de maintien.

Christum niet nae en volght. De reden gheeft hy daer by aldus: Want, seyt hy, wat batet v, te heeten dat ghy niet en zijt, *ende* eens anders naem te ghebruycken? *Ende* t'is soo: wat salt iemandt helpen, smidt, oft timmerman te heeten, *ende* noch handt noch vingher aent werck te connen steken, van sulcks als dien oft dien naem toebehoort? soo ist, dat iemandt den naem hadde van eenen Graue, Prince, Coninck, *etc.* ende niet met allen vande saecke ende daedt.

Ende om dese saecken beter in te sien, hoe qualijck dattet staet, dien⁺ excellensten naem Christen te draghen, ende metten wercke niet min te doen: dan dat dien naem vereyscht: denckt eens, veur soo veel als wy Christi naervolghers moeten wesen, dat wy al schilders zijn ende contrefaiters, om soo te segghen: maer ons ambacht ende officie qualijck bedienen. Laet v dan veur-staen, dat ghy vele schilders⁺ siet, aent werck sittende, *ende* d'ooghen op Christum slaende, om hem naer te schilderen: het zij int hofken biddende, t'zij ghegeesselt, t'zij t'cruyce draghende, *etc.* Ende dat sy de wijse schilderden den eenen Christum daer hy vande drij Coninghen aenbeden werdt: den anderen, daer hy water in wijn verandert, in de bruyloft: daer hy op den bergh van Thabor glorieuselijck ghetransfigureert wordt, oft op d'eselinne sittende met groote triumphen ende eere te Hierusalem inghehaelt, ende ontfanghen wordt: oft derghelijcke andere, blijde, eerlijcke, en behaghelijcke dinghen: daer hem vele Christenen lieuer in naer-volghen soudent, dan in bespot, ghegeesselt, ende ghecruyst te worden. Dat en zijn al gheen goede schilders, noch ghetrouwe contrefaiters, oft na-volghers Christi. Wat sullen wy dan segghen, van de ghene, die in de plaets van Christum soo naer te schilderen, erghens eenen Iudam, iae eenen duyvel in haer seluen naebotsen: ende daerop nochtans den naem Christi als Christenen draghen Die dan Christum ten besten naevolght, die is den naem Christi weerdigh. Anders is hy S. Augustijns straffe weerdigh, als hy seght: Ghy werdt betrappt *ende* ontdeckt, o ghy Christene mensch,⁺ als ghy anders doen dat ghy belijdt. Gheloouigh metten naem, maer metten wercke anders betoonende.

⁺*Christenen, Christi naervolghers en schilders.*

⁺Sit op d'eynde des boecks een beldt hier van: int begin der Rolle.

⁺*Augustin de Symbolo ad Catechum.li. 4.cap.1.*

Ghebedt om sijn Christendom wel te beleuen.

Ick dancke v, Christe Iesu, onser sielen bruydegom, dat ghy my tot deser hoogheydt gheroepen hebt, om v dienaer vriendt, broeder en lidtmaet te wesen: Laet my soo mijnen hooghen Christenen naem beleuen, dat ick eens met v verblijden magh, als erfghenaem des eeuwichs leuens. Amen.

Cap. XVI.

Dat iemandt desen boeck in vijuen my bedije.

Gheloof, en Hope cloeck, en Liefde: dat zijn drij.

⁺DE vragher begheert de Christelijcke leeringhe in vijf principale hoofdt-stucken bedeylt te hebben. Ende dit, om int corte te begrijpen, al dat eenen Christenen ^{+Christelijcke leeringhe.} weten en doen moet: *ende* om alsoo, te bequamelijker al sijne andere vraghen, meest morale, daer naer voren te moghen legghen. Want het Christen gheloof en leeringhe, ist fundament vant huys, d'welck eenen Christenen mensche stichten moet deur goede wercken, binnen sijn leuen, op deser weerelt: wiens ⁺oppersten top tot inden hemel gheraecken moet: oft anders salt al veur niet *ende* te vergheefs ghearbeydt zijn: ^{+1.Cor.3.} ist dat al sijn opset weerdigh is, ten brande verwesen en gheleuert te worden: *ende* niet bequaem om te blijuen staen.

De Christelijcke leeringhe wordt in vijf deelen begrepen: Van welcke de antwoorde hier de drij eerste noemt, *ende* int volghende Capittel⁺ d'ander twee. Dese drij: *Ghelooue, Hope, ende Liefde*, zijn daerom drij Goddelijcke deughden genaemt, ^{+Drij Goddelijcke deughden.} om dat sy ons van Gode ingestort worden, *ende* om dat sy tot Godt alleen gheschickt worden. Want in niemandt en gheloouen oft hopen wy soo, dan in Godt: *ende* niemandt en beminnen wy bouen al, dan Godt alleen. Van dese sprekt⁺ S. Paulus aldus: *Nunc manent, Fides, Spes, Charitas, tria haec, &c.* Nu zijn in wesen dese ^{+1.Cor.13.} drij: Ghelooue, Hope, en Liefde.

Het werck *ende* cracht van dese drij deughden in eenen Christenen mensche, moght ons in deser manieren verclaert *ende* als veur ooghen ghestelt worden. Nemt, oft iemandt slapende van een hemelsche en [A] ⁺goddelijcke maeghdt, te weten *Fides*, Gheloof, ontweckt wierde *ende* [B] verlicht: hem de glorie des hemels toonende, ^{+Ghelooue.} *ende* dat daer toe dient⁺ te gheloouen. Datter dan noch een ander quame, *Spes* ghenaemt, [C] Hope: die hem t'hoofd op hief, *ende* te beene stelde: toonende ^{+Hope.} seker middel, om t'ghene dat hy deurt ghelooue siet, te vercrijghen: in hem een begheerte *ende* hope verweckende, dat hyt becomen sal. Ende datter ten derden noch een ander quam, als Princesse van alle dese *ende* andere⁺ deughden, *Charitas* gheheeten, dat is Liefde: die hem t'hert ontstake [D] en roerde: die hem handen ^{+Liefde.} en voeten aent werck dede stellen, om te doen sulcks als hy nu weet en siet, datter toe staet. Ende om tot sulcks te gheraecken, als hy deur t'ghelooue siet, *ende* deur de hope verhoopt: dat dese derde, bouen dien, hem den sleutel ter handt dede, met welc-

TRES VIRTUTES THEOLOGICAE 16.

Hoc opus in quinas aliquis mihi digere partes.
Prima Fidem; altera Spem; pars tertia tradit Amorem.

*Dat yemandt desen boeck in vyuen my bedye.
Gheloof, en Hope cloeck, en Liefde: dat syn drye.*

*Dis moy les cinc choses, Que Dieu at encloses, Dedans ceste loy?
La seure Esperance, Et l'Amour immense, Et la sainte Foy.*

ken hy de poorte des hemels open doen moghte, ende ingaen, als hy van deser weerelt scheyden sal. Midts dese verbeldinghe, soudt ghy, als eenen spiegel der volmaecktheydt, eenen oprechten Christenen mensche sien, die deur t'ghelooe *ende* hope met liefde waer werckende, oorboorlijck ende nutbaer ten eeuwichen leuen.

Ende aenghesien wy hier int generale vande Christelijcke leeringhe begost hebben te spreken, den Christene mensche noodelijck: soo wil ick hier wat by voeghen, dat het groot achten der seluer verbeteren en vermeerderen sal. Aristippus van eenen Ioncker ghevraecht zijnde,⁺ watter goedts af comen soude, waert dat hy hem sijnen sone te onder-wijzen gaue: hy antwoorde: Al en quamer niet anders van, emmers ^{+Laërt. li. 2.i cap.8.} salder dat af comen, dat als hy ten theatre metten anderen sitten sal, den eenen steen en sal op den anderen niet sitten. Hoe dickmael, ist te duchten, sit den eenen steen op den anderen inder kercke, als de menschen ten sermoone comen, ende altydts euen onghelert blijuen? de Christelijcke leeringhe niet wetende, de sermoonen niet verstaende, ende noch veel min onthoudende, ende metten wercke beleuende: t'welck nochtans eenen oprechten Christen van noode is, soude hy t'rijcke Godts besitten.

Want het al daer aen hanght, dat eenen Christenen mensch weet wat hy ghelooen, doen, en laten moet, om soo int eeuwich leuen te gheraecken: soo will'ick hier by een exempel voeghen tot desen propoost dienende. Den Keyser Theodosius gaf sijne sonen aen Arsenius,⁺ een seer goet, heyligh ende gheleert man ouer, om die t'onderwijzen en leeren: met dit besprek en conditie, wel weerdte alle Christenen ^{+Niceph. lib. 12. cap. 23.} te bemercken, ende naer te volghen: te weten: Waert dat sy hun in goede seden, godtvruchtigheydt, *ende* onderhoudt der gheboden Godts schickten: dat hy hun de Croone ende t'Rijcke ter handt doen soude: maer anders, dat hyse verlaeten soude, als t'Rijck en Croone onweerdigh. Wat moghtmen claerderen spiegel wenschen, om te sien dat het Rijck Godts niet anders te becomen en is, dan met in de wet Godts wel onderwesen te zijn, ende die metten leuen t'onderhouden?

Ghebedt tot goeden voort-ganck der Christelijcke leeringhe.

GHy hebt, o Heere, v discipelen ouer al de weerelt ghesonden, om alle menschen te leeren: gheeft hun nu oock uwen gheest, alle die dese selue salighe leeringhe vervoorden: tot uwer meeste glorie, wasdom der H. kercke, ende der sielen saligheydt. Amen.

Cap. XVII.

*Laet d'ander tvree oock prenten, in t'hert daer toe bereydt:
De seuen Sacramenten, en Christen Rechtigheydt.*

⁺GHelijck wy int veurgaende Capittel, vande drij eerste deelen der Christelijcke leeringhe int generale ghesproken hebben, alsoo staet ons nu van d'andere twee te handelen. Dit zijn de seuen H. Sacramenten, ende Christelijcke Rechtveerdigheydt. ^{+De heylighe Sacramenten.}

Aenghesien datten mensch daerom principelijck [A] gheschapen is ende verlost, op dat hy Godt diene, ende ten eynde het eeuwich leuen besitte: soo ist seker, dat de kennis ende t'ghebruyck der H. Sacramenten, maeckt dat hy de gratie Christi ontfanghen hebbende, in den dienst die hy Gode schuldigh is, gheoeffent, versterckt, ende vervoordert werdt: want sy als bequame vaten der gratie Godts zijn. Daerom, ten was niet ghenoech, dat Christus veur ons steruen soude, maer heeft oock willen seker middelen instellen, deurt wettelijck ghebruyck der welcker, wy ons sijne verdiensten mededeelachtigh maecken ende aenschicken soudent. Ghelijck het niet ghenoech en is, dat den medicijn come en remedie stelle, om den siecken te ghenesen: maer die moeten oock op sekere maniere ghenomen ende aenghevoeght⁺ worden, naer den eysch der sieckte: soo de parabole vanden Samaritaen ende ghequetsten ^{+Luc.10.} ons leert, ende by daghelijcksche experientie bevinden. Dese onser sielen remedien ende medicijnen, als oock rantsoen ende lof-prijs ons leuens, zijn dese H. seuen Sacramenten, van Christo Iesu onser alder waerachtighen Samaritaen ingestelt. Wy moghen deshaluen wel uyt danckbaerheydt tot hem segghen, t'ghene dat de Phariseen hem uyt spijt ende versmaedtheydt opwierpen:⁺ *Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu?* Segghen wy niet wel ten rechten dat ghy (o Iesu) onsen ^{+Ioan.8.} Samaritaen zijn, ons bewaerder, en medicijn?

⁺ De Christelijcke rechtveerdigheydt is ghelegghen, int quaedt te laeten, ende t'goedt te doen: volghende t'woordt vanden Prophete [B] Daud:⁺ *Declina à malo, & fac bonum.* Wijckt af van t'quaedt, ende doet het goedt: soo wy dit eygentlijk verhandelen sullen in xxij. Capittel. <sup>+Christelijcke rechtveerdigheydt.
+Psal.31. & 36.</sup>

Dese lesse en leeringhe Christi ende der Christenen, dese vijf hoofdt-puncten veurnoemt behelsende, is de Christenen soo noodelijck als de forme en faitsoen, die een saecke den eyssch en naem gheeft, van sulcks als sy is, ende soo sy heet. Dies, Socrates eens gevraeght zijnde, welck het hupste ende fraeyste der dieren was. Hy gaf veur ant-

SEPTEM SACRAMENTA ET IVSTITIA CHRISTIANA. 17.

His superadijcias, quae bina ex ordine restant.
Sacramenta: dein Ius officiumque Piorum.

*Laet dander twee oock prenten, int hert daer toe bereyt.
De seuen Sacramenten, en Christen Rechticheyt.*

*Dis aussy de grace, Le surplus qui face, Parfaits les Chrestiens.
La Iustice entiere, Et le septenaire, Des saints Sacramens.*

woorde: *Homo doctrina ornatus*: Eenen mensch met gheleertheydt verciert. De Christelijcke leeringhe, alle wetentheydt ende Philosophie te bouen gaende, verciert en volmaeckt soo veel te excellenter den mensch. Die alsdan ten rechten sijnen naem en eyssch van Christene heeft, als hy hem naer het uit-wijzen sijnder professie schickt ende faitsoneert.

Hier op dient seer wel t'ghene dat desen seluen Filosooph aen een van sijn tamiliere eens seyde, als hy sagh ende vernam, dat dien sy seluen seer sorghvuldelyck dede uyt eenen steen naer snijden, by eenen beld-snijder. Ghy hebt, seyt hy, neerstigheydt ghedaen, op dat den steen uwes ghelijck soude werden: *ende* ghy en draeght gheen sorghe, dat ghy den steen niet ghelijck en wordt. Te kennen gheuende, dat sy meer eenen steen oft block ghelijc zijn, dan eenen mensche, die haer selue met goede leeringhe niet en schicken te werden dat sy met rechte behooren te wesen. Hoe veel te meer moght dit op sulcke Christene menschen gheseyt worden, die niet het minste en weten oft en doen, vant ghene dat de Christelijcke leeringhe aengaet.

Sinte Augustijn, uyt cause dat de Heydenen de Christene leeringhe⁺ versmaedden, segghende dat sy de Republijcke schadelijck was, bewijst in alder manieren, dat de selue profijtighe en noodigh is, om een goede Republijcke te hebben. Ende niet alleen tot een wel-varen, *ende* eendraghtigheydt der aerdscher stadt, en regeringhe: maer oock tot een ghewin *ende* vercrijghen van een eeuwighe, hemelsche, *ende* goddelijcke Republijcke. *Cuius nos ciues efficit Fides, Spes, Charitas*: Van welcke (seyt hy) ons het Ghelooue, Hope, en Liefde borghers maecken. Soo en moetmen dan (seyt hy voorts) het Christen ghelooue, noch de Christen leeringhe wijten, maer de sonden der menschen opdragen, als Godt de steden en landen plaeght: te weten, om dat sy de goede leeringhe, wet, en gheboden der Christen Religie niet en houden: maer menighvuldelijck ouer-treden en verdrucken.

⁺*Augustin. Epistol. 5. ad Marcellinum.*

Ghebedt tot wasdom der H. Christen Religie.

PLant in onse herten, o Heer, het waerachtigh Gheloof, vaste Hope, en brandende Liefde: op dat wy deur het ghebruyck der H. Sacramenten, Christelijck leuende, met uwen Heylighen eeuwelijck geloont moghen worden. Amen.

Cap. XVIII.

*Vat hebben vvy daer naer, dat het Gheloof aengaet?
Dat in Symbole claer, oft tvelf artijcklen staet.*

Niet alleen, soo S. Gregorius seyt, en zijn Gheloof, Hope en Liefde de poorten vant gheestelijck huys, maer oock het gheloof is de deure onser saligheydt, sonder welcke men Godt noch vinden, noch aenroepen, noch dienen en can in dit leuen. Want die tot Godt comen wilt, die moet gheloouen, seyde den⁺ Apostel. Ende die niet en ghelooft die sal verdoemt worden: iae die is nu verordeelt, soo Christus ghetuyght.

⁺*Hebr. 11. Marc. 16. Ioan. 3.*

⁺Het ghelooue is een gaue Godts ende licht, waer deur den mensch [A] vastelijck aenhanght aen al het ghene, dat ons Godt ghesproken heeft, ende deur de H. Kercke verclaert. De Apostelen, als principaelste [B] fundateurs des Christen gheloofs naer Christum, eer sy d'een van [C] den anderen soudē scheyden, om alle menschen te gaen prediken: soo hebben sy dit Symbolum t'samen ghestelt, als een cort begrijp, van al datmen gheloouen moet. Op dat sy al, en ouer al ghelijckelijck leeren soudē. Item, om t'slecht volck te gherieuen, ende licht te onderwijsen: ende ten derden, tot een teecken, waer mede de Christenen soudē van alle ongoddelijcke ende ongeloouighe menschen onderkent werden: soo wel van de ghene diet Christen ghelooue noyt ghehadt en hebben, als van de ghene diet verlaeten hebben als heretijcken.

⁺*Het Christen gheloof.*

⁺Dese 12. artijckelen des Christen gheloofs, oft Symbolum, beghinnende [D] int Latijne aldus: *Credo in Deum*, &c. Ick ghelooue in Godt, etc. zijn kennelijck. Maer hier staet te bemercken hoe wonderlijck cort en wel, dat hier in alle dinghen begrepen zijn, die te gheloouen waeren: voorwaer een werck wel sulcke werck-lieden weerdigh, als de H. Apostelen waeren. Ten eersten, datter eenen Godt is, en drij persoonen: Den Vader, als schepper van als: den Sone, als verlosser, deur sijn doot: den H. Gheest als heyligmaecker ende regierder der H. kercke, de welcke is de vergaderinghe ende ghemeynschap der gheloouighen. Inde welcke, als in de arcke van Noe, hem een ieghelijck houden moet, die eens ten eeuwichen leuen gheraecken wilt.

⁺*Symbolum.*

De 12. artijckelen des gheloofs.

Hier toe werdt allen menschen in dit cort belijdt des gheloofs, een leeringhe van de Apostelen veurghehouden, die in haer seluen slecht en ootmoedigh is: maer nochtans de hooghste ende meeste wijsheydt in haer besluyt, diemen vinden moght, volghende de lesse die Christus⁺ sijn discipelen ghegheuen hadde, segghende: Weest wijs als ser-[E]

⁺*Matth. 10.*

SYMBOLVM FIDEI: ET DIVISIO APOSTOLORVM. 18.

Prudentes sicut serpentes ; Simples sicut columba. Mat.10.

Quem posuit Fidei nobis Ecclesia campum?
Symbolon articulis bis sex quodcunque cōegit.

*Wat hebben wy daernaer, dat het Ghelooue aengaet?
Dat int Symbole claer, oft twelf artyclen staet.*

*Pourroit on protraire, La Foy salutaire, En peu de papier?
Ouy; car le Symbole, La tient en son rolle, Pour ne l'oublier.*

penten: *ende* simpel nochtans, als duyuen. *Ende* dit is als een waerachtigh merck-woordt, oft diuise der Apostelen, ende alder oprechtighe Christenen. Soo dat, wie d'een oft d'ander ghebrekt, noodtsaeckelijck in den wegh, die Christus selue is, manck gaen moet. Want faelt hem de simpelheydt der duyne, soo is sijn wijsheydt, loosheydt ende argheydt, ghelijck al de wijsheydt der booser menschen, ende namentlijck der Phariseen en ketteren. Ende ist dat hem ter contrarie de wijsheydt des serpents ghebrekt: soo is sijn simpelheydt, dwaesheydt *ende* slappigheydt: ghelijck daer oock vele menschen mede besmet zijn.

De wijsheydt des serpents, en simpelheydt der duyue, heeft haer cracht inde Apostelen eerst van al, naer onsen Heere, wel gheopenbaert: als sy al de wijsheydt, al de maght, *ende* al de quaedtheydt des weerelts, onder t'bedwanck des gheloof hebben ghebraght.

Dit hebben oock andere Heylighen soo ghehouden, maer in sommige⁺ heeft dit int besondere ghebleken: waer van eenen Spiridion ons veur exempel dienen sal: ^{+Nicephorus lib. 8. ca. 15.} die van een slecht acker-man ende schaep-herder bisschop te Cypres gheworden is. Desen heeft int Concilie van Nicen, eenen verwaenden quellighen Philosophe, die niemandt maghtigh en was af te talen, stom ghemaectt ende bekeert: *ende* dat sonderlinghe met de cracht der Christene simpelheydt, en simpele wijsheydt: hem het Symbolum veur segghende, soot inde 12.artijckelen begrepen is: *ende* daer op dan enckelijck vraghende: *Quid dicis ad haec, Philosophe? Credis?* Wat seght ghy hier op, ghy Philosophe? ghelooft ghyt niet? Iae ick, seyt hy, ick ghelooft. Hy wierdt bekeert ende ghedoopt, ende noch andere met hem. Aldus dede oock Alexander, bisschop van Constantinopelen, eenen Philosophe met simpele woorden stom maeckende en verwinnende.

Ick en magh hier niet verswijghen, hoe Petrus Martyr, der⁺ Predick-heeren orden, van ioncks, teghen danck van alle sijn vrienden, die Symbolum, dat is, t'gheloof, ^{+Surius tom.2.} leerende, oock t'selue heeft opgheseyt ende beleden, als hy nu onder de handen was der nijdighe ketteren, die hem totter doot toe vervolghden, ende ouer wegh vermoorden.

Ghebedt tot volmaecktheydt des gheloofs.

GHy hebt uwe Apostelen met uwen gheest vervult ende verlicht, dat sy het H. Gheloof in twelf artijckelen begrepen hebben: maeckt, o Heere, dat ick deur den seluen gheest int gheloof vast staen magh, ende t'selue metten wercke beleuen: Amen.

Cap. XIX.

*Vat heeft de Christen leer, op Hope, t'onser spoet?
T'ghebedt van onsen Heer, en dan d'Engelsche groet.*

⁺MEt dese vraghe en werdt niet ghevraeght, wat Hope is, noch oock waer sy uyt spruyt, maer waer in sy haer oeffent, ende wat wy in de Christene leeringhe hebben, ^{+Hope.} daer de cracht onser hope haer in bewijst en te kennen gheeft. Anders, wy weten, dat Hope een [A] gaue Godts is, deur welck, wy met een seker betrouwen, verwachten van Godt het eeuwich leuen, ende oock wat ons daer toe helpen can. De Hope, spruyt uyt het Ghelooue, deur Godts goedtheydt *ende* gratie. want deur t'Ghelooue den mensche tot kennis van Godts goedtheydt comende, werdt oock in die hopende, *ende* al sijn betrouwen stellende. *Ende* midts dat nochtans die vaste Hope alle vreese niet uyt en sluyt, soo keert hem den mensche, uyt hope en vreese, tot bidden. Wt Hope, seggh'ick: want die niet en hoopt en sal niet bidden: uyt vreese oock, want die niet en vreest, dat t'ghene dat hy hoopt wel moght anders omcomen, die als t'eenemael versekert zijnde, soude hem gherust houden, *ende* de moeyte van bidden sparen.

⁺In t'ghebedt des Heeren (t'welck soo heet, om dattet onsen Heere [B] selue ghemaect heeft) daer in hebben wyt al begrepen, dat wy hopen en bidden moeten: ^{+T'ghebedt des Heeren. Luc.11.} soo wel dat de siele als dat het lichaem aengaet, tijdelijck *ende* eeuwich. De Engelsche groete dient hier by: want dese twee ghebedingen: *Pater noster*, *ende Aue Maria*: seght men ghemeynelijck [C] d'een metten anderen; om dat sy soo wel te samen dienen als *broodt en honigh*, beyde een goet smakelijck gherechte maeckende. [D]

⁺De groetenisse heeft den engel Gabriel uyt den hemel ghebraght, als hy van Godt ghesonden zijnde, die weerdighe *ende* aldersuyuerste maeghdt Maria ghegroet ^{+Engelsche groetenisse.} heeft: haer bodtschappende, dat sy den Sone Godts vanden H. Gheest ontfanghen soude: *ende* dat hy in haer ghebenedijde lichaem, de menschelijcke nature aennemende, van haer soude gheboren werden: als een salighe vrucht, tot verlossinghe vant menschelijck gheslachte: d'welck deur die onsalighe vrucht des verboden booms, int paradijs, midts de sonde van ons eerste ouders, de eeuwighe doot onderworpen was.

Dit doen ons salighlijck ghedencken, die woorden die Sinte Elizabeth, Sint Ians moeder, tot onse lieue vrouwe sprack, als hy die ghinck besoecken, beyde bevrucht wesende: segghende tot Maria:⁺ *Benedictus fructus ventris tui*: Ghebenedijt is de vrucht uwes li-

^{+Luc.1. Deuter.28.}

ORATIO DOMINICA, ET ANGELICA SALVTATIO. 19.

Pater noster. &c : Aue Maria gratia plena. &c.

At, quibus exercenda Spei fiducia nostrae?
Conceptaque, Deo prece: Virgineaque, salute.

*Wat heeft de Christen leer, op Hope t'onser spoedt?
Tghebedt van onsen Heer, en dan d'Enghelsche groet.*

*Qui de l'Esperance, Nous monstre l'essence, Et le maistre-but.
De Dieu la priere, De sa Vierge-Mere, Le diuin salut.*

chaems. Welcke woorden, by de groetenis van Gabriel ghevoeght, ende daernaer op sluytende, met t'ghene dat de heylighe kercke, deur d'ingheuen des H. Gheests, daer by stelt, te weten: Heylighe Maria moeder Godts, bidt veur ons arme sondaeren, nu ende in de ure onser doot. Amen. Die maecken al te samen het volcomen ghebedt, d'welckmen daghelijcks tot die heyligste maghet *ende* moeder Godts is sprekende.

Daer zijn vele vruchten van dese groetenisse aldus ghesproken. Ten 1. worden wy tot danckbaerheydt vermaent, van het alderweerdighste⁺ beneficie oft weldaet Godts t'onsewaert: t'welck hy t'onser *verlossinghe*, deur Christum heeft willen beghinnen ^{+Lof van Maria.} in de aldersuyuerste maeght Maria. Ten 2. dient het ons tot een groot en hoogh achten der seluer maeght: die ons Godt verleent heeft, veur eene die gratie ghevonden *ende* t'leuen voortghebraght heeft: als een nieuw Eua, teghen die eerste Eua, die ons de doot aenbraght.

Daerom en ist gheen wonder, dat de Christenen oock van ioncks af, altijdts naert ghebedt des Heeren, d'engelsche groetenisse daer by voeghen. Eens-deels om de redenen veurseydt: ten anderen oock, op dat wyt deur Mariam vercrijghen moghen, wat wy van Gode begherende zijn. Hier toe seght seer wel S. Bernardt: Godt heeft al⁺ ons wel-vaert, gheluck, en saligheydt in Maria ghestelt: op dat wyt al deur Mariam soudē vercrijghen. Sy is de leere der sondaeren. Deur haer is Christus uytten ^{+Bernard. in Nat.S.Mariae.} hemel ter weerelt nederghedaelt: al de selue moeten wy oock van hier ten hemel opclimmen: naert uytwijsen vande leere die Iacob sagh, daer de engelen op *ende* af gingen.⁺

Seer wel voeghen wy daer by, opt eynde, dese woorden: *Bidt veur ons arme sondaeren, nu, ende in de ure onser doot.* Want sy de waerachtighe zee sterre is, van dese woeste weerelt. Deur welcke zee, midts haer tempeesten, ende gheweldighe ghedierten, vele zijnder dieder in blijuen, maer luttel diet ontcomen. Daerom, die int varen *ende* loop haers leuens, d'ooghe op dese zee-sterre hebben, dat is, Mariam in eeren houden, dienen, ende ter hulpe roepen: die seylē recht nae de hauen des eeuwighs leuens, ende ontcomen de perijckelen. Ghelijck den seluen H. Bernardus cloeckelijck seght: noyt en heeft iemandt, in noot wesende, Mariam aengheroepen, oft hy en heeft troost ghevonden. Ende niet en ist te verwonderen: want t'ghene dat vol is dat loopt haest ouer, hoe luttel datment raect oft hurt. Te meer, dat Maria te veuren vol van gratie wesende, heeft noch daerenbouen, ouervloedighe gratie ontfanghen: op dat een ieghelijck diet belieft, soude lichtelijck connen mede-deelachtigh wesen: ende deur haer gratie verweruen.

Wy segghen namentlijck, *in de ure onser doot*: want dan doet het

den mensche den meesten noodt. Ende ghelijck wy ghemeynlijck alsdan ten alderbenauwsten zijn, ende den vyandt ten alderfelsten,⁺ wetende dat sijnen tijdt uyt gaet, ende dattet nu om al is, om falen oft in gheraecken: Soo heeft Godt, t'onsen ^{+Apoc.12.} trooste, een sonderlinghe veur-deel aen Maria ghegheuen, van den steruenden mensche in sijn uysterste by te staen. Ende dat, naer den eysch ende uytwijzen der⁺ eerste sententie, tot het serpent, dat is, totten vyandt ghesproken: *Tu insidiaberis calcaneo eius:* Ghy sult op s'menschens verrsenen uyt zijn, om hem van achter aen de hielen te bijten, dat is, daer hy minst op sijn hoede is. Ende oock op sijn uysterste hem soecken te doen achterwaerts om vallen. Dat is ontwijfelijck eenen harden val, ende quaedt om wachten: principalijck alsdan soeckende den mensch tot cleynmoedigheydt en wanhope te brenghen.

Die H. Maria is alsdan een sonderlinghe toe-vlucht, als een moeder van gratie, moeder van bermhertigheydt, om den benauden steruenden mensche te goe te comen, ende de loosheydt en boosheydt des vyandts te breken. Daerom wierdt aent serpent wel gheseyt: Sy sal v hoofdt murselen. Ghy sult achter aen de verrsenen, int uysterste des leuens, al v listen en argheydt voort-stellen. Maer ick sal v sulcken harden partije stellen in een vrouwe (dat is Maria) tusschen v saedt ende t'haere, dat sy deur haer saedt en salighe vrucht v hoofdt sal morselen: alle uwe cracht en quaedtheydt benemende, ende te niet⁺ brenghende. Des-volghende seydt seer wel S. Bernardt, aldus: Ist dat ghy deur de grootheydt der sonden beroert zijt, deur de vuylheydt ^{+Bernard. in Serm.} der stinckende conscientie beschaemt, werdt ghy vant schroomelijck oordeel bevreest, ist dat ghy vanden af-grondt der wanhope verslonden zijt: denckt op Mariam: aenroep Mariam: dat sy van v herte niet en scheyde, dat sy uyt uwen mondt niet en vliede. Want op dese denckende, en doolt ghy niet: dese aenroepende, en sult ghy niet cleynmoedigh worden. Ende soo langhe v dese beschudt ende veurstaet, soo en hebt ghy nieuwers veur te vreesen.

Nu dan, aenghesien dat wy sulck een vrome hulpe aen Maria hebben, in ons leuen ende in ons steruen: wel wijs is hy, die alsoo der moeder Godts Maria in sijn leuen met ghedienstigheydt ende eere ghedachtigh is, dat hy deur sulcks hem weerdigh maeckt, oock in sijnen sterf-dagh, van Maria ghetroot en gheholpen te worden. Hier uyt gheschiedet, datmen dickmael s'daeghs, principalijck⁺ s'morghens, s'noenens, ende s'auondts, met het cloppen der bede-clocke, de weerdighe maghet ende ^{+Bede-clocke.} moeder Godts Mariam groet, met de veurnoemde Engelsche groetenisse. Soo oock met seker ghetal aent roosen cransken, ende dierghelijcke.

Dat alle dese dinghen en diensten, soo haer als haeren eenighen

sone onsen Heere van dancke zijn, dat is claerder dan den dagh. Want al de eere diemen de moeder aendoet, die comt tot meerder glorie haers soons: *ende* soo voorts, des Vaders, *ende* des H. Gheest: *ende* alsoo der H. Drijvuldigheydt. Want hier mede ververschen wy het wonderlijck werck onser verlossinghe, deur Christo ghedaen: des Vaders onsprekelijcke goedtheydt, en weldaedt t'onsewaert, sijnen sone ons schenckende deur Mariam: *ende* het onbegrijpelijck werck des heylighs Gheests, dit in de selue becomende.

Als wy dan dese engelsche groetenisse vermonden, dat dient met⁺ alder deuotie en weerdigheydt gedaen. Dan moestmen zijn herte met een sonderlinghe liefde *ende* beweghinghe wecken: *ende* waert moghelijck, ghelijck den engel Gabriel ontsteken was, als hy dese salighe boodschap braght: grootelijcks verlanghende, tot het volcomen van sulck een Goddelijck werck. Waer toe oock helpt, dat wy onse beste doen, om Mariam deur onse vierigheydt tot aenhooren onser ghebeden te bewegen. Soo doet de H. kercke ons veur, *ende* leert ons soo de H. moeder Godts Mariam te groeten, als oft sy den engel noch eens selue hoorde spreken. *Sumens illud Aue, Gabrielis ore*: De groete ontfanghende als uytten mondt des enghels Gabriel. Wenshende, dat sy met sulcker goedertierenheydt, vierighe liefde t'onsewaert, *ende* met sulcke gratie aenhoore *ende* ontfanghe: soo sy dede, als sy dese woorden eerstmael hoorde. Wy beuinden natuerlijck, als men ons eenighe redenen *verhaelt* die langhe gheleden zijn, die in ons, als wy die eerstmael hoorden, groote veranderinghe vrochten int goet oft int quaet: dat wy t'elcken mael als wy wederom de selue hooren, oock de selue beweghinghe ghewaer worden. Soo is ontwijfelijck in de alderheylichste maeght Maria: als men die hertelijcken groet met de engelsche groetenis. Sy werdt terstondt indachtigh, de groote goetionstigheydt, daer sy alsdan tot s'weerdts hulpe vol af was: als sy die woorden: *Aue Maria gratie plena*: eerstmael hoorde: *ende* antwoorde tot troost vant bedrukt menschelijck geslacht segghende: Siet hier de dienstmaeght des Heeren, my geschiede naer v woordt. niet twijfelende, oft sy en werdt wederom ghereedt, *ende* gheneyght tot helpen, met soo minlijcke wel bekende groetenis gheroert wesende.

⁺*Aue Maria met aendachtigheydt te spreken.*

Ghebedt om vast int hopen te wesen.

D Goedtheydt, beminde Iesu, heeft ons hier gratie, *ende* hier-namaels glorie gheiont, *ende* om de selue, midts alle andere nooddruftigheydt leeren bidden: Leert ons soo vast hopen en betrouwen, dat wijt al, niet alleen met mondt en met hert en bidden: maer oock deur de hope van als-nu besitten moghen. Amen.

Cap. XX.

*Vat hebben vvy daer by, dat treckt tot Liefde pure?
Godts thien gheboden vrij: der Kercke: en der Nature.*

⁺Want wy Godt in al *ende* boven al beminnen moeten, *ende* onsen euen naesten als ons seluen, als al wesende kinderen van eenen vader, *ende* tot een gratie *ende* een ^{+Liefde.} glorie gheschapen: soo seghtmen wel, dat de *Liefde* een gave [A] Godts is, deur welcke wy Godt bouen al, *ende* om sy seluen beminnen, *ende* onsen naesten om Gode. *Ende* daerom is de liefde [B] als eenen brandt van een ontsteken herte. Want, die ghelooft *ende* hopt, die wordt oock van Godt met dit vier deur-laeyt: om soo goet eenen heere lief te hebben *ende* te dienen: *ende* tot behoerlijcken dienst, al te doen dat hy weet hem danckelijck *ende* aenghenaem te wesen: het zij datten sijne goddelijcke Maiesteyt aengaet: t'zij onse *ende* onses euen naestens saligheydt.

Alle de dinghen, daer eenen Christenen hem in oeffenen moet uyt liefde, in doen en laten, hebben wy in de drij manieren van geboden, daer de Antwoorde af ghewaeght: te weten: In de gheboden Godts, de gheboden der H. Kercke: *ende* de gheboden der Nature.

⁺De gheboden Godts, heetmen die, de welcke Moyses op den [C] bergh Sinai, in twee steenen tafelen van Gode ontfingh. Die oock Christus naeder-handt, ter ^{+Gheboden Godts.} weerelt ghecomen zijnde, vernieuwt, ⁺ versterckt, *ende* vol-maeckt heeft. T'welck hy oock seyde, aldus: Ick en ben niet ghecomen, om de wet te breken: maer om de ^{+Matth.5.} selue te vol-doen. *Ende* om deur sijnen Goddelijcken vingher dat is, deur de gratie des H. Gheestes inde herten der gheloouighe te schrijuen. Soo⁺ hadde hy ons deur den Prophete belooft: *Dabo legem meam in visceribus eorum: & in corde eorum* ^{+Ierem.31} *scribam eam:* Ick sal haerlieder mijne wet in haerder binnenste gheuen: in haere herten sal ick die schrijuen. Dit ghewaeght oock S. Paulus, *ende* verclaert het selfde:⁺ *Epistola estis Christi, scripta non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis* ^{+2.Cor.3.} *lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus:* Ghylider zijt den brief Christi, gheschreuen niet met inckt, maer deur den geest van den leuenden Godt: niet in steenen tafelen, maer in des herten tafelen, die van vleessche zijn: dat is, niet hart en steenigh, maer beweghelijck *ende* ghevoeghsaem tot alle ghehoorsaemheydt, *ende* onderhoudt vanden wille Godts. Soo hadde hy deur eenen anderen Prophete⁺ belooft te doen: *Auferam cor lapideum de carne eorum: & dabo eis cor carneum:* Ick sal uyt ^{+Ezech.11} haerlieder vleesch het steenen herte

DE CHARITATE ET TRIPLICI LEGE. 20.

Qui vos audit: me audit. Luce 10.

Haec quoque prome, quibus vis ignea spirat Amoris.
Quod Natura iubet: Deus atque Ecclesia Mater.

*Wat hebben wy daer by, dat trect op Liefde pure?
Godts thien gheboden vry, der kercke: en der Nature.*

*A quel exercice, Cognoit on l'office, De la Charité?
A ce qu'on procure, Ce que Dieu, Nature, L'Eglise a mandé.*

wech nemen, *ende* sal haer een herte van vleesche gheuen: op dat sy in mijne gheboden wandelen, *ende* die wel onderhouden.

[D] De vijf gheboden der H. Kercke verclaeren de thien gheboden⁺ Godts, *ende* hebben haer cracht van Gode selue. Want Christus heeft oock ghewilt, datmen ^{+Gheboden der H. kercke.} zijn H. Kercke soude ghehoorsaem wesen. Soo dat die Gode onghehoorsaem zijn, *ende* als Heydenen *ende* openbaere⁺ sondaeren gherekent worden, die de H. Kercke niet en hooren: dat is, die de ouerste der kercke niet ghehoorsaem en willen wesen. ^{+Ioan.20. & 17}

[E] De wet der Nature, als al besluytende datmen doen en laten moet,⁺ wordt ^{Luc.10} in dese corte woorden begrepen: Datmen t'goedt doen moet, *ende* t'quaedt laten: ^{Matt.18.} waer toe alle andere gheboden dienen. Van dese wet ist datten H. Apostel Paulus roert: De Heydenen die gheen wet⁺ en hebben, die volbrengen uytter nature (deur Godts gratie beweeght zijnde) t'ghene dat de wet aengaet. Veur exempel van ^{+Rom.2.} sulcks, soo seght S. Augustijn: *Furtum punit lex tua, Domine: & lex scripta in cordibus hominum*: O Heere, uwe wet straft de diefte: soo doet oock de wet inder ^{+August.} menschen herte gheschreuen is. Alsoo Iob oock, deurt uytwijzen der natuerlijke reden (niet nochtans sonder het roeren der gratie Godts, die altydts veur al van noode is) leefde oprechtelijck *ende* godtvruchtelijck: hem wachtende van alle quaedt. *Ende* te kennen gheuende, dat hyt al uyt sulck een innigh beweghen en stueren dede, soo seyt hy: *Vestigia eius secutus est pes meus*: Mijnen voet⁺ heeft zijn voet-stappen ghevolgt: *ende* zijn wegghen hebb'ick gehouden. ^{+Iob.23.}

Van dese wet wil ick wat te breeder handelen, midts datmen van die minst pleeght te schrijuen *ende* te houden: die ons nochtans daghelijcks berispt en beschaemt maeckt, hoe slecht dat sy schijnt te wesen. Al en is dese eerstmael, noch by gheschrijfte, noch mondelijck met woorden ghegheuen, maer alleenlijck in elcks menschen herte ghedrukt: nochtans vindtmen van dese twee gheboden naemaels in de H. Schrift verclaert, meest onsen euen naesten aengaende, aldus:

Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias⁺

Omnia, quęcumque; vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis:⁺

En doet niemandt, dat ghy v niet en wilt gheschieden.

Al wat ghy vanden menschen begheert, dat doet henlieden.

^{+Tob.4.}

^{+Matth.7.}

Dit en is al maer een wet der Nature, te weten: Doet een andere, soo ghy soudt willen, datmen v dede. Wel verstaende, in rechte reden. Want, sommighe menschen zijn soo buyten reden, dat sy met ongheregeltheydt en quaden lust, wel begheeren dat haerlieder van andere gheschiede, t'welck sekerlijck nochtans te sielen verdoemenis gheschiedt: dat en magh hy een ander niet doen, al soudet den anderen oock met sulcken onghoordoneerden lust begheeren. By exempel; Eenen die totten dranck gheneyght is, gheerne wel ghetoeft werdt,

soomen seyt: dat is, gheerne droncken gemaect: dien en moet daerom niet dencken, dat hy, volghende de wet der Nature, oock een ander soo moet bestellen, al wist hy dat dien anderen dat soo wel begheerde. Het selue is te verstaen in oncuyscheydt, onrechtueerdigheydt, ende andere quade ongheregelde wellustigheden: maer dit ghebodt vervanght alleen saecken en manieren van doen, met Godt en conscientie, *ende* met de rechte reden wel staende *ende* accorderende.

⁺Dese wet der Nature is d'eerste en d'oudste van allen: want sy van Godt, den mensche in sijn schepsel inghestort is. Die vindt een ieghelijck in sijn herte gheschreuen, met dat hy tot verstande comt. Nature, van Godts weghe, is daer meestersse af, al en ghinghen noyt ter schole noch ten sermoone. Ende dese is, met Godts hulpe, van sulcker cracht, dat sy maghtigh is den mensche van alle sonden te waerschouwen vermanen, ende te beletten: midts behoorlijcke broederlijke liefde tot sijnen naesten te doen oeffenen, als hy hem naer dese wet schicken wilde, de gratie Gods hem daer toe roerende en stierende.

⁺*De Wet der Nature, eerste van allen.*

Daerom, waert saecke dat de menschen hedendaeghs dese wet meer in den sin hadden, *ende* ghedachtigh waren dan sy zijn; sy en souden soo traghe niet wesen, in haren naesten deur wercken van liefde by te staen: sy en souden soo hardt niet zijn, noch soo onghenadigh d'een teghen d'andere, als daer iet misseyt oft misdaen is. Sy en souden oock soo licht, noch soo wacker niet wesen, om quaedt te spreken van een ander, noch om t'quaedt eer te vermeerderen dan te verminderen: noch oock soo ongoddelijck zijn in al hun saecken.

Ende daerom, men vindt en siet by experientie, ende men ghevoelt aen sy seluen, alsoo noode als men wilt, datmen ons ghebreck oft quaedt verseght, alsoo gheerne ter contrarie versegghen wy t'gebreck van een ander. Ende alsoo groote smerte en pijn alst ons doet sulcks van ander te lijden: alsoo groot een blijdschap en vermaecken ist ons, als wy met eens anders slippen in d'asschen sitten moghen, ende met sijn ghebreken opt straet lopen.

Als wy quaedt ghedaen hebben, wy wildent wel verberghen, *ende* maecken dattet d'aerde soncke, soo dat niemant ter weerelt en wiste: maer ter contrarien, als onsen euen naesten t'minste miscomen is, al en waert maer een cleyn saecke, uyt cranckheydt, iae oock maer uyt verswijmtheydt, niet eens verhalens weerd: wy en zijn niet wel, oft wy en hanghent een ieghelijck aen den neuse: t'selve al de weerelt wijs en kennelijck maeckende: als oft aen de clock-reepen ghehanghen waer.

Wat is de cause, anders dan ghebreck van liefde, *ende* verduystertheydt vande wet der Nature? Wy en dencken niet aldus by ons sel-

uen: Ick en soude niet willen, datmen my sulcks dede, oft sulcks van my seyde: ergo, ick en wilt een ander niet doen.

Ende daerom, ghy en moght gheenen ghereederen, en claerderen spiegel vinden, in welcken ghy opden staenden voet sien moght wat v te doen oft te laeten staet, aengaende sonderlinghe uwen euen naesten, dat is alle andere menschen, wie dat sy zijn: dan terstondt te peysen: Wat soud'ick hier in willen, datmen my dede, waere ick in sijn plaets: oft waer my sulcks gheschiedt? T'welck ghebruyck alle studeren en disputeren, alle philosophatie en speculatie te bouen gaen soude.

Want, dat ghy vele leest en hoort, dat vergheet ghy haest: oft emmers, alster te doen comt, het is te soecken: maer de wet der Nature int herte, principalijck in Christene menschen, soo daerenbouen verlicht, beghift, en begracyt: die is als een tablet ende memorieboecksken, t'welck iemandt altijdt ter handt ghereedt heeft: *ende* met eenen ooghen-blick tijds daer in sien can, wat hem van doen staet.

Wat sullen wy segghen dat dese soo uyt de herten der menschen vervloghen is, ende soo ten gronde uyt gheschrapt, als ofter noyt iet sulcks in gheschreuen en hadde gheweest? Wat moeten wy daer uyt anders bevroeden, dan dat oock de Nature selue, ende de weerelt ten eynde gaet? Ende dat dien dagh naeckende is, op welcken, de boecken der herten open ghedaen sullen werden, waer uyt, int aensien van al de weerelt, elck sijn recht oordeel *ende* loon naer sijne ghewercken ontfanghen sal.

Als-dan sal daer blijcken, van wat cracht en weerde dattet sal gheweest zijn, de wet der Nature deurt waernemen der gratie Godts te vol-brenghe. Alsmen hooren en sien sal, dat liefde en bermhertigheydt tot sijnen euen naesten ghedaen t'hebben, sal schijnen alleen de oorsaecke te wesen, van met Christo inder eeuwigheyt te regneren. Ende dat faute van sulcks, oock sal schijnen alleen de saecke te wesen, vande eeuwighe verdoemenis: veur de ghene, diet niet en sullen in sijnen tijdt waerghenomen hebben.

Ghebedt om in waerachtighe liefde te branden.

O Godt Heyligh Gheest, die des Vaders *ende* des Soons liefde zijt: ontsteekt mijn herte met uwen heyligen brandt, daer ghy de weerelt mede ontsteken hebt: op dat ick deurt onderhoudt der gheboden, met de kinderen Godts gherekent ende gheloont mach worden. Amen.

Cap. XXI.

*Vat zijn de Sacramenten, van Christus inghestelt?
 Ons Saligheydts presenten, eelder dan goedt oft gelt.*

+ WY weten altsamen wel, volghende t'ghetuyghe van Sinte Peeter en van S. Pauwels, dat wy noch met goudt, noch met gheldt ghecocht noch verlost en zijn: maer met het pretieus bloedt Christi, als van een onnoosel lammeken. Desen prijs heeft ^{+1.Petr.1.}
^{1.Tim.2.}

Christus in de heylighe [A]⁺ Sacramenten ghestelt: t'welck als costelijcke bequame vaten zijn, die de gratie, die sy beteecken, in haer houden ende uytgheuen: ende ^{+De seuen H. Sacramenten.}
 zijn als leuende instrumenten, deur welcke onsen Heere daghelijcks in ons de saligheydt is werckende, die hy ons deur sijn lijden ende doot ghevrocht heeft.

Dit wordt *Sacrament*, bediedt een uytwendigh teecken van Christo inghestelt, om eenighe besonder gratie te kennen te gheuen, die den mensche daer deur van hem ghegheuen werdt. Ghelijck, by exempel, int H. Sacrament des doopsels, wordt den mensche met water ghewasschen, het welck d'inwendighe suyeringhe der siele beteeckent, die daer deur van Gode gheschiedt, midts de behoorlijcke woorden daer toe ghesproken. Met dese remedien heeft Christus ons veursien van sijn gratie ende Goddelijcke hulpe, vanden eersten tot den lesten ons leuens. Deurt Doopsel, met dat wy ter weerelt comen: deurt heyligh Olyssel, als wy nu staen op het scheyden vander weerelt. Ons onder-tusschen oock mildelijck van als veursiende, wat ons saligh moght wesen. Soo dat dese seuen H. Sacramenten, [B]⁺ ons gheworden zijn, als seuen sprinck-aderen, der open ende leuende fonteyne, int middel des huys van Daud: ^{+Zachar.13.}
 dat is, int middel der H. kercken: tot behoef van een ieghelijck, hoe groot sondaer, hoe vuyl, [C] hoe ghequetst, hoe verblindt, hoe arm, hoe gheketent, belast, etc. dat hy moght wesen. Soo datter gheen swaerigheydt soo quaedt en is in eenigen mensche, daer en is van Christo raedt en remedie toe in ghestelt in de H. Kercke, totten laetsten snick ende oogenblick des leuens toe.

Niemandt dan en magh wanhopigh zijn van saligheydt der sielen. Ende daerom sal ons de Heere meer van sulcks straffen, dan van alle d'andere sonden: want, behoudens datmen leedtschap hebbe, ende om gratie biddende, raedt volghe, ende de remedien te wercke stelle, daer en is nummermeer oorsaecke den moedt verloren te gheuen.⁺ Anders, hy sal sulcke moghen vraghen: *Nunquid resina non est in Galaad? aut medicus non est ibi?* Wat is dit? En isser gheen herst, oft terebintine te vinden ^{+Ierem.8.}
 in Galaad? in mijn H. Kercke? oft en isser gheen

SALVTARIS SEPTEM SACRAMENTORVM INSTITVTIO. 21.

Ecquid opum Christo sancita Charismata seruant?
Nostrae non opibus Pretium venale salutis.

*Wat syn de Sacramenten, van Christus inghestelt?
Ons salicheyts presenten: eelder dan goet oft ghelt.*

*Combien d'energie, Recoit nostre vie, Des saints Sacramens?
Le prix et la grace, Du Rachapt s'en passe, Aux esprits croyans.*

medicijn aldaer te krijgen? als *verwondert* zijnde ouer de mismaecktheydt des sondaers, veur hem comparerende, als ofter gheenen raedt oft remedie in de H. kercke te vinden en hadde gheweest, tot sijnder sonden ghenesinghe. Daerom vraeght hy daer voorts: *Quare igitur non est obducta cicatrix filie populi mei?* al of hy seyde: Aenghesien dat ick wel weet, datter tot als goet *ende* ouervloedigh remedie van my inghestelt is gheweest: hoe comt het dan, dat de wonde *ende* lijxeme des dochters van mijnen volcke (dat is, de sonden der siele) niet ghenesen en is? Daer en sal gheen ander reden te vinden zijn ouer de sulcke, dan dat sy de spruytende gratien van dese fonteyne, dat is, der H. Sacramenten, niet ghehaelt noch te wercke ghestelt en sullen hebben.

De oeffeninghe der H. Sacramenten, maeckt datter inde. H. Kercke⁺ gheduerighe ghenietinghe zij van Christus beloften en gratie: een ordeninghe sijns huys-ghesins, *ende* een onvergankelijck onder-houdt sijns gheestelijcks lichaems, dat is der H. kercke. ⁺Cracht, en vverck, der H. Sacramenten.

Want het Doopsel dient totter gheestelijcke gheboorte: ghelijck oock de lichaemelijcke gheboorte d'eerste is veur den mensche. Het Vormsel dient tot wasdom, *ende* aennemen der gheestelijcker vromigheydt, vorm, en volmaecktheydt. Het H. Sacrament des outaers tot een spijs der siele: sonder welcke sy noch hier in gratie, noch hierna-maels in glorie leuen en can. Het Sacrament van Penitentie dient tot ghesondtmaeckinghe *ende* ghenesen van onse siekten *ende* doodelijcke wonden der siele, *ende* tot af-wasschen van sondelijcke smetten. Het Priesterschap, tot het bedienen van alle saecken, den mensche ter sielen noodelijck: *ende* tot gheestelijcke vermenighvuldinghe der kinderen Godts. Het Houwelijck, tot lichaemelijck ghewin en wasdom der persoonen in de H. kercke, tot Godts eere, *ende* *vervullinghe* vant ghetal der uytvercorene. Ten lesten, het H. Olyssel, tot een afnemen van daghelijcke sonden: tot een nieu verstercken deur den H. Gheest, in de sieckte *ende* inden lesten strijdt. Als den vyandt oock meest list en cracht voort-stelt, om den benauwden en suchtenden siecken de vreese aen te iaghen, *ende* cleyn-moedigh te maecken: wel wetende dattet aen dien lesten snick al hanght. Dit zij ghenoech vant instellen *ende* cracht der H. Sacramenten.

Ghebedt en danckbaerheydt veur de H. Sacramenten.

DAnck en lof zij v inder eeuwigheydt Christe Iesu, waerachtigh onnoosel lam Godts, die deur v bitter doot, onser allen prijs remedie in de heylighe Sacramenten ghestelt hebt, dat die altydts in ons wercken, ten eeuwighen leuen. Amen.

Cap. XXII.

*Tot saligheydts vermeereren, vvat dienter toe ghedaen?
Ghelooft, en houdtse in eeren: en vuiltse vvel ontfanen.*

⁺DRij saecken principalijck werden van ons vereyscht, de heylighe Sacramenten aengaende. Ten 1. dat wy vastelijck ghelooouen, dat die van Christo t'onser saligheydt inghestelt zijn: *ende* tot sulcks, gratie en cracht in haer seluen besluyten: die sy ons gheuen *ende* uytdeylen⁺ als wy die wel ghebruycken. Ten 2. zijn wy schuldigh die te eeren, elck naer sijnen eysch en weerdigheydt. *Ende* dat met reden: want,⁺ wast van noode de vaten des ouden Testaments met suyuere handen, *ende* met veurgaende heylighmaeckinghe oft suyueringhe te aenraecken: hoe vele te meer zijn wy dese vaten alle reuerentie *ende* eer schuldigh? Namentlijck en bouen al het hoogh-weerdigh H. Sacrament des autuers. Want dat is den auteur *ende* instelder der H. Sacramenten, Christus selue. *Ende* daerom dit H. Sacrament alleen, wy met Goddelijcke eere *ende* dienst aanbidden. Niet alleen als wyt ontfanghen willen, oft misse hooren: maer oock t'zij dattet inde kercke is rustende, t'zij datment in processien oft oock totten siecken is draghende.

⁺*Gheloooue der H. Sacramenten.*

⁺*Eere der seluer.*

⁺*Exod.30.
Isa.52.*

Ende daerom, die wat verstaen, die onderscheyden oock, als men t'heylich Sacrament des Autuers, oft maer de H. Olie totten siecken draeght. Want al ist datmen de H. Olie, als dienende tot het Sacrament des Olyssels, eere schuldigh is: nochtans ist groot verschil, vande eere die wy het H. Sacrament des Outaers bewijzen moeten: t'welck Christus selue is (soo wy gheseyt hebben) *ende* deur sulcks onsen Heer onsen Godt. Dat is oock de reden, dat het H. Sacrament des Autuers, als het weerdighste van allen, dien naem *Sacrament* int besunder is toecomende. Soo datmen altydts t'heylich Sacrament des Autuers verstaet, als men alleenlijck het H. Sacrament seght oft noemt: als het excellenste van alle daer by verstaende.

⁺Het 3. dat van ons vereyscht wordt de H. Sacramenten aengaende, is, dat wy de selue wel ontfanghen, gebruycken, *ende* te wercke stellen moeten: elck volghende sijnen roep *ende* staet. *Ende* men magh wel metter waerheydt segghen, dat int behoorlijck ghebruyck der H. Sacramenten, de meeste eere der seluer ghelegghen is, diemen die moght aendoen. Ghelijck het de meeste eere is, in danck te nemen, *ende* behoorlijck te ghebruycken, de gauen die ons iemandt is gheuende. Soo dattet met recht veur oneere gherekent wordt, *ende* qualijck af ghenomen, als men die niet en ontfanght, als oft mense verachte: al

⁺*Het ghebruyck der H. Sacramenten.*

LEGITIMVS SS. SACRAMENTORVM VSVS. 22.

Quâ mihi fas, tantos illinc excerpere fructus?
Crede: Cole: et castus caelestibus Vtere donis.

*Tot salicheyts vermeerden, Wat dientter toe ghedaen?
Gheloof: en houdtse in eeren, en wiltse wel ontfaen.*

*Que conuient il faire, Pour a tel mystere, Bien nous apprester?
Foy, et reuerence, Pure conscientie, S'y doibt apporter.*

waert oock datmen die gauen, met woorden *ende* uytwendighe ceremonien, groote eere en danckbaerheydt scheen te bewijzen.

Daerom, de H. Sacramenten te eeren *ende* niet te ghebruycken, dat betuyght cleyne danckbaerheydt: *ende* en sal ons niet met allen baten. Want sy niet inghestelt en zijn, uytter eerste meyninghe ende intentie Christi, om van ons gheeert te worden: maer om in tijde en in stonden, behoorlijck te werck ghestelt te werden, elck naer sijnen eysch, ende onser behoefte. Men moet de H. Sacramenten oock eeren, om dat syt weerdigh zijn, ende wy schuldigh sulcks te doen.

Daer uyt moghen sy verstaen, oft sy wel en wijselijck doen, die⁺ soo selden te biechte *ende* ten H. Sacramenten gaen: iae wel altijds uyt-stellen souden, *ende* oock t'eenmael deruen: *ende* dat uyt grooter reuerentie en weerdigheydt, soo sy segghen. Het soude wat schijnen te wesen, waert saecke dat se Christus daerom ingestelt hadde, om soo te eeren, datmense uyt reuerentie in haer vrede laeten soude, sonder die te ghebruycken. Maer, wel wetende dat sijn veurnemen en wille gheweest is, dat wy die te wercke stellen: ghelijck int ghebruyck der medicijnen, d'intentie des medicijns volbraght wordt, ende de welvaert *der* siecken gheleghen is, niet int aensien, wel bewaeren, *ende* prijsen, maer int ghebruycken der seluer: Soo moeten wy ons meer gheneyght vinden, *ende* meer verweeken, tot een danckelijck *ende* ootmoedigh ghenieten der H. Sacramenten, dan tot een deruen en laeten: al waert oock onder t'decksel en schijn van meerder eerweerdigheydt. Want, ghelijck daer vant Manna gheschreuen staet: Godt heeft de deuren⁺ des hemels open ghedaen: *ende* hy heeft hun hemels-broodt gheregent. Niet alleen om daer van met een verwonderen *ende* teeckenen van schrickelijcke weerdigheydt te roepen, d'een totten anderen, soo sy deden: *Man hu? Quid est hoc?* Wat is dat? noch oock alleen om int tabernakel *ende* in de arcke in een gouden cruycke te bewaeren: maer, *ad manducandum*: om te eten. Soo heeft oock onsen Heere, ons sy seluen als het waerachtigh Manna *ende* broodt der engelen ghegeuen, als alle H. Sacramenten: niet om die met een verwonderen te aensien, *ende* oock hooghelijck te eeren: maer om de selue te nutten, *ende* te ghebruycken: soo hy in vele clare manieren gheleert *ende* bewesen⁺ heeft.

⁺*Selden te biecht en ten H. Sacramente gaen, is te misprijsen.*

⁺*Psal.77*

⁺Siet hier van int xvij. *ende* int xxxvj. Capittel.

Ghebedt om de H. Sacramenten wel te ghebruycken.

O Aldersaechtmoedighste Iesu, onser sielen Samaritaen, gheeft ons gratie, om uwe H. Sacramenten vastelijck te gheloouen, behoorlijck te eeren, *ende* salighlijck te ghebrucken; want in die, onse hope, saligheydt, en leuen gheleghen is. Amen.

Cap. XXIII.

*VVaer in is onser daedt Rechtveerdigheydt ghelegghen
Int laten van het quaedt, en in het goedt te pleghen.*

⁺Den H. Apostel S. Peeter seght een beweghelijcke sententie tot desen veurnemen dienende, aldus: *Iustus pro iniustus mortuus est*: Den rechtveerdighen is veur⁺ de onrechtveerdighe ghestoruen. Waerom anders, dan op dat wy ter rechtveerdigheydt leuen soudent? soo den seluen Apostel te veuren gheseyt hadde. ^{+1.Pet.3.}
^{+1.Pet.2. Christelijcke Rechtveerdigheydt.}

De Christelijcke rechtveerdigheydt is daer in ghelegghen, soo den⁺ seluen oock uyt den Prophete Dauid vercondicht: *Qui vult vitam, &c. Declinet à malo, & faciat bonum*: Diet eeuwigh leuen ende d'eeuwighe goede daghen begheert te sien en te hebben: dat hy vant quaedt wijcke, ende t'goedt doe. Ghelijckmen vanden boom de drooghe verstoruen [A] tacken af capt, die ten brande leuerende: ende goe intten ingreffijt,⁺ tot meerder vruchtbaerheydt. Dit is t'selue dat S. Paulus [B] seyt, den ouden mensche met sijne wercken uytchudden (ghelijckmen een oudt, vuyl, versleten cleedt soude af legghen) ende den nieuwen aendoen: in rechtveerdigheydt ende heyligheydt des waerheydts. Niet in de heyligheydt des loghens: t'welck is t'gheveinst heyligh schijn van een deughdelijck leuen: namelijk der ketteren, ende bouen al der weder-doopers. ^{+Psal.33. & 36.}

Dit af-legghen ende uyt-schudden vanden ouden mensche, wordt seer wel beteeckent deur het af-stroopen vant oude vel des serpents: [C] t'welck hem tusschen, oft deur nauwe scherpe steen-rotsen dwinght, ende alsoo sijn verrumpelt vel af-leyt, een nieuw vercrijghende: oock soo veranderende, als nu in een nieuw ionghde en ieucht.

⁺Het verlaten der sonden ende aennemen der deughden, als het verlaten vanden breeden wegh, die ter helle-waert leydt: ende het bekeren [D] totten enghen wegh des eeuwighs leuens, dat werdt ons seer figuerlijck veur ooghen ghehouden deur die Griecsche letter Y. die⁺ daerom oock gheheeten werdt *Littera Pythagorae*: Pythagoras letter: om dat dien Philosophe sijn discipelen dese letter tot dien eynde veur stelde, om daer in t'leuen der mensche te bedieden. Want deur [E] de breede strepe der seluer letter, ter slincker sijde, beteeckende hy den breeden helle-wegh der boosheden: die ten eynde waert lanck soo smalter wordt, ende ten lesten op een punct uyt comt. Soo dat de ghene, die desen wegh wandelen, int eerste ruymelijck triompherende,⁺ ende hare wellusten volghende, ten uystersten op het punct ter hellen ^{+Matth.7.}
^{+Pythagoras letter.}
^{+Iob.21.}

IVSTITIAE CHRISTIANAE OFFICIVM. 23.

Quomodo Christi adum explebo iustumque bonumque?
Deteriora fuge: et prudens Meliora sequare.

*Waer in is onser daet Rechtveerdicheyt gheleghen?
Int laten van het quaet: En in het goet te pleghen.*

*Quelle est la Iustice, Et le bon office, Du parfait Chrestien?
Quil prenne bien vistey, De tout mal la fuitte, Et quil face bien.*

[F] vallen. Deur de smalle strepe, ter rechter handt leydende, bediedde hy den enghen wegh der deughden: die altydts lanck soo breeder wordt, en brengt ter eeuwigher glorie: t'welck een lesse is, wel een oprecht Christen Philosophe weerdigh.

Pythagoras ons heeft die Griecsche Y. beschreuen.
Daer siet elck hoe hy leeft, en d'eynde van sijn leuen.

Tot een heyligh leuen, *ende* dusdanighe Christelijcke rechtveerdigheydt, behoorde ons ghenoech te roeren, t'ghene dat S. Ian Euangelist seght: *Qui facit iustitiam, iustus est: sicut & ille (Deus) iustus est.*⁺

Die de rechtveerdigheydt doet, die is rechtveerdigh: ghelijck Godt rechtveerdigh ^{+1.Ioan.3.} is: *Qui facit peccatum, ex diabolo est*: Maer die de sonde doet, die is uyt en van den duyuel. Wie sal twijfelen, wat hem van beyden te kiezen staet: oft de rechtveerdigheydt, daer hy Gode mede ghelijck magh worden: oft de sonde, daer hy mede als een duyuel werdt, uytten duyuel ghesproten?

Daerom hebben wijselijck het quaedt int goedt verandert Mattheus *ende* Zacheus tollenaers *ende* ouer-schatters: Saulus *van* een vervolgher Christi, een vercoren Apostel gheworden: Magdalena *van* een vuyl vat der sonden, in een costelijck vat *van* gratie, beter dan haer albasteren phiole, vol *van* wel-rieckende salue. Soo heeft S. Augustijn de dolinghe der ketterijen, *ende* het sondigh leuen gelaten: *ende* is een heyligh bisschop *ende* leeraer der H. kercke gheworden. Het welcke veranderen in alle bekeeringhen der sondaren gheschiedt: soomen sonderlinghe oock siet uyt nemen in Maria Egyptiaca, *van* een snoo ghemeyne vrouwe, een heylighe heremitesse gheworden zijnde. Als oock in Pelagia, een Princesse der ghemeyne vrouwen, haer seluen deur een oprecht af-staen *van* sonden, uyt berouw, *Pelagus vitiorum*⁺ heetende: dat is te segghen: een zee *van* boosheden. De welcke om te vrijelijcker penitentie ^{+Sabell. li. 5.cap.5.} te moghen doen, heeft in mans habijten inder wildernisse, in een cluyse wonderlijke heyligheydt *van* leuen onderhouden. Soo werdt den moor wit, *ende* den luyt leyt soo sijn⁺ vlekken af. Wat dat dit quaedt *ende* dit goedt is, dat volghet nu voorts in de naeste Capittelen. ^{+Ierem.11.}

Ghebedt om wel te moghen leuen.

GHy hebt my, o Heere, goedt en quaedt, vier en water, hemel en helle veur ooghen ghestelt: *ende* mijnen vrijen wille ghegheuen, te kiezen: Helpt my met v gratie, en staet my by: op dat ick vlijtelijck het quaedt verlaeten mach, *ende* ghestadelijck het goedt aenveerden, *ende* den wegh wandelen, die ten eeuwighen leuen leydt. Amen.

Cap. XXIII.

*Velck is dat seldsaem quaedt, dat ons soo seer bevleckt?
De Sonde: en alsulck saedt, dat ons tot sonde treckt.*

⁺Den mensche is uytter nature gheneyght te schouwen al t'ghene dat hem quaedt en schadelijck is: maer onder al, soo is de sonde t'quaedste ende het schadelijckste: ^{+Sonde, en oorsaeck van sonde te schouven.} soo wy breeder segghen sullen int lxxxiiij. Capittel, daer sulcks eyghentlijck ghehandelt wordt.

Maer laet ons nu hooren wat sonde is. Sonde is, datmen doet oft sprekt oft peyst teghen de wet oft wille Godts. Daer zijn drij sorten⁺ van sonden. D'eerste is de erf-sonde: daer alle menschen mede ontfanghen ende gheboren worden, deur de ^{+Erf-sonde.} eerste sonde en ouertredinge ons vaders Adam. Soo nochtans dat wy hier in uyt nemen, naer Christum ghebenedijdt, die alderheylighste maeght ende moeder Godts Mariam, als van dese ende alle andere sonden bevrijdt wesende: ende daer naer sommige heylighen, die vande erf-sonde int lichaem haers moeders ghesuyuert zijn gheweest, als Ieremias, ende S. Ian⁺ Baptiste, ende noch eenighe andere. De tweede sorte is, doodt-sonde: te weten al dat gheschiedt teghen de liefde Godts, oft onses ^{+Doodt-sonde.} naestens. Die heet daerom doodt-sonde, om dat sy den mensche, diese doet, veur Godt naer de siele doodt, ende de eeuwighe doodt der hellen beschuldigh⁺ maeckt. De derde is daghelijcksche sonde, die niet en gheschiedt teghen Godts liefde, oft ^{+Dagelijckse sonde.} onses naestens: hoe wel nochtans datse eenighsins teghen den wille Godts gheschiedt. Dese heetmen daerom daghelijcksche sonde: niet soo sommige meynen ende rekenen alle sonde die daghelijcks gheschieden, hoe groot sy oock moghten wesen: ghelijckmen sommige menschen siet daghelijcks vloecken, sweeren, kijuen, haet en nijdt draghen, liegen en bedriegen, droncken drincken, in oncuysheydt, oft in onrechtveerdigheydt leuen, etc. maer daerom heetmen soo daghelijcksche sonden, om dat de mensche, hoe seer hy hem wacht, nochtans hem daghelijcks in sulcke misgaet: als stof altijdts vliegende, t'welck niemandt wel ontgaen en can. Maer soo het lichtelijck behaelt wordt, also can ment oock lichtelijck afschudden en quijte werden door Godts gratie.

De daghelijcksche sonde, en is gheen doodt-sonde, om dat sy de siel veur Godt niet en doodt: maer sy verduystert den gheest, sy belemmert, en vertraeght de deughdt, ende de goede oeffeninghen der Christene Religie, ende der sielen saligheydt. Ghelijck het stof den mensche niet blindt en maeckt: maer t'belemmert het ghesichte: ende ten eynden oock soudet tot verblindtheydt brenghen, deur de menighe.

PECCATVM, EIVSQVE OCCASIO FVGIENDA. 24.

Quae fugienda mihi mala sunt, cane peius, et angue?
Peccatum: Et quidquid peccato porrigit Ansam.

*Welck is dat selsaem quaet; dat ons soo seer bevlect?
De sonde; en alsulck saet, dat ons tot sonde trect.*

*Quel mal veus te peindre, Qui soit tant a craindre, Plus que nuls tormens?
Peché: et en somme, Ce qui tire l'homme, Aux debordemens.*

Want vele daghelijksche sonden, hoe wel dat sy al te samen, nommermeer een dood souden en connen maecken: nochtans brenghen sy ten eynden den mensche soo verre, dat hy somtijds, als verblindt zijnde, comt tot eenighe dood-sonde te doen: die hy anders niet en soude ghedaen hebben.

De sonde is soo wonder een dingh, soo ijdel, ende nochtans soo⁺ quaedt en schadelijck, datment quaelijck weet waer by ghelijcken. S. Iacob in sijnen brief gheeft ons eenigh-sins den voet, om van de sonde wat te verbeelden, *ende* byder ooghe te kennen te gheuen, als hy seyt: De begeerlijckheydt des vleeschs, als sy ontfanghen heeft (te weten⁺ deurt quaedt ingheuen des vyandts) soo baert sy de sonde: *ende* de sonde, als sy volbraght wordt, *ende* haren vollen was heeft, die brengt⁺ *Iac. 1.* [A] de doodt voorts ter weerelt, als hare onsalighe vrucht. Wt dese maniere van spreken moghtment al t'samen ghelijcken, by een onsalighe [B] moeder, die veur vrucht, de doodt voorts-brenght. *Ende* by eenen onvruchtbarighen boom, daer t'serpent, t'hert *ende* den wortel af bijt: *ende* doodelijcke duyuelsche vrucht voorts-brenght. Sulcks is de sonde: sulcks werdt den mensche die de sonde doet. Soo wie dan sulcke [C] vrucht aenstaet, die magh sien, oft het hem lust, sulck een onblijde moeder te worden, de sonde doende: *ende* tot sijnder eeuwigher qualijck-vaert, hem een onsteruelijcke doodt ter weerelt brenghende.

Nu, aenghesien het seker is, datmen de sonde schouwen moet, soo⁺ volgt daer uyt noodtsakelijck, datmen hem oock wachten moet van al t'ghene, dat tot sonde brengt oft treckt. Sulcks zijn alle de oorsaecken: principelijck des tijds, der plaetse, *ende* der persoonen oft gheselschaps. Soo oock al het ghene daer den vyandt oft onse quade verdoruen nature, d'eerste voetsel uyt nemt, om ons te tenteren, *ende* tot sonde te beweghen: *ende* aldermeest int eerste beghinsel desselfs.

[D] Want ghelijck een kindt, t'welckmen ghebedt, hem te wachten dattet int vier oft int water niet en valle: sonder twijffel, dat ghebodt en verstaet hem niet enckelijck alleen vanden val, als dien nu in wesen oft op weggen is: maer oock van al dat totten val leydt *ende* brengt: ia oock van al dat hem alleen int perijckel stelt van vallen: te weten, als van omtrent t'vier oft water niet te spelen: langhs den cant niet te gaen: niet te stout te wesen, oft roeckeloos: maer altijdts het sekerste te soecken en te nemen. Want, dat een kindt soude willen dencken: Men heeft my niet verboden by t'vier, oft met het vier te [E] spelen, deur t'vier te loopen *ende* te springhen: noch aen het water oft oock op het water te spelen: noch opt ijs te loopen: maer alleenelijck, dat icker niet in en valle: Ende dattet alsoo hem stoutelijck auontuerde, te loopen, te springhen, langhs den cant, op de plancken, van d'een schip op d'ander, iae oock opt ijs van eender nacht gaen: oft derghe-

lijcke ongheduchte dinghen dede: Het is seker en claer, dat hy met sulcks te dencken, sy seluen bedrieght: want wilt hy alsdan alleenelijck een achter-dencken hebben, *ende* hem wachten van int water te vallen, als hy nu beghint te wanckelen *ende* te vallen: hoe salt hem alsdan moghelijck wesen te wachten van vallen, als hy nu int vallen is, *ende* nu valt?

⁺Alsoo vindtmen vele sotte onbedachte menschen, dat claghelijck is, die haer seluen leelijck in dese maniere van doen bedrieghen: denckende, dat het ghenoegh is, om hem van *sonden* te wachten, datmen dese peyse, als men nu opt vallen is: *ende* als de sonde nu op weghe, oft op de handt is om te gheschieden. niet denckende dat het onmoghelijck is, oft ommers qualijck om doen, hem van de sonde te wachten, als men hem van de oorsaecken, aen-lockinghen, *ende* beghinselen⁺ der sonden te voren niet ghewacht en heeft. Dat is soo vele, als soo wy nu gheseyt hebben, hem te willen wachten van vallen als men nu int vallen is: hem te willen wachten van verbranden, als men nu int vier valt, oft oock ghevallen is. Ghelijck het oock een groote sottigheydt ware, hem te willen, oft meynen, te connen van sijnen vyandt wachten, midts alleenelijck dat soo te dencken als hy nu met het mes op de kele sit. Maer in sulcke tijdelijcke en lichamelijcke, perijkelen, *ende* schadelijcke geschiedenissen, en is men soo onbevroedt noch soo uytten sinne niet, dat men grooten noodt heeft daer van gewaerschouwt te worden; maer int perijckel der arme siele, deur de sonde *ende* dat totte sonde brenght, daer zijn wy ghemeynelijck te spade wijs. En de soo men seyt, men sluyt den put als t'calf verdroncken is.

⁺*Onbedachte menschen.*

⁺*S'duyuels list in de perijkelen der sonden te decken.*

Die hem dan wachten wilt, van wat quaedt dattet zij, *ende* namentlijck vande sonde, die wachte hem, *ende* schouwe oock, niet alsoo groote neerstigheydt *ende* aendachtigheydt, als t'ghene dat tot sulck een quaedt is leydende, als van het quaedt selue. Te weten, van sulcke plaetsen, sulcke tijden, sulcke persoonen *ende* gheselschap, *ende* alle sulcke dinghen *ende* manieren van doen, die den wegh maecken, *ende* als veur-loopers zijn van sulck een quaedt *ende* sonde, als daer uyt *ende* daer naer pleeght te volghen: t'welck anders (de oorsake schouwende) licht om uyt-sluyten, *ende* om ontgaen hadde gheweest.

⁺Aengaende de sonde selue, *ende* het neerstigh schouwen van die, t'is weerdt veur alle Christenen wel te bemercken, wat Seneca daer⁺ van seyde, aldus: *Etiamsi scirem Deos ignoscituros, & homines ignoraturos, adhuc, propter peccati vilitatem, peccare dedigharer*: Al wist ick dattet Godt my vergheuen soude, *ende* dattet de menschen onbekent soude zijn: noch soude ick my te goet houden om sonde te doen: om de snoodtheydt wille, die in de sonde gheleghen is. Dat was vromelijck *ende* Christelijck gesproken, *ende* soo behoordet te wesen.

⁺*Schroom der sonden*

⁺*Seneca.*

Des-volghende, al hadde eenen Christenen mensche den rinck van Gyges: soo daer af Plato, en Cicero ende oock Ambrosius roeren,⁺ deur welcken hy, de pale des rincks inwaerts te palmwaert keerende, onsienlijck was, *ende* daer op, de Coninghinne vercrachtende ende den Coninck vermoordende, self Coninck van Lydien gheworden is; al hadde, seggh' ick, een Christen mensch sulck eenen rinck, ende volle vrijheydt van quaedt te doen: de sonde nochtans, *ende* conscientie desselfs, is ghenoeghsaem om hem van alle sonden te doen wachten: want Godts bystandt ende hulpe en sal hem niet ontbreken, die die te wercke stelt.

⁺*Plato lib.2.de Republ.*
Cicero 3.Officie. Gygis rinck.

Aengaende de oorsaecke die tot sonde brengt, *ende* de selue, als uyt quaedt saedt, soo de antwoorde seyde, is spruytende: dat blijkt by experientie hoe die te schouwen is. Want soomen ghemeynelijck seyt: *Occasio facit furem*: De oorsaeck maeckt den dief, dat is: Menigh mensche comt tot stelen, deur dat hyt schoon vindt, diet anders noyt ghedacht en hadde te doen. Ende daerom ist, dat wijse ouders haere kinderen gheen oorsaecke gheuen, met te veel te betrouwen, ende toe te laten: t'zij in ghelde, in cleederen, vrijheydt van wandelen, gheselschap *ende* derghelijcke. Hoe veel comender tot val in de cranckheydt des vleeschs, deur d'oorsaecke onbedacht? soo ist vanden dranck, *ende* van andere sonden. Hoort wat S. Hieronymus ghetuyght van een⁺ maeght die van eenen iongh-man betoouert, iae beduyelt was. Te vrij aensien, aenraeckinghe, cussen, *ende* te stoute ghemeynsaemheydt, *Pereuntis virginitatis*, *& iam iamque moriturae principia sunt*: Dat zijn al (seyt hy) beghinselen van vergaende reynigheydt, die opt verliesen staet, *ende* nu om steruen light. Dat is, t'is met sulcke verre comen. Eua en schouwde de oorsaecken niet, int spacieren, int curieus aenschouwen, int luysteren naer t'serpent: ende soo is sy inden put der sonde ghevallen. Dina wierdt ontschaeckt uyt oorsaecke van⁺ te gaen kijcken. Giezi Eliseus dienaer wierdt uyt oorsaecke tot ghierigheydt verleydt, deurt aenschouwen vant⁺ goudt en geldt ende costelijcke cleederen, die Naaman presenteerde, maer Eliseus ontseyde. Noyt en waer muys, visch, oft voghel ghevanghen, costen sy de oorsaecken schouwen: soo comt den armen mensch inden strick, als hy d'oorsaecken der sonden niet en schouwt.

⁺*Hier. in vit. S. Hilarion.*

⁺*Genes.34. 4.Reg.5.*

Ghebedt om de sonde te schouwen.

DE sonden, o Heer, is onser allen doodt en qualijck-vaert, *ende* daerom hebt ghy, die ons leuen zijt, de selue verslonden: gheeft my gratie de sonde soo te haeten, dat ick oock van al dat tot sonde brengt my neerstelijck wachten magh. Amen.

Cap. XXV.

*Wie vvasser oock soo Sot, die eerst sond' heeft ghedaen?
Lucifer: die in Godt, noch vvaerheydt en bleef staen.*

⁺Lucifer, den hooghsten ende schoonsten engel heeft d'aldereerste [A] sonde ghedaen, ende vele andere engelen daer toe ghebraght: die al tsamen uytten hemel ghevallen en duyuelen gheworden zijn. Want terstondt naer dat Godt almaghtigh de engelen gheschapien hadde, Lucifer sijn schoonheydt, edelheydt, en weerdigheydt sijnder nature aenmerckende, ende sy seluen aensiende, dat hy bouen alle andere creaturen was, ende niet merckende de gratie die hem Godt ghegheuen hadde, noch oock de middelen, om tot volcomen saligheydt die bouen nature was te geraecken: heeft hem verhoouerdicht, ende begheerte ghehadt, uyt sijns selfs grootheydt, om de hooghste plaets, ende excellentie te krijghen ende te besitten, die de menscheit Christi Iesu bereydt was: die in de H. Schrifture gheheeten werdt de rechter handt Godts. Ende den seluen Lucifer heeft desen sijnen [B] wensch ende begheerte alle andere engelen te kennen ghegheuen: segghende (soo dit den H. Gheest deur den Prophete Isaias verclaert⁺ heeft) *In caelum ascendam: supra astra Dei exaltabo solium meum. Similis ero Altissimo*: Ick sal ten hemel opclimmen: ende mijnen stoel bouen de sterren Godts verheffen: ende den alderhooghsten ghelijck worden. Ter seluer wijle, terstondt, de goede engelen haer tot Godt keerende, ende sijn gratie aenmerckende, ende uyt het ghelooue, de passie Christi veursiende, wien van Godts weghe die hooghste plaets ende officie van middelaer met rechte toe quam en toebehoorde, hebben dat quaedt ende dieftigh opstel ende verwaent vermet van Lucifer wederstaen: ende zijn gheconfirmiert, dat is, volmaecktelijck ghevesticht inde goede aenkeeringhe, ende aenhanck aen Godt; midts de selue alsdan mededeelachtigh maekende, vant claer aenschouwen sijns ghesichts: ende sullen inder eeuwigheydt alsoo voorts blijuen, in versekerde saligheydt, ende goeden staet.

⁺Eerste sonde des vveerelts, inden hemel.

⁺Isaiae 14.

⁺De boose enghelen, deur Lucifer soo verleydt, uyt elcken choor, oft orden sommighe (te samen maekende omtrent het derde deel van al, soomen bemoedt) die oock naer exempel van Lucifer, haer eyghen schoonheydt en edelheydt aenmerckende, ende de supernaturele saligheydt, die haerlieden noch ghebrack, niet aenmerckende, maer deur haer eyghen natuerlijcke cracht, ende Lucifers als haerlieden middelaers toedoen ende hulpe, de selue vermetende, zijnts met

⁺Val van Lucifer.

PRIMVS OMNIVM PECCAVIT LVCIFER. 25.

Ascendam. Isa 14

Quis sese primus scelere incestavit iniquo?
Lucifer: aeternâ Veri statione relictâ.

*Wie wasser oock so sot, die eerst sonde heeft ghedaen?
Lucifer: die in Godt, nocht Waerheyt, en bleef staen.*

*Scait on la mâtice, D'ou vient la malice, Du premier peché?
C'est l'orgueil damnable, De ce miserable, Du Ciel trebuché.*

hem al eens gheworden: ende soo hem aenhanghende, zijn al met hem, deur Godts recht oordeel, ten eeuwighen brande verwesen. Het welcke hy oock deur den seluen Prophete te kennen gheeft, aldus: [C] *Ad infernum detrahētis, in profundum lacī:* Ghy seght, o Lucifer,⁺ Ick sal opclimmen: Nu en suldy: maer ghy sult dalen, ende neder ter hellen ghetrocken worden tot int diepste vanden helschen poel. Ende ^{+Isa. 14.} soo Lucifer met sijnen aenhanck daer wat wilde tegen-staen, ende niet terstondt wijcken: soo hebben S. Michael, S. Gabriel, S. Raphael, ende andere goede engelen, alle die boose gheesten uytten hemel ghedreuen.

Dit was dat Christus seyde: *Videbam Satanam sicut fulgur de⁺ caelo cadentem:* Ick sagh den duyuel als eenen blicksem uytten hemel vallen. Ende dit al naer ^{+Luc. 10.} t'ghetuyghen Christi, als hy op eener tijdt seyde: *Homicida erat ab initio, & in veritate non stetit:* Lucifer is⁺ een doodt-slagher gheweest, van int beghinsel: te weten, gheestelijck, van alle die engelen, die hy ter eeuwigher doodt ende pijn ghebraght ^{+Ioan. 8.} heeft. Ende hy en heeft in de waerheydt niet bliuen staen.

Dit heeft ons S. Ian oock ghenoech beschreven in sijn openbaringen. ⁺ Een wonderlijck teecken, seyt hy, hebb'ick inden hemel ghesien. Siet, eenen grooten ^{+Apoc. 12.} draeck, met seuen hoofden, die track met sijnen steert het derde deel der sterren des hemels. Ende daer naer seyt hy voorts: *Factum est praelium magnum in caelo:* Daer is eenen grooten strijdt en slagh inden hemel gheschiedt. Michael en sijn engelen vochten teghen den draeck: ende den draeck oock met sijn engelen vochten teghen: maer sy en costen niet verwinnen: ende den draeck is met sijn engelen uytgheworpen. Dit is die onsalighe ende doemelijcke eerste gheschiedenis int sondighen, ende val van Lucifer, met alle sijne aenhangheren, vallende uytten hemel, tot inden af grondt der hellen: die sy niet van inder eeuwigheydt, maer met die quade wijle, veur haer ende haere dienaeren, bereydt ghevonden hebben.

Van dien tijdt af, alle de boose gheesten, die in deser locht deur⁺ Godts toelaten sijn bliuen hangende, tot oeffeninghe der vercorene menschen, hebben den ^{+Boose geesten in de locht.} mensche begost uyt eenen onsprekelijcken nijdt tot sonde te tenteren, deurt ingheuen van alle quaedt, ende deurt wecken der quade begheerlijckheydt, die den mensch uytter verdoruen [D] nature aen sy seluen heeft. Soo dat, naer dusdanighe eerste sonde⁺ deur Lucifer, en sijn mede-ghesellen inden hemel ghedaen, terstondt oock d'eerste sonde opder aerden gheschiedt is, deur Adam en Eua, midts t'quaedt ^{+De tweede sonde des vveerelts int Paradijs.} ingheuen des vyandts, de loosheydt des serpents daer toe te wercke stellende int Paradijs. Ende soo d'eerste sonde inden hemel, ende de tweede int Paradijs gheschiede, soo staet ons dies te meer te vreesen, ende toe te sien van vallen, in dese broossche en

boose weerelt: daert al veel lichter is, om ghetenteert te worden, ende tot sonde te hellen: midts de ontallijcke oorsaecken, menighte der vyanden, groote cranckheydt, ende ghatheydt der plaetse.

⁺Het is voorwaer te verwonderen, hoe subtielijck de sonde den mensche onder-cruypt. Noch heyligheydt, noch cracht, noch wijsheydt en bevrijden den mensche niet, sy en daer daer eenen ganck op gaen, ende preuue doen. Noch Daudid, noch Salomon, noch Sampson en zijnt ontcomen: dies staet ons te meer te vreesen ende te wachten. Ende soo d'eerste sonde inden hemel, ende d'eerste opder aerde, uyt hooerdije ghesproten zijn: soo ist meest al met hooerdije dat den mensche bevochten werd, ende menghelt haer altydts wat in alle sonden, oft openbaerlijck oft bedecktelijck. ^{+Stranghe becoringhe.}

⁺Leonardus mede-broeder van S. Franciscus, soo Franciscus op een eselken reedt, ende hy te voete ghinck, begoste in sy seluen te heffen ende te legghen, peysende hoe hy hem eertijds inde weerelt in afcomste ende maght verde te bouen hadde ghegaen, ende dat hy hem nu soo moeste te voet naer loopen. Siet, het was een haerken van Lucifers eerste heffinghe. S. Franciscus, deur den gheest Godts inwendigh verlicht zijnde, ende dit innerckende, stap aens af-springhende, gaf hem het eselken, segghende dat hy te voet gaen soude: want het beter betaemde, dat die van meerderen huysse was, rede. Broeder Lenardt, ghevoelende dat hy gheraecht was daert hem hielt, viel op sijn knieden, ende badt hem vergheuenis: belouende voorts hem beter te wachten. ^{+Bonauent in vita. S. Francisci.}

Maer hoe zijn sy te claghen, die mettet fenijn der sonde gheraecht zijnde, het selfde altydts meer voetsel gheuen: wiens hoogen moedt uyt eenen duyelschen aerdt altydts meer ende meer op-climt? Daer van een exempel, oft twee.

⁺Iulianus, dien boosen Apostatighen ketterschen Keyser, die hem met schildt en met sperre, teghen Christum en alle Christenen stelde: Soo dien deur een seker ghehinghen Godts, wonderlijck int veldt bleef, in sijnen throon sittende, eenen schicht onuersiens hem deurschietende, heeft hem seluen deur den raedt van sijne afgodissche priesteren heymelijck in de reuiere gheworpen, op dat hy soude schijnen goddelijck ten hemel opghenomen te wesen: maer hy is, eylaes, als een loot met Lucifer ten af-grondt der hellen ghesoncken. Siet hoe dien boosen sondighen aerdt, oock een uysterste verwaentheydt ende dulheydt brouwt. ^{+Nicephorus lib.10.c.37.} ⁺Wat sullen wy van eenen Menecrates segghen, ende van sijns ghelijckte? Dese, als hy eenighe sekere sieckten ghenesen hadde, die ongheneselijck schenen te wesen: hy hiet sy seluen Iupiter, den meesten der goden by de Heydenen. Wt sulcks als hy tot Philippum ^{+AElianus lib. 12.}

Coninck van Macedonien schreef: soo ghebruyckte hy dusdanighen tijtel ende beghin sijns briefs: *Philippo Menecrates Iupiter salutem*: Aen Philippus Menecrates Iupiter, groetenis. Tot wien den Coninck Philippus antwoordende, heeft aldus veur beghinsel sijns briefs ghestelt: *Philippus Menecrati medico sanitatem*. Soo veel te segghen als: Philippus wenscht aen Menecrates den Medicijn gesondtheydt: Te kennen gheuende, dat hyt niet vast en hadde, ende dat hem een goede cure van noode was, soo sy seluen veur eenen Godt rekenende: beter eenen sot zijnde, dan Godt.

Hoe verde is Herodes verwaentheydt van al dese Lucifers ketelinghe?⁺ Desen ten ghestelden daghe sittende inijnen Rechter-stoel ende conincklijcken throon, met ^{+Act.12.} costelijcke conincklijke cleederen ghecleedt, soo de blinckende son daer op scheen, ende hy den volcke bevalligh aensprak, begost al het volck tot hem te roepen: *Dei voces, & non hominis*: Dit is een goddelijcke sprake, ende niet van eenen mensche. Hy sy seluen met dien ijdelen windt vant s'volcks aenroepen en lof op-blaesende, ende latende duncken, al of hy waerlijcks eenen godt hadde gheweest, heeft beter gheleert deur Godts handt. Die heeft hem wijs ghemaect, wat onderscheydt datter is, tusschen te schijnen, en tusschen waerachtigh Godt te zijn. Hy heeft terstondt ter plaets van eenen engel gheslagen gheweest: om dat hy Gode sijn behoorlijcke eeren niet opghedraghen en hadde, maer hadde die laten aen hem lenen: ende is van sijn eyghen ghewormte ende luysen vernielt. Soo voer oock Antiochus: ende t'onsen tijde Caluinus,⁺ midts derghelijcke duyuelsche vermetelijckheydt. Beter en lichter ist de sonde met haer oorsaeken in tijds te schouwen, dan naemaels de handt Godts ^{+2.Mach.9.} ende de plagen te ontcomen: namentlijk die roede metten langhen steerte, van de eeuwighe verdoemenis.

Ghebedt teghen verwaentheydt.

D Wonderlijck en rechtveerdigh oordeel, almaghtigh eeuwich Godt, is ouer Lucifer met al sijn aenhangheren wel ghebleken: Wilt toch, dat bidd' ick v, van verwaentheydt bedrijven, daer den boosen gheest niet op en houdt ons mede te bestrijden, uyt sijn oudt benijden. Amen.

Cap. XXVI.

*Vaerom vvorden die seuen Hoofd-sonden soo ghenomt?
VVant sy den oorspronck geuen, daer d'ander quaedt uyt comt.*

⁺GHelijcker seuen verscheyden Natien, en heerschappijen als Coninckrijcken int oude Testament waren, [A] die de kinderen van Israel sochte te beletten, dat sy int beloofde landt niet en souden gheraecken: Alsoo [B]⁺ zijn dese seuen hoofd-sonden, die ons sielen den inganck des hemels benemen, het en zij dat wy die met Godts hulpe deur-vechten, ghelijck dat volck van Israel, deurt middel haerder vyanden, met vechtender handt moesten deurgaen. Onse wapenen zijn de gratie Godts, deughden, ende derghelijcke middelen. Ende ghelijck dat landt met gheweldt moeste become worden:⁺ alsoo seght oock onsen Heere: Het Rijke der hemelen lijdt gheweldt.

^{+Deuter.7.}

^{+Seuen Hoofd-sonden.}

Daer toe ist van noode teghen dese hoofd-sonden t'onderhouden het ghene dat Godt sijn volck beval teghen die vremde natien. Ghy⁺ sultse slaen (seyt hy) tot vernielens toe: ghy en sult met henlieden geen verbandt maecken, noch mede-lijden daer mede hebben: nocht met haerlieden eenigh houwelijk maecken. Maer dat meer is, ghy sulter aldus mede leuen: Ghy sult hunne autaren om verre worpen, haere af-goden breken, etc. Want ghylieden een heylich volck zijt veur uwen Heere ende Godt. Hier mede beteekende Godt almaghtigh, dat wy met de seluen hoofd-sonden gheen ghemeyschap en moesten maecken. Op dat wy by auonture ons niet en lieten veur-staen, dat dese twee saecken wel moghten te samen gaen, Gode dienen, ende den duyuel. Totten wortel toe moet die quade generatie verdaen worden. Want elck van dese heeft haer specien, als dochteren, ende quade rancken, uyt eenen quaden struyck comende. Dit leertmen inden Catechismus: Soo oock de seuen contrarie deughden haer goet gheslachte hebben. Ghy en sult (sprak Godt) v dochter aen haerlieder sonen ten houwelijkke niet gheuen: noch haerlieder dochteren veur⁺ uwen sonen nemen. *Quia seducet filium tuum ne sequatur me; & vt magis seruiat diis alienis:* Want de af-godische dochter sal uwen sone verleyden, op dat hy my niet en volghe, noch en diene: maer sal hem lieuer de af-goden doen dienen.

^{+Matth. 11.}

^{+Deut. 7.}

^{+Deut. 7.}

Ende, op datmen te beter ghemoedt zij in desen strijdt: soo worden wy met de selue woorden vercloeckt daer hy als-dan sijn volck moedt mede ghaf, teghen den schroom ende vreesse haerder vyanden: Ist dat ghy aldus in v herte seght (sprak Godt) Dese natien zijn meerder

SEPTEM PECCATA CAPITALIA. 26.

Crimina cur censes quaedam Capitalia dici?
Cetera Lernaeâ velut hinc ceruice resultant.

*Waerom worden die seuen Hoofsonden soo ghenomt?
Want sy den oorspronck gheuen, daer dander quaet uyt comt.*

*D'ou vient que les crimes, Tirez des abismes, Sont dits Capitaux?
De ce que leur teste, Produit et reiette, Mille et mille maux.*

en maghtigher dan ick ben: hoe sal ickse connen vernielen? En vreest niet: maer weest ghedachtigh hoe Godt met Pharao gheleeft heeft, als hy t'wolck Godts vervolghde, *etc.*

Laet ons S. Bernardt hooren spreken vande ouer-willigheydt⁺ deser seuen coninghen, hoofd-sonden te weten, *ende* hoe hy Godts bystandt te hulpe roept. Comt Heere Iesu, nemt al de letselen wech uyt v rijcke, t'welck mijn siele is, op dat ghy daer in regneert, soot betaemt. Want ghierigheydt die comt, *ende* vermeet recht aen my: Verwaentheydt wilt de ouer-handt hebben. De hooerdigheydt wilt te mijnent Coninck wesen. Oncuyscheydt seght: Ick sal selue regneren. Eerghierigheydt, achter-clap, nijdigheydt *ende* gramschap vechten in my, om my, wien ick ten eynden toebehooren sal.

⁺*Bernard. Homil.4. super Missus.*

Het is dan eenen grooten troost, dat Godt int midden van ons is, als wy sorghe draghen van een goede conscientie te hebben, *ende* ons wordt gheseyt dat den volcke van Israel beloofd werdt: Hy sal dese⁺ boose natien verderuen. Dese heet men hoofd-sonden, niet al oft sy altydts dood-sonden waren: maer om dattet als fonteynen *ende* quade wortelen zijn, daer quade tacken en vruchten uyt spruyten. *Ende* als uyt eenen quaden tronck, een lanck quaedt vervolgh van gheslachte, *ende* daer alle corruptie der sielen uyt voorts-comt.

⁺*Deut.7.*

[C] Dese werden oock gheleken by die seuen hoofden van dien rossen⁺ draeck, den vyandt der hellen. Item deur die seuen duyelen, die in de menigte der sonden uyt Maria Magdalena gheworpen waren. *Ende*⁺ die het ijdel huys onser sielen comen besitten: het leste argher dan d'eerste maeckende, als men die metten inwoonder aller goeder herten, den H. Geest, *ende* met een oprecht *vercieren der deughden*, niet uyt en sluyt.

⁺*Apoc.11.*

⁺*Marc.16. Luc.11.*

[D] Teghen dese seuen boose sonden *ende* argheydt des helsche serpents hebben wy de seuen H. Sacramenten: de seuen gauen des H. Geests, de seuen hoornen vant lammeken Godts: *ende* de salighe oeffeninghe der seuen deughden, dese seuen hoofd-sonden contrarie: als, Ootmoedigheydt, tegen hooerdigheydt, *etc.* t'welck al maghtighe hulpen zijn, om victorie ouer soo stranghe partije te behalen, *ende* niet teghen-staende al haerlieder opstel, het beloofde landt van dat schoon hemel-rijk te krijghen.

Ghebedt teghen de seuen hoofd-sonden.

O Iesu waerachtigh Iosue, ghy leidt ons deur de woestijne deser weerelt, naert landt van beloften, daer ouervloedigheydt van alle goeden is: maer wy lijden vande seuen hoof-sonden grooten weder-standt: Helpt ons die deur-vechten, *ende* verwinnen: op dat wy deur v gratie daer gheraecken moghen, daert eeuwelijck peys en vrede is. Amen.

Cap. XXVII.

*Vat zijn sonden ghedaen, teghen Godt heyligh Gheest?
Alsulcke die vveerstaen, Godts goedtheydt aldermeest.*

⁺OM dese vraghe ende antwoorde te beter te verstaen, soo will' ick hier eerst de gauen ende vruchten des H. gheests veur ooghen stellen. Want, als men iemandts deughdt, goedtheydt, ende vruchtbare goedt-ionstigheydt verhaelt: alsdan ist oock te lichter om toonen, hoe groot en hoe leelijck een quaedt dattet is, soo goedt eenen vriendt ende weldader te vertoornen: iae dat meer is, met enckel quaedtheydt ende argheydt, sijne goedertierenheydt ende goede gheneghentheydt t'onsewaert, te beletten ende te wederstaen.

⁺*Ses sonden teghen den H. Gheest.*

⁺Bemerckt dan wel veur al de seuen gauen des H. gheests: welcke [A] zijn dese naer-volghende: Wijsheydt, Verstandt, Raedt, Vromigheydt, Wetentheydt, Godvruchtigheydt, ende ten laetsten, de Vreese⁺ Godts. Soo die den Prophete Isaïas verhaelt, ende veurseyt dat sy op Christo rusten soudent, ende van hem als van de fonteyne alder gratien tot ons soudent vlooden. Met dese gauen, als met een olie der gratien, wordent eenen mensche gheholpen, om te lichtelijcker, ende met soeten smaeck, de deughdt te werck te stellen: ende soo te vlijtigher de bane des hemels te wandelen: ghelijck den waghent te beter ende te snelder voort gaet, als hy wel ghesmout is: daer hy anders swaerlijck, traghe, ende al craeckende, vanden wegh niet gheraecken en can. Daerom⁺ seyde S. Ian seer wel: Ghylieden hebt de saluinghe vanden heylighen. Den heylighen Gheest sal gratie gheuen.

⁺*Gauen des H. Gheests seuen.*

⁺*Isa. 11.*

⁺*1. Ioan. 2.*

⁺Daer zijn oock seker vruchten des H. Gheests, soo die S. Paulus tot twelf toe verhaelt: Liefde, Vreucht, Vrede, Verduldigheydt, Langhmoedigheydt, Goedtheydt, Vriendelijckheydt, Sachtmoedigheydt, Ghelooue, Manierlijckheydt, Eerbaerheydt, ende Reynigheydt. Dese heeten daerom vruchten des H. Gheest, om dat den H. Gheest daer hy is, sulcks werckt en volbrenght: ghelijck eenen boom sijn vruchten gheeft, deur welcke hy oock bekent wordent. Soo doet oock den boosen gheest, int vleesch quade vruchten, als van eenen quaden boom, voorts-comen. Dese zijn seer suer en bitter: principalijck in de naer-smaecke: alsment eeuwelijck betreuren en besueren moet. Maer, de vruchten des H. Gheests, die zijn soete, ende brenghe int herte der menschen oock een soetigheydt in alle deughden, ende goddelijcke dinghen.

⁺*Rom. 8.*

Gal. 5

Vruchten des H. Gheests
tvvelf.

Nu dan sult ghy te beter verstaen, ende als tasten, met hoe groote redenen datmen sondent teghen den H. Gheest soo noemt: Te weten,

SEX PECCATA IN SPIRITVM SANCTVM 27.

Cur ais in sanctum commissa piacula Pneuma?
Numinis aduersa bonitatie fronte quod obstant.

*Wat syn sonden ghedaen, teghen Godt Heylich Gheest?
Alsulcke die weerstaen, Godts goetheyt aldermeest.*

*Quand dicton se faire, Qu'un peché contraire, Soit au Saint Esprit?
Lors qu'on contremine, La bonte Diuiné, Contre elle despit.*

om dat de sulcke (soo de antwoorde seght) wederstaen Godts goedtheydt, bermhertigheydt, ende goedertierenheydt. Want ghelijck in de H. Drijvuldigheydt, de moghentheydt den Vader, ende de Wijsheydt, den Sone werdt toegeschreuen, alsoo wordt de goedtheydt eygenlijck den H. Gheest aenghedraghen, by een seker manier van uytteekenen ende spreken: anders zijn sy alle drij, in moghentheydt, wijsheydt, en goedtheydt, euen groot ende t'eenemael een. Sonden dan, die tegen Godts goedtheydt, gratie, bermhertigheydt, ende vriendelijckheydt directelijck geschieden: die noemtmen sonden tegen den H. Geest: om datmen die veurgaende conditien den H. Gheest int besonder toedraeght, daer sulcke sonden besonderlijck teghen geschieden, de welcke ses zijn in ghetale.

Dese sonden worden onvergheuelijck ghenamt: niet datter eenighe⁺ sonde soo groot is, dat Godt die niet en soude connen oft willen vergeuen, als men oprecht berouw daer af hadde; maer om dat sy qualijck om vergheuen zijn. Ghelijck men sommighe siekten ongeneselijck heet, dat is, quaedt om ghenesen: om dat sy de medicijnen ende remedien tegenstaen ende verworpen. Ende dit is dien quaden aerdt deser sonden, deur welcken sy ons de middelen benemen ende uytsluyten, die ons van noode zijn, om totter gratie Godts, ende vergeef van sonden te gheraecken: als zijn, hope, vreese, kennisse der sonden, berouw, ghehoor gheuen, ende derghelijcke. Want Godt houdt dese conditie met ons, dat niemandt gratie opder aerden, noch glorie inden hemel vercrijghen en magh, dan die leedtschap hebbende van sonden, een beter veurnemen maken van leuen. Ende in dese sonden ghebrekt leedtschap, propost, ghebruyck van middelen ter saligheydt: iae wederstaen al t'ghene dat den mensche pleeght te helpen om van sonden af te staen, Daerom seghtmen, Die uyt cranckheydt sondight, die sondight teghen Godt den vader, ende zijn moghentheydt: ghelijck Saulus int vervolgen der H. kercke. Dat is al vergeuelijck, soo Christus selue seyt. Maer die uyt⁺ pure argheydt, en opgesette quaedheydt sondight, die sondight tegen den H. Gheest, ende zijn goedtheydt ghelijck de Scriben en Phariseen sondighden. Dat en is niet vergeuelijck: oft seer qualijck om vergeuen. Anders ten rechten onvergheuelijck alleen is, in obstinaetheydt sonder berou steruen.

⁺Onvergeuelijck, hoe?

⁺Matth.12.

Ghebedt om den H. Gheest te vercrijghen.

STort ouer ons, o Heere, uwen heylighen Gheest: op dat wy teghens hem nommermeer en sondighen: maer met sijn menighvuldighe gratie begift wesende, verlicht worden: om te sien, wat ons te doen staet: en versterckt, om t'selue wel te volbrengen. Amen.

Cap. XXVIII.

*Wie ist, die hem mis-gaet, int stuck van Vremde sonden?
Die in eens anders quaedt, oock vverdt besmet ghevonden.*

⁺Seer wel wordent Vremde sonden gheheeten, die een ander doet, maer daermen uyt eenigh mede-deylen in t'quaedt, oock in beschuldigh is: deur eenighe van dese ^{+1.Tim. 5.} navolghende manieren, in rijme ghestelt, tot beter onthoudt.

⁺De vremde sonden aldus gheschieden:
Deur raden, beschermen ende ghebieden,
Prijsen, mede-deylen, ende behaghen,
Niet straffen, niet beletten, noch ouer-draghen.

⁺*Neghen vremde sonden.*

In dese vremde sonden besmetten hen vele menschen alle daghe, *ende* nochtans en maecken gheen werck daer af, haer seluen bedriegende, midts alleen te segghen, oft oock te peysen: Ick en hebbes niet [A] ghedaen. Alsoo pleghen de kinderen te segghen, als hare mede-gesellen [B] ghevochten hebben, *ende* sy-lieden hebben ghesien, raedt ghegeuen, andere opgheroeyt, ghepresen, *etc.* oft emmers niet ouer-ghedraghen aen hem die sulcks beletten, beteren, oft castijden moght en moeste: de sulcke zijn in dat ghevecht, oft ander stuck, al mede beschuldight.

Ende men vindt sommighe lieden, oock somtijds ouders, soo verblindt, [C] die sulcks sien sonder verbien, sonder beletten, oft teghen segghen: *ende* meynen vrij te gaen van sonde.

Die quaedt beletten can, en dat beletten moet,
Die behaelt daer sonde aen, ist dat hyt niet en doet.

⁺Soo plegen oock de diefkens, *ende* oock groote dieuen, haer de willen [D] verontschuldighen, segghende, diet ghestolen heeft: Ick en hebs niet: *ende* diet te bewaren heeft, seggende: Ick en hebs niet gestolen, niet *denckende* dat sy haer seluen bedrieghen: want het al veur dieuen gherekent worden, veur Godt in conscientie, *ende* veur de menschen in Rechte; soo wel diet ontfanght en bewaert, als diet neemt en stelt. Iae oock die wetens ghestolen goedt ouer-nemen *ende* af-coopen. Ghy en hebbes niet ghedaen: t'is waer, metter daedt niet: maer met raedt, prijsen, *etc.* oft eenigh-sins mede-deylende int quaedt. ^{+Der dieuen practijck.}

Sulcke meynen met Pilatus haer handen te wasschen, die hem daer mede veur onnoosel uyt-gaf ouer de doot Christi: als oft hy niet dickmael meer de schuldt en hadde, diet quaedt doet doen, dan diet selue doet en vol-brenghet. De Ioden hebben meer onsen Heere ghecruyst metter tonghe, roepende, Cruyst hem, Cruyst hem: dan de soldaeten, diet metten handen vol-braght hebben, hem aent cruys

NOVEM PECCATA ALIENA. 28.

Quis demens Alieno accersit crimine culpam?
Peccanti accedens autor, fautorue malorum.

*Wie is, die hem misgaet, int stuck van vremde sonden?
Die in eens anders quaet, oock wordt besmet gheuonden.*

*Quand suis-ie coupable, Du crime execrable Commis par autrui?
Lors que tu le porte, Ou en quelque sorte, Tu sonnes a luy.*

naghelende. Ende nochtans, en was Pilatus noch de trauwanten oock sonder sonde niet.

[E] Men seght ghemeynelijck en seer wel: Soo vele verdient hy diet⁺ beenken houdt, als diet calf vilt: ghelijck Saulus de cleederen houdende van die S. Steuen steenden. Daerom, niemandt en bedriege sy seluen, meynende onbeschuldigh te wesen, als hy t'quaedt selue metten wercke niet en doet. Ist datter eenighe van die neghen veurseide manieren mede speelt, daer hy hem in ontgaen heeft: hy moet versekert wesen, dat die sonde, soo groot als sy is, sijne is; al en is den anderen nochtans daer van niet te meer ontslaghen, diese metten wercke ghedaen heeft. Daerom dat meer is, als uyt eenighe van die neghen sorten en conditien van sonden, eenighe schuldt oft last spruyt van restoir: soo wie hem met de vremde soude besmet heeft, die is oock tot restitutie gehouden, soo wel als diet quaedt selue ghedaen heeft: veur alsoo vele, als de schade bedraeght, die niet ghedaen en soude zijn, en hadde hy gheweest, die hem soo in eenighe maniere mede besondight heeft. Ist dat nochtans den eersten restitueert, soo is desen tweeden ontslaghen. Waer uyt men mercken magh, dat wy al sonder den weerdt rekenen (soomen seyt) als wy ons selfs saecken so schoon en goedt willen maecken.

⁺*Ghemeyn sprek-vvoordt. Act.7.*

Wel doet hy, die dese Vremde sonden, niet soo vremde en houdt, dat hy, als gheen kennis daer af hebbende, sonder achter-dencken daer in valt: maer diese siet wel te kennen, om wel te schouwen: *ende* hem soo vremde daer teghen houdt, datter hy gheen ghemeynschap mede maecken en wille, noch eenighe plaetse in hem verleenen. Te meer, om dat schandigh verwijt Godts t'ontgaen, daer hy sulcke mede ouer-gaet: Saeght ghy een dief, ghy liept daer mede, *ende* mette⁺ ouer-spelders stelde ghy v part en deel. Alle die mede-lecken, *ende* eenighen dienst oft hulpe doen, om dochteren, vrouwen, *etc.* tot oneere te brenghen: iae diet oog-luyckende laeten gheschieden, die doen al mede in die sonden. Een ouerste, in officie stellende die onbequaem zijn: een iuge deur de vingheren siende: t'quaedt niet straffende: deylen al mede in de sonden dieder gheschieden. Niet te verghefs daerom en badt Daud, dat hem Godt van sijn verholen sonden suyueren soude:⁺ *ende* van die vremde sonden spaeren.

⁺*Psal.18.*

Ghebedt teghen de Vremde sonden.

O Aldersuyuerste, *ende* alderheylichste Heere Iesu, die de smetten onser sonden op v ghenomen hebt: Suyuert, *ende* bewaert onse conscientien van alle bedeckte vlekken der misdaeden, *ende* van alle vremde sonden: op dat wy v te beter behaghen, en dienen moghen. Amen.

Cap. XXIX.

*Seght ons oock vvat de vier Roepende sonden maken?
Godts tooren, als een vier; vvecken: en roepen vvraken.*

⁺OMdat inde heylighe Schrifture bevonden wordt, dat dusdanighe sonden veur Godt wrake roepen, daerom heeftmense desen naem ghegheuen: *Roepende [A] sonden.* ^{+Vier roepende sonden.} Eens-deels midts haere boosheydt: ten anderen, om t'groot onghelijck, dat daer deur onsen euen naesten aenghedaen wordt: die deur t'swaer ouerlast bedwonghen wordt te weenen, te suchten, ende tot Godt te roepen, hem sijnen noodt claghende: principalijck als sijn gheclagh ende bitter karmen, opder aerde vande menschelijcke Rechteren niet ghehoort en wordt.

Dese sonden zijn vier in ghetale, seer fameus ende infaem: haer seluen uyt-teeckenende, deur haer onverdraghelijcke seldsaemheydt ende afgrijselijckheydt: te weten dese navolghende:

1. Al willens onrechtelijck iemandt doot slaen.
2. Oncuyscheydt teghen nature ghedaen.
3. Verdrucken de armen, weduwen, en weesen.
4. Des werck-mans loon achter-houden, sonder vreesen.

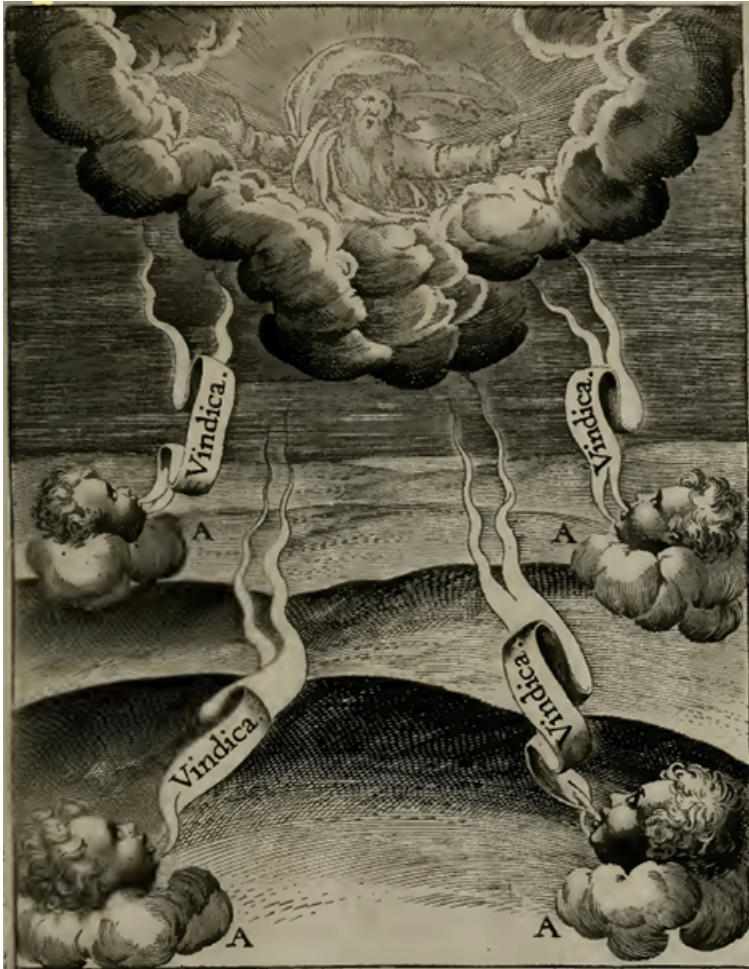
Wat een schroomelijcke sake dattet is, eenighe van dese te doruen doen: *ende* hoedanigh dat den roep is, uyt sulcks opclimmende tot inden hemel: ende hoe swaere straffen en plaghen datmen ten rechten ouer sulcke sonden is verachtende, dat sal al int besunder in het naeste Capittel verclaert worden, soot wel vereyscht.

Binnen dien, ick en weet niet watter meer te verwonderen is: oft dat den mensche tot sulck een onaerdighe schroomelijckheydt dese sonden comt: oft dattet Godt soo wel deursien heeft, dat die sonden, als met eenen roep tot sijnen thron *ende* ooren toeganck hebben, daer anders den ouervallen onnooselen inden druck soude blijuen: soo vele dese sonden onsen naesten aengaen. Het is een groot onmenschelijckheydt, soo sommighe teghen haren euen naesten leuen, daer syt schoon vinden, soot hun dunckt: maer t'is noch een groot gheluck, als men met roepen, hulp en bystandt krijghen can. Ghelijck⁺ die edele ende heylighe Susanna, onder de handen der beschimmelde boeuen.

^{+Dan. 13.}

De ooren Godts staen altydts open ende ghereedt tot desen roep der ouer-druckte: ende hoe hy langher toeft van comen, hoe hy te swaerder oock aenterdt, als hy ouer-comt. Aldus lesen wy van die

QVATVOR PECCATA, IN CAELVM CLAMANTIA. 29.

Vindica.

Crimina quid quorum ferit altum Clamor Olympum?
Ocyus vltrices deposcunt Numinis iras.

*Secht ons ooc, wat de vier Roepende sonden maken.
Godts tooren, als een vier, werken, en roepen Wraken.*

*Que fait vne offence, Qui crie vengeance, Au plus haut des Cieux?
Que la dextre rouge, De Dieu plustost bouge, Pour lancer ses feux.*

ouer-perssinghe vant volck van Israel in Egypten, en van haer-lieder roep:

Ingemiscetes filij Israel propter opera, vociferati sunt: adscenditque; clamor eorum ad Deum, ab operibus. Et audiuit gemitum eorum: De kinderen van Israel, ^{+Exod.2.} suchtende, ouer den grooten last die men hun op-leyde, hebben gheroepen: ende haer-lieder roep is tot Godt opgheclommen: ende hy heeft hun suchten verhoort: midts den arbeydt ende ouer-lastinghe.

Wy zijn somtijds verwondert van waer ons de plaghen als eenen onverwachten slagh-reghen ouer-comen: t'zij int besundere, t'zij int ghemeyne, ouer steden en landen: ende wy en dencken niet dat het Godt is, die ten eynden comt ende de boosheydt straft: deur den roep der verdruckte onnoosele verweckt zijnde. Alsmen binnen dien den doouen maeckt: ende noch naert schreyen en weenen, stenen en clagen, noch naert suchten ende roepen van den armen en benauwd en vraecht. Dit gheeft ons den Heere ghenoech te kennen, als hy seght: *Propter miseriam inopum, & gemitum paupetum, nunc exsurgam, dicit Dominus:* Om de allende der ^{+Psal.11.} ghebreckelijcke, ende om het suchten der armen, nu sal ick op staen, sprak den Heere, om die te helpen.

Wat harde oor-slaghen hebben sy noch al te verwachten, die nu deur het karmen der armen niet meer gheroert en werden dan ofter een beest tierde? Den patroon van alsulcke moght wel eenen Perillus⁺ wesen, die van sulcke onmenschelijckheydt was, dat hy eenen metaelen os maeckt, om den tyran Phalaris daer mede te ghelieuen. ^{+Val. Max. li. 9. cap.2.} Dien os was soo ghemaect, dat als dien gloeyde ende men daer iemandt in wierp: Perillus patroon der onghenadighe. al riep hy seer iammerlijck om ghenade, dat oock een steenen hert mocht vermorwen: het en scheen niet anders te zijn, dan datter een coe loeyde. Ende dit present was daer toe dienende, niet om die de doot verdient hadden, maer om de ouer-comende vromdelinghen in te versmachten. Maer hem gheschiedde spels recht: want hy wiertter vanden tyran self eerst ingheworpen. Waert dattet soo noch meer gheschiedde, de onghenadigheydt van vele, ouer den armen onnooselen, soude seer slaecken en versoeten.

Ghebedt teghen de vier Roepende sonden.

LAet, Heere, den voys mijnder ghebeden tot v op-gaen, deur al t'gheroep der grooter boosheden: ende en aenhoort niet, wat onse sonden sijn vereyschende: maer, wat dat uwe grondeloose bermhertigheydt betaemt. Amen.

Cap. XXX.

*Velck is dat groot misbaer, en Roep van sulck beclaghen?
De boosheyd groot, en svvaer onrecht, niet om verdraghen.*

⁺Wat een onverdraghelijcke saecke moet het wesen, die deur sulcke sonden gheschiedt: aenghesien dat de selue als een ghecrijsch uyt gheuen veur den Rechter-stoel Godts, om wrake te doen ouer de gene diese ghedaen hebben: als gheen straffe ter weerelt groot ghenoech zijnde, om soo groot een boos stuck te straffen.

⁺*Boosheyd der roepende sonden.*

Soo dat wel te duncken is ende te bevreesen, dat daerom onse ghebeden en roepen niet verhoort en worden, om dat den roep vande boosheden, die hedens-daeghs regneren, aen de ooren Godts om wrake roepende, soo groot en gheweldigh is, dat hy den flauwen cleynen voys van ons karmijten en clagen, bidden en suchten niet en hoort. Ende soomen hier op niet en let, ende cleyn oft gheen teecken van beternis gheeft, maer eer van daghe te daghe met vele verarghert: alsoo isser cleyn hope van beteren tijdt te krijghen, oft van de plaghen ontslaghen te worden: maer dat ons t'elckent en nieuwe roede te verwachten staet, eer dander wel versleten is.

⁺Exempel, van de eerste der vier roepende sonden, hebben wy in⁺ Cain als hy sijnen broeder Abel vermoordt hadde. Soo sprak Godt [A] tot hem: *Quid fecisti? Vos sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*: Wat hebby ghemaect? Den voys des bloedts van uwen broeder⁺ roept tot my vander aerde. Van de tweede roepende sonde spraken [B] de engelen tot Abraham: *Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus est: & peccatum eorum aggrauatum est nimis*: Den roep van die van Sodoma en Gomorrha is vermenighvuldicht: ende⁺ haerlieder sonde is al te seer verswaert. Vande derde roepende sonde [C] hebben wy claerlijck Godts ghetuyghenis, ende ghebodt daer teghen, sprekende vande vremdelinghen, armen, weduwen, weesen,⁺ ende derghelijcke ghebreckelijcke menschen: *Si læseris eos, vociferabuntur ad me. & ego audiam clamorem eorum, &c.* Ist dat ghy die eenighe letsel oft onghelijck doet, oft erghens in vercort: sy sullen tot my roepen: ende ick sal haer-liederen roep verhooren: ende mijnen tooren sal hem ontsteken, ende ick sal u-lieden metten sweerde slaen: dat is, met alder-hande plaghen castijden. Ende u-lieder huys-vrouwen sullen weduwen werden, ende u-lieder kinderen, weesen: te weten om dat ghy weduwen en weesen ende andere veronghelijckt sult hebben.⁺ De vierde roepende sonde staet ons wel bekend, als Godt van [D]

⁺*Vier roepende sonden.*

⁺*I. Genes. 4.*

⁺*II. Genes. 18.*

⁺*III.*

⁺*Exod. 22.*

⁺*III.*

QVIS SIT CLAMOR ILLE, PACCATORVM CLAMANTIVM 30.

Quis sese hic Clamor caelo illetabilis effert?
Flagitium execrandum oculis Diumque, hominumque.

*Welck is dat groot misbaer, en roep, van sulcke beslaghen?
De boosheyt groot, en swaer onrecht; niet om verdraghen.*

*Que fait, ie vous prie, Le peché qui crié? A il sentiment?
Il cri par nature, Lors que son ordure, Put enormement.*

die sprekt tot sijnen volcke, aldus: Geeft den werck-man sijnen loon,⁺ oock binnen den seluen daghe, veur der sonnen onder-ganck: want hy arm is, ende daer by ^{+Deut.24.} leuen moet: op dat ghy teghen v tot Godt niet en roepe: ende dattet v niet veur sonde gherekent en worde.

Sint Iacob sprekt totte rijke onghenadighe menschen wel dapperlijck, in dese maniere: *Ecce merces operariorum, qui messuereunt⁺ regiones vestras, quae fraudata est à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit:* Siet, den ^{+Iac. 5.} loon van v werk-luyden, die v landt ghemaeyt hebben, die ghy-lieden hun onthouden hebt, die roept: ende haer-liederen roep is inghegaen tot in de ooren Godts, heere der heyr-crachten. Veel saligher ist, wercken der bermhertigheydt toe doen, die sterckelijck om gratie en om ghenade roepen moghen, als ghy anders by ouonteur inden noodt soudt blijuen.

Men leest met verschricktheydt en schroom des herten, de hardigheydt ende wreedtheydt van sommige heydenen: maer de wreedtheydt betaemt de sacht-moedighe Christenen alderminst: en nochtans vintmen daer sommige die de heydenen in sulck te bouen gaen. Sulcke moghtmen wel by Tamberlanum stellen, die nochtans vande onghenadighste was, Coninck van Seythien. Desen⁺ Tamberlanus eens ghevraeght zijnde, waerom hy soo onmenschelijck was: *ende* oft hy niet eens ^{+Sabell. lib.8. cap.3.} ten eynden ophouden en soude van sijn onghenadigheydt: hy met een wreedt ^{Tamberlanus onghenadigh.} ghesichte, Meynt ghy, seyt hy, dat ick een mensche ben? Ick ben de gramschap ende de gheesel Godts, om de menschen te castijden. Dat moghten de verdruckte soo in verduldigheydt keeren: maer dat en verschoonde hem niet. Alsoo en salt hun niet verschoonen, wiens onghenadigheydt Godt te wercke stelt, tot oeffeninghe der vercorene, oft oock tot castijdinghe der sondarighe menschen: maer sylieden sullent metten eeuwighen brande becoopen. want als men de roede ghenoegh ghebruyckt heeft, soo worpt mense self int vier.

Ghebedt teghen de wrake Godts.

HET bloedt onser sonden, o goedertieren Heer, roept wrake tot u over ons: maer het pretieus bloedt Christi Iesu, dat roept noch al stercker om ghenade en gratie: Daerom, doet gratie en gheen recht, o Heer, over uwen knecht. Amen.

Cap. XXXI.

*Geeft ons nu seker merck, van t'Goedt, datmen doen moet.
Dat is Verdienstigh vverck, end' alle Deughden soet.*

⁺ GHelijckmen van eenen boom goede vruchten verheyscht, [A] alsoo beheert Godt almaghtigh van ons oock goede wercken. Want anders, waer toe soude den boom de plaets op d'aerde besitten? Alle plantsoen, seyt Christus, dat mijnen Vader niet gheplant en heeft, als uyt ghetrocken worden. De goede wercken zijn in de Christenen, als plantsoenen des hemelschen Vaders, ende [B] de vruchten, uyt welke men vanden boom moet oordeelen, oft hy ⁺ goedt oft quaedt is. Daerom seyde hy oock, Eenen goeden boom en can gheen quade vruchten voort brenghen: noch ⁺Matth. 15. *Deughden en goede vvercken.* eenen quaden boom goede vruchten. Ende daer bouen: *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Alle boom, die gheen goede vruchten voort en brenghet, sal afghesenden ende int vier gheworpen worden.

⁺ Daerom waerschouwt ons S. Ian Baptiste: *Iam securis ad radicem posita est:* De bijl is nu aenden wortel ghestelt. het afcappen oock daer by dreyghende, soot ⁺Matth. 3. bouen verhaelt is. In de doot wordt ons leuen met al sijnen aenhanck, als eenen boom afghecapt. En daer gheen bequame vruchten ghevonden en worden, dat houdt werdt ten viere verwesen. Siet, de heere ende de knape spreken ghelijckelijck: wie en sal hem niet deur ghenoech vermaent houden, om in tijden en stonden behoerlijcke vruchten van deughden, oft emmers weerdighe vruchten van penitentie te doen?

⁺De antwoorde heet de deughden soet: soo sy waerlijcks zijn. want de bitterheydt, die wy somtijds in de deughdt schijnen te smaecten, die en is waerachtelijck in ⁺Soetigheydt der deughden. de deughden niet ghelegghen: maer in onsen smaecte. Die cortse van traegheydt tot goedt, die causeert ons desen quaden smaecte. Den verdoruen aerdt onser nature vonnist al contrarie, dat soet dat suer, en dat suer dat soet: ghelijck ghealtereerde monden pleghen. Maer anders de deughden zijn soeter dan suycker en honigh. Och hoe soet zijn v woorden in mijn kele, sprak den ⁺Prophete Daud: Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt. ⁺Psal. 118.

Ende alst soo moest gheseyt zijn datter eenighe bitterheydt in de deughdt ghelegghen waer, dat en is maer in de schorsse, dat is, int eerst aencomen ende beghinsel. Ghelijck de pelle en ploosche der note bitter is: ende nochtans is de note soo soet, datmen van seer soete din-

VIRTUTES, ATQVE OPERA MERENTIA CAELVM. 31.

Quae bona Christiadis patranda edissere paucis.
Omnigenum Pietatis opus: Mellitaque Virtus.

*Nu gheeft ons seker merck, van goet, datmen doen moet.
Dat is Verdienstich werck: ende alle deughden soet.*

*Quel bien doy-ic faire, Pour a Dieu complaire, En se bas sciour?
Fay oeuvre pieuse, D'une main ioyeuse, Et pleine d'amour.*

ghen met een ghemeyn sprek-woordt seght: Het is soo soet als een note. Want de bitterheydt van t'ghene dat eerst-mael afghedaen wordt, eermen tot de kern oft waerachtighe note comt, dat en rekentmen niet: alsoo al ist wat arbeydelijck en bitter int beghinsel van de deughden, daerom en laeten de deughden niet soet te wesen.

Soo seghtmen oock seer wel, dat de deughden op eenen hooghen⁺ [C] lustighen bergh wonen, en daer te vinden zijn: daerom, diese hebben [D] wilt, die moet den arbeydt doen van op te climmen, welcken arbeydt oock meest int beghinsel ghelegghen is. Ende soo wie dien arbeydt [E] niet aen en staet, die en krijghtse niet: die niet en vol-herdt, die valt af, ende en becomt de soetigheydt der deughden oock niet. De wijsheydt wordt daerom oock soo op eenen bergh ghestelt, om dat sy met sueren arbeydt moet ghecreghen zijn.

⁺*De deughden ende
vvijsheydt vvoonen op eenen
hooghen bergh.*

Daerom niet te vergheefs by de Romeynen, stondt den Tempel⁺ des Deughdts en vromigheydt, soo neffens den Tempel der Eeren, datmen totten tweeden niet gheraecken en coste dan deur den eersten. Toonende daer mede, dat niemant tot eere ten rechten gecomen en coste, dan hem al-voren in deughden ende vromigheden wel gheoeffent hebbende. Dat ghemeyn versken wordt daerom de Ionckheydt wel veur ghehouden:

⁺*Val lib.1.cap.1.*

Dulcia non meruit, qui non gustauit amara:
Hy en is niet weerd't tot t'soete te gheraecken,
Die eerst het suere niet en heeft willen smaecken.

Waer by oock wel dient: *Difficilia, quae pulchra*: Alle schoone en prijselijcke⁺ dinghen, costen arbeydt en moeyte.

⁺*Plato.*

Onder de deughden, naest de drij Goddelijcke deughden, te weten, Gheloof, Hope, en Liefde: soo houden d'eerste plaets de vier Cardinale deughden: als hoofd-deughden. 1. Wijsheydt. 2. Rechtveerdigheydt. 3. Vromigheydt. 4. Maetigheydt. Die daerom Cardinale deughden heeten, om dat sy in alle deughdelijcke wercken zijn moeten: ende alle andere moeten op dese viere draeyen, ende schicken. Want, gheen werck en is deughdelijck, ten zij dattet dese vier conditien hebbe: te weten, dattet wijselijck, rechtveerdelijck, vromelijck, ende oock matelijck gheschiede.

Ghebedt om deughden te verweruen.

OM t'quaedt verlaetende totter oprechter deughdt te comen, wilt my, o Heere, uwe handt ghenadelijck bieden: op dat my noch cranckheydt, noch verblindtheydt, noch quaedtheydt en beletten: om tot het ghenieten der soete deughden, ende der hemelsche vreuchden te gheraecken. Amen.

Cap. XXXII.

Beslyt ons in een vvordt, al het gheheel ghebodt.

Bemint: dats goet en cort: van de gheboden t'slot.

⁺OM dit als veur ooghen t'aenmercken, denckt dat ghy daer drij boomen siet staen, die v drij sorten van gheboden beteecken. Den eersten, eenen natuerlijcken [A] boom: bediedende de wet der Naturen: ende daer aen een hert hanghende, als den boeck, daer den Wet van inden beghinne in is gheschreuen gheweest. Den [B] tweeden boom, den staeck die Moyses inder woestijne deur Godts bevel op-rechte: *ende* het metalen serpent daer aen. Denckt dat ghy daer twee steenen tafelen siet aen hanghen, daer de thien gheboden in waren gheschreuen. Ende ten derden, den boom des Cruyces, ende [C] Christus daer aen hanghende: midts den boeck des Euangeliums, den boeck der gratien, *ende* der Wet, die den vingher Godts, dat is, de gratie des H. Gheests, in onse herten schrijft: ons veur-houdende, de vernieuwde ende vol-maeckte Wet der gratien, de gheboden der H. Kercke daer in begripende.

⁺*Slot van alle gheboden*
BEMINT.

Dese drij boomen, dat is de verscheyden Wetten deur die beteeckent, die gheuen ghelijckelijck eenen roep uyt, *ende* vercondighen met eenen voyse, als t'slot van al dat Godt ons deur alle die ghebidt, te weten BEMINT. Op welcke drij boecken, alle menschen gheduerighlijck haer ooghen en herten hebben moeten: om haer leuen daer naer te schicken.

⁺Het is weerdte te bemercken, met hoe wonderlijcke en soete manieren, [D] dat Godt almaghtigh sijn gemeynthe, dat is, al t'geheel menschelijck [E] gheslachte, als borghers *ende* in-woonders van eener stadt, heeft al aen een *ende* met hem in een verbonden, veur diet waer soudent willen nemen: een lichte en salighe Wet gheuende: de welcke sy onderhoudende, soudent in peys en vrede met elckanderen leuen, onder sijne ghedienstigheydt: *ende* soo comen soudent tot het eeuwich leuen.

⁺*Nutbaerheydt der*
Gheboden Gods.

Ende op datmen die te lichter vol-brenghen soude: soo heeft hy al t'ghene dat hy tot Moysen sprak (t'welck seer vele was) in twee steenen tafelen, onder t'ghetal van thien gheboden begrepen. van welcke, alle ander hanghen soudent: die anders, omt segghens, ontallijck⁺ waren. Wederom heeft hy de thiene in twee besloten: soo Christus selue dat verclaert, aldus: Ghy sult uwen Heere uwen Godt beminnen, uyt gheheel uwer herten, *etc.* dat is d'eerste en d' meeste ghebodt: D'ander is (seyt hy) dit ghelijck: Ghy sult uwen naesten beminnen als v seluen. Aen dese twee gheboden hanght gheheel de Wet, *ende* al

⁺*Matth. 22.*

PLENITVDO LEGIS EST DILECTIO. ROM. 13. 32.

DILIGE.

Sic legem mihi stringe, breui vt portetur in vngui?
Summa est legis, AMA: fac hoc, et factus ad vnguem es.

Beshuyt ons in een word, al het gheheel ghebodt?
Bemint: dats goet, en cort: Van de gheboden tsloet.

La loy sainte et pure, De Dieu et Nature, Gist elle en vn mot?
AYMÉZ: s'est la somme, Qui peut rendre l'homme, Entier et deuot.

de Propheten. Int corte: Bemindt Godt bouen al: ende uwen naesten ghelijck v seluen.

Nu, dese twee comen soo ouer een, soo ghy siet en hoort: dat, om de waerheydt te segghen, al t'gene dat Godt ghebedt, op een woordt uyt-comt, te weten: BEMINT. Want al ist soo, dat d'een is, Bemint Godt: ende d'ander, Bemint uwen euen naesten: nochtans waerlijcks en ist beyde anders niet, dan Bemint, oft Hebt lief. Ende dat meer is, in sulcker manier maecken dese twee maer een, dat soo wie d'een doet, die doet oock d'ander: *ende* soo wie int een faelt, hy faelt oock in d'ander. De antwoorde seght dan wel, cort en goet, dat het wordeken, BEMINT, al de gheboden begrijpt, *ende* het slot is van al. Aldus sprekt S. Augustijn: *Dilige: & quiduis fac*: Bemint, *ende*⁺ doet al dat ghy wilt. Al oft hy segghen wilde: Ist saecke dat ghy dit wordeken wel onder-houdt, ghy en cont niet mis-doen, wat ghy doet. Dit is t'ghene dat S. ⁺*Aug. de Verbis Domini.* Paulus seght: *Plenitudo Legis est dilectio*:⁺ Liefde is t'volbrenghen des Wets ende gheboden. Item: *Finis praecepti est charitas*: Het eynde en slot des ghebodts is ⁺*Rom. 13.* de Liefde. Soo dan, Bemint, *ende* ghy vol-brenghet Godts gheboden.

Een yeghelijck sie nu toe, wat verontschuldighen hy in sijn doot voort-brenghen sal, ist dat hy de gheboden Godts niet vol-braght en heeft, die soo goet, soo soet, soo cort, en soo licht zijn, dat sy al in dit cort soete wordeken begrepen worden: BEMINT. Daerom seyt S. Ian seer wel: *Mandata eius graua non sunt*:⁺ Sijn gheboden⁺ en zijn niet swaer. *Ende* den seluen daerom, wel wetende datt al aen de liefde ⁺*1.Io. 5.* honck *ende* aent beminnen: soo en schreef hy, noch en sprak hy by nae anders niet, dan van d'een den anderen te beminnen. *Ende* ten⁺ eynden, in sijn leste ouderdom, en seyt hy by nae anders niet, in al sijn vermaninghen *ende* vergaderinghen, dan, ⁺*Hieron in Epist. ad Galatus.* Kinderen, hebt melckanderen lief. *Ende* ghevraeght zijnde van sijne discipelen, waerom hy soo altydts t'selue seyde: gaf veur antwoorde (soo S. Hieronymus seght, een sententie wel weerd van Sint Ian ghesproken te wesen) Dit is (seyt hy) t'ghebodt des Heeren: *ende* ist dat ghy dat doet, soo hebt ghy vol-daen. Daerom seght oock S. Augustijn: Hoe soudet connen⁺ eenen mensche swaer vallen te beminnen? *Quid tibi sum ipse, vt amari te iubeas à me: & nisi faciam, irascaris mihi, & mineris ingentes* ⁺*Aug lib. 1. Confess. cap.5.* *miserias? Paruâne est miseria, si non amem te?* Iae Heere, wat ist van my veur v, dat ghy my beveelt v te beminnen? *ende* ist dat ickt niet en doe, dat ghy op my vergramt wordt, *ende* my dreyght met vele en groote katijvigheden? En is dat niet een groote katijugheydt ghenoech, ist dat ick v niet en beminne? Voor-waer het is een groote allende, Godt niet lief te hebben: want dien oock uyt Godts liefde is.

Het is een torment ghenoech om te besteruen,
Godts gratie, en liefde te moeten deruen.

Daerom seghtmen seer wel:

Het waer hem leedt, waer hy ghesondt,
Die met Godts liefde is ghewondt.

Want, het is veel beter *ende* saliger, met de schichten der liefde Godts ghewondt te wesen, dan oft men daer af noyt gheraeckt en hadde gheweest, oft daer van ghenesen ware. Ouer-sulcks seyde S. Augustijn met groote blijdschap tot onsen Heere, hem dies danckende: *Sagittaueras⁺ tu Domine cor meum charitate tua*: Ghy hadt, o Heere, mijn herte mette schichten uwer liefden deur-schoten. Soo moghten wy oock al doen, waert dat wy een vierighe begheerte tot sulcks in ons verweckende, seyden *soo den H. Bonauentura seyde totten⁺ ghecruysten Christum: Nolo, Domine, sine vulnere viuere: qula te video vulneratum*: Ick en wille, o Heere, sonder wonde niet leuen, want ick v soo deur-wondt sie. ⁺Augustin. Confess. lib.9.cap.2.

Laet ons dan dat wordeken, BEMINT, in ons herte wel prenten, t'welck al de gheboden besluit: soo sullen al onse ghepeysen, woorden, en wercken, met Godts gheboden wel ouer een comen.⁺ Want ghelijck wy by experientie bevinden, als men eenen caryoffelnaghel inden wortel van eenigh struycksken oft plantsoenken in d'aerde stekt, de bloemen die daer af voorts-comen, die brenghen den seluen reuck mede: soo dat de bloem die daer af comt, oock den naem draghende, een genossel gheheeten wordt: want al hebben die bloemen sulcken reuck uytter naturen, nochtans al anders en crachtiger alsser eenen caryoffel-naghel aenden wortel inghedrukt wordt. Alsoo sal oock al ons doen en laten, ende gheheel ons leuen den goeden geur en reuck der liefde, uyt den grondt en wortel des herten voortsbrenghen, ist saecke, dat de Liefde, ende dit wel-rieckende crachtigh soete wordeken, BEMINT, als t'greyn der gheboden Godts, in ons herte ghegreffit wordt: soo wy daghelijcks inde greffien *ende* intten der⁺ boomen sien gheschieden. *Et erit nobis odor vitae in vitam*: Ende het sal ons als eenen goeden reuck des ghestichtighs leuens, totten eeuwichen leuen wesen. ⁺Bonauentura.

⁺Hoe moest dit wordeken van Liefde in Abrahams herte ghedruckt staen, die sijnen eenighen eyghenen beloofden sone soo uytnemende lief hadde: *ende* nochtans deur de liefde van Godts ghebodt, bereedt was den seluen hem met sijne eyghen handen te offeren? ⁺Genes.22.

⁺Wat sullen wy van die seuen Machabeen ghebroeders segghen, die noch met smeecken en beloften, noch met dreyghementen en tormenten, en hebben connen vande liefde des Wets ghetrocken worden? Men trackset vel vanden hoofde met hare met al: men fruyttese ⁺2.Mach.7.

in een braedt-panne: maer bleuen euen ghestadigh, vanden minsten totten meesten, de moeder daer hy staende, moedt gheuende, *ende* met elck van dien oock lijdende, en steruende in haer herte, ende ten lesten oock de selue doot verdraghende. De cause haerder cloeckheydt was dese: Sy en aensaghen niet wat sy leden, maer oft sy Godt ende sijn Wet beminden: Ende want dat woordt in hun herten ghegrauert stondt, soo wast deur seker, lieuer al de tormenten des weerelts te lijden, dan van Godts liefde te scheyden.

Sy ghevoelden t'ghene dat naemaels S. Paulus, veur hem ende veur alle lief-hebbers des Heeren gheseyt heeft: *Quis nos separabit à charitate Christi?* Wie oft wat sal ons van de liefde Christi doen afscheyden? noch doot, noch leuen, noch iet dat ^{+Rom.8.} is.

Dit is het vier, twelck Christus ter weert ghebraght heeft, ende⁺ daer hy de herten sijner uyt-vercorene mede ontsteken heeft: t'welck hem baert, niet alleen in Godt ^{+Luc.12.} bouen al te beminnen, maer oock sijnen euen naesten als sy seluen. Hoe blaecte die vier in Christo selue, als hy in den hoogsten brandt sijn liefden t'onse-waert, niet allen veur sijn vyanden en badt, maer oock de doot starf veur henlieden, diese hem aen-deden! Hoe wel heeft S. Steuen dese lesse naegevolgt,⁺ op sijn knien vallende, ende biddende veur die hem steenden! Als oock S. Iacob de minder, den broeder ^{+Act.7.} Christi ghenoeft, veur sijn vyanden biddende, die hem de doot aen-deden: ende dit met de selue woorden, die onsen Heere self eerst aen t'cruys ghesproken hadde.

Dese liefde heeft het herte van S. Paulus oock wonderlijck ontsteken,⁺ als hy bereedt was, als van Godt verworpen te worden, uyt liefde vande Ioden, sijne ^{+Rom.9.} mede-broeders, op dat sy saligh moghten worden. *Ende* ghelijck dese liefde groot gheweest heeft in de Apostelen Christi, alsoo oock in alle sijn Heylighen. Den eenen sy seluen veur een ander tot slauernije begheuende: den anderen, uyt liefde sijns naestens tormenten *ende* de doot onder-gaende. Summa, in al hunne woorden en wercken te kennen gheuende, dat het herte vol was met dit soete en saligh woordt, BEMINT. t'welck t'slot van al is.

Ghebedt om op-rechte liefde te hebben.

Mijn hert is bereedt, o Heer, mijn hert is bereedt: wilt daer dat soete saligh woordt uwer liefde in-schrijven: op dat ick dat lieflijck gebodt der liefde wel houdende, v bouen al beminnen magh, *ende* mijnen naesten als my seluen. Amen.

Cap. XXXIII.

*Vat vvercken aldermeest Godt tot ghenade spoen?
Vasten: Bidden met gheest: en oock Almoessen doen.*

⁺GHelijck de sonden Gode mishagen, *ende* hem tot toorne en straffen verwecken: alsoo oock alle deughden *ende* goede wercken behaghen hem, *ende* stremmen ^{+Drij crachtighe versoenighen} zijn gramschap: want gheen beter middel om Godt te versoenen, dan ons te bekeeren van sonden tot een beter leuen. Onder alle goede wercken zijnder nochtans drij die besondere uytghelesen zijn, daer den Christenen *mensch* zijn toe-vlugt ghemeynelijck *aen* nemt in tijden van tribulatie, *ende* straffinghe der sonden deur eenighe plaghen: het zij deur hongher oft dieren tijdt: het zij deur peste *ende* andere sieckten, oft oock deur orloghe *ende* beroerte der landen. Met drij dinghen namentlijk pleeghtmen in sulcken noodt, Godt tot bermhertigheydt *ende* ghenade te verwecken: te weten, met Vasten, Bidden, *ende* Almoessen doen.

⁺Dese heeft den engel Raphael seer prijselijck vercondicht *aen* Tobias, als hy seyde: Seer goet is t'ghebedt, met vasten, *ende* aelmoessen. [A] Want deurt ^{+Tobias.12.} ghebedt heftmen zijn herte tot Godt: *ende* men nemt[B] daer mede sijnen toe-vlucht totten Heere, als deurt ghereedtste *ende* [C] crachtighste in allen noodt. Maer op dattet te vromer zij, *ende* te beter op gheraecke, soo wordt het bidden als van beyde sijden opgehouden *ende* onder-stelt, met het vasten, *ende* aelmoessen. *Ende* op dattet te snelder [D] op vlieghe, soo dienen hem oock dese twee goede wercken tot sijne behoeuelijcke vleughelen: sonder welcke het ghebedt qualijck vander aerde op soude gheraecken, oft lichtelijck wederom ter neder vallen soude. In dese drij, Vasten, Bidden, *ende* Aelmoessen, besluit S. Augustijn de gheheel Christelijcke rechtveerdigheydt.

Onder t'vasten is het principaelste het gheestelijck vasten: te weten, af houden van sonden, daert lichamelijck vasten om gheschiedt. *Ende* int gebedt, t'beste is dat innigh is, soo de antwoorde seght: *bidden met gheest*. Onder d'aelmoessen houden oock de beste plaetse, de seuen geestelijcke wercken der bermhertigheydt. De lichamelijcke zijn bekend:

Dies noodt heeft, cleeden, spijsen, en lauen:
Verlossen, besoecken, herberghen, begrauen.

⁺De gheestelijcke zijn dese:

Straffen, onder-wijsen, Godt bidden, gheuen raedt:
Vetroosten, verdraghen, vergheuen de misdaedt.

⁺Wercken van
ontfermhertigheydt.

In dit leuen ist tijdt hem in die veur-noemde wercken te oefnen, want diet versuymt, hem werden namaels handen en voeten ghe-

TRIA DEVM AD MISERICORDIAM FLECTENTIA. 33.

ORATIO TEIVNIVM ELEEMOSINA

Quid Superûm pacem aethereâ cito deuocat Arce?
Dextera larga inopi: Ieiunia: Vota precantûm.

*Wat wercken aldermeest Godt tot ghenade spoen?
Vasten: Bidden met gheest: ende ooc Aelmoessen doen.*

*Qu'est qui plus presse, Le Seigneur; quil laisse, Sa iuste fureur?
La priere bonne, La ieune, en l'Aumonne, Faits d'un tendre coeur.*

bonden: *ende* alsoo alle bequaemigheydt benomen, van goede verdienstighe wercken te doen, *ende* sal gheworpen worden in de uysterste duysternisse. Als-dan die hier niet en heeft willen tijdelijck vasten, sal daer moeten eeuwelijck vasten, van troost, gratie, slakinghe der pijnen, *ende* van al dat hem goetd ware: *ende* ter contrarien, ghespijst worden, met sulphur, en peck, slangen en padden, *ende* alle sulcke onsprekelijcke walgelijckheydt. Die hier niet en heeft willen bidden: die sal dan daer roepen en tieren, *verwijten*, blasphemeren, *ende* sy seluen, met al die hy oyt kende, vermaledijen. Die hier gheen charitate, oft aelmoessen ghedaen en sal hebben noch gheestelijcke, noch lichamelijcke wercken van bermhertigheydt: die sal als-dan een oordeel ontfanghen⁺ oock sonder bermhertigheydt: *ende* eeuwelijck roepen met den rijcken vrecken om een droppel waters: *ende* het en sal hem niet gheschieden. ^{+Iac.2.} want hy den armen de brijselinghen sijns tafels ontseyt heeft. Nu van elcks van drijen, een exempel oft twee.

Deur vasten heeft Moyses de Wet ontfanghen. Sampson is⁺ deurt vasten aenghegeuen. Achab heeft met vasten Gods toorn ghesust. De Israeliten, *ende* ^{+Vasten.} namentlijck Iudith, hebben met vasten Holefernem *ende* den legher der dronckaerden verwonnen. Hester heeft doen vasten, *ende* sy is met haer volck ouer Aman victorieus gheworden. Anna de Prophetesse is deurt vasten weerdigh gheweest Christum te sien inde tempel. Christus heeft deurt vasten den tenteerder verwonnen, *ende* ons gheleert. Daniel heeft den Coninck Nabuchodonosor⁺ soo gheraeden, sijn sonden met aelmoessen te lossen en versoenen, als het uysterste remedie. S. Gregorius ^{+Aelmoessen doen.} heeft deur sijn mildtheydt totten armen, weerdigh gheweest, oock de engelen, *ende* den Heere der engelen in gedaente van armen, te gaste t'ontfanghen. Petrus Telonarius heeft met een broodt uyt gramschap naer eenen armen gheworpen, de lastighe bedraghinghe des vyandts, *ende* de sententie des rechters Christi houden staende, *ende* gratie vercreghen, van al dat hy hadde *ende* sy seluen mede om den naem Christi wegh te gheuen.

Het ghebedt heeft den hemel ghesloten, *ende* open ghedaen, *ende* dickmael⁺ de handt Godts weder-houden. Hier af hebt ghy wonder in onse Bie-corf, int achtste ^{+Bidden. Iac.5.} stuck int iiij. Capittel.

Ghebedt om Godts tooren te versoenen.

Want wy, o Heere, v soo dickmael deur onse sonden vertoornen, dat ghy nauws roeden ghenoech en vindt om ons te castijden: leert ons oock de beste middelen om v te versoenen: op dat sy ons soo in vasten, bidden, en wercken van charitaten oeffenen, dat wy hier v gramschap blusschen, *ende* hiernamaels bermhertigheydt vinden moghen. Amen.

Cap. XXXIV.

*Vat cracht heeft veur de handt, Aelmoes ghedaen alhier?
Sy bluscht der sonden brandt: ghelijck het vvater t'vier.*

⁺ALs de sonde begonste te vermenighvuldighen opder aerden, ende dat nu alle vleesch sijnen wegh hadde bedoruen: [A] soo heeft Godt de diluuie ghesonden: als daer ^{+Genes.6. Aelmoessens cracht.} mede toonende, dat de weerelt in brande stondt deur de sonde, meest van vleeschelijcke wellustigheydt: ende dattet van noode was, om dien brandt te blusschen, sulck een maght van wateren te senden. Maer veur de ghene die beter willen beraden zijn, heeft hy ons nu eenen anderen raedt ghegeuen, om de sonden te blusschen: te weten, deur aelmoessen, ende wercken [B] der bermhertigheydt.

De vraghe dan is, Wat cracht dat aelmoessen heeft: want den mensche, uytter nature, soude lieuer ontfanghen dan gheuen: ende reket somtijds dattet verloren is t'ghene dat hy wegh gheeft. maer⁺ S. Paulus, uytten mondt ons Salighmakers, seght aldus: Het is veel saliger, gheuen dan nemen: dat is, dan ontfanghen. Soo moeten ^{+Act.20.} dan de aelmoessen sonderlinghe cracht hebben.

De antwoorde seght: *Sy bluscht de sonde, ghelijck t'water t'vier*: Aldus [C]⁺ seght den Wijse-man: Het water bluscht het brandende vier: ende de aelmoesse ^{+Eccli.3.} weder-staet de sonde. Hier toe dient oock de ghetuygenis vanden engel Raphael tot Tobiam: volghende t'ghene dat wy int⁺ veur-gaende Capittel gheseyt hebben: Aelmoessen gheuen, is veel beter dat schatten van goude te vergaderen. Want ^{+Tob.12.} (seyt hy) de aelmoesse, die verlost den mensch van de eeuwighen doodt: ende sy ist die de sonden uyt doet: ende maeckt datmen bermhertigheydt ende d'eeuwich⁺ leuen vindt. Den H. leeraer Augustines seght: Aelmoesse is een groote ende crachtighe ^{+August. in Serm.} saecke, die de vlammen der brandende sonden vercoelt, ende met haer mildigh besproeyen bluscht: ende ouerweldicht het vier der misdaden. Niet dat de aelmoesse eenige doosonde inden mensche gheblusschen can sonder biechten, oft sonder propost en wille der biechte, als men anders niet en soude connen: aenghesien dat het Sacrament van Penitentie van Christus inghestelt is tot vergheuenis van sonden, naer t'heylich doopsel ghedaen: Maer aelmoesse bluscht de sonden, om dat sy veur Godt gratie verwerft, deur de welcke, den sondare beweghinghe ende inwendighe roeringhe van conscientie crijght, als oock berouw van sonden, wille van biechten, etc.

ELEEMOSYNAE VIS, ET ENERGIA. 34.

Quanta Eleemosynae virtus, dum vita superstes?
Vnda velut flammās, scelerum sic obruit vndas.

*Wat wacht heeft voor de handt, Aelmoes ghedaen alhier?
Gy blust den sonden brandt; ghelijck het water tvier.*

*Y a-il lexiue, Qui puisse d'eau viue, Lauer le peché?
Par aumonne a laise, Com'par eau la braise, Il est étanché.*

Deur sulcke *ende* andere middelen daer toe bequaem, brengt aelmoessen den mensche tot op-rechte ende vol-comen vergheuenis van sonden: ende soo bluscht sy die uyt. Hier van sietmen in Cornelius⁺ den hondertsten man een sonderlinghe exempel: want de aelmoesse heeft hem tot waerachtighe kennis van Christus deurt ^{+Act.10.} waerachtigh ghelooue ghebraght. De aelmoesse bluscht oock de sonden, alsmen naer de biechte, tot satisfactie, dat is voldoeninghe der tijdelijcker pijnen, aelmoessen is doende. Anders, iemandt niet⁺ willende biechten, noch de middelen van Christus tot vergif van sonden gheordineert, willende wercke stellen: al gave hy al sijn goet ^{+Geen aelmoessen en helpen, daer de biecht veracht vvert.} den armen, soo en soude hy niet een dood-sonde daer mede uyt blusschen, noch hem dies quijt maecken. Want hy en houdt de inghestelde middelen niet van Christus onsen Heere: maer die latende, volght sijnen eyghenen sin ende goed-duncken.

Dat seggh'ick daerom int besunder, om dat sommige haer seluen soo pleghen te bedrieghen, als sy in eenighe groote bedeckte sonde ghevallen zijn, die sy hun schaemen te biechten: meynende met crachte van aelmoessen te ghestaen. Het welcke, als oock bidden, suchten, weenen, ende andere penitentien, anders niet en helpen, dan om deur sulcke goede wercken, eenigh vermorwen des herten te krijghen, om soo ten eynden oock tot het biechten te comen.

Dat in de vraghe staet [*ghedaen alhier*] dat en geeft anders niet te kennen, dan dattet hier in dit leuen plaets en tijdt is van verdienen. De aelmoessen veur de dooden ghegeuen helpt tot af-slagh van hun tijdelijcke pijn: maer en vermeerdert hun verdiensten niet. Die aelmoessen by testamente gheeft, die verdient daer mede, t'is waer: maer niet soo vele, als de ghene diet gheeft als hyt noch selue besitten en ghebruycken moght. Daerom, men seght seer wel: Het is een schoon keersse die veur licht: principalijck daert doncker, en glat om gaen is, ende daer den wegh met vyandelijcke verraders bestelt is: ghelijck den wegh van dit leuen is, ende den deur-lijdt des doodts. Diet naer sijn doodt gheeft, dat is soo vele als die den lanterne oft flambeaux achter hem laet volghen: niet soo wel lichtende, als oft licht veur ginghe.

Ghebedt om een mildt herte te krijgen tot aelmoessen.

GHy hebt, o sachtmoedighste Iesu, v seluen arm ghemaect, ende ons v hemelsche schatten, en v mede ghegeuen: verweckt mijn herte, om v, hier in, wat naer te volghen: op dat ick met aelmoessen hier mijn sonden blusschen magh: ende veur het tijdelijck, het eeuwich goet vercrijghen. Amen.

Cap. XXXV.

*Wie isser vromer Vurst, dan die veel steden wint?
Die sijnen moedt en lust, onder de reden bindt.*

⁺DE menschen pleghen haer in vromigheydt en vrome daden te glorieren: ende uyt sulcks, de Romeynen die in alle haere saecken de meeste glorie altijdts sochten, ⁺*Heerlijckste vromigheydt.* hadden veur een sprek-woordt: *Fortia agere & pati, Romanum est:* Vrome saecken ⁺*Liuius.* te doen en te lijden, ⁺ dat is een Romeyns herte en stuck. Ende om dese vromigheydt altijdts [A] t'onder-houden, ende voetsel te gheuen, soo hadden de verscheyden ⁺*Val. Max.li.2.cap.3.* forten van croonen, veur al de ghene, die eenigh cloeck stuck soudent uyt-richten: ⁺*Item.lib.5.cap.10* als, eenen borgher vander doot bevrijden: den vyandt verwinnen: het landt oft de stadt beschermen: eenigh ontset doen: oft ter contrarie, eenighe stadt eerst beclimmen: oft eenighe sulcke merckelijcke acte doen, ter zee oft te lande.

⁺Maer Christus, die met ootmoedigheydt ende versmaedtheydt al de hooghmoedigheydt des weerelts ende des vyandts verwonnen heeft, ende den stercken ghewapenden t'onder-ghebracht, die heeft ons al een ander vromigheydt gheleert: ende beter croonen belooft ende bereedt, in den hemel te verweruen, dan die Romeynsche waren, oock de alderheerlijckste daer wy af ghesproken hebben. Aldus hadde ⁺ langh te veuren gheseyt den Prophete Daud: Hy en sal gheen behaghen hebben in de sterckte der peerden, oft sloecksche beenen der mannen: maer in de ⁺*Nieuwv victorie, nieuwv croonen. Luc. 11.* ghene, die hem vreesen sullen: dat is, die deur sijn vreesen en liefde haer seluen t'onder gheuen, tot sijnen dienste ende ghehoorsaemheydt. ⁺*Psal. 146.*

De vraghe dan is, wie datter vromer is, dan die steden wint? ende [B] dan die deur eenighe andere manieren van vrome Romeynsche feyten [C] oft victorien, te lande of ter zee, prijs, glorie, ende triumphes des [D] weerelts schijnt weerdigh te wesen? De antwoorde seydt seer wel: *Die synen moedt en lust, onder de rede bindt.* Dits ghenomen uyt t'segghen [E] ⁺ van den Wijse-man: Een mensche die lijdt saem is, die is meer te achten, dan eenighen vromen: ende die sijnen moedt dwinght, en ⁺ regiert, ⁺*Prou. 16.* is stercker dan die steden wint. Alsoo dede Daud als hy in [F] de speloncke, daer ⁺*1.Reg. 24.* Saul sijn ghevoegh quam doen, een stuck van sijnen mantel snede, ende hem weder-hielt van Saul te dooden: daer sijne mede-ghesellen hem toe op-roepden, als sijnen vyandt hem van ⁺ Gode in sijn handen gheleuert. Soo oock als hy sijnen tooren brak, [G] ende den moedt liet sincken ouer Nabal, die hy gheschickt hadde ter ⁺*1.Reg. 25.*

VICTOR SVI, PRIMAM MERETVR CORONAM. 35.

Quis maior, quam qui debellat viribus vrbes?
Cui cupidos animos rationis fraena cœrent.

*Wie isser vromer Vurst, dan die veel steden wint?
Die synen moedt, en lust, onder de reden bindt.*

*Ceux qui sont habiles, A prendre des villes, Sont ils les plus forts
Non: c'est le courage, Qui donte sa rage, Aux plus grands efforts.*

doodt te brenghen, hadde Abigail niet versoet ende verbeden. Ende bouen⁺ alle sijn vrome feyten, als hy veur de arcke ghesonghen, gespelt, en ghespronghen heeft: ^{+2.Reg.6.} t'welcke S. Gregorius bouen al sijn victorien is verheffende. Hier toe dient, dat Godt tot Cain seyde: Den lust en begheerte uwes ghemoedts sal onder v zijn: ende ghy sult heerschappije daer ouer hebben. Prosper seght seer wel: Hy heeft een conincklijke⁺ maght, die sijn lichaem can met reden regeren, ende ouer sy seluen bevel hebben. ^{+Prosper.}

De antwoorde seght [*onder de reden binden*] Soo ghy in de figure siet, als metten toome en water-pas sijn hert, moedt, en mondt nae de gherechtigheydt regerende. Ghenoegh ghelijck Horatius seyde:

--- *Animum rege: qui nisi paret*⁺
Imperat: hunc fraenis, hunc tu compesce catena: ^{+Horat. epist. lib. I.}

Dwinght uwen moedt: want ten zij dat hy onderdaenigh zij, soo sal hy den meester maecken: daerom praemt hem, en dwinghten met toomen en ketenen. Agesilaus, coninck van Lacedemonien, achtet⁺ meer, sy seluen te bedwinghen, dan eenighe stadt in te nemen: soo wy bouen uyt den Wijse-man gheseyt hebben. Dit selue betuyght ^{+Agesilaus.} Seneca, ende noch daer by: *Si vis omnia tibi subiicere, subiice te rationi:*⁺ *multos reges, si te ratio regat:* Wilt ghy dat v alle dinghen onderworpen zijn, weest ghy ^{+Seneca.} de redene onder-worpen: ghy sulter vele connen regeren, ist dat de reden v regeert. Het welcke Claudianus met corte woorden oock versterckt:

--- *Tunc omnia iure tenebis, Cùm poteris rex esse tui:*⁺ ^{+Claudianus}

Dan sult ghyt al met rechte v onder-worpen en besitten, als ghy v selfs coninck sult connen wesen.

Deur dese vromigheydt, cont ghy, o Christen mensche, dien grooten Alexander te bouen gaen: die gheschenen heeft al de weerelt te temmen en t'onder brenghen: ende en heeft sijn onuersadighe begheerlijckheydt, gramschap, en dronckenschap niet connen ghetemmen. Ghy cont vromer zijn, dan dien stercken Hercules, van wien aldus Mantuanus seyt: *Omnia qui domuit, Veneri seruiuit & irae:*⁺ Diet al verwonnen en verweldight heeft, die heeft der oncuyscheydt ende der gramschap slaue gheweest: ^{+Mantuanus.}

Ghebedt om quaden lust en moedt te breken.

NAer dat wy, o Godt almaghtigh, v onghehoorsaem gheworden zijn, soo zijn ons alle dinghen ende wy ons seluen weder-sporich gheworden: gheeft my de wijsheydt en maght, mijns selfs quaden lust en moedt soo te dwinghen, dat ick mijn landeken in uwer onderdanigheydt met vrede regerende, de aerde der leuende eens besitten magh. Amen.

Cap. XXXVI.

Seght, vvat den Christen geeft in deughden doet vermeerden?

D'vvoord Gods: de Biecht: en meest t'heylic Lichaem ons heeren.

⁺DE Keyzers van Roome hadden veur eenen keyserlijcken tijtel: *Semper Augusts:*

Altijds vermerder des Rijcks. D'welck ontwijfelijk eenen Christenen mensch betaemt: in wiens leuen soo seer van noode is [A] altijdt voort te gaen, datter

⁺*Voortganck in deughden. Suetonius in Octauio.*

gheen rust oft stille-staen⁺ en is. S. Augustijn seght soo: *Quantumcumque profecerimus; nemo dicat: Sufficit mihi, iustus sum: qui hoc dixit, remansit in via: non nouit peruenire. Vbi dixit: Sufficit mihi: ibi haesit:* Hoe seer dat wy in deughden voort ghegaen zijn, niemandt nochtans en segghe: Het is my ghenoech: ick ben rechtveerdigh en goet: die dat seght die blijft onder-weghen, ende en can niet toe-comen. Daer hy seyde, Ick hebs ghenoech: daer is hy bliuen steken.

⁺*August. super Psal. 119.&c*

Iae dat noch argher is, ophouden en stille staen, op den wegh des Christen leuens, is voor-seker achterwaerts gaen. Ghelijck die met een schuyte op een stroomende water is, ende tegen stroom op moet varen: hy is seker, van selfs achterwaerts ghedreuen te worden metten vloedt des waters, ist dat hy niet euen ghestadelijck en arbeydt, om veur-waerts op te varen. Soo Sinte Bernhardt wel⁺ seyt: *Nolle proficere, non nisi deficere est: non progredi, est regredi:* Niet aennemen oft winnen, is afgaen en verliesen: niet voorts gaen, is deinsen en terugghe varen.

⁺*Bern. epist. 253.*

Ten anderen (ghelijck wy int xxxj. Capittel gheseyt hebben) aengesien dat wy boomen zijn, van Godt den vader gheplant, soo moeten wy oock altijds wassen, langhs soo vromer werden, langhs soo meer tacken, bladeren, bloemen, en vruchten voort brenghe. Ende soo arbeyden, waert moghelijck, datter niet een deughdt en ware, wy en soudense willen in ons hebben: ende altijds tot meerder heyligheydt ende volmaecktheydt des leuens comen: altijds meer en meer ghewins ouer ons doen, in onse quade gheneghentheydt af te steruen, ende onse ghebreken af te legghen: t'welck alleen den mensche wercks ghenoech gheeft.

⁺Tot alsulcks dan, als een mensch staet te doen, volghende sijn officie ende roep, als Christene, om sijn onvolmaecktheydt dagelijks te verwinnen, ende meerderen voort-ganck in deughden te vercrijghen, ende oock tot volmaecktheydt te comen. Wat raedt? gheen bequaemer [A] middel, dan dickmael t'woordt Godts te hooren, dickmael te biechte ende ten H. Sacramente te gaen.

⁺*Drij crachtighe saecken, tot voort-ganck in deughden.*

TRIA PRAECIPVA VIRTVTVM INCENTIVA. 36.

Quid mage Christiadas Virtutis ad ardua ducit?
Concio: Rite piare animum: et sacro sancta Synaxis.

*Secht, wat den Christen gheeft, in deughden doet vermeerden,
Dwoordt Gods: de Biecht: en meest, theylich Lichaem ons heeren.*

*Quel point nous auance, Plus a l'eminence, De perfection?
Confesser au prestre, De Dieu le repaistre, Hanter le sermon.*

[B] Aengaende het Woordt Godts, het is claer, dattet tot beternis⁺ van leuen *ende* aennemen in deughden goedt *ende* oorborlijck is. Want daer deur sien wy wat ons ^{+T'vvoordt Godts.} mis-staet en qualijck voeght: *ende* wat ons tot contrarie ghebrekt. Dat is, wy sien int hooren vande sermoonen, als in enen spieghel, onse leelijcke vlecken der consciencie, te weten, de sonden: *ende* oock seker middel om die te verbeteren, *ende* af te wasschen. Hoort wat den Prophete Daud seyt: *Declaratio sermonum⁺ tuorum illuminat; & intellectum dat paruulis*: Het uyt-legghen uwer woorden verlicht ^{+Psal. 118.} s'menschens herte, *ende* gheeft den ootmoedighen verstand *ende* kennis: om te sien wat hem let, *ende* om t'selue te beteren. Item: *Lex Domini immaculata, conuertens animas*: De wet Godts is onbevleekt, (claer als eenen spieghel) *ende* sy bekeert de sielen. Item noch meer: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis*: V Woort, o Heere, is veur mijn voeten als eenen lanterne, *ende* een licht in mijne weggen: om te sien waer ick gaen moet om in v gheboden wel te wandelen. Het woordt Godts is een spijs, medicijne, *ende* noodelijck onder-houdt der siele: soo datmen eer en lichter broodt deruen soude, dan sermoon te hooren.

[C] Dat dickmael te biechte gaen oock seer profijtelijck is, tot goeden⁺ voort-ganck in deughden, dat soudemen by auonture sommighe qualijck wijs connen maecken: ^{+Dick-mael biechten.} nochtans ist claerder dan den dagh, veur die ooghen om sien heeft. Want, groote packen te draghen, eenen block te sleypen, gheboeyt *ende* gheketent te gaen, dat en belet alsoo seere den ganger oft reysenden *man* niet, in sijnen wegh *ende* voortganck, als dat een dood-sonde den Christenen mensche belet, int wandelen *ende* vol-brenghen der gheboden Godts, die den wegh zijn ten eeuwighen leuen leydende. Want als-dan is hy, ghelijck eenen die int slijck tot ouer t'hoofdt ghevallen is, niet anders om uyt helpen, dan deur de biechte: soo wy noch gheseyt hebben. Te meer, dat de sonde die nature heeft, *ende* die plaghe van Godts weghe verdient, dat sy terstondt noch andere sonden tot haer treckt: ist dat sy deur waerachtigh berouw en biechte niet wegh ghenomen en worde.

Nu, dickmael te biechte gaen, en houdt niet alleen de consciencie te suyuerder, maer bevrijdt oock den mensche, dat hy niet lichtelijck in dood-sonde en valle, *ende* dat hy hem oock te beter wachte van daghelijcksche sonden: *ende* te bequaemer wordt, om gratie te ontfanghen, *ende* deughdt te doen.

Ghelijck eenen vloer, met dick-mael te keeren en vaeghen, niet alleen schoon en vrij van groote vuyligheydt ghehouden en wordt, maer oock van daghelijcks stof, t'welckmen licht op en wegh nemt alsment dickmael doet, *ende* soo onder-houdt. Ter contrarie, canmen den vloer, oock met grooten arbeyt, qualijck schoon maec-

⁺ken, als men mette langhe te beyden, ende altydts uyt te stellen, den grondt soo laet van moire *ende* vuyligheydt geladen worden, *ende* soo verhardden *ende* verbacken, ^{+Onghegrondde redenen van die selden biechten.} datment nauws met schuppen en houweelen en can af ghecrijghen. Daerom waer het oock soo wel van noode die conscientien te handelen, soumense schoon crijghen, die soo langhe toeuen van biechten, *ende* altydts t'langhste stroyken uytten dake soecken, den eenen dagh veur den anderen naer altydts verlanghende. Dan comt het, dat sy deur de grootheydt, menighte, *ende* leelijckheydt der sonden, *ende* deur de langheydt des tijds, tot sulck een duysterheydt des herten comen, dat sy oock groote stucken niet en sien: oft al sien sy die, sy en achtense niet. Ter contrarie, die dick-mael biecht, die siet terstondt in sijn conscientie, oock een cleyn stroyken, oft stofken, dat hem wat belet, in de effenheydt, luyster, oft wackerheydt sijns herten.

⁺Dat sommighe laeten dickmael te biechte te gaen, om dat sy quantsuys, niet en weten wat segghen: dats een reden van cleynse wijsheydt *ende* sonder reden. Want ^{+Andere laffe reden.} wie isser, die binnen acht oft vierthien daghen, oft oock een maendt, niet een daghelijcksche sonde en doet? *Ende* als hy biecht dat hy weet, naer betamelijck onder-soeck, al en waert maer een daghelijcksche sonde, hy heeft oorsaecke, niet om te moeten biechten, maer om te moghen biechten, *ende* deur die oorsaecke, de gratie te vercrijghen diemen in de biechte vercrijght: dat is, quijt-schel van sonden, *ende* noch gratie toe daerenbouen. Wie en soude niet gheerne dick-mael gaen, iae, om te segghen daghelijcks, daer hy schuldigh waer, van wat waere dattet zij, als hy met sijn schuldt te belijden, quijt-schel vant selue moght vercrijghen: *ende* noch bouen dien ghelddt en waere toe?

⁺Sommighe latent oock, om dat sy altydts t'selue te segghen hebben. Dat is oock een seer kinderlijcke reden. Want wat wonder ist, dat yemandt die creupel is, hem ^{+Noch andere ongevalueert.} altydts op die sijde meest beslijckt en vuyl maeckt, daer hy meest helt *ende* manck gaet? *Ende* deshaluen en ist oock gheen wonder, dat hy aen die sijde meest metten handen *ende* metten cladder is: *ende* dat soo dick mael als hy uyt gheweest heeft, alst vuyl weder was. Een iegelijck heeft sijn ghebreck, daer hy hem meest in mis-gaet, *ende* daer hy manck in gaet, *ende* vuyl maeckt. Daer moet hy dan oock meest aen vallen, om metten bessem der biecht t'selue schoon te maecken. het quaedt cruydt moet oock dies te meer uytghetrocken worden, hoe dattet lichter wederom uyt-comt: *ende* soo ist altydts te her-doen. Soo oock, die omtrent den viere verkeert, die verbrandt hem meest: die metten messe, oft andere scherp-snijdende alaem om gaen, die snijden hem somtijdts. Die climmen, vele gaen, oft loopen moet, die quetst hem meest aen de beenen en voeten. Ende

niemandt en verwondert hem, datmen altydts, oft meest altydts het selue remedie van doen heeft, als men hem ghemeynelijck op de selue maniere quetst. Sulcks ist biechten van t'ghene daermen meest hem in vergeet: al-waert oock altydts by nae het selue.

Het derde, dat in d'antwoorde staet, twelck tot voort-ganck in⁺ [D] deughden seer ende meest profijtelyck is: dat is het weerdigh nutten van t'heylich lichaem ons Heeren. Wie soude daer aen connen twijfelen? Want hy is den wegh, die wy in-gaen moeten: Hy is t'leven,⁺ sonder t'welck wy niet eenen voet en connen ghestellen, nocht handt gheroeren, oft t'minste teeken van leuen geuen: hy is de waerheydt,⁺ *Ioan. 14.* die ons niet en laet twijfelen oft dolen: hy is onsen leydts-man: hy is ons *viaticum*, dat is, teer-cost ouer wegh, ende voetsel van onse reyse: sonder wien wy opden wegh beswijcken soudent, ende t'eene-mael afgaen van behoeuelijcke sterckte, om voorts te gaen, *ende* toe te comen. Want sonder voetsel te willen reysen, dat waer willens en wetens sy seluen dootd-gaen.

Dat sommighe laten ten H. Sacramente te gaen, uyt reuerentie⁺ en weerdigheydt: daer soud'ick wat af houden, saeghen dat sulcke, als hy al ghebeyt hebben (oock een iaer lanck) als-dan met meerder inwendighe bereydschap, weerdigheydt, *Flauve redenen, van die selden ter tafel ons Heeren gaen.* ende deuotie ginghen, dan ander die der dick-mael gaen. Maer men siet als-dan d'aldermeeste onghestichtigheydt, als die tijden comen, op welcke de iaerlinghen ten autare gaen. Dan verliestmen al sijn deuotie, soo priester als t'volck: midts de groote woestheydt, ongheregeltheydt, *ende* onweerdigh toe-loopen. Ick laet staen, hoe die biechten te wercke gaen, die van een gheheel iaer-lanck, soo licht, soo onghereedt, soo al droomende ghedaen worden. Soo dat al de reuerentie en weerdigheydt van sulcke (die hun daer mede behelpen om selden te gaen) meest gheleghen is, in haer beste cleederen aen te doen, oft oock andere te ontleenen, *ende* haer in ander-lieden pluymen te verhoouerdighen, ende te gaen spaceren en wandelen, naer datmen ten H. Sacramente gheweest heeft. Deur dese selue verdraeyde reuerentie, wachten hun de boden van handt oft vingher aen eenighe saecke te steken, al waert oock een werck van verootmoedinghe, *ende* betamelijcke ghedienstigheydt, binnen den huyse, oock op Paesch-daghen gheoorlooft. Maer en maecken binnen dien gheen werck van groote ghewillighe verstroytheydt, curieusheydt, onnutten clap, langs de straeten te gaen, om te sien en ghesien te worden. Als oft sy onsen Heer, die sy ontfanghen hebben, niet haest ghenoechen en soudent verliesen, ten waer dat sy hem alsoo in vele manieren ende oorsaeken, van straten ende sijde-weghen, sochten te ontduycken, ende haer quijt te maecken.

⁺Dits den raedt en subtiylheydt des vyandts: die ons dit, als d'alder-salighste *ende* noodtlijckste om wel te beclijuen, *ende* in heyligheydt voort te gaen, altydts soeckt t'ontsetten *ende* te ontsteken. Het welck als hyt deur ongheloouigheydt, oft quaed-willigheydt, oft openbare traegheydt, *ende* onachtsaemheydt niet en can becomen: soo doet hyt onder het decksel *ende* mantel van meerder deuotie *ende* weerdigheydt. Soo daer mede de simpele menschen bewimpelende: dat sy niet alleen uyt sulcks soo goede een saecke en laeten, *ende* t'profijt verliesen: maer dat meer is, op soo schoon een schijn en cleedt van meerder reuerentie, haer derren laeten veur-staen, dat sy beter doen, dan dieder dickmael gaen, als oft die teghen dese behoorlijcke weerdigheydt des H. Sacraments deden.

⁺*Loosheydt des vyandts int
af trecken der menschen van
ten autare te gaen.*

Siet waer wy comen, als wy ons soo lichtelijck laten leyden, van hem die een verrader en verleyder der sielen is: *ende* diet al uyt den ouden haet en nijdt is op-rockende, die hy t'onse-waert draeght. Deur welcken nijdt, hy niet ghelijden en can, dat wy (hoe katijuigh dat wy zijn) al-hier het broodt der engelen eten, wiens hy hem onweerdigh ghemaect heeft: *Ende* dat wy, deurt ghetijdigh nutten des-selvs, verwachten om met de selue engelen, in-woonders te werden van t'hemelsche Hierusalem: *ende* aldaer te besitten de stoelen, daer sy-lieder boose gheesten uyt-gheworpen zijn.

Elck sie dan, hoe hy wel-varen can, met sulcken raedt te volgen, van selden ten H. Autare te gaen, oock die in sy seluen schoon en goedt schijnt te wesen. Maer dit ist, met noch vele andere sulcke pracktijten, daer den vyandt hem in transformeert, *ende* verandert in de⁺ ghedaente van eenen engel des lichts. Want het hem euen ghelijck staet, hoe hy den mensche ter hellen krijght: t'zij deur openbaere quaedtheydt, t'zij deurt schijnsel van iet goedts, soo dit schijnt te wesen: als laetende te biechte *ende* ten H. Sacramente te gaen uyt meerder weerdigheydt: *ende*, als al om comt, hy maeckt datter sulcke met minder bereydtschap, *ende* dies met meerder onweerdigheydt gaen, dan oft syder dick-mael ginghen. Dits den vondt des vyandts: die oock selue veinsen soude de H. Sacramenten te eeren, *ende* te aenbidden, als hy slechts daer mede verhoppen moghte van de selue onder den voet te brenghen, *ende* tot een meerder verachten. Volght lieuer den raedt der H. Kercke, den wille *ende* roep Christi, *ende* het exempel van soo vele Godvruchtighe menschen.

⁺2.Cor.11.

Om elck van dese drij middelen, tot s'deughdts vermeerden, met eenigh exempel te verclaeren: soo comt veur d'eerste wel ter handt, ⁺t'hooren vant woordt Godts aengaende, hoe dan Monica, de moeder van S. Augustijn, onder soo vele raeden en middelen, die sy verdachte, om haren sone Augustinum tot Christum te brenghen, veur

⁺Confess. lib.5.cap.13.

het principaelste hem gheraden heeft, dat hy S. Ambrosium soude [E] hooren prediken. Want bouen dien, dattet Woordt Godts te hooren van sy seluen crachtigh is: soo brengt het bouen dien den mensche tot de twee andere: te weten, totter biecht ende tottet nutten des H. Sacraments.

Pelagia, die vermaerde sondaeresse, deur t'hooren vant sermoon byden bisschop van Heliopolen Nonnus ghedaen, is van hare boosheydt op ghestaen: soo wy noch elders roeren.

Niet sonder reden en is S. Bernardt by een bassende hondeken,⁺ ende S. Dominicus by een hondeken, dat met een brandende tortse in sijnen mondt houdende, de ^{+Surius to. 4} weerelt scheen t'ontsteken, aen haer-lieder moederen, in eenen droom, als sy van dese groot ghinghen, beteeckent gheweest. Want, deurt prediken, bastmen teghen t'quaedt, ende men weckt de menschen totter deught. Men ontstekt oock de herten met een deuotie, en liefde wel te leuen. T'welck vier Christus in de weerelt quam steken.

De biechte maeckt dat den mensche sy seluen niet ghelijck en is,⁺ maer als een nieuw creature word. Soo't dickmael ghebleken is, den vyandt deur de besetene, ^{+Marulus lib. 4. ca.15.} de sondaeren haer soudē verwijtende, ende naer de biechte, de selue niet kennende.

Het H. Sacrament des Autaers maeckt den mensche hemelsch: volghende de nature der hemelsche ende enghelsche spijs. Deur sulcks ist gheschiedt, dat sommige, oock langhe tijdt gheduerende, gheen lichaemelijcke spijs van noode en hadden, mettēt broodt der engelen gevoedt zijnde. Ende om Maria Magdalena, Maria Egyptiaca, ende meer andere verswijghen: Liberalis den discipel van Heliodorus bisschop, des sondaeghs de heylighe communie ontfanghende, bleef voorts al de weke deur sonder eten oft drincken: sijn spijs en dranck was voorts den wille Godts vol-brenghen. Dat hy dan dese drij dinghen sy seluen ghemeyn maeckte, die in deughden voortgaen wilt.

Ghebedt om profijtelijck t'woordt Godts te hooren, om wel te biechten, ende ten autae des Heeren te gaen.

Wilt, o Heere, mijnen mondt, oore, en herte, met v goddelijcke gratie openen, suyueren, en besitten: op dat ick v heyligh woordt met ooren om hooren hoorende, ende mijne sonden volcomelijck biechtende: met v deurt nutten van v heyligh lichaem, vereenight magh worden, ende in v eeuwelijck leuen. Amen.

Cap. XXXVII.

*Moetmen, om s'volcks gesegh, de deughd en tgoed verlegghen?
Siet ghy naer uwen vveggh; maer niet, vvatmen sal segghen.*

⁺DEse vraghe volght seer wel op de veur-gaende: want ghemeynlijck, die wel beter doen wilden dat sy pleghen, [A] haer leuen beter aen stellen, ende daer toe meer te sermoone, te biechte ende ten H. Sacramente gaen: meer vasten, bidden, misse hooren, oock daghelijcks waert hun moghelijck, ende andere wercken van deuotie, penitentie, en caritate bestaen te doen: die hebben ghemeynlijck wat te hooren ende te lijden: principelijck ende oock om te segghen alleen int beghinsel van sulck een goetd veur-nemen. Ende alsoo, niet allen en beseffen sy in haer seluen bitterheydt, die int ploosschen der note ende beghinsel der deughd ghelegghen is (soo wy int xxxj. Capittel gheseyt hebben) maer oock van andere menschen die op spreken, ende met schijnsel [B] ⁺ van verwijt lastigh vallen. Schijnsel van verwijt, seggh'ick, om datter gheen op-recht verwijt op de deughdt en valt. Daerom, als men iemandt verwijt t'ghene daer deughdt ende eere in ghelegghen is: als dat hy sober en matigh is, dat hy kerckelijck, godtvruchtigh, ende heyligh is: dat en is al maer een schijnsel van verwijt, ende enen waerachtighen lof. Soo segghen de verdoemde, haer schimpen, verwijten⁺ ende spot beclaghende: *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum: & in similitudinem improprij*. Sprekende vande salighe aldus: Dit zijnse die wy eertijds veur onsen spot gehouden hebben, ende tot een schijnsel van verwijt. Siet, hoe sy nu by Gode verheuen zijn. ^{+Gaet voor in deughden, en laet al segghen.}

Daerom, verre is van daer, datmen een goetd werck, om het segghen oft schimpen des weerelts soude moeten laten, men moet alsdan maer te cloecker ghemoedt zijn, ende te heughelijcker voort-gaen. Want uyt sulcks, als uyt een seker teecken, zijt ghy versekert, dattet goetd moet wesen: aenghesien dat den boosen vyandt ende de weerelt soo contrarie valt en mis-haeght. Ende bouen dit, soo hebt ghy t'ghetuyghenis van Godts woordt, van Godts dienaers, ende alle Godts vrienden, dat sulcks ghedaen, wel ghedaen is ende deughdelijck. ^{+Schijnsel van vervvijt, is vvaeren lof.}

Des-haluen seght d'antwoorde seer wel: *Siet ghy naer uwen weggh;*⁺ Dat is, wat v te doen staet, ende *niet watmen sal segghen*. Want vele mensche zijn soo slecht, ende qualijck ghegrondt, dat sy oock d'alderbeste saecken, iae selfs den claren en merckelijcken roep Godts tot eenen heyligheren staet, sullen laeten varen, alleenlijck uyt dat aldersotste cleyn bescheedt, te weten: *Wat salmen segghen? Ghinghe ick in* ^{+Sap.5.} ^{+Cleyn bescheedt. Wat salmen segghen?}

A RECTO ABSTERRERE NON DEBENT OBLOOUIA. 37.

Virtutisne viâ, populari absterrear aurâ?
Vrge itur vsque tuum: discerpant cetera venti.

*Moetmen, om tvolcks ghesech de deucht en tgoet verlegghen?
Siet ghy naer uwen wech: maer niet, wat men sal segghen.*

*Faut il pour le rire, Du monde, et son dire, Rompre son dessein?
Suy tousiours tes erres, Ne te chaillant guerres, De son caquet vain.*

een cloester: veranderde ick van leuen, van cleederen, van manieren, van gheselschap: wat soudemen segghen: Wie? De goede sullen t'werck prijsen, ende Godt dancken: de quaede sullen met haer quaedt spreken te meer versekeren dat goedt en goddelijck is.

Soo antwoorde dien Filosooph, als men hem seyde: Men seght vele quaedts van v. Ick ghelooft wel, seyt hy, *Sed mali*: Maer de quaede. Als oft hy segghen wilde t'ghene dat Seneca seght: *Malis⁺ displicere, laudari est*: De quade mis-haghen, dat is soo veel als gepresen te worden. Want haer mis-prijsen, is grooten lof. Het moet ^{+Seneca.} wel goedt zijn, dat met het quaedt niet en accordeert.

Daerom moet een ieghelijck toe-sien, ende sijn saecken wel ouerlegghen, metten raedt van de ghene die in sulcks verstandt hebben, ende diens werck dat het is sulcks te onder-richten. Siet al-voren, wat de eere Godts, v siele saligheydt, en wel-vaert vereyscht, ende doet dat: sonder te aen-sien, wat men segghen sal, ende derghelijcke [C] kindere dinghen, ten principale niet dienende. Een cloeck peerdt gaet⁺ altydts moedelijck sijn ganghen, al basten al de honden vander strate op hem: sonder hem eens te verweerdighen om te sien, oft daer op te letten: vele min van stal te staen. Maer t'gaet soo veel te cloecker [D] deur. De honden moghen bassen en volghen, willen sy: oft sy moghen weder naer huys keeren, alst haer lieder belieft: maer t'peerdt gaet metten sijnen deur. Ende men siet dat de honden langher eenen mensche volghen ende meer bassen, hoemen meer wercks daer van maeckt, ende hun bassen meer wilt beletten. Maer ist dat ghy v ganghen gaet, sonder eens daer naer te sien: sy moghen een huys oft twee verre nae-volghen al beckende en bassende, maer ten lesten, het is noch haer-lieder beste, van selfs te swijghen, ende ten neste te keeren.

^{+Een cloeck peerdt laet de honden bassen.}

[E] Ghelijck oock een vrouwe, de eyren uytten neste halende, sy gaet⁺ [F] met haer saecken voort, ende laet de hinnen cakelen, ende den hane mede, ist dat hem belieft, soo langhe alst hun lust: binnen dien, sy denckt: Ghy hebbet cakelen, maer ick hebbet ey. Alsoo en isser niet op te achten, op al het segghen vande menschen: maer t'beste is, Wel doen, en metten sijnen voort-gaen, sonder veel segghen. Want, ghelijck ghy met goeder conscientie niet en soudt moghen t'quaedt doen, al waert dattet v al de menschen aen presen, en daer toe stouweden: alsoo en mooght-dy dat goedt en deughdelijck is niet laeten, al soude de weerelt daerom achter v spreken, oft int selue beschimpen.

^{+De hinnen hebben t'kakelen.}

Tot sulcke dient gheseyt, t'ghene dat Titum Tacitus tot Metellum seyde, soomen leest: als hy hem lasterde, met quade op-sprake en woorden, seyt hy: *Facile est in me dicere, cum non sim responsurus*:⁺ Ghy hebbet schoon segghen, en op my spreken, aengesien dat ick v niet en wil antwoorden. Maer veur noch lijdt saemer re-

^{+Tacitus.}

den soo seyt hy totten seluen: *Tu didicisti maledicere: ego, conscientia teste, didici maledicta contemnere*: Ghy hebt gheleert quaedt spreken: ende ick, naer t'ghetuyghen mijnder conscientie, ende met dat ghetuyghenis te vreden, hebbe gheleert, sulcken quaden clap te versmaden. Ende, zijt ghy meester van v tonghe, om al te segghen dat v belieft: ick ben meester van mijn mijn ooren, om te moghen hooren sonder my te stooren.

D'welck ontwijfelijck wy Christenen veel beter behoorden te onderhouden, dan sulcke heydenen. Wel wetende, dat ons veur Godt, al den lof en prijs des gheheele weerelts niet en sal verschoonen, ist saecke dat onse conscientie ons veroordeelt. Ende dat ons oock al het teghen-cracy van alle menschen niet en sal beswaren, ist dat wy naer Godt en conscientie ghedaen sullen hebben. Te meer, dat wel doen en quaedt hooren oft lijden, dobbel verdienste is. *Regium est*: Het is een Conincklijck fait.

⁺ Tobias moeste wel t'verwijt van sijn huys-vrouwe hooren, ende schimpighen vloeck: al oft Godt hem daerom men blindtheydt besocht hadde, om dat hy ^{+Tob.1.} aelmoessen gaf, de dooden was begrauende, den hongherighen spijsende, den bedruckten vertroostende, ende ander goede wercken dede. Soo oock sijn vrienden hem te veuren met sulcken op-spraeck hadden lastigh ghevallen. Maer hy en liet het daerom niet: hy wiste wel beter.

⁺ Soo oock Iob daerom vanden wegh der deughden niet en weeck. Christus heeft ons van sulcks in sy seluen claren spiegel gheuoegh⁺ ghegeuen, in al sijn leuen. ^{+Iob.2.} Als oock dien blinde-man neffens den wegh, die dies maer te luyder en riep tot ^{+Luc.18.} onsen Heere, hoe hem de scharen meer teghen waren en straften van sijn goet veur-nemen.

⁺ Men leest van Moyses Maurus, eenen roouer ende moorder, hoe dat hy int beiagh van sijn boos voort-stel, de bosschen en wildernissen van Egypten deur-loopende, ^{+Nicephorus lib. 11.cap.36.} tot die heylighe heremijten ende Religieusen, die daer woonden, ten goede ghelucke comende, beweeght heeft gheweest in haerlieder heyligh en stranghe leuen, een begheerte krijghende om die naer te volghen: soo hy oock van stonden aen ghedaen heeft, hem aen Isidorus Abt bevelende, om sijn discipel ende leerlinck te wesen. Wat heeft hy ghedacht en ghedaen? heeft hy ghepeyst, Watmen segghen soude? ^{Moyse een Heremijt, van een moorder.} principalijck sijne mede-ghesellen, sulcke wildt-vanghen en voghelen? Hy heeft al anders sijn goet veur-nemen houden staende, dan dat hyt met sulck een licht loos windeken soude hebben laeten om stooten. Hy heeft vijf-en-seuentigh iaer lanck Gode soo ghedient. Eerst veur al, ses iaer lanck in een celleken ghesloten, en penitentie doende ouer sijn veur-gaende sondigh leuen. Hy stontt een groot deel des nachts in sijn ghebedt,

sonder hem te roeren: vastende altydts te water ende ten broode. Hy gingh s'daeghs van hutte te hutte, de wildernis deur, *ende* vulde de cruyckskens der heremijten met water, uyt liefde *ende* ghedienstighe ghehoorsaemheydt. Binnen dien viel hy hier en daer inde handen *ende* t'ghemoet van sijn oude calanten, roouers, en sulcke lantdt-schuymers. Wat dede hy? Schaemde hy hem van sijn habijt? Van sijn werck: van sijn veranderinghe van leuen, om haer-lieder segghen? Neen hy doch. maer hy bekeerdese selue tot een beter. *Ende* ghelijck hy van een moor wit geworden was: alsoo leerde hyse oock haer swart vel, en sondighe smetten af-legghen: *ende* braghtse met hem, *ende* maeckter oock heylighe heremijten af. Hy is een Heyligh, vermaert in deughden, wiens dagh comt den xxviii. Augusti.

Soo ist oock van S. Willem, Hertogh van Aquitanien, deur⁺ Sinte Bernardt totter eendrachtigheydt der H. Kercke, *ende* tot leedtschap van sijne sonden ghebraght zijnde. als hy sijnen staet, habijt, en leuen ghelaten heeft, een heremijt werdende: het harnas, t'welck hy teghen de eenigheydt der H. Kercke ghebruyckt hadde, nu uyt leedtschap en penitentie op sijn bloot lijf draghende, *ende* seer scherpelijck in grooter ootmoedigheydt leuende. Waert saecke dat hy daer op ghepast hadde, op t'ghene dat sijn vrienden, *ende* al de weerelt seyde: soo soude hy haest den ploegh hebben laten staen, *ende* om ghesien. Maer ter *contrarie* heeft hy selue vele andere tot sijn veur-nemen ghetrocken, *ende* een Orden inghestelt der Wilhelmijten, int iaer ons Heeren 1155. Soo moetmen int goedt voor-gaen, *ende* andere laten segghen soo't hun lust.

⁺*Surius tom. 1. Febr. 10. S. Willem.*

Ghebedt, om ghestadigheydt der deughden.

WAnt wy sonder v, o aldersoetste Iesu, niet goedts ghepeysen, beghinnen, noch min vol-commen en connen: maeckt ons vol-standigh in deughden: *ende* gheeft ons gratie soo alle beletselen te verachten: dat wy den wegh der saligheydt ombelemmert deur-wandelen, *ende* den loon der deughden ghenieten moghen. Amen.

Cap. XXXVIII.

*De drij vanden fel, welck zijne, die ons quellen?
De VVeerelt, t'Vleesch rebel: en den Prince der hellen.*

⁺HAdde den mensche Godt te vriende ghehouden, soo en soude hy gheen vyanden ghehadt hebben, dan den vyandt vander helle: ende die en hadde hem niet connen deeren. Maer als wy Gode weder-sporigh gheworden zijn, dan soo ist ons al teghen ghevallen, ende wy oock ons seluen lastigh gheworden. Dit seyt Iob aldus, uyt onser⁺ aller naem: *Peccavi. &c. Posuisti me contrarium tibi: & factus sum mihi metipsi grauis*: Ick heb ghesondight, ende ick ben, o Heer, v contrarie ghestelt: ende my seluen lastigh gheworden. ^{+Drij vyanden der sielen.} ^{+Iob.7.}

Al dat den mensche quelt ende tot sonde treckt, dat begrijptmen [A] in dese drij partiale vyanden: De Weerelt, het Vleesch, ende den Duyuel. Die ons oock van S. Ian Euangelist op een ander manier te⁺ kennen worden ghegeuen, aldus: *Omne quod est in mundo, Concupiscentie carnis est, Concupiscentie oculorum, & Superbia vitae*: Al dat in de weerelt is, oft t'is begheerlijckheydt des vleeschs, oft begheerlijckheydt der ooghen, (t'welck de weerelt seer wel bedieden magh) oft t'is hoouerdije des leuens: daer den duyuel den coninck en prince af is. ^{+1.Io.2.}

Want al zijn dit ghelijck die verscheyden legheren, elck een heyr op sy seluen maeckende, om van ons van alle canten strijdt te leueren: nochtans is den boosen gheest opper-veldt-heere, ende Prince van al. Ende sijnen toght, ende aenslaghe, wordt wel op de Chaldeen gheleken,⁺ daer van aldus int boeck Iob staet: *Chaldaei fecerunt tres turmas, [B] & inuaserunt camelos, &c.* De Chaldeen hebben drij troppen ghemaect, ende soo van alle canten aen-vallende, hebben de kemelen ghenomen, ende de knechten verslaghen. Daerom seght den seluen *Militia est vita hominis supet terram*: Het leuen vanden mensche opder aerden, is eenen strijdt. Dese weerelt is het veldt, daer den strijdt en slaghe gheleuert wordt: ons leuen, is den tijdt van vechten, ende de croone te verdienen: ende dan volghet den tijdt van ghecroont werden, veur die wel ghevochten sal hebben. Soo⁺ S. Paulus seght: *Nemo coronabitur, nisi legitime certauerit*: Niemandt en sal ghecroont worden, dan die wettelijck, en soot betaemt ghevochten sal hebben. ^{+Iob.1.} ^{+Iob.7.} ^{+2.Tim.2.}

De reysende kinderen van Israel in de woestijne hadden een gheduerighe oorloghe teghen haere vyanden: ende die verwonnen heb-

TRES CONIVRATIE ANIMAE HOSTES.38.

Quae nos infesto circumstant agmine pestes?
Mundus ouans: Sathanásque furens: Caroque intimus hostis.

*Die dry vianden fel, welcke synse; die ons quellen?
De weerelt: t Vleesch rebel: en den Prince der hellen.*

*Quel ennemy tache, Sans treue et relache, Sur nous trionfer?
La Chair fretillarde, Le Monde, et la darde, Du Prince d'enfer.*

bende, quamen sy int landt van beloften: soo ist oock met ons, gheduerende onse reyse van dit tegenwoordigh leuen. In welcken toght, wy vande rechter sijde, ende van de slincker sijde, van vele vyanden bestormt worden, die ons den inganck van ons beloofde landt des hemels [C] soecken te beletten. Maer, Gode lof, desen troost hebben wy, als s'menschens conscientie wel gherust is, soo is hy oock wel bevrijdt teghen al sijn vyanden: ghelijck een eghelken int midden der bassende honden, alst sijn scherpe burstelen op-stelt, ende hem daer mede int ronde bewapent.

Den strijdt die ons t'Vleesch leuert, is ons eerst-mael ghefigureert⁺ [D] gheweest in Eua, die Adam met soetigheydt tot ouer-tredinghe vant ghebodt Godts ghebraght heeft. Ten anderen, in dien Nabal, diet al stelde op ghemack, ende sy seluen wel te toeuen, voorts op de reste niet achtende: bot, onbeleeft, ondanckbaer, stuer, ende sy seluen met wulpscheydt, ende wellusten verlastende, en hem een onverwachte doodt causerende. Van wien des-haluen Abigail sijn huys-vrouwe seer wel seyde: *Stultus est Nabal, secundum*⁺ nomen suum: & stultitia est cum eo: Nabal is sot, volghende d'uytgheuen sijns naems: ende de sotheydt is met hem. Soo ist met het Vleesch: ^{+1.Reg.25.} als met d'een handt lieflijckheydt der bloemen ende cranssen aen-brenghende, ende met d'ander handt het helsche vier veerdigh hebbende, om v bedrieghlijck daer toe te helpen. Ghenoeughte nemende in alle wellustigheydt ende vermaeck: sonder eens te dencken, dattet al cort en verganckelijck is, t'welck hier ghenoeghlijck is: ende dat daer veur de pijnende ende de tormenten eeuwich zijn.

Goliath is oock een figure des vleeschs gheweest: die als eenen⁺ vleesschenen toren, den gheest, in Daudid ghefigureert altijds is rebellerende ende weder-staende, ^{+1.Reg.17.} met grooter verwaentheydt. Ist niet eenen claghelijcken strijdt, in welcken men niet vrij en is, oock van sijnen naesten vriendt, ende ghebuer, iae selfs inwoonder? Die binnen⁺ s'huys wonen, zijn eens menschens vyanden: die hy niet gheschouwen en can. Wat is eenen mensche naerder bestaende, dan sijn eygen vleesch en bloedt? ^{+Mich. 7.} Dies gheeft hy de selue voetsel, beschudtse en beweertse van quaedt en van ^{Matth.10.} ongherief: met hem int selue bedde te slapen liggende, met een cleedt deckende, aen een tafel settende, ende altijds met hem draeghende, slaept hy, waect hy, waer hy is oft wat hy maeckt: ende nochtans veur vyandt moet verkennen en houden. Seyt S. Paulus: Ick weet wel, dat in my, dat is, in mijn⁺ vleesch, gheen goet en woont.

Ende van waer comt ons doch dese vyandtschap? uyt de sonde van Adam. Soo ^{+Rom.7} wy in Adam Gode onghelooft zijn gheweest: soo hebben wy veur punitie, onder vele andere katijgheden, oock

dese ghewonnen, dat ons vleeschs quade gheneghentheydt haer oproert teghen den gheest. Dit verclaert den heylighen Apostel aldus:⁺ *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae*: Ick sie en ghevoele, datter een ander wet in mijn leden is, die de wet des gheests weder-sporigh is. Ende deur sulcks roept hy, onser aller allenden in hem beclaghende: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* O ick katijuigh ende ongheluckigh mensche, wie sal my van dit steruelijck ende doodelijck lichaem verlossen? Dat dit menigh mensche wel aendachte, hy soude al anders op sijn hoede zijn, ende soo niet met eten en drincken, ende met alle manier van wellustigheydt hem in duysent perijkelen stellen. Noch en soude desen⁺ vleesch-pot, daer de dootd in sit, (soo de kinderen der Propheten tot Eliseum riepen) soo altijds sijnen vollen brandt gheuen: noch olie int vier ghieten: maer soude lieuer met wateren van tranen en penitentie, soecken te blusschen: oft t'houdt en t'voetsel vant vier, deur matigheydt en abstinentie, te onttrecken: oft oock den pot vanden viere nemende: midts haer seluen uytten gheselschape, ende oorsaecken des weerelts vertreckende, een abstract leuen aennemen. Oft anders sullen versekert zijn, van met desen onsuyueren brandt te verdolen inden helschen brandt.

⁺Den tweeden vyandt is de Weerelt: die ons oock al bedrieghelijck [E] aen comt: als met d'een handt schoone daghen, schatten en hoogheydt aen-wijssende: maer met d'ander, bedecktelijck aermoede, verdriet, slauernije, ende alderley katijuigheydt toe-brenghet: haer leelijck swart aensicht met een schoon maschere vermommende, om ons te beter te bedrieghen. Hier van sullen wy luttel ter deser plaets vermellen, om dat wy dit breeder verhandelen moeten int lxxv. Capittel, en sommighe ander nae-volghende.

By de Weerelt werdt verstaen de boosheydt, valscheydt, ijdelheydt, ende sotheydt vande menschen die sulcks beminnen: iae die menschen selue zijn de weerelt. Van welcke, aenghesien dat den boosen vyandt t'hoofd is, soo heet hy den Prince des Weerelts, dat is, der boose⁺ ende weereltsche menschen. Aldus vraeght S. Augustijn: *Quare peccators nomine mundi appellantur? Quia dilectione mundi inhabitant mundum*: Waerom heetmen de quae menschen de weerelt? Om dat sy metter liefde des weerelts de weerelt bewoonen.

De weerelt bevecht ons wonderlijck: te weten, met lacchen, schoon-spreken, veel belouen, wel toeuen, prijsen, ende eere bewijzen. Daer van wel de figure was, Ioab, Amasam sijnen broeder by den kinne nemende en cussende, ende met eenen, onverwacht, bedecktelijck⁺ de steke des doodts gheuende, segghende: *Salve mi frater*: Weest ghegroet, o mijn broeder. Soo oock Iudas, met eenen cus onsen

Saligh-maecker vercoopende, verradende, *ende* leuerende. Als doet de weerelt, met al haer schoon-spreken schoon voort-doen, met al haer prijzen, smeecken, en belouen: als met eenen gheveynsden cus den onbehoeden mensch verradende, ende ter eeuwigher dootd brenghende. Elck sie toe: want tegen sulck eenen bedeckten vyandt hem te wachten, dat is qualijck doenelijck. Soo S. Augustijn seyt, soo ist. *O munde immunde, fallax, & proditor! Nunquid non periculosior*⁺ es blandus, quàm molestus? Nunquid non magis timendus es dum allicis, quàm dum spernis? O onsuyuer Weerelt, bedrieghelijck, en verradigh! Zijt ghy niet sorghelijcker als ghy smeekt, dant als ghy lastigh valt en dreyght? Zijt ghy niet veel meer te vreesen, als ghy aen-lockt, dan als ghy verstoot en versmaedt? *Ende* soo doet sy, als sy met lieflijckheydt niet en wint, dan stelt sy haer tot ghecken, tergen, verwijden, beschimpen: *ende* ten lesten tot openlijck vervolghens toe. Als met t'vosse-vel niet gaen en wilt, dan treckt sy t'leeuws-vel aen. Ende als-dan is een mensche beter daer af bevrijdt, als de weerelt hem lastigh valt ende benijdt.

⁺*Augustin. serm.31. ad frat. in cremo.*

Daerom, gheen beter middel, om van de weerelt niet bedroghen noch verwonnen te worden, dan datmen die lieuer sie teghen te hebben, dan mede. Want als-dan is men versekert, dat de weerelt ons vyandt is, soo sy euen wel altijdts is: *ende* dat wy Christum te vriende hebben: diet ons veur-seyt, ende daer mede ghetroot heeft, aldus: *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit*: En⁺ weest niet verwondert: ist dat de weerelt u-lieden haet: weet, dat sy my eerst behaet heeft.

⁺*Ioan. 15.*

Den derden vyandt is den Duyuel, die hem als Prince met het⁺ [F] Vleesch ende met de Weerelt behelpt, om ons tot sonde ende alsoo totter verdoemenis trecken. Dit doet hy eerst-mael, met quaedt ingheuen: ten tweeden deurt quaedt behaghen: ende ten lesten met consent int herte, om t'quaedt te vol-brenghen. Het welcke, alst in groote saecken gheschiedt, dood-sonde is: al en wierdt metten wercke niet vol-comen. Maer de cleynheydt der saecke, oft eenighe circonstantie verminderen somtijds de sonde, dat sy maer daghelijcks en zijn.

⁺*Den Duyuel. III.*

Hier uyt moghen wy ghenoech sien, dat wy niet al te gherust slapen en moeten: maer als vrome soldaeten en krijghs-knechten, goede wacht houden, ende toe-sien aldermeest daer wy weten dat ons casteelken cranckst is: want den vyandt oock daer altijdts meer op uyt is: ghelijck ervaren capiteynen pleghen in hun aenslaghen te onder-houden.

Want den boosen vyandt heeft dat veur costuyme, de ghenegentheyt van een ieghelijck te aenmercken, *ende* meest elcks cranckheydt:

aldaer oock meest pooghe doende om te bestormen *ende* in te nemen: al soude hy oock op ander, stercke, *ende* wel-bewaerde canten loos-alarm doen: om als-dan den mensch, daer hy onsterck is *ende* hulpeloos, te bevechten *ende* te verweldighen.

⁺Dese vyandt heeft al de conditien, diemen in vyandt pleeght te vreesen. Hy is al-veur een oudt costumier, *ende* heuet nu omtrint de ses duysent iaeren ghedaen. ^{+Conditien des vyandts.} Hy is loos en sterck: want al sijn natuerlijcke gauen, die hy hadde als engel in sijn schepsel: die zijn hem gheheel ghebleuen. Hy is quaedt en hoouerdigh, *ende* des-haluen groot van presumptie en vermeten, stout van begripe, *ende* hard-neckigh int vervolgh. hem niet vermoedende, noch t'vel verlatende, al wordt hy oock dickmael verstooten en verwonnen. Hy is nijdigh, argh, *ende* onbeschaemt.

⁺Maer, niet teghen-staende al dit, behoudens goede wachte, toesicht, *ende* toe-vlucht tot hem, onder wiens vendel des H. Cruys wy ons int heylich doopsel hebben laten aen-schrijuen, dat is Christus Iesus, soo en moeten wy nommermeer den moedt verloren geuen: Want, stercker is hy die met ons is, dan die ons teghen is. ^{+Hulpe teghen onse vyanden.}

⁺Daerom seght wel den H. Apostel Paulus: En gheeft den duyuel gheen plaets: Houdt v cloeck, en wijckt niet. Iae dat meer is, S. Iacob seght aldus: Weder-staet den vyandt, *ende* hy sal van u-lieden wegh loopen. Wat soude iemandt min connen ghedoen, dan staen? niet wijcken? En dats ghevochten: dats victorie vercrijghen. Want, den vyandt is ghelijck den Crocodijl: den welcken is eenen grooten water-draeck van de riuiere Nilus, oock te lande leuende. Desen heeft sulck een conditie, dat hy naer-loopt de ghene die wegh loopen: maer ist dat iemandt staet, iae dat meer is, hem den tandt keert *ende* inloopt, dan loopt hy selue wegh. Daer op comt wel te pas dat S. Peeter seyt: Den vyandt loopt rondts om, als eenen briesschenden leeuw: maer veur remedie *ende* alderbeste weire, seght hy⁺ daer by: *Cui resistite fortes in fide*: Weder-staet hem, sterck int ghelooue. Ons ghelooue is, dat Christus hem verwonnen heeft, *ende* sijn macht benomen: soo dat hy ons niet hinderen en can, het en zij dat wy hem tot quaedt eenigh consent gheuen. ^{+Eph.4.} ^{+1.Pet.5.}

Want als hy hem ouer-gaept heeft, *ende* ouer-beten in Christo, hem de doodt ten onrechte aendoende: dan heeft hy soo al sijn tanden ghebroken (by maniere van spreken) dat hy nu tandeloos zijnde, ons niet bijten en can: dat is tot gheen quaedt bedwinghen: maer en can niet anders, dan metten lippen spelen, vleyen en smeecken: ons met soetigheydt *ende* bedrogh aen-lockende tot quaedt. Ende aenghemerckt dat dat van ons consent, *ende* vrijen wille moet comen: soo en isser anders gheen weere van doen, dan met Godts gratie goede

wacht houden, téghen-staen, ende niet consenteren. Ghelijck eenen⁺ hondt die gheketent light, al greinsde hy, al bies hy, al crijsel-tande hy, en al bete hy van quaedtheydt sijns selfs back-huys totten bloede, al scheen hy ons op te willen vliegghen, ende te verscheuren: nochtans zijn wy versekert, dat hy ons niet deeren en can, alsoo langhe als wy hem niet naerder en gaen, dan sijn keten streckt. Ist dat wy ghebeten worden, dat wordt ons met rechte gheweten: want het is onse schuldt, ende onsen vrijen wille, dat wy ons onder sijn macht begheuen.

⁺*De vyandt als eenen gheketenden hondt.*

Daerom ist datmen altijds raedt in alle tentatie tot sonde, int beghinsel toe te sien, ende te weder-staen: want daer ligghet al aen: sonder t'welck, de rest niet licht om schouwen en is. Dit leert ons S. Isidorus noch met een ander ghelijckenis: *Serpens est lubriucus*:⁺ *cuius si capiti, hoc est, primae suggestioni, non resistitur; tocus in intima cordis, dum non sentitur, illabitur*: Den vyandt als een serpent, is seer sleerigh en glat: wiens hoofdt, dat is, d'eerste quaedt ingheuen, ist datment niet en wederstaet: soo sluypst hy gheheel binnen, tot int diepste des herten: ende men werdet niet gewaer dan alst te spae is.

⁺*Isidorus li.3.cap.5. de sum. bono.*

Goede toe-sicht dan is noodsaeckelijcker dan groote cracht en⁺ sterckte. Want ghelijckmen deur een goede ghetrouwe schildtwacht, met in tijds toe te sien, ende den vyandt t'ontdecken, meer doet, danmen met duysent mannen soude, als den vyandt nu tot in de poorte ware: Alsoo oock, met in alle becinghen in tijds op sijn hoede te wesen, ende alarm te roepen: dat is, sijn hert tot Godt op te heffen, met bidden, ende bequame hulp en middelen daer toe te wercke te stellen: daer mede doetmen meer, dan met al dat moghelijk is, als men nu t'quaedt eenighen inganck totter heren, deur t'consent, oft oock alleen deur het behaghen ghegeuen heeft. Als den vyandt noch op t veldt is, ende van vers ghesien wordt, met eenen clop, slaggh, oft trompet, canmen hem doen vertrecken: maer als hy eenen voet in de poorte heeft: wat cost het sins, bloedts, en arbeydts, eermender te rugghe can doen uyt-keeren? want meestendeel ist al verloren, als soo verre ghecomen is.

⁺*Goede vvachte van noode.*

Ende ghelijck het oock ghebeurt, als den vyandt met ghesloten⁺ brieuen eenighe stadt oft sterckte soeckt tot wantrouwigheydt ende onrechtigh ouer-comen, tot hem te verwillighen, ende te winnen: den besten raedt is, die brieuen niet open te doen: maer ghesloten, en soo sy zijn, int vier te worpen: ende den bode te dreyghen op de galghe, ist dat hy met sulcks meer voorts comt. Alsoo is het sekerste, ende best gheraden, de eerste aenvallende smeeckelijckheydt der becinghen niet eens selfs te willen besien: Want beghint ghy den

⁺*Brieuen van verraedt ontdeckt.*

schoonen specieusen tijtel ende loflijk op-schrift te lesen: ghy sult voorts becoringhe krijghen, om open te doen: Ende dan, beghint ghy de groote beloften te lesen, ende fenijnighen bedrieghelijcken lof en prijs van v seluen, met alsulcke ander aantreckelijcke saecken: ghy sult v bedroghen ende ghevanghen vinden, *ende* soo al soetkens int quaedt consenteren.

Daerom, als sulcks te veur-schijne comt, int herte oft sin, worpt die brieuen van smeeckende tentatien, noch ghesloten zijnde, sonder eens een oogh op te slaen, int vier vande liefde Christi Iesu. Dreygt voorts oock den bode op te hanghen, soo waer, en wanneer hy noch meer met sulcken verrader-stuck voorts quaem. dat is: Dreyght v quade en bedrieghelijcke sinnelijckheydt, die v sulcks aen-brenghet, met penitentie te castijden, ende aent Cruys Christi deur goetd afsteruinghe te naghelen: op dattet haer niet meer en luste, den vyandt uwer saligheydt, in sulck een verraedtschap ghedienstigh te wesen, maer ten dienst Christi stae.

⁺De loose bedrieghelijcke Crijch-vonden des vyandts, moeten oock wel deur-kent *ende* ghewacht worden. Want somtijds den vyandt verthoont hem in cleynen ghetale: de meeste macht in abuicken achter eenighen bergh oft bosch schuylende: ende als men hem dies te onbedachtelijcker aen-comt, soo laet hy de menighe voorts comen, ende al ouer-vallen. Soo dede Diotimus, teghen die van Lacedemonien: Cesar teghen de oude Franchosen, ende meer andere. Men moet den vyandt niet te seer vreesen, noch te seer cleyn-achten, oft versmaden. Somtijds sal hy de vlucht ghebaren en veysen: om v soo uyt te locken: ende als hy v heeft daer hyt sochte, dan keert hy hem met ghewelde van veuren: ende andere die verborghen laghen vallen v aen van achter. Soo dede, in goede, Iosue teghen die van Hay: Israel teghen Benjamin, die sy van Godts-weghe straffen wilden. Somtijds sal den vyandt met een schijn van groote maght en menighe, den anderen een vrees aeniaghen. Soo heeft den boosen gheest aen Sint Anteunis oock wonderbare op-loopen ghedaen: als oock aen S. Hilarion, ende meer andere: soo hy onsienelijck noch daghelijcks doet, met menighe van tentatien, ende grouwelijcke invallinghen. Maer het sorghelijckste is, als den vyandt sulck eenen mensch met te groote dapper vreesselijckheydt, bangigheydt, en cleyn-moedigheydt verrascht, eermen hem wel can bedencken: t'welck al tot meerder verdienste comt, als mender gheen consent toe en gheeft. Altemets nemt den Vyandt het veldt-teecken, oft oock t'vindel van partije: iae meest de lose, als gheschieden can: om int⁺ aencomen veur vriendt gherekent te worden. Soo heeft Darius ghedaen, de wapen-rocken der versleghene vyanden sijn volck aen-

⁺*Chrijghvonden des vyandts.*

⁺*Polyan.li.1.*

treckende, ende soo op d'ander deel der vyanden seyndende. Soo doet onsen vyandt oock, hem niet alleen ghelatende, al oft hy onse ruste, wel-vaert, en saligheydt sochte, soo hy deur t'serpent aen Eua seyde, en raedde als vriendt: maer oock hem somtijds veranderende in de ghedaente van eenen engel des lichts. Soo vertoonde hy hem aen S. Iuliana, daer sy inden carcker lagh: segghende dat Christus hem ghesonden hadde, om haer te waerschouwen, dat sy lieuer den af-goden sacrificie doen soude, dan al die sware tormenten te verwachten, daer sy sekerlijk in blijuen soude. Iuliana verbaest⁺ int aen-comen ende vremdt aen-spreken, haer tot Godt keerende, om onder-recht te worden in sulcken bedeckten aen-slagh: heeft terstondt van Godt verlicht ^{*+Marul.li.5. cap. 7.*}
^{*S. Iuliana.*}
gheweest, ende versekert vanden loosen truck des vyandts. Soo heeft sy hem ghefact, ghebonden, en wel dapper gheslaghen, in sulcker voeghe als hy hem vertooghde, ende soo met confusie en schandighen af-danck verstooten. Soo heeft den boosen gheest al de practijcken en loose treken vast, die oyt in krijgh-handel te lande, of ter zee, is ghehoort gheweest. Maer den goeden Christen, op Godt sijn betrouwen stellende, deur-comt het al: triumpherende ouer t'Vleesch, Weerelt, en de Duyuel.

Ghebedt teghen de drij vyanden onser sielen.

O Coninck der coninghen, ende Heere der heer-crachten, ick worde bevochten, en lijde gheweldt van alle canten: De Weerelt wilt my verheeren, t'Vleesch rebelleert, ende de Duyuel wilt den meester maecken: Helpt my, o Godt, dat ick den gheduerighen strijdt van dit leuen, soo wettelijck deur-comen magh, dat ick de croone der hemelsche glorie versekert zij. Amen.

Cap. XXXIX.

Wat hulpe vinden wy, teghen alsulcke iacht?

Godts gratie: VVille vry: en dan, d'Engelsche vvacht.

⁺Wonderlijcke groote goedtheydt Godts: dat hy ons, [A] int midden onser vyanden, niet hulpeloos ghelaten en heeft: maer van als dat ons tot behoerlijcke weere van noode is soo veur-sien: dat wy, om de waerheydt te segghen, kennen en belijden moeten, dat den strijdt en al onse vyanden die wy hebben, ons meer tot oeffeninghe van onse gheestelijcke wapenen dienen, *ende* tot meerder oorsaecke van triumphante victorie, ons van Gode ghegeuen zijn: dan tot onser eenighe schade oft verlies. Soo sy alle ontwijfelijk by experientie bevinden, niet alleen, die desen strijdt salighlijck deur-comen zijnde, nu int ghebruyck der croonen ende triumphen zijn, die sy als victorieuse vechters verdient hebben: maer oock die hier noch in de strijdende kercke zijn, noch onseker wesende van de victorie.

⁺*Drij hulpen teghen onse drij vyanden.*

Daerom moeten wy wel ghemoedt zijn, *ende* van t'bloedigh, deurscheurt vendel des H. Cruys niet scheyden, noch af-wijcken: maer⁺ segghen cloeckelijck met Iob: *Pone me iuxta te; & cuiusuis manus pugnet contra me*: Stelt my, o Heere, neffens v: *ende* dat elcks handt tegen my vechte. Als oft hy seyde, ghelijckmen soude segghen: Stelt uwen voet byden mijnen: *ende* come die comen wille. Diets ⁺ lust, die plucks. Ghelijck den Prophete Isaïas seght: *Stemus simul: quis est aduersarius meus?* *accedat ad me*: Laet ons, o Heer, tsamen staen, en voet houden: laet sien, wie is mijnen vyandt? dat hy come: het sal hem ghelden. D'welck met clare woorden den Apostel Paulus⁺ seyt: *Si Deus pro nobis; quis contra nos?* Is Godt met ons, wie magh ons deeren? Godt is sekerlijck met al de ghene die met hem zijn: dat is, die met hem wel sien te staen.

⁺*Iob.17.*

⁺*Isa.50.*

⁺*Rom.8.*

⁺Nu dan de vraghe is: *Wat hulp hebben wy, teghen sulcke iacht?* dat is, teghen alsulck ghespouw van vyanden: als de Weerelt, t'Vleesch, *ende* den Duyuel. Dit sullen wy hooren, hadden wy eerst reden ghegeuen, wat dit wordeken [*iacht*] te beduyden heeft. Hier mede werdt te kennen ghegeuen, sulck alst waerachtigh is en luydt: *ende* sooment pleeght te ghebruycken, veur alsulcke dinghen, die wat schijnen te wesen, maer inder waerheydt, al niet oft luttel te bedieden hebben, alsment wel insiet *ende* verstaet. Ghelijckmen soude moghen segghen, van al de Geuse macht en iacht, te ghelijcken by des Catholijcks Conincks gheweldigh vermoghen, als wy ons hielden soo wy

⁺*Snoodtheydt der vyanden.*

TRIPLEX CONTRA HOSTES ANIMAE PRAESIDIUM. 39.

Quod miseris tutamen erit, discrimine tanto?
Gratia: Libera Mens: et praestitis Alitis arma.

*Wat hulpe vinden wy teghen alsulcke iacht?
Godts gratie, Wille vry: en dan d'Enghelsche wacht.*

*Hé Dieu! quel remede, Quel secours, quelle aide, Encontre ce Camp?
La grace du Pere, L'Ange tutelaire, Et l'Arbitre franc.*

behoorden: ende den vyandt deur onse slappigheydt ende cleyn herte, ende meesten-deel deur onse sonden, soo veel voetsel, moedt, en veur-deel niet en gauen, soo wy dick-mael doen: *ende* soo maecken dat hun saecken en voere, al wat schijnen te wesen: ende oock somtijds soo vele zijn, dat sy ons spel maecken, en werck leueren: daert anders, inder waerheydt, alst al wel besien wordt, al maer een iacht en ghespouw van volckskén en is, dat nerghens toe en deught, dan om quaedt mede te doen, ende de goede te quellen.

Nu hoort, wal hulpe dat wy tegen alsulcken iacht en maght van dese drij vyanden hebben. De wapenen veur al, van eenen Christenen [B] camper, soo die S. Paulus beschrijft, zijn dese volghende: *Accipite⁺ armaturam Dei*: Nemt Godts wapen aen. Stet ghegordt metter waerheydt: aen hebbende den rinck-culder der ^{+Ephe.6.} rechtveerdigheydt, gheschoeyt ten bereedtsel der Euangelie van paeyse, metten schildt des gheloofs, en t'helmet der saligheydt, ende met het sweerdt des gheests, *etc.*

Dit zijn al noodelijcke conditien van een goet Christen: dat hy⁺ hem veur al vast in de waerheydt houde: als oft hy daer in ghegordt ware: *ende* soo met wercken ^{+Wapenen eens Christen ridders.} der rechtveerdigheydt en deughden becleedt, als met eenen rinck-culder, die van veel maelgien in een ghevlochten is: Ende soo bereedt tot het beleuen vant heylich Euangelie, als die gheschoeyt staet, bereedt om te gaen. Ende met de vastigheydt des gheloofs, soo teghen alle kettersche en duyuelsche vierighe schichten en tentatien hem wapenende, als oft hy met eenen schildt ouer-deckt ware. Ende soo sijn hooft, en siele saligheydt in als beweurende, als oft hy met eenen helm oft storm-hoedt bevrijdt stonde. Maer, want eenen vromen campignoén, niet alleen weer-biedende wapen en moet hebben, maer oock die selue slaghen leueren, *ende* den vyandt aen-vallen magh: soo moet hy oock met het sweerdt vande ghetrouwe hulpe en by-standt des H. Gheests veur-sien wesen. Ende oock bouen al dit, goede hulp hebben in sijnén noodt.

Boven dese wapenen, soo hebben wy drij hulpen, al-hier in d'antwoorde⁺ ghestelt, te weten, de gratie Godts: Vrijen wille: ende bystandt [C] der engelen. Onder de ^{+Gratie Godts: I. Hulpe.} gratie Godts, werdt verstaen en begrepen, al de hulpe, die wy van Gode krijghen, teghen de vyanden onser saligheydt: het zij deur de H. Sacramenten, t'zij deur ons ghebedt, het ghebedt der H. Kercke, der Heylighen inden hemel, ende haer-lieder verdiensten: oft oock in wat maniere dattet zij, dat ons Godt troost, helpt, oft verlost: volghen t'segghen van den Prophete Daud: *Domine, quid multiplicatie sunt, &c. Tu autem susceptor⁺ meus es*: O Heere, hoe seer zijn sy vermenighvuldight die my quellen? Hoe vele staender teghen my op! Vele segghen tot mijn siele *ende* ^{+Psal.3.}

van my: hem en staet gheen saligheydt oft verlossinghe van sijnen Godt te verwachten. Maer ghy, o Heer, zijt mijn toeverlaet, ende die my ontfanghen sult: ghy zijt mijn glorie, ende die my t'hoofd^t op-houdt en verheft. Op een ander plaets seght hy:

Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo; consolationes tuae saetificauerunt animam meam. Naer de menighe der droefheden mijns herten, soo hebben oock v menigherleye vertroostinghen mijn siele verblijdt. ^{+Psal.93.}

Soo ick dan te veuren seyde, de hulpe der gratie Godts is menigh-vuldigh, soot hem bequaemst dunckt, naer den eysch des noodts, ons deselue te verleenen: deur wat middel dattet zij, dat men inde H. Kercke pleeght te become. Van dese gratie seght ⁺ S. Paulus: *Omnia possum, in eo qui me confortat.* Ick vermaght al, in hem die my versterckt. Ende daerom, soo hy dickmael ghebeden hadde, dat hem de ^{+Philip.4.}

quellinghe des vleeschs soude af ghenomen werden, creegh hy veur antwoorde: Het zij ende het is v ghenoech, Paule, dat ghy mijn gratie hebt: want de deughdt ende Godts cracht werdt in cranckheydt gheglorieert ende verheught: om de gratie wille, die hy daer by, ende uyt die oorsaecke der cranckheydt creegh. Ick sal, seyt hy, my gheerne in mijn cranckheden verheugen, op dat de cracht Godts in my woone. *Cùm enim infirmor, tum potens sum.* Want als ick cranck ben, dan word' ick vrome. Dit selue seght⁺ den heylighen bisschop ende leeraer Ambrosius: *Christiana infirmitas, fortitudo est.* De Christelijcke cranckheydt, is sterckte. Ghelijck oft een cleyn ^{+Ambros.ser.25.}

kindt, t'elckent alst in noodt soude wesen, terstondt gheholpen wierde van eenen vromen man, (die dat kindt te bewaren hadde, ende te beschermen) stercker soude zijn in eenighen aen-stoot, dien man te hulpe hebbende, dan alst alleen waer, sonder oock eenighe teghen-spoedt: alsoo ist met ons: deur de veur-comende, bystaende, ende toe-comende gratie ende hulpe Godts. soo dat wy meer winnen in onse cranckheydt, met Godts gratie versterckt wordende, dan dat wy sonder de gratie des Heeren connen in alle onse cracht, wijsheydt, en vermoghen. Daerom seght S.

Augustijn seer wel:⁺ *Homo tunc peccatis vincitur, dum viribus suis iustè viuere conatur, sine adiutorio liberantis gratiae Dei.* Als-dan wordt den mensche deur ^{+Augustinus super epist. ad Rom.} de sonde verwonnen, als hy deur sijn eyghen macht oft vermoghen, meynt rechtveerdelijck te leuen, sonder de hulpe van Godts gratie, die hem helpen en verlossen moet. Maer die de gratie Godts waer nemt, eerst deur welcke hy ons mede veur-comt, ende dan daer hy ons mede vervolghens bystaet, ende die niet en verlaet, die is onwinnelijck.⁺ Soo Sint Ian Gulde-mondt betuyght: *Gratie Dei inui-*

^{+Chrysost super Genes.}

ctos effecit: De gratie Godts maeckt den mensche onuerwinnelijck. Ende noch meer: *Gratia Dei murus inexpugnabilis*: De gratie Godts is als eenen muer of veste, niet om verwinen. Daerom seydt den cloecken ende wel-ghemoedden Christene, metten Prophete Daud: *Si consistant aduersum me castra: non timebit cor meum*: Al⁺ stonder eenen legher teghens my, [D] De tweede hulpe hier ghenoeft, is den Vrijen wille. ^{+Psal.26.}

Deur den⁺ welcken (soo wy int veur-gaende Capitel gheseyt hebben) met Godts hulpe en gratie, wy het quaedt laeten en schouwen moghen, ende t'goedt doen. Soo dan, ^{+Vrijen vville;} aen-ghesien dat onsen vyandt, wie hy is, ons niet hinderen en can, het en zij met ^{II. Hulpe.} onsen danck ende vrijen wille: Soo ist seker, dat den vrijen wille met Godts gratie gheroert ende gheholpen, een goedt corselet, oft harnasch is, ter preuue ghemaect, om ons teghen alle quade aen-stooten, ende op looppen te beschudden: ende om schot-vrij te staen, in ons vyandts teghenwoordigheydt. Soo dattet des-haluen waerachtigh is, dat S. Ian Gulde-mondt seght, ende houdt staende: *Nemo leđitur, nisi à seipso*:⁺ Niemandt en wortter ghequetst, dan van sy seluen.

[E] Van de vrijheydt des wills, cracht, ende bediet des hamers, die sy in de ^{+Chrysost.} handt heeft, siet breeder int xliij. Capitel: daer vande drij crachten der sielen verhandelt wordt.

[F] De derde hulpe teghen onse vyanden, is Engelsche wacht. Van⁺ dese sullen wy int nae-volghende Capitel eyghentlijck spreken: uyt oorsaecke, dat den dienst ^{+Goeden engel; III. Hulpe.} ende by-standt onser goede engelen, wel een Capitel besunder vereyschen: tot beter kennis, van soo groote wel-daedt, die ons van Godt daer deur gheschoncken wordt.

Ghebedt om hulp inden gheestelijcken strijdt.

GHy hebt gheseyt, o ialoers lief-hebber onser sielen, Die met my niet en is, die is my teghen: Ick wil mijnen voet byden uwen stellen, want ghy eenen stercken helper zijt. Sterckt mijnen wille, verleent my v gratie, ende wilt my aen mijnen goeden engel bevelen: soo en mach my noch weerelt, noch vleesch, noch helle deeren. Amen.

Cap. XL.

*Vat doet den Engel meer; t'onser hulp en verstercken?
Hy verschoont veur den Heer; ons ghebedt ende vvercken.*

⁺Midts dat de vraghen *ende* antwoorde alleen van de engelen spreken, soo sullen wy hier by brenghen t'ghene dat den dienst *ende* hulpe der enghelen t'onse-waert aengaet. Te meer, om dat menighe menschen niet vele binnen den iaere daer op en dencken, noch eens, by auonture, binnen hun leuen haeren goeden engel te hulpe roepen: t'welck een groote onbekentheydt is, ende schadelijck in soo sorghelijcken strijdt. ⁺*Dienst der goede Engelen.*

Den H. Leeraer S. Hieronymus begrijpt in een sententie, het principale dies aen-gaende: ende vermaent ons met eenen, tot een groot waer-nemen ende danckbaerheydt veur Godt, ende veur onsen goeden-engel. Hy seght aldus, wel weerdt in alle Christenen herten⁺ te drucken: *Magna dignitas animarum, vt vnaquaeque habeat ab [A] ortu natiuitatis, in custodiam sui, angelum deputatum*: Het is een teecken van grooter weerdigheydt, ende edelheydt van onse sielen: dat elck van die, van des gheboortens oorspronck af eenen engel heeft, van Godt tot haerder bewaernisse toe-geschickt. Dit versekert ons onsen Saligh-maecker selue, als hy soo grouwelijck beval, datmen de cleyne kinderen gheen quaedt exempel en soude gheuen, noch ontstichten,⁺ oft eenigh onghelijck doen. Soo seyt hy: *Angeli eorum in caelis semper vident faciem patris mei, qui in caelis est*: Haer-lieder engelen [B] in den hemel, sien alijds het aen-schijn mijns vaders, die in den hemel is. Als oft hy segghen wilde; De engelen, die de kinderen van Godt toe-geschickt zijn, tot haer-lieder wel-vaert *ende* bewaernis, die zijn oock met eenen alijds in Godts teghenwoordigheydt, ghereedt om ouer v te claghen, *ende* recht van Godt te versoecken, *ende* ten stondt te wreken, ist dat ghy de selue cleyne kinderen onghelijck⁺ verght. Dit gheeft oock S. Paulus te kennen, als hy seght: *Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium missi, propter eos, qui haereditatem capient salutis?* Zijnt niet al ghedienstighe, *ende* behulpsamighe gheesten, ter hulpe *ende* dienst ghesonden, veur de ghene die de erfue der eeuwigher saligheydt ontfanghen sullen? ⁺*Hieronym. super Matt. lib.3.*

⁺Desen dienst der engelen beghint vande gheboorte van elck mensche, tot dat hy is daer hy eyndelijck *ende* eeuwelijck blijuen sal, helle oft hemel. Soo langhe het kindt in sijns moeders lichaem is, soo wordet bewaert van dese moeders goeden engel. Ende al is den men- ⁺*Matth. 18.*
⁺*Hebr. 1.*
⁺*Dienst der engelen, van vvaer hy begint.*

TRIPLEX ANGELI TVTELARIS OFFICIVM. 40.

Ecquâ aliâ nobis ope custos Aliger adstat?
Acta Deo, nostrâsque preces, patronus adornat.

*Wat doet den Enghel meer, tot ons hulp', en verstercken?
Hy verschoont voor den Heer, ons ghebedt, en ghewercken.*

*Quell' aultre assistance, Nostre insuffisance, De l'Ange reçoit?
A Dieu il presente, L'oraison feruente, Et tout oeuvre droit.*

sche quaedt, nochtans en wordt hy nommermeer van sijnen goeden engel in dit leuen verlaten.

Der engelen dienst is principalijck in drij dinghen ghelegghen. Ten⁺ eersten, sy zijn ons bewaerders *ende* leyds-mannen, gheduerende desen wegh ons leuens. Ten ^{+Goeden enghel leydsman.} tweeden, gheuen ons goeden raedt, ende helpen ons in ons ghebedt, ende goede wercken. Ende ten derden, sy beschermen ons teghen al dat ons hinderen moght.

Vant eerst hebben wy een schoon figure int oude Testament, van⁺ den engel, die deur t'bevel Godts, t'volck van Israel deur de wildernis leydde, tot dat sy int landt ^{+I. Dienst des engels.} van belofte quamen. By nachte een groot licht veur dragende, al-daer sy gaen moesten; *ende* by daghe, teghen de hitte der sonne, met een wolcke beschuddende: oock soo veur gaende, alst tijdt was op te trecken: *ende* staende, alst tijdt was legher te slaen: dat volck Godts in als helpende *ende* beschermende. Dat wast dat Godt Moyses beloofde: *Ecce, ego mittam angelum⁺ meum*: Siet, ick sal mijnen engel senden, die v veur gaen sal, *ende* die v beware opden wegh: *ende* v in-leyde totter plaets, die ^{+Exod. 14. & 23.} ick v bereydt hebbe. Wat moghten wy claerder bediedt hebben, vant officie, *ende* dienst van onsen goeden engel: dat hy ons oock soo doet in onse reyse ons leuens, deur dese wildernisse, tot dat wy comen ter plaetse hier bouen, die ons Godt bereydt heeft?

[C] Hoort nu, hoe wel dat oock desen goeden dienst, inde gheheele historie⁺ van Tobias, veur ooghen ghestelt wordt: soo int ghenesen vanden blinden ouden ^{+Tob. 5. & 7.} Tobias, als int leyden, dienen, beschermen, *ende* ghesondt t'huys brenghen vanden ionghen Tobias, sijnen sone. T'welcke hy al selue seer danckelijck aen sijnen vader verhaelt, als hy vraeghde, *ende* sorghvuldigh was, waer mede sy dien ionghelinck (soo sy noch niet en wisten dattet den enghel Raphael was) sijnen goeden *ende* ghetrouwen dienst best soudent moghen verghelden, oock met de helft van al haer lieder goet, kennende dattet noch vele te luttel was. Soo verhaelt den ionghen Tobias aen sijnen vader, al de weldaden, die hy van Raphael ontfanghen hadde, aldus: Vader, hoe⁺ sullen wy hem al verghelden? Hy heeft my ghesondt gheleydt, *ende* t'huys ghebraght; hy heeft het gheldt gaen ontfangen, daer ghy my om sondet tot ^{+Tob. 12.} Gabelum, *ende* al mijn saecken seer wel besorgt: hy heeft my een huys-vrouwe doen hebben: *ende* heeft den boosen vyandt bedwonghen, aen haer niet te comen: hy heeft haer ouders groote [F] vriendtschap en blijdschap aen-ghedaen. Ende my heeft hy, opden wegh, vant verslinden des vischs bewaert, *ende* verlost. V heeft hy t'licht des hemels wederom doen sien: *ende* wy zijn deur hem met alderley goet vervuldt, *etc.* Dus verre Tobias.

Hoe is moghelijck dat iemandt claerderen spiegel mocht wen-

schen, daer hy in sien moght, wat al goeden dienst, dat sijnen goeden engel hem daghelijcks doet: dan int aenmercken van al die verhaelde diensten *ende* wel-daden van Raphael tot haer-liederen behoeue?

⁺Soo heeft den engel oock Ioseph comen wecken, *ende* waerschouwen de vlucht naer Egypten te nemen, *ende* t'perijckel te schouwen, met Maria en Iesus. Siet eens, Iesus selue, Coninck *ende* Heere der engelen, *ende* Maria coninghinne des hemels, hebben oock willen op den wegh van dit leuen, den dienst der engelen ghebruycken. Hoe wel dat Christus gheen en eyghenen engel ghehadt en heeft soo wy doen: midts dat hy niet van doen en hadde. Want, hy was, soo de gheleerde spreken, *Comprehensor, licet etiam viator*: dat is, De glorie *ende* eeuwigh saligheydt versekert aen sy seluen hebbende: niet als eenen puren gangher daer toe wandelende, soo wy al doen, om die te krijghen. Den seluen engel heeft Ioseph oock in Egypten vermaent, alst nu tijdt was wederom te keeren naert Ieudtsche landt, Herodes ⁺ de moordt ghesteken zijnde. Alsoo heeft den engel de Apostelen uyt ⁺ den karcker gheleydt: *ende* daer naer namentlijck S. Peeter verlost.

⁺Matth. 2.

⁺Act. 5.

⁺Act. 12.

⁺Den tweeden dienst der engelen is, als sy ons goeden raedt gheuen, vant quaedt waerschouwen, t'verstandt verlichten, den wille in t'goedt verstercken, t'herte tot deuotie *ende* liefde ontsteken: *ende* soo voorts in al dat onser siele en lichaem wel-vaert aengaet, helpen *ende* voorderen. By-sonder als sy ons ghebedt en goede wercken, veur [D] Godt op-offeren *ende* verschoonen, met haer-lieder ghebedt *ende* tussen-spreken [E] by te voeghen. *Ende* alsoo ons wierooock, t'welck in d'ooge niet schoon noch bevalligh en is, met haer-lieder vierigheydt ontstekende, *ende* als in gulden wierooock-vaten Gode op-offerende. Dit ⁺ heeft aen S. Ian veropenbaert gheweest, onder vele andere dingen. Daer oock staet, dat het wierooock, d'welck d'engelen offerden, de ghebeden der Heylighen waren.

⁺Goeden engel berader *ende* hulper.

II. Dienst.

⁺Apoc. 8.

Alsoo seyde oock Raphael achter-naer tot Tobias, wat dienst dat hy in sulcks ghedaen hadde, eer hy tot haer-lieden ghecomen was: ⁺ *Quando orabas cum lacrymis: ego obtuli orationem tuam Domino*: Als ghy waert biddende met tranen: soo hebb'ick v ghebedt Gode op-gheoffert. Iae de engelen bidden selue oock veur ons, *ende* veur steden en landen, daer sy van Godt last ouer hebben, om die te bewaren. Aldus bidt den enghel veur Ierusalem, by den Prophete Zacharias: ⁺ *Domine exercituum, vsquequo tu non misereberis Hierusalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es; iste iam septuagesimus annus est?* O Heere Godt der heir-crachten, hoe langhe sult ghy noch vertoeuen, van Hierusalem, *ende* de steden van Iuda, daer ghy op vergramt zijt, ghenadigheydt te toonen? *Ende* siet, het is nu het seuentighste iaer.

⁺Tob. 12.

⁺Zach. 1.

Den derden dienst die ons de engelen doen, is desen, dat sy niet al-

[F] leen ons en beschermen *ende* beweeren teghen al dat ons hinderlijck is,⁺ soo wy gheseyt hebben, maer oock teghen onse vyanden veur ons vechten, *ende* ons helpen. Eens-deels hebben wy dit claerlijck in t'ghene dat den Prophete Dauid ^{+Goeden engel beschermer. III. Dienst.} seght: *Angelis suis mandavit de te: vt⁺ custodiant te in omnibus viis tuis*: Godt heeft sijne engelen last van v ghegeuen: op dat sy v bewaren in al uwe wegghen: dat is, ^{+Psal.90.} in al v saecken. Sy sullen v in haer-lieder handen draghen, op dat ghy by auonture uwen voet nerghens aen eenighen steen en stoot. Desen dienst hebt ghy noch bouen ghehoort, int volck van Israel te beschudden teghen alle quaedt: *ende* oock in Tobias, vanden visch, die hem in-varen *ende* verslinden wilde: t'welck het quaedt op-stel des vyandts beteeckent, daer ons onsen goeden engel daghelijcks af bevrijdt, op dat hy ons deur de sonde niet en verslinde, noch oock lichamelijck en deere. Maer een besunder maniere van beweeren ist, als de goede engelen oock teghen onse vyanden strijden. Dit wierden de Egyptenaers gheware in de roode zee, tot hulpe *ende* veur-deel vant volck van Israel, die sy tot inden drooghen grondt der zee dapperlijck vervolghden: soo riepen sy tot elckander: *Fugiamus Israelem: Dominus⁺ enim pugnat pro eis, contra nos*: Laet ons van Israel vluchten: Want den Heere vecht veur ^{+Exod.14.} haerlieder teghen ons.

Een wonderlijcke hulpe *ende* beschermen is gheweest veur die van⁺ Hierusalem, als eenen engel op eenen nacht hondert en vijf-en-tachtentigh duysent mannen ^{+4.Reg.19.} van Zennacheribs volck versloegh. De drij⁺ Ionghelinghen zijn oock int middel vant fornais in Babilonien, deur den engel bewaert gheweest: den engel int midden ^{+Daniel.3.} vant vier, met hen-lieden drijen, Godt louende *ende* danckende. Soo heeft oock Iudith, dienst, hulpe, en bewaernisse, van haren goeden engel ontfanghen: t'welck sy oock wel bekent heeft, als sy wederom in de stadt van Bethulia quam, opentlijck belijdende aldus: *Viuu⁺ Dominus: quoniam custodiuit me angelus eius*: Den Heere die leeft, moet ghedanckt wesen: want soo waer als hy leeft, soo heeft my sijnen engel ^{+Iudith 13.} bewaert. Den engel heeft de muylen der leeuwen ghesloten: *ende⁺* Daniel gespijst deur Habacuc, *ende* Habacuc byden haere wederom ghedraghen, daer hy hem ^{+Daniel.14.} op-ghenomen hadde. Den goeden engel heeft aen Agar de maerte van Sara, een fonteyn ghetoont, *ende* haer⁺ met Ismahel haer kindt ghelaeft, *ende* vande doot bevrijdt. Iosue heeft int veldt eenen engel sien staen, met een bloot sweerdt, tot ^{+Genes. 21.} sijnder⁺ hulpe teghen sijne vyanden. Deur t'ghebedt van Heliseus heeft sijnen knecht den bergh vol peerden ghesien, *ende* vierighe waghens,⁺ als een meerder heyr van ^{+Iosue 5.} vrienden dant van vyanden was. Soo heeft Iudas Machabeus veur hem sien gaen ^{+4.Reg.6.} eenen engel int witte⁺ ghecleedt, met gouden wapenen, met een lencie inde handt, *ende* die ^{+2.Mach.11.}

selue swackelijck inde lucht roerende, als ghereedt om vechten: want hy hadde Godt om alsulcke hulpe ghebeden.

⁺Wat willen wy wonderlijcker exempel van engelsche hulpe hebben teghen onse vyanden, dan dat grouwelijck tracteren *ende* straffelijck slaen van Heliodorus, ^{+2.Mach.3. Heliodorus} deur d'engelen gheschiedt? Want als hy den schat des tempels meynde te roouen: ^{gegeesselt.} soo isser inden tempel eenen engel te peerde ghecome, seer vreeselijck, costelijck ghecleedt, met gulden wapenen: *ende* t'peerdt heeft beyde zijn veurste voeten Heliodoro op de borst gheslaghen: *ende* terstond zijnder twee ander engelen, in ghedaente van twee schoone iongheren costelijck verciert, ghecome, *ende* hebben Heliodorum van beyde sijden ghegeesselt, sonder op houden: hem vele quetsen en wonden gheuende. Heliodorus viel ter aerden: sijn volck ontliep hem: *ende* in groote duysternisse, hebben hem die selue twee ionghelinghen in eenen setel gheset, *ende* soo uytten tempel ghedraghen. *Ende* alsoo, hy die te veuren met vele paigen en rapailge, met groote macht en iacht van trauwanten, hallebardiers, en dienaers, inde thresorie des tempels verwaendelijck ghecome was: die wierdt nu uyt-ghedraghen, sonder hulpe van sijn volck, men wiste niet hoe, deur de wonderlijcke handt Godts: die soo claerlijck over hem was blijckende.

⁺ Soo heeft den engel Herodem gheslaghen: dat hy vande luysen gh'eten is gheweest, om dat hy hem als Godt liet vanden volcke aen-roepen: sonder Godt ^{+Act.12.} de glorie toe te schrijuen.

Daer zijn ontallijcke sulcke exempelen en ghetuyghenissen in de H. Schrifture, *ende* Historien der H. Kercke, als oock int leuen der heylighen, vanden goeden dienst *ende* hulpe, die onse goede engelen ons zijn doende. Soo dat sy ons niet verlaeten, in doot *ende* in leuen, tot dat wy comen in het eeuwich leuen. Des-haluen hebben⁺ wy het exempel t'welck ons Christus in Lazarus ghestelt heeft: wiens siel vanden ^{+Luc.16.} engel tot inden schoot van Abraham ghevoert is gheweest: t'welck de plaetse was *Limbus Patrum* ghenamt: dat is, Het veur-gheborcht der hellen: Al-waer de oude vaders, Patriarchen, Propheten, *ende* al die wel storuen, voeren: tot dat Christus die selue verlossen soude, *ende* met hem ten hemel op-leyden, soo hy in sijn hemel-vaert ghedaen heeft. De sielen die int Vaghe-vier gaen, die worden daer van haer-lieder engelen vertroost: *ende* oock somtijds deur haer lieder ghebedt *ende* t'ghebedt der H. Kercke, *ende* hulpe van hun eyghen vrienden, te eer ontslegghen, *ende* met blijdschap ter eeuwigher ruste en glorie vande selue goede engelen ghedraghen.

Bouen al desen dienst *ende* by-standt, moghtmen noch wat anders bemercken. Te weten: op dat wy van d'eeuwighe verdoemenis, *ende* veur al, vant af-scheyden van Godt, *ende* van onsen goe-

den engel, ende van al t'heylich gheselschap moghten bevrijdt worden:⁺ niet allen en doet onsen engel al dese goede diensten, die wy nu int langhe ghehoort hebben, ^{+Onsen goeden engel vveder staet ons, in ons quaedt.} maer dat meer is, hy schijnt ons oock teghen te staen ende te straffen, als wy met schoonigheydt niet te ghesegghen en zijn: lieuer dan wy hier na-maels soudē ghestraft worden, sonder onse bate, oft eenigh verschoonen. Daer van hebben wy een figure in Balaam: als hem den engel in sijnen quaden⁺ wegh, *ende* quaedt veur-nemen, oock met een bloot sweerdt teghen ghestaen heeft: *ende* deur den mondt der eselinne ^{+Numer.22.} hem ghestraft heeft. Soo doende, en laet onsen goeden engel niet achter, van al dat ons moght vervoorderen: int goedt beschermende van alle quaedt: ende oock ons teghen-staende in ons quaedt veur nemen.

Alle dese goede diensten wel bemerckende, staet ons nu te sien, wat wy daer veur, onsen goeden engel schuldigh zijn. Alder-eerst groote eere, in alle plaetsen: principelijck latende quaedt te doen, ten minsten uyt eerbaerheydt van sijn teghenwoordigheydt: soo ons S. Hieronymus seer wel vermaent. Ten anderen, daghelijcks danckbaer zijn: ende veur al, sijnen raedt volghen. Dit beveelt ons Godt, als hy Moyses aensprekt, naer dat hy hem d'officie des engels verclaert hadde: soo seyde hy daer by, watmen des-haluen ten op sien des engel doen moest, waer in ons officie t'hemwaerts, seer wel beschreuen staet. Aldus sprack Godt tot Moyses:

Obserua⁺ eum, & audi vocem eius, nec contemnendam putes: quia non dimittet, cū peccaueris: Et es nomen meum cum illo: Slaet uwen engel wel gae, ende acht hem ^{+Exod.23.} groot: hoort naer hem, ende zijt hem ghehoorsaem: noch en laet v niet duncken, dat ghy hem cleyn-achten mooght (by auonture om datmen hem niet en siet) want, zijt versekert, als ghy sondighen sult, hy en sal v niet ongestraft laten, noch soo laten henen gaen: Ende mijnen naem (mijn maght, die is met hem. Al oft hy segghen wilde: Ick stelle hem in mijn plaetse: ende ist saecke dat ghy hem versmaedt: soo sal ickt nemen, als oft ghy my versmaedet. Maer ist dat ghy sijnen raedt volght, *ende* al doet dat ick v deur hem segghe, soo sal ick v mede zijn, en vyandt van alle v vyanden: ende ick salse quellen die v quellen.

Van dese hulpe ende wacht der engelen, soo sprekt S. Bernard: *Benignus es Domine, qui non es contentus nostra fragilitate murorum:⁺ sed ipsis hominum custodibus angel: cam custodiam supponis:* Och, hoe goedertieren Heere zijt ghy: ^{+Bernard De angelis.} dat ghy niet te vreden en zijt, met de cranckheydt van onse vesten en mueren: (t'zij gheestelijck oft lichamelijck) maer by de wachte der menschen, stelt ghy oock engelsche wacht. Daerom seght hy noch meer, aldus: *Quoties ergo grauissima cernitur vrgere tentatio, & tribulatio vehemens immine-*

re, inuoca custodem tuum, directorem tuum, adiutorem in opportunitatibus: Daerom, seyt hy, alsoo dick-mael alsser eenighe swaere becoringhe tot sonde, oft eenighe gheweldighe tribulatie ouer-comt, ende v benauwt, aen-roept uwen bewaerder, uwen leydtsman, uwen hulper in allen noodt ende aen-stoot. Want, hy en slaept niet, noch en wordt niet slaperigh, al ist dat hy veur een weynigh tijds v schijnt te verlaten, ende niet by te staen.

Och, seyt hy, wat een reuerentie ende weerdigheydt tot uwen engel behoorde dat wordt in v herte te storten en te prenten, als ghy⁺ hoort: *Angelis suis Deus mandauit de te:* Godt heeft sijnen engelen bevolen en belast, van v te bewaren. Daerom, in ^{+Psal.90.} alle plaetsen, in alle hoecken, doet uwen engel eere aen. Ende siet toe, dat ghy niet soo stout en zijt, iet in sijn tegen-woordigheydt te doen, dat ghy in mijn presentie v soudt schamen oft vreesen te bestaen.

⁺Daerom seght oock seer wel Sinte Bernard, in deser maniere: *Simus deuoti, simus grati, tantis custodibus: redamemus eos, quantum possumus: ipsi enim amant nos, quia nos Christus amauit:* Laet ons deuoot, gheneyght, en danckbaer zijn, tot soo goede ende trouwe wachters en bewaerders. Laet ons die wederom beminnen: want sy ons soo lief hebben, om dat ons Christus bemint heeft. Laet ons die groote affectie, en toe-ghedaentheydt draghen, als hopende eens met hen-lieden, mede-borghers, in-woonders, ende mede-erfghenamen te worden, int Rijke der hemelen. ^{+Bernard.}

Och, hoe luttel denckt hier menigh mensch op! Iae hoe vele, niet alleen en laten den eenen dagh veur, den anderen naer, maer oock gheheele maenden en iaeren veur-by gaen, sonder haer-liederen goeden engel eens te groeten, te bedancken, oft oock te bidden om hulpe! Iae dat meer is, ducht ick, vele menschen, oock Christenen, nauwelijcks binnen hun leuen eens en dencken oft weten, dat sy van Godt sulck een' goede wacht en hulpe, sulck eenen goeden engel ontfanghen hebben.

Ende nochtans, alst al wel bedacht ware, hoe wel soude henlieden te passe ende te stae comen, int steruen, ende in haer-lieder oordeel, dat sy haers engels goeden raedt ghevolght hadden: ende dat sy deur sulcks in dien aldermeesten ende uytersten noodt, troost, veursprake, ende hulpe vanden seluen moghten vercrijghen.

⁺Anders, elck gae in sy seluen, ende peyse, wat een benauwde, mistroostighe, en hardde saecke dattet zijn sal, veur de sulcke, die desen bystandt en goeden dienst der engelen niet en sullen in tijds waerghenomen hebben! als sy sien ende metter ^{+Druckelijcken staet der verdoemde int oordeel.} daedt lijden sullen moeten, dat sy niet alleen van alle mensche, van alle engelen en creaturen, en sullen verlaeten worden: maer dat selfs haer-liederen goeden

engel, hunnen protecteur, aduocaet, veur-spraeck, *ende* ghetrouwsten beschermer haer als-dan sal verlaeten: Iae, dat meer is, des rechters stranghe sententie ende hardt vonnis sal goet houden, verstercken, ende dies-weghe den seluen mede verwijsen ende verdoemen, die hy binnen dit leuen in sijn directie ende bewaernis ghehadt heeft. Och, hoe hardt (seggh'ick noch eens) hoe bitter werdt dat!

Daerom, laet ons in tijds onsen goeden engel eeren, dienen, bidden, dancken, ende bouen al, ghehoorsaem zijn: soo sal hy ons hulpe zijn, nu in dit allendigh en sorghelijck leuen, ende in ons uysterste. Het welcke wy al niet beter en connen ghedoen, dan soo wy doen souden, waert dat wy hem alijds by ons saghen. Laet ons dan nu soo doen: want dat wy hem sien oft niet en sien, dat en gheeft noch en nemt; wel wetende dat hy by ons is, ende al ons doen en laten gade slaet, van sijn officie wegh.

Ghebedt tot onsen goeden Engel.

O Heyligh engelsch gheest, my van Gode toe gheschickt, wilt my van alle quaedt bevrijden, ende mijn cranck ghebedt, ende cleyne deughdt veur Godt verschoonen: op dat ick de pelgrimagie mijns leuens volbraght hebbende, deur uwe hulpe int hemelsche Hierusalem met v magh verblijden. Amen.

Cap. XLI.

*VVats ons ter handt, en t'huys, teghen al dat ons let?
 Veur schild, het heylig Cruys: veur svveerd, een cort gebedt.*

⁺Den mensche die vele vyanden heeft, ende dick-mael [A] onveursiens bespronghen wordt, die moet hem draghen als een soldaet, nommermeer sonder wapen oft gheweer. Ende al ist dat hy niet altydts al sijn wapenen euen ghereedt en met hem en heeft: nochtans heeft hy altydts sijn rapier ende poignart, oft iet anders ouer hem, daer hy lichtelijck handt aen slaen magh, om hem te verweeren, teghen allen onverwachten aen-stoot.

⁺*Tvvee ghereede vvapenen der Christenen.*

Dit ist, dat de vraghe vraeght: welcke wapenen dat eenen Christenen mensche altydts ghereedt hebben moet: *ende* die hem ghereedt zijn, sonder uyt-stel, oft langhe dralen en bepeysen. Dat zijn dese twee: Het teecken des H. Cruys, *ende* een cort ghebedt. Experientie [B] leert ons dit: want in donder, blixem, val, quetse, oft wat dat zij, dat [C] ons onversiens ende haestelijck op-comt, het zij lichamelijck perijckel [D] oft eenige tentatie des vyandts ras ouer-comende, terstondt wy [E] seghenen ons, ende maecken een cruys veur ons: sprekende oock een cort ghebedt: Heere, staet my by: O Heere ontfermt v mijns: O Heere, helpt ons: O heylighe Maria moeder Godts, bidt veur ons: oft dergheelijcke andere. Soo oock als iemandt gheeuwt, oft niest, hy maeckt een cruys, ende dieder by staen, segghen: Godt seghene v: oft, Godt beware v: wel wetende, dat somtijdts de menschen al gheeuwende, al niesende, al snickende, oft in sulcker voeghe, haestelijck⁺ pleghen te steruen. Dit heeft oock oorsaecke ghegeuen dat de Processie op S. Marcks dagh eens-deels inghestelt is gheweest, om die plaghe van haestighe doot daer mede te stremmen.

⁺*Durandus li. 6. ca. 103.*

⁺ Ende uyt sulcke costuyme van haest een cruys te maecken, wast dat selfs Iulianus den Apostael, van Christene een tooueraer wordende, *ende* met sijn meesters in een verholten plaetse ghecomeen zijnde, om de duyelen het bloet der Christenen met seker af-godissche manieren op te offeren: soo daer die afgrijselijcke gheesten aenquamen, hy verschrickt zijnde, teeckende sy seluen terstont, uyt oude ghewoonte, met een teecken van t'H. Cruys: ende al dat ghedrochte vervloogh op den staenden voet: Wat cracht salt hebben, met deuotie ghedaen?

⁺*Theodor. li. 3. cap. 3.*

⁺Het teecken des H. Cruys, is het teecken vanden sone des mensche, dat is, van Christus, *ende* des-volghens, der Christenen: ons die-

⁺*Het teecken des H. Cruys.*

DVO PRAESENTISSIMA IN ADVERSIS PRAESIDIA. 41.

Praecipe alexicacon praesens, mala vt obuia pellam.
Crux formata manu; Precis ignêum ac missile telum.

*Wats ons ter handt, en thuys, teghen al dat ons let?
Voor schildt, het heylich Cruys; voor sweerdt, een cort ghebedt.*

*Contre ces alarmes, De quel baston d'armes, Me doy-ie servir?
La Croix salutaire, Avec la priere, T'en peut garantir.*

nende veur een teecken, daer Christus al zijn vaten, instrumenten, ende al dat hem toe-behoort, mede teeckent. Ons oock dienende, veur wapen en beweeringhe. Met dit teecken belijden wy ons ghelooue: soo het mysterie der H. Drijvuldigheydt, als oock t'mysterie der mensch-werdinghe Christi, ende het werck van onse verlossinghe aengaende.

De cracht vant teecken des H. Cruys, comt uyt het waerachtigh⁺ Cruyce Christi, ende dat uyt Christo selue, die aent Cruys ghestoruen is. Den vyandt, als eenen hondt, ontsiet den stock, iae oock de schaduwe vanden stock, daer hy eens mede ghetackt ende onthaelt is gheweest. Dit teecken metten cruyce, is int ghebruyck gheweest, van int beghinsel der H. Kercke, vanden tijde der Apostelen: soo S. Dionysius, Clemens, Tertullianus, Ireneus, Iustinus, ende andere oudtste schrijvers ghetuyghen: bewijssende, hoe dat de Christenen al haer dinghen teeckenden met dit saligh teecken: hun eten, drincken, cleederen, werck, slaep-stede, *etc.* ginghen sy uyt, quamen sy t'huys, altydts wast cruys in de weere, ende aldermeest als sy hun tot bidden, biechten, misse oft sermoon hooren, ende sulcke kerckelijcke oeffeninghen begbauen: ende alsoo behoordet noch met ons altydts te wesen.

Dat de ketteren dit teecken des H. Cruys niet en achten, wy achten⁺ noch veel min hun segghen en schimpen. Dat sy (soot hun lust) spotten en segghen dattet nerghens toe oorboor oft nut en is, dan om de vlieghe wegh te iaeghen. Laet al gecken: maer en laet daerom niet t'selue te eeren, ende te werck te stellen. Want het is soo sy segghen, maer anders dat sy meynen, een seer bequaem instrument, om de vlieghe vant aensicht te verdriuen: de helsche vlieghe, wel verstaende, daer Beelzebub den Prince af is. Want Beelzebub, is te segghen, *Rex muscarum*: Coninck, oft heere der vlieghe.

Den tijdt ende den dagh sal eens comen, dat dit teecken inde locht claer blincken sal, als Christus ten oordeele sal comen. Als-dan sullen de vyanden des Cruys Christi, confuys en beschaemt worden: ende ter contrarie, grootelijcks vertroost, verblijdt, ende versterckt, alle de ghene diet ghe-eert, bemint, ende ghebruyckt sullen hebben in haer leuen. Laet ons dat meer aen-sien, watter ten dien tijden en daghe om-gaen sal, van watmen nu al seght.

Hebt dit teecken des H. Cruys altydts ghereedt, als v iet ouercomt, ende ghy sulter bate by vinden. Hoort wat Sinte Hieronymus seyt: *Si ingressi fuerint ad te latrunculi per oculos, per aspectum Crucis perime illos*: Ist dat de diefkens deur v ooghen inclimmen: te weten, quaede ghepeysen, quaede becoringhen, ende sulcks als deur de ooghen de sielen pleeght van haer gratie te beroouen:

⁺*Oudt ghebruyck van t'H. Cruys.*

⁺*Ketteren schimp, niet achtens vveerd.*

Doodt die (seyt hy) deur het teecken ende aenschouwen des H. Cruys.⁺ Als oft hy segghen wilde: Ghelijck de kinderen van Israel, als sy vande vierighe serpente^{+Num. 22.} ghebeten waeren, ghenesen wierden met het op-gherechte metalen serpent te aen-sien (t'welck een figure van⁺ Christus was, aent cruys opghehanghen: soo hy sy seluen daer by vergheleken heeft) heft soo oock v ooghen des gheloofs op, ende aensiet^{+Ioan. 3.} den ghecruysten Christum, een teecken des H. Cruys maeckende: ende ghy sult verlost worden van dien op-loop der diefsche becoringhen.⁺ Daerom seght S. Augustijn seer wel tot desen proposte ende op de vraghe wel dienende: *Crux Christi contra fluuium horrendae nequitiae est adiutorium singulare*: Het cruys Christi is ons een sonderlinghe hulpe ende toevlucht, tegen alle bevechtinghe der sonden.⁺ S. Ian Gulde-mondt seght aldus: *In cruce omnes inueniunt virtutem*: Int cruys vindt een ieghelijck hulp en cracht. Damascenus⁺ aldus: *Crux Christi, est scutum & arma; infirmorum baculus*: Het Cruys Christi, is eenen schildt en wapen: den stock der crancke, saligheydt van siel en lichaem: af-keeringhe van alle quaedt. *Omnium boncrum causa*: Ende die ons alle goede saecken gheeft.^{+Chrysost.}
^{+Damasc.}

Wat willen wy sekerder teecken hebben van bevrijdtsaemheydt,⁺ deur het teecken des H. Cruys, dan de figure vant teecken *Thau*: Dit wierdt opt veur-hoofdt der bedroefde en bedruckte, binnen Hierusalem gheteekent: ende die wierden al ghespaert en behoeden: ende al d'andere⁺ vande slaende handt Godts verdaen. Dit wordt oock versterckt vanden slaenden engel in Egypten: die de huysen der Israeliten veurby^{+Ezech. 9.} gingh, aldaer hy de stijlen ende ouer-hout der deuren met het bloedt des lams bestreken ende gheteekent sagh, in vorme van een cruys. Elck sie toe, dat hem dit teecken niet en ghebreke, noch te soecken en zij, in sijn leuen, steruen, en vonnis: soo sal hy hem verblijden, als ander schreyen sullen, sonder remedie oft troost. Die desen sleutel van t'Paradys niet hebben en sullen, oft dien soo luttel sullen ghebruyckt hebben, dattet dan al te soecken werdt, alst tijdt waere in te gaen: die sullen dan cloppen en roepen: maer en sullen niet anders⁺ hooren, dan: *Clausula est ianua. Nescio vos*: De deure is ghesloten. Ick en kennen u-lieder niet: gaet van my.^{+Exod. 12.}
^{+Matt. 25.}
^{Luc. 13.}

⁺D'ander ghereede wapen is, een cort ghebedt: soo ick bouen seyde. Ende dit en wordt niet gheseyt, om langhe ghebeden, oft oock corte dick-mael her-haelt, te misprijsen: oft eenighe comparatie, d'een teghen d'ander stellende, te maecken: Maer alleenlijck, om te toonen, welck het ghereedtste is, in haestighe op-comende aen-stooten onser gheestelijcke vyanden, oft alle andere teghenheydt. Want sulcke corte ghebedekens, als snelle schichtkens, deur-vlieghe terstondt⁺ de wolcken. Soo de Wijse-man seght: *Oratio humiliantis se*,^{+Cort ghebedt crachtigh.}
^{+Eccli. 35.}

nubes penetrabit: Het ghebedt van die hem verootmoedicht, dat sal de wolcken deur-booren: ende ten sal niet op-houden, tot dattet vertroost worde: noch van daer gaen, tot alder-stondt dattet Godt aensie, met sijn ooghen der bermhertigheydt.

By sulcke corte ghebedinghen mach seer wel t'ghebedt des Heeren⁺ ghestelt worden: Onsen vader, *etc.* Cort en sterck, beweghelijck, ende al besluytende, datmen met ^{+T' ghebedt des Heeren.} bidden soude moghen wenschen. Ende daerom is het selue ghebedt, soo cort en ghehandigh van Christo ghemaect, om dat wy't al t'samen, cleyn en groot, simpel ende gheleerde, alijds en lichte int ghereedt hebben soudent, om daer mede terstondt in de weere te zijn, wat dat ons moght ouer-comen.

[B]Nu, ghelijckmen het H. Cruys by eenen schildt magh ghelijcken: [C] alsoo maghmen t'cort ghebedt by een sweerd bedieden: soo de antwoorde op dese vraghe uyt-wijst. Dese wapen soo ter handt, en is niet qualijck by dat mes van Ioab beteeckent, t'welck soo bedecktelijck aen sijn sijde hingh, datment nauws en sagh: ende soo constelijck ghemaect (soo daer staet) *Qui fabricatus, leui motu egredi poterat,*⁺ & *percutere*: Dat het lichtelijck uyt coste ghetrocken worden, ende daer mede slaen, eermen't verwachte: maer hy gebruyctet qualijck. Laet ons dit alijds ^{+2.Reg 20.} ghereedt hebben, ende dick-mael wel te wercke stellen: soo sullen wy haest alle arghe-listen, ende haestighe op loopen van onse vyanden weder-staen oft af-keeren. Sulcks pleghen die heylighe mannen in Egypten te doen: soo S. Augustijn ghetuyght,⁺ schrijuende tot Probam. Dus behielp hem Sinte Peeter, als hy onuersiens begost ^{+August. ad Probam.} te sincken op zee, als hy de gheweldighe winden en baren sagh rijsen, ende hem op-comen: *Domine, adiuua me*: O Heere,⁺ helpt my. Soo riepen oock met haeste de Apostelen al te samen tot Christum int schip gherustelijck slapende, alster al ^{+Marci. 14.} scheen verloren te gaen: *Domine, salua nos: perimus*: Heere, helpt ons, wy vergaen.⁺ Laet ons oock soo doen, ende wy sullen ons verwonderen, vande haestighe hulpe ^{+Matth. 8.} ende verlossinghe, deur Godts by standt: ghelijck S. Antonius terstondt verlost zijnde, al meynde hy dat den Heere verre van daer was, veur eenen tijdt.

Ghebedt in allen noodt en perijckel.

Het ongheluck vlieght, ende de perijckelen in siel en lichaem zijn sonder ghetal: O Heere, helpt my uyt desen noodt: ende wilt my met v heyligh Cruys beschermen: op dat ick van allen teghen-spoedt ontslaghen zijnde, v met gheruster herten en sinnen dienen magh. Amen.

Cap. XLII.

Noemt der vijf Sinnen coor, die ons soo veel spels maecken.

Sien: riecken: en ghehoor: ghevoelen: ende smaecken.

⁺Het is een wonderlijcke saecke vande vijf sinnen: ende daerom roert de vraghe wat van sulcks, midts segghende daer by: *Die ons soo veel spels maecken.* Ende het is inder waerheydt alsoo. Naer den val van Adam, zijn onse sinnen alle vijue soo verdraeyt ende ontstelt, dat, die ons van Godt ghegeuen waeren, tot behulpsaemheydt, ^{+Der vijf Sinnen quetse en beternisse.} ende meerder bequaemheydt, om hem beter te kennen, beminnen, ende te dienen, die zijnt nu die ons meest spels maecken ter contrarie. Soo dat seer selden, oft nimmermeer, de mensche in eenighe saecke hem mis-gaet, ende Godt verbelght, oft daer en is een van de vijf sinnen, ende somtijds meer dan een, in de weere.

⁺Des-haluen moghen wy dese vijf sinnen seer wel ghelijcken by die [A] vijf portaelen oft inganghen van die wateringhe, daer alle soorten van siecken laghen binnen Hierusalem. Want wie met eenighe sonde besmet is, men sal vinden (ist datmen wel soeckt) dat hy in een van dese portalen light: oft int ghehoor, oft int ghesichte, oft int⁺ gevoelen, ende soo voorts. Dit zijn oock als vijf poorten van onse [B] stadt, die die wy in ons seluen van Godts weghe te bewaren hebben: [C] deur ^{+Ioan.5. Vijf portalen.} welke van die dat den vyandt in comt, hy doodt onse siele, ende berooft de stadt. Ach, arme menschen dat wy zijn! Dit zijn oock [D] ^{+Vijf poorten.} die vijf paer ossen, die altydts te her-proeuen zijn: ende menigh mensche soo becommert houden, dat sy om dies-wille ontsegghen, ten auondt-male ende ter bruyloft des eeuwighs leuens te comen: soo ons die parabole int Euangelie verclaert. ^{+Luc.14. Vijf paer ossen.}

⁺Dit zijn *Quinque Satrapae Philistinorum*: Vijf Hooft-mannen, [E] en Landt vorsten der Philisteinen: die Godt in wesen liet, tot een gheduerighe oeffeninghe sijns volcks, in goede toe-sicht en vromigheydt: op dat haer-lieder kinderen ende iongheren, teghen die ouerbleuen natien vechtende, souden de maniere vanden Chananeuschen strijdt *ende* krijgh-handel leeren: om die selue te bet te weder-staen ende te verwinnen. Die Chananeen beteecken den Vyandt, die ons benijdt ende altydts bestrijdt: ende meest altydts deur dese vijf natien: dat is, deur onse vijf sinnen, waer deur wy dick-mael verwonnen worden. ^{+Iudic.3. Vijf Landt-vorsten.}

Daer om ist noch een groot gheluck veur ons, ende een groote goedtheydt van Godt al-maghtigh, dat wy soo goede hulpe oock

QVINQVE HOMINIS SENSVS. 42.

Da quinos Sensus, animum in praerupta trahentes.
Vis Oculi; Tactus: Gustus: vis Naris; et Auris.

*Noempt der Vyfsinnen voor, die ons soo veel spels maecken
Sien, Riecken, en Ghehoor, Ghevoelen, ende Smaecken.*

*Dites moy par ordre, Qui font tel desordre, Les sens vicieux.
L'ouye, et al touche, Le goust de la bouche, Le fler, et les yeux.*

hebben, tot wacht en bewaernisse van dese vijf poorten onser stadt, ende teghen dese vijf boose natien. Niet sonder saecke en reden, raapte Daudid vijf glimpende en blinckende steenen uytter beke, om daer⁺ mede den ouer-willighen ende gheweldighen reuse Goliath ter neder te vellen: aen-ghesien dat ons lichaemelijcke ^{+1.Reg.17.} sinnelijckheydt, als eenen Goliath, ons oock met dese vijf sinnen soo lastigh valt. ^{Vijf glimmende steenen.}

Daer teghen, en is niet sonder mysterie en verholen bediet, dat Christus ghebenedijdt, den waerachtighen Daudid, vijf principale⁺ wonden in sijn heyligh lichaem ontfanghen heeft: waer van die vijf claer steenen de figure waeren. Ende ^{+Vijf heylighe wonden.} het maelken van Daudid, het veur-beldt van t'steruelijck lichaem Christi. Dese hebben den vyandt sijn hoofd ghemursselt, ende maght benomen: ende ons sterck ghemaect, om onse vijf sinnen van quaedt te bewaren: ende tot Godts eere ende onser saligheydt te ghebruycken.

Daer-om, als dese teghen ons op-staen, ende ons tot sonde souden trecken, ons alsoo de dootd aen-doende, willende ouer de reden, verstandt, ziele, ende ouer al den meester maecken, regneren, ende al naer hunnen lust, en sinnelijcke gheneghentheydt stellen. Soo moeten wy als-dan, als waerachtighe Iosue, dat is, discipels en de broeders⁺ [F] van Iesus, dese alle vijue, als vijf Coninghen, verdrijuen, ende in [G] hunne hollen doen inne-waerts deysen, te rugghe keeren, ende hun aldaer cort ^{+Vijf coninghen.} houden ende verberghen: Soo Iosue die vijf coninghen, die teghen hem op stonden, verdreef: ende als hy haer in een speloncke verberghde, dede hy eenen steen voor de muyle weluen, tot dat hy sijn andere vyanden: verslaghen hadde. Toen quam hy weder, ende seyde tot sijn volck: *Aperite os speluncae: & producite ad me quinque⁺ reges, qui in ea latitant. Ponite pedes vestros super colla eorum, &c. Occidit eos,* ^{+Iosu.10.} *posuitque super quinque stipites:* Doet nu den mondt der speloncke open, ende haelt my die vijf coninghen voort, die daer in schuylen. Het welck ghedaen zijnde, seyde hy tot sijn Princen: Stelt u-lieder voeten op hunne halsen, etc. Ende heeftse soo ter dootd ghebraght, ende aen vijf staecken doen hanghen. Alsoo doen wy,⁺ als wy deur de cracht der vijf wonden Christi, onse vijf sinnen, als vijf verwaende coninghen, ^{+Remedie der vijf sinnen.} doen in de speloncke van continentie, ende weder-houdende gheregeltheydt, vertrecken ende schuylen: tot⁺ dat wy met beter stacy, de selue deur een goetd examen van elcks innigh onder-soeck, doen al uyt de speloncke ten veur-schijne comen:⁺ ^{+Wederhoudt van quaedt.} ende deur een goede biechte uyt-haelende, bevelen onse Princen, als Reden, Wille, ^{+Ondersoeck der conscientie.} Verstandt, Gelooue, Hope, Liefde, Sterckte, Rechtueerdigheydt,⁺ etc. haer lieder voeten op de halsen te stellen van dese rebellighe coninghen: mids die tot ^{+Goede biecht.} onderdanigheydt dwinghende,⁺ als onder den voet worpende. Iae ter dootd brenghende, deur een ^{+Penitentie.}

waerachtighe versteruinghe: nu voorts niet meer gheneyght zijnde tot quaedt, dan oft sy sekerlijck doot waeren, *ende* met Christo aent cruys ghenaghelt: twelck by die vijf staecken seer wel ghefigureert is gheweest.

⁺ Wat salt ons letten, ist dat wy hier by uyt het boeck der Machabeen Mathathiam met sijn vijf sonen voeghen? Mathatias is soo veel te segghen, als vanden Heere ^{+1.Mach.2.} ghegeuen: soo zijn ons onse vijf sinnen van Godt ghegeuen: die by sijne vijf sonen wel moghen gheleken worden. Den eersten: Ioannes, daer gratie in is, veur het ghesichte, welck t gratieuste van allen is. Den tweeden: Simon, ghehoorsaemheydt, *ende* des-haluen t'ghehoor bediedende. Den derden: Iudas, belijder, het smaecken, twelck den mensche belijden doet. Den vierden: Eleazar: Godt is mijn hulpe: want deur Christi ghevoelen, en smerte zijn wy uyt den noodt gheholpen. Den vasten: Ionathas, Gaue der duyue: den reuck beteeckenende, *want* van waer comt dien goeden reuck t'huys der H. Kercke vervullende, dan deur den H. Gheest, deur de duyue beteeckent? Dit zij vande vijf sinnen int generael ghenoech ghesproken: laet ons nu wat van elck int besonder segghen.

⁺Aengaende het ghesichte, bouen t'ghemeyn noodelijck ghebruyck, behooren wy, deur het aensien van soo vele wonderlijcke creaturen Godts, gheroert te werden, ^{+Het ghesicht.} tot meerder verwonderen van sijn wijsheydt, goedtheydt, en moghentheydt: ^{I.} *ende* tot sijnder meerder eere en lof, danckbaerheydt *ende* liefde. Nu, ey las, wy doen meest al contrarie. Ons ooghen (in Eua alder-eerst verdoruen, aensiende *ende* begheerende de verboden vrucht) die ons behoorden als een licht, dat veur gaet, te dienen tot bewaernisse: die zijnt, die ons, als bedeckte spien, meest verraden: *ende* die den vyandt ghereedt zijn, tot sijnen dienste, om ons aldaer te beclimmen *ende* te beroouen. Van t'bewaren der ooghen, siet wat wy schrijuen int lxxvj. Capitel.

⁺Tot remedie van sulcken ontrouwelijcken dienst, *ende* ghebreck des ghesichts, heeft Christus onsen Saligh-maecker sijn ooghen laten verbinden, *ende* int sien ^{+Remedie der oogen.} vele willen lijden. Hy heeft ons oock gheleert binnen sijn leuen de ooghen ten hemel slaen, om met hem int steruen de selue gherustelijck neder-waerts te slaen: *ende* die sluytende, onsen gheest inde handen sijns vaders te bevelen.

⁺Het ghehoor behoorde ons oock daer toe te dienen, om deur al datmen hoort, tot Godts dienst *ende* ghehoorsaemheydt te meer verweckt worden. *Ende* daerom ^{+Het ghehoor.} hebben wy twee ooghen, *ende* twee ooren, *ende* een tonghe, om lichtelijck ghereedt ^{II.} te weesen tot hooren *ende* sien, *ende* in als Godt te louen. Tot prijs van t'ghehoor ist, dat

sels t'ghelooe deur t'ghehoor comt. *Fides ex auditu*. Och, hoe⁺ zijn onse ooren oock verdoruen, deur den quaden asem ende blas des serpents, dat ons de loghen wijs ^{+Rom.10.} ghemaect heeft ende inde ooren gheblasen! Van dien tijdt af, zijn wy snel om t'quaedt te hooren *ende* te vatten: maer in goede saecken zijn wy doof. Wy en hebben gheen⁺ ooren om hooren, die tot ghehoorsaemheydt dienen: want wy hebben met de ^{+Matth.11.} Hebreeusche vrouwen al ghelijck ons gouwen oor-ringhen⁺ ghegeuen, om t'gulden calf daer van te laten maecken, tot een teecken dat wy voort-aen meer den vyandt ^{+Exod.32.} dan Gode willen ghehoorsaem zijn. Ende deur-sulcks, als men ons straft, soo loopen wy met Adam duycken, als sulcks niet verdraghende aen ons ooren: ghelijck oock de ooghen, die eenigh letten hebben, t'licht der sonne niet en verdragen.

Christus ghebenedijt, tot onsen troost ende boete van sulcks,⁺ heeft in t'ghehoor vele willen lijden. Al die toe-namen, spotten lasteren, roepen, blasphemeren, ende ^{+Remedie der ooren.} felle oor-smeten. Laet ons hem bidden, dat hy sijnen rechten vinger, dat is, de gratie des H. Geests,⁺ in onse ooren steke, ende die ghenese. Iae, aenghesien wy de rechter oore, dat is, t'recht ghehoor van goede saecken met Malchus verloren hebben, dat ^{+Mar.7.} Christus ons die weder-om aensette.

Den smaek is oock in Adam ende Eua verdoruen. *Saporem⁺ boni perdidimus in Eua*: seyt S. Bernardt. Wy hebben den smaek⁺ der goeder dinghen in Eua verloren: ^{+Den smaek.} *ende* hebben voorts altydts quaeden smaek vonden in goede saecken: ghelijck ^{III.} die deur de cortse ghealtereert zijn. Verleckert zijnde in sinnelijcke lusten, en ^{+Bernard.} hebben geen behaghen in t'ghene dat gheestelijk is. Ende dies-volghens, slicken wy de doot in sonder achter-dencken, ende weder-staen de salighe voetselen der siele. Wy sien dat hun soo vele menschen hier in misgapen, ende dattet ons oock qualijk becomen *ende* bitterlijk op-comen sal, *ende* nochtans en worden wy niet vroeder. Sal iemandt connen oft willen proeuen, t'welck ghesmaect zijnde de doot aenbrenght? vraeght Iob. Christus heeft tot remedie den bitteren⁺ kelck ghedroncken, *ende* met eeck *ende* galle ghelaeft gheweest in sijn uyterste.⁺ Laet ons sulcks soo ^{+Iob.6.} indachtigh zijn, dat onsen smaek hem niet en verbelghe, *ende* dat wy in ^{+Remedie des smaeks} gheestelijcke ende hemelsche spijs en dinghen beteren smaek vinden moghen. Siet hier van breder, int lxvij. Capitel.

Met den reuck pleghen meer rijcke en curieuse menschen te sondighen,⁺ haer seluen wel-rieckende te maecken, *ende* daer in te glorieren: *ende* ter contrarien, ^{+Den reuck.} arme huys-ghesinnen, siecken, ende hospitalen te schouwen. Onsen Heere heeft ^{III.} hier teghen, veur remedie, oock in den⁺ reuck vele willen lijden: namentlijk opden bergh van Caluarian, ^{+Remedie des reucks.}

ende onder de siecken. Soo dat ons meer toe-staet eenen goeden reuck te maecken van deughden, dan in andere wel-rieckende ijdclheydt. Want men houdt veur seker, dat die hier best riecken, naer hun doot meest stincken sullen, *ende* inde helle met meerderen stanck ghequolen worden.

⁺Antiochus maecktes al te vele, in te groot achten sijns selfs, ende dusdanighe wellustigheydt: maer hy is vande luysen gh'eten: ende noch leuende soo stinckende, ^{+2.Mach.9.} dat den gheheelen legheer daer deur gheinfecteert wierdt. Ende sijns selfs stanck ^{Antiochus geplaeght.} niet connende verdraghen, seyt hy: Het is recht, dat ick my Gode t'onder-worpe: ende dat ick, steruelijck zijnde, my niet en houde al oft ick Gode ghelijck ware.

⁺Aengaende het ghevoelen: ghelijck het hem al t'lichaem deur besteeckt, alsoo zijn de sonden oock menighvuldiger in desen Sin, dan in eenighe andere. D'eerste ^{+Het ghevoelen.} mis-daedt int ghevoelen, oft ghenaken is gheweest, als Adam *ende* Eua hun handen ^{V.} uytghereckt hebben tot de verboden vrucht. Van dit verbodt hadde nochtans Adam aen Eua soo ghesproken, *ende* soo scherpelijck vermaent, dat sy tottet serpent seyde, dat Godt verboden hadde, t'hout selfs niet aen te raecken. ⁺ *Et ne tangeremus illud.*

Hoe dick-mael dat wy ons daer naer metten ghevoelen besondicht hebben, *ende* ^{+Genes.3.} noch daghelijcks doen, dat heeft ons wel bewesen gheweest, ⁺ met soo vele dinghen in d'oude Wet, daer deur d'aen-raecken de mensch onsuyuer gherekent wierdt: ^{+Leuit.13.} *ende* was des-haluen van noode soo dick-mael te wasschen, soo het lichaem, als cleederen, *ende* andere dinghen. Dus dan, hoe iemandt sondicht, hy wordt in zijn conscientie besmet, als iet vuyls te nae ghecomeen zijnde. Maer deur het lichamelijck ghevoelen sondichtmen principalijck in alle lichamelijcke sonden van oncuyscheydt: als oock int stelen, ende onrechten handel, *ende* in t'slaen, ende al dat sulcks aengaet. Ende bouen dien oock, in de sachtigheydt van cleederen te seer te soecken, ende sijnen lust daer in te volgen.

⁺Daer teghen heeft Christus ghebenedijt, veur remedie, gheleden alle die sware tormenten van zijn bitter passie. Int besondere, dat hardt aen-vallen en vanghen, ^{+Remedie des gevoelens.} coorden en binden, dien af-grijselicken kaeck-slagh, *ende* ander ontallijcke caeck-smeten: het trecken byden hare *ende* baerd: bespouwen: gheesselen: croonen: 't cruys draghen: soo dick-mael ontcleeden: deur-naghelen: ende oock nae zijn doot ⁺ deur-steken. Soo dat hy wel van deghe onse *Probatia Piscina* gheworden is: onse ^{+Probatia Piscina.} wateringhe, in welcke wy als offerhanden ghewasschen *ende* ghenesen worden van alle canten: met vijf opene inganghen, *ende* portalen: de vijf principale wonden, aen de welcke (soo wy op de vijf sinnen gheseyt hebben) alle sorten van siecken ligghen,

om ghesondtheydt te vercrijghen. Laet ons soo ons vijf sinnen in dese vijf portaelen Christi legghen, *ende* in dese gheroerde wateringhe baden en wasschen, dat wy in die gesondtheydt *vercrijghende*, de selue nu voorts soo moghen te wercke stellen, tot onser saligheydt *ende* sijnder eere, diese ons ghegeuen heeft, dat wy, als hy wederom sal comen om met ons te rekenen, als-dan segghen moghen: *Domine, quinque talenta tradidisti mihi: Ecce alia quinque superlucratus sum.*⁺ Heere, ghy hebt uw vijf talenten gegeuen: siet, ick hebber noch ander⁺ vijue toe ghewonnen: ^{+Matth. 25.}
 Ick hebber profijt en wasdom mede ghedaen. Dit gheschiedt, eens-deels als men ^{+Vijf talenten.} zijn sinnen wel ghebruyckt ter saligheydt: *ende* dat meer is, als men bouen de vijf lichamelijcke sinnen, noch andere vijue gheestelijcke siet te crijghen, *ende* wel te werck te stellen: als, sien, hooren, *etc.* inden gheest, *ende* naer der sielen. Dan sal onsen Heere seggen: *Euge serue bone, & fidelis: intra in gaudium*⁺ *meum.* O mijn goede *ende* ghetrouwe knecht: comt *ende* gaet in mijn blijdschap des hemels. ^{+Matth. 25.}
Ende soo hy totten anderen ghetrouwen dienaer seyde: *Eris potestatem habens super quinque ciuitates:* Nu sult⁺ ghy heerschappije ouer vijf steden hebben: waer deur de coninclijske glorie des hemel-rijcks verstaen wordt. ^{+Vijf steden.}
^{Luc. 19.}

Ghebedt om sijn vijf sinnen wel te ghebruycken.

Mijn vijf sinnen, o Heere, die vallen my teghen: die my van v nochtans tot hulpe ter saligheydt, soo wijselijck *ende* minnelijck gheschoncken zijn: Wilt die deur uwen goeden gheest her-scheppen: op dat ick die, niet tot mijnder verdoemenisse, maer tot uwer eeren *ende* mijnder saligheydt ghebruycken magh. Amen.

Cap. XLIII.

*Velck is der crachten bandt onser sielen, drijvoedigh?
Memorie, en Verstandt, en den Wille vrijmoedigh.*

⁺DEse Crachten ende haer officie, moghten by drij [A] maeghden gheleken worden, die ten dienste der siele staen. Van welcke de memorie, den schat der sielen [B] verholen ende ghesloten houdt, als in een secrete kistken, van Godt daer toe ghemaect, ende in haer bewaernisse ghestelt. Het Verstandt, als een gheestighe cracht, opent [C] dien schat der Memorie, ende maect de saecken daer in schuyrende kennelijk. Den Wille, die reyckt oft langht daer uyt, ten behoeue [D] vander siele, sulcks als haer best aen-staet, ende op dat pas is dienende, nae de gheleghentheydt der saecken. Ende sy laet voorts d'andere dinghen verborghen, tot dattet tijdt ende stondt is, die oock uyt te langhen, ende de siele veur te houden om te ghebruycken: alle dinghen op sijnen tijdt. Dit doen sy, als sy haer officie ende dienst wel ende ghetrouwelijk volbrengen. Sometijds d'een deughdt, somtijds een andere: somtijds het aen-dencken van Godts bermhertigheydt, somtijds van sijne rechtveerdigheydt: soo nu vande doot, soo nu van d'oordeel, pijn der hellen, oft vande glorie des hemels, te veurschijne brengende.

⁺*Drij crachten der sielen*

⁺Den vyandt wel wetende datter gheen sonde en can gheschieden, ten sy dat den Wille daer toe consentere, die onder de crachten der siele het binnenste paleys houdt, ende den stoel van t'ghehele regiment, als eenen coninck in sijn rijcke: siet waer hyt gaet halen, om totten wille te comen, ende dien tot consent int quaedt te brengen. Hy beghint [1] ghemeynelijk aen een van de vijf sinnen: die, soo wy sien, [2] als de poorten zijn, oft oock poortiers, aen de uysterste canten des lichaems [3] haer woonstede houdende: als sien, hooren, *etc.* Deur de sinnen, [4] als hy niet terstond uyt-ghesloten, oft oock uyt-ghestooten en [5] wordt, soo comt hy, met sijn quade tentatie ende ingheuen, totte phantaste, ende verbeeldinghe: als deur de sale tot in een langhe galerije oft pandt, daermen noch soo groot gheen acht en pleeght te slaen, wie daer gaet oft comt, principalijk in groote huysen en houen. Maer, can hy voorts onbelemmert ende onbelet tot in de Memorie gheraecken, ende daer een seker ghepeys formeren, ende dan, dat meer is, tot in t'Verstandt, als tot in de anti-camer oft veur-camer: (daermen anders goet bescheydt en kennis moest gheuen, wiemen is, ende wat men begheert, eermen bet-naer en binnen gaet, ende audientie krijght)

⁺*Verraedtschap des vyandts
in becoringhe tot sonde.*

TRES ANIMAE POTENTIAE. 43.

Vimque animae triplicem caelestia munera pandas.
Vis Memorans; Intellectus; sua cuique Voluntas.

*Welck is der crachten handt, onser sielen, dryvoedich?
Memorie; en Verstandt; en den Wille vrymoedich.*

*Quel est ce ternaire, Par qui l'ame opere, En moins dun moment?
C'est la Souuenance, La toute-Veillance, Et L'entendement.*

Soo en resteert hem niet meer, dan dat hy int binnenste gae, daer de Wille presideert: van wient al hanght: oft behaghen ende consent daer in te gheuen, en toe te laten: oft met autoriteyt uyt te doen drijuen: *ende* ten sachtsten ghenomen, te doen gaen van daer hy comt. Want, sulcke verradelijcke ingheuingen des vyandts, deur becoringhe tot sonde, dat zijn als spien, *ende* bedeckte uyt-ghemaeckte vyanden, incomende om moorden en roouen: diemen van rechts-weghe betrappende pleeght op te hangen, oft anders-sins ter doot te brenghen. Dit doen wy, als wy deur den vrijen Wille die niet en ontfanghen, noch ghehoor en geuen, in t'quaedt, t'welck sy ons veur-houden: maer die als op-hanghen aen de galghe des Cruyces Christi,⁺ in ons verdruckende, *ende* te niet brenghende. ^{+Gal.5.}

[A] Dese drij dan, Memorie, Verstandt, en Wille, heetmen de drij [B] crachten der siele: want het zijn oock als drij sterckten onser stadt, [C] die van siele en lichaem ghemaeckt word: *ende* als de drij principaelste [D] middelen, waer deur dese stadt, dat is, gheheel den mensch, bewaert *ende* gheregeert word. Van dese drij crachten magh verstaen worden, dat den Wijse-man seyt: *Funiculus triplex difficilè rumpitur*:⁺ Een drij-dobbel ghevlochten coordeken is quaedt om breken. Want alst dese drij ^{+Eccli.4.} eens zijn, *ende* dat emmers den Wille goetd houdt: soo en can den mensche gheen deeren gheschieden: want Godt met hem is.

De Memorie magh oock gheleken worden by eenen secretaris⁺ oft schrijuein, die binnen blijft, *ende* boeck houdt van al datter gaens is. *Memoria, scriba est, intus* ^{+Memorie} *residens*. *Ende* soo Cicero seght: *Memoria⁺ est signatarum rerum in mente* ^{I.} *vestigium*: De Memorie, is als een litteecken inden sin, van saecken diemen ^{+Stobaus. Cic.I.Tusc.} bemerckt *ende* gae-geslaghen heeft, om t'onthouden. Ende noch op een ander plaets seght den seluen aldus: *Rerum omnium thesaurus Memoria*: Memorie is⁺ als eenen schat van alderleye saecken. Waer uyt wy voorts-halen, in tijden en stonden, sulcks ^{+2.de Orat.} als den tijdt oft saecke vereyscht. S. Bernardt, als Christen *ende* heyligh, sprekt beter t'onsen veur nemen: *Ostarius voluntatis, sit recordatio caelestis gloriae: & eius thalami custos⁺ sit recordatio profunda gehennae*: Dat de memorie oft ghedenckenis der hemelscher glorie, den deur-waerder oft portier vanden Wille zij: *ende* de ^{+Bernard in par.serm.} diepe ghedachtenis des helschen viers, den bewaerder van des Wills slaep-camer. Ontwijfelijck het is een goede bevrijdinghe der sielen, met dese crachten van Godt soo veur-sien te wesen.

Maer, och-arme, hoe ijdel van goede saecken zijn ons dick-mael die cellekens *ende* thresooren onser memorie! *ende* ter contrarie, hoe vol van alder-hande ijdelheydt, sottigheydt, vuyligheydt, *ende* argheydt:

dattet allen canten ouer-loopt! Sulcke zijnt die noch uyt sermoonen, noch uyt goede boecken, noch uyt goede t'samen-spraken, noch uyt Goddelijcke inspiratien iet en onthouden. Want in sulcke dinghen hebben sy de memorie als eenen trechter, oft bodem-loosen corf, daer niet in en blijft: maer, soomen seyt, het gaet d'een oore in, ende d'ander oore uyt. Ende ter contrarie, vuyle redenen, oneerlijcke refereynen en liedekens, sotten-clap en quadt verhael van andere, oude dier-ghelijcke saecken, die grijpen sy terstondt, ende onthoudense vast: oock al en hooren sy sulcks maer eens, ende maer met een half oore. Daer zijn sy soo vol af, dat sy oock anders niet en spreken: want, wat soudet vat anders uyt-gheuen, dan sulck alst in heeft? Soodanighe memorien zijn bequame nesten, veur den vyandt, om daer in alle sorten van quaedt te broeden: principelijck oncuysheydt ende ijdelheydt.

Maer ter contrarie, salighlijck ende wijselijck doen sy, die den schat haerder Memorie met sulcke dinghen verrijcken, daer sy van Godt toe ghemaect is gheweest, ende den mensche gheschoncken: ende die sulcks als den tijdt vereyscht, tot saligh ghebruyck, te veur-schijne brengen: volghende t'ghene dat onsen Heere sprak, aldus: Alle gheleerde der Schrifture int rijcke der hemelen, sal uytijnen schat⁺ voorts-brenghe nieuwe ende oude saecken: al om best ende salighst. ^{+Matth.13.}

⁺Het Verstandt is een cracht der sielen, deur de welcke den mensche (als deur een licht) insiet ende kent de saecken die hem deur eenighe van⁺ de sinnen aen-comen. ^{+Verstandt.} Aldus seyt Aristoteles: *Intellectus est lumen, quod Deus infundit animae:* II. ^{+Aristos.} T'Verstandt is een licht, t'welck Godt⁺ der siele instort. S. Ambrosius seght soo: *Intellectus spirituale donum:* T'Verstandt is een gheestelijcke gaue. D'welckmen ^{+Ambr.} nemen magh, veur t'werck ende effect des Verstandts: als men deur die cracht der sielen, die wy Verstandt heeten, als een cracht om iet te connen verstaen, oock eenighe saecke begrijpen ende verstaen. Dit verstandt werdt den ootmoedighen ghegeuen, soo den Prophete Daud seght:⁺ *Intellectum dat paruulis.* Ende elders: *Intellectus bonus, omnibus facientibus⁺ eum:* Godt gheeft aen de cleyne, dat is, de ootmoedighe ^{+Psal.118.} verstandt, ende hen-lieden diet deur ghehoorsaemheydt vol-brenghe. ^{+Psal.110.}

⁺ Het welcke onsen Saligh-maecker betuyght, ende veurijnen hemelschen Vader verkent: Ick belijde ende dancke v, Vader des hemels ende der aerden, dat ghy ^{+Matth.10.} dese dinghen veur de wijze ende gheleerde verborghen hebt, ende hebse de cleyne kinderen veropenbaert.

⁺Den Wille is de princelijcke cracht der sielen, sonder welcken (om soo te segghen) noch sonde/sonde is: noch deughdt/deughdt. Aldus⁺ seyt S. Augustijn: *Voluntas est qua peccatur; & qua peccatur; & qua benè viuitur:* Den Wille is, deur welcken ^{+Wille.} men sondicht, ende deur welcken men wel ^{III.} ^{+Aug. lib. I. Retract. cap. 9.}

leeft. Ende dien is soo vrij, dat hy niet dwinghelijck en is. Soo seyt S. Bernardus: *Voluntas nostra non cogitur: & propterea sola meretur; vel demeretur*: Onsen wille en wordt niet bedwonghen: ende ⁺ daer-om verdient hy alleen, oft hy verbeurt alleen. Dat is, Hy maeckt dat wy verdienen, ende van Godt gheloont worden, deur eenighe saecke als wyse ghewillighlijck doen: ende ter contrarie verbeuren wy, ende worden strafbaer, als wy met vrijen wille ons tot quaedt begheuen. Maer is het bedwonghen spel, soomen seght, ende datter onsen wille teghen is: soo en isser veur ons, noch verdienste in t'goedt, soo ghedaen, noch schuldt oft verbeurte in t'quaedt, daer den wille niet in en consenteert.

⁺Bernard. de grat. & lib. arbit.

Den H. Leeraer S. Augustijn seyt seer wel: *Nihil tam in nostra* ⁺ potestate, quàm ipsa Voluntas: Daer en is niet soo in onse maght, als onsen wille. Gheen vremde maght oft cracht en can dien dwinghen. Ende daerom is den wille de excellentste offerhande, diemen Gode doen magh. Dese offer doen alle Religieusen, deur de belofte, niet alleen van reynigheydt ende armoede, maer oock van gehoorsaemheydt: als haeren Wille doodende, ende deur t'vier der liefde, op den autær van haerder herten, als een brand-offer, Gode op-draghende, ende den wille van een ander aen-nemende, die sy inde plaets van Godt veur ouerste kiezen. Want deur den wille (als t'principaelste deel der sielen) offert de mensche sy seluen gheheel ouer aen Godt, in sijnen stadt-houder: ghelijckmen een stadt ouer-gheeft, als men iemandt de slotels ende de principaelste sterckte ouer-gheeft, ende versekert in sijne handen.

⁺Aug. lib. 3. de lib. arbit.

Anders, ghelijck Sinte Bernardt ghetuyght, *Voluntati nec leges* ⁺ *imperant, nec principes dominantur: Libera est: & maximè, si spiritu ducitur: quia vbi spiritus, ibi libertas*: Gheen wetten noch princen en hebben heerschappije oft maght ouer den wille: Hy is vrij, principalijck, als hy deur den gheest gheleydt wordt: Want waer den H. Gheest is, daer is waerachtighe vrijheydt.

⁺Bernard.

Maer (t'welck claghelijck is) deurt toe-doen vant serpent ende boosen gheest, ghelijck onse memorie verdraeyt is, als een vat nerghens toe meer bequaem, dan om alderley sottigheydt ende ijdelheydt te besluyten, ende ons verstand soo verduystert, datten by nae niet en dooght, dan tot argheydt, anders bot en blonck tot iet goedts, volghende de verdoruen nature. Alsoo is principalijck onse wille oock ghecromt, deur dien leelijcken en schadelijcken val van Adam: dat hy van ioncks af, meer tot quaedt gheneyght is, dan tot goedt. Ende is soo onghehandigh en onghereedt gheworden tot alle goede saecken, dattet vele arbeydts costen moet, eermen dien rechten can, ende op een goede ploy brenghen,

⁺Waer deur oock gheschiedt, den wille alle dinghen naer sijnen ongherechten sin *ende* beweghinghe stellende, dat S. Bernardt darf segghen: Nemt den eyghenen quaden wille wegh, *ende* daer en sal gheen helle wesen. Want, waer in sal dat helsche vier sijn strangheydt toonen, *ende* te wercke stellen, dan teghen den eyghenen quaden wille? Den quaden wille bevecht Godt, *ende* heft hem op teghen Godt. Hy berooft het Paradijs: hy verrijckt de helle. ^{+Bernard.}

Laet ons onsen wille dan stellen inden wille Godts, *ende* segghen⁺ metten woorde *ende* metten wercke: *Fiat voluntas tua, non mea*: Vwen wille gheschiede, niet den mijnen. Besit, o Heere, mijn memorie: verlicht mijn verstandt, en regeert mijnen wille: want anders en can icks gheen meester gheworden. Ick gheeft v al ouer in uwe handen: op dat ghy my gheheel, in alle de crachten van siele en lichaem, tot uwer glorie, *ende* mijnder saligheydt altydts wilt regeren. ^{+Matth.26.}

⁺Den wille wordt seer wel by dien grooten ijseren hamer vergheleken, [E] daer de timmer-lieden mede al aendrijuen in d'werck, wat sy willen, met gheweldt. Ende dien sassamen hamer, veur wient al wijcken moet, sy oock daerom *Willeken* heeten. Dit voegh' ick hier by, om dat den Wille bouen al uyt-nemt. ^{+Willeken, eenen grooten hamer.}

⁺Hoe crachtighe een saecke dat den Wille is, blijktt, niet alleen in de ghene, diemen niet en heeft met alle de maght des weerelts connen booghen oft dwinghen, tot iet dat sy niet en wilden: maer oock noch meer, ter contrarie, in de ghene, die alle swaere *ende* ondoenelijcke saecken ghedaen hebben, als sy-lieder den wille in eens anders wille gheheelijck ouer-ghegeuen hadden. Van d'eerste, hebben wy alle de martelaeren, diemen wel heeft connen pijnighen, branden, *ende* rae-braken, *etc.* maer niet connen dwinghen te doen, dat sy volgende Godts wet niet en moghten noch en wilden doen. Men heeft hun t'hoofd veur hun voeten connen legghen, maer t'selfde niet t'minste connen doen booghen oft nicken, ter eeren vande af-goden. Men heeft hun wel connen wieroock op de handt legghen, en soo gheweldelijck ouer t'vier ghehouden, en t'wieroock uytten handen gheschudt: maer men heeftse niet connen bedwinghen, dat sy een enckel graen wieroocks in t'vier willens worpen soudent, ten goddeloosen⁺ sacrificie. Ende, om eenen te besonderen, wiens dagh den 12. Martij comt, Sinte Peeter Martelaer, die een camerlinck van Diocletianus was, de tormenten der martelaren beclaghende, is martelaer ghestoruen. Sy hebben hem wel connen gheesselen, uyt-spannen, t'lijf in stuck open-halen, *ende* al de opene wonden met sout en eeck bestrijcken, *ende* soo op eenen rooster braden: maer sy en hebben sijnen wille niet connen om-setten. Die was crachtigher, dat alle hun tormenten. Ter contrarie, den wille ouer-ghegeuen tot ghe- ^{+Den Wille, ondvvinghelijck.}

^{+S. Petrus martelaer; den 12. Martij.}

hoorsaemheydt *ende* gewilligh wesende, doet, dat anders ondoenlijck schijnt te wesen: alst blijckt in dien Religieus, die't *van* sijn ouerste belast was een leeuwinne byden toppe te facken, *ende* tot hem te brenghen. *ende* heeft het ghedaen. S. Maurus bevolen in d'water te gaen, hy⁺ is op t'water ghegaen, sonder sincken. Den wille, om soo te segghen, als hy wilt, hem en is niet onmogelijck, *ende* als hy niet en wilt, en is niet dwinghelijck. ⁺*Gregor.li 2. Dialog.c.7.*

Daerom hebben wy sekens Godt wel te dancken, die ons van dese drij crachten der sielen als drij vrome veur-vechters veur-sien heeft: deur de hulpe en cloeckheydt van welcke wy al onser om-ligghende vyanden heyr-crachten ten deur-vechtende, het water van vercoelinghe, en salighe laefnisse becomen moghen. Aenmerckt hier toe, als in een figure, t'ghene dat Daudid ghebeurt is. Hy lagh in t'veldt, *ende* hem dorstede seer naer t'water uyt de cisterne van Bethlehem: maer de Philistinen daer haeren legher gheslaghen hebbende, en wister hy niet hoe aengheraecken. Och, seyt hy, oft my iemandt van dat water te drincken cost gheuen! Ende siet: drij vrome mannen zijn deur den legher der Philistinen ghebroken, *ende* hebben hem van dat water ghehaelt. De drij crachten der sielen, zijn groot te achten, deur welcke wy onse saligheydt moghen ghenieten.

Ghebedt veur de drij crachten der sielen.

GHy hebt, o rijck Godt, mijn siele met drij besundere gauen en crachten begift: maer die keeren my dick-mael den rugghe: Toont v maght, *ende* goedtheydt, o Heere, tot mywaerts: suyert de memorie, verlicht het verstandt, en wilt den wille rechte maecken: op dat mijn arm siele, veur weder-standt, by-standt *ende* hulpe daer van magh ter saligheydt krijghen. Amen.

Cap. XLIV.

*Vaerom zijn soo ghenomt, die goed' acht Saligheden?
Om datmen deur die comt, ter glorieuser vreden.*

⁺Hoe groot een verschil datter is, tusschen die versierde en noyt gevonden saligheydt der Heydenen, ende tusschen de sekere saligheydt der Christenen, dat sal in dit Capitel ende int naest-volghende blijcken. Dese maniere [A] van spreken der acht Saligheden, is van Christo⁺ ghecomen, die onder andere dinghen, die hy sijn Apostelen op den bergh was leerende, sprak oock dese acht Saligheden. Dat is, acht seker conditien, deur welcke hy alle die hiet saligh te wesen, die de selue conditien hadden: te kennen gheuende, dat sy oock deur de selfde ter eeuwigher saligheydt gheraecken soudent. Ende dat ist, dat de antwoorde [B] seght: datmen deur die ter glorieuser vreden comt. ^{+Waerachtighe Saligheydt.}

⁺Aenmerckt doch eens het wonderlijk secrete van dese vremde, nieuwe, ende noyt eertijds ghehoorde leeringhe: datmen in sulcke saecken daer in begrepen, geluck oft saligheydt stellen soude: ende daerom ist de pijn weerd met aendachtigheydt gae te slaen. Wy moeten [C] weten, midts dat wy ons in Godts ghehoorsaemheydt ende beschermenisse niet ghehouden en hebben, dat wy ons al te samen, deur onse schuldt, uyt het paradijs gheworpen hebben, ende als voghel-ionghen [D] uytten neste ghevallen zijn. t'welck den Prophete Isaïas ghenoech te riecken gheeft, ende oock dese ghelijckenisse ghebruyckt, segghende: ^{+Matth. 5.} *Sicut auis fugiens, & pulli de nido auolantes:* Soo wast met ons⁺ eerste ouders, als eenen voghel die de vlucht nemt: ende met ons al te samen, als ionghen, die uytten nest vlieghe, eer sy wel vlugghe zijn. Ende soo, ghelijck die ionghen in duysent perijckelen zijn, iae om t'segghens, seker van haer lieder doot, soo deur coude en honger, als om vande beesten gh'eten te worden, oft vande menschen doot ghetreden: alsoo wast met ons ghestelt, int middel van onse vyanden, ende verwachten van d'eeuwighe doot: soo langhe wy op deser weerelt zijn, tot dat wy wederom tot onsen nest soudent ghebraght worden. Ende daerom, ghelijck de moeder van die mis vloghen uytgevallen [E] ionghskens, van d'een tacksken op d'ander springht, van d'een huys op d'ander, al soeckende en beclaghende: alsoo heeft oock onsen Heere Christus ghedaen, vele spronghen doende, om ons te⁺ soecken, ende te vergaderen. Aldus seyt S. Gregorius: *Ecce, vt nos post se currere faceret, quosdam pronobis saltus dedit:* ^{+Acht Saligheden.} Siet, op dat hy ons naer hem soude doen loopen, soo heeft hy sommige spron- ^{+Salighen nieuven vondt Christi.}

^{+Isa. 16.}

^{+Voghelkens uyt den nest, visch uytten vvater.}

^{+Homil. 29.}

OCTO BEATITVDINES. 44.

Beati pauperes spiritu. &c. Matth. 5.

Quid signa octo volunt Vitea praesaga beatae?
Tessera sunt, quibus aethereas Deus annuit arces.

*Waerom syn soo ghenoeemt, die goed' acht Salicheden?
Om datmen door die coemt, ter glorieuser vreden.*

*Des saintes estudes, Des beatitudes, Qu'en aprennons nous?
Le chemin qui l'Ame, Conduit au thalame, Du Celeste espoux.*

ghen veur ons ghedaen. Eerst heeft Christus veur ons uytten hemel[†] tot opder aerden ghespronghen: uyt den schoot sijns vaders, tot inden schoot van Maria, sijn ghebenedijde moeder: van daer, in de cribbe: uytter cribbe, deur vele andere middele spronghen ouer bergh en dal, tot aen t'Cruys: van t'cruys naer den lichaem, tot in t'graf, ende naer de siele ter hellen: van daer wederom ter aerden: vander aerden ten hemel: ende al op dat wy hem volgen soudē, deur sijns leuens en lijdens voet-stappen, tot in de glorie des hemels, als tot den nest daer wy toe-behooren.

[†]*Verscheyden spronghen Christi.*

Ende, ghelijck de moeder van die verloren voghelkens springht, soo⁺ singht sy oock haren natuerlijcken sanck, om die te werken ende te trecken, ende met haren moederlijcken sanck aen te locken, om haer te volghen, ende ter behoeder handt te comen, daer sy uyt ghevallen waren. Want een voghel-ionghsken uyt sijnen nest, is als eenen visch uytten water. Soo ist met ons. Ende ghelijcke wy de spronghen Christi ghehoort hebben, die hy ghedaen heeft, om ons t'huys en ten eeuwichen leuen te brenghen: hoort nu sijnen sanck oock, daer hy ons mede aen-lockt. Al dat hy ons gheleert heeft, dat dient hier toe: maer sonderlinghe dese acht Saligheden. D'welck eenen sanck is, soo hem eyghen, als dat den sanck des weerelts t'eene-mael contrarie is. Ende des-volgende, veur ons soo veel te sekerder: wel wetende, dat wy hem op dien voys volghende, veur seker tot dien alderhoogsten hemelschen nest ende salighe ruste sullen gheraecken. Dus heeft Christus selue van desen sijnen roep en voys betuyght: *Oues illum sequuntur:*[†] *quia sciunt vocem eius*: De schaepkens volghen hem naer: want sy kennen sijn stemme: ende niet eenen vremdelinck, wiens voys sy niet en kennen. Het is een, weder wy by uyt-gevallē voghelkens, oft verdoolde schaepkens gheleken worden, die soeckens, vindens, ende t'huys brenghens noodt hebben.

⁺*Aentreckenden sanck Christi.*

[†]*Ioan. 10.*

Die dan saligh wilt wesen, die houde den wegh ende lose der saligheden: al-welcke ons Christus soo minnelijck is roepende. Want, [†] soo S. Gregorius seyt: *Quaerenda est gloria Dei per vias eius*: De⁺ glorie Godts ende eeuwighe saligheydt, moet deur haere wegghen ghesocht worden. Dat is, deur alsulcks, als daer toe leydt ende brenghet, ghelijck eenen wegh tot eenighe stadt.

⁺*Greg.*

Ghebedt om de acht Saligheden te become.

O Alder-bermhertighste Iesu, eenige saligheydt ende Salighmaecker des weerelts, besproeyt my met uwe gratie ende segheninghe, op dat ick my soo der acht Saligheden mededeelachtigh maecke, dat ick de eeuwighe saligheydt in v Rijke ghenieten magh. Amen.

Cap. XLV.

*De vveerelt houdt den spot, met sulck' als snoo en sleght.
De vveerelt die is sot, s'en vveet niet vvat sy seght.*

⁺Een ieghelijck soeckt saligheydt en wel zijn: maer luttel bevroeden, waer in dat de waerachtighe saligheydt ghelegghen is. Daerom, de Heydenen sochten in alle hoecken. D'een seyde, dat die ghelegghen was in rijkdom, ghelijck eenen Cresus: ^{+Ongheluckighe saligheydt des Weerelts. Herodot.l.1.Solon.} maer Solon leerde hem wel anders: Soo hy oock by experientie bevondt, als hy van Cyrus ghevanghen, ende ten brande verwesen zijnde, riep met luyder stemme: *O Solon, Solon! O Solon, Solon!* Cyrus hem vraghende, wat hy daarmede segghen wilde: hy antwoorde, dat hem Solons eens gheseyt hadde (als hy hem liet veur-staen, dat hy, midts sijn rijkdommen en macht, de gheluckighste ende salighste was) dat niemandt ten rechten saligh en moghte ghenoecht worden, oock in de hooghste maght en weelde, soo langhe als hy noch leefde. Ende dat hy nu t'selue alsoo metter daedt bevonden hadde. Des-haluen Cyrus dit oock t'hem-waerts treckende, ende wel aen-merckende, heeft hem los ghelaten, ende heerlijk sijn leuen lanck by hem ghehouden.⁺ Andere stellen de opperste wel-vaert en saligheydt in eten en drincken, ende hunne lusten te volghen: soomen ghemeeyndelijck meynt dat Epicurus ^{+Epicurus. Aristippus.} ghehouden heeft: hoe wel hy de ghenoechte des gheests veur d'opperste goetd hielt: maer Aristippus de wellust des vleesch bouen al stelde. Enimers heeft Epicurus dien lof, ende sulcke mestverckens:⁺ waer van den Poete seght: *Epicuri de grege porci:* Verckenen van Epicurus cudde en hoop, slampampers, ende inboorlingen van ^{+Horat. li. 1. Epist. 4.} t'leeghe lecker-landt.

Alsoo seght de H. Schrifture, dat de menschen vander weerelt, de sulcke heeten saligh te wesen, die gheluck veur-spoedt, rijkdom, eere, vele vrienden hebben, ende sulcks, als de weereltsche menschen pleghen groot te achten. Soo sprekt den Prophete Daud van alsulcke verdraeyde ende ongheluckighe salighe: *Promptuaria eorum plena,*⁺ *eructantia ex hoc in illud:* Haer-lieder solders, schapraepen, kisten en kelders zijn vol, soo dat sy crielen, ende van d'een in d'ander moeten verlegghen, dattet ^{+Psal. 143.} al-om ouer-loopt. *Beatum dixerunt populum, cui haec sunt:* Sulcke (seyt hy) heetmen saligh, die soodanighe ouervloedigheydt ghenieten: maer, al oft hy segghen wilde, het is al anders. Hoe ist dan? en wie isser op-recht saligh? *Beatus populus, cuius Dominus Deus eius:* Saligh is dat volck, wiens Godt den Heere

MVNDVS DELIRANS, NON SAPIT, QVAE DEI SVNT. 45.

At nonne hos Mundus, mera ceu ludibria, spernit?
Delirat: nec vera videt: nec iudicat aequa.

*De Weerelt houdt den spot, met sulck; als snoo en slecht.
De Weerelt die is sot: s'en weet niet wat sy secht.*

*Toutefois la race, Du mondain rachasse, Et hait ceste voix.
Le Monde radotte, Et son humeur sotte, N'entend pas ces loix.*

is. dat is, die hem veur sijnen Godt houdt en dient, die Heere van al is. Want, die leert sijn volck al anders, dan de weerelt doet. Want tot sulcke, die de Weerelt gheluckigh, en saligh heet, seght hy ter contrarien: Wee u-lieden, ghy, die rijcke zijt, want ghy hebt hier u-lieder⁺ vertroostinghe: wee u-lieden die versaedt zijt, want ghy sult noch hongher lijden: wee u-lieden die nu lacht, want ghy sult eens schreyden ^{+Luc.6.} en droeuigh zijn. Ter contrarie, saligh ghy-lieden die arm, hongherich en droeuigh zijt, etc. Tot die salighe des weerelts roept hy deur sijnen Prophete: *Popule meus, qui te beatum dicunt, ipse te⁺ decipiunt*: O mijn volck, die v saligh heeten, die bedrieghen v: ende sy verderuen den wegh onder v voet-stappen: soo dat ghy, ^{+Isa.3.} dien wegh ingaende, ter eeuwigher saligheydt gheensins gheraecken en cont. Alsoo S. Augustijn wonderlijck wel seyt, hier op dienende: *Mundus⁺ inimicus est iis quos beatos facit*: De weerelt is vyandt, vande ghene die sy saligh maeckt: wat moet ^{+August.} sy dan noch bedrieghlijcker zijn, veur de ghene die sy maer saligh en heet te wesen?

Daer-om seght de antwoorde seer wel, dat de weerelt sot is, ende [A] deur sulcks, niet en weet wat sy seght. Want sy seght ende heet quaedt⁺ goedt, ende t'goedt quaedt te zijn. Ende dit, soo wel in t'verworpen ende berispen der acht Saligheden, die ^{+Isa. 5.} Christus self uyt-ghesproken heeft, als oock in t'betuyghen ende veur-houden der ^{Sot vonnis des vveerelts.} valsche Saligheden, daer sy de sinnelijcke menschen mede vertwijfelt ende bedrieght. De [B] ghenoechte ende vreughdt der deughden versmaedt sy, als d'aldermeeste bitterheydt en droefheydt. Ende dit al naer de bedrieghelijckheydt [C] haerder weegh-schale en balance: daer deughdelijcke saecken van [D] gheen en ghewichte oft weerde en schijnen te wesen. Maer den swaren arbeydt ende bitter verdriet, in de lastighe ghenoechte des weerelts en hoogheydt, die heet sy al blijdschap, weelde, en saligheydt. Dese dinghen zijn by haer al van grooten ghewichte. Ende sy en siet niet, binnen dien, dat sy die te hooghten hemel-waert verheft, die sy als te licht wesende veracht, ende dat sy die te meer ter helle-waert druckt, die hy schijnt groot en ghewichtigh te maecken. Niet denckende, dat [E] Godt van contrarien sinne en sede is: de ootmoedighe verheffende, [F] ende de hoouerdighe vernederende.

O sotte weerelt! hoe luttel weet ghy wat ghy al seght! Maer wat⁺ wonder ist? deur den duysteren nacht van uwer onwetentheydt, deur t'moorigh slijck uwer ^{+Dus soude men de vveerelt} vuyligheydt, deur d'onhelpelijcke verblindtheydt uwer ijdelheydt, ende sotte ^{byden neuse grijpen.} eyghen liefde, soo en siet ghy niet voorder, dan uwen neuse lanck is: dat is, dan dat ghy met v selfs sin ende bevroeden cont begripen: ende binnen t'bevanck der palen van dit verdoruen landt des lichaems, ghevoelen oft versinnen cont. al dat voorder is, buyten, oft bouen sulck berijdt en bevrijdt, als

voorder dan uwen neus, dan v iugement, v verstand, en wijsheydt streckt, daer en weet ghy gheenen wegh mede. Iae, zijt oock blindt in v selfs saecken, tot inden grondt uws herten toe. Wat ist dan wonder, dat ghy van soo goddelijcke, *ende* hemelsche leeringhe en philosophie der acht Saligheden, soo dwaselijck sprekt, *ende* t'eene-mael contrarie ghevoelt *ende* oordeelt? Die en reket ghy niet saligh, die arme zijn, sacht-moedigh, droeuigh, hongherich, dorstigh, en vervolghinghe lijdende: maer ter contrarie, katijuigh, *ende* allendigh: *ende* die reket ghy saligh, die al metten winde en vloedt wel veur-waerts gaet, naer den drift *ende* lust des weerelts: maer ghy dwaelt.

⁺ Waer by comt die verdraeyt oordeel? de reden is dese: om dat de menschen des Weerelts onsen Heere op den bergh niet en volghen, daer hy sijn Apostelen, *ende* ^{+Matth.5.} ons allen, dese acht Saligheden gheleert ⁺ heeft. Aldus seyt S. Ambrosius: *Turba non sequitur ad excelsa, non ascendit ad sublimia*: De schare des volcks en volght ^{+Ambr.} Christum op de hooghden niet, noch en climpt op de gheberghen niet. Dat is: Sy en soecken noch en beminnen hemelsche leeringhen noch ghewercken niet, daer de volmaecktheydt *ende* Salighen gheleert *ende* beleeft worden. Maer sy blijuen beneden in t'slijck *ende* ghemack van aerdsche sinnelijckheydt: t'verstandt niet op-heffende tot salighe aenmerckinghen, noch oock de handen slaende tot deughdelijcke oeffeninghen ⁺ *Sapientia non habitat in terra suauius viuentium*: Dese wijsheydt en woont in d'landt der sachte en wellustelijck leuende niet. ^{+Iob 28.}

⁺ Gheen wonder en ist dan, dat de dralende weerelt, sulcks noch en smaeckt noch en raect, dat haer t'eene-mael vremd is: om t'welck ter weerelt salighlijck te ^{+Aerdsche sinnen, en} vercondighen, Christus de eeuwige wijsheydt des Vaders selue uyt de scharen ^{begrijpen de vvare saligheydt} des volcks, met sijn uytghelesen leeringhen *ende* discipelen, opden bergh, (dit ^{niet.} oock selue Christum beteeckende) hem was vertreckende. *Ende* leerde dit al sittende, als om met groote rijpe bedachtenis te spreken. Hy heeft sijnen ghebenedijden mondt open ghedaen, die te veuren den mondt der Propheten gheopent hadde, *ende* daer deur ghesproken: *ende* heeft soo sijnen eyghenen mondt nu open doende, dese Saligheden als salighe conseruen, crachtighe medicinen, en hemelsche lauenissen, tot troost deser bedruckter weerelt laten uyt-vloeden.

⁺ Den reuck van dese soete costelijcke balseme en olie, eens ter weerelt uyt-ghestort zijnde, wonder ist, hoe die haer cracht in de herten van menigh mensche ghetoont ^{+Cracht van Christus} heeft: soo iongh-mans, soo ionghe dochteren, wien t'herte noch vrij ^{soetigheydt.} *ende* onbelemmert was, van des weerelts wellustigheydt, *ende* bereedt stondt, om in eens oft in anders ghetrocken te worden: die al t'samen kenden en seyden metter herten, t'ghene dat de bruydt der Cantijcken (aller haerder patronesse)

seyde: roepende tot onsen Heere Christum Iesum, der minnender sielen bruydegom: *Oleum effusum nomen tuum: Propterea adolescentulae dilexerunt te:* Uwen naem is als een uyt-ghestortte welrieckende olie: Ende daerom ist, dat de ionghe herten v soo beminnen, *ende* op den reuck uws soetigheydts soo naer loopen.

Hoe vermakelijck ist het leuen der Heylighen te deur-loopen, *ende* te aen-mercken, hoe vierighlijck sy Christum, soetelijck *ende* sterckelijck treckende naeghevolght hebben! Dit gheluck, dese saligheydt *ende* weerdigheydt heeft S. Bernardus, S.

Dominicus, S. Thomas⁺ van Aquinen, *ende* soo menighe andere ionghelinghen van grooten huysse, also oock S. Agnes, S. Cecilie, S. Catharine, *ende* duysent sulcke, ^{+Versmaders des vveerelts.} meer gheacht, dan al den rijckdom, hoogheydt, edeldom, *ende* gheluck, d'welck sy behouden en becomen moghten. Soo heeft oock Paula, die rijcke, edele, en magtighe Romeynsche weduwe, *ende* haer dochter Eustochium, met meer andere, ten tijde van Sinte Hieronymus, beproeft, ghesmaeckt, en wel ghevonnist, *ende* noch beter metten wercke betuyght. Dit ghetuyghen sy alle, die noch hedens-daeghs metter daedt bevinden, dattet de meeste saligheydt is, oock opder aerden, de hemelsche saligheydt soo naer alst moghelijck is hier te proeuen, *ende* nae te volghen. De sotte weerelt, met haere betoouerde minnaers, *ende* dulle minnaressen, spreken anders, want sy den smaeckt *ende* reuck deser soete saligheydt niet en hebben.

Ghebedt tot versmaedtheydt des weerelts rel.

Verleckert mijn herte, o Heere, met de soetigheydt uwer salighe leeringhe, op dat my van s'weerelts rellen de walghe steke: *Ende* dat ick, als deur v liefde droncke zijnde, naer v, sonder op-houden, loopen magh, *ende* de weerelt versmadende, den hemel winnen. Amen.

Cap. XLVI.

*Velck zijn drij seden fijn, die de Ionckheydt betamen?
Svvijghen: Ghehoorsaem zijn: en sedelijck hun Schamen.*

⁺DE Ionckheydt is als een wisken, oft plantsoen, [A] t'welckmen van ioncks moet leyden en dwinghen, daerment hebben wil. Want, als den boom crom opghewassen is, soo en is hy niet om dwinghen. Ende aenghesien dat de kinderen der Christenen als ionge⁺ olijf-tacksken, ende wijngaerd rancken Christi zijn, [B] soo is de schade en schande te meerder, ist sake dat sy niet met goetd onder-wijs wel op-ghebonden en zijn, ende vanden eersten met staecten van goede exemplen onder-stelt. Want die edele rancke sal ter aerden hanghen, ende met haere vrucht in t'slijck wintelen, ende metten voeten vertreden worden.

⁺*Drij cieraten der ionckheydt.*

⁺*Psal. 143. & 127.*

⁺Het is een ghemeyn segghen, soo de Wijse-man ghetuyght: Een ionghelinck, eenen wegh aennemende, en salder niet af-scheyden, oock als hy nu oudt sal gheworden zijn. Soo oock een heydenssch Poete seer wel seyde:

⁺*Prou.22.*

⁺*Quo semel est imbura recens, seruabit odorem Testa diu.* ⁺Eenen aerdenen pot oft teyle, sal altydts den reuck behouden, die sy eerst-mael inghedroncken heeft. Daer-om moetmen de kinderen van ionghs alle goede saecken instorten ende leeren. Want het is quaedt oude honden leeren in banden gaen: maer van ionghs leertmense al datmen wilt, met een cleyn stucksken broodts. Men moet nochtans weten, datmen de Ionckheydt handelen moet, als een slesschelken,[C] oft cruycksken, met een nauwe halseken: in d'welcke men een luttel s'maels instorten moet, van sulcks alsmender begheert in te ghecrijghen: oft anders salt meest besijden ende verloren loopen.

⁺*Horat. li. 1. Epist.2.*

⁺*T'is conste, de ionckheydt te vveten leyden.*

Onder vele goede dinghen, vraeght de Vraghe, welck de drij principaelste [D] zijn, die de kinderen betamen, ende van noode zijn. De antwoorde seght: *Swijghen, ghehoorsaem zijn, &c.* Dit is ghenomen uyt een tractaet van Sinte Bernardt: daer hy, onder vele goede leeringhen der iongheren, dese drij namentlijck veur houdt, segghende: ⁺*Tres virtutes sunt, quae pueris adolescentibus magis congruunt: Verecundia, [G] Taciturnitas & Obedientia:* Daer zijn drij deughden, die [F] de kinderen, ende iongheren betamen: schaemte, stil-swijghen, ende [E] ghehoorsaemheydt. Daer by segghende [*Adolescens*] dat is, een op-comende, oft op-schietende ionck mensche, volghende den heysch sijns naems, moet van daghe te daghe, in goede seden en wercken groeyen ende aennemen.

⁺*Bernard.*

TRIA RARA ADOLESCENTIAE ORNAMENTA. 46.

Praetextam pueri quid Bullâ suavius ornet?
Pareat: Ora premat: castus Pudor imbuat ora.

Welck syn, dry Seden fyn, die de Ioncheyt betamen?
Swyghen: Ghehoorsaem syn: en sedelyck hun Schamen.

Quelle modestie, Sied mieux al la vie, Des ieunes enfans?
Honte, avec Silence, Souple Obeissance, Qu'on doit a tout temps.

Om dese drij deughden te beter te begripen: laet v veur-staen dat die drij maeghden zijn, die de Ionckheydt begiften, en vercierien. [F] Ten eersten, *Stil-swijghentheydt*, presenteert aen den ionghen⁺ mensche als eenen boeck met drij sloten, ende een croone daer op: daer mede bediedende, dat silentie, ende sijns tonghs weder-houdt, ^{+Stil swijghen I.} lof ende prijs weerdigh is. Sy toont metten vingher veur den mondt, naer den sin van dat versken: *Digito compesce labellum*: dat is, Vingher⁺ op lip: oft Mondeken toe. Van stil-swijghen seght de Wijseman aldus: Hoort en swijght: ende om v ^{+Iuuen. Sa. 1.} eerbaerheydt, sal v veel gratie⁺ toe-comen. Item noch: Ghy ionghelinck, en sprekt nauwelijck, oock alst v aengaet, oft in v selfs saecke en recht. Ende als ghy ^{+Eccli. 32.} tweemael ghevraeght zijt, sprekt dan: maer met corte woorden.

Een kindt moet ghereeder zijn om hooren, dan om spreken. Alsoo Samuel (noch een kindt zijnde) van Gode drij-mael gheroepen⁺ wierdt, deur d'onder-wijs des priesters Heli, wat hy doen moeste: soo antwoorde hy ten eynde, en seyde tot ^{+1.Reg. 3.} Godt: Sprekt Heere, want uwen dienaer hoort. Sinte Bernardt seyt: Ick weetter vele, die't berouwen is ghesproken te hebben: maer luttel weet ic er, die't leedt is, dat sy ghesweghen hebben.

[E] De *Ghehoorsaemheydt*, als een andere schoone maeghdt, presenteert de Ionckheydt fraeye schoenen, om ghereedt te staen tot loopen, als men't bevelen soude, ende om den wegh der gheboden Godts, ende der deughden te wandelen: hem oock een schoon paer handt-schoenen schenckende, tot een teecken van ghewilligheydt in d'werck: met de welcke de handen meer verciert zijn, dan met d'alder-costelijckste handt-schoenen en ringhen: ende daer-om oock de croone en prijs wel weerdigh.

Ghehoorsaemheydt is een groot cieraet der ionckheydt, ende hun⁺ t'eene-mael van noode, midts sy in als onder-wesen moeten worden. De ionghers zijn als een ^{+Ghehoorsaemheydt. II.} gheschaefde tafel, daermen in schilderen wilt: als eenen boeck om in te schrijven: als een hout oft steen, om een beldt af te maecken. Soo moeten sy dan hun laeten tracteren soo t'werck vereyscht: oft anders wordt het al verloren cost ende arbeydt: soo is de ghehoorsaemheydt hem noodelijck die gheformeert wilt worden. *Quantò quis diligentius obsequitur, tantò maiorem gratiam⁺ obtinebit*: Hoe iemandt neerstigher is, om ghehoorsaem en ghedienstigh te wesen: hoe hy te meer in de ^{+Aristot.} gratie staen sal, ende te meer gratie ende wel-daedt verweruen.

Sinte Bernardt seyt wel: *Obedientia amica salutis*: Ghehoorsaemheydt⁺ is de vriendinne der saligheydt. Soo ist dan onmoghelijck met de saligheydt wel te ^{+Bern.} staen, ist dat ghy de ghehoorsaemheydt niet te vriende en hebt.

⁺De derde maeghdt, *Schaemte*, die als met een sluyer veur d'oogen [G] hanghende, de ionckheydt oock een floers presenteert. Dit is de sebaerheydt, met welcke ^{+Schaemte. III.} iemandt, als met een floers veur sijn aenschijn eerlijck bedeckt is. Sy presenteert oock een croone daer op: bediedende dat sulcke oock haren lof weerd is. *Schaemte* is, niet van iet goeds te doen, maer hem van t'quaedt te schamen, ende in alle saecken, ten allen tijden, in alle plaetsen, sebaer, eerbaer, ende ghemaniert wesen. Die sententie des Apostels altydts inden sin draghende: ^{+Philipp.4.} V ieder manierlijckheydt zij allen menschen kennelijck. Hy seght daer by: Want de Heere is naer by. De ooghe des meesters ende heere, doet ghemaniert zijn. Ist niet te verwonderen dat oock de Heydene wijse, nochtans blinde, soo rechte slaghen somtijdts sloeghen, ende beter gheraecten dan wy doen, die d'licht des gheloofs⁺ in de handt hebben? Hoort hoe Plato sprekt: Godt verkeert tusschen de mensche die *schaemte* hebben. Ende noch ^{+Plato.} naerder op ons punct, seght aldus: De *schaemte* betaemt de ionckheydt. Soo oock Diogenes:⁺ *Rubor, virtutis color est*: De roodtvarwighe *schaemte* is t'colour der deughden. Ende het is een wonderlijcke saecke, als waermen op iemandt gram, ^{+Diog.Laert.} om zijn mis-daedt: ist dat hy, als schuldt kennende, roodt wordt van *schaemte*, men krijght mede-lijden met hem, ende⁺ men vergheeft de mis-daedt. Aldus S. Augustijn: *Mitigat indicem pudor reorum*: De *schaemte* der patienten verwesenen versoet ^{+August.} den rechter. Maer soo en gheschiedet niet als iemandt bleek wordt, in schult gevonden zijnde. daerom dien veurseyden Plato seyde: *Magis mihi placent iuvenes, qui erubescunt, quàm qui pallescunt*: Die iongheren staen my beter aen die roodt worden, dan die bleek worden: te weten als men die vermaent, berispt, oft bevindt in eenighe saecke. Hoe moesten Christene iongheren dit ter herten nemen, ende vele voordr sien, dan die heydensche Philosophen! Want de natuerlijcke *schaemte* met het Christen gelooue verciert, die heeft den hemel veur ooghen: niet alleen de ooghen ende t'bemercken der menschen, oft het uytwendigh wel staen en prijselijckheydt. Hier toe dient dat S. Ian⁺ Gulde-mondt seyde: *Schaemte* is den toom en breydel der sonden. Soo dat hy hem van sonden niet wachten noch weder-houden en can, die ^{+Chrysost.} desen toom van *schaemte* verloren heeft.

⁺Het stil-swijghen oft silentie aengaende, is weerd te bemercken veur exempel, hoe dat Pythagoras sijn discipelen vijf iaeren dede⁺ swijghen, eer sy in schole ^{+Laertius lib. 8.} begosten te spreken, ende andere met vele vraghens en disputerens het hoofdt te breken. ^{+Sabell.lib. 2. cap.3.}

⁺Papyrius Pretextatus, een kindt, van sijnen vader eens inden Raedt van Rome mede-geleydt zijnde, en heeft sijn eyghen moeder in gheener manieren willen te kennen gheuen, sulcks als hy daer ^{+Papyrius Pretextatus, vvonder kindt.}

ghehoort hadde: dede haer wat anders ter handt. S. Thomas⁺ Aquinas, noch schole gaende, was soo stil-swijghende, *ende* luttel van woorden, dat sijn mede-ghesellen, ^{+Sirius to.2.} hem den stommen os hieten. Den meester Albertus Magnus, merckende waer-waerts dat dit swijghen henen wilde: te weten, dat hy soo veel te dieper verstandt en ghepeysen hadde, hoe die min ten monde *ende* ten lippen uyt-liepen: soo seyt hy: Desen stommen os sal noch soo loeyen, dat al de weerelt hem daer in verwonderen sal: soo't wel metten stucke noch daghelijcks blijktt in sijn boeken.

Van ghehoorsaemheydt hebben wy een princelijck exempel in onsen Saligh-maecker: niet alleen tot sulck onder-wijs een cleyn kindeken in t'midden sijnder Apostelen stellende: maer oock sy seluen veur eenen spiegel der ghehoorsaemheydt gheuende. Ende dit, niet alleen sijnen hemelschen vader ghehoorsaem zijnde tot die schandighe doot des cruys: maer oock sijne moeder opder aerden: ende Ioseph mede in de plaets van vader: in al t'ghene dat sy hem gheboden. *Erat subditus illis*. Hy was hun onderdanigh. De groote ghehoorsaemheydt⁺ der iongheren van dien hondertsten-man is oock⁺ prijselijck gheweest: als hy selue ^{+Luc.2.} tot onsen Heere seyde: Ick segghe den eenen, Doet dit, hy doet het: den anderen, ^{+Luc.7.} Gaet, hy gaet: Comt, hy comt, *etc.*

Eenen schoonen spiegel van ghehoorsaemheydt veur alle ionghers⁺ ist oock, als Iacob sijnen sone Ioseph riep, om tot sijn broeders te senden, die hem nochtans ^{+Gen.37.} niet seer en beminden, t'welck hy wel wiste, ende hem sochten te vernielen: emmers vercochten hem. Gheroeven zijnde van sijnen vader, seyde: *Praestò sum*: Hier ben ick vader, al bereydt, soo hy was, oock om in sijn doot te gaen.

Veur exempel van goede schaemte, dit sal ick hier alleen by voeghen.⁺ Die van Persien hielen met stercke wetten, dat de iongheren, noch met woorden, noch met handen, ooghen, oft maniere van doen, iet doen soudent, daer schande oft ^{+Alexand. ab Alexander. li. 2.cap.25.} beschaemtheydt in ghelegghen was. Soo dattet de doot was, eenen naeckten mensche ghesien te hebben, als oftmen eenigh groot stuck bedreuen hadde. wat magh men dan van andere dinghen vermoeden, de eerbaerheydt aengaende?

Ghebedt veur ionghe lieden, om sebaerheydt.

GHy hebt, O Heere Iesu, als een lammeken in t'scheeren stil gheswegghen, totter doot ghehoorsaem gheweest, *ende* veur ons aen t'cruys groote schaemte gheleden: Verleent my dese drijvoedighe deughdt, in mijn ionghe ieughdt, ter eeuwigher vreughdt. Amen.

Cap. XLVII.

*Vat plaegh verdienen sy, die haer ouders bedrucken?
Dat haer de rauen vrij, hun oogen beyd' uyt plucken.*

⁺OM te toonen, in hoe groote eere en weerdigheydt, dat de kinders haer ouders behooren te hebben, soo heeft Godt almaghtigh, in de thien gheboden, naer dat hy in de drij eerste van sijn goddelijcke eere ghesproken hadde, terstondt ten eersten ghestelt, het ghebodt van vader *ende* moeder te eeren. Ende dit, niet alleen met bewijs van uytwendighe eerbiedinghe, maer meest inwendighe reuerentie, behoorlijcke ghehoorsaemheydt *ende* onder houdt, als noodt is. Wt reden dat sy ons in de plaets Godts zijn opder aerden: meest *ende* namentlijck gheestelijcke ouerste. De Wijse-man, willende toonen, dat sulck eenen mensch Godt niet en vreest, die sijn ouders niet en eert: soo seyt⁺ hy: *Qui timet Dominum, honorat parentes*: Die den Heere vreest, die eert sijn ouders: *ende* als sijn Heere, sal hyse dienen. ^{+Eccli.3.}

⁺Dit heeft wel ghevroedt Decius des keyzers sone, als sijnen vader hem soude doen keyser croonen: hy heeft het gheweyghert uyt weerdigheydt, segghende: Ick ^{+Decius sone van Decius.} vreese, word'ick keyser, dat ick ontleeren *ende* vergheten sal, een goedt onderdaenigh sone te wesen. Ick heb lieuer gheen keyser te zijn, maer ghehoorsaem sone: dan keyser te wesen, *ende* een sone sonder affectie, *ende* behoorlijcke toeghedaenheydt. Daerom, dat mijn vader regnere: *ende* dat mijn heerschappije zij, ootmoedelijck hem ghehoorsaem te wesen.

Het moet ontwijfelijck een seer onverdraghelijcke saecke zijn, alsoo de natuerlijcke affectie, iae om beter te segghen, de nature uyt te [A] schudden, datmen oock sijn ouders bedroeft, bedruckt, weder-sporigh [B] werdt: *ende*, dat meer is verdruckt en ouer-valt. De vraghe dan⁺ is, wat sulcke kinderen verdienen. In d'oude Testament, als een [C] kindt vader *ende* moeder onghehoorsaem was, *ende* dat sy clachtigh ^{+Deut.21.} vielen aen de ouerheydt, dat kindt wierdt ghesteent.

⁺De antwoorde seght hier, dat sy weerdt zijn, dat hun de rauen [D] d'ooghen uyt-plucken. Dat is, dat sy aen een galghe comen: want het ghemeynelijck sulck ^{+Galghenaes.} aes is, datmen de craeyen en rauen, aen sulcke rijzers plaght op te hanghen. *Ende* al en comen sy niet altijdts daer toe, sy zijns nochtans weerdigh: *ende* t'is gheluck, niet haer-lieder⁺ deughdt oft verdienste, als sy 't ontcomen. *Oculum, qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suae, effodiant eum corui de torrentibus*: Dat de ^{+Prou.30.} rauen der beken de ooghen uyt-halen, van de ghe-

PARENTIBVS NON OBTEMPERANTVM PRAEMIA. 47.

Impia quid meruit soboles onerosa parenti?
Ipsis vt rapidi populent caua lumina corui.

*Wat plaegh verdienen sy, die haer onwerd bedrucken?
Dat haer de rauen vry, hun ooghen beyd' vutplucken.*

*Qui de Pere et Mere, Les yeux de reuere, Quel sera son fouet?
Qu'un corbeau arrache, Les siens et dehache, Son corps au gibet.*

ne die haer vader beschimpen, ende die deur hun onbeleeftheydt toonen, dat sy den aerbeydt haers moeders in d'baren, niet en ghedencken, noch en achten. Te kennen gheuende, deur sulcke maniere van vervloekinghe, dat sulcks teghen nature is, dat een kindt, hardt, stuer, straf, lastigh, spijtigh, onghenadigh, iae oock maer onghehoorsaem soude wesen.

Men vindt, dat selfs de oyeuaers haer ouders op den rugghe somtijdts⁺ draghen, al vlieghende: ende de selue spijsen, als sy deur ouderdom onmaghtigh gheworden zijn, den cost te beiagen. Hier moghtmen oock ghedachtigh zijn van die dochteren die haer vaderen somtijdts⁺ in den kercker met haere boesemen ghelaeft hebben, de selue vander dootd verlossende. Dese ende derghelijcke exemplen, maecken de onbeleeftheydt van vele onmenschelijke kinderen beschaemt: die niet alleen weerd en zijn, dat sy de rauen aen de galghe spijsen, maer dat de helsche rauen, met dien vanck, in siel en lijf wegh vlieghen, ende voerense tot die gloeyende beke der onsprekelijcker tormenten: daer sy leeren sullen, wat dattet gheldt, sijn ouders te bedroeven.

[E] Soo voer Absalon, als hy den coninck Daudid sijnen vader rebel⁺ vallende, uyt sijn Rijke stack, ende hem te velde met open oorloghe vervolghde. Van Ioab, Daudids opper-veldt-heere verwonnen zijnde, ende de vlucht aennemende, bleef metten haere aen eenen tack hanghende, de muyl, daer hy op sat, onder hem deur wegh loopende. Ende op datmen wete, dat dese straffe niet alleen te verstaen en is, op kinderen die vader oft moeder beswaren, maer oock die andere ouersten, oft ouderlinghen versmaden, die ons van Godts weghe bevolen zijn te eeren: hoort een schrickelijck exempel daer toe dienende. [F] Als de Prophete Eliseus, naer Bethel op track, soo zijnder eenen hoop kinderen ter stadt uyt ghecomen, naer hem roepende en spottende: *Ascende calue, ascende calue*: Climpt op ghy caluwe-cop:⁺ climt op, ghy caluwaert. Ende siet, daer zijn twee beeren uytten bossche ghespronghen, ende hebbender twee-en-veertigh van die verslonden. Tot een teecken dat sulcke verdienen vande helsche beeren vernielt te worden.

Ghebedt om sijn ouders in eeren te houden.

NAest v, hebt ghy bevolen, o Godt, onse ouders te eeren, ende ghehoorsaem te wesen: gheeft my de gratie, soo mijne gheestelijcke en lichamelijck ouerste te eeren: dat ick het beloofde landt ende d'aerde der leuende besitten magh. Amen.

Cap. XLVIII.

*Velck is d'ouders bestier, die soo de roeden sparen?
Dat hun kinders, van hier, al veur den duyuel varen.*

⁺AL ist t'herte des menschen tot quaedt gheneyght van sijner ionckheydt af, soo Godt sprak tot Noe, nochtans het hanght vele van de ouders, de quaedtheydt der Nature, ^{+Gen.8.} met goedt onderwijs en castijdinghe, tot een beter te keeren. Daer-om seyt Salomon

wel: de⁺ sotheydt is in t'herte des kindts ghebonden: *ende* de roede⁺ der onder-wijsinghe salse van daer drijuen. Het is euen wel een wonderlijcke saecke, ^{+Prou.22.} waer Nature ghewesen heeft, datmen de kinderen mette roede smijten soude, om ^{+Goede castijdinghe der kinderen.} wijs te worden. niet op t'herte, daer de sotheydt rust, (soo wy ghehoort hebben)

maer ter contrarie sijde, al op een ander gheweste, op t'fort van portegale, verre van t'hert, soo't ieghelijck kennelijck is. Als oft de wijsheydt daer achter sate: *ende* dat soo, met daer op te staen, de wijsheydt van daer verschuyuende, ter herten-waerts trock, daer sy van rechts-weghe toebehoort, de sotheydt van daer doende verhuysen: *ende* als oft de kinderen ⁺ deur sulcken middele tot verstandt en kennis quamen.

Emmers wete ick eenen ionghen, die noch deughen noch leeren en cost oft en wilde. Dese practijcke wierdt hem wijs ghemaect, dat het soo wesen moeste: ^{+Wonderbaere experientie der roede.} *ende* op dien voet de castijdinghe te ghewilligher aanveerde. Iae, hem liet duncken,

dat hy t'elcker sulcker strijckinghe, onder de roede besief *ende* ghevoelde (soo hy seyde) dat de wijsheydt hoogher en hoogher van binnens-huys op clam, *ende* alleynskens de sotheydt uyt het herte stak: daer sy (naer het segghen des Wijsemans) van ionghs aen ghebonden is. *Ende* daerom oock, en worden sy niet terstondt wijs oft goedt, met een oft twee reysen de roede gheproeft te hebben. Watter af is oft niet en is, Ick hebbe, soo ick segghe, den iongh-man *ende* sijnen meester nae-de-handt ghesproken, *ende* goedt effect ghevonden van sulcken recepte: den seluen langhs soo beter, nu thien oft twaelf iaer naer die vaert, wonderlijck in sijn studien, *ende* in deughden voort-gaende, *ende* als nu een cloeck iongh-man gheworden. Dit zij al, by maniere van spreken, alsoo ghehaelt, als oft Nature ghewesen hadde, dattet daer hielt, *ende* soo moeste in sijn werck gaen, om goede kinderen, *ende* wijse iongheren te maecken: *ende* om den crommen ingheboren aerdt te rechten.

⁺Daerom seyt den wijsen Salomon noch meer: Die de roeden spaert, die haet sijn kindt. Maer die sijn kindt lief heeft, die castijdet *ende* onder-wijset, sonder ^{+Prou.13.} ophouden. Dat is te segghen, gheduerigh-

FILIVM OVI NON CASTIGAT, ORCO IMMOLAT. 48.

Maiores quid agunt, quibus Censoria virga est?
Tartareis alimenta parant sua pignora flammis.

*Welck is d'ouwers bestier, die soo de roeden sparen?
Dat hun kinders van hier, al voor den duyuel varen.*

*Trop de conniuece, Nuit elle a l'enfance, Du ieune poupin?
La main par trop douce, Du pere le pousse, A mauuaise fin.*

lijck, naer den eysch vanden wercke. Want, ghelijck d'een hout sachter is *dan* d'ander, t'zij om vlechten, boogen, en leyden, t'zij om *verwercken* waer toe dattet zij: alsoo is d'een kindt ongelijck soeter *van* aerde, *ende* ghevoeghsaemer om leyden *dan* d'ander. Sommigh hout salmen met een vinghersken leyden al daermen't hebben wilt, sommigh ist *verboden*⁺ sonder straffe *wanten* te handelen, als doornen, bramen, *etc.* Sommighe hout blijft en groeyt voorts van selfs, soomen't eens geleydt heeft: ^{+1.Reg.23.} ander comt terstondt op sijn oude cromte, *ende* is altijds te herdoen. alsoo isser groote discretie te gebruycken, in de ionckheydt te regeren.

[A] De vraghe dan is, wat sy doen, die haer kinders niet en castijden,⁺ als sy's noodt hebben. *Ende* niet sonder reden en vraeghtmen dat soo: want sommige ^{+Goede ouders, quade ouders.} laeten hun by auonture duncken, dat sy wel doen, *ende* goede ouders zijn, dat sy soo sachtmoedigh en goedertieren zijn. Soo pleghen de kinderen van vader en moeder te oordelen: dien eenen quaden vader te heeten, die straft en castijdt: een goede moeder, die altijds deur de vingheren siet: iae voetsel in t'quaedt gheeft. De antwoorde seght: Sy maecken *dat hun kinders van hier, al veur den duyuel varen.* Dat is claer en waer oock noch uyt den Wijse-man, die hier [B] van alsoo wel als wonderlijck sprek: En onttreect v kindt de roede⁺ niet. Seer wel: want men soude eenighe beter coop hun daghelijcks broodt onttrecken, *dan* de roede. Hoort hoe hy voort-seyt: ^{+Prou.24.} Want (seyt hy) ist dat ghy't mette roede slaet, het en sal niet steruen. Ergo dan, onttreect ghy hem de roede, het sal in perijckel zijn van te steruen: ghelijck iemandt diemen den cost, oft noodelijck onder-houdt des leuens onttreect. Als oft hy oock segghen wilde: Castijdet vrijelijck, *ende* en vreest niet, dattet daer af steruen sal. Maer, dat meer is, ten sal niet steruen: dat is, ghy sullet daer mede bevrijden, dattet in handen van Iustitie niet en come: Ende bouen al, sult ghy't oock daer mede bewaren van d'eeuwighe doot.

Dit seght hy noch claerder aldus: Ghy sult hem met de roede⁺ slaen: *ende* alsoo sult ghy sijn siele vander helle verlossen. Ist niet een groote cracht *ende* wonderlijck ^{+Ibidem. Mirakel der roede.} mirakel van dit edel hout der roede, de [C] sielen vander hellen te verlossen? Moyses leyde t'volck van Israel deur de roode zee, deur de cracht vande roede die hy opstak ouer d'water: maer dit is al een ander verlossinghe: waer deur iemandt vander helle verlost wordt. Die dat doet, die doet het kindt meer deughdts, *dan* oft hy't uytter hellen haelde. Want, daer in gheweest te hebben, al en waert maer een cleyn wijle, dat is wel *achtens* weerd, en dat soude wat gelden. Soo dan, meerder vriendtschap doe hy v, die belet dat ghyder niet en comt, dan dieder v uyt haelde als ghyder nu soudt in gheweest hebben. Het ware wel een wonderlijcker werck, iemandt uytter helle te lossen, dieder in is: maer het is profijtlijcker en

verkieselijcker, te voren bevrijdt te worden, datmen daer niet en come. De ouders dan, die by ghebreke van castijdinghe, haer kinders uyt de helle niet en houden: die doen soo vele, als oft syse ter hellen sonden: soo de antwoorde seyt. Want sy die laeten doen t'ghene daer⁺ sy deur ter hellen comen. Sulcke ouders moeten veur eenen spiegel aensien, hoe Heli met sijn twee sonen Ophni en Phinees, op eenen dagh ^{+1.Reg.4.} al zijn van Godt ter dootd ghestraft gheweest. De sonen inden slagh vermoordt, soo sy de Arcke droeghen. Den vader hoorende dat de Arcke van de Philistinen ghenomen was, van sijnen setel achter om vallende, brack den necke, de herssenen langhs t'pauaisel stortende. Ende dit al, om dat sijn sonen quaelijck leefden, haer officien qualijck bedienden: Ende dat hyse niet en strafte, soo't betaemde: dan alleenlijck met soete en sachte woorden, die noch in noch aen en ginghen: segghende, kinderen, het is quaedt dat ick hoore: ghy en moet alsoo niet doen, etc. ghelijck vele sotte ouders, sachte meesters, en slappe ouerste pleghen te doen, sonder ander castijdinghe.

⁺ Het principaele exempel in de figure verтоont staet by S. Gregorius beschreuen. Hoe een kindt van vijf iaeren, van sijn ouders bedoruen, altijds Godt lasterde, ^{+Gregor li.4.Dial.c.18.} blasphemende als hem iet misquam. Ten eynde in sijns vaders schoot sittende, sacht de boose gheesten, als moriaenen tot hem comen. Ende al chrijsschende ende blasphemende heeft het sijnen gheest ghegeuen.

⁺ Men leest, dat Agrippina, de moeder van dien bossen keyser Nero, de tooueraers te rade ghingh, ende vraeghde, wattet noch van haren sone gheworden soude: oit ^{+Xiphilinus in Nerone.} hy keyser soude worden? Sy antwoorden uyt haer duyuelsche consten, iae: maer soo nochtans, dat hy sijn moeder vermoorden soude. Dat hyse vermoorde (seyde sy) in'en roecks, magh hy keyser worden. Wat sullen wy anders segghen, van sulcke ouders, die hun quaelijck-vaert, ende van hare kinderen, sekerlijcks veur ooghen sien, ende en zijnde niet in versaeft, behoudens dat sy haere kinderen moghen sien triumpheren?

⁺ Aenmerckt noch een ander sotte cure. Alsmen eens te Carthagen de edelste ende uyt-ghesundertste iongh-mannen uyt-coos, om veur ostagiers oft pandt-mannen ^{+Sabell.lib.3. cap.4.} naer Sicilien te seynden: soo volghden de moeders naer, al schreyende, ende groot misbaer maeckende, tot dat sy aen de schepen quamen, daer haere sonen soude mede henen vaeren. Daer haddemen groote quellinighe om de iongheren uyt der moederen armen te trecken. Ende als sy nu te schepe waeren, ende af-staken, soo wierpen hun die sotte moederen inder zee, ende versmoorden uyt liefde van hare kinderen. Alsoo sietmen sommighe ouders haer willens en wetens in den vloedt der hellen versmooren, uyt dese te groote versotheydt haerder kinderen.

Ten proposte vande vraghe ende antwoorde, op de ouders, die maecken dat hun kinders ter helle varen, comt seer wel de figure van die ouders, die in d'oude Wet haer kinderen den afgodt Moloch⁺ offerden deur het vier. Al waer men groot gheruchte van trommelen maeckte, om het ghecrijsch der brandende kinderen niet te hooren: ^{+4.Reg.23.} waer van oock de plaetse Tophet hiet: dat is een trommel te segghen. Ende hiet oock *Conuallis filij Ennon*: oft *Gehennon*: van waer de helle oock den naem heeft, *Gehenna*; om den seldsaemen grouwel, die in d'een plaetse, en in d'ander gheschiedt. Sulcke ouders offeren hun kinderen aen Moloch, den Vyandt, ten helschen brande, diese naer haren wille laten gheworden, *ende* niet en castijden.

Anders dede die van Lacedemonien, oft Sparten, die veur costuyme⁺ hadden, hare kinderen veur den autae totten bloede te geesselen, om die goet en sterck te maecken, en teghen slaghen ende aenstooten onversaeft vroom, *ende* wel ghemoedt. Cicero ghetuyght, dat hyder somtijds by stondt, *ende* niet een van die en hoorde crijten oft suchten. Want, seyt hy, soo leerdemense. Dit schrijft oock Seneca, met grooten lof der seluer. Iae men maecktense soo ghewoon, dat sy ghestadelijck den rugghe en schouderen boden, om te slaen, tot datmen moede waer. *Ende* dien-volgende, hadden sy altijds geschickte iongheren, *ende* treffelijcke vrome mannen. Hier by moght wel eenen⁺ (Rhacones ghenaeamt) gevoeght worden: die sijnen sone, den iongsten van seuen, metten handen op den rugghe ghebonden, ^{+Aelianus lib.2.sub sinem.} om sijn quaedt regement, in handen van Iustitie selue leuerde. *Ende* soo de saecke, om haer vremdigheydt, den Coninck Xerxes vanden Raedt aen ghegeuen wierdt, den vader bleef al byden sijnen, segghende, dat sijn coolen en waermoes, die maer te beter en groeyde, als de quade struycken af ghesnoept worden. Om welcke cloecheydt, *ende* gherechtigheydt hy vanden Coninck in t'ghetal sijnder raedts-mannen ghestelt is gheweest.

Die Roomsche Cornelia moeder van die Gracchien wist oock wel⁺ waer in den meesten cieraet der ionckheydt gheleghen was. Soo eens by haer een edel vrouwe ^{+Valer. Mau.li.4.cap.4.} van Campanien logeerde, *ende* die al haer costelijcke baghen toonde, haer daer in glorieerde: Cornelia, haer kinderen uytter schole t'huys comende: *Et haec, inquit, ornamenta mea sunt*: Ende dit zijn mijn baghen en iuweelen, seyt sy. Als goede gheschickte kinderen de beste panden des huys wesende.

Ghebedt der ouderen ouer haer kinderen.

WAnt ghy, o Heere Iesu Christe, ghesproken hebt: Laet de cleyne kinderen tot my comen: gheeft my de wijsheydt *ende* t'herte, dese kinderen *ende* ondersaten soo te regeren, dat ick die tot v brengen magh, *ende* selue niet buyten en blijue. Amen.

Cap. XLIX.

*Vat doen de moeders op, die haer kinders bederuen?
Sy spinnen strick en strop, daer sy aen sullen steruen.*

⁺Midts dat ghemeynelijck de moeders meerder affectie [**A**] tot de kinderen hebben dan de vaders, daerom pleghen sy oock die meer te bederuen: *ende* om beter te segghen, met een sotte liefde te behaten, dan de vaders. Soo doet de simme, die haer ionghen, uyt grooter [**B**] liefde soo stijf omhelst *ende* aen haer borst douwt, dat syse dickmael al cussende doodt perst. De Wijse-man gheeft met een sententie seer wel te kennen het profijt der castijdinge, *ende* de schade ⁺ van slappigheydt, aldus: De roede en straffe die geuen wijsheydt: maer een kindt dat t'sijnen wille ghelaeten wordt, dat maeckt sijn moeder beschaemt. Hy gheeft daer mede te kennen, dat de moeders ghemeynelijck meest in de schuldt zijn, als de kinders niet en deugen: eens-deels, om dat syse self niet en castijden: ten anderen, om dat syse [**C**] niet en laeten castijden: maer beschermense teghen de roede, veur vader, en meester oock somtijds tot vechtens toe.

⁺*Sotte moeders hun kinders bederuende.*

⁺*Prou. 29.*

⁺Het is een groot ghebreck heden-s'daeghs in d'ouders, dat sy somtijds [**D**] aen de school-meesteren bespreken, datmen hun kinderen niet en smijte: *ende* dies grooten ondanck weten, als syse souden castijden. Iae oock van daer trecken, *ende* soecken eenen meester die de kinderen met eenen vosse-steert gheessele, soo ick eenen gheweten hebbe: *ende* met sachte palmen strijcke, en schoon toe-spreke, oock als sy een goede straffe, en scherpe roede verdient hebben.

⁺*Toelatentheydt, verderuenis der ionckheydt.*

⁺Hoort hoe contrarie (noch eens) dat die van Lacedemonien waren. Het was by haer-lieden een groote schande, veur eenen vader, als hy sijn kindt niet wederom t'huys een goede roede en gaf, alst quam claghen datten inde schole ghegeesselt hadde geweest. Iae, soo wie een kindt, oock vremde, niet en straffe, alst in sijn teghenwoordigheydt iet misdede: die wierdt ghevonnist de selue straffe verdient te hebben, diet kindt met sulck een stuck verdient hadde. *Ende* alsoo, de kinderen, niet alleen in schole en t'huys, maer oock (waert was) van eenen ieghelijcken berispt *ende* ghestraft zijnde, diet in t'quaedt bevondt, gheschiedet dat sy altydts, goede, wijse, *ende* gheschickte ionckheydt hadden, *ende* soo oock des-haluen treffelijcke opcomende mannen, bequaem tot alle ampten, officien, en staten te bedienen: tot goeden standt, *ende* onder-houdt der Republijcke *ende* ghemeynte. *Ende* wy,

⁺*Costuyme der Lacedemonianen prijsbaer.*

INDVLGENS MATER FILIO NET LAQVEVM. 49.

Quid bona discingens teneros Matercula natos?
His laqueum molli perituris stamine ducit.

*Wat doen die moeders op, die haer kinders bederuen?
Sy spinnen strick en strop, daer sy aen sullen steruen.*

*Que fait la main molle, D'une mere folle, A son ieune fol?
Pire qu'un Barbare, Elle luy prepare, Vn triste licol.*

ter contrarie, quade, *ende* boose kinderen, woester, en felder, dan wilde⁺ dieren: *ende* dat uyt oorsaecke, dat noch ouders noch meesters, *ende* veel min vremde, de kinderen vrijelijck castijden en moghen.

⁺*Slappigheydt der
castijdinghe schadelijck der
Republijcken.*

Van waer comt anders dat ghemeyn sprek-woordt, onder sulcke ouders: Smijt, die ghy t'eten gheeft? *Ende* onder de meesters heden-s'daeghs: Smijtt'ick: quijtt'ick. dat is, will'ick de kinderen castijden, soo en behoude ick niet een. Wat goedts oft hope can van sulcks verwacht worden, om den bedoruen, bedruckten, *ende* vervallen ghemeynen staet, op eenen beteren voet te brenghen? Ist dat t'saedt selfs bedoruen wordt, wat salmen verbeteren?

[E] De antwoorde seght, dat sulcke sotte moeders den bast spinnen,⁺ [F] om haer kinders aen te hanghen. Te weten, siende veur ooghen, hoe haer kindt den costelijcken tijdt der ionghe iaeren verquist, t'geldeken *verspelt*, t'quaedt van ionghs in-drinckt, vloect, sweert, steelt, vecht, tuyscht, oncuyscheydt aennemt, oft in eenige maniere hem ter boosheydt begheeft, sonder een woordt daer teghen te segghen: iae voetsel gheuende, in sijn quaedt beleedt. Maer, soude eenighe moeder den strop willen spinnen en draeyen, daer haer kindt eens mede soude opgheknoopt worden? Neen't, gheloou'ick wel, op die maniere niet: maer sulcke doen't nochtans waerachtelijck, die haer kinderen bederuen: want soo doende, maecken sy metter tijdt, dat sy aen een galghe gheraecken, oft emmers sulcks *van* rechts-weghe weerdigh zijn.

⁺*Wonder ghespin.*

[G] Sulcks in sy seluen, bevindende, *ende* te kennen gheuende, eenen die te galghe-waert gingh, badt om sijn moeder eerst te cussen: t'welck hem toe-ghelaten zijnde, beet hy sijn moeder de oore af, segghende: Hadt ghy my ghecastijdt, als ick cleyne was, ick en waer hier toe noyt ghecomen. Dit *verhaelt* Boetius van eenen sone die ter sulcker⁺ oorsaecke sijnen vader den neuse af beet. Dit belijden oock ghemeynelijck al sulcke ghesellen, op de leere noch staende: beclaghende dat sy van haer ouders van ionghs niet en hebben ghecastijdt gheweest. Dan zijn sy wijs ghenoech gheworden, en hoogh ghenoech geleert, om alle andere te leeren, *ende* te preken, roepende veur haer teme: spieghelt u-lieden aen my: hy spieghelt hem sacht, die hem aen een ander spieghelt. Daerom, siet eens, wat een groot quaedt canmen met de weerde van een cleyne roeyken beletten, als in tijden en stonden ghegeuen wordt.

⁺*Boetius libr. de discipl.
schol.*

Ghebedt des moeders, ouer haer kindt.

O Alderliefste Iesu, die, om ons al te samen kinderen Godts te maecken, een kindt des menschen gheworden zijt: gheeft my de gratie, mijn kindt soo te beminnen, dat ick sijn siele *ende* de mijne wel bewaren magh. Amen.

Cap. L.

*Vie moet ick houden, nae raedt, veur mijnen besten vriendt?
Die v berispt van t'quaedt: en straft, als ghy't verdient.*

⁺Hoe goed' een saecke dattet is, vrienden te hebben, dat proeftmen alderbest, als men van een ieghelijck verlaten wordt. Soo datter niemant en is, hy en heeft gheerne vrienden: maer in goede vrienden van quade t'onder-scheyden, dat heeft veel aen. ^{+Besten vriendt, die v berispt.} Ende om dat de menschen daer in dick-mael falen, d'alder-beste vrienden verstekende, en hunne doot-vyanden veur vrienden houdende: soo ist dat de vraghe vraeght: Wiemen veur sijnen besten vriendt moet houden.⁺ Want den Wijse-man raedt aldus: Hebter vele te vriende: maer een onder duysent, t'uwen rade. Ende daerom, den seluen ter seluer plaets, naer dat hy vele sorten van vrienden verhaelt heeft, daer niet af te houden en is: soo gheeft hy te kennen, wie dat den besten vriendt is:⁺ ende hoe groot dat dien te achten is. *Amicus fidelis, protectio fortis*: Een ghetrouwe vriendt, ^{+Eccli.6.} is een d'aldersterckste bevrijdtsaemheydt: daerom, die sulck eenen vonden heeft, die heeft eenen grooten schat ghevonden. Voorts seght hy aldus: Daer en is noch goudt, noch siluer, noch eenighe saecke ter weerelt, die teghen eenen vriendt te weggen oft te ghelijcken is. ^{+Mimographus.}

Ende al ist dat dit oock verstaen wordt van ghetrouwigheydt in tijdelijke handelinghe, ende namentlijck in teghen-spoedt: volghende t'segghen van dien heydenschen gheleerden: *Amicus certus in re incerta cernitur*: In teghen-spoedt kent-men vrienden. Volgende oock het bekende versken:

⁺Cùm fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

^{+Ouid. Trist. li.1. Eleg.8.}

Als v t'gheluck mede wilt, dan sult ghy vele vrienden hebben: maer als v den windt keeren sal: soo sult-dy v alleen vinden: Nochtans sprekt de Wijse-man principalijck van de meeste en beste trouwe onder vrienden: de welcke daer in blijktt, als hy bouen al uwer siele saligheydt bemint. Ende deur sulcks, soo lief als hy v heeft, soo seer haet hy t'ghene dat v hinderlijckst is, ende meest contrarie v wel-vaert, dat is⁺ de sonde. Een en ghetrouwen vriendt (seyt den seluen) is als een medicijne des leuens, ^{+Eccli.6.} ende der eeuwigheydt. Dat is, dien heet ick een ghetrouwe ende alderbeste vriendt, die v veur een medicijne dient, alsser iet in v maniere van leuen is, dat niet goet noch oprecht en is, ter siele ghesondtheydt, dat is, ter saligheydt: Ende die v deur sijn vriendtschap

VERÈ AMICVS, QVI DELINQVENTEM CORRIPIT. 50.

Quem mihi cen Pyladem aut fidum complectar Achatem?
Libera te cuius perstringit lingua merentem.

*Wien moet ick hoen, nae raedt, voor mijnen besten vriendt?
Die v berispt van quaet; en straft, als ghyt verdient.*

*Qui m'est fidele, En amour, en Zele, De tous mes amis?
Celuy qui te tanse, En blammant l'offence, Que tu as commis.*

ten eeuwighen leuen helpt. Dus seyt S. Augustijn tot desen propste: *Amicus est similis medico: medicus non amat aegrotum, si non⁺ odit aegritudinem*: Een goet vriendt is als een medicijn: de medicijn en bemint den siecken niet, ist dat hy de siecke niet en haet. Daerom, op dat hy den siecken verlosse, soo vervolght hy en stelt hem teghen de siecke. Men moet de ghebreken van sijnen vriendt niet beminnen. Sint Gregorius seght oock seer wel: *Amicus, animi custos⁺ dicitur*: Dat wordeken [*Vriendt*] luydt alsoo vele int Latijn, als, Bewaerder der siele. Daer-om seyt seer wel S. Ian Chrysostomus:⁺ Te berispen die mis-doet, is meer weerdte dan te bidden. Houdt ghy dan hem voor v vriendt, soo ghy wel mooght, die veur v bidt: noch vele meerder vriendt is hy, die v berispt. Want wat can t'bidden eens anders v helpen, ist dat ghy in v quaedt blijft? maer, dat v iemandt vermaent ende berispt, dat roert v naerder om beteren. Ende die v dat doet, die toont v t'selue merck en teecken van liefde t'uwaert, t'welck Godt tot al sijn liefste kinderen toont: alsoo de Wijse-man⁺ seght: Godt berispt en straft die hy liefst heeft. Soo oock S. Paulus t'selue bevestigt: Wie isser sone oft kindt die hy niet en straft?⁺

[B] Ende hoe moghtmen claerder, en stercker ghetuyghenisse hebben, dat die v beste vriendt is die v berispt, dan dat onse Heere seght: *Si⁺ te audierit: lucratus eris fratrem tuum*: Ist dat hy v hoort, ende v vermaninghe waer-nemt: soo hebby uwen broeder ghewonnen. Wat is dat? seyt S. Augustijn: Ghy hebt uwen broeder ghewonnen,⁺ met v berisp oft vermaen? Soo was hy dan verloren, waert dat ghy hem niet en berispt en hadt. En wat wilt iemandt meerder vriendt hebben, dan die sijn siele wint: dat is, van d'eeuwighe verdoemenisse verlost? Daerom seyt de antwoorde seer wel, dat dese v beste vriendt is, die v berispt, als ghy 't verdient: dat is, als ghy berispens weerdte zijt: ende sulcks ghedaen hebt, dat met Godt, conscientie, en saligheydt niet wel en staet.

[C] De Coninck Daudid heeft alsoo vanden Prophete Nathan berispt⁺ gheweest, ende hem des-haluen te meer bemint, ende in meerder eere en weerden, als beste vriendt, ghehouden. Ter contrarie, als sijnen vyandt schouwende, die hem in sijn quaedt soude moghen prijsen en louen: segghende aldus: *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit⁺ me: Oleum autem peccatoris non inpinguet caput meum*: Den rechtveerdighen sal my berispen en straffen: ende ick salt veur een groot werck van liefde, en van bermhertigheydt houden: Maer dat de olie vanden lof en prijs der sondaeren, op mijn hoofdt niet en come: verre moet sulcke smeeringhe en lof-tuyten van my zijn. Soo seght oock sijn sone Salomon: *Argue sapientem; & diliget te*: Berispt⁺ eenen wijsen, ende hy sal v beminnen. In teecken, dat sy sot zijn

ende qualijck beraden, die de sulcke haten, die hun berispen en ter deughdt vermanen. Soo hem dies S. Paulus beclaegde van die van⁺ Galaten: *Ergo inimicus factus sum vobis, verú dicens vobis?* Hoe? (seyt hy) ben ick u-lieder vyandt gheworden, met ^{+Galat.4.} u-lieden de waerheydt te segghen? En nochtans soudt ghy-lieden eertijds, uyt liefde van my, u-lieder selfs ooghen uyt-gheworpen hebben, om my te gheuen, hadd'ickt begheert.

⁺Soo wierdt Herodes doodelijck vyandt van S. Ian Baptiste, [**D**] om dat hy hem berispte van sijn quaedt: daer hy hem nochtans te veuren seer beminde, gheeren ^{+Marc.6.} hoorde, *ende* vele om sijnent wille dede: ⁺ soo den heylighen Euangelist ghetuyght. Alsoo wierdt oock Christus [**E**] doodelijck behaet en vervolght vande ^{+Luc.11.} schrift-geleerden en Phariseen, om dat hyse berispte van haere sonden. Soo wie dan dien behaet, die hem berispt als hy't verdient, die behaet sijnen besten vriendt. En ouer sulcks toont hy daer mede, dat hy sijn selfs vriendt oock niet en is, maer vyandt: ende daerom sot en qualijck beraden: te meer berispens weerdigh.

⁺Ist niet te verwonderen van onse dwaesheydt? Iemandt sal ons vermanen op eenighen wegh, dat wy quaelijck gaen: en sy sullen's hem danck weten, soo't reden ^{+Men is niet gheerne berispt.} is. Maer, dat ons iemandt waerschouwe, dat wy dolen, en qualijck wandelen om ten hemel te geraecken, *ende* dat wy, soo doende, ter helle-waert loopen: wy weten's hem ondanck, ende wy worden gram op hem. Item: Iemandt sal ons vermanen, dat wy in d'aenschijn begrijmt zijn, oft dat ons iet aenhanght tot onser schande, ist dat wy soo onder t'volck comen: wy sullen hem bedancken, in huys loopen, *ende* terstondt het selue beteren. Dat ons iemandt ons messit *ende* ghebreck der siele, oft des leuens te riecken gheue: wy sullen's ons terstondt belghen: ende al haddy ons vriendt gheweest tot dien tijdt toe: nu ist al vriendschap uyt: wy sullen hem schouwen als onsen meesten vyandt. Hier uyt blijkt het dat wy maer als onuerstandighe kinderen en zijn: de sulcke veur vyandt houdende die ons vermanen: ende veur vriendt, die ons prijsen, oock als wy qualijck doen: ende die al spreken, soo wy't gheerne hooren.

Als ick redene soecke, waer deur dit by comt, dat wy danck weten, die ons vande dolinghe des weghs vermanen, ende ondanck die ons vermanen dat wy in ons manieren van leuen dolen: Ick en vinde gheen ander reden, dan alleen hoouedigheydt des herten. Die ons daer in helpen, als die ons waerschouwen dat wy begrijmt zijn, dat ons iet uyt-hanght, *ende* yet sulcks, daer wy beschaemt deur worden souden, die weten's by danck: Maer die ons van sonde, oft quaede manieren berispen, die haten wy: midts sy onsen eygen sin

en goedt-duncken weder-staen: d'welck een hoouerdigh herte niet en can verdragen.

Sint Augustijn was al beter bedacht. *Si me possis docere, quod⁺ nescio; non solum te verbis sed & pugnīs caedentem deberem patientissimè sustinere:* Waert saecke ^{+August super Ioan.} (seyt hy) dat ghy my iet costet leeren, dat ick niet en wete; niet alleen, al sprackt ghy my met scherpe woorden aen, maer al sloeght ghy my oock met vuysten, soo soud'ick v behooren, en willen, lijdsamelijck verdragen, ende noch danck toe weten.

Soo Diogenes tot Athenen ghegaen was, om Antisthenem te⁺ hooren: hy werdt dick-mael van hem verstooten, want hy gheen discipelen meer en begheerde: soo ^{+Laert.lib. 6. ca.2.} nochtans Diogenes hem by bleef, soo heeft hy hem ten eynde ghedreyght, met eenen stock van hem te iagen. Diogenes euen ghestadigh, boodt hem hoofdt, hals, en neck, segghende: *Caede, si vis: at nullum inuenies baculum dam durum,*⁺ quo me abs te abigas, quamdiu aliquid dixeris: slaet, wilt ghy: maer ghy en sult gheenen soo ^{+Diogenes.} harden cluppel vinden, daer ghy mede van v verdriuen sult, alsoo langhe als ghy wat seght dat ick hooren magh. Soo gheerne hoorde hy hem, daer hy iet van leeren moghte, oock ten prijse van gheclopt te worden: dat al veur vriendtschap nemende.

Hier moghtmen by voeghen, t'ghene dat in d'beghinsel van eenen⁺ brief des Christelijcken bie-corfs staet, van Philippus Macedo: hoe hy't wel nam, als eenen ^{+Fulgosus li. 5. cap.2.} ghevanghenen onder ander hem bedecktelijck berispte, ende vermaende, dat hy sijnen mantel wat neder laten soude, ende niet soo hooghe op de knien houden: want (seyt hy) ghy sit aldus ondegheelijck. Ende soo't den ghevanghenen als vriendt seyde: soo heuet oock den Coninck veur vriendtschap ghehouden, ende als vriendt los ghelaten, niet sonder danck ende eere.

Ghebedt veur die ons der deught vermanen.

ONs leuen, o Heere, is meest een vallen ende op-staen, midts onse cranckheydt, des weghs argheydt, ende des vyandts bedeckte laghen: Soo bidd'ick v dan, dat ghy my de gratie gheeft, in dancke te nemen, die my met berispen ende vermaenen de handt bieden, ende willet hun metten eeuwichen loon verghelden. Amen.

Cap. LI.

*VVaert goedt, dat ick, al rondt, van liegen my onthiele?
laet; vvant voor-vvaer, den mondt, die lieght, die doodt de siele.*

⁺Het is te verwonderen, datmen soo cleyn werck maeckt van liegen, ende nochtans soo groote voere maeckt, van te heeten lieghen: dat is, van loghenaer gheheeten ^{+Van lieghen en loghen.} te worden. als oft meerder quaedt waer, te hooren, datmen ons seght, Ghy lieght: dan selue te lieghen. als oft meer smertte en quetste, als wy vallen, dat iemandt ons dat seght: Ghy valt: van den val selue. Hoe swaer datmen't acht, veur leughenaer ghescholden te zijn, dat blijkt daghelijcks: als-men niet en weet, hoe en waer mede datmen dat verwijt ghenoech sal wreken.

Iae, dat meer is, soo hooghe en quaelijck wordt het ghenomen, heeten⁺ lieghen, datmen ghemeynelijck den loghenaer by den dief stelt: volghende het ^{+Loghenaer; en dief.} spreekwoordt, ouer al bekent: Toont my een loghenaer, [A] ick toone v een dief. Alsoo vele te segghen, als dattet beyde een [B] dinghen is. Want, die loghenachtigh is, die is oock gheerne diefachtigh: ende die diefachtigh, ghemeynelijck loghenachtigh: dat volgt⁺ by-nae d'een d'ander. Soo seyt Sint Ian Gulde-mondt: *Mentiri furantem necessarium est*: Die steelt, moet noodtsaekelijck oock lieghen. Noch meer seght ^{+Chrysostom. Homil. 35. ad pop. Ant.} den seluen elders: Een dief lieght en sweert valsche eden. De loghen moet de diefte ghanck en standt gheuen. Soo dat lieghen en stelen, als twee ghesusters zijn, ende soo naer bestaende, dat, soo wie met de eene verbandt maeckt, hy krijght oock naer maeghschap met d'andere.

Nu dan, aenghesien dat dief en leughenaer te heeten, soo schijnt onverdraghelijck te wesen: iae oock een loghenaer argher somtijds⁺ gherekent wordt dan een dief: soo de Wijse-man seght: *Potior fur, quàm assiduitas viri mendacis*: T'is beter met ^{+Eccli. 10. Lieghen, ongheoorlooft.} eenen dief te doen te hebben, dan vele met eenen leughenaer te verkeerren. Aenghesien, seggh' ick, dattet soo onuerdraghelijck is loghenaer te heeten, ende gherekent te zijn: ist niet te verwonderen, datmen anders gheen werck en maeckt van lieghen, en loghenaer te wesen? Daerom, de vraghe gheeft ghenoech te kennen, datmen soo luttel kennisse heeft, van dit leelijck en schadelijck quaedt, te weten, lieghen: datmen schijnt te twijfelen, oft oock goedt waere, hem te wachten van lieghen. Te meer, om dat sommighe haer werck daer af maecken, van met leughenen om te gaen. Ende oock hun draghen, als prijs-weerdigh, dat sy een ieghelijck truffen ter handt doen: ende soo den beer

OS. QVOD MENTITVR, OCCIDIT ANIMAM. Sap.1. 51.

Num fas est, rebus Mendacî obtendere fucum?
Os mendax animam linguae mucrone trucidat.

*Waert goet dat ick al rondt, van lieghen my ont-hiele?
Iaet: Want voorwaer de mondt, die lieght, die doodt de siele.*

*Que fait, qui ne songe, Iamais qu'a mensonge, Sans en faire cas?
Sa malheureuse ame, De sa propre lame, S'enuoye au trespas.*

stuycken en lieghen, datmender saecken by drooghen soude, soomen seyt.

Daerom seght oock de antwoorde het meeste quaedt datter uyt [C] comt: te weten:

De mondt die lieght die doot de siele: soo de Wijse-man seght: *Os quod mentitur,*

occidit animam. Niet dat dit van⁺ alle leughenen, oock cleyne, te verstaen is: maer

van leughenen, die schadelijck zijn, en teghen de liefde. Daerom, men moet weten, ^{+Sap. 1.}

datter⁺ drij sorten van leughenen zijn. De eene is, als-men uyt ghenoechte lieght,

sonder dattet iemandt schadelijck zij: t'welck-men in Latijn heet: *Mendacium*

^{+Drij sorten van logen.}

iocosum. Dat is een daghelijcksche sonde, nochtans niet al te cleyne. D'ander is,

diemen heet, *Mendacium ofsiciosum*. als-men lieght tot veur-deel van een ander,

oock sonder iemandts schaede. Dat is oock een daghelijcksche sonde, minder nochtans

dan d'eerste. De derde soorte is ghenoecht, *Mendacium perniciosum*. Dat is als-men

lieght tot schade ende achter-deel van een ander. D'welck uyt sy seluen doot-sonde

is: het en zij dat de onveursienighe haestigheydt, daermen mede bevanghen wordt,

in soo te lieghen: oft, datmen't niet volcomelijck, noch soo uyt geen quaedtwillighe

aendachtigheydt en sprekt, oft oock, dat de cleyneydt der schade, de selue leughen

versoet, en verontschuldicht van doot-sonde, ende maeckt dattet maer veur een

daghelijcksche sonde gherekent en worde.

De loghen die teghen de Religie, ende waerheydt des gheloofs gheschiedt, die is

de meeste ende arghste van al, als de schadelijckste ende onverdraghelijckste,⁺ te

weten, teghen de goddelijcke waerheydt gheschiedende. Dat is de loghen der

^{+Kettersche loghen, de alder-arghste.}

ketteren, ende der valsche leeraers: oock bouen de leughen die in contracten, in

ghetuygenissen, in oordeelen, en vier-scharen, in eeden, ende oock in religieuse

beloften geschieden: de welcke nochtans alle groote en groue doot-sonden zijn.

Nu staet ons te sien, wat wy segghen sullen, van te lieghen om een⁺ beter, soo-men

ghemeijnelijck seyt. Want daer en zijn gheen ander sorten van leughenen, dan die

^{+Logen om beters vville: is sonde.}

drij, die wy bouen ghenoecht hebben: ende dat zijn al sonden, groot oft cleyne.

Soo moet dan, lieghen om een beter, oock sonde wesen: ende soo ist waerlijcks.

Want, wat wilt ghy ander loghen om een beter hebben, dan die wy bouen gheheeten

hebben, ter tweede forte, *Mendacium officiosum* dat is, een gediensighe leughen:

die-men tot iemandts dienste ende veur-deel doet, sonder iemandts schade. Oft, soo

de kinderen ende dienst-boden ghemeynelijck doen, als sy een leughenken versieren,

om niet ghesmeten, oft bekeuen te worden: om peys en vrede te houden: om beroerte

en kijuagie te beletten. Dat is soo ghemeyn, dat vele, niet allen haer en laten duncken,

dattet gheen sonde en is: maer oock dat sy seer

wel doen, en daer mede verdienen. Datmen't neme soo-men wille, ende bewimpele soomen best can: altijdts ist sonde. Ghelijck S. Augustijn⁺ dat claerlijck seght: *Omne mendacium peccatum est*: Alle leughen is sonde: soo wy in d'eerste seyden, ten besten ghenomen, emmers een daghelijcksche. Hoe groot dat oock een daghelijcksche sonde te achten is, dat hebben wy gheseyt in't xxiiij. Capitel. ^{+August. in Enchir.}

De Wijse-man sprekt soo in t'generale van alle fortien van leughenen:⁺ *Noli velle mentiri omne mendacium*: En wilt gheen loghen met allen spreken. Dat is soo veel te segghen, als, Schouwt alle fortien van loghenen. *Assiduitas enim illius non est bona*: Want haer ghemeyschap en is niet goet. Het is seer quaedt, hem in sulcks te ghewennen, oock om een beter, soo-men seght. Want, ghelijck den⁺ H. Apostel leert: *Non sunt facienda mala, vt eueniant bona*: M'en moet gheen quaedt doen, op datter goet af come. Soo in t'besunder van d'lieghen ten proposte seght den H. Leeraer S. Augustijn:⁺ *Mentiri non licet, nec pro Dei laude*: Men magh niet lieghen, selfs oock niet om Godts lof te vermeerderen: vele min dan, om eenighe andere saecke, de menschen aengaende oft verschoonende. ^{+Eccli.7.} ^{+Rom.3.} ^{+August.Epi.8.& 9.}

⁺Ende alst al wel soude aenmerckt worden, soo en canmen nommermeer lieghen om een beter: want het lieghen, is veur hem die lieght, altijdts ergher dan oft hy't liete. Want, beschaemt oft bekeuen te worden, iae oock ghesmeten, oft dat hem een ander stoort, oock tot dood-sonde, dat en is al veur v gheen sonde: maer dat ghy lieght, oock om sulcks te beletten, dat's veur v een sonde. Soo dan, als ghy lieght om een beter, soo ghy seght, soo doet ghy quaelijck, ende niet een beter, maer een argher: want, ghy kiest de leughen, die altijdts sonde is, om eenigh ander ongherief te schouwen, d'welck v gheen sonde en ware. Iae, oock (soo ick gheseyt hebbe) al soude hem een ander besondighen, t'zij deur gramschap, quadt spreken, oft deur ander ongheordineerde moedigheydt mis-gaen, ist dat ghy de waerheydt seght: soo en mooght ghy nochtans niet lieghen, om al dat te beletten. Want, ghy en moet gheen sonde doen, om eens anders sonde te beletten. Iae selfs gheen daghelijcksche, om een ander van eenighe dood-sonde, oft ander ongherief te beschudden. Maer, seer wel mooghdy, en zijt ghy schuldigh, in alle manieren t'quaedt van ander, t'zij sonde, schade, oft schande te beletten, in tijds, soo't v moghelijck is: niet met selue eenighe quaedt te doen, lieghen, oft andere: maer met alle behoerlijcke middelen die daer toe dienen. Ende oock wel, met de waerheydt te verswijghen, te decken, oft in eenigen goeden sin, ende verstandt, de saecke te belegghen, alsser anders twist oft schade of comen soude. Sonder nochtans hier in te vercorten, de gheheelheydt, ende op-rechtigheydt, die-men veur Iustitie houden ^{+Lieghen om beters vville, vvaer beter ghelaten.}

moet, de waerheydt by eede ghevraeght zijnde. Dit hebb'ick te langher laeten loopen, om dattet soo de menschen inghedrukt is, dat lieghen om een beter gheen sonde en is: t'welck nochtans, soo wy bewesen hebben, valsch en onwaerachtigh is. Ende hun seluen in haer selfs strick vanghen, die't soo segghen: Want, met dat sy segghen, Lieghen om een beter, *etc.* Dat eerste woordt betuyght sonde: want alle leughen is sonde. Nu ghenoegh.

Elck siet dan, hoe hem de leughen te wachten staet: want soo-men wel seyt: *Mendacium improprium est homini*: De loghen is den mensche t'eene-mael onbehoorlijk: als bassen bijten, crabben, ende sulcke andere dinghen den mensche onnatuerlijk en vreemde. Ende dies worden wy deur d'lieghen t'serpent ghelijck, t'welck d'eerste loghen des weerelts ghesproken heeft: *Nequaquam moriemini*: Geenssins⁺ en sult ghy steruen. Dat's den inuenteur der loghen, den vyandt vander helle, soo inden hemel als opder aerden.

⁺*Genes.3.*

Laet ons den raedt van S. Paulus volghen: *Deponentes mendacium, loquimini veritatem*: De loghen af-legghende, sprekt de waerheydt. De Heydenen leeren ons oock dit waer-nemen. Aristoteles⁺ eens ghevraeght zijnde, wat de loghenaers wonnen met lieghen? Datmense niet en ghelooft, seyt hy, oock al sy waer segghen. Sijn credijt, en gheloofsaemheydt verliesen, is groote schade doen.

⁺*Ephes.4.*

⁺*Aristot.*

Een ouden grijsaert te Lacedemonien ghecomeen zijnde, om iet⁺ te verfoegen, ende sijnen grijsen cop ghevarwt hebben, om iongher te schijnen: so riever eenen ouer-luydt: Wat sal dien doch oprechts voorts-brenghen, die de loghen niet allen in t'herte, maer oock op t'hoofd draeght? Siet de schaduwe der loghen is walghelijck.

⁺*Theophr.*

Soo soude Iulia de dochter van Augustus den keyser, gheerne de⁺ weerelt bedrogen hebben, latende haer de grijse haren al uyt lesen: maer de keyser dat aenmerckende, vraeghde haer: Wat hebt ghy lieuer, binnen corte iaren grijs te worden, oft caluwe? Sy wierdt gheraeckt, ende t'bedrieghelijck loghenachtigh op-stel liet sy varen.

⁺*Suetonius.*

Ghebedt teghen het lieghen.

O Heere Iesu Christe, die waerachtigh, ende de Waerheydt selue zijt, ende alle menschen loghenachtigh, want hy lieghen can: stelt uw goddelijcke wacht veur mijnen mondt: op datter noch leughen noch bedrogh in ghevonden en worde: maer dat ick v met herte en lippen louen en dienen magh. Amen.

Cap. LII.

*Seght ons het boos bestier, en des quae tonghens treken.
Het is een vat vol viers, deur s'vyandts blas ontsteken.*

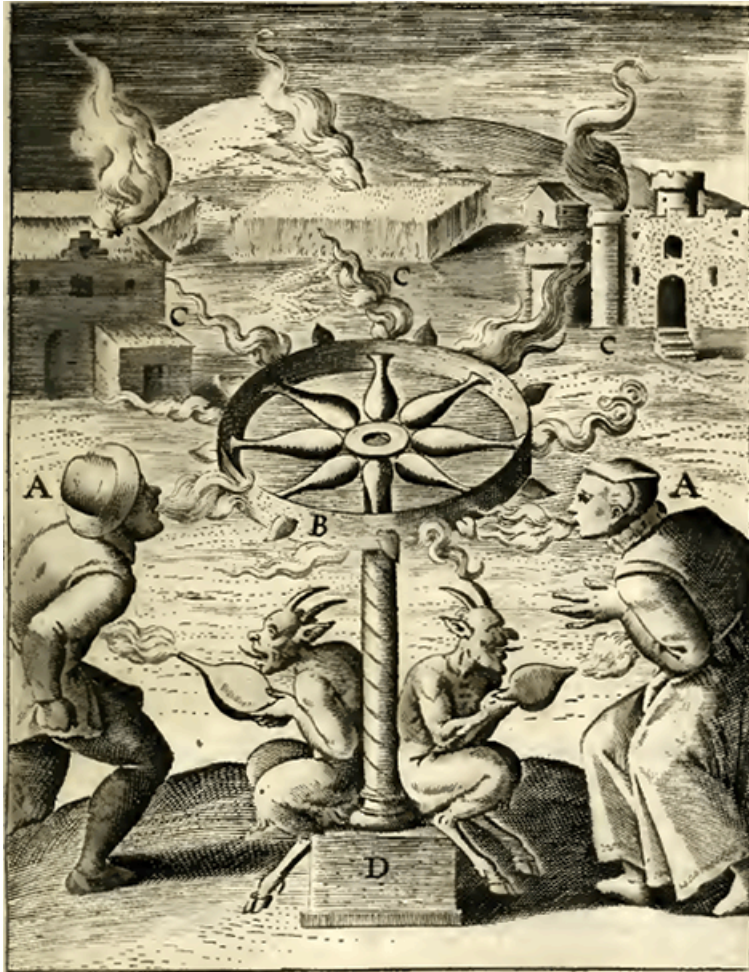
⁺Watmen van de tonghe in t'goedt oft in t'quaedt seggen moght, dat seyt Aristoteles met des corte sententie: *Lingua eadem optima & pessima*: De tonghe, is d'beste ^{+Aristot. De tonge, het beste, en t'quaedste.} ende t'quaedtse. Dit gaf Esopus te kennen, als sijnen meester hem beval t'beste dat hy vinden soude, te coken, ende ter tafel te beschicken, want hy gasten ghenoodt hadde: Hy en cochte, noch en cockte, niet anders dan tongen. Ende daer naer, hem bevelende, dat hy t'quaedtse coken soude, hy cochte noch al tonghen: reden ghevraeght, seyde, dat de tonghe t'quaedste en d'beste was. Want, ghelijcker niet soo quaedt en is, men cant wel metter tonghe verbeteren, ende soo prijsen, dattet goedt schijnt te wesen: alsoo en isser niet soo goedt, een quaede tonghe en salt wel connen soo deur-halen, al oft het quaedt waere.

Dit comt wel ouer een, met t'ghene dat de Wijse-man seght: ⁺*Mors & vita in manu linguae*: De tonghe heeft de doot ende het leuen in haere handt, oft in haere ^{+Prou.18.} maght. Want, een mensche, niet alleen en is hy sijns selfs siele oorsaecke, van de doot oft leuen, deur t'spreken, goedt oft quaedt: maer oock veur een ander, soo in siele als in lichaem. De tonghe heeft vele, deur valsche bedraghinghe, ghetuyghenis, ende oordeel, ter doot ghebraght: ende heeft oock vele deur ghehuldighe veur-spraeck en tael-mannen vander doot verlost.

Een wonderlijck instrument is, als-men 't wel ghebruyckt, ende wel bedenckt, van Gode den mensche ghegeuen, om t'secreet sijnder herten, alst hem soude belieuen, deur t'spreken te kennen te gheuen: ende om de spijs en dranck inden mondt te bewegen, daer sy behooren, ⁺in't eten en drincken. *Lingua, aptissimum instrumentum euacuandis cordibus*: seyt S. Bernardt, De tonghe is het alder-bequaemste ^{+Bernard.} instrument, om de herten uyt te ruymen: ghelijckmen met een rijffel oft oof-vat de schepen uyt-ooft. Ende dit gheschiedt soo wel in t'goede, als-men sijn herte in de biechte, oft inden schoot van sijnen vriendt uyt-stort, als oock in t'quade: ghelijck sommighe wonder uyt-storten, al uyt-werpande dat in t'herte lagh. Ander oock haer seluen ijdel coutende en clappende, dat hun t'hoofd ijdel staet van raesen: ende andere bal-oorigh worden van te hooren.

⁺Het is de pijn weerd, te aen-mercken, hoe de Nature de tonghe bestelt heeft, wacker om wel te ghebruycken: ende beweert tegen t'mis- ^{+Nature der tonghe.}

LINGVAE MALEDICAE VIRVLENTIA. 52.

Ecquid Lingua procax, et amaro perlita felle?
Acta Acherontaeis facibus rota: Martis Enyo.

*Seght ons het boos bestier, en des quae tonghens treken.
Het is een vat vol vier; deur sVyandts blas onsteken.*

*A quoy faire est née, La langue acharnée, Au blasmeur t'azer?
A servir de roue, Dont Sathan se ioue, Pour tout embrazer.*

bruyck. Veur soo vele als het rechte ghebruyck aengaet: soo heeft sy die niet alleen in haer seluen seer wacker gemaect, *ende* wonderlijck licht, om alle-sins roerlijck te zijn: maer oock altydt van eenighe vochtigheydt veur-sien: want deur de drooghte, soude sy, oft aen t'verhemelte des mondts cleuen, oft emmers traegh zijn om ghebruycken: ghelijck eenen waghen die niet ghesmout en waer. Op dat nochtans de selue haer niet en ontgae tot quaedt, soo heeft oock Nature daer in veursien: op datmen traegh zij in t'spreken, *ende* de tonghe weder-houde. Ia t'goedt te segghen, wel bedacht, *ende* tot quaedt spreken, als t'eene-mael stom. *Sit omnis homo velox ad audiendum,*⁺ *tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram:* Dat alle mensche rasch en snel zij om hooren: maer traegh om spreken, *ende* traegh tot gramschap. Daer ^{+Iacob.1.} toe heeft den mensch twee ooren, en twee ooghen, *ende* maer een tonghe. *Ende* bouen dien soo staen de ooren altydt open, tot ghehoor en ghehoorsaemheydt: maer den mondts canmen sluyten: iae, staet deur-gaens toe *ende* ghesloten, naer den eysch der nature, *ende* goede sebaerheydt.

Noch is dit al luttel, tot consideratie der Nature, in het wonderlijck⁺ beschicken, en besluyten van dit wildt dier der tonghe: wel wetende wat al quaeds sy voort-stelt ^{+Wonder besluyt der tonghe.} als sy uytten cote springht. Aenmerckt inden eersten, hoe sy als in een diep hol ghestelt is: te weten in den swelgh der kele. Bouen dien, wie sal ons beduyden al die ghebindtselen, *ende* aen-spanninghen, van soo vele cleyne sennen, *ende* yesekens, daer de tonghe mede tot bouen in t'verhemelte des mondts vast houdt? Aen sijds zijnder noch andere, streckende ter diepte des keels, van beyde de zijden ghelijckelijck: als eenen toom ter zijden de raecken van t'peerdt, ten halfe-waert treckende, soo sterck, cort, en vast, soo-men sommige peerden, t'hoofdt *ende* mondts, cort ter borst-waert dwinght *ende* vast maeckt, oock aen den cingel onder de borst *ende* buyck, tot meerder versekertheydt: soo heeft de tonghe oock haer cort-houdende *ende* intrekkende toomen. Dies comt het, datmen sommige kinderen de tonghe eens-deels los maecken *ende* staken moet, van sulcke eenighe borst-banden, te seer nae in t'paleys des mondts bindende *ende* spannende: d'welck-men uyt sulcks oock de span-adere heet. Valla betuyght des-volghende, datmen *Lingua* seght à *ligando*. dat is, datmen de tonghe soo in d'Latijne noemt, van't binden. Vesalius, een sonderlinghe her-varen medicijn, seght, dat het maecksel, *ende* schicken der tonghe, tot noch toe, van niemandt ten rechten verstaen en is, noch begrepen.

Het was van noode dan, soo wy gheseyt hebben, dat de tonghe soo wacker soude wesen, wackerder dan eenigh serpent, tot goede ghereedschap om wel te spreken, *ende* in d'eten: *ende* nochtans deur die

selfde senuekens, *ende* yesekens, diese soo rap maecken, oock soude weder-houden zijn, *ende* van alle canten ghespannen staen: om t'seggens als eenen mast in t'schip met sijne touwen en coorden recht ghehouden wordt. Nu, bouen alle dese banden, *ende* toomen, soo heeft de Nature noch de selue omringht met eenen beenenen tuyn van twee-en-dertigh tanden, min oft meer, om de tonghe te beschanssen, *ende* oock⁺ te bijten, quaem sy verder dan 't de reden soude belieuen. Dus seght S. Basilius: De tanden zijn om mede te eten, veur scherp, om de spijsse eerst in stucken te snijden: achter-waerts breeder en plat, om de spijsse te maelen: waer van sy oock int Latijne haeren naem hebben, te weten, *molares*, mael-tanden. maer, seyt hy, de tanden zijn oock als instrumenten van het spreken, om dat de tonghe te beter den vois formeren soude, staende in t'spreken teghen de tanden: soo de experientie leert. Dit beseft-men als-men de tanden beghint te verliesen, *ende* de mondt ghestelt wordt, als een orghel sonder clauwier oft toetsen. De selue dienen oock, soo hy seyt, als eenen tuyn, tot bewaernisse der tonghe: die anders weeck is, *ende* allesins wacker, in haer te roeren, *ende* te keeren in alle sijden. Wy bevinden dick-mael metter daedt, dat de tonghe de tanden som-wijlen te naer comende, *ende* haer niet cort ghenoegh in-houdende binnen haer bolle-werck, gheraecht wordt, oock totten bloede: op dat sy haer te beter op een ander tijdt wachte. Veur d'uyterste bevrijdinghe heeft sy de twee lippen, als twee val-brugghen, d'een teghen d'ander open en toe gaende. Ende niet teghen-staende al dit, soo en mis-doen wy nauws⁺ lichter, dan met de tonghe. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir*: Soo wie in t'spreken hem niet en besondight, dat's een vol-maeckt mensch. Want (seyt hy) sulck een can sy seluen, als met eenen toorn om *ende* om leyden en dwinghen: Als de tonghe wesende daer al d'ander af hanght: die als den toom aen t'peerdt, *ende* het roer aen t'schip is. Welcke ghelijckenissen ons bewijzen, datmen met een cleyn saecke al de reste stieren en regeren can, soomen wilt. Maer de tonghe (seyde den H. Apostel, en can niemandt dwinghen oft temmen: dan, wel verstaende, de gratie Godts. Daerom seyt hy, gheen menschen en hebben't oyt connen doen: te weten uyt haer seluen, maer wel, met Godts hulpe. De tonghe (seght hy voorts) is als een vier, *ende* als een vergaderinghe alder boosheydt. Die bevleckt *ende* ontsteekt [A] het rat van onse gheboorte: dat is, ons lichaem: d'welck, als een rat, draeyt van het beghinsel ons leuens, tot dattet ten eynde comt: deur een gheduerighe veranderinghe, *ende* onghestadigheydt, totter doot toe.

⁺Dit is t'ghene dat de antwoorde seght: de tonghe self een cleyn rat heetende, om dat die, van t'helsche vier ontsteken wesende, niet op [B]

⁺*Basilius Homilia, Attende tibi ipsi.*

⁺*Iac.3.*

⁺*Een quade tonghe, een rat ontsteken.*

en houdt, van altijd quaedt te spreken, twist en tweedracht t'ontsteken,[C] waer sy aen-comt: ghelijck een rat rondts-om brandende, met peck en sulfer bestreken, waer ghy't ghenaeckt, oft waert aen comt, het steket oock al in brande. Dat is de eyghenheydt van eens [D] duyuels tonghe, daer den H. Iob af sprekt: Sijnen asem doet oock⁺ doode colen branden en veisen. Ende daer comt een vlam viers uytijnen mondt. Daer-om moetmen soo sorghelijck een lidt wel bewaren, ghelijckmen zijn ^{+Iob.41.} vier ende keers-licht wel moet gade slaen, iae oock het minste spranghsken viers. Want soo S. Iacob noch seght: ⁺ Siet, hoe cleyn een vierken, hoe groot eenen bosch dattet ontsteken can. Soo hadde de tonghe van Aman de heele Ioodtsche natie te⁺ ^{+Iac.3.} niete ghebraght, en hadde Hester niet in tijds in de weere gheweest, om dien ^{+Esther 3.} nijdighen brandt te blusschen.

Met een tonghe, ist als met een keersse qualijck bewaert: Een gheheel huys, een gheheele strate, iae een stadt, ende landtschap, cander mede ontsteken worden, deur dissensie, op-roer, en twee-draght, dat⁺ het in vele iaren niet om blusschen en is. Sulcks wast, dat Hannibal, van Roomen en Carthago sprak, metten voete in t'sandt ^{+Hannibal.} stampende: Alsoo (seyt hy) en sullen's die twee steden niet eer eens werden, veur dat d'een oft d'ander te sande gebraght, ende in stof verandert worde.

De selue quaede tonghe heet S. Iacob: *Inquietum malum: plena veneno motifero*: Een ongherust quaedt: dat noch rust en heeft, noch rust en gheeft: vol van doodelijck venijn. Met de selue tonghe ghebenedijden wy Godt, ende vermaledijden wy de menschen, die nae t'beldt Godts gheschapen zijn: uyt den seluen mondt comt benedictie en maledictie voorts. Het en magh alsoo niet gheschieden, o mijn lieue broeders. Wie sagh oyt (seyt hy) eenighe fonteyn uyt de selfde sprinck-ader soet en suer water gheuen?

Elck sie dan toe, dat hy sijn tonghe wel bewaere, en bedwinghe van quaedt: dat hy die wel ghebruycke, daer toe sy van Gode gheschapen is. Te weten, om hem te louen ende te dancken, om te bidden, om sijn eyghen schuldt en sonden te belijden in de biechte, tot vergheuenis der seluer: ende voorts, om met sijnen euen naesten te spreken, dat oorboorlijck en ghestichtigh is. Verde moet van ons zijn, dat den Prophete Daud seght: *Filij hominum, dentes eorum arma & sagittae⁺ & lingua eorum gladius acutus*: De kinderen der menschen (o wonderlijcke wreedtheydt!) hun tanden zijn ^{+Psal.56.} wapenen en schichten: ende haerlieder tonghe, als een scherp sweerdt. Sy hebben hun tonghen⁺ als een sweerdt gheslepen ende ghescherpt: die ter snede stellende van alle sijden. Verre moetet van ons wesen, dat wy, om de wille van soo cleyn een ^{+Psal.63.} ledt te seer laten ghewerden, den gheheelen mensch, in siel ende in lichaem, in t'perijckel te stellen van de eeuwighe ver-

⁺doemenis. Daer sal-men als-dan metten rijcken vrecken, niet alleen gheen vercoelinghe krijghen, veur het gheheele lichaem, maer oock selfs niet een droppel waters op die arme tonghe. Die sal haer dan soo om haer quaedt spreken gehepijnicht vinden (ghelijck de sijne is om lachernije, en brasseringhe) dat al d'ander pijn, van d'ander leden des gheheele lichaems, die nochtans onsprekelyck werdt, niet en sal schijnen ghevoelt te worden: en dat, om de grootheydt van de tormenten der tonghe, die in sulcke uyt nemen sal. ⁺Luc. 16.

⁺Peyst eens, peyst, oft de ghenoechte in t'leggen, quaedt spreken, ghecken, ende oncuysche redenen, etc. weerdt is, datmen daer-om de eeuwighe helsche pijn en brandt, die scherpe gheduerighe vervloekinghe, dat onuerdraghelijck ghequel, ende duyelsch gheselschap, soude willen verwachten. Om de wille, van soo cleyn een stucksken vleesch niet bedwonghen te hebben een lutsken tijds, daer-om t'geheele lichaem, ende siele mede, eeuwelijck te doen treuren, en besueren: och dat is al te sotten coop! die ons eens wel berouwen sal, ist dat wy niet in tijds wijser en worden. Speelt nu dan, Mondt toe: ende als ghy ghewaer wordt, dat ghy v int t'spreken ontgaen soudt: seght terstond: *Lingua, quò vadis?* Hola, tonge: waer gaet-dy? blijft t'huys en houdt v cort: ⁺Der tonghe schadelickheydt.

Want, v uyt-loopen staet my al te diere:
Het soude my brenghen ten helschen viere.

⁺Wat een brandende rat was de tonghe van Rapsaces, eenen capiteyn des Conincks van Assyrien! die met sijns meesters gheweldighe legher tot aen de stadt van Hierusalem comende, heeft van buyten gheroepen, ende ghesproken tot de ghene die op de vesten en mueren waren: nu schoon sprekende, vele belouende en smeeckende, alle vrijdom, vrede, wel-standt, ende wat hun herte begheeren moghte, toe segghende: nu ter contrarie dreyghende, lasteren, schimpende, ende blasphemerende, segghende aldus onder andere vel: En hoort naer u-liederen Coninck Ezechiam niet: maer, hoort naer de woorden des Conincks van Assyrien. Wat ist van Ezechias, seyt hy? Siet dat ghy-lieden v niet en laet bedrieghen. En ghelooft hem niet, als hy seght: De Heere sal ons verlossen. Hy bedrieght u-lieden. Wat goden der heydenen hebben hun volck uyt de handen en maght mijns meesters verlost? soo en sal oock u-liederen Godt v niet connen beweerden, teghen de gheweldighe maght ons Conincks van Assyrien. ⁺4.Reg. 18 Rapsaces blakende tonghe.

Ende als nu de principaelste des volcks, van s'Conincks weghe, dese blasphemighen buerlare baden, dat sy in t'Syrissche spreken soude, ende niet met de ghemeyne Ioodtsche tale: op dattet volck, op de vesten, niet verstaen en soude, en dies onstelt en beroert worden. Hy en tierde dies maer te meer, dat al de weerelt sijn blaeckende ton-

ghe hooren moght, *ende* ontsteken worden, tot twist, twee-draght, *ende* eenen sekeren op-roer teghen den Coninck Ezechias, *ende* teghen Godt al-maghtigh. Maer emmers den Coninck veur-saggher in, ten besten het moghelijck was: bevelende, dat niemant hem een enckel woordt antwoorden soude: Soo mocht hy tieren en baren, tot dat hyts moede was. *Ende* Godt heeft den Coninck van Assyrien elders⁺ vyanden verweckt. Soo dat Rapsaces, desen blasphematur, met t'gheheele heyr rap en haestelijck ^{+4.Reg.19.} t'huyse-waert gheroepen is, *ende* heeft Hierusalem ghesondt ghelaten.

Men leest oock van eenen Eunus, *ende* eenen Barchochabas, die⁺ som-tijds een holle note vol solpher en vier, inde mondt hielen, *ende* al sprekende vier schenen ^{+Fulgusus li. 7. cap. 3.} te spouwen: t'volck met sulcke vierighe tonghen tot seditie en op-roer weckende: steden en landen verderuende. Dat's den aerdt der quader tonghen.

T'is veurwaer met tranen te beschreyen dat de Christene menschen een soo profijtelijck instrument soo onweerdelijck mis-bruycken. Dese moght-men met recht ouergaen met dese woorden, met⁺ welcke Ioseph sijne broeders deur sijnen hof-meester ouer-gingh: *Quare reddidistis malum pro bono? Scyphus quem furati estis, ipse. est in quo bibit dominus meus, & in quo augurari solet: pessimam rem fecistis:* Waer-om hebt ghy goet met quaedt gheloont? Den cop die ghy ghestolen hebt, dat is den genen daer mijn heere uyt drinckt, *ende* daer mede hy plagh te propheteren: ghy hebt een seer quaedt stuck ghedaen. Want onse tonghe is als den cop des Heeren, den welcken hy inden mondt des sacks van onse steruelijcke nature ghestelt heeft: uyt den welcken hy drinckt, als wy hem den schuldighen lof (in maniere van spreken) brenghen met eenen danckbarighen mondt: met den welcken cop hy oock propheteert, als wy weerdelijck op onse tonghen sijn alder-heylichste lichaem ontfanghen: *ende* hy veur-seyt ons, iae seght ons toe, *Qui manducat me, & ipse viuet propter me:*⁺ *& ego resuscitabo eum in nouissimo die: & habebit vitam eternam:* Die my eet, die sal leuen om mijnent wille: *ende* ick sal hem verwecken inden uytersten ^{+Ioan.6.} dagh: *ende* hy sal hebben het eeuwigh leuen.

Ghebedt teghen de quade tonghen.

ALle tonghen, o Heer, moeten uwen naem vercondigen, *ende* uwe eere vermeerderen: Maer, het is een let, dat niemant sonder v gratie ghetemmen en can: gheeft my gratie, dat ick de mijne wijselijck bewaeren magh, *ende* eens anders verduldelijck verdragen. Amen.

Cap. LIII.

*Hoe salmen aldermeest, den achter-clap beletten?
Seght soo: mijn vriendt, laet eerst, elck op sy seluen letten.*

⁺Achter-clap is, als-men iet sprekt, dat iemandts naem [A] oft faem te naer gaet, absent hem die't aen-gaet. Ende daer-om heet-men't achter-clap: om datmen sulcks ^{+Achterclap.} veur hem en in zijn teghenwoordigheydt niet en seght: maer als achter sijnen rugghe, dat is, in zijn absentie: alsser hy niet by en is. Dit ist dat Godt verstaet by den ⁺ doouen, als hy aldus verbiedt: *Non maledices surdo*: Ghy en sult [B] den doouen niet ^{+Leuit. 19.} lasteren, oft vloecken, noch quaedt van hem spreken. Die niet teghenwoordigh en is, *ende* der-haluen niet en can ghehooren wat ghy van hem seght, dien werdt met den doouen gherekent. Want, hy en can sich niet meer, iae min, verantwoorden en beweeren, opt t'ghene, dat ghy hem op-seghet en op-leght, dan oft hy doof waere, midts zijn absentie. Dit is t'selue datten Wijse-man⁺ seght: *Si mordeat serpens in silentie, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit*: Ist dat v een serpent in 't stille ^{+Eccls. 10.} bijt: niet min en doet: hy, die int stille *ende* bedecktelijck achter-clap sprekt. Dat is dan, van dat woordt, achter-clap: ter contrarie van iemandt in zijn aenschijn te segghen.

In t'Latijne heetment, *Detractio*: dat's alsoo vele te segghen als [C] af-treckinghe. Om datmen deur sulcken stille quaedt-spreken van onsen euen naesten, hem zijn reputatie, dat is, goeden naem en faem benemt: *ende* hem als een cleedt, oft cieraet af-treckt, *ende* daer van berooft, t'welck hem wel stondt. Ghelijck oft iemandt een ander sijnen mantel, oft eenighe vrouwe haer huycke, oft iet anders af-trock, daer sy mede vereert zijn: *ende* dat, van achter rugghe, dieftelijck.

⁺Deur vier manieren principalijck gheschiedt achter-clap. Ten eersten, als iemandt iet van een ander in t'quaedt seght, dat onwaerachtigh is: als-dan bouen den ^{+Achterclap in vier manieren.} achter-clap, ist oock laster en logen. Ten tweeden, als-men iemandts verholten sonde te veur-schijne brengt. Hier falender vele in, meynende gheorloft te zijn, te seggen alst waer is. Sy en dencken niet, al ist waer, dattet nochtans verholten is. Ende al heeft iemandt veur Godt ghesondight, hy en heeft daerom noch zijn eere veur de menschen niet verloren. *Ende* die benemt ghy hem, als ghy zijn mis-daedt in d'licht brengt. Iae al en waer't met gheheel secreet, want nochtans niet openbaer en is, noch openbaer en magh gherekent worden: ghy doet achter-clap, als ghy't

DETRACTIONIS AMVLETVM: ATTENDE TIBI. 53.

Vae tibi, tu: nigrae dicebat cacabus ollae.

Quo dirimam cuneo, absentes qui rodere gaudent?
Nos ipsos primo, dic, concutiamus ad vnguem.

*Hoe salmen aldermeest, den achterclap beletten?
Secht soo: Me vriendt, laet eerst, elck op sy seluen letten.*

*Quel moyen pour faire, Le medisant taire, Quand il blasme autrui?
Dit luy: Beau sire, sage est qui se mire, En son propre puy.*

seght, die 't niet en wiste. Ten derden gheschiedt achter-clap, als men t'quaedt vermeerderd. dat is, argher verhaelt, dan't gheschiedt is, al willens: t'welck ghemeynelijck ghebeurt, als men eens anders ghebreken voort seght. Ten vierden, als men t'ghene dat goetd is, en wel ghedaen, soo verseght al oft met quader intentie en meyninghe ghedaen waer: *ende* alsoo maeckt met segghen swart, dat in sy seluen wit is.

Dit's veur waer een sware saecke: te meer als ghy aenmercken⁺ wilt hoe qualijck dattet om doen is, restoir hier af te doen, en reparatie, van eere, naem, en faem, ^{+Restoir van fame.} die men alsoo iemanden benemt. Want eenen mantel, gheldt, oft iet sulcks ten onrechte ghenomen, can licht weder ghegeuen worden: maer in faem en naem te restitueren (daer men nochtans in verbonden is) en weet men nauws wat men best raden oft doen magh: niet en comter soo spade by, niet en wortter soo onvolmaecktelijck oft soo sorghelijck vol-braght. Het is seker dat den achter-clapper tot twee saecken verbonden is. Ten eersten tot vergeldinghe der schade, ist dat iemandt deur dien achterclap beschadicht is gheweest: daer naer, tot reparatie sijnder eere, daer hy achter-clap van ghesproken heeft. *Ende* dat hy gae tot alle de ghene, wien hy sulcks gheseyt heeft, *ende* met goeden raedt sijns biechtvaders, oft van iemandt diets verstaet, weder-roepe, oft ontsegghen, *ende* soo 't best moghelijck is, maecke, als oft noyt gheseyt en ware.

Siet nu eens hoe dit wel doenelijck is, sonder de saecke noch meer te vervuilen, *ende* te verstercken, met sulck een verversschen. Daer-om (want het nochtans eenigh-sins moet vol-comen worden, een iegelijck leere uyt dese swarigheydt wachten, hem seluen met achterclap, in sulcken noodt te brenghen.

Hoe schadelijck dat dese peste van achter-clap is, dat betuyght S. Bernardt aldus: *Nunquid non vipera est, lingua detractoris ferocissima?*⁺ *Planè: nimirum, quae tam letaliter inficiat flatu vno:* Is het niet een lantie, dese tonghe? Iae het: een ^{+Bernard.} d'alder-scherpste lantie, dieder drij t'seffens is deur rijdende. Te weten, hem die t'quaedt sprekt, die't hoort, *ende* van die't ghesproken wordt. De welke by die drij-voedighe lantie van Ioab gheleken is,⁺ daer hy Absolom mede deur-staeck, byden hare aende eyeke hanghende. In dese drij ghequetste is nochtans te bemercken, ^{+2.Reg.18.} dat hy, die den achter-clap verdraeght, de minste schade behaelt: Want al is naem en faem meer dan goetd oft gheldt: nochtans en ist niet te ghelijcken by de schade der sielen, die de sprekeren de hoorder behalen.

⁺Aen-ghesien dan, dattet soo argh en schadelijck een saecke is, achter-clap te spreken: soo vraeght de Vraghe seer wel, hoe-men achterclap best sal moghen beletten. ^{+Schade te beletten.}
 Want men behoorde alle quaedt en schade sijns naestens te beletten, daer-men can oft magh: als in tijde van brande, vloedt, storm, ghevecht, en sulcke teghentheden. Alsoo oock, als-men met iemandt gaet, staet, oft gheseten is, die van een ander beghint quaedt te segghen, sonder eenighe goede cause, oft reden: maer, alleenlijck om v te segghen, dat ghy niet en wistet: oft, d'welck noch argher is, om eens anders reputatie, naem, en faem te verminderen, oft oock uyt quade ghewoonte van achterclappen: soo dient ghy daer teghen te wesen, om sulck vier terstondt te blusschen, de wijle het noch cleyn is. Hoe sal-men dat doen? dats de vraghe.

De antwoorde seght aldus: seght hem, die soo beghint achter-clap te spreken: Mijn vriendt, Laet ons eerst op ons seluen letten. Want, [D] waer't dat den ketel sy seluen in eenen spiegel saghe, ende kende hoe swart dat hy is: hy en soude den pot t'selfde soo niet verwijten. soo't versken heeft:

Vae tibi, tu, nigrae dicebat cacabus ollae:

Fy, vuylen, swarten sot, seyde den ketel totten pot.

Soo ist, als den creupelen den mancken verwijten wilt. Waer't dat hy op sijn seluen lette, hy soude sien, dattet hem niet en staet, een ander te verwijten, die mettet selfde ghebreck besmet is. Daer-om seyde⁺ den Poete wel: *Loripedem rectus derideat, AEthiopem albus*: [E] Dat die recht gaet, eens anders slom been beschimpe: ende ^{+Juuenal. Sat.2.} die wit en schoon is, den moriaen beghecke, dat's verdraghelijck. Maer dat ick ander beclappe, van t'ghene daer ick oock mede behangen ben, dat en gheraeckt noch hemel noch aerde, dats teghen alle reden.

⁺Daerom, op sy seluen letten, is goeden raedt en recepte, teghen t'fenijn van achter-clap. Want, die sijn eyghen hofken ouersaghe, ende sich becommende met het selue te wien ende te suyeren, hem en soude niet veel tijds ouer-schieten, ^{+Op sy seluen letten, goede recepte.} om niet eens anders prielken besigh te zijn, ende dick-mael missit te soecken, daer gheen en is. Ten eersten hy soude wercks ghenoech aen sy seluen hebben: ten anderen deur't aen-mercken sijnder gebreken, soude hy met eens anders mede-lijden hebben: ende soude hem schamen en vermijden van ander quaedt te spreken: siende, dat hy niet alleen mettet selue sap ouergoten is: maer dat hy oock vele meer en meerder letselen heeft, dan andere. De wet der nature soude hem oock van binnen aanspreken, en segghen: En doet een ander niet, dat ghy niet en soudt willen dat men v dede.

Maer wat isser af? Wy zijn als blindt in ons selfs vlekken en smetten en sien:

Maer snelder dan valcken, en dan ghieren,
 In de ghebreken van een ander te bestieren.

So dat sprek-woordt heeft: *Lynx foris, talpa domi*: Buyten, als een ghier, op andere: t'huys, als een blinden mol, op ons seluen. Daerom vraeght dien Poete wel:

*Cùm tua peruideas oculis mala lippus inunctis;⁺
Cur in amicorum vitiis tam cernis acutùm?*

⁺*Horat.li.1.Sat.3.*

Aenghesien dat ghy v selfs quaedt, als met sijpende *ende* besmeerde ooghen aen-merckt: hoe comt het, dat hy op eens anders, oock op vrienden ghebreken, soo scherp en snel siet?

Ghemeynelijck siet-men't soo ghebeuren, dat de ghene die op haer seluen niet en letten, altijd gheneyght en ghereedt zijn, om van ander te spreken, *ende* ghelijck de aeinden metten beck alijds in t'vuylste te swadden. *Ende*, (t'welck weerd is te bemercken) de selue, alsoo groot een pijn en spijt alst haerlieden doet, als men iet van hun seght, alsoo grooten vreughdt ist hen-lieden, als sy met ander lieden ghebreken moghen op straet loopen, *ende* haer tanden stoken. Daer-om moet-men dit remedie, van op sijn seluen te letten, alijds in ghereedt hebben: soo om gheen en achter-clap te spreken, soo oock om achter-clap in ander te beletten. Oft anders, (soo-men daghelijcks bevindt) men comt in eer men't weet. *Ende* het is veel lichter, in d'eerste te beletten, dan als de bolle nu in d'loopen is, *ende* den brandt gheheel ontsteken. datmen met een schotel waters in d'eerste can blusschen, dat en blusscht-men achter-naer met geen hondert cuypen.

Laet ons dit sluyten metten raedt van S. Iacob, die seght: *Nolite⁺ detrahare alterutrum, fratres mei*: O mijn broeders, en wilt doch d'een den anderen met achter-clap niet belasteren. *Ende* hier toe voeghende de vraghe vanden Prophete Daud: *Quis est homo, qui vult⁺ vitam? &c. Prohibe linguam tuam à malo*: Wie isser, die d'eeuwigh leuen, *ende* de eeuwigh goede daghen hebben wilt? Een ieghelijck ⁺*Psal.33.* begheert dit: wat moet-men doen? Bedwinght v tonghe van t'quaedt. Ergo dan, die't niet en doet, hy ontmaeckt hem d'eeuwigh leuen: *ende* worpt hem in die eeuwigh, quade, droeue, *ende* beclaghelijcke daghen der eeuwigher verdoemenis.

Ghebedt teghen Achter-clap.

O Alder-sacht-moedighste Heere Iesu, die in v leuen, lijden, en doot, soo veel in't hooren gheleden hebt, *ende* niemandt oyt in d'minste mis-seydt: Wilt den achter-clap verre uyt mijnen mondt verbannen, *ende* wilt mijne lasteraers hun sonden vergheuen, *ende* met nieuwe tonghen leeren spreken. Amen.

Cap. LIII.

*Oft daer mé niet en gaet; vvat doen ick voorts daer naer?
T'propost van monde slaet: oft anders, gaet van daer.*

⁺MEen vindt sommighe menschen soo clapachtigh, datmense [A] al wel moghte foerieren, daer den openen pot uyt stekt, oft d'onghesnoerde burse: Volghende t'gene dat d'oude Wet daer op uyt-gaf, aldus: *Vas quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immudum erit*: Sulck vat, oft derghelijcke, dat gheen decksel, stopsel, oft toe-bindsel en heeft, dat sal men veur onsuyuer houden. Want die

⁺Num. 19.

⁺Ander remedien teghen achter-clap.

⁺Nu, ghelijck quade sieckten niet terstondt en ghenesen, noch met [B] een manier van remedien te helpen en zijn: maer is van noode verscheyden sorten van medicijnen te proeuen: alsoo ist oock met sulcke quade uyt-slaende monden, en versweerende tonghen, die met quaedt-spreken ende achter-clap behanghen zijn.

⁺Mondtsieckte quaedt om ghenesen.

Hier toe dient seer⁺ wel, dat Aulus Gellius seght: *Nunquam tacet, quem morbus loquendi tenet*: Hy en swijght nemmermeer, die met de sieckte van veel spreken bevanghen is: ghelijck hy wel altijds eten soude, die den wolf in d'lijf heeft, dat is, de eet-sieckte.

⁺Aul. Gell. lib. 8.

Daer-om vraeght de vraghe: Oft noch niet en betert, met te segghen: Laet ons eerst op ons seluen letten. Het welcke nochtans soo crachtigh een cruydt is, dat als-men't iemandt inden neus vrijft, hy wordt soo niesende, dat hem de ooghen loopen: ende soo becommert in sijn selfs gheest inwendigh, dattet hem niet seer en lust aen eens anders cruydeken vele meer te riecken, ende te snoffelen: noch vele min metten tanden te knabbelen, soo hy te veuren dede, achter-clap sprekende. Om dat dan achter-clap soo quaden brandt is, ter tonghe ende ten lippen uyt-loopende, qualijck om stremmen, ende terstondt te verdrijven: soo ist goedt, ende van noode, noch ander remedien daer teghen te weten. De welcke zijn dese twee, oock by experientie beproeft, ende goedt ghevonden: te weten: Brekt het propost: oft gaet van daer.

⁺Aengaende d'eerste, dat is seer saechte, ende nochtans crachtigh, alst [C] met een dexteriteyt, ende behendigheydt aengheleyt werdt. Te weten, den pas wachtende: ende het quaedt propost soo van monde slaende, dat men sijn gheselschap (die 't sprak, en hoorde) al t'samen fraeykens op een ander propost brengt, sonder dat sy't bemercken: Oft

⁺I. Remedie.

GEMINVM DETRACTIONIS REMEDIVM. 54.

Si neque desistant istac ratione notati?
Sermonem abrumpe: aut mediae te subtrahe turbae.

*Oft daermè niet en gaet; Wat doen ick voord daer naer?
Tpropoost van monde slaet: oft anders gaet van daer.*

*Si la folle teste, Poursuit et tempeste, Que ferai-ie lors?
Coupez la parolle, Niaise, et friuole, Ou bien, sortes hors.*

oock, wel gade slaen, alst niet bedecktelijck en can gheschieden, datmen als-dan opentlijck segghe: Laet ons van wat anders spreken. *Ende* werden al-soo het quaedt propost latende, *ende* comen op een beter coutenantie, die ghestichtigh en goddelijck is: oft emmers, niet onbehoorlijck, noch iemanden schadelijck. Sulcke redenen zijn, van eenighe gheschiedenissen, van eenighe wercken, van reysen, van breken en maecken, *ende* der-ghelijcke best ter handt comende, naer de gheleghentheydt des tijds, der saecke, oft der persoonen. Maer alderbest, vande onghestadigheydt *ende* ijdelheydt des weerelts, vande katijugheydt ons leuens, van de doot, van de deughden, *ende* daer sy toe brenghen: te weten, de glorie des hemels: Alsoo oock van Godts goedtheydt, langhmoedigheydt, moghentheydt, wijsheydt, *ende* rechtveerdigheydt: Van den dagh, ist dattet feest-dagh is: van t'sermoon, d'welck-men ghehoort heeft, *ende* soo voorts. Soo-men licht iet vinden can, als-men slechts op de saecke letten wilt, van soo te doen.

Wy lesen, hoe dat Thomas Morus dede, opperste Cancellier van⁺ Inghelandt, in alle sijn saecken godtvruchtigh *ende* ghestichtigh. Alsmen in sijne ⁺*Thomas Morus.* teghenwoordigheydt begost eenigh quaedt te verhalen, oft achter-clap te spreken, hy sochte t'propost te breken, soo hy oock dede, sprekende van iet anders, en segghende: is dat huys niet wel ghemaect? ist niet een schoon ghebouwsel? seght dat ghy wilt (seyde hy) ick segghe, datten een excellent stuck wercks is. Dat moet een excellent meester gheweest hebben, die dat ghewrocht heeft. Sulcks oft iet anders soo in-slaende, *ende* tusschen-schietende, dat sy't selue niet ghewaer en wierden: *ende* als haer-lieder uyt eenen vuylen wegh, op eenen schoonderen vindende, eer sy't wel wisten. Het welcke, alst niet en can bedecktelijck, *ende* met goede gratie gheschieden: oft dat sy, dies niet teghen-staende, al terstondt wederom op d'oude vallen: soo moet-men't anders by brenghen, *ende* soo opentlijck als-dan te riecken gheuen, dat sy't wel ghewaer moghen worden: datmen lieuer van wat anders sprake, dan van alsulcken onnutten clap *ende* laster.

D'welck oock van alle vuyle, oneerlijcke, *ende* onbehoorlijcke coutenantie te verstaen is: opentlijck segghende: Ghenoegh van dien, nu van wat anders: men moet niet alijds, als de ent-voghelen, met de beck in t'vuyle sitten.

[D] D'ander remedie is: Oft, gaet van daer. Dit is d'uyterste: als⁺ ghy 't niet en cont beletten, noch met behendigheydt, noch met beschaemtheydt, *ende* opentlijck ⁺*II. Remedie teghen achterclap.* berisp: dat ghy als dan van daer gaet, v vertreckende, de plaets *ende* gheselschap verlatende: tooghende dat gy v ooren bewaeren wilt, ist dat een ander sijn tonghe niet en wilt bewaeren, noch bedwingen. Ende ist dat een quae-sprake al seght dat

hy wilt, dat ghy'ts niet meer ghehouden en zijt te hooren, dan ghy en wilt.

Aldus seyt S. Augustijn, hier toe dienende: *Si hilati vultu audieris*[E] *detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi*: Ist dat gy met blijden aensichte den achter-clapper aenhoort, soo geeft ghy hem voetsel, om noch meer te segghen. Maer, ist dat ghy hem een droeuigh ghelaet toont, soo leert hy swijghen, t'ghene dat hy siet, dat-men't niet gheerne en hoort. Want, ghelijck eenen pijn, op eenen harden steen gheschoten, tot hem weder-keert, die hem schoot: alsoo vaeret metten achter-clapper, als hy wederstandt vindt in de ooren oft aensicht vanden ghenen die hy't segghen wilde.

Sulck een ghelaet, tot een belet des achter-claps, toonende dat het hun mis-haeght, moeten sy ten minsten doen, die achter-clap hooren moeten, weder het hun lief oft leedt is: Dat is, die't niet beletten en connen, noch in eens noch in anders: iae noch oock van daer en connen gaen: soo't somtijds aen tafelen, ende andere gheselschappen ghebeurt. Hier toe worden wy versterckt, deur den Wijse-man,⁺ die seght: *Ventus aquilo dissipat pluuias: & facies tristis linguam detrahentem*: Den noorden windt brekt ende scheydt de reghenen: alsoo een droeuigh aensicht belet ende brekt de vlaghen van een achter-clappighe tonghe. Daer om seyde oock S. Hieronymus:⁺ *Caue, ne aut linguam, aut aures habeas prurientes*: En schouwt niet min achter-clap metter ooren, als metter tonghe. dat is: Hoort alsoo noode achter-clap spreken, als ghy't selue noode spreken soudt. *Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facile detrahere*: Want, ten sal den achter-clapper niet seer lusten te clappen, als hy aen-mercken sal, dattet v niet en lust te hooren.

⁺*Prou.25.*

⁺*Hieron. epi. ad. Nepot.*

Ghelijck, als iemandt in een poeder-busken, oft sand-bus, met [F] een pijpken blasen soude, besonder alsse swartsel in waer, ick meyne hy op-houden soude van blasen, als hy d'aen-schijn en ooghen vol hadde ghecregen, met sulcken onwijsen blas, wel bestiert zijnde, veur sijn moeyte en gheldt. Alsoo eenen achter-clapper, deur sijn ongheschickt gapen en blasen, krijghende dat hy niet en verwachte: oft de kennis en verstandt der smette, die hy deur sulcks, in sijn aenschijn der siele behaelt: oft een dweerse antwoorde, van hem die't hoort, oft immers een berispende ooghe: Hy werdt daer deur te wijser op een ander tijdt.

⁺Het lust my hier uyt ghenoechte by te voeghen, hoe aerdigh eenen vindt dat Alcibiades aen-richte, om den achter-clap, ende de quade tonghen der menschen op hem, te beletten. Hy hadde eenen seer schoonen hondt, die hy oock wel dier ghecocht en hadde. Dese hondt was wel bekend, dattet den hondt van Alcibiades was, want hy

⁺*Fulgus lib. 7. cap.2.*

Alcibiadis hondt, steerteloos.

uyt-nemende hupsch was, en schoon. Alcibiades die capt hem den steert net af, *ende* liet hem soo schandelijk ghestelt loopen, Al de stadt deur en deur. *Ende* als al de weerelt dat mis-prees, *ende* een ieghelijck daer met besigh was, den hondt beclaghende: Eenighe van sijne beste vrienden ten eynde hem t'selue aengheuede, *ende* segghende, dat hy seer qualijck ghedaen hadde, dien schoonen hondt soo mismaeckende: Soo gaf hy hun veur antwoorde, in t'stille: dat hy t'volck van Athenen, met die cleyn saecke, stof en oorsaecke van clap en opsprake gheuen wilde, op dat sy binnen middelen tijde, van groote saecken swijghen soudent, *ende* op-houden, van hun met sijne raden en daden te onderwinden. Te kennen gheuede, dattet quaelijck anders doenelijck is, oft die andere in deughden *ende* eere te bouen gaet, hy en zij oock van andere beclapt en belastert. Nu siet eens, hoe doenelijck dattet is, als-men wilt iet vinden, om quade tonghen te beletten, oft emmers te stremmen.

Het is bemerckens weerd, datmen van eenen Zoilus schrijft, die als een prince en patroon van alle nijdighe achter-clappers is, van wien sy oock wel den naem draghen. Desen Zoilus en spaerde niemandt: elck hadde met sijnen beck te lijden, oock Homerus en Plato selue. Soo dat hy *Canis rhetoricus* ghenaemt wierdt: dat is, den Rhetorijckschen hondt, midts sijn grimmende nijdighe tanden. Ghevraecht zijnde, waerom hy soo sijn werck maeckte, van achterclap, twist, en laster te saeyen? Hy antwoorde: Aengesien dat ick geen quaedt ghedoen en can, al wild'ick: soo spreke ick ten minsten al t'quaedt dat ick can. Te kennen gheuede: waer het quaedt spreken soo wel ghestraft, als t'quaedt doen, den achter-clap soude seerder ghewacht worden, dat hy is.

Ghebedt om achter-clap te moghen beletten.

DE mensche, o Heere, hebben hunnen mondt in den hemel ghestelt, *ende* laten hun tonghe langhs der aerden sleypen, noch uwe goddelijcke maiesteyt, noch hunnen euen naesten sparende: gheeft my de gratie, sulck een fenijnigh vier te blusschen, oft emmers my daer van de wachten. Amen.

Cap. LV.

*Ist soo quaedt, achter-clap te hooren oock alleen?
Sprekt oft hoort sulcken snap, soo knaeght ghy beyd' een been.*

⁺OM dat de veur-gaende antwoorde, veur den lesten raedt gaf, van daer te gaen, oft emmers den achterclap niet te willen hooren: Daerom vraeghtmen nu, oft soo ^{+Achterclap hooren, quaedt.} quaedt is, alleen te hooren. De Wijse-man seght noch meer, alst soo comen moghte, ghelijck't som-wijlens ghebeurt, datmen den achter-clap in geender manieren en can beletten, noch oock van daer gaen om seker geender manieren en can beletten, noch oock van daer gaen om seker geender manieren en can beletten, noch oock van daer gaen om seker beletselen, bedwonghen zijnde te bliuen *ende* te hooren: Als-dan wat ⁺ raedt? *Sepi aures tuas spinis: & linguam nequam noli audite:* Vlecht [A] eenen doornen tuyn om v ooren, *ende* en wilt de quaede tonghe niet hooren. Hoe salmen ^{+Eccli.28.} dat doen?

Als-dan zijn v ooren met eenen doornen tuyn bevrijdt, als hy die t'quaedt sprekt, gheen en toe-ganck en heeft tot v ooren: maer deur t'ghesichte, deur v ghelaet, woorden, *ende* deur v ander manieren van doen, daer ghy mede toont, dat ghy't niet gheerne en hoort, soo werdt hy ghestraelt, *ende* af-ghestooten, als oft hy t'allen canten doornen inden wegh vonde, al daer hy aen v soeckt te gheraecken, om v sijn quaedt in d'oore te schieten, deur sijn quaedt spreken.

Bouen dien, als ghy de doorne croone Christi Iesu, soo in t'herte, *ende* ghedachten hebt, al oft ghyse aen v hoofdt, totten ooren ingedruckt hadt: oft oock de vreese Godts, *ende* de vier uysterse, oft andere der-ghelijcke puncten, soo ghedachtigh zijt, dat ghy uyt sulcks v seluen als doof maeckt, aen-gaende het quaedt te hooren: soo zijt ghy bevrijdt, al seyde-men eenighen achter-clap in uwe tegenwoordigheydt, om niet te hooren, dat is, om gheen schuldt, oft hinder daer van te behalen: als ofter een doorne haghe veur v ooren ware, die't al af keerde.

⁺Het is als-dan oock soo vele, als oft ghy v ooren met was ghestopt [B] haddet, ghelijck Vlysses aen sijn soldaten dede, om alsoo de perijckelen der meer-minnen ^{+Homerus lib. 12.Odyss.} sanck (soomen seyt) veur-by te varen. Dit oock soo vele, als oft ghy v vingheren in d'ooren staekt, om dien schadelijcken voys niet te hooren. Dat is oprechtelijck, al hoorende doof wesen. noodtsakelijck moetende hooren, *ende* deur patientie, *ende* bewaernis der conscientie als doof zijnde.

Nu dan, hoe quaedt ist, achter-clap te hooren alleen? dat is: ghehoor te geuen, met sijnen dancke de ooren biedende, *ende* soo, eens wesende met sen seggher. Hoe quaedt is dat?

AVRIBVS AEQVÈ AC LINGVA DETRAHITVR. 55.

Quisquis amat dictis absentum rodere Vitam. Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi.

Quid magnum, solas mala verba admittere in aures?
Mornus hic est, auidâ Momum qui combibit aure.

*Ist soo quaet, achterclap te hooren ooc alleen?
Spreeckt, oft hoort, sulcken snap: soo knaecht ghy beyd' een been.*

*Quel mal qu'on l'escoute, Dont la langue esgoute, Son mortel verun?
L'enuieuse oreille, Aura la pareille, Du causeur malin.*

[C] De antwoorde is goet ende seker: te weten, Die 't sprekt en hoort, knaghen beyd' een been. Die ghelijckenis is ghenomen, van twee honden, die aen een been knaghen. Niet aensiende dat den eenen den anderen begrijpts ende benijdt: maer dat sy euen ghelijck staen, ende euen dapper in d'werck zijn, om het been op te eten: soo wercken sy beyde t'samen, den spreker ende den hoorder, tot verderuenis vanden derden, daer sy mede onledigh zijn. Dit accordeert met t'ghene dat S. Paulus sprekt, als hy seght: *Quòd si inuicem mordetis & comeditis, videre⁺ ne ab inuicem consumamini*: Ist dat ghy-lieder d'een den anderen bijt en eet, siet toe, dat ghy van malckander niet vernielt en wordt. D'eerste in alle spijs, is bijten: sulcks is, met een haestigh woordt iemandt eenen snauw gheuen. Het tweede is eten, dat is knauwen en swelghen: soo ist, als men met achter-clap, schimpighe woorden, twist, ende tweedraght, d'een den ander lastert, ende vermindert. Daer naer volghet het leste, dat is verteeren, ende de spijs consumeren, soo't Latijnsch woordt luydt. Het welcke gheschiedt, als men deur quae-sprake d'een den anderen oft in name en faem, oft in sijn goet, en tijdelijck wel-varen, maer aldermeest in de conscientie, en siele, veur Godt te niete brenght: dat is, in quaden staet stelt, in staete van d'eeuwige verderuenisse. Waer van de Prophete Daudid⁺ seght: *Mors depasceteos*: De dootd salse af-weyden, ende op-eten. Daerom vermaent ons seer wel de Wijse-man, sulcke schroomelijcke maeltijden ende etinghen te schouwen, aldus: *Noli esse in conuiuuiis⁺ potatorum: nec in comessionibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt*: En weest in de maeltijden der dronckaerts niet: noch in de slemperijen, oft brasseringhen, der ghener die vleesch t'samen te veuren brenghen, om te eten. *Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationes vicissim in proximorum vitam dicere*: Vleesch t'samen by brenghen, om te eten (seyt S. Gregorius)⁺ dat is in t'samen couten deur achter-clap, by ghebeurte, als ouerhandt, op d'leuen sijns naestens spreken. Ende, des-haluen, daermen vleesch eet, daer knaeghtmen oock ghemeyndelijck de beenen. Daerom, die achter-clap sprekt ende hoort, die sitten metten tanden in t'vleesch huns naestens: oock de beenen knaghende, in't nauwe onder-soecken en vonnissen sijnder deughden, en goede vrome wercken, die als de beenen de reste zijn onder-houdende.

[D] Op desen seluen sin wast, dat S. Augustijn bouen sijn tafel dese⁺ twee verskens stelde, in't ghesach sijnder gasten:

⁺S. Augustijns vondt, tegen achter-clap.

[E] *Quisquis amat dictis absentum rodere vitam:⁺
Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi.*

⁺Augustin.

Soo wie eens anders leuen hier wilt beknaghen,
Die magh wel elders den cost gaen beiaeghen.

Te kennen geuende met dat op-schrift, aen alle die tot sijnder tafel quamen, dat sy hun wachten souden, van besigh te wesen met quaedt te spreken van die absent waren, en van allen achter-clap- oft, dat sy daer noch plaets noch dagh en hadden, en vertrecken souden.

Als een seer quade costuyme zijnde, als-men aen tafel gheseten is, om t'eten en te drincken, sulcks als daer ter tafel ghestelt wordt, dat men dan gaet by brenghen, ende metten monde roeren, de ghebreken van andere menschen. Het welcke hy oock noemt eens anders leuen beknaghen, soo onse antwoorde sprekt.

Met dus-danighe maniere van spreken, toont-men, als met eenen natten vingher, de argheydt, onmenschelijckheydt, ende schroomelijck mis-bruyck, dat inden achter-clap ghelegen is, soo in t'hooren, als in t'spreken, al en schijnet maer spel ende ghenoechte te wesen: maer het eynde sal't ons wel naders wijs maecken, ist dat wyt niet en laeten. Wat moghtmen claerder en stercker ghetuyghenis wenschen, van t'quaedt dat in t'spreken, ende oock in t'hooren van achterclap gheleghe is, dan dat ons S. Bernardt, met een grouwelijcke⁺ sententie gheeft: aldus: *Detractor, & libens auditor, vterque diabolum portat in lingua*: Den achter-clapper, ende den ghewillighen hoorder, draghen beyde den duyuel op hun tonghe. Want de hoorder, deur sijn ghewilligh toe-hooren, is de oorsaecke en cause, dat den anderen t'quaedt sprekt: dies werdt hy met hem een gherekent. Ghelijck die den dief herberght, duyckt, oft sijn diefte af-coopt, bewaert, oft mede-deylt, die wordt metten dief gherekent ende gestraft: want waerender gheen sulcke, daer en waren gheen dieuen: al-soo waerender gheen hoorders van achter-clap, daer en waren oock gheen segghers.

⁺Bernard in Sermon.

⁺Sint Hieronymus seyt oock sijn goed-duncken op dit stuck, in dese voeghe: *Ruinam vtriusque quis nouit? Tam scilicet eius qui loquitur, quàm illius qui audit loquentem?* Wie weet oft begrijpt den val van dese twee? soo des ghenes die sprekt, soo des ghenes die den sprekenden aen-hoort. Want achter-clap spreken, oft achter-clap hooren, welck van tween t'quaedste, en t'doemelijckste is, dat en is niet licht om t'onder-scheyden. Te kennen geuende, dat sy beyde soo ghelijckelijck daer in den vyandt vander hellen dienst ende vriendschap doen, dattet quaedt om segghen waer, wie de naeste is, wie sijnen naesten, ende sy seluen schadelijcker is, ende meest sondight.

⁺Hieron. Achterclap spreken, en achterclap hooren, euen quaedt.

Ist soo (soo't is) elck sluyte dan deure en venster toe, als sulck een roere op staet. dat is, Elck beware mondt en ooren, als achter clappers sulcken brandt beghinnen t'ontsteken, met haer-lieder quade tonghe: t'welck nu een seker saecke is, met datmen erghens neder gheseten is.

Merckt eens den wijsen vondt, *ende* raedt, van dien wijsen Agesilaus,⁺ coninck van Lacedemonien. Soo wanneer hy eenighe hoorde andere seer mis-prijzen, oft prijzen: ^{+Plutarch. in Apopht. Lacon.} soo hadde hy veur raedt, en costuyme, niet min te bemercken, wie *ende* hoedanigh sy waren die't seyden, als van die't gheseyt wierdt. Te kennen gheuende, dat achterclappers meer haer selfs sieckte en quaedt baren, en kennelijck maecken, dat waerachtelijck de ghebreken van andere. Ende soo doende, crijghen sy cleyn vente, ende cleyn ghewin.

Vespasiaunus en Titus haetten soo de lasteraers, *ende* achter-clappers, als eenen hoop, die ter quaelijck-vaert der ghemeynte schijnt gheboren te wesen, dat syse in d'amphitheatre deden gheesselen, ende ten toone rondts-om leyden, op dat alle andere hun van sulcks wachten souden.

Ick wille hier, als met een vingher, aen-wijsen, waer in⁺ dat ghemeynelijck bedroghen werden de ghene die achter-clap hooren, *ende* gheloouen. Als iemandt ^{+Ghemeyne faute, in achterclap te gheloouen.} soo stout, ongheducht, *ende* argh van inborste is, dat hy quaedt derf versieren, hoe groot dattet zijn, en van wien dattet oock zij: hy vindtter terstondt die't gheloouen, *ende* voort segghen, als een seker saecke. Hoe comt dat by? Het bedrogh light hier in, dat-men eer ghelooft, t'quaedt dat desen vanden anderen seght, dan dat desen lieghen moghte, en t'selue versieren. Dat dit den toe-hoorder bedrieght, dat blijktt daer aen, dat hy terstondt peyst, *ende* oock seght: Dien heeft het gheseyt: waerom soud' hy lieghen? Maer, waer't datmen daer teghen peysde: Waer-om soude dien anderen sulcks doen, t'welck van hem niet te gheloouen en staet? Dan soude-men (al-soo denckende) tegen den achter-clap te hooren, te beter bevrijdt zijn. Want, waer-om ist meer te gheloouen dat dien anderen sulcks soude willen doen, dan dat desen iet soude willen versieren oft lieghen?

Ghebedt om den achter-clap gheen ghehoor te gheuen.

Ick dancke v, o Heere, dat ghy my de gratie ghegheuen hebt, van mijne tonghe en mondt te besnijden: maer, op dat ick my deur eens anders quaedt spreken niet en besmette, wilt mijne ooren met uwe vreesse bevrijden. Amen.

Cap. LVI.

*Als iemandt op my kijft,; hoe dragh' ick my van deghen?
 Vvat hy seght oft bedrijft, en kijfter oock niet teghen.*

⁺ALsoo ghereedt als een mensche is om spreken, al-soo qualijck canmen hem tot swijghen brenghen, principalijck van een nader opgheroert, ende gheweckt wesende deur kijuagie: ghelijck, als eenen haen craeyt, soo verweckt hy d'ander, ende die crayen teghen: soo oock in d'bassen der honden. ^{+Kijuagie te schouven.}

Deur't kijuen en verstaen wy niet, het behoorlijck berispen, en straffen van ouders, meesters, heere en vrouwe, oft eenighe ouerste: d'welck gheschiedt teghen kinderen, dienst-boden, oft onder-saten. Want dat is al te claer en kennelijck, datmen sijn ouerste met ootmoedigheydt, stilligheydt, ende patientie hooren moet: sonder teghen murmureren, ende met een veur-nemen van beternisse. Ende daerom, dat en heet-men niet wel, kijuen, al heeten't de kinders alsoo: maer t'is vermanen, berispen, en bekijuen. Deur kijuen, soo de vraghe [A] ende antwoorde inhoudt, wordt verstaen, gheschil en twist van woorden maecken: meer uyt ongheschickte heue des moedts, dan uyt goede wettelijcke reden ende verstandigheydt. Ghelijck ghemeynelijck deen, die d'een teghen d'ander, gheen recht, noch behoorlijcke actie en hebben, noch seker reden van berispen oft begripen met straffende woorden: dan alleenlijck uyt eenighe driftigheydt des gheests, ende volheydt des herten, tot lastighe ende heftighe woorden uyt-breken.

Van al-sulcke vermaent ons de Wijse-man, ons propost versterckende: ⁺*Non litiges cum homine linguato: & non strues in ignem illius [B] ligna:* En kijft niet met eenen mensch, die veel claps heeft: ende ghy en sult gheen hout tot sijnen viere stoken. Te kennen gheuende, dat ghy t'vier meer en meer ontsteekt, daer oock van uwen houte toedoende, als ghy teghen een kijfachtigh mensche oock beghint te kijuen. Het selfde seyde Cato claerlijck: ^{+Eccli.8.}

⁺*Contra verbosos noli contendere verbis:*

^{+Cato.}

En kijft niet teghen die veel woorden maecken. Soo oock S. Paulus, ⁺ met de selue woorden: *Noli contendere verbis:* En maeckt geen woorden, oft gekijf. Want als d'een kijft, en d'ander niet en swijght, maer een ieder het leste wilt houden, dat's een teecken, datter faute van ootmoedigheydt ouer beyde sijden is: volghende t'ghetuyghenis ⁺ der heyligher Schrifture: *Inter superbos semper sunt iurgia:* ^{+2.Tim.2.}

^{+Prou.13.}

CONTRA VERBOSOS NOLI CONTENDERE VERBIS. 56.

Quid faciam, stomachans dum quisquam iurgia iactat?
Quidquid agat, tacitas tu concoque fortior iras.

*Als iemandt op my kyft, hoe draegh' ick my van deghen?
Wat hy seght, oft bedrijft, en kyfter ooc niet teghen.*

*Lors que par furie, Quelcun m'iniurie, Doy-ie estre muet?
Garde en patience, Humble, le silence, Tu seras parfaict.*

Tusschen hoouerdighe menschen is altydts twist en kijuagie: want ghelijck elck de meeste wilt wesen: alsoo en wilt noch d'een noch d'ander wijcken, oft verdraghen en swijghen.

[C] Daer-om, Abraham toonde sijn ootmoedigheydt *ende* discretie, [D] als hy bevondt datter twist rees tusschen sijn herders *ende* de herders van Loth, sijnen neue: midts dat sy beyde soo vermenighvuldighden, *ende* verrijcken, dat het landt te cleyne wierdt, ouer de groote maght en menigte van haer-lieder beesten en goedinghen: soo seyde Abraham tot Loth: *Ne quaeso sit iurgium inter me & te; & inter pastores meos & pastores tuos: fratres enim sumus*: Ick bidd'v (seyt hy) datter gheen ghekijf ^{+Genes. 13.} en zij, tusschen v en my, tusschen mijn herders *ende* de uwe: want wy zijn ghebroeders. Ende soo gaf hy hem den keuse, van sulck landt en gheweste te kiezen *ende* te bewoonen, alst hem soude belieuen: *ende* hy namt op eenen anderen cant, om vrede te houden. Van sulcke sprekt Christus: *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*: Saligh zijn de sacht-moedighe, want sy de aerde sullen besitten. Dat zijnse, die wijcken veur de hardtheydt van een ander, oft verdraghen: die sullen de vaste aerde des eeuwighs leuens daer veur besitten: als hier gheweken hebbende, veur de ghene diese op deser aerden sochten te vercorten oft te verdrucken.

Dat in d'antwoorde staet [*Wat hy bedrijft*:] dat is te segghen: Al riep hy met luyder stemme, al stampte hy metten voeten, al wierp hy armen en handen wegh, oft andere sulcke ongheschickte gesten al kijuende voort-stelde, en kijft ghy niet teghen. Niet hem terghende, quellende, begheckende, *ende* meer weckende: maer met een mede-lijden van sijn onghetempertheydt, v seluen weder-houdende uyt lijdtzaamheydt. Ende, om de waerheydt te segghen, al waert dat⁺ ghy hem wildet in eenighe bequaeme maniere sijn quaedt spreken en op-rijsende woorden verghelden: soo en moghtet ^{+Swijghen, is vvel ghevrokken.} ghy niet beter doen, dan met stil-swijghen, *ende* hem laten segghen, tot dat hy moede is, en van selfs swijghe. S. Ian Gulde-mondt sprekt op dese selfde maniere: *Si vindicare vis, file: & funestam ei dedisti plagam*: Wilt⁺ ghy v wel wreken? swijght: *ende* soo doende, gheeft ghy hem daermede eenen harden slagh. Daer-om, niet ^{+Chrysost super Matth.} beter, als iemandt kijft, dan swijghen: want die eerst swijght, toont oock daer mede dat hy de wijste is, *ende* sijns selfs beter meester.

[E] Tobias hielt oock soo sijn patientie, *ende* en sprak niet een woordt teghen sijn huys-vrouwe, als die in sijn blindtheydt hem met scherpe, opdragtighe *ende* gram-moedighe woorden lastigh viel: hem sijn hope *ende* deughdt verwijtende: iae, om beter te segghen, hem beschimpende, als oft hy om sijn goede wercken *ende* deughden, in die katjuigheydt ghecomen ware. Maer Tobias heeft begonst te suchen, *ende*

tot Godt hem keerende, met tranen en bidden. De heyliche Schrifture gheeft ghetuyghen van sijn verduldigheydt met stil-swijghen, in sijn lijden en verwijt. met eenen te kennen gheuende, dat Godt sulcks heeft laten gheschieden tot onser exempel:

Hanc autem tentationem⁺ ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiae eius, sicut en sancti Iob: Daerom heeft Godt dese ^{+Tob.2.} beproeuinghe over hem laten comen, op dat den nae-comelinghen een exempel van lijdsaemheydt soude ghegeuen worden, ghelijck oock in Sinte Iob.

⁺Als Isaac water-putten hadde doen grauen, om sijn beesten te wateren, ende oock tot behoefte sijns huys-ghesins: Die van Gerara roerden twist teghen Isaacs dienaers ^{+Gen.26.} ende schaep-herders, om d'waters wille, die altydts soeckende te veronghelijcken. Isaac heeft altydts gheweken, ende elders ander putten doen deluen, tot drij oft vier maelen toe: tot dat hy soo verde uytten weghe vertrack, daer hy sijn water met ruste moght ghenieten. Leerende, dattet beter was kijuagie en woorden wijcken, dan weder-staen.

⁺Daer van prees S. Paulus de Corinthianen: *Sustinetis enim, si quis deuorat, si quis in faciem vos caedit:* Ghy-lieden verdraeght het patientelijck, ist dat v iemandt ^{+2.Cor.11.} bijt ende eet, oft oock in d'aensicht slaet. De reden gaet veur, als hy seyt, ende seer wel, want daer aen houdt, datmen eens anders lastighe woorden can verdraghen: *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes:* Ghylieder verdraeght gheeren den onwijsen, want ghylieden wijs zijt. Want, ghelijck het waer is, t'ghene dat den wijsen Cato seght:

+Proximus ille Deo, qui scit ratione tacere:

^{+Cato.}

Die heeft een goede goddelijcke conditie, ende ghelijcksaemheydt, die uyt seker reden swijghen can: al-soo ist oock seker, dat hy de wijste is, die eerst swijght, alsser twist rijst.

⁺Dit ghetuyght de Wijse-man, aldus: *Vir prudens tacebit:* Een wijs man sal swijghen. Ende te kennen gheuende, wat een groot teecken van wijsheydt dattet ^{+Prou.11.} swijghen is, soo seyt hy elders: *Stultus⁺ quoque, si tacuerit, sapiens reputabitur:* Oock eenen sot, als hy swijghen can, hy sal wijs gherekent worden: ende can hy sijn ^{+Prou.17.} lippen dwingen, hy sal veur verstandigh ghehouden worden. Daerom wast, dat Iob tot sijne vrienden, lastighe troosters en beschelders, aldus⁺ sprak, seggende: *Vtinam taceretis! vt putaremini esse sapientes:* Och, oft ghylieden sweeght! op datmen ^{+Iob.13.} u-lieden veur wijs moght houden. Soo kent men de wijste aen t'swijghen.

⁺Solon, dien alderwijsten gherekent onder de wijse der Griecken, eens in een vergaderinghe sittende, sonder spreken, daer alle andere soo vele te segghen ^{+Diog. Laert.} hadden: ghevraeght zijnde van eenen, oft hy sot

was, dat hy soo stil sweegh: soo gaf hy veur antwoorde: *Nemo stultus tacere potest.* Gheen sotten en connen swijghen. Te kennen gheuende, dat swijghen een teecken is, niet van sotheydt, maer van wijsheydt: deur t'welcke oock de sotte wijs schijnen te wesen, als sy slechts swijghen connen, *ende* manier houden: volgende dat versken:

Dum tacet, haud quidquam differt sapientibus amens:

Als eenen sot hem wacht van spreken,

Soo werdt hy by de wijze gheleken.

Wat soudet letten, een aerdighe recepte hier aen te hechten, die eens eenen wijsen man een vrouwe gaf, teghen het kijuen en tieren van haren man, daer sy seer ouer claeghe? Desen goeden raeds-man, ghenoech bemoedende, dat haer quade tonghe eens-deels d'oorsaecke was, dat haren man droncken t'huys comende t'huys al in roere stelde, soo gaf desen fijnen doctoer die goede vrouwe een recepte, teghen sulcke twistighe ouer-ganghen. Hy gaf haer een waterken, segghende; Met dat ghy ghewaer wordt, dat uwen man t'huyswaert comt, nemt terstondt een lepelken van dit water in uwen mondt, *ende* laet soo vrij uwen man in. Houdt ghy soo langhe d'waterken in uwen mondt, tot dat ghy hem te bedde gheleydt hebt, *ende* ghy sultter groote boete en baete by vinden. Sy heeft het ghedaen, *ende* alsoo bevonden als hy't veur-seydt hadde. De slechte joole meynde dattet waterken die cracht hadde: *ende* t'remedie was daer in alleenlijck ghelegghen, dat sy binnen dien haeren mondt toe hielt, als den man in quam: daer sy te veuren altijdts plaght eerst te knoteren *ende* te kijuen: *ende* niet allen niet te swijghen, als hy wat seyde, maer selue hem met lastighe woorden willecom te heeten.

Waert dat vele, t'zij mans oft vrouwen, eenen tennen lepel van dit waterken inden mondt namen, terstondt als d'een beghint te kijuen, t'gheschil waer haest gheslist, *ende* t'proces ghewesen: maer als elck d'leste wilt houden, ten is niet om stremmen oft ghenesen.

Ghebedt teghen twist, ende onpeys.

GHy hebt, o Heere, alle herten in uwe handen, *ende* niet een loof en valtter vanden boome, sonder v beschicken: gheeft my de gratie, als iemandt te my-waerts twist, en ghekijf is roerende, dat sijn scherpe woorden, den roest mijnder sielen af-schueren moghen, *ende* claerder doen blincken deur patientie. Amen.

Cap. LVII.

*Is dat soo groot een quaedt, dat ick wat teghen gleinster?
 Het licht der Liefd' uyt gaet, blaest veinster tegen veinster.*

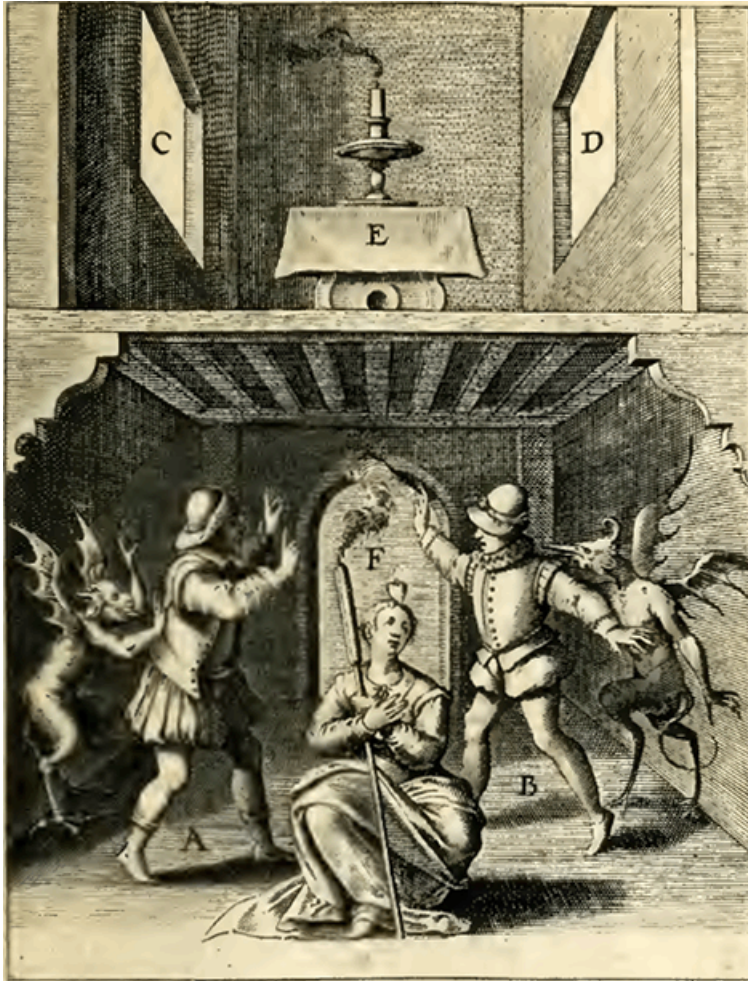
NV, om dattet soo qualijck doenelijck is, veel hooren en swijghen: soo vraeghtmen, oft soo quaedt is, datmen [A] oock wat teghen seght. Waert saecke dat ghy [B] wat spraect, naer den raedt des Wijse-mans, soo en soudt ghy niet dan wel doen. Hoort hoe hy seght:⁺ *Responsio mollis frangit iram*: Een sachte antwoorde die brekt en bluscht de gramschap. *Sermo durus suscitāt furorem*: Maer harde weder-sprake,⁺ *Prou.15.* die weckt toorne ende uytsinnigheydt. Van sulcke harde en onsachte antwoorde werdt hier ghesproken: dat die niet goedt, noch gheraden en is.

⁺De schade ende t'quaedt uyt sulcke quade antwoorde spruytende, werdt te kennen ghegeuen, met die maniere van spreken, ende ghelijckenisse van twee vensteren,⁺ *Schade van teghenkijuen.* d'een op d'ander blasende, daer gheen [C] lampe oft keersse ghedueren en can, tusschen beyden staende, oft sy [D] en gaet uyt. Als een venster alleen open staet, soo en heeft de windt[E] sulck een veur-deel oft cracht niet, omd'licht inde camer staende uyt te blasen, als hy doet, soo wanneer noch een ander venster recht ouer staende, open gaet, daer hy deur vliegghen magh: ende als hy keert, wederom van dese venster deur die andere. Alsoo ist, als een alleen kijft, ende dat den anderen sijn venster, dat is sijnen mondt, toehoudt: Soo bewaert hy, die swijght, t'licht der liefden, in sijn herte brandende.

Daerom seyde de Prophete Daud, als sijn venster sluytende, alsser sulck on-weder teghens hem op rees: *Posui ori meo custodiam*⁺ *cūm consisteret peccator aduersum me*: Ick hebb' een slot en wacht aen mijnen mondt ghestelt, ende als een deure⁺ *Psal.38.* ronds-om mijne lippen, als de sondaer hem teghen my stelde. *Obmutui*: Ick ben als stom gheworden. Het licht der liefden, van beyde sijden, tot besondighens [F] toe, moet uyt gaen, als men beghint van d'een en van d'ander sijde te gapen, ende quade twistighe winden, van iniurieuse woorden, deur d'ingheuen des vyandts, uyt te blasen: als twee vensteren, d'een teghen d'ander open staende ende blaesende.

Als-dan gheschiedt daer groote schade, en quetsinghe van conscientie: soo wel veur den eenen als veur den anderen: daer ghy anders swijghende mede verdienen en v conscientie bewaren soudt: het quaedt spreken ende hinder, al op hem keerende diet sprekende was.

CONTENTIOSI CHARITATEM EXTINGVUNT. 57.

Quantulum id est, si verbo etiam verba aspra retundam?
Hinc venti luctentur, et hinc: fax fumet Amoris.

*Is dat soo groot een quaet, dat ick wat teghen gleinster?
Het licht der Liefde uytgaet, blaest veinster teghen veinster.*

*Et si lon replique, A la langue inique, Quel mal en reuient?
Comme la lumiere, Par soufffle contraire, L'amitie s'esteint.*

Sinte Gregorius verclaert dit seer wel, met een ghelijckenis:⁺ *Quid aliud detrahentes faciunt, nisi quòd in terram sufflant, & in suos oculos puluerem excitant?* De ^{+Gregor. in Registr. epist.45.} achter-clappers, seyt hy, ende de quaedt-sprekers, die blasen in d'aerde, ende het stof vlieght in haerlieder ooghen. Soo dan een quade tonghe is haer selfs roede en straffe. Dat Sinte Gregorius seyt, dat sulcke in d'aerde blasen: by d'aerde werdt de mensche verstaen, daer t'quaedt af gesproken wordt, oft die eens anders twistighe woorden verdraghen moet, want hy van aerde *ende* stof gheschapen is, *ende* is aerde. Soo blaest hy dan in t'stof der aerden, die sijnen euen naesten met woorden lastigh valt. Alsoo seghtmen, die Gode oft sijne Heylighen te naer spreken, dat sy naer den hemel spouwen, met een ghemeyn sprek-woordt: *In caelum spuere*. Ende dat haer-lieder selfs speecksels op hun aenschijn valt. Dat is, wie blasphemeert oft ongoddelijk sprekt, het comt tot sijns selfs schade en schande, meest in de conscientie *ende* siele. Alsoo oock, die sijnen naesten met spreken ongelijck doet, hy hindert sy seluen, sonder hem te letten, ist dat hy't met swijgen lijdsamelijk verdraeght: want dien anderen blaest in t'sandt, *ende* t'vlieght hem in d'oogen.

Waert dat de menschen dit wel versinden, als men hun qualijck aensprekt, sy soudent' beter *ende* met meerder patientie verdraghen, *ende* hun profijt daer mede doen: *ende* niet soo lichtelijck hun seluen met woorden willen verweeren, noch (soo sy doen) dickmael seuen woorden veur een wederom gheuen. Och, wat een schoone oorsaecke van grooter verdiensten, ende ghewin van een sonderlinghe croone wordt v ghegeuen, met een woordt te verdraghen, sonder met woorden teghen te staen! Een hardt woordt lijdsamelijk verdraghen, is somtijds saligher, dan eenen dagh lanck een haren cleedt ghedraghen. Ende elck sulck lastigh vlieghende woordt, is een peerle *ende* ghesteente op v cleedt en croone der glorien. Hier-om heeft ons⁺ Christus soo uyt nemende een exempel ghegeuen, als een lammeken d'welck gheschoren werdt, ^{+Isaiae.53.} stillekens swijghende *ende* verdraghende, alle die groote, onsprekelijcke iniurien, op spraken, *ende* blasphemien, diemen hem opseyde: maer wy beleuen't seer luttel.

Ghebedt om niet teghen te kijuen.

WAnt het soo quaedt om doen is bescholden te worden en te moeten swijghen: gheeft my, o Heere, ghestadigheydt, dat mijnen mondt niet en ontspringhe, als emmers een ander den sijnen niet houden en can: op dat de liefde van beyde sijden niet beschadicht en worde: want sy eeuwelijck blijuen moet. Amen.

Cap. LVIII.

*Vat doe hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V schipken hy versnelt; en doet ter hauen vlieghen.*

⁺DE nature heeft wonderen raedt ghehad, dat sy d'alderbeste, crachtigste, en costelijckste saecken, met eeuigh uytwendigh cleedt oft decksel, t'welck niet seer behaghelijck in d'ooghe en is, bedeckt en verborghen heeft. Als goudt, siluer, peerlen, ghesteenten, costelijcke specerijen, ende derghelijcke andere, die in haren uystersten rock, niet seer cierlijck noch bevalligh en zijn: maer ter contrarien seer leelijck ende verworpeelijck. Alsoo is niet tribulatie, verdriet, onghelijck, teghen-spoedt, ende versmaedtheydt. Onder al welcke dinghen, luttel menschen gheloouen, wat grooten schat, rijckdom, saligheydt, ende gheluck, datter schuylt ende in te vinden is, veur de ghene diese weten te ghebruycken.

⁺*Quellinghe en tegenspoedt, maecken veurspoedt.*

⁺Daerom, den meesten deel der menschen, het uytwendigh habijt en schijn der tribulatie en teghen-spoedt aensiende, zijnder af vervaert, ende loopender af wegh: die schouwende als haerlieder meeste quaelijck-vaert. Maer, die beter bedacht zijnde, weten watter onder schuylt, die soecken en beminnen sulcks. Eens-deels, om dat Christus sulcks als d'alderbeste ende t'salighste vercosen en aenveerd heeft, in zijn leuen (t'welck een groote saecke is: sijnen Heere daer in eenighsins ghelijck te wesen) ten anderen, om de groote bedeckte saligheydt en wel-waert, die deur al-sulcke saecken te krijghen is.

⁺*Tribulatie, t'onrechte veracht.*

Onder het quellen, belieghen, ende bedrieghen, wordt oock alle teghentheydt [A] en lijden begrepen. Dese en doen alleen gheen quaedt, [B] maer dat meer is sy helpen v ten eeuwichen leuen. Het welcke de [C] antwoorde niet een ghelijckenisse bediet, van een schipken, dat [D] goeden windt heeft om veurspoedelijck te comen daer't henen seylt, dat is, tot zijn behoorlijcke hauen. Want onse siele, werdt soo, deur quellinghe, en verdriet dat onsen naesten ons aendoet, oft van waer het oock comt, als met spoedighen windt, ter hauen des eeuwichs leuens, deur dese woeste, groote, ende onghestadighe zee des weerelts, ghedreuen.

⁺Dit comt wel ouer een, met t'ghene dat S. Gregorius schrijft: Onse siele is in dese weerelt, als een schip teghen stroom op-varende: [E] d'welck t'eener plaetse niet en can blijuen stille staen: want het alijds metten stroom neder-waerts ghedreuen wordt, ist dattet zijn beste niet en doet, om alijds ten hoogsten op te varen. Onse na-

⁺*Gregor. lib. 3. Cur. Past. cap. 35.*

ADVERSA SECVNDANT. 58.

Ecquid agunt, qui me fallunt, agitantque, notantque?
Ad portum impraegnant flabis tua vela secundis.

*Wat doet hy, die my quelt, met lieghen, en bedrieghen?
V schipken hy versnelt, en doett ter hauen vlieghen.*

*Fait on par le blasme, Grand'plaise a mon ame, Quad i'endure a tort?
Le tort, et l'iniure, Que le iuste endure, Le meine a bon port.*

ture, als een stroomende water, trekt ende drijft ons altijd van⁺ selfs neder waerts, ende achter waerts. het gaet soo ghemackelijck, en sonder arbeydt: maer het eynde⁺ *Teghen stroom ter deughdt.* is, versmooren tot in de diepte des helschen vloedt. Daerom, als men op-waerts, ter deughdt, ende tot meerder volmaecktheydt hem seluen stouwen en sturen wilt, de nature met gheweld teghen-staen en verwinnen: soo ghevoelt-men oock dat nature teghen creunt, haer seluen als baren om hooghe teghen op-heffende: want sy totter deught, en perfectie des heylighs leuens, als teghen stroom, en teghen haeren ghewoonelijcken loop ghedreuen werdt: t'welck sonder grooten arbeydt niet en can gheschieden.

Daerom, ghelijck iemandt in sulcken nootd ghestelt zijnde, hem verblijdt, als hy goeden windt krijght, die hem behulpigh is: alsoo moeten wy oock, als men ons quelt, belieght, bedrieght, quaedt van [F] ons seght, ende meest achter-clap. Want, dat is op-recht goeden windt, die t'schip van achter aen comt ghewaeyt, om veur-waerts te varen. Sulcks ist al datmen iemandt achter rugghe seght. Ende al ist dat ons sulcks al schijnt somtijds seer contraire te wesen: nochtans ist al behulpelijck tot onse veur-nomen vaert.

Hier toe dient, dat S. Paulus seght: *Omnia cooperantur in bonum,*⁺ *his qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Alle saecken wercken mede, ende helpen de goede,⁺ *Rom. 8.* die tot heyligheydt des leuens gheroepen zijn, tot goetd ende tot veur-spoedt. dat is, het keert ende slaet hun al ten veur-deele, en tot ghewin. Soo oock de wijse ervaren schip-lieden hun weten te behelpen met contrarie windt: wetende te lauerer, en windt te halen: emmers dat sy't al in d'beste keeren, tot eenighen voort-ganck. Soo schrijft ende ghetuyght S. Augustijn van⁺ sy seluen: dat hem vele dinghen binnen sijnen leuen ouerghecomen zijn, die hy als-dan veur seer quaedt, ende hem contrarie⁺ *August.* hiel, die nochtans (soo hy nae-maels bevonden heeft) hem seer goetd, veur-spoedigh, en saligh gheweest hebben. Soo datmen hem daer in verlijden soude, alst gheschiedde, waert datmen als-dan bevroedde en wist, t'goetd en t'gheluck datmender naemaels in vindt.

[G] Nu voorts, hoe d'water ten tijde van de Diluuie hoogher wies en⁺ clam, hoe oock de Arcke van Noe naerder den hemel rees en hief, deur de wateren hoogher⁺ *Genes. 7.* en hoogher op-gedreuen zijnde: alsoo comen wy [H] naerder Godt al maghtigh, ende ons Vader-landt, dat is, de hauen van d'eeuwich leuen, hoe onse tribulatie, tentatie, en lijden, op deser weerelt, meerder is, ende hoogher op rijst. Want die heffen ons schipken soo vele te hoogher, hoe de baeren meerder zijn.

Dat de antwoorde seght, dat alsulcks ons schipken doet vliegen, reden is dese: want het oock veur sterck-blasende winden dient.

Want, al wel doende gaet het schipken ons leuens voorts: maer, met bouen dien noch quaedt te lijden, soo vlieghe als eenen pijl uytten boghe. Dit is de cortste vaert, ende de sekerste strecke, die de Heylighen in dese wilde zee des weereelts ghekosen hebben, om te eer daer te wesen, daer sy weten, datmen eeuwelijck blijuen sal, alsmender slechts gheraecken can: wel wetende, dat sy ons goeden dienst, en groote vriendschap doen, die ons daer-waerts (als deur den cortsten wegh) helpen, ende de hanen versekeren.

[†]Hier toe dient seer wel het exempel van S. Alexius, van edelen Romeynschen gheslachte gheboren. Dit heeft desen veurspoedighen teghen-spoedt wonderlijck ^{+S. Alexius.} waer-genomen, *ende* isser wel mede ghevaren. Want, bouen de ghewillighe armoede, die hy aen-nam, broodt in vremde landen bedelende, ten eynde t'huys comende, is als een arm pelgrim van sijn eyghen ouders ontfanghen, *ende* in een verworpen hutteken laten wonen: daer hy alsoo seuen-thien iaer lanck, hun onbekent, ghewoont *ende* hem ghehouden heeft. Binnen dien middelen tijde, vande knechten en maerten bespot, begoten, beloghen, ghestooten, ghesmeten, *ende* met alle schimpernije ghequolen zijnde, sonder claghen, sonder murmureren, maer al stillekens draghende, *ende* in sijn herte hem in als, als in groot ghewin en veurspoedt verblijdende: soeckende Christum in lijdsaemheydt *ende* versmaedtheydt naer te volghen, *ende* corts te meer metten seluen te verblijden. *Ende* met soo spoedighen windt ter hauen van d'eeuwigh seuen comende, deur de poorte des doodts, alst eyndeken dan dit steruelijck leuen, soo heeft het Godt almaghtigh laten kennelijck worden, dat hy den sone vanden huys was.

[†]Nu eens hier oock een exempel van vrouwe-persoonen by ghevoeght: namentlijck van eene, die sulcken veur-windt van laster, verwijt, en quellinghe ghesocht heeft, ^{+Cassianus. Marulus li. 5.cap.2.} *ende* wonderlijck gevonden. Daer was ten tijde van S. Athanasius, te Alexandrien, een edel matrone, die van desen H. bisschop een weduwe begheerde te hebben, van de sulcke die metter aelmoessen der kercke onder-houden wierden, op dat sy die houden en dienen moghte, om soo daer mede te verdienen. *Ende*, soo hy haer een van d'alderbeste dede hebben, sy claeghe dat sy niet vercreghen en hadde, sulcks als haer herte begheerde. Dese dan weder-nemende, gaf hy haer cen ander, d'alderonbestierighste, *ende* quaedtste wijf vanden hoope. Soo dat, als die goede edele matrone dese arme weduwe met alder soetigheydt *ende* goedthertigheydt diende, in cost, cleederen, *ende* daghelijcksche noodtdruftigheydt: soo en creegh sy niet anders, dan ondanc, opspraec, onweerdigheydt, verwijt, en vloecken, veur haer moeyte: iae oock somtijds noch slaghen daer-en-bouen. Des heylighe vrouwe, haer

daer in (als in goeden windt *ende* veur-spoedt) verheughende, is tot S. Athanasius ghecomen, hem seer bedanckende van de goede ghevaerte, dat hy haer soo goede een oorsaecke verleent hadde, om daghelijcks soo vele te verdienen: *ende* te spoedigher eens ter hauen van d'eeuwighe ruste aen te comen.

Dit waer ons oock soo wel doenelijck, als sulcke gheweest is,⁺ waert dat wy alsoo goede werdeerders en iugen van saecken waren, *ende* weer-wijs, als goede onder-kenders van winde pleghen. Maer (soo in d'beghinsel van t'Capitel gheseyt ^{+Tribulatie versteken sonder saecke.} werdt, wy aensien en vonnissen al van buyten; de tribulatie, verwijt, spot, lijden, versmaedtheydt, en zijnder al niet ghesien by onser sinnen seghelen. Wy aensien al den uytwendelijcken vuylen ghelapten rock, van sulck goedt, niet den prijs, weerde, cracht, *ende* deughdt, der verholen schatten in de selue. *Ende* des-haluen, wy scheuwen alsulcke dinghen, als quaedt: ghelijck onwijse kinderen de castaignet versooten soudent, om die eyselijcke stekende schorsse, daer sy uytwendelijck mede ouertrocken zijn, van nature weghe: soo wordt tribulatie met al haer gheslachte verstooten, *ende* ongheacht, om dat sy inden uytwendighen schijn, vreeselijck schijnt te wesen.

Anders, wisten wy, wien dat wy met ons in tribulatie te schepe hebben, wy soudent te gheruster *ende* te vrolijcker voort varen, deur d'midden van alle baren. Met meerder reden, dan dien, wien Cesar⁺ moedt gaf, in de benauwtheydt: *Ne time: Caesarem & fortunam eius vehis*: En vreest niet, seyt hy, want ghy voert Cesare, en sijn ^{+Appianus.} fortuyne. Maer wel anders luydt in onsen ooren de voys Christi: *Ego sum, nolite timere*: Ick ben't: en vreest niet. Ick ben met ulieden⁺ in tribulatie: Ick sal u-lieden verlossen, *ende* in glorie mijn saligheydt⁺ gheuen. ^{+Luc.24.}
^{+Psal.9.}

Ghebedt om lijdtzaamheydt in tribulatie.

Mijn herte, o Heere, snackt naer v, als een hert naer de fonteyne, *ende* als eenen visch naer t'water: wanneer sal ick doch tot v gheraecken? Laet my alle tribulatie patientelijck lijden, *ende* als goeden windt te bate nemen: op dat ick te eer ter saligher hauen comen magh. Want, *Hoe langher hier, hoe spader daer*. Amen.

Cap. LIX.

*Vvat doet de mensch verstoort, die quaed met quaed vergelt?
Sijn siel hy self vermoordt, om datmen hem vvat quelt.*

⁺ONse quade verdoruen nature leert ons van ionghs, quaedt met quaedt verghelden. Soo dat oock de kinderen, *ende* onverstandighe groote lieden, haer saecke meynen wel gedaen te hebben, *ende* hun quaedt ten vollen verschoont *ende* bericht, als sy slechts segghen connen, Hy sloegh my eerst: oft, Hy dede my eerst ongelijck: het zij in woorden oft in wercken. Het is een ander saecke, als iemandt hem noodelijck en wettelijck verweert, teghen quetse oft schade, in d'lijf, eere, oft goedt: d'welck gheoorloft is, veur alsoo vele als sijn defensie *ende* beschermenisse vereyscht. Ende een ander dinghen ist, alleen uyt wraek-gierigheydt, t'quaedt dat v iemandt opgheseyt oft ghedaen heeft, oock met quaet te betalen: niet om v te verweeren, maer om v te wreken.

⁺Dit verbiedt de Wijse-man aldus: *Ne dicas: Reddam malum pro malo*: En seght niet: Ick sal quaedt met quaedt betalen. Item: *Ne dicas: Quomodo fecit mihi, sic faciam ei*: En seght soo niet: Ghelijck hy my ghedaen heeft, soo sal ick hem oock doen. Dit gaf Godt, onder andere gheboden, aen t'volck van Israel, *ende* dies oock aen ons, ⁺segghende: *Non quaeras vltionem: nec memor eris iniuriae ciuium tuorum*: En soeckt gheen wrake: noch en weest niet ghedachtigh, het onghelijck dat uwe mede-borghers v ghedaen hebben.

Sint Paulus totten Romeynen schrijuende, seght aldus: *Nulli malum pro malo reddentes*: En gheeft niemandt quaedt veur quaedt⁺ wederom. Ende elders noch aldus: Draeght sorghe, *ende* siet toe, dat niemandt eenen anderen quaedt met quaedt en verghelde. Ende tot⁺ den Hebreëen schrijuende, seyt hy: Wy weten wel, wie datter gheseyt heeft (te weten, Godt de Heere) Laet my de wrake, *ende* ick sal't wel verghelden. Ende soo ist waerachtigh. Waer 't dat wy eens dachten, dat Godt hem wel vinden sal, en ten rechten castijden veur t'quaedt *ende* onghelijck dat desen oft dien (wie't is) ons ghedaen heeft: soo souden wy wel de moeyte sparen, van self te willen wreken. Iae, dat meer is, wy souden noch met hem mede-lijden toe hebben, peysende, dat hy sy seluen meer quaedts doet, dan ons.

⁺Aldus seght S. Paulus: *Qui iniuriam facit, recipiet id, quod iniquè gessit*: Die een ander onghelijck doet, die sal t'quaedt, dat hy doet, van Gode wederom ontfanghen. Soo wy breeder segghen

SI MALVM PRO MALO REDDIS; TIBI PLVS NOCES. 59.

Quid porro ille, malis qui non meliora rependit?
Ipse suam ob volucres animam transuerberat auras.

*Wat doet den mensch verstoort, die quaet met quaet verghelt?
Syn siel' hy self vermoordt, om datmen hem wat quelt.*

*Comment se reuange, Qui remet le change, au mal qu'on luy fait?
Cruel a soy mesme, Par le couroux blesme, Son Ame il defait.*

sullen, in het lxj. Capitel: daer dit eyghentlijck verhandelt wordt. Een sententie van S. Ian Gulde-mondt, wil ick hier noch by voeghen, die ons tastelijck te kennen gheeft, hoe quade een saecke dat wraek-ghierigheydt is: *Vindicta in corde posita, nocentior viperâ*.⁺ Wrake in t'herte rustende, is argher en schadelijcker dan een serpent. Wie soude rust oft lust hebben, een serpent in sijnen boesem draghende? veel meer als hy't in sijn herte hadde.

⁺*Chrysost. Homil. 41. super Acta.*

[A] Daerom seght de antwoorde wel: dat de gene die wraeke soeckt,⁺ [B] ende quaedt met quaedt vergheldt, dat die sijn siele doodt en vermoordt. Want dat argh slanghigh serpent van wraek-ghierigheydt bijt hem t'herte af. Daerom seer wel vergelijckt Chrysostomus de selue, by een serpent, in d'Latijne *Vipera* ghehaemt: want, dat serpent en can sijn ionghen niet voorts-brenghe, dan met selue te bestueren: midts dat de ionghen haers moeders buyck open bijten, om soo voorts te comen: haer moeder doodende als sy te leuen comen. ende daerom wordt sy *Vipera* gheheeten, als met cracht en geweldt barende, ende self den noodt metter doodt besuerende. Alsoo ist met hem, die wrake als een serpent in t'herte draeght, ende ten eynde laet uyt breken, dadelijck die te wercke stellende, ende sy seluen daer mede doodende naer de siele.

⁺*Wraeke is quaedt.*

[C] Den sin dan van d'antwoorde is desen: Hy doodt sijn siele, om datmen hem quelt. Dat is, dat v iemandt ongelijck opseght oft aendoet, al waert oock in v lichaem, dat en quetst v siele niet: het en is al maer uytwendighe vexatie, dat is, quellinghe. Als oft v iemandt met eenen vossen-steert sloeghe, oft al spelende wapperde: ende dat ghy daerom v seluen t'herte af staect: alsoo doet-dy, als ghy wrake soeckt te nemen, ende quaedt met quaedt te verghelden: daer mede quetst ghy v siele. Iae, soo groot moght de saecke zijn, die ghy uyt wraek-ghierigheydt een ander op seght oft aen-doet, dat ghy oock daer aen doodsonde soudt doen, soo hy dede die v eerst sulcks verghe.

Hoort hoe Lactantius dit claerlijck betuyght, aldus: *Non minus⁺ mali est, referre iniuriam, quam inferre*: Het is gheen minder quaedt, onghelijck met onghelijck te verghelden, dan selue eerst iemandt onghelijck te doen. Nu, die sijns selfs siele alsoo doodt, om datmen hem quelt: hy doet sy seluen meerder onghelijck aen, dan den anderen dede. Waer uyt volght, ist dat ghy qualijck te vreden ende gram zijt op een ander, die v onghelijck doet, soo dat ghy t'selue hem wilt mette selue waere betaelt stellen: daer uyt volght seer wel (seghh' ick) dat ghy veel meer, ende met beteren rechte, v seluen behoordet te bescheiden, ende te straffen, dan den anderen: want ghy, deur v wraek-ghierigheydt, v seluen meerder leedt, quaedt, en schade aen-doet, dan den anderen dede. Ende daerom, ist dat ghy v sel-

⁺*Lactant. de ira Dei.*

uen meerder leedt, quaedt, en schade aendoet, dan den anderen dede. Ende daerom, ist dat ghy v seluen veur v selfs vyandt niet en houdt, daer ghy nochtans v siele vermoordt, waerom houdt ghy hem veur v vyandt, die v maer in't uytwendighe een weynigh en quelt? Want al dede hy dood-sonde met v eenigh onghelijck te doen, midts hy nochtans daer mede v siele niet en quetst, soo en ist veur v maer quellinghe. Ende wilt ghy v wreken van een cleyn schade en saecke, met een die veel meerder ende schadelijcker is?

⁺Also wreken hun somtijds de bien, metten strale stekende, als mense [D] wat quelt oft onbehoorlijck te nae comt: maer (och-armen!) sy becoopen 't metter doodt, daer sy de cause af zijn. Want stralende, ende den anghel oft strael alsoo verliesende, moetent terstondt besteruen: want ghemeynelijck volghetter wat van hun binnenste mede. Alsoo oock, die metter doodt sijnder sielen, deur de sonde sy seluen wrekt, van een quellinghe diemen hem aen-dede, die is sijns meeste vyandt.

⁺*Chrysost. Homil.*

⁺Ten anderen, ist dat iemandt v cleedt scheurt, oft oock deurstekt, wilt ghy dat wreken met v lichaem te wonden? wat wijsheydt waer dat? Veel meerder sottigheydt en raserije ist, v selfs siele te verscheuren, en doodelijck te deur-wonden, uyt wraecke van een cleyn quellinghe die een ander v aendoet. Ist dat ghy soo cleyn een saecke ten sulcken prijse wrekt, als mettet verlies uwer sielen: waer mede sult ghy dit groot quaedt, ende de doodt uwer sielen wreken, daer gy selue de cause en den auteur af zijt?

⁺*De vvraekghierighe, is quaelijck bedacht.*

Siet ghy dan wel, dat de mensche sijns selfs meeste vyandt is? ende dat niemandt ons sulcken schade en doet, als wy ons seluen? Ende als wy de wraeke ten rechten soudon willen nemen ouer ons vyanden, ende die ons leedt doen, dat wy aen ons seluen eerst soudon moeten beghinnen, ende stranght castijden: iae alleen ons, ende niemandt anders? Want, inder waerheydt, niemandt en wordt ghequetst, dan van sy seluen, als al wel verstaen en ghenomen is.

⁺Dit moght wel met een wonderbaer exempel verclaert wesen. Daer was eens eenen seer vermaerden worstelaer ende campioen, wiens prijs ende eere de benijders seer quelde. Soo dat hy (Theagenes Thasius) dese vromen camper, nu ghestoruen zijnde, een metalen beldt creegh, t'welck tot sijnder eeren opgherecht werdt. Ende een van zijn benijders, die dese quellinghe sijnder herten, opden man selue niet wreken en coste, want hy nu doodt was: soo quam hy alle nacht, ende gheesselde en sloegh dit metalen beeldt wel dapper, soo dattet ten eynde, deur veel slaens en stootens, om viel, ende den wraekghierighen gheesselaer op d'lijf vallende versmachtte. Wien moght hy't wijten dan sy seluen. want met een cleyn saecke, iae dat niet en was

⁺*Pausanias in Eliacis lib. 6.*

inder waerheydt, sottelijck te willen wreken, heeft hy sy seluen inder dootd ghebraght.

Men leest oock van eenen Dioxippus ghenamt, van Athenen:⁺ Desen, om datmen hem ouer een maeltijdt opteegh, *ende* ten onghelijcke op-seyde, dat hy al-daer ^{+Curtius lib.8.} eenen gouden cop ghestolen hadde; hy, dese quellinghe ende de ooghen hem uyt sulcks besierende, niet lijdende, heeft sy seluen het leuen ghenomen. Soo doen sy inder sielen, die uyt wrake ende impatientie van eenigh onghelijck hun doodelijck besondighen.

Daerom, wijselijcker doen sy, die deur verduldigheydt het quaedt⁺ verdraghen. Socrates (een Heyden nochtans, eens metten voet ghestooten zijnde, *ende* ^{+Sabello. lib.5. Fulgos.li.3.} ghevraeght wesende waerom hy hem niet en weerde: antwoorde: Waert saecke dat my mijnen muyl van achter sloegh, soud' ick oock moeten teghens hem van achter gaen uyt slaen? Op en ander tijdt, gaf hem eenen leeker eenen slagh op den cop. Wat dede hy daer teghen? Niet: dan hy seyde: Ist niet iammer, datmen niet en weet, wanneer-men metten storm-hoedt moest uytcomen?

Maer de Christene Philosophie heeft van sulcks veel meer en beter⁺ exempelen. Een veur al. Eens wasser te Alexandrien eenen ouden heylighen man, die vande ^{+Cassianus.} heydenen omringhelt zijnde, met schimp, spot, en lastighe quellinghen ouer-vallen: van henlieden ten eynde ghevraeght zijnde, Wat mirakel dat oyt Christus sijnen Godt ghedaen hadde? Hy gaf hun veur antwoorde: Dat mirakel⁺ doet noch daghelijcks Christus onsen Heere, dat ick, noch om al ulieder schimpen, onghelijck, spijt en slaghen, noch op al het argh voort-stel des weerelts my en beroere. Ende t'is oock ^{+Lijdsaemheydt is een groot mirakel.} soo: het is een groot mirakel, goetd veur quaedt te vergelden: onghelijck verdraghen: ende veur sijne vyanden bidden. Hier van breeder, in't naeste Capitel.

Ghebedt om sachtmoedigheydt te vercrijghen.

O Heer Iesu, spiegel der volmaeckte sachtmoedigheydt, gheeft my den gheest der kinderen Godts: op dat ick alle onghelijck, sonder quaedt met quaedt te vergelden, verdraghen magh, ende inwendighen vrede des herten behouden: wel wetende, dat ghy, daer vrede is, niet ghebreken en sult. Amen.

Cap. LX.

*Wie sal my best van al, hier Patientie leeren?
De Geessel, Croon, en Gal, en t'heylich Cruys ons Heeren.*

⁺Hier wordt den cortsten ende besten middel gesocht, om patientie en lijdsaemheydt te leeren. Patientie oft verduldigheydt is, als iemandt ghelijck sinnelijck ende vry-moedelijck lijdt ende verdraeght, t'ghene dat hem teghen-comt, van wien dattet hem gheschiedt: ende weder dat hy't verdient heeft oft niet. Soo datmen dese deughdt te wercke stelt in tribulatie, teghen-spoedt, ende in al dat pijnlijck is, inwendigh oft uytwendigh: het zij dattet ons Godt toe-seyndt, oft van rechts-weghe aenghedaen wordt, oft oock deur het op-stel des vyandts, ende al t'ghene dat hy daer toe pleegh als instrumenten te ghebruycken: als zijn quade menschen, de weerelt, ende onse eyghen rebellighe nature. Dit wordt al geleden vanden patienten en lijdsamen, om meerder goet en ghewin te krijgen, t'welck hy verhoopt. Alsoo draeght den aenbeldt de treffende slagen der hameren, om het [A] ijser dat heet is te smeden, ende ten behoeue des wercks op te maecken.

⁺*Patientie, en verduldigheydt te leeren.*

De excellentie ende lof der patientie is soo groot, dat S. Gregorius met een corte sententie al seght datmen segghen moght: te weten: ⁺*Ego virtutem patientiae, & signis & miraculis maiorem credo*: Ick achte de deughdt van lijdsaemheydt meer dan de cracht van teecken en mirakelen te doen. Item: *Sine ferro & flamma martyres esse possumus, si patientiam in animo veraciter conseruamus*: Wy moghen sonder sweerdt oft vier martelaers worden, ist dat wy patientie waerachtelijck in ons herte bewaren. Wat isser prijselijcker onder alle vromigheden, dan martelaer te worden? ende wat meerder eere, dan de croone der martyrien t'ontfanghen? Sulcks magh v ghebeuren deur lijdsaemheydt. Hoort eens hoe Christus sprekt, die niet alleen als d'eeuwighe Waerheydt sijns vaders, maer oock als die by experientie alderbest gheweten can, wattet van lijden is, ende ⁺ wat cracht en heerlijkheydt daer in gheleghen is. Aldus seyt hy: *In patientia vestra possidebitis animas vestras*: In patientie sult ghylieden v sielen besitten. Ist niet een costelijcke, crachtighe, ende loflijcke saecke, deur welcke men tot ghewin, bewaernisse, ende glorieus besitten sijnder sielen in d'eeuwighe glorie ghecome can? D'welck met alle de cloeckheydt, cracht, en gheweldt des weerelts niet en is te become.

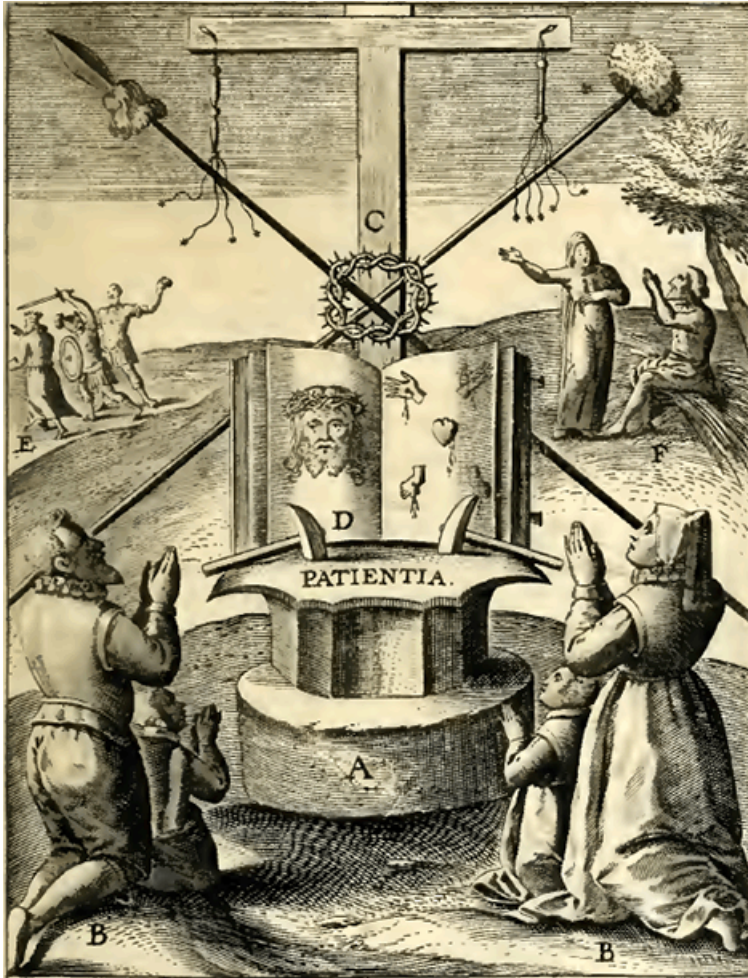
⁺*Greg. Dial. lib.1.*

⁺*Luc.21.*

⁺Dit versterckt de Wijse-man met corte woorden: *Melior est pa-*

⁺*Prou.16.*

PERFECTVM PATIENTIAE EXEMPLAR, CHRISTUS PASSVS. 60.

PATIENTIA.

Non frangi aduersis, Vbi per compendia discam?
Hoc lege descriptum Flagris, Cruce, Sanguine Christi.

*Wie sal my best van al, hier Patientie leeren?
De Gheesel, Croon, en Gal, en theylich Cruys ons heeren.*

*Quel exemple enhort, Que paisible on porte, Les maux, et le tort?
L'iniure felonnie, Le fouet, la couronne, Et du Christ la mort.*

tiens viro forti: Een verduldigh mensch is meer te achten, dan eenighen vromen man. Ghy hebt den aldercostelijcksten schat, dat is v siele, te bewaren in een cleyn cranck aerden vatken uwes lichaems. De prince deser weerelt *ende* der hellen, die is uyt, met al sijn maght, loosheydt, en wreedtheydt, om v die te ontsetten *ende* te nemen. Wat raedt, om die te bevrijden, *ende* die soo hier te besitten, in d'midden der strijden en perijckelen, dat ghy die hier-nae-maels mooght inder eeuwigheydt met vrede en triumphe besitten? Gheen wapenen, gheen cracht, gheen wijsheydt, gheen goedt, of vrienden en connen v te stade comen oft helpen, sonder patientie: *ende* hebt ghy die, ghy hebt ghenoegh, want die en is niet om verwinnen. *Qui patitur, vincit*.⁺ Die lijdt, die wint. T'is wel gheseyt.

⁺*In Hist. Saxon.*

Aengesien dan dattet soo is, dits al te wonderlijcke een saecke, datmen patientie anders niet te wercke en stelt, alst emmers pas gheeft: iae oock al schijnet dat wy die by ons *ende* in ons hebben. Maer wy slachten sommighe luyden, die de kist van winter-cleederen wel ghestoffeert hebben, *ende* die niet aen en doen, oock alst den tijdt des iaers wel vereyscht. Wy zijn al patientigh, soo't schijnt, tot datter toe comt: maer dat blijkt alderbest, alsser iet te lijden is: al en waert maer een wordeken, ons t'ontpasse ghesproken: dan bevindtmen metter waerheydt, datter niemandt t'huys en is, als men op ons deurken clopt: al scheent wonder te wesen, alsoo langhe alst al wel ghinck. Hier toe seght de Wijse-man seer wel: Den houen proeft⁺ des pot-backers aerden vaten: *ende* de tribulatie beproeft de rechtveerdighe menschen. Soo langhe

⁺*Eccli.27.*

als al naer ons sinneken gaet, wy hebben de beste patientie vander weerelt: maer een weynigh teghenspoedts leert ons wel anders. Dan springht den pot in stucken, als hy metten viere versocht werdt. maer die dat proef-vier can verdraghen, die comt tot volmaecktheydt: diets niet en can lijden, die vaertter qualijck mede, *ende* wordt, als eenen ghebroken en ongetrouwen pot, verworpen.

Nu, want dese preuue altydts in wesen is, van d'een sijde oft van d'ander: soo moetmen altydts op sijn hoede zijn, om wel te verdraghen. Sinte Augustijn sprekt van derghelijcke oeffeninghe, en beproeuinghe van lijdtzaamheydt, ghenoegh gelijk de Wijse-man bouen heeft ghesproken: *Quotidiana fornax nostra, est, humana lingua: quia scilicet, dum nunc laudat, nunc vituperat; nos, vt fornax⁺ vas figuli probat*: S'menschens tonghe (seyt hy) is als onsen daghelijckschen houen: want, als die ons nu prijst nu mis-prijst, soo proeft sy ons, ghelijck den houen des pot-backers werck proeft. Soo ist dan ons daghelijcks werck, Patientie *ende* ghestadigheydt veur ooghen *ende* ter handt te hebben.

⁺*August. lib. 10. Conf. cap.37.*

⁺Aen-ghesien dan, dat dit cruydt van Patientie soo excellent *ende* soo crachtigh is, soo wy bouen gheseyt hebben, maer in een ieghelijcks [B] hofken niet en wast: ^{+Patientie is goet cruydt.} wat raedt om die te becomen? De vraghe is: *Wie sal my best Patientie leeren?* De antwoorde seght soo: *De Gheessel, de [C] Croon, en t'Cruys ons Heeren.* dat is te segghen: Het innigh ende gheduerigh ouer-dencken van't lijden *ende* doot Christi Iesu. Want, al t'leuen, en namentlijk de passie ons Heeren, iae Christus selue, is als eenen grooten openen boeck, van buyten en van binnen met groote [D]⁺ tastelijke letteren vol beschreuen. In welcken, wy, bouen de wonderlijke wijsheydt *ende* ^{+Patientieboek.} moghentheydt, anders niet en lesen, dan onsprekelijke liefde, oneyndelijke bermhertigheydt, onbegrijpelijke sachtmoedigheydt, de grondeloose goedtheydt, ootmoedigheydt, verduldigheydt, en patientie: *ende* derghelijke salighe lessen, t'onser allen onderwijsinghe. Soo datter (aen-gaende ons veur-nemen van Patientie) niet ter weerelt en is, dat eenigh mensche moght toekomen, in naem, faem, lijf, goet, vrienden, *ende* al datter is, oft hy en heeft van als exempel en bewijs van lijdtzaamheydt, in onsen Heere. Siende claerlijck en bevindende in sy seluen, aldus: niet alleen en hebb'ick vele meer lijdens verdient, niet alleen en hebben de Heyligen veel meer gheleden: maer oock Christus mijn Heere, mijne capiteyn, mijnen leydts-man, heeft vele meer ghelden, sonder eenighe schuldt.

Iae, dat meer is, wy connen in elck lijden, dat ons bysonder aencomt, hoedanigh het zij, oock eenighe besonder saecke in d'leuen en lijden ons Saligh-maeckers vinden *ende* bemercken, daer wy ons mede moghen troosten, *ende* tot verduldigheydt in ons lijden verwecken.⁺ Daerom, S. Bernardt dede soo, *ende* gaf oock raedt sijn medebroeders het selue te doen, segghende aldus: Van dat ick eerst-mael in ^{+Bernard. super Cant.} t'clooster ghecomen ben, soo hebb'ick my, uyt al t'lijden Christi, als een hoppeelken en bussel van myrrhe ghemaect, *ende* dat op mijn borst ghesteken, om in alle swaerigheydt, teghen-spoedt, *ende* lijden, mijn toe-vlucht daer aen te nemen: *ende* als deur den reuck van sulcks versterckt te worden. *Tu quoque; si sapis;* Doet ghy oock soo (seyt hy) zijt ghy wijs. *Ende* dit bewijst die schilderije van S. Bernardt, daer hy alle de instrumenten van der Passie Christi, in sijne armen als een bondel is omhelsende: met dese sententie daer by ghevoeght, uyt⁺ der Cantijcken ghenomen: *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi: inter vbera mea commorabitur:* Mijnen ^{+Cantic.1.} beminden is my als een busselken van myrrhe: dat will'ick altijdts op mijn hert en borst draghen. *Ende* dat is de passie Christi altijdts danckelijck ghedachtigh wesen-*ende* sy selfs daer mede verstercken.

Hoemen sy seluen in allen noodt van tribulatie en teghen-spoedt

met de passie Christi behelpen magh ende moet, als met een ghereedt crachtigh remedie, dat leert ons Sinte Peeter, aldus: *Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*: Aenghesien⁺ dat Christus selue in sijn lichaem soo gheleden heeft, weest ghylieden oock, deur sulcks te ghedencken, als wel ghewapent, teghen ^{+1.Petr.4.} alle lijden in patientie.

Hebt het cruys en lijden Christi, in uwe ghedachten:
Soo sult ghy v wel van onverduldigheydt wachten.

[E] De coninck Daud, als een sonderlinghe figure Christi, ouer de⁺ beke Cedron ghevlucht zijnde, en gaende al schreyende, bloots-voets, ende met ghedeckten ^{+2.Reg.15. & 16.} hoofde, heeft sijn lijden verduldelyck ghedragen, ende nam entlijck het verwijt, ende groot laster dat Semei hem naer-riep, segghende: *Egredere, egredere, vir sanguinum, & vir Belial*: Gaet uyt, gaet uyt bloedt-ghierighen man, ende duyuelsche mensch. Als Abisai een vroom Capiteyn van Daud, om desen schimp en laster, Semei t'hoofdt af slaen wilde, soo heeft hem de coninck wederhouden, segghende: *Dimitte eum, &c.* Laet hem vrij gaen, ende laet hem gheworden: het is Godts wille soo, die't soo laet gheschieden.

[F] Soo heeft Iob oock een sonderlinghe exempel van patientie ghegeuen,⁺ als selfs sijn eygen huys-vrouwe hem quelligh viel, ende als vervloeckte, in sijnen ^{+Iob.2.} meesten noodt, ende allende, sittende opden misthoop.

Soo hebben de Apostelen ende ander Heylighen hun met de passie Christi ghewapent: ende midts dien in alle hun lijden wel ghemoedt gheweest. niet alleen sommighe van dien naer d'exempel Christi oock ghecruyst wesende, maar al het lijden Christi in t'herte draghende, als oock S. Franciscus de principale litteeckenen in sijn lichaem, S. Clara *de monte Falco*, de instrumenten der passie Christi uytdruckelijck in t'herte gheprint hebbende. Met reden roert ons dit. Want, hebben de Heylighen in d'oude Testament sulck een patientie ghehadt, eer sy sulck eenen spieghel ende openen boeck der passie Christi hadden, ende daer naer de Heyligen des nieuwen Testaments hun soo cloeck ghedraghen, hoe veel te meer behooren wy patientie te leeren, als die exempelen van veur-gaende ende naevolghende Heylighen hebbende, ende sonderlinghe in hem, die't al uyt liefde van ons gheleden heeft!

Ghebedt om patientie te krijghen.

GHy hebt ons, o Heere Iesu, deur v lijden verlost en gheleert: Laet v Heyligh cruys soo mijn herte deur-printen, dat ick de vrucht uwer passien ghenieten magh: ende uwe voet-stappen deur patientie oock naer volghen in't lijden, op de beloofde sekerheydt, van met v te verblijden. Amen.

Cap. LXI.

*Vvat vvint den armen dvvaes, die een ander benijdt?
Hy quetst sy self (eylaes) eer hy een ander smijt.*

⁺DE intentie en meyninghe van soodanige vraghen, en maniere van spreken, is, om deur de vremde maniere van antwoorden, ter kennis te comen vande vremdigheydt ^{+De nijdighe hindert sy seluen.} ende onbehoorlijckheydt, van t'ghene datter ghevraeght wordt. Ghelijck, by exempel, in dese vraghe: om te toonen hoe quaelijck en hoe sottelijck dat hy doet, die een ander benijdt: soo vraeghtmen wat hy wint. Als oftmen seyde: Maeckt my niet eenighe beseffelijcke reden wijs, hoe onwijselijck dat hy doet, die iemandt benijdt.

De antwoorde seght: *Hy quetst sy seluen, eer hy een ander smijt*: dat is, [A] Hy doet so sottelijck, als oft iemandt, willende een ander smijten, eerst sy seluen quetste, eer hy den slagh wel op heft. als oft hy met het sweerd, daer hy een ander mede wilt te keere gaen, in't heffen sy seluen in t'hoofdt kerfde, ende binnen dien den anderen onghequetst ontginghe. Oft, dat iemandt een heete tanghe, brandt viers, oft gloeyende ijser grepe, om een ander naer t'hoofdt te slaen oft te worpen, ende in t'grijpen sijn handt verbrandde, eer hy't wel op heft om slaen. Soo doet een nijdigh mensche: volghende dat segghen vanden⁺ Prophete Daud: *Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descendet*: Sijn droefheydt, en quaedt sal ^{+Psal.7.} hem op sijnen eyghenen cop comen: ende sijn boosheydt sal ouer sijn eyghen hoofdt dalen.

Want nijdigheydt is als een vier ende pestilentiaelen brandt, in t'herte van hem die't draeght. Ende als hy een ander daarmede benijdt, soo quetst hy sy seluen, eer't den anderen wel ghewaer werdt. Aldus⁺ seyt S. Hieronymus: *O inuidia, primum mordax tui! O nijdigheydt, [B]⁺ die altydts v seluen eerst bijt en vernielt! Putredo ossium inuidia*: Nijdigheydt is een verrottinghe der ghebeenten. Want sy bederft ^{+Hieron.} inwendigh al de cracht des gheests, van hem diese in t'herte⁺ draeght. Ghelijck den roest het ijser eet, alsoo eet de nijdigheydt de nijdighe menschen. Item: Een nijdigh ^{+Prou.14.} mensche is sijns selfs vyandt.⁺ Item een ander, aldus: *Inuidia supplicium suum est*: Nijdigheydt is haer selfs torment en straffe. Een ander Poete seyt soo: ^{+Diog. Laert. lib.6.} ^{+Menander. Ouid.2.Metam.}

Inuidiâ Siculi non inuenere tyranni Maius tormentum.

⁺Die alderwreedste tyrannen van Sicilien en hebben noyt meerder torment versiert oft vonden, dan nijdigheydt en is. Te weten veur ^{+Horat lib.1.Epsit.5.}

PLVS SIBI, QVAM ALIIS, INVIDVS NOCET. 61.

Quid lucrer, obliquans socios liuore maligno?
Ipse tibi, ante omnes, sis carnificina doloris.

*Wat wint den armen dwaes, die een ander benydt?
Hy quetst sy self (eylaes!) eer hy een ander smyt.*

*Que gaigne l'Enuie, Qui tousiours espie, La vie d'autrui?
Avant qu'elle greue, Personne se creue, Son coeur gros d'ennuy.*

[C] hem die nijdigheydt draeght, als een knaghende slanghe, oft brandende vlamme in sijns selfs herte: *ende* als een scheere haer seluen *etende*.

De nijdigheydt moet oock wel een schadelijcke saecke zijn, dat sy altydts d'alderbeste, d'alderschoonste, en d'alderprijselijckste dingen vervolght, *ende* soeckt te verderuen, oft ommers te verdrucken, en te verduysteren. Den heylighen Basilius seght aldus: De nijdt is s'duyuels⁺ wapen. Iae noch meer seyt hy: De nijdigheydt maect dat de duyuel een duyuel is. Anders, waer hy noch eenen goeden engel. ^{+Basil.}
De Wijse-man seght: Deur den nijdt des vyandts is de doodt ter weerelt⁺ [D] ghecomen. Ende de nijdigheydt ons eerste ouders uyttet Paradijs gheworpen ^{+Sap.2.} hebbende, *ende* ons in d'bedwanck des doodts naer siel en naer lichaem ghebraght, heeft bouen dien den eersten doodtslagh [E] ghedaen, deur Cain. Aldus seyt S. Ian: *Propter quid Cain⁺ occidit Abel, quia opera eius erant maligna, fratris autem eius iusta:* Waerom heeft Cain Abel sijnen broeder vermoordt? om dat sijn ghewercken ^{+Genes.4.} [F] quaedt waren, *ende* sijns broeders goetd en rechtveerdigh: en dat benijdde hy. ^{1.Ioan.3.}

Maer, al sloegh Cain Abel doodt, nochtans quetste hy *ende* doodde hy sy seluen eerst naer de siele, deur den nijdt die hy in t'herte op sijnen broeder droegh: oock van eer hy dien uytwendelijck te kennen gaf. Ende ter contrarie heeft hy met sijn nijdigheydt sijnen broeder Abel de croone der martyrien doen hebben ter eeuwighe glorie: *ende* sy seluen katijuigh *ende* onsaligh ghemaect in siele en lichaem.

Hier in volghen hem alle nijdighe menschen naer, als hunnen patroon *ende* leyds-man, naer den boosen gheest. Aldus sprekt den H. Apostel Iudas in sijnen seyndt-brief: *Vae illis, qui in viam Cain⁺ abierunt:* Wee hen-lieden, die den wegh van Cain in-gaen. Ende deur sulcks oock den wegh des duyuels: des-haluen oock ^{+Iud. epist.} versekert zijnde, van by hem eens te gheraecken, die hem in soo vyandelijcke gheneyghtheydt en werck nae-volghen. Want, ghelijcker gheen sonde en is de liefde soo contrarie als nijdigheydt: soo ist oock seker, dat nijdigheydt t'eenemael contrarie gheloont en vergolden sal worden, dan de liefde. De liefde met de eeuwighe *ende* hooghste glorie: *ende* de nijdigheydt met de eeuwighe diepste verdoemenisse.

Ghebedt teghen haet en nijdt.

GHelijck, o Heere, de liefde het teecken uwer kinderen is: soo is de nijdigheydt het merck van s'vyandts dienaren: Wy bidden v, dat uwe liefde soo onse herten vervulle, dat de nijdigheydt al-daer gheen plaets en vinde. Amen.

Cap. LXII.

*Hoe sal ick my dan hier, van mijnen vyandt vvreken?
Ghy moet hem colen vier, op sijnen cop ontsteken.*

⁺DE vijf, oft ses veur-gaende Capitelen spreken al van patientie, verdraghsaemheydt, sonder benijden, verweeren, oft wreken: maer alle menschen en verstaen't soo ^{+Salighe vvrake.} niet, noch en laeten hun soo lichte niet om-stellen, noch ghesegghen, als sy ghevoelen dat sy ghequetst zijn. Nu dan, aenghesien dattet soo quaedt om doen is, sy seluen en onghewroken te laten: hier wordt raedt ghegeuen, om v wel ter deghe te wreken, Als ghy't emmers niet en wilt onvergolden laten⁺ veur-by gaen. Alsoo gheeft S. Paulus raedt, hoe hem iemandt moght verglorieren, als hy emmers sonder roemen en ^{+2.Cor.1.} glorieren niet zijn en can. Dat hy hem inden Heere gloriere, seyt hy. Alsoo oock, als ghy v emmers in eens oft in anders wreken wilt: soo moet ghy [A] uwen vyandt colen op sijn hoofdt ontsteken. Ick meyne, als ghy [B] hem soo verre brengt in uwe onderworpenheydt, *ende* soo verre sijns meester wordt, dat ghy hem tot ouer hoofdt in t'vier stelt, oft ten minsten vier op sijn hoofdt maecken cont, dat ghy'ts daer mede ghenoech sult hebben. Want, wat moet oft magh met reden iemandt anders begheeren, dan dat het quaedt ghecastijdt zij, *ende* diet dede, hem betere? anders, het waer een onghenadigheydt, wreedtheydt, *ende* onmenschelijckheydt, hem alleen in't lijden, *ende* pijn eens anders, oock sijns vyandts, verblijden. Dit bevroeden de⁺ Heydenen oock wel. Aldus seght Seneca: *Crudelitas minimè humanum malum est. Ferina* ^{+Seneca.} *ista est rabies*: Wreedtheydt is een quaedt t'eene-mael onmenschelijck. Het is een raserije, en verwoedtheydt der wilde ghedierten. Ter contrarie, een mensche uytter nature goedertieren, als hy uyt eenighe noodtsaecke moet toornigh wesen: het is hem als-dan meerder pijn, van ander, dan van sy seluen, wrake te⁺ nemen. Aldus ghetuyght dit Lucianus: *Viro naturâ bono, necessitate autem seruo, multo durius est, de* ^{+Lucianus.} *aliis, quàm de se sumere supplicium*. Dat is t'ghene dat wy recht te veuren seyden. Iae dat meer is, ⁺ seyt Diogenes: *Humanum habetur; vltionem inimici, si quando per occasionem inciderit, negligere*: Het staet de menschelijck sachtsinnigheydt toe, ^{+Diogen.} de wraeke sijns vyandts, dies oorsaecke, en bequamigheydt hebbende te laeten lijden, en vuer-by gaen.

Maer emmers, (soo wy inden eersten seyden) ghy en zijt niet om [A] stillen, ghy en wilt v niet laten ghesegghen, ghy wilt v wreken: soo [B]

NOBILE AC NOVVM VINDICTAE GENVS. 62.

Qua ratione meos vlciscar plenius hostes?
Aggere candentes inimico in vertice prunas.

*Hoe sal ick my dan hier van mynen vyandt wreken?
Ghy moet hem colen vier op synen cop onsteken.*

*Quelle est la vengeance, Qui le mieux s'eslance, A vanger mon tort?
Va combler de braise, Le teste mauuaise, Qui te hait a mort.*

dan, doet een saecke: nemt uwen vyandt, *ende* stelt hem t'midden in t'vier, tot ouer hoofdt. Iae, dat ghy hem soo t'uwen segghen en doen hebt, dat ghy oock colen op sijn hoofdt ontsteckt, *ende* doet branden: dat's emmers een strange wraeke ghenoech: men soude seggen.

De Prophete Daud verhaelt dese veur een van de meeste pijnen, daer Godt ouer de sondaren wraeke mede nemt. Hy seyt soo: *Cadent⁺ super eos carbones: in ignem deiicias eos: in miseriis non subsistent.* Al oft hy segghen wilde: De boose ⁺*Psal.*139. menschen, o Heere, die maecken's vele: sy scherpen hun tonghen als serpente, sy draghen t'fenijn *van* t'serpent, Aspis, onder hun lippen: sy stellen wonder voort: maer, ghy sultse wel vinden: sy en sullen uwe goddelijcke handt niet ontcomen. Daer sullen op hen-lieden gloeyende colen vallen, als eenen vierighen reghen, oft haghel. Iae, ghy sultse in t'vier werpen: sy en sullen in hunne katijugheydt niet bliuen staen, noch volherden: sy sullen hun moeten verwonnen gheuen.

Siet ghy wel dan, wat een scherpe wraeke dattet is, die v hier toe-ghelaten, iae gheraeden wordt, ouer uwen vyandt? hem colen op sijn hoofdt t'ontsteken, hem in 'tvier te stellen, hem *ten* laetsten soo verre brenghen, dat hy in sijn miserie, katijugheydt, *ende* clagelijcken verdoemelijcken staet niet en sal connen bliuen staende? Maer dat hy hem verwonnen gheuende, *ende* uwe crachtighe handt onderworpende, als een ander mensche, en van vyandt vriendt werde?

Dit is ontwijfelijck, in alder manier, d'aldervroomste, d'aldersoetste, *ende* d'aldernijetelijckste wraeke, deur welcke ghy wel ghewroken werdt, *ende* uwen gehouden vyandt, in vriendt verandert: veel prijselijcker, dan oft ghy hem in vyandtschap, t'onder, *ende* te niet⁺ ghebraght haddet. Want, by alle natien van volcke, *ende* in alle historien, bevindtmen, sulcke victorien meest prijsbaer te wesen, deur ⁺*Laert. lib.1.cap.5.* welcke, de vyandt, mette minste verderuinghe, *ende* met meest ghewin, en wasdom, *Plutarch. Panorm. de gest. Alph.lib.1.* van volck, rijckdom, en van steden, tot behoef des winders, verwonnen wierdt: want sulcke victorie is oorborlijck, oock veur hem die soo verwonnen wordt. De maniere vande wonderlijcke wraeke veurseyt, die wordt nu voorts in de twee volgende Capitelen veur-gehouden.

Ghebedt teghen Wraek-ghierigheydt.

GHy hebt, o Heere Iesu Christe, veur uwe vyanden gebeden, om ons soo veel te vremder van wrake te maecken: Leert my soo mijnen vyandt verdraghen, en beminnen, op dat ick hem deur patientie, en liefde, magh verwinnen. Amen.

Cap. LXIII.

*VVerdt dat met sijnen danck? en sonder slagh oft stoot?
Verleent hem spijs en dranck: en cleedt hem heeft hyts noodt.*

⁺Niet sonder reden mooght ghy dit vraghen: want, eer [A] ghy uwen vyandt in t'vier soudet connen stellen, oft [B] oock colen op sijn hoofdt ontsteken, soo moest ghy hem eerst tot sulcks verwillighen, oft verweldighen. Te verwillighen, dat gheeft cleyn varwe. Te verweldighen, hoe sal dat gheschieden sonder slagh oft stoot? want, t'is wel te dencken, dat hy hem verweeren sal, *ende* datter slaghen vallen sullen, daer sulck werck, en weder op handen is.

⁺*Nieuwven vindt van victorie.*

De antwoordt seght: Spijst hem, laeft hem, en cleedt hem, ist [C] noodt. Dits een vremdt verstandt, *ende* nieuw maniere van wrake [D] te nemen, deur sulcke middelen, daer men liefde en vriendschap [E] mede plaght te bewijzen. Ten is gheen wonder, dat die manier van wraeke, ons vremde dunckt: want sy comt van d'ander weerelt, van waer d'alderbeste en volmaeckste gauen comen: te weten, van bouen. Die verre reyst, die brenghet gheerne wat vremdts en nieuws mede. Sint Paulus en heeft niet te vergheefs tot in den derden hemel op-ghetoghen gheweest. Dits van sulcks als hy van Christo selue, met alle andere goddelijcke wetentheden gheleert heeft. Naer dat hy de Romeynen vermaent hadde, dat sy haer niet wreken en souden, maer de gramschap plaets maecken, en wijcken: soo gheeft hy desen raedt daer by (soot' oock vanden Wijse-man gheraden wordt) aldus: *Si esurierit inimicus tuus, &c.* Ist dat uwen vyandt ⁺ hongher heeft, spijst hem: heeft hy dorst, laeft hem: (dat is, doet t'hem-waerts wercken van caritate en liefde). Want, dat doende, soo sult ghy hem colen viers op sijn hoofdt vergaderen.

⁺*Prou. 25.
Rom. 12.*

Dit was de vraghe: hoemen dat doen moght. De antwoorde wijst den sachsten, stillen, *ende* bequaemsten middel. Want als iemandt een stadt, oft legher wilt winnen, hy ouer-denckt den besten middel: t'zij deur beschieten, *ende* bestormen: t'zij deur secreet verstandt van binnen: het zij deur verhongheren, *ende* andere benauwtheydt, oft eenighen soeteren vrede-handel. Hier werdt eenen secreten middel ghewesen, om uwen vyandt te verwinnen, deur honger, en dorst, *ende* ander noodtdruftigheydt: sonder eens sweerdt, oft lantie te roeren. Hoort hoe een heylich man dese manieren van winnen⁺ prijst: *Nobile victoriae genus, ignoscere victo*: Het is een edel maniere van victorie, hem te sparen, diemen verwonnen heeft.

⁺*Hubo lib. 3. de anima.*

BENEFACITE HIS, QVI ODERVNT VOS. 63.

Qui modus, vt quod ais, sine ferro, aut vulnere fiat?
Hunc, si opus est, operi; ac potu solare, cibóque.

*Werdt dat met synen danck? en sonder slach, oft stoot?
Verleent hem spys, en dranck; en cleedt hem, heeft hys noot.*

*Comment ceste cure, Pourra sans blessure, Mon mal reuanger?
Donne luy a boire, A son besoin, voire, Habits, et manger.*

[F] De Prophete Eliseus heeft oock soo ghedaen. Als de coninck van⁺ Syrien sijn heyr, met peerden, en waghene ghesonden hadde, om Eliseum te vanghen: sy^{+4.Reg.6.} zijn al te samen, ter begheerte vanden Prophete, met verblindtheydt van Gode gheslagen, *ende* hy heeftse al in't midden der stadt van Samarien gheleydt. *Ende* soo de coninck van Israel die al verslaen wilde, Eliseus heeft het hem verboden, *ende* belet: maer ter contrarien, heeftse t'eten en te drincken doen veur stellen, *ende* soo met vrede laten t'huys-waerts keeren. Ende sy en zijn van dien tijdt voort niet meer weder ghekeert.

Om te toonen, dat ghy oock met sulcks, victorieus, *ende* wel ghewroken sult worden, soo seght den H. Apostel Paulus daer by: *Noli⁺ vinci à malo, sed vince in bono malum*: Houdt v cloeck, *ende* en laet v van t'quaedt niet verwinnen, maer^{+Rom. 12.} verwint ghy t'quaedt deur t'goedt. Al oft hy segghen wilde: Natuerlijck, men heeft lieuer te winnen, dan verwonnen te worden. Nu, waert dat ghy uwen vyandt oock begostet spijt en quaedt te doen, om dat hy v sulcks eerst ghedaen heeft, *ende* gram op hem te worden, om dat hy v gramschap ghetoot heeft: soo doende, soudet ghy v van t'quaedt laten verwinnen. Want, dat heetmen van een ander verwonnen te wesen, t'ghene dat hem van d'ander tot hem laet trecken, *ende* sijns ghelijck worden. Soo *verwint* het vier het water, alst *van* coud water heet maeckt, *ende* tot sijne natuerlijke qualiteyt, als tot sijnen wille, en gehoorsaemheydt treckt. Alsoo als ghy eenen quaden mensche, deur v deughdt, totter deughdt treckt, soo verwint ghy hem, en ghy verwint sijn quaedt, deur t'goedt, *ende* hy wordt v ghelijck. Maer ist dat ghy hem ghelijck wordt in sijn quaedt, soo wordt gy *van* t'quaedt verwonnen.

Van dese salighe victorie seght S. Ian aldus: *Haec est victoria,⁺ quæ vincit mundum, fides nostra*: Dits de victorie, die de weerelt verwint: ons ghelooue. Want, als wy,^{+1.Iona.5.} volghende ons ghelooue, metten wercke, ons ter neere, en ter weere stellen, om wel te doen, en t'quaedt mettet goedt te verwinnen: iae dat meer is, eens anders quaedt, deur onse deughdt in t'goedt te veranderen: dan zijn wy waerachtigh victorieus. Dit accordeert metten Prophete Ieremias:⁺ Sy sullen (haer quaedt latende) tot v bekeeren: *ende* ghy en sult v tot hen-lieden niet verkeerren. Nu volghet t'volle bediedt deser^{+Ierem.15.} wraeke, en victorie, in't naeste Capitel.

Ghebedt om goedt veur quaedt te vergelden.

ALs ick het wel ouer-dencke (o Heere) soo en doet my niemandt quaedt, dan ick my seluen: Daerom, laet my soo mijnen vyandt te goede gaen, dat vyandschap in liefde veranderen magh. Amen.

Cap. LXIII.

*Hoe? Salmen deur vvel-daedt, sijnen vyandt vervvinnen?
Siend' v Liefd' en ghelaet, hy sal v oock beminnen.*

⁺MEt dese vraghe ende antwoorde, werdt geheel de veurgaende questie suyueren ten vollen met goeden bewijse verclaert. De veur-gaende antwoorde seyde, datmen hem best van sijnen vyandt soude wreken, met vierighe colen op zijn hoofdt t'ontsteken: ende dan het selue gheschiedt, als men hem spijst, laeft, cleedt, oft andere vriendschap bewijst, die hy meest moght van doen hebben. Ende datmen daer mede oock van sijnen vyant wraeke nemt, te bouen comt, ende hem soo t'eene-mael t'onder brengt ende verwint, al oft ghy hem tot uwen wille in t'vier steldet tot ouer hoofdt, ende voorts hem creeght tot uwen wensche.

⁺*Cracht der liefde, bouen ghevveldt.*

Nu vraeght dese vraghe veur de derde werf, noch claerder, hoe [A] ende in wat manieren, datmen daer mede sijnen vyandt soo verde [B] brengt, ende soo als gheseyt is, verwint. De antwoorde seght: *Hy sal deur v liefde v oock weder beminnen:* Dat is, doende t'ghene dat onse⁺ Heere seght: *Benefacite his qui oderunt vos:* Doet hun deughdt, die v behaten ende vervolghen: ende als ghy uwen vyandt bemint, ende v liefde t'hem-waerts metten wercke laet blijcken: als-dan t'vier uwer liefde, sal hem als gloeyende colen, op t'hoofdt, dat is in t'herte, soo [C] ontsteken, dat hy oock sal deur t'vier der liefden beghinnen te verwarmen,[D] ende daer mede t'eene-mael te branden in liefde t'uwerts.

⁺*Luc.6.*

Dat is de cracht der liefde: ghelijcker staet in de Cantijcken: *Lampades⁺ eius, lampades ignis, atque flammorum:* De lampen en lichten der liefde, als lampen viers, ende der vlammen. Ouer sulcks singhtmen daghelijcks inden dienst der H. Kercken, inden Hymnus⁺ te Tiercen: *Flammescat igne charitas: accenat ardor proximos:* Dattet vier der liefde soo werde brandende en blaekende in onse herten, dat oock de warmte en hitte onsen euen naesten onsteke. Dat is, dat de Christelijcke waerachtighe liefde, soo haer ten ooghen, ten monde, ende in onse sinnen ende wercken uyt-tooghe, dat oock daer deur andere tot liefde verweckt worden.

⁺*Cant.8.*

⁺*S. Ambros.*

⁺Alsoo seyt S. Augustijn: *Nulla est maior prouocatio ad amandum, quàm praeuenire amando. Nimis enim durus est animus, qui dilectionem, etsi nolebat impendere nolit rependere:* Daer en is gheen meerder beroepen, oft verwecksel om bemint te worden, dan eerst self te beminnen. Want, dat moet al te hardt een herte wesen,

⁺*August. de Catech. rud.*

CHARITATE IGNE SCIT CHARITAS. 64.

Hisne queam infensum debellare artibus hostem?
Crede, amor extinctum tuus inflammabit amorem.

*Hoe? salmen door weldaet, synen vyandt verwinnen?
Siend' v liefd' en ghelaet, hy sal v ooc beminnen.*

*Celá peut il faire, Plier l'aduersaire, Qui est endurcy?
L'amour de ton ame, Fera, qu'il s'enflamme, A t'aimer aussy.*

d'welck, alst emmer niet eerst liefde en bewees, oock selfs niet wederom lief en heeft noch en bemint, alst deur eens anders liefde gheroert en gheweckt wordt. Maer, al hadde een mensche alsoo een wreede nature als een wilt fel ghedierte, soo werdt hy nochtans deur liefde tot liefde beweeght: waer toe men hem anders met gheen quaedtheydt, noch om de doot niet en soude connen vermorwen, noch toe ghebrenghe: soo sterck is de liefde.

[E] Daer van hebben wy een seer schoon exempel in Daudid ende Saul.⁺ [F] Daudid en dede den Coninck Saul niet dan goeden dienst ende vriendschap, t'huys en buyten s'huys. Saul daer teghen sochte hem ter doot te brenghe. Als nu Daudid Saul soo schoon hadde ghecregen in een speloncke alleen, dat hy hem hadde moghen wreken met sijns vyandts doot, soo't hem soude ghelust en belieft hebben, sonder eenighe belet: hy heeft hem nochtans ghespaert, ende alleen een stuckken van sijnen mantel ghesneden, om hem na-maels metten stücke te toonen, hoe nae hy hem gheweest hadde, ende dat hy sijn leuen in sijn handen ghehadt hadde, soo hy hem van vers toonde, ende naer-riep, als hy nu een weynigh vertroocken was uytter speloncke, daer hy in ghegaen was om sijn ghevoegh te doen, niet wetende dat Daudid daer schuylde met sijn volck. Saul wierdt daer deur soo beweeght in t'herte, uyt sulcke clare crachtighe teecken van liefde, die Daudid hem alsoo bewees: dat hy als van eenen leeuw een lam werdende, al weenende riep tot Daudid, aldus: *Iustior tu es, quàm ego: tu enim tribuisti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala*: Veur-waer, seyt hy, ghy zijt rechtveerdigher dan ick: want, ghy hebt my alle goede saecken bewesen, ende ick v ter contrarie quade. De Heere wille v loonen en vergelden, de gratie en goedertierentheydt, die ghy my als heden bewesen hebt. Want, wie sal sijnen vyandt, (seyt hy) schoon vinden, ende laten henen gaen? Ende noch vele andere schoone belijdenisse, ende bekensaemheden, die Saul tot Daudid sprak, met weenenden ooghen, ende beweeghder herten, in de teghenwoordigheydt van drij duysent mannen, dat hy soo verre mede te velde ghecome was, om Daudid totter doot te vervolghen.

Och, wat een inwendighe crachtighe saecke is op-rechte liefde,⁺ nae Godt! En wat een lustigh spectacel om sien was dat in't middel des veldts! Soo dan, wie ghy zijt, die iemant als vyandt hebt, en houdt niet op, van hem te verwinnen, ende van v vyandt v vriendt te maecken. Noch en laet v niet duncken dattet onmoghelijck is. En seght niet: Hy is al te verhardt op my ende te versteent. Ick verseker v, datter niet licht eenigh herte soo verbittert en verhardt en is op een ander, als t'herte van Saul was teghen Daudid: noch iemant licht soo onnoosel ende onbeschuldigh tot een ander, als Daudid tot Saul

⁺1.Reg. 24. *Liefde bluscht gramschap.*

⁺*Vermaen tot versoeninge met sijnen vyandt.*

was. Saul felder dan eenen leeuw oft beer, Daud den sachtmoedighsten diemen mocht vinden.

⁺Ghedenckt, wat een groot werck dattet is, als ghy niet alleen en sult patientigh *ende* verduldigh gheweest hebben: niet alleen oock sulcke een victorie vercreghen ^{+Victorie der liefde.} hebben ouer v selfs aerdt en moedt, ende ouer de quaedtheydt uwes vyandts: *ende* deur dies met alleen grooten onsprekelijcken lof en loon t'uwen deele verwachten: maer als ghy bouen al dit, de siele van uwen broeder, die v vyandt was, ten eeuwichen leuen brenghen sult. D'welck ontwijfelijk een goddelijck werck is, *ende* t'eene-mael naer d'leuen uyt-ghetrocken, op 't veur-beldt en exempel dat onsen Saligh-maecker Christus, ons uytten hoogen hemel is op deser aerden comen veur-houden *ende* leeren. D'welck waerlijcks een stuck wercks is, van de meeste perfectie en volmaecktheydt, dat uyt den winckel der H. Kercke moght uyt comen: *ende* des-haluen oock, metten alderhoogsten lof en prijs der glorie te verghelden staet.

⁺Een wonderlijck exempel van wonderlijke versoeninge leestmen, maer niet naer te volghen, om t'perijckel wille. Daer was een treffelijck personage, die van sijnen sone een vermoeden hadde, dat hy op sijn doot uyt was, *ende* nochtans hem niet en coste veur seker laten veur staen, dattet moghelijk waer, dat sijn eygen vleesch en bloedt, sijn eyghen kindt, sulcks soude willen peysen: daerom, beduchtende, oft by auonture sijn eyghen kindt niet en waere, heeft hy sijn huysvrouwe bemaent, op al dattet moghelijk was, *ende* besworen: *ende* verstaende van haer, op trouwe, dattet sekerlijck haerder beyden wettelijck kindt was: soo heeft hy sijnen sone te velde gheleydt, *ende* een bloot mes, t'welck hy bedecktelijck mede droegh, sijnen sone in de handt gheuende, heeft hem de kele gheboden, segghende: T'en is gheen noodt, om my om den hals te brenghen, dat ghy eenighe listen oft laghen leght, oft iemandt daer toe uyt-maeckt: Siet, nu hebt ghy my hier schoon t'uwen wensche, doet met my dat v belijft. Dit soo gheschiedende, den ionghen wierp het mes om verre: *Tu verò, inquit, pater, viue*: O vader, seyde hy, leeft, en langhe moet ghy leuen. *Ende* ick biddes v, aenghesien, dat ghy soo bereedt zijt tot mijnen boosen voort-stelle, en weet my niet onghereedder om my in gratie te ontfangen. *Ende* en wilt dese mijne nieuwe liefde en affectie t'uwaerts niet te minder rekenen, al ist dat sy soo spaede, *ende* van leedtschap is beghinnende. Dit's, soo ick segghe, een exempel tot verwonderen, maer niet naer te volghen. Want, alle saecken en willen soo niet naeghedaen worden: midts het niet altijdts euen wel en soude comen. ⁺Maer wy sullen hier in de plaets van t'ueur-gaende een ander stellen.

^{+Marul. li.3. cap. 3.}

⁺Amos een Heremijt in Egypten, siende dat eenighe quaedt-willi-

^{+S. Amos.}

ghe menschen dieftelijck sijn broodt stalen: soo stelde hy twee serpente veur sijne celle, om die te bewaren, ende de dieuen emmers met die vreesse te beletten. Ende soo sy't daerom niet en lieten, sy zijn met den fenijnighen blaes der serpente ter neder veur doodt ghefallen, ende ghevonden. De Heremijt heeftse byder handt ghenomen, ende die op-lichtende, vermaent ende te drincken presenterende: soo dat hy deur sijn liefde hunne herten soo ontsteken heeft, dat hy, van dieuen, heylighe moniken ende heremijten ghemaect heeft. dat is de cracht vande liefde. Sulcke effecten en victorien soude-men dickmael become, en meer sien volghen, waert datmen soodanighen handel der liefde meer te wercke stelde.

Men leest by-nae des-ghelijcks van S. Christine, in liefde met⁺ liefde te verwecken, ende oock deur serpente, maer op een ander maniere. Als sy onder ontallijcke ^{+Surius to.4. S. Christine.} andere tormenten, oock met fenijnighe serpente vande boose menschen ghequolen was, ende dat de serpente haer niet bijten en wilden: soo zijn de selue ghedierten hem op-ghegaen, diese selue ghesocht hadde, en op haer socht te stueren: ende sy hebben dien tooueraer verbeten, ende ter doodt ghebraght. Sinte Christina dit aensiende, heeft terstondt, uyt liefde en medelijden sijnder sielen, Godt almaghtigh ghebeden: ende de serpente verdrijuende, heeft hem vander doodt verweckt, die haer doodt ghesocht hadde. Ende siet, hy heeft deur haer liefde, soo tot liefde beweeght gheweest, dat hy hem in sijn dolinghen verwonnen heeft ghegeuen, ende Christen gheworden is: hem voorts schikkende om den salighen wegh des eeuwichs leuens te wandelen.

Ghebedt veur sijnen vyandt.

GHeeft my, o Heere, uwen gheest, die in Sint Iacob, ende in Sinte Steuen ghebleken heeft, naer v exempel, veur hare vyanden biddende: Ende ick bidd' v, dat al de ghene die my quaedt willen, benijden, oft vervolghen, deur uwe liefde ghestraelt wesende, met my in v rijcke eeuwelijck moghen verblijden. Amen.

Cap. LXV.

*Velck is dronckaerts bedrijf, als sy soo droncken drincken?
Haer self in siel en lijf, met vreughdt ter hellen sincken.*

⁺DE meyninghe van dese vraghe en is niet, om in als te willen verhalen, de onredelijckheydt, oneerlijckheydt, ende beestelijckheydt, die in dronckenschap ghelegghen is: noch oock al de schade, die den mensche deur dronckenschap toe-comt, in sijn goedt, in sijn lichaem, ende veurnemelijckst in sijn siele. Want, al waert dat wy in dit boeck anders niet en verhandelnden, dan dat dese leelijcke sonde aen-gaet, ende dese materie veur een Capitel hondert gauwen, soo en souden wy op vele nae noch niet toe comen, om die wel te roeren soo't betaemt. ⁺Dronckaerts dulheydt.

Maer ons meyninghe is, om met sulck een corte vraghe ende antwoorde, als met eenen natten vingher te teecken en te toonen, de onsprekelijcke sottigheydt en dulheydt, die in gulsigheydt en dronckenschap ghelegghen is. Want bouen t'wonderlijck quaet, dat daer [A] van betuyght wordt metten stucke, soo hebben wy ontallijcke ghetuyghen die daer op roepen. Seneca seyt: *Ebrietas nihil aliud, quàm⁺ insania voluntaria est*: Dronckenschap en is niet anders, dan een ghewillighe raserije en dulheydt. Sint Ian Guldemondt seght: ⁺*Ebrietas excaecat sensus. Ebrietas mater scortationis. Ebrioso asinus melior*: Dronckenschap verblindt den mensche, ende benemt hem sijn sinnen. Dronckenschap is moeder der oncuysheydt. Eenen esel is beter dan eenen dronckaert. Want men sal eenen esel oft peerdt, oft [B] ander beest, met gheen slaghen meer doen drincken dan het van noode is, tot behoef der nature. Ende eenen dronckaert en soudemen met gheen chippelen sijn te veel drincken connen beletten. ⁺Seneca Epist. 84.

⁺S. Ian Chrysostomus seght noch meer: *Ebrietas voluntarius[C] est daemon*: Dronckenschap is eenen ghewillighen duyuel. dat is, deur welcken een mensche met sijnen vrijen wille, en dancke beseten wordt: iae, om beter te segghen, deur welcken een mensch willens en wetens, van sy self eenen duyuel maeckt. En wat schijnen doch sulcke menschen anders te wesen, oft ander wercken te doen, veur Godt en menschen, dan wercken vanden boosen geest? haer-lieden als-dan tot alle snoodtheydt, oncuysheydt, argheydt, twist, vechten en doodt-slaghen begheuende, ende al in roeren stellende, soo binnen den huysse als buyten: datmen lichter somtijds eenen beseten mensche soude regeren en dwinghen, dan eenen dronckaert. ⁺Chrysost super Matth. Homil. 59.

DEPLORANDA TEMVLONTORVM VESANIA. 65.

Ebria, dum Baccho obruitur, quid turba laborat?
Vt cute curatâ sidant in Tartara ouantes.

*Welck is dronckaers bedryf, als sy soo droncke drincken?
Haer self in siel en lyf, met vreucht ter hellen sincken.*

*Que fait vn yuroigne, Qui gourmand ne soigne, Qu'a wider hanaps?
Riant il va boire, De la poison noire, Du lac de la bas.*

Summa, een dronckaert en is sijns selfs niet, *ende* is als t'eenemael een verloren mensche: sonder sinnen, sonder verstandt, sonder spraeke, sonder ghevoelen, sonder memorie: crachteloos in siel, en in al sijn leden. Waer is hy? *ende* waer ist al bevaren? Men seght daerom seer wel, dat sulck eenen t'eene-mael versmoort is. Want, ghelijck⁺ iemandt onder d'water versoncken *ende* verdroncken zijnde, niet alleen alle sijn sinnen, en crachten in siel en in lichaem verliest, maer oock hy selue, soo groot als hy is, gheheel wegh en verloren is, want hy verdroncken is: Alsoo een dronckaert is geheel wegh en verdroncken, ghelijck-men seght, Versmoort droncken: niet meer van sy seluen wetende, dan die onder d'water versoncken is.

⁺*Een dronckaert, een versmoort mensche.*

Daerom seght oock den seluen H. bisschop wel: *Ebrietas seipsam⁺ ignorat:*

Dronckenschap en kent haer seluen niet: noch den dronckaert mede. Hoe comt doch dat? Hy gheeft reden daerby: *Ebrietas tempestas est, tam in animo quàm in corpore:* Dronckenschap is een tempeest, soo wel inde siel als in d'lichaem. Ghelijck

⁺*Chrysost. de ieiun. Sermon.*

den fellen haet en nijdt, *ende* onghetijdighe raserije der Ioden, daer sy onsen Heere mede ouer-vallen *ende* ter doodt ghebracht hebben, een tempeest gheheeten wordt, van Christus selue, segghende: *Tempestas demersit⁺ me:* Een stranghe tempeest heeft my versmoort. alsoo is de onmatighe, onghetijdighe, en rijsende vloedt der dronckenschap als een tempeest, welck de dronckaerts teghen hun seluen op-maecken, *ende* daer in werpen, willens en wetens hun seluen verliesende. Van dese seght S.

⁺*Psal. 68.*

Augustijn t'onsen veur-nemen: *Qui eam habet, seipsum⁺ non habet. Quam qui facit, peccatum non facit: sed ipse totus est peccatum:* Die dronckenschap heeft, die en heeft sy seluen niet: maer is als met een tempeest wegh ghenomen *ende* verloren.

⁺*August.*

Die dronckenschap hanteert, luttel ist, te seggen, dat hy daer aen sonde doet: maer, om beter te segghen, hy is t'eene-mael de sonde selue gheworden.

Och arme katiuighe menschen dat wy zijn! Soo sy seluen te buyten gaen! willens en wetens, ons verstandt, reden, memorie, en sinnen verliesen! iae die al willens af-legghen! Dwaser, onverstandigher, *ende* miserabelder ons seluen maeckende, dan eenighe stomme dieren! iae de boose gheesten ghelijck worden! Wat meerder uysinnigheydt! Maer, hoe comt doch de mensche tot sulcken ghewillighe raserije en dulheydt? De H. Leeraer S. Augustijn seght een woordt, dat ons helpt, om tot kennis van sulcks te comen, aldus: *Ebrietas⁺* Dronckenschap is eenen smeeckenden duyuel.

⁺*Den smeeckenden duyuel.*

Ghenoech op t'selue verstandt, van t'ghene dat den Wijse-man seyt: *Ne intuearis vinum quando flauescit: ingreditur blandè: sed in nouissimo,⁺ mordebit vt coluber; & sicut regulus venena diffundet:* En⁺ aen-siet den wijn niet, als hy hem in t'ghelas schoon vertoont: hy

⁺*August. super Ioannem.*

⁺*Prou. 23.*

gaet soetkens in: maer in d'leste sal hy bijten als een slanghe, ende als een cocotrice sal hy sijn fenijn verspreyden.

Dit gheeft de antwoorde wel te kennen, als sy seght, dat de dronckaerts hun siele met ghenoechte ter hellen sincken. Want het [D] isser al, Vrolijk, vrolijk: ende binnen dien, sy wercken het claghelijck werck van haer selfs verdoemenis. S. Paulus seght claer uyt:⁺ *Ebriosi regnum Dei non possidebunt*: De dronckaerts en sullen t'rijcke Godts niet besitten. Ontwijfelijk dan, soo sullen sy veur den duyuel varen. ^{+1. Cor. 6.} Volghende dat Iob seyt: Sy brenghen hun daghen⁺ met ghenoechte en wellustigheydt ouer, ende op eenen ooghen-blick tijds soo dalen sy ter hellen. ^{+Iob.21.}

⁺Als S. Paulus in de stadt van Damascus besloten was, om ghevanghen [E] te worden, soo is hy vande gheloouighe in een mande met een coorde ouer de mueren ghelaten, tot sijnder verlossinghe. Ende⁺ soo oock Daud, in d'oude Testament, van Michol sijn huys-vrouwe, wierdt met een coorde deur de venster af-laten sincken, om hem uyt de handen van Saul te verlossen, die hem ter doot socht te brenghen. Maer ter contrarie, als eenen dronckaert hem tot dronckenschap [F] begheeft, hy doet soo vele, als oft hy dese selue practijcke en listighen vindt van af-laten, tot sijns selfs quaelijck-vaert ende verdoemenisse ghebruyckte. Als sijn siele, iae sy seluen in siel en lijf, in een mande settende, ende die aen een wippe ouer den muyl der hellen hanghende: ende soo veel teughen als hy tot dronckenschap drinckt, de coorde t'elcken toghe meer en meer latende deur de handt sleeren ende sincken: in soo grooten perijckel van haestighe seker verdoemenisse, als den dunnen draedt van dit broosch leuen onseker ende licht om afbreken is. Dit's, volghende d'antwoorde, sijn siel met ghenoechte ter hellen sincken, ende al lacchen en schacchen, ter eeuwigher dootwaert gaen: t'welck een stuck is van d'aldermeeste uytsinnigheydt.

Men leest van sommighe, die dul ende uytsinnigh van drincken gheworden⁺ zijn, ende soo ghestoruen. Sulcks was eenen Cleomenes Lacedemonius, Anacreon, ^{+AElianus lib.2.} Lacydes, etc. met welcke oock Darius wel moght ghestelt worden: wiens grafs op-schrift wel uyt-gaf wat het veur een vat gheweest hadde. Op sijn tombe stondt aldus: *Potui & multum vini potare, & hoc probè ferre*: Ick was maghtigh veel wijns te drincken, ende wel te draghen.

⁺Het is merckens weerdt, hoe dat dronckenschap haeren heer en meester om den hals brenghet. Bennadab, Coninck van Syrien, een groot dronckaert, hadde een ^{+3.Reg.20.} onsprekelijke maght van vechtende mannen te velde: ende hy, met alle sijn Princen, droncke beesten, in hunne pauillioenen ligghende, meynende verwaendelijk de stadt van Samarien op te packen, is deur de handt der iongheren ende pai-

gien der Princen van Israel te niet ghebraght. Holofernes oock een⁺ Prince ende hoofdt der dronckaerden, heeft metten vollen buycke, versmacht droncken ligghende, ^{+Iudith 13.} deur de handt van Iudith sijn hoofdt verloren, ende t'gansche heyr van Nabuchodonosor is verscheurt gheweest. Nabal onbeleefdt, sy seluen met dronckenschap ouer-lastende,⁺ meer wijns drinckende dan hy oyt te veuren dede, is van de handt Godts gheslaghen, ende is de moordt ghesteken. Balsasar, in de ^{+1.Reg.25.} volle⁺ vloedt sijnder ongoddelijcker maeltijdt, in welcke hy met sijne Princen en Vorsten, huys-vrouwen, en concubinen, ten spijte van Godt, de heylighe gouden ^{+Daniel.5.} en silueren vaten des tempels van Hierusalem dede ter tafel brenghen, ende die ter eeren van sijne af-goden misbruycken: heeft in d'beste van sijn brasserie de handt Godts ghesien, deur eenen vingher teghen den muer drij woorden schrijvende: die hem in't aen-sien meer doodt dan leuende maecken, soo dat hy't aen tafel meynde te besteruen.

Waer mede sullen wy dit op-sluynen? Men leest dat Dionysius⁺ Syracusanus, (hoe wel hy een wreedt tyran was) nochtans de dronckenschap soo haette, dat hy, niet ^{+Plutarch. in Apolog. ad Traianum.} teghen-staende de strafheydt teghen andere mis-daden, de dieuen nochtans spaerde en prees, die in de bancketten en maeltijden, de mantels en tabbaerts der dronckaerden beleefdelyck stelen costen: op dat hy met sulcken middel die van Syracusen de dronckenschap ontwennen soude, daer sy seer toe geneyght waren. Hoe veel te meer behoorden de Christene menschen hun van dronckenschap te wachten, aengemerckt dat de helsche dieuen en duyuelen altydts ghereedt staen, niet om het opperste cleedt, maer om de siele met al haer cieraet wegh te facken? Ten minsten behoorde⁺ ons die costuyme van Egypten te doen verschricken. Die in't midden van d'alderbeste ^{+Vremde spectakel.} ciere en toef, een doodt lichaem te veur-schijne braghten, segghende: *Hoc simulacrum cernens, bibe & laetare: talis enim à morte futurus es*: Dit beldt en spectakel siende, drinckt, en weest vrolijck: want sulcks sult ghy worden naer v doodt.

Ghebedt teghen de dronckenschap.

O Iesu, die de boose gheesten uyt de besetene verdreuen hebt, bevrijdt my veur dien smeeckenden duyuel der dronckenschap, ende maeckt my droncken met v goddelijcke liefde: op dat ick het Rijcke Godts, daer de dronckaerts niet comen en sullen, besitten magh. Amen.

Cap. LXVI.

*Vat doet hy sie sijn oogh, in't sien niet en bevvaert?
Hy heft de vensters hoogh, al-vvaer de doot in-vaert.*

⁺Sommighe saecken moetmen nauwe gade slaen, om haer-lieder costelijckheydt: sommighe om dat sy weeck en teer zijn: ende sommighe om dat sy sorghelijck en schadelijck zijn, niet wel bewaert wesende. Ende soo vele te meer moetmen sijn ooghen, dat is, t'ghesichte wel bewaren en gade slaen, om dat alle dese drij veursejde redenen, *ende* alle andere diemen noch daer by vinden moght, in t'ghesichte plaetse hebben.

⁺*Sorghelijcken pandt der ooghen.*

De oogh is het edelste, delicaetste, *ende* het sorghelijckste let, dat de mensche heeft. Daer-om ist by auonture, dat de ooghen inden mensche de laetste zijn die't leuen krijghen, *ende* d'eerste die't leuen verliesen: tot een teecken van t'perijckel, datter in gheleghen is. Aengaende de wonderlijcke, uyt-nemende, *ende* hemelsche schoonheydt, ⁺fijnigheydt, *ende* hupsch maecksel der ooghen, wie isser die 't can begripen? Als-noch disputeren d'alder-subtijlste Philosophen, hoe dat het sien ghescheidt: oft met het uyt-schieten van eenighe raepen, *ende* heymelijcke crachten der ooghen, haer uyt-stortende op t'ghene datmen siet: oft, ter contrarie, deur't ontfanghen van eenighe specien en ghedaenten in d'ooghen, vande saecken diemen siet. Hoe dattet is, emmers sien wy wel, dat de ooghen een excellente saecke zijn, t'vestandt der vernufte gheesten te bouen gaende.

⁺*Constigh maecksel der ooghen.*

Die heeft Godt den menschen in t'hoogste sijns lichaems ghestelt, om van daer de wacht te houden, *ende* den gheheelen mensch te regeren, in alle sijn doen, gaen, *ende* staen. Soo dat hy selue Christus onsen Heere, schepper van dit wonderlijck werck, seght: *Lucerna corporis* ⁺tui est oculus tuus. Si oculus tuus lucidus fuerit, totum corpus tuum lucidum erit: Het licht en lanterne uwes lichaems, is v ooghe. Ist dat v ooghe claer is, soo sal oock v gheheel lichaem claer wesen. Want de ooghe claer siende, verlicht soo *ende* dient soo t'gheheele lichaem, als oft elck ledt een ooghe hadde: iae als oft den gheheelen mensche anders niet dan al een ooghe en ware. *Ende* soo ist: al hadden de voeten en handen ooghen, hoe soudent sy beter sien, en weten wat sy doen oft laten moesten, dan sy nu doen deur den dienst der ooghen, staende in t'hoofdt, daer sy van Gode gheplant staen?

⁺*Matth. 6.*

In 't corte, den prijs, costelijckheydt, *ende* edelheydt der ooghen ghetuyght de blinde-man, soo sterckelijck als waerachtelijck roepende, als dat alle de weerelt wel kennen moet: Blindt man, arm

ADSPECTVS INCAVTI DISPENDIVM. 66.

Quid, qui emissitios nusquam non iactat ocellos?
Hoc agit, vt pandas mors inuolet atra fenestras.

*Wat doet hy, die syn oogh' int sien niet en bewaert?
Hy heft die vensters hoogh', al waer de doot invaert.*

*Qui laisse s'esbatre, sa veue folatre, Quel malheur l'attend?
La mort aeternelle, Par ces trous eschelle, L'ame, et la surprend.*

man. Niet achtende wat hy behoudt, als hy t'ghesichte verloren heeft. Al waer al de weerelt sijne, die soud'hy gheern daer veur geuen, moght hy sijn ooghen en ghesichte daer mede coopen. Ende het en is gheen wonder: want, waere het ghesichte niet, wat soudet wesen, van die wonderlijcke wercken Godts, die hemel ende aerde geschapen heeft, ende daer by sonne ende mane, als twee claer lichten, om al die schoone creaturen, cieraten, en wonderlijckheden te aenschouwen, die den aldermeesten heere in sijn huys van de gheheele weerelt ghemaect ende gheordonneert heeft: ende dat wy gheen ooghen hadden, om al het selue te aensien? Wat soudet baten, die groote hemelsche lampen en fackelen, de sonne by daghe, de mane en sterren by nachte te hebben, om al dat wonderlijk schoon dinck t'aensien, ende dat wy al blindt waren?

Wel is dan de ooghe het excellentste des gheheel lichaems. Daerom is oock het ghesichte, als de Prince van al d'ander sinnen. Ghelijck Sinte Augustijn seght: *Oculi ad cognoscendum, inter sensus⁺ principes sunt. Hinc etiam, de quocunque sensu loquimur, dicimus: Vide*: De ooghen, om tot kennisse en verstandt van eenighe saecke te comen, die zijn als de princen onder de sinnen. Ende daer-om altydts, sprekende oock van hooren, riecken, smaecken, etc. men ghebruyckt in t'ghemeyne dat wordeken, Siet. Siet, hoe wel clinckt dat. Siet, hoe soet is dat. Siet eens, hoe dat rieckt. T'is altydts Siet, Siet: als dienende ouer alle de sinnen, ende als het ghesichte ouer alle d'andere dominerende.

⁺August. Conf. li.10.cap. 35.

Nu, om dat de ooghen soo hooghe moesten staen, soo claer, subtyl,⁺ en wacker moesten zijn, om terstondt, oock van verde te sien, sulcks alst soude noodt wesen in tijdts te sien, t'zij goedt oft quaedt: Soo zijn sy oock dies te teerder, te delicates, ende daerom te nauwer bewaert, ende te beter bewapent. Des-haluen en zijn de wintbrauwen niet alleen van hooghe de ooghen eenighs-sins beschuddende, maer noch naerder en bequaemelijcker de schelen, de ooghen gheheel ouer-vanghende, ende besluytende alst noodt is. Ende daerom en hebben de schelen niet alleen veel langhe haerkens, ghelijckelijck en de dicht, in't ronde, ouer de ooghen uytstekende, om het vlieghende stof, mugghen, vlieghskens, ende ander sulcke saecken van daer te keeren: maer die zijn oock soo wackerlijck open ende toe gaende, dattet een wonder is. Ende daerom, niet sonder reden, als men den aldercortsten tijdt oft wijle te kennen wilt geuen, met seght seer wel: Een ooghen-blick tijdts.

⁺Standt der ooghen.

Maer men moet weten: ghelijck als dese dispositie, ende beschicken der ooghen, natuerlijck dient tot bevrijdinghe der seluer, teghen al dat hun kinderen en schaden moght: dattet oock alsoo ontwijfelijck

al is dienende, tot beter wacht ende bewaeren der ooghen, midts haer-lieder perijckel en schadelijckheydt in te mis-doen, als men die niet in tijds af en keert van de ijdelheydt deser weereit. Ghelijck de Prophete Dauid seyde, tot Godt roepende, ende ons allen vermanende:⁺ *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem*: Keert, o Heere, mijne ooghen af, op dat ick de ijdelheydt niet en sie. Van waer ons d'eerste [A] ^{+Psal.118.} quetse in t'ghesichte (deur curieusheydt te weten van Eua) ghecomen is, ende daer af, als van oirie, al te samen sijpende ooghen ghecreghen hebben, dat is, uytlopende tot ijdelheydt, dat hebben wy in't xlij. Capitel gheseyt, sprekende vande vijf sinnen.

Nu dan, de vraghe is, *Wat hy doet, die zijn ooghen niet wel en bewaert*: dat is, die al siet dat hem lust: oock dat de siele schadelijck is. De antwoorde [B] seght, *Dat hy de vensters opent, daer de doot in-vaert*. [C]

⁺Het geheele lichaem vanden mensch, is t'huys vande siele. Welck [D] oock het hooft alleen in sy seluen gheheel bewijst. De deure is den mondt: de vensters ^{+Wonderbaer huys.} zijn ooghen, ooren ende d'ander sinnen. Want, die zijn al veur seker daer toe, om te sluyten en open te doen, in tijden en in stonden, soomen siet in't recht ghebruyck der seluer. Die ten ontijden zijn vensters oft deure open laet, iae open stelt al willens: wie sal hem claghen, ist dat hy berooft wordt, iae oock op sijn bedde vermoordt? Die doet veur waer onwijselijck, ende toont daer mede, dat hy sijn stuck niet en verstaet. Alsoo doet hy nochtans, die zijn ooghen niet wel en bewaert, maer de selue laet op staen, als open vensteren, dagh en nacht: soo veel te sottelijcker, hoe de dinghen te meerder en te costelijcker zijn, de siele aen-gaende: die daer deur in't perijckel comen van gherooft te worden: ende v siele, met al t'huys-ghesin, dat is, met al haer crachten, gratien, deughden, ende verdiensten, van vermoordt te werden: dat is, onbequaem ghemaect te worden, van ten eeuwichen leuen te gheraecken.

⁺Quintilianus, een Heydensch Orateur, heeft dit wel ghevroedt ende verstaen, als hy seyde: *Vitiis nostris in animum per oculos via est*: Den wegh der sonden, om ^{+Quintil. Declam.I.} tot onse herte oft siel te comen, die is in de ooghen⁺ gheleghen. S. Augustijn noch claerder en naerder t'onsen proposte, seght aldus: *Oculi sunt fenestrae animae*: ^{+August. in Psal.41.} De ooghen zijn de vensteren onser sielen. Ende dat de doot al-daer in climt, soo in de antwoorde staet, dat ghetuyght de Prophete Ieremias claerlijck,⁺ segghende: *Audite mulieres: docete filias vestras lamentum; & vnaquaeque proximum suum planctum*: ^{+Ierem.9.} *Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras*: Hoort, hoort ghy vrouwen: Leert v dochteren een rouwich liedt: ende een ieghelijck leere haere naeste een droeuigh beclagh. Waerom? Want (seyt hy) de doot is deur onse vensteren in gheclommen.

Dat is een droefheydt, en groote schade, weerdt datmen een ieghelijck op-roepe, om de selue te helpen beweenen ende beclaghen, als men deur eenigh ongheoorloft aenschouwen comt tot doodt-sonde in t'herte, deur behaghen oft consent in t'quaedt. Ghelijck onse Heere seyde: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo*: Soo wie een vrouwe aensiet, met quade [E] begheerlijckheydt des vleeschs (ghelijck de coninck Dauid Bethsabée aensagh) die heeft oncuyscheydt met haer bedreuen in sijn herte. Want als-dan isser eenen dief deur d'ooghen in t'herte gheclommen. Ende wat schade doet doch de dieftighe sonde van begheerlijckheydt oft ander in t'herte? Hoort hoe de Prophete Ieremias dies hem voorts elders beclaeght: *Oculus meus depradatus est animam⁺ meam*: Mijn ooge (seyt hy) och, mijn ooge, die heeft my van mijn siele berooft. De doodt der siele, ^{+Thren.3.} deur de doodt-sonde, die is deur d'oogen in gheclommen, ende heeft al t'schoonste en t'beste wegh ghenomen. *Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. animae scilicet⁺* Mijnen vyandt heeft sijn handt gheslaghen aen alle lustighe, ende uyt-vercorene dinghen mijnder sielen. Iae heeft my selfs oock van mijn siel berooft. ^{+Thren.1.} Want die een doodt-sonde doet, die is sijn siele quijt, ende die behoort nu den duyuel toe, diese berooft heeft: ende oock als coopman, van v veur sulck een weynigh wellustigheydts, ende ghelieuens van uwen eyghen wille afghecocht heeft.

Och, wel moghen wy dan segghen ende roepen metten Wijse-man: *Nequius oculo quid creatum est?* Wat isser schadelijcker ende argher⁺ ter weerelt gheschapen, dan de ooghe? Dan, soo moghtmen met rechte sulck eene desolate beroofde siele wel ^{+Eccli.31.} vrighen, dat Ieremias vraeght: *Tu autem vastata, quid facies?* Maer ghy, beroofde verwoeste⁺ en arme siele, als ghy zijt, wat sult ghy nu voorts gaen maecken? *Cùm pinxeris stibio oculus tuos, frustra componêris: contempserunt te amatores tui.* ^{+Ier.4.} *Animam tuam quaerunt*: Wat sult ghy nu gaen voort-stellen? Dat ghy meynt v ooghen met blancketsel te bestrijcken, ende v wederom op te stellen, 'tis te vergheefs: v boelen en lieuen naer de weerelt, die en beminnen v inder waerheydt niet, maer sy versmaeden en haten v: Sy soecken v siele, arme, dwase, bedroghene siele.

Daerom, keert v innewaerts, ende begheeft v tot tranen. Want⁺ niet te vergheefs, noch sonder reden, en heeft Godt het selue instrument des ghesichts, oock het ^{+De ooghen sondighen: de ooghen beschreyden 't.} instrument der tranen en weeninghen ghemaect. Als bequaem en wel weerdt, om sijns selfs misdaedt, oock deur sijns selfs druck en traenen te castijden. Och, hoe veel zijnder nu inde helle brandende, alleen om haer ooghen niet wel bewaert te hebben, oft niet in tijds met tranen af-ghewasschen die

vlecken der conscientie, die sy deur t'ghesichte behaelt hadden! Hoe wenschen die nu, en roepen, sonder hope van raedt, troost, oft remedie, aldus hun beclaghende: Och oft ick blindt gheboren hadde gheweest, oft emmers mijn ghesichte verloren, met dat ick ter weerelt quam! Och oft ick ten minsten, mijn ooghen die my soo ontstichtten, *ende* de oorsaecke van sonden waren, naer den raedt ons Salighmaeckers met op-recht leedtschap, *ende* bekeeringhe, uyt ghesteken hadde, *ende* als een schandaleus en schadelijck let, van my gheworpen hadde! Eylaes, het is als-dan te laete, als den tijdt van sulcke boete en bate veur-by ghegaen is.

⁺Daerom siet nu toe wie ghy zijt, en bewaert v ooghen wel: op dat v selfs ooghen v niet en leyden noch en brenghen in dien stinckenden helschen poel, die v van ^{+Wacht der ooghen.} Gode ghegeuen zijn, als leyds-mannen van uwe wegghen, om ter eeuwigher glorie te beter te gheraecken. Het welcke, op dat v te sekerder gheschieden magh, volghet den raedt van S. Ian, die hy in sijn openbaringhen aen eenen gaf, die wel meynde te⁺ sien, en nochtans steke-blindt was. Hy seyde soo: *Collyrio inunge oculos tuos, vt videas:* ^{+Apoc.3.} Bestrijckt v ooghen met oogh-salve, op dat ghy claer sien moght. *Ende* op dat ghy niet verde te soecken noch te loopen en hebt, om te sien waer ghy die soudt krijghen, soo sal ick v hier de Recepte veur ooghen stellen, om die costelijcke salve te maecken. In sulcker maniere, dat sy v diene, soo teghen de gheestelijcke verblindtheydt, als teghen t'ghebreck *ende* letsel der ooghen,⁺ met de ooghen van Lia, deur curieusheydt altydts sijpende, *ende* loopende. ^{+Gen.29.}

⁺Recepte teghen t'ghebreck der ooghen.

⁺Besunder Recepte, veur de ooghen.

	{ Vande fijghe bladeren, een bladt, oft twee. daer Adam <i>ende</i> Eua veur-schoten af maeckten
	{ Vanden sout-steen van 3. greinen. Loths huys-vrouwe
Recipe	{ Sichemsche een handt vol. weegh-bladeren van Dina betreden
	{ Vande nacht-tranen des 3. oncen. conincks Dauid
	{ Vande galle van Tobias 1. oncie. visch

Stampt dese al te samen inden marmeren mortier uwer herten, metten stamper van t'Cruys Christi: *ende* duncket v, dattet te drooghe valt in t'ghereyden, soo laetter vrij wat van t'sweet uws aenschijns mede in vallen: *ende* doet ghy daer oock van v tranen wat toe,⁺ dies maer te beter. Maeckt v dan een winde oft bandeken, van't cleedt daer de Ioden *ende* boose ghesellen, ons Heerens ooghen mede verbonden: bestrijckt ^{+Luc.22.} dat met de veur-noemde confecture oft salve, dick ghenoech. Nemt dan met eenen vingher een weynigh moire oft slijck, dat Christus om de blinde-man maeckt, *ende* strijckt

daer beyde v ooghen mede. Leght, oft bindt dat bestreken bandeken op die selue: *ende* maeckt als-dan een verbondt oft compact met v ooghen: in de teghen-woordigheydt van den heylighen Iob, als notaris, *ende* twee ghetuyghen daer by, Godt *ende* v consciencie: te weten dit: Dat ghy niet eens selfs en wilt dencken op eenighe onghelijcke persoon, tot quaedt, oft eenighe andere ongheoorloofde saecke, met verdachten sin, *ende* vrijs wils. Doet dat bandeken af naer drij daghen: gaet wascht v in t'badt oft wateringhe van Siloe. Ende ghy zijt versekert, dat ghy schoon, claer, en rechte ooghen sult krijghen, ooghen der duyuen, als de bruydt Christi in de Cantijcken toe-gheschreuen⁺ worden. Met welcke ooghen, midts haer onsprekelijske suyuerheydt, en suyuerheydt des herten, ghy ten lesten Godt sien sult. Soo datmen ^{+Cant.1.} van v, met alle Godts Heylighen en vrienden, sal moghen segghen: *Beati oculi, qui vident, quae vos videris*: Saligh⁺ zijn de ooghen, die sien, t'ghene dat ghy-lieden siet. Ende- Saligh⁺ zijn de de suyueren van herten: want sy sullen Godt sien. ^{+Luc.10.}

Nu, op dat ghy dese droghen, en crachtighe specien te beter vinden moght, *ende* ^{+Matth.5.} te gheruster te wercke stelt: soo sal ick v hier oock de ghewesten en plaetsen noemen, daer sy te vinden zijn, *ende* van daer sy ghehaelt worden. Aen-gaende d'eerste, dat is, het fighe-bladt van⁺ Adam oft Eua: dat comt uyt het Paradijs, vanden gordel en veurschoot die Adam en Eua van fighe-bladeren maeckten, siende dat sy naeckt ^{+Gen.3.} waren, naer het curieus aensien der ooghen van Eua, op de verboden vrucht *ende* boom int paradijs. De tweede, te weten⁺ die drij greinen souts, vanden sout-steen van Loths huys-vrouwe, die comen van by Sodoma: al-waer sy, teghen t'verbodt des ^{+Genes.19.} Engels, uyt curieusheydt, naer de brandende stadt van Sodoma omsiende, in eenen-sout-steen veranderde. De derde, te weten, die weegh-bladeren, die comen vande stadt Sichem: tot welcke stadt⁺ [F] Dina Jacobs dochter, uyt curieusheydt gaende, om die stadt *ende* de vrouwen van al-daer te sien, wierdt van Sichem den ^{+Gen.34.} Prince der stadt ghesien, begheert, ontschaeckt, *ende* vercracht. De vierde substantie, die is ghedistilleert uyt de tranen vanden coninck Daud:⁺ daer hy nacht veur nacht sijn bedde mede besproeyde: iae alle nachte wiesch, naer dat hy sijn ooghen ^{+Psal.6.} qualijck bewaert hadde, met Bethsabée⁺ de huys-vrouwe van Vrias te aensien, daer sy haer wasschende was. De vijfde specie, de galle van Tobias visch, is, daer hy⁺ ^{+2.Reg.11.} mede, deur des Enghels Raphaels raedt, sijns vaders ooghen *ende* verblindtheydt ^{+Tob.6.} mede ghenas, beteeckenende de bitterheydt der penitentie. Dien visch wierdt ghevanghen in de strangh-loopende riuier Tigris ghenaeamt. Den mortier, stamper, en winde, oft bandeken, dat hebb'ick bouen claer ghenoech gheseyt.

De applicatie op d'ooghen moet gheschieden deur een innigh, leuendigh, ende teghenwoordigh ouer-dencken, ende als bevoelen van alsulcke saecken ende gheschiedenissen, die Godt t'onser instructie en remedie heeft laten gheschieden, en beschreuen worden. De drij daghen dat ghy soo verbonden moet wesen, dat zijn de drij deelen der Penitentie, Berouw, Biechte, en Voldoeninghe. Daer helpt v toe het slijck dat Christus van zijn speecksels en aerde maeckte: te weten, de goddelijcke ^{+Ioan.9.} hoogheydt, en menschelijcke verworpenheydt Christi: d'eerste uytten hoofde van bouen dalende, d'ander van beneden vander aerden op-ghenomen: ende beyde een maeckende, soo die twee Naturen in Christo eenen persooone maecken. Het wasschen in Siloe dientter oock toe: want Siloe is te segghen, *Missus*, Ghesonden: D'welck is Christus, die tot onser saligheydt uytten hooghen hemel⁺ ghesonden is gheweest. Soo S. Augustijn uyt dien wel seght: *Nisi e113nim ille fuisset missus, nemo nostrum* ^{+August.} *esset ab iniquitate dimissus*: Want, waer hy niet ghesonden, niemandt en waer van sonden ontbonden. Zijn passie is ons badt van Siloe, waer in wy vande smetten onser sonden ghewasschen worden: niet alleen eerst-mael in't doopsel, maer oock na-maels in de biechte, ende in wat manieren dat wy deur zijn lijden gheholpen worden.

Ick hebbe Iob veur ghetrouwe Notaris gherecommandeert, van't compact dat ghy met v ooghen maecken moet. Want dat⁺ heeft hy self eerst soo ghedaen: *Pepigi foedus cum oculis meis; vt ne cogitarem quidem de virgine*: Ick heb met mijne ooghen ^{+Iob.31.} een verbondt ghemaect, dat ick selfs niet eens dencken en soude van eenighe maeghdt. De ghetuyghen (seyd' ick) zijn, Godt ende v conscientie. Want die sullen v oock alleen ghetuyghen wesen in't oordeel, van al v doen en laten. Ghebruyckt dese Recepte, ende remedie, ende ghy sulles v belouen: want, *Probatum est*: Het is gheproeft, ende goet bevonden teghen de schadighe sonden der ooghen.

Hoe behoorden de Christenen dit te bate te nemen, aenghemerckt dat somtijds de heydensche Philosophen, uyt een liefde der manierlijcke sebaerheydt, oft oock alleen uyt een ijdel glorie, hun ooghen soo⁺ nauwe bewaert hebben! Men leest van eenen Iseus Sophita verkent: soo hy zijn ionckheydt in alle wulpsheydt ouer-ghebraght ^{+Philostr. in Soph.} hadde, als hy nu te manne ghecome was, is soo haest verandert, dat hy een ander mensche scheen te wesen. Soo daer eens een vrouwe veur-by gingh, wierdt hy van sijnen mede-maet ghevraeght, oft hem niet een schoon vrouwe en docht te wesen? Hy antwoorde: *Desij laborare ab oculis*: De oogh-wee is met my al vergaen: daer ben ick al af ghenesen. Te kennen gheuende, dat die quellinghe en curieuse sieckte der ooghen vergaen was. Als oock van lust der lecker-

nije: Ick heb (seyt hy) in Tantalus hofken ghenoech gheweest. dat is; T'is al ghenoech sot en begheerlijck gheweest in saecken die't hert vanden mensch niet versaden en connen. Want Tantalus, soo de⁺ Poeten versieren, moet dien vloeck en pene lijden, dat hy omtrent een vloeyende water, *ende* schoone appel-boome staet, altijdts naer ^{+Ouid.} d'een en d'ander grijpende, *ende* niet crijghende: de bedrieghelijcke ghenoechte des weerelts beteeckenende.

De curieusheydt der ooghen moet wel gade gheslaghen zijn, om die te beteren, elck in sy seluen veur al, *ende* dan oock in de ghene daermen last ouer heeft. Soo Alexander Magnus, de dochters des conincks⁺ Darij, metten anderen ghevanghen hadde, hy groettese metten ooghen nederwaerts gheslagen, *ende* dat seer selden, ^{+Plutarch. in vita Alexandri.} hem van hunne schoonheydt bevreesende: segghende tot zijn familieren: *Dolores oculorum sunt Persicae puellae*: Dese dochters van Persien zijn ooghpijnen en smerten. Daerom niet te vergheefs en salder bitter weedom en pijn der ooghen in de helle wesen, veur de ghene die de selue hier niet wel en bewaren, oft met remedie en verbeteren.

Waerom dan, en heffen wy niet lieuer onse ooghen ten hemelwaert, eens-deels om alsoo het perijckel der ooghen te ontgaen, ten anderen oock, op dat t'herte leere ten hemel-waert trecken, daer't siet dat de ooghen haer gheerne keeren. Soo moght het gheschieden, dat wy ten eynde met Seneca segghen soudent: *Quàm iuuat inter sidere⁺ ipsa vagantem diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram!* Och hoe ghenoechlijck ist my, inden hemel spacerende, de paueselen *ende* paleysen ^{+Seneca.} der rijcke te versmaden, *ende* gheheel aerdrijck met al zijn schatten en goudt!

Ende waerlijcks, soo behoordet te wesen, de ooghen daer-waerts streckende, daer d'wit onser saligheydt te gheraecken is. Maer om dat het cranck ghesicht onser herten hem verschrickt, in d'aen-sien van soo hooghe hemelsche dingen: daerom heeft ons Salighmaecker dien hemelschen schat, als een onweerdeerlijcke peerle, ons hier opder aerden, in den acker der H. Kercke te vinden ghegeuen.

Ghebedt tot bewaernisse der ooghen.

GHy hebt, o Christe Iesu, uwe ghebenedijde ooghen laten verbinden: te kennen gheuende, wat onse ooghen v al weedom en smerte doen: gheeft my de gratie, dat ick mijne ooghen soo bewaren en wel ghebruycken magh: op dat sy eens aenschouwen moghen, dat noyt ooghe ghesien, noch oore ghehoort en heeft, noch opt herte en heeft connen begripen: t'welck ghy selue zijt in v glorie. Amen.

Cap. LXVII.

*Die't svijgen niet en acht, noch op sijns monds toeknopen:
Die doodt sijn eyghen vvacht, en stelt de stadt vvijdt open.*

⁺Den sin vande vraghe is, Wat hy doet, die opt toesicht [A] sijns monds niet en acht. Dat is, hoe onwijselijck en schadelijck dat hy hem draeght. Dese toe-sicht en wordt niet alleen verstaen in t'spreken, maer oock in't eten, drincken, ende al dat den mondt aengaet. Soo magh die sententie des Wijse-mans verstaen worden, als hy seght: ⁺ *Qui custoditos suum, custodis animam suam*: Die sijnen mondt wel bewaert, de bewaert sijn siele. Alsoo hebben wy in t'veur-gaende Capitel gheseyt, vande wacht ende bewaernisse der ooghen. Anders, dan dat de ooghen de vensters gheheeten werden, van dit huys daer de siele in woont, ende den mondt magh beter by de deure gheleken worden, oft de stadt-poorte. Als dese niet wel bewaert en wordt, soo is de stadt verloren, ten tijde van belegh: want de vyandt can [B] aldaer incomen. ^{+Wacht des monds, noodelijck}

⁺Dat dese cleyne acht en wacht van dese poorte deur t'spreken, soo [C] schadelijck en sorghelijck is, dat hebben wy in't langhe ende in't breede bewesen in't lij. Capitel. Daerom en will' ick hier maer een claere sententie by brenghen uytten Wijse-man, daer het tweede deel deser antwoorde uyt ghenomen is: te weten, dat sulck een de stadt open stelt, ⁺ iae oock de vesten te neder worpt: *Sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu; ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum*: Ghelijck een stadt die open staet, en sonder vesten oft mueren in t'ronde light: alsoo is van eenen mensche, die in t'spreken sijnen moedt niet bedwinghen en can. Wat moghten wy claerder bewijs hebben, volgende d'antwoorde, aengaende de cleyne acht des monds in t'spreken? ^{+Toe sicht in t'spreken.}

Nu laet ons sien, hoe d'ander deel der antwoorde gheschiedt: te weten, dat hy de wacht doodt: meest in quaede toe-sicht sijns monds [D] in ouer-daedt en gulsigheydt. Want het moght gheschieden, dat de stadt bewaert can worden, als stonden de poorten open: ghelijck sy ghemeynelijck s'daeghs open staen: behoudens datter goede wacht zij, die toe-sie watter gaet oft comt. Maer, de stadt open stellende, ende de wacht verslaende, die stelt veur-seker sijn stadt in hasart, iae [E] als verloren, in tijde van orloghe ende verraderije.

⁺Ons leuen en is niet anders dan eenen gheduerighen strijdt, en tijdt van verraedtschap: ende daerom moet de mensche wel als een ^{+Iob.7.}

ORIS INCVRRIA, QVANTVM PARIAT MALI. 67.

Quid facit, indomito frenum qui respuit ore?
Vrbem aperit, caesisque vocat custodibus hostem.

*Die tswyghen niet en acht, noch op sijns monds toeknopen?
Die doodt syn eyghen wacht, en stelt de stadt wydt open.*

*Qui par trop debouche, Sa peu saige bouche, Est-il bien muny?
Sans porte, sans garde, Sa ville il hazarde, A tout ennemy.*

verloren stadt zijn, als die open light, en gheen wacht en heeft, iae met een arm schildt-wacht. Daerom ist de pijnne weerdt te verstaen, wanneer en hoe dat dit gheschiedt, t'ghene dat de antwoorde seght. In t'generale, als-dan stelt ghy de stadt open, en doot de wacht: niet alleen met al te spreken dat v lust, sonder weder-houdt uwer [F] tonghen en moedts: maer oock, als ghy in d'eten en drincken gheen⁺ toe-sicht noch mate en houdt: maer eet en drinckt van bouen nederwaert (soomen seyt) als ghy wilt, soo ghy wilt, daer ghy wilt, soo veel als ghy wilt, en al dat ghy wilt: ^{+Toesicht in eten, en drincken.} volghende den quaden lust uwer bedoruen nature, ende sinnelijcke begheerlijckheydt. sonder eenighe gade slaen, oft het vriendt oft vyandt is, dieder uyt ende in gaet: oit goet oft quaet is, datmer uyt oft in voert: en sonder alsulck ondersoeck, als men in frontier-steden (namentlijk by tijden van orloghe) pleeght scherpelijck t'onder-houden. Binnen dien, ghy wordt sat en droncken: ghy valt in slaep der sonden, deur gulsigheydt, dronckenschap, ende alder-hande ouer-daedt, die metten monde, tonghe, en kele pleeght te gheschieden. Ende eylaes! de reden, de sinnen, de memorie,⁺ verstandt, schaemte, sorghe, kennisse, en vreesse Godts, conscientie, en al dat de ^{+De vvacht verslagen.} wacht moest houden, dat werdt al van den soeten smeeckenden vyandt der gulsigheydt verslagen, ende t'eene-mael versmacht. Ende soo v stadt (de welcke ghy self zijt) daer ghy heer en bewaerder af ghestelt zijt, vanden oppersten heere der heeren, die comt in d'uyterste desolatie ende verwoestinghe, by ghebreke van goede wacht en toesicht. Sy werdt voorts van alle hemelsche rijckdommen en schatten berooft: ende al de inwoonende deughden en gratien, als borghers der seluer stadt, vermoordt, oft eens-deels tot een sondighe slauernije ghebracht.

Dan maghmen metter waerheydt t'uaerts segghen, dat de [A] Prophete Ieremias seght: De Prince der cocken heeft Hierusalem⁺ ghedestruert en verdoruen. D'welck S. Gregorius seer wel bediet t'onsen proposte, segghende: Den buyck is dese ^{+Ierem. 5. secund. 70. 4.Reg. 21. Greg. part. 2. Past} prince: wien van de cocks groote sorghe en dienst bewesen wordt: op dat hy lekkerlijck met spijs en dranck versaedt worde. Hierusalem dat zijdy self, als ghy (soo't een goet Christen mensche betaemt) in v herte en conscientie, ruste en peys met Gode ghevoelt en siet: gheen merckelijck wroeghen hebbende van contrarie. Laet dan soberheydt en Godtvruchtigheydt de wacht houden, ende scherp toe-sien, wat deur t'spreken ten monde alster stadt uyt gaet, ende watter deur d'eten en drincken in-gaet, oft in-ghedreghen werdt. Ende dit al, volghende t'vermaen van hem, die deur den waeckenden hane-craey te wijser gheworden is, ende toe-siender ouer al ghestelt is. Weest sober ende waeckt.⁺ Die niet sober en is, die is quaelijck ghestelt om waken. Want u-lie- ^{+1.Petr. 5.}

deren vyandt, den duyuel, die loopt ronds-om, als eenen briesschenden leeuw: soeckende wie hy verslinden moght. Soo vermaent ons⁺ oock ons Heere selue ghebenedijdt; *Vigilate & orate*: Waeckt ende bidt. Want soo wy in eenen gheduerighen strijdt zijn, soo isser oock een gheduerighe wacht en toe-sicht van noode. ⁺*Matth.26.*

Ende dan, alst hier al een eynde nemen sal, die ghetrouwe besitters *ende* regeerders haerder stadt sullen gheweest hebben, die sal de coninck Christus Iesus, (van wiens handt sylieden den last en gouuernement⁺ ontfanghen hadden) veur hun ghetrouwigheydt, gestadigheydt, *ende* goeden dienst, veur heerlijcke vergheldinghe, stellen, last, macht, en heerschappije gheuen, ouer thien steden. dat is, die sal hy in versekerde possessie stellen van gheheel hemel-rijck. In d'welcke zijn, die neghen chooren der Engelen, *ende* veur den thiensten choor, t'ghetal der Heylighen: als thien steden. *Ende* sullen als-dan, als dominateurs wesen met Godt, ouer hemel *ende* aerde: veur dat sy hier, ouer een soo cleyn arm stedeken (dat is, ouer hun seluen) soo goede sorge sullen ghedragen hebben, om dat in d'midden van alle vyanden te bewaren. ⁺*Luc.19.*

Om te toonen, wat het aen heeft, sijnen mondt wel te bewaren aengaende het spreken, will'ick hier een exempel oft twee by brenghen,⁺ in eens *ende* in anders. Wy lesen van eenen Careo, die seer clapperigh was: soo dien eens tot Isocratem quam, een Orateur, om hem te besteden, dat hy hem leeren soude. Seer wel, seyde Isocrates, maer ghy moet my dobbelen loon gheuen: eens-deels om v te leeren wel spreken, *ende* d'ander deel om v veur al te leeren swijghen. Te kennen gheuende, dattet niet minder const en is, wel te connen swijghen,⁺ dan wel connen spreken. Een en anderen clappaert, wierdt seer wel en cluchtigh vanden coninck Archelaus betaelt. Dat was een barbier, die midts sijnen clap en rel, hem wel soude in t'scheeren misgaen hebben. Als die den coninck Archelaum scheeren soude, soo vraeghd'hy hem: Hoe begheerdy gheschoren te zijn, heer coninck? *Silendo; inquit*: Al swijghende, seyt hy; sonder veel sprekens. Te kennen gheuende, dat veel snaps hebben, en sijn dinghen wel doen, quaelijck te samen staen. ⁺*Plutarch. in Regum Apopht.*

⁺Die van Lacedemonien hadden veur costuyme, als sy ter maeltijdt vergaderden, die daer de oudste was, die toonde een ieghelijck de deure, segghende: *Per has nullus egreditur sermo*: Gheen spraeke en magh hier uyt gaen. Soomen nu seght: Dat blijft hier gheseyt. Maer uyt nemender is der Christenen sede, als die dit spreek-woordt, niet op de deure des huys, maer des mondts nemen, *ende* onder-houden: Toe-siende, datter niet uytten monde en gae, van al t'ghene datter dient ghesweghen. Volghende t'segghen des Wijse-mans:⁺ Die sijnen mondt bewaert, die bewaert sijn siele. ⁺*Prou.15.*

Om dit wel te leeren en t'onder-houden, soo droegh Agathon drij⁺ iaren lanck eenen steen in sijnen mondt. Ende Paulus Simplex, een slechte vraghe, oft Christus veur ^{+Marul. lib. 4.cap.6.} de Propheten was, bevolen zijnde met swijghen te versoenen, heeft drij iaer lanck ghesweghen.

Pambo, een ander Religieus, willende eerst wel leeren, eer hy soude⁺ oft preken: veur d'eerste lesse, hoorende uyt den Prophete Daudid in sijnen 38. Psalm: *Dixi custodiam vias meas, vt non delinquam⁺ in lingua mea*: Ick hebbe gheseyt: Ick sal mijn weghen wel gade slaen, op dat ick met mijn tonghe niet en misdoe. Dit ^{+Hist. tripart. lib.9.} ghehoort hebbende van den meester: Ick hebs ghenoech, seyt hy, veur dese reyse: als ick dit metten wercke sal vol-braght hebben, dan sal ick de reste voorts leeren. ^{+Psal.38.}

De religieusen van't Tabernaensche clooster, onder den Abt Amos,⁺ die waren tot duysent en vijf hondert, in ghetale: ende nochtans, ten tijde van silentie, dat is, ^{+Mural. vt supra.} datmen't stil-swijgen houden moeste, soo was daer sulck een stilligheydt, dat alsser iemandt (meest eenigh vremdelinck) in quam, met soude gheseyt hebben, datter niet eenen mensche binnen was. Die heylighe mannen, wisten t'perijckel van t'spreken, ende daerom hielden sy soo scherpe wacht aen dien cant ende stadtspoorte. Ende wy en achtent al niet met allen: Ende daerom (ist te duchten) wordt ons stadt van die sijde soo dickmael verraden.

Aengaende de wacht des mondts in d'eten ende drincken, midts dat wy van sulcks in't lxxv. Capitel ghesproken hebben, soo en sal ick hier maer sommige exempelen noemen, als wel bekend. Adam en Eua hebben vanden eersten quade wacht ghehouden: want metten appel, is al ons qualijck-vaert, in siel en in lichaem, mede binnen gheslopen. Esau is van sijn erf-deel ende eerste recht berooft gheweest, sijnen mondt teghen gulsigheydt qualijck bewarende. De Israeliten, om den vleesch-pot wenshende, ende vleesch begheerende inde woestijne, hebben't oock al qualijck ghemaect. Den angst ende sorghelijckheydt van desen inganck, magh ons daer aen kennelijck wesen, dat by nae alle sieckten deur den mondt in d'lijf comen. Maer, dat de doodt ende den vyandt onser sielen al dien wegh onse stadt in nemt, dat is het claghelijckste van al.

Ghebedt tot bewaernisse des mondts en tonghe.

O Schepper alder creaturen, die den mondt tot uwen lof, ende voetsel van lichaem en siele gheschapen hebt: maeckt dat ick die soo bewaren magh, datter niet, noch uyt noch in en gae, dan dat uwen goddelijcken wille behaghelijck is. Amen.

Cap. LXVIII.

*Wie staet, met alder vreught, meest in Gods goet behagen?
Die hem in alder deught, ootmoedelijckst can draghen*

[†]T' Is seker dattet onmogelijck is, sonder ghelooue Gode te behaghen, soo den H. Apostel Paulus seght: maer bouen dien ist van noode, oock deughden ende goede wercken daer by te hebben: op dattet zij, ghelijck den seluen[†] Apostel seght: *Fides quae per charitatem operatur*: Een gheloof, t'welck deur de liefde werckt. Sulck een werckende ghelooue, ende de mensche die sulck een ghelooue heeft, is Gode[†] behaghelijck. Anders, al hadt ghy een goet ende op-recht gheloof, oock soo sterck dat ghy berghen versettet, hebt ghy gheen liefde, dat is, en werckt ghy naer v gheloof niet, soo en ist al niet, soo en zijt ghy oock selue niet met allen, ende soo en cont ghy Gode niet behagen. Soo S. Paulus dit al sterckelijck betuyght, op sy seluen sprekende. Voort[†] seght hy noch elders hier toe dienende: *Qui in carne sunt, Deo placere non possunt*: Die inden vleessche zijn, dat is, nae den vleessche leuen, die en connen Gode niet behaghen. Maer die deur d'op-recht gheloof haer lichaem, Gode, tot sijnen dienste, als een leuende offerhande[†] op offeren, die hem als eenen soeten reuck zijn: die behaghen hem.

[†]Hebr.11.[†]Gal.5.[†]1.Cor.13.[†]Rom.8.[†]Eph.5.

Daerom vermaent de Wijse-man een ieghelijck, seer wel, om den[†] Heere te behaghen, deur een deughdelijck leuen, segghende: *Miserere animae tuae placens Deo, & contine: & congrega cor tuum in sanctitate eius*: Hebt mede-lijden op v selfs siele, ende maeckt dat ghy Gode behaeght, v van alle quaedt weder-houdende: ende vergadert v herte in sijne heyligheydt. Al oft hy segghen wilde: Stelt v herte op Godt, ende dat een heyligh goddelijck leuen den schat uwer herten zij: soo sult ghy Gode behaghen, ende sult v siele groote bermhertigheydt bewijzen. Dat is dan seker, om Gode te behaghen, datmen veur al het waerachtigh gheloof hebben moet: ende de deughden daer by, als de vruchten spruytende uyt haren wortel: soo dat hy Gode niet behaghen en can, wien d'een oft d'ander ghebrekt van dese twee.

[†]Eccli.30.

[†]Nu de vraghe houdt meer in, dan, hoe en waer mede men Gode behaghen magh: want sy vraeght: Wie staetter meest in Godts behaghen? dat is: Wie staetter best in sijn gratie, van al die hem behaghen: ende wie zijn veur al, sijn naeste vrienden, ende liefste kinderen? De antwoorde seght: Die haer in deughden ootmoedelijckst draghen. dat is, Die bouen dat sy in deughden ende heyligheydt van leuen uytneemer, oock bouen dien haer seluen cleyn achten, iae verachten: soo

[†]Ootmoedigheydt in
deughden, Gode
behaghelijck.

HVMILLIMVS, DEO ACCEPTISSIMVS. 68.

Qui se humiliat exaltabitur. Luc. 12 ; Qui se exaltat, humiliabitur. Luc. 14.

Quis meruit summo penitissimus esse Parenti?
Plurima cui Virtus dedit vt sit himillimus idem.

*Wie staet, met alder vreucht, meest in Godts goet behaghen?
Die hem in alder deucht, ootmoedelijckst can draghen.*

*Qui merite d'estre, Chery du grand Maistre, Mignon du treshaut.
Qui le moins l'offence, Qui fait bien, et pense, Que rien ne luy vaut.*

vele te minder ghevoelen van hun seluen hebbende, ende haer dies te ootmoedelijcker draghende, hoe sy heyligher en volmaeckter van leuen zijn.

Dit al, volghende de leeringhe des Wijse-mans: *Quanto magnus⁺ es, humilia te in omnibus*: Hoe ghy meerder zijt, draeght v soo veel te ootmoedigher in alle dinghen. ^{+Eccli.3.} Want, al hadde iemandt alle de heyligheydt des weerelts: dat is, die-men opder weerelt hebben moght: ende al dede hy wonderlijke teecken en mirakelen: ende al waer hy veur alle menschen de deughdelijckste gherekent, als eenen spieghel van volcomene godtvruchtinghe en perfectie: ist saecke nochtans, datter eenigh eyghen behagen, ijdel glorie, oft eyghen laten duncken van sulcks te wesen (anders dan uyt goede bekentsaemheydt, ende behoerlijcke danckbaerheydt, van Godts gauen en gratien) soo valt daer mede al die groote heyligheydt in d'asschen.

Dit seght Iudith seer wel, in haer ghebedt: *Superbi ab initio non⁺ placuerunt tibi: sed humilium, & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio*: De hooerdighe ^{+Iudith 9.} (o Heere) en hebben noyt in v behagen ghestaen: maer t'ghebedt der ootmoedighe ende sachtmoedighe, heeft v altydts wel aen-ghestaen en behaeght. Ende, wat wonder ist? Want, ghelijck den hooerdighen mensche, hoe hy daer in den vyandt ghelijcker wordt, ende naerder bestaende: hoe hy oock met eenen voorder en vremder van Godt werdt. Alsoo ter contrarie, den ootmoedighen, hoe hy deur sulcks meer en meer den vyandt onghelijck wordt, hoe hy naerder en naerder Godt comt. Soo dat Godt den hooerdighen mensche, als sijnen vyandt, tegen staet: ende den ootmoedighen altydts meer gunste bewijst, ende gratie toe-seyt.

Dit ghetuyghen ons seer claerlijck ende ghelijcksamelijck Sinte Peeter en S. Iacob: *Deus superbis resistit: humilibus autem dat⁺ gratiam*: Godt weder-staet de hooerdighe menschen: maer d'ootmoedighe [A] gheeft hy gratie. Ghelijck ^{+1.Petr.5.} Mardocheus, naer sijn verootmoedinghe, ^{+Iac.4.} [B] gheert en verheuen is gheweest: ende ter contrarie, dien hooerdighen Aman vernedert, ende aen sijns selfs galghe ^{+Hester 6.} opghehanghen, die hy veur Mardocheum hadde doen rechten. Ende dit volghende de sententie ons Heeren, die niet lieghen en magh: *Qui se⁺ exaltat, humiliabitur: Et qui se humiliat, exaltabitur*: Die hem verheft, [C] die sal vernedert worden: Ende ^{+Luc.14.} die hem vernedert, die sal verheuen [D] worden. Soo is die alder-ootmoedighste maeghet Maria ten hooghsten verheuen, die haer ten ootmoedighsten ghedraghen hadde: ende dien hooerdighsten Lucifer ten diepsten vernedert, die hem ten hooghsten hadde verheuen.

Dit leert ons oock seer bevalligh S. Gregorius t'onsen proposte: ^{+Greg. in Past.} *Humilis, dum se deiiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt*: Als

d'ootmoedighe haer seluen ten neersten verworpen, dan climmen sy op tot Gods ghelijckenisse. Ende dat sulcke Gode best behaghen, die hun in deughden ootmoedelijckst draghen, dat is versekert ende bevestight, deur dat Christus selue sulck een conditie, als de beste, ende Godt sijnen vader aenghenaemste, in zijn leuen aenghenomen ende vercoren heeft. Hier van sprekt seer claer S. Bernardt, als in het selue seer hervaren zijnde. Hy seght soo: *Semper solet esse gratiae diuinae* ^{+Bernard.} *familiaris humilitas*: Ootmoedigheydt is Godts gratie familier en ghemeynsaem. Soo moeten dan de deughdelijcke ootmoedighe menschen met Gode seer familier ende ghemeynsaem zijn. Het welck een seker teecken is, dat sy besonder in zijn gratie en behaghen staen.

Dat accordeert al seer wel met t'ghene dat de Prophete Daudid⁺ seght: *Quoniam excelsus Dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit*: De Heere is ^{+Psal.37.} hooghe, ende nedere ootmoedighe dinghen siet hy van by: ende de hooghe houerdighe siet hy van vers. Soo moet dan de ootmoedigheydt Gode naer bestaen, seer behaghen, ende een wonderlijcke ghemeynschap met de opperste hoogheydt Godts hebben: deur welcke sy hem in d'alder-hooghste te naerder comt, hoe sy haer meer al-hier vernedert. Daerom seght S. Gregorius met eenen worde: Wilt ghy daer toe comen, tot die opperste hoogheydt, ⁺ende wel-behaghen Godts? *Humiliare, & apprehendisti*: Verootmoedight v (seyt hy) en ghy hebbet vast. Dit ghetuyght ^{+Gregor. Sermon. in Quadr. Ambros.} oock S. Ambrosius met dese woorden: *Quisquis caput diuinitatis tenere fastigia: humilitatis ima sectetur*: Soo wie de hoogheydt der goddelijcker maiesteyt en glorie begheert, dat hy de nederheydt en t'diepste der ootmoedigheydt soecke. Ende siet eens, hoe ghelijckelijck dat⁺ S. Bernardt sprekt: *Vis capere celsitudinem Dei? cape prius humilitatem Christi*: wilt ghy Godts hoogheydt grijpen en vercrijghen? ^{+Bernard.} aenveerd eerst d'ootmoedigheydt Christi.

Welcke sententien, redenen, en manieren van spreken ons claerlijck vertoonen, dattet niet ghenoech en is, om Gode te behaghen, datmen bouen d'oprecht ghelooue goetd zij, vele deughden en goede wercken hebbe: maer datmen daer by in besonderheydt ootmoedigh⁺ moet wesen: Want ootmoedigheydt vergadert en bewaert al dat goetd is. Ende des-volghende, soo wie hem in deughden alderootmoedelijckst ^{+Greg.21.Moral.} draeght, die behaeght Gode aldermeest.

Dit sullen wy al met dese sententie van Sinte Hieronymus opsluyten ende seghelen, als daer't al in begrepen is, ende vast beset. Hy⁺ seght aldus: *Nihil est, quod nos ita, & hominibus & Deo gratos facit; quàm si vitae merito magni, & humilitate infimi* ^{+Hieronym.} *simus*: daer en is niet (seyt hy) dat ons veur Godt, en vuer de menschen, soo be-

haghelijck maeckt: dan dat wy in verdiensten der deughden groot en hooghe zijn: maer nochtans cleyn en d'alder-minste deur ootmoedigheydt.

Nu, wie dat dien is, ende wie daer van seker kennisse heeft, ende deur sulcks oock alleen recht vonnis gheuen mag, te weten Godt alleen, dat volgt in't naeste Capitel.

Om dese hooghe lesse van de diepste ootmoedigheydt ter weerelt kenbaer en prijselijck te maecken, soo is Christus ghebenedijdt, den eenighen ende eeuwighen sone Godts ter weerelt ghecomen: ende heeft hem van dese nieuwe Philosophie school-meester ghemaect. Ons allen tot hem roepende, ende tottet aen-nemen deser saligher leeringhe verweckende: *Venite ad me omnes: & discite à me, quia mitis sum,*⁺ *& humilis corde:* Comt alle tot my, ende leert van my, dat ick sachtmoedigh, ende ootmoedigh van herten ben. Maer wy zijn al vele quade discipulen: wy en ^{+Matth. 11.} connen ons eerste cruysken *A* niet wel onthouden.

Ende daerom, niet te vergeefs en wierdt de keyser Heraclius vanden⁺ bisschop van Hierusalem Zacharias vermaent: soo hy met het⁺ Cruys Christi gheladen gingh, ^{+Paul. Diac. lib. 18.} om dat selue naer den bergh van Caluarien te draghen, ende daer te verheffen: ^{+Cruys verheffinghe.} ende costelijck ghecleedt zijnde, niet en coste mettet Cruys deur de poorte voorts-gaen: soo seyde hem den bisschop: Siet toe, heer keyser, dat ghy by auonture met dese costelijcke keyser-cleederen, in't draghen van't H. Cruys Christi, niet ghenoech de armoede, ende d'ootmoedigheydt Christi naer en volgt. In teecken van dies, de keyser, sijn costelijck habijt uyt-schuddende, ende een slecht cleedt aen-treckende, heeft de reste van den wegh bloots voets lichtelijck vol-braght.

Wie en soude dan niet gheerne de lieureye aen-nemen, deur welcke Christus de sijne sonderlinge onder-kent, ende, als deur sulcks hem ghelijck wesende, veur sijn naeste vrienden houdt?

Ghebedt om ootmoedigheydt te krijghen.

DE hoouerdighe (o ootmoedighste Iesu) en hebben v noyt te sinne ghestaen: maer in d'ootmoedighe hebt ghy behagen: gheeft my, dat bidd' ick v, de deughdt der ootmoedigheydt: op dat ick op dien grondt een huys der deughden stichten magh, wiens opperste tot inden hemel come. Amen.

Cap. LXIX.

*Hoe veel oft luttel ist, van elcken mensch vvaerachtigh?
Niet min oft meer (die't vvist) dan soo Godt vveet almaghtigh.*

⁺Dits een wonderlijcke vraghe, die tendeert en treckt [A] tot het wijderen (soomen seyt) oft wijsen van dat sotsinnigh proces ende ghedinghe, d'welck oyt inde weerelt ^{+Godt kent de beste, alleen.} gheweest heeft onder de menschen, ende d'welck nu ten onsen tijden, meer roert dan oyt. Een ieghelijck pretendeert ende vermeet hem, niet alleen dat hy wat is, oft alsoo goet als een ander: maer oock dat hy beter wilt wesen dan een ander.⁺ Soo dat die stekende begheerlijckheydt, van de beste, de meeste, oft de wijste te zijn, niemant ^{+Elck vvilt de meeste vvesen.} by nae onghequolen en laet: maer roept en stekt een ieghelijck op, oock daer cleyn stoffe, middel, oft oorsaecke is, van eenighe sulcke verwaentheydt, verheffinghe, en groot achten sijns selfs.

Want, niemant en is soo verworpen, noch soo onbegaeft van gratie oft gauen, nae der siele, lichame, oft fortune des weerelts, oft hy en laet hem duncken en veur-staen dat hy wat is. Daer nochtans⁺ den H. Apostel Paulus seght: *Si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit; ipse se seducit*: Ist saecke dat iemandt hem laet ^{+Gal.6.} duncken, dat hy wat is, die bedrieght sy seluen.⁺ Daerom S. Iacob heet de sulcke ijdele menschen: *O homo inanis!* O ghy ijdel mensche als ghy zijt! Want, als men ^{+Iac.2.} niet alleen het uytwendigh schijn, maer oock de saecke van binnen insiet soo sy is: dan bevindtmen dattet al een schijn sonder zijn is.

⁺Daerom leert ons S. Paulus, ter veur-noemder plaetse, waer aen men bevinden magh, wattet van ons waerlijcks is: dat is, waer aen dat men de monster moet ^{+Toet-steen van elcks vveerde.} nemen, om t'goet te kennen. Hy seght⁺ soo: *Opus autem suum probet vnusquisque*: Dat een ieghelijck sijns selfs werck wel besie en beproeue. Te kennen gheuende, ^{+Gal.6.} dat uyt sulcke toetse en preuue, de rechte kennis vanden mensche te halen is: ende niet uytten toogh oft schijn. Alsoo seyde Godt tot Samuel, als hy ghecomen was om Daud in't midden van sijn broeders Coninck te⁺ saluen: De mensche aensiet t'ghene dat hem veropenbaert, ende uytwendelijck vertoont: maer de Heere die insiet het ^{+2.Reg.16.} herte. Daer light de op-rechte weerderinghe.

Nu, de menschen dat daer latende, aenmercken hun seluen uytwendelijck, en spieghelen hun in d'ooghen der menschen: ende der-haluen achten sy hun groot en bouen ander. Dat maeckte de Apostelen [B]

QVANTVS CORAM DEO ES, TANTVS ES. 69.

Tu nosti solus corda omnium. 3.Reg.8.

Quantulus aut quantus iusto est examine quisque?
Tantulus aut tantus, quantus stat lance Tonantis.

*Hoe veel oft luttel is, van elcken Mensch waerachtich?
Niet min oft meer (diet wist) Dan soo Godt weet almachtich.*

*De combien est bonne, Chacune persone, En ce nostre lieu?
Elle est tousiours telle, Et point autre qu'elle, Est aux yeux de Dieu.*

dick-mael twistigh, als noch leerlinghen, *ende* seer onvolmaeckt wesende, noch niet verlicht. Daerom wast altydts te vraghen en te claghen: *Quis eorum videretur esse maior*: wie van hen-lieden de meeste⁺ was. dat is: weerdiger, hoogher van state, *ende* bequamer om oock bevel te hebben ouer d'andere. Dit's den tweeden graedt van ^{+Luc.12.} dese sotheydt: niet alleen hem laten veur-staen in sy seluen, dat hy wat is, *ende* voorts andere laten wesen, dat sy zijn, oft moghen werden: maer noch meer oock die quellinghe van sinnen te hebben, van meer te willen zijn dan andere: *ende* ouer sulcks, hem seluen op-heffende, *ende* andere verminderende en verdruckende.

Dese malle fantasie comt in twee manieren: oft dat iemandt alleenlijck⁺ dat soo uyt sy seluen imagineert *ende* vermoedt, uyt eenigh aenmercken van iet, dat hem in sy seluen behaecht: oft dat oock andere menschen sulck een gevoelen van hem hebben, *ende* hem veur sulcks rekenen. Op dese twee pijpen, danst al de verwaentheydt, *ende* ijdel groot achten der menschen. Oft (segh'ick) dat iemandt sy seluen groot acht, oft dat oock ander hem veur sulcks houden. ^{+Malle ketelinghe des ijdel behaghens.}

Nu dan, de vraghe is, Hoe vele dattet waerachtelijck van iemandt is? Soo vele, hy ouonture, als hy hem laet duncken? oft soo vele, als de weerelt hem acht te wesen? Neen't. dat en is den op-rechten toetsteen niet, van sulcken alloy. Ist oock ter contrarie soo luttel van sommige menschen, als sy hun seluen rekenen? oft soo luttel, als de weerelt de selue acht? Neen't oock. Wat moetmen dan daer af houden *ende* ghevoelen? Want dat is den eysch *ende* inhoudt vande vraghe: om dat dit gheschil en different van sulcks soo groot is, onder de menschen: te weten, welcke het recht *ende* iuste ghewicht en weerde is van elck mensche.

Aengaende het goetd-duncken, dat iemandt van sy seluen heeft, dat en is niet onfanghbaer. Want dat's een claer saecke altydts gheweest, dattet soo veel te min van iemandt is, hoe hy te meer van sy seluen houdt. *Ende* soo veel te sotter, hoe hy te wijser meynt te wesen. Exempel, Nabuchodonosor, die van verwaentheydt niet en wiste,⁺ hoe hooghe hy hem soude verheffen: maer hy is de beesten ghelijck gheworden, uyt het midden der menschen gheworpen: haer en naghelen krijghende als eenen arendt: gras en hoy etende als eenen os: en mette beesten woonende, seuen saeysoenen lanck: tot dat hy tot sy seluen quam, *ende* Godt wierdt kennende. Soo Aman, niet wetende⁺ wat hy van sy seluen houden soude van eyghen ijdel behaghen, dat hy naest den coninck Assuerus was: *ende* ouer-midts sijnen rijckdom, maght, glorie, en dier-ghelijcke opgheblasentheydt sijns moedts. Maer hy wierdt achter-naer (soo ghy noch bouen ghehoort hebt) aen sijn selfs galghe ghehanghen. Een Theodas, *Dicens, se ali-*⁺

^{+Act.5.}

quem esse: Die hem liet duncken, ende seyde, dat hy wat was. Dat hy van Godt ghesonden was, als van grooter maght en wijsheydt. Maer, ten was niet dan ouerwillige verwaentheydt: ende ouer sulcks, is hy met vier hondert mannen (die hy met sijn bedrogh verleydt hadde) te niete ghebraght. Veur d'leste exempel, Simon Magus,⁺ van wien oock staet gheschreuen, *Dicens se aliquem magnum*: Segghende dat hy eenighen grooten was. dat is, eenigh groot Prophete van Gode ghesonden: ^{+Act.8.} ende daer veur gaf hy sy seluen uyt. Maer hoe hy hem hoogher hiel, ende hoogher, oock metter duyuelen dienst, in de locht dede verheffen, ende op voeren, hoe hy tot meerder en versmadelijcker vernederinghe ghebraght is, deur t'ghebedt van S. Peeter, ter aerden uytter locht vallende, ende de beenen brekende. Soo dat hy voorts niet gaen en coste, die te veuren uyt ijdel vermetelijckheydt⁺ wilde vlieghe. By alle dese verwaende sotten, stelle ick alle de wijze en heylighe in haer selfs ooghen. ^{+Ketteren eyghenvijs.} Namentlijck alle heretijcken, die buyten alle andere, met dit stof van eyghen groot-achten ende verwaentheydt uyt-nemende bestouen zijn. Eygen goed-duncken dan, ende sijns selfs groot-achten, is te versteken, als sot, onghegrondt, en van gheender weerde. Ergo, hier veur apostille: *Nihil*.

Aengaende het groot-achten der menschen: daer en is oock niet [C] op te gaen, noch te staen: aenghesien dattet iugement en vonnis des weerelts, soo onseker en onvast is, alst onversekert is, op eenen ronden bol te staen. Iae noch meer, aenghesien dat de weerelt ghemeynelijck quaedt veur goet, en goet veur quaedt uyt gheeft: ghelijck⁺ de Prophete Isaias seght: *Vae qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Ponentes tenebras lucem; & lucem tenebras. Ponentes amarum in dulce; & dulce* ^{+Isa.5.} *in amarum*: Wee u-lieden, die seght quaedt goet te zijn, en goet quaedt. Stellende de duysterheydt veur d'licht, ende d'licht veur duysternis. Het bitter veur t'soete, en t'soete veur t'bittere, dat is, contrarie oordeelende vande saecken, ende al verkeerende.

⁺Hoe luttel dat op des weerelts lof, en groot-achten te gaen is, dat heeft Christus onse Heere wel ghetoont metter daet: als hy het verworpenste, versmaedtste, ^{+Des vveerelts achten niet te achten.} t'slechtste, t'cranckste, en snoodste nae des weerelts wijsheydt en ghevoelen, (maer nochtans inder waerheydt t'beste) vercoren heeft: soo in persoonen, om sijn Apostelen daer van te maecken: soo oock in manier en middel van leuen, sijnen persoon ende de sijne aengaende, die hem ende sijn exempel soude naer-volghen. Gheheel contrarie, den aerdt, costuyme, en vonnis des weerelts. Soo en can dan, op t'groot-achten der menschen niet vele noch sekens ghesticht worden. Ende moet oock des-haluen, als bedrieghelijck, verworpen wesen.

Wie weet dan, ten rechten, hoe vele dat van een ieghelijck is? Hoe

[D] vele oft hoe luttel is van my, oft van v? wie weetet? De antwoorde⁺ seght seer deghelijck: Niet min oft meer en ist van een ieghelijck, dan Godt weet. Nu zijn ^{+Godt kent alle herten.} wy wel ghepalleert en ghepareert, met dit segghen, als wy soo seer becommert en beladen zijn, oft om ons sot eyghen behaghen, oft om t'cleyn en groot-achten der menschen. Noch dit noch dat en is ghevalueert, oft ganghbaer, veur dies recht verstandt hebben, en kenders van goede zijn. Want, dese roepen al te samen met de Apostelen ende discipelen Christi, tot Godt: *Tu Domine,*⁺ *qui nosti corda omnium:* Ghy zijt het, o Heere, die de herten der menschen kent. Ghelijck S. Ian seer wel ^{+Act.1.} seght: *Ipse nouit omnes:* Hy⁺ kent alle menschen: ende ten is gheenen noodt, dat hem dies aengaende iemandt eenigh ghetuyghenis gheue: want hy weet, wat inden ^{+Ioan.2.} mensche is. Ende wat wonder ist? want, soo hy selue seyt: *Ego sum*⁺ *scrutans renes & corda:* Ick ben onder-soeckende de nieren, en herten der menschen. Ende dit ^{+Apoc.12.} al met reden: want soo hy daer by voeght: *Dabo*⁺ *vnicu:* que secundum opera sua: Ick sal eenen ieghelijcken geuen, naer sijn wercken. Soo moet hy dan, als Godt, ^{+Sap.1.} Heere, en rechter, wel d'alder-beste kennis hebben, wat, en hoe veel, dattet van elck is.

[E] Dese verholentheydt, ende secrete kennisse Godts, moght seer wel⁺ by eenen gheslotenen boeck gheleken worden, daer de ooghe des Heeren alleen opsicht aen ^{+Ghesloten boeck der heeft, ende al de weerelt het selfde onbekent is. Welcken boeck ten uystersten conscientie.} daghe open gaen sal, ende een ieghelijck als-dan claerlijck sien, t'ghene datter soo langhe in sal verborghen gheweest hebben.

Nu dan, soo vele ist van v, niet soo vele als ghy oft de weerelt van v houdt: maer soo vele als Godt van v houdt, ende soo vele als ghy veur hem bekent staet. Noch oock min en ist, dat hy weet: al waert dat ghy uyt een eyghen mis achten, oft de weerelt uyt een versmaedheydt, min van v hielde. Noch meer, hoe hooghe dat ghy oock in v wapen zijt: oft hoe seer dat v de luyden verheffen, ende groot maecken. Dit secht den heylighen Apostel Paulus, met een corte reden t'gheheele proces ter minerende, sonder appell: *Non enim qui seipsum*⁺ commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat: Die en is niet prijsbaer, oft veur goet, oft groot te houden, ^{+2.Cor.10.} die sy seluen prijst, ende daer veur uyt-gheeft: maer die van Godt aenghepresen, [F] ende veur sulcks veur ghehouden wordt. Alsoo dit noch platter, ende bediedelijcker, t'onsen proposte diende gheseyt werdt, deur Thomas de Kempis. uytten monde van S. Franciscus: *Quantum vnusquisque*⁺ *est in oculis Dei; tantum est, & non amplius; ait humilis Franciscus:* Soo goet oft groot als iemandt in d'ooghen Godts is: soo ^{+Thomas de Kemps. li.3. cap. 55. de Imit. Christi.} vele, ende niet meer, is hy waerachtelijck: seght den ootmoedighen Franciscus.

Ist dat iemandt hier teghen wilt appelleren, die moet weten, dat onwettelijck appelleren te meerder boete moet ghelden. Daerom die sie veur hem, datmen naer't nauwe onder-soeck, *ende* reusie sijns proces,⁺ hem niet en segghe, dat Balsasar den coninck van Babylonien, met drij woorden aenden weegh beschreuen wierdt: *ende* van ^{+Daniel.5.} Daniel bediet, op dese maniere: MANE: dat is Godt heeft v Rijke ghetelt: *ende* hy heeft een eynde af ghemaect. THECEL: dat is, Ghy zijt inde weegh-schale gheleght, *ende* te licht bevonden. PHARES: dat is, V coninck-rijck is ghedeylt, *ende* aen een ander ghegeuen. Dan sal sulck eenen te spade gheleert worden, wat een bedrieghelijcke saecke dattet is, sy seluen groot te achten, oft op t'groot-achten der menschen te staen, en hem te rusten: *ende* niet sy seluen ootmoedelijck in de ooghen Godts te draghen, wien alle saecken en menschen bekend zijn, elck nae sijn rechte weerde.

⁺Ende, op dat wy veur ooghen sien moghen, hoe bedrieghelijck dattet oordeel *ende* verheffen des weerelts is, *ende* hoe sot het ijdel behaghen in sijns selfs ooghen, ^{+Sot vonnis des vveerelts.} *ende* deur sulcks ghemeynelijck contrarie is het goed-duncken en wel weten Godts: soo sullen wy hier van elcks noch een exempel by voeghen. Alder-eerst wat wast van Abel van Iacob, van Ioseph, en sulcke vele andere, naer't rekenen vander weerelt? om Daudid daer te laten, midts wy van hem bouen gheroert hebben, ten op-sien van sijne broeders. Dese goede Heylighen, van Godt vercoren, waren ghehouden ghelijck-men nu van sulcke houdt, die stil, op-recht, *ende* godvruchtigh zijn: men rekentse slecht en recht, goetd-rondt, maer niet van prijse en estijme, by de sulcke, die wijs, vernuft, cloeck, en roerende naer de weerelt zijn.

In t'vonnis des weerelts, *ende* oock in hun self ooghen, soo wast al een ander saecke, van Cain, van Esau, van Iosephs en van Daudids broeders, cloecke hervarene mannen. maer nochtans heeft het al anders gheweest in Godts rekeninghe, *ende* ooghen: Abel, Iacob, Ioseph *ende* Daudid, verre bouen alle andere, oock bouen haer-lieder broeders, verkiesende *ende* verheffende. Ende soo ist meest altijds, in sulcke iugementen.

Wie soude met het menschelijck en weerelsch vonnis, den rechten draedt gheraecht hebben, wanneer *ende* in wat staet dien vermaerden⁺ Gallicanus meer prijsens weerd was, oft als hy noch Borghermeester, *ende* Gouuerneur van Rome was, deur soo ^{+Sabell.lib.2.} vele vrome victorien vernaemt, *ende* midts sijn heerlijkheydt, oock schoon-sone vanden keyser Constantinus gheworden zijnde: oft, als hy nu de weerelt met al haer pomperije onder den voet worpende, een arm, verworpen, ootmoedigh religieus is gheworden, de handen en voeten der pelgrims wasschende, de tafel deckende, *ende* ghenoechte ne-

mende in versmaedtheydt, meer dan hy opt te veuren ghedaen hadde in s'weerelts glorie *ende* hoogheydt?

Soo oock van Ioannes Damascenus, van een notabel edel-man,⁺ een slecht broerken gheworden zijnde. Wanneer was hy meer te achten inde weegh-schale der menschen: als hy te Damasco op de merckt gingh, in zijn costelijcke cleederen wandelende, van al de weerelt gheert: oft als hy van sijnen ouersten, Sabas abt, ter seluer sijnder stadt, op de selfde merckt ghesonden was, met eenen ghelapten rock, den hals met corfkens *ende* mandekens gheladen, om daer te vercoopen: *ende*, by laste sijns ouerste, zijn ware de helft ouer-louende, om soo, inde plaets van iet te vercoopen, den spot vande gheheel merckt te wesen, daer hy te veuren soo grootelijcks in glorie hadde gheweest?

⁺*Surius to. 3. Maij 6.*

Noch meer, wie soude hem dan meer gheacht hebben, als hy al de vertrecken en secreten der cellen ghewillighlijck ruymde *ende* schoon maeckte, lieuer dan versonden te worden van sulck een grondeloose Philosophie? Maer Godt siel al anders dan wy-lieden, *ende* weet, wie hy veur de beste *ende* aenghenaemste moet houden: *ende* hoe luttel oft vele dattet van een ieder is.

Alsoo heeft dien wonderbaren Simeon Salus het vonnis des⁺ Weerelts bedroghen. Want veur de menschen was hy sot gherekent, maer veur Godt was hy wijs. Dese, allen lust en stekte der ijdel glorie verwonnen en verworpen hebbende, vol nochtans van alderhande scientien en wijsheydt wesende, heeft niet teghen-staende, veur die hem niet en kenden, gheschenen sot te wesen.

⁺*Surius to. 4. 1. Iulij. Simeon Salus.*

Soo oock van S. Elizabeth, S. Brigitta, S. Clara: *ende* sonderlinghe van de alder-heylichste moeder Godts Maria? soo vele te hoogher van Godt gherekent, hoe sy haer seluen te minder *ende* te ootmoedigher hiel. Elck sie toe: noch op zijn eyghen groot-achten, noch op s'weerelts prijzen steunende: maer met een goede conscientie vuer Godt wel staende.

Ghebedt om cleyn ghevoelen sijns selfs te hebben.

ELck stekt naer hoogheydt (o Heere) maer de waerachtighe hoogheydt en soecken wy niet: blusch in my desen stekenden worm van eyghen groot-achten: op dat ick tot waerachtighe kennisse mijns selfs, *ende* soo tot op-rechte ootmoedigheydt comen magh: wel wetende, dat het rijcke der hemelen den cleynen toe-behoort. Amen.

Cap. LXX.

*Wat is my best te rade, in druck en teghen-spoedt?
Keert v tot Godts ghenade, en schept dan eenen moedt.*

⁺MEn soude qualijck connen ghesegghen, welck van twee dat lichtst om doen is, oft teghen spoedt te schouwen, oft in teghen-spoedt goeden raedt en troost vinden, ^{+Goeden troost, en raedt, in teghenspoedt.} als men hem van te veuren tot sulcks niet veur-sien nocht ghewapent en heeft.

Alsoo Sinte⁺ Augustijn seght: *Non facile inueniuntur in aduersitate praesidia quae non fuerint in pace quaesita*: Men vindt niet licht raedt oft hulp in teghen-spoedt, ^{+August. in Epist.} die men in tijde van vrede niet ghesocht en heeft.

Daerom dient dese vraghe *ende* antwoorde seer wel, om te weten, welck den besten troost en raedt is, als ons, oock onversiens, eenighe saecke soude teghen t'hoofd waeyen: om alsoo altijd op ons hoede te wesen, *ende* ghestoffeert van noodelijcke confortiuen en hulpe, teghen alle op comende flauten en qualen, die op dese weerelt seer dick vliegghen, soo teghen des gheests *ende* des lichaems wel-varen, als oock teghen tijdelijck goedt, teghen onse vrienden *ende* reputatie.

Wat raedt dan, in alsulck ghemoetsel van droeuighe aen-stooten, hoe-danigh dat sy zijn, oft van wien, oft van waer, dat sy ons ouercomen? Wat moet men doen in teghen-spoedt? De antwoorde seght wel: Men moet hem tot Godt keeren, en scheppen eenen moedt. ⁺Een Heydensche wijze seght een saecke weerdte te bemercken: *Ratio in consolando, plurimum valet*: In troost te gheuen oft te nemen, de reden moet ^{+Cicero.} d'eerste en meeste plaets hebben. dat is, de principale cracht, als fundament van waerachtighen troost, moet in de reden ghelegghen zijn: ghelijck allen Christelijcken, *ende* goddelijcken troost is. Alsoo, als S. Paulus die van Thessalonien trooste ouer de dooden: op dat sy niet en souden bedroeft zijn, ghelijck pleghen die gheen⁺ hope van verrijsenis en hebben. Soo seyt hy daer by: *Consolamini inuicem in verbis* ^{+1.Thess.4.} *istis*: vertroost d'een den anderen in dese woorden: woorden van bescheede *ende* van reden: te weten: Sy sullen verrijsen.

Ter contrarie, den troost des weerelts, de rechte reden van troost uyt sluytende, is meer bedroeuensse dan verlichtinghe. Soo siet men de vrienden en ghebueren d'een den anderen hier mede en daer mede troosten, dat in rechte reden niet ghefundeert en is: *ende* deur sulcks malckanderen meer bedroeuwen *ende* beswaren. Anders dede Christus, als hy de weduwe trooste, ouer de doot van haren eeni-

OPTIMUM IN ADVERSITATE CONSILIVM. 70.

Quo ferar, afflictis inopino turbine rebus?
Mentem aduerte Deo; melioraque praecipe votis.

*Wat is my best te rade, in druck en teghenspoedt?
Keert v tot Godts ghenade, en schept dan eenen moedt.*

*Lors que la Fortune, M'est trop importune, Quel sera mon port?
Contre son orage, Roidy ton courage, Et soit Dieu ton Nort.*

ghen sone, seggende: Noli flere: En weent niet. Dat's goeden troost,⁺ in reden ghefundeert: want hy was van wille, haren sone te verwecken, *ende* haer weder ^{+Luc.7.} te gheuen: soo hy dede. Sulcken troost heeft standt en vastigheydt. Het is quaelijck ghetroot, als al maer woorden en zijn, en saecken van hier en van daer ghesocht, die den bedruckten achter-naer te meer bedrieghen en griuen, hoe hyder te meer op steunde, *ende* hem verliet, als wel ghetroot. Euen ghelijck als iemand⁺ op een riet hem soude betrouwen, hem te meer quetsende, hoeder hy hem te meer op verliete. ^{+Isa.36.}

De antwoorde seght wel veur d'eerste, den besten raedt te zijn in teghen-spoedt, hem te keeren tot Godts ghenade: want hy is de opperste [A] reden, wijsheydt, goedtheydt, *ende* moghentheydt. Soo deden⁺ de kinderen van Israel, deur den raedt Godts, als sy hun tottet serpent keerden, *ende* deur t'gelooue, daer in Christum ^{+Num.21.} aenden cruyce aensaghen. [B] Alsoo oock S. Paulus in t'perijckel der schip-brake, t'volck⁺ moedt gaf, en raedt, hem tot Godt te keeren, *ende* soo ontquament' sy. [C] Soo nam Sara oock haer toe-vlucht totten Heere, als haer maerte⁺ haer verweet, *ende* valschelijck op-teegh, dat sy haer seuen mans vermoordt hadde: *ende* sy ^{+Act.27.} heeft ghetroot gheweest: *ende* met groote vreughdt Tobiam ten houwelijke ghecreghen. ^{+Tob.3.}

Och hoe qualijck doen sy, wie sy zijn, die in allen noodt haer terstondt van Godt keeren, *ende* gaen totten duyuel om raedt en daedt, deur valsche waer-segghers, tooueraers, *ende* sulcke duyuelsche secretarisen. Dat is d'een quaedt met een meerder willen helpen: *ende* al bederuen. Keert v tot Godt, o ghy arm mensche, in allen teghenspoedt. De reden is dese: wantter gheen saecke en gheschiedt, oft Godt en seyndtse, en doetse, oft laetse gheschieden. *Ende* dat al, uyt een vaderlijke liefde, tot beternisse en wel-vaert sijner kinderen. niet haer-lieder doodt soeckende, maer dat sy leuen: oock by hem inder eeuwigheydt. Gheen ghenoechte maeckende in ons lijden: maer⁺ soeckende ons eeuwelijck te doen verblijden. Treckende ons veur al deur sulcks van sonden, en ons weckende tot meerder liefde, *ende* ghedienstigheydt ^{+Ezech.33.} tot hemwaerts.

Seker ist dat, dat dit den besten troost en raedt in teghen-spoedt is, hem terstondt uytter herten tot Godt te keeren en te bekeeren. Eens-deels tot af-staen van sonden: ten anderen, tot een volmaeckt onder-worpen ons selfs, in sijne grondeloose goedtheydt *ende* bermhertigheydt. Dit ist, dat de Prophete Daud seght, *ende* by experientie beproeft heeft: V roede, o Heere, en uwen stock, die hebben my ghetroot.⁺ Want, als Godt met de roede castijdt, niet tot verderuenisse, maer tot beternisse: ^{+Psal.22.} soo verleent hy oock den mensche gratie en troost, als eenen stock om op te steunen *ende* te rusten, op datmen in de castij-

dinghe niet en beswijcke, maer eenigh onder-standt ghevoele. Dit⁺ seyt oock Tobias:

Tu Domine flagellas, & sanas: Ghy, o Heere, geesselt,⁺ ende maeckt ghesondt.

⁺*Tob.13.*

Ende de Prophete Ieremias: Ick hebbe my ghedraghen als een ionck ontghetemt osse-calf: maer ghy hebt my gheslaghen, ende ick ben dies te wijser gheworden.

⁺*Ierem.32.*

⁺Als wy sonde doen, wy keeren ons af van Godt, ghelijck een schaep dat sijnen herder laet, ende in't wilde loopt, in duysent perijkelen des doodts. Dan soo comt Godt, als een goetd herder, en waerachtigh ialoers lief-hebber van sijn schapen, ende hy werpt als vadden aerde, dat is tribulatie, sieckte, verlies van goede, oft van vrienden, op-spraeke, beschaemtheydt, ende alsulcks, als hem best dunckt, om ons, als een afghekeert ende dolende schaep, tot hem te doen weder-keeren: ghelijckmen siet, dat de schapen, vanden herder op haer vacht gheraecht zijnde, terstond t'hem-waerts weder keeren, ende by de cudde comen: principalijck, alst met soet fluyten, oft schuyfelen, oft roepen niet en quam.

⁺*Bekeeringhe van sonden, beste remedie in tegenspoedt.*

Dits dan den eenighen raedt en troost, in verdriet en lijden: hem terstondt tot Godt te keeren, met af-staen van ons sondigh leuen: ende met een op-recht op-draghen tot Godt, van alle onse hope, troost, verlossinghe, ende al dat ons aen-gaet: als ons voort-aen werpende t'eene-mael inden schoot van sijne goedertierenheydt, ende veursienigheydt: ghelijck een kindt, de roede beseffende, hem gheheel werpt in de armen ende schoot van sijn vader oft moeder: nu voort-aen niet meer begheerende sijns selfs wille, maer den wille sijns vaders te volbrengen.

⁺Daer staet by, in de antwoorde: *En schept dan eenen moedt.* Ende dat met reden. Want ghelijckmen luttel moets scheppen oft maecken magh, als men maer den troost des weerelts en heeft, sonder desen: alsoo die hem tot Godt keert, ende desen raedt volgt, die is versekert dat hem wel gheschieden sal: ende oock dat die tribulatie ende roede, die hem diende, niet alleen veur prouinghe van sijn deughdt, maer oock tot rechtveerdighe ende verdiende straffe en castijdinghe sijnder sonden: dat die hem al dienen sal, tot vermeerderinghe van gratie en goede verdiensten: ende deur sulcks tot meerder saligheydt en glorie. Soo magh hy dan wel moedt scheppen: want Godt is met hem in tribulatie, soo hy de sulcke belooft heeft, ende deur den Prophete Daud⁺ versekert: Ick ben met hem in tribulatie: Ick sal hem daer uyt nemen, ende verheffen in glorie.

⁺*Eenen moedt in Godt maken.*

⁺*Psal.90.*

Op dat wy al veur ooghen sien moghen het groot verschil, datter is, tusschen de ghene die desen raedt waer-nemen, ende tusschen de ghene die de nature haren loop laten, ende van teghen-spoedt, als niet de zee-baren ghedreuen worden: soo sal ick hier twee exempe-

len by voeghen, vande Heydenen ghenomen, d'een den anderen t'eene-mael contrarie.

Solon dien wijsen ende alder wijsten gherekent in dien tijdt, al⁺ gheheel Grecien en Asien deur: soo hy eens te Miletum quam, ende met Thales op de merckt was ^{+Sabell. lib.3.} wandelende, soo is hem met haeste onverwacht de mare ghebraght, dat sijnen sone haest ghestoruen was (maer ten waren al maer ghemaecte dinghen van Thales verdicht.) Dit ghehoort hebbende desen wijsen vermaerden man Solon, wierp sy seluen terstondt ter aerden, track sijn haer *ende* baerdt, bestreeck sijn aenschijn met aerde en slijck, *ende* begoste sijn cleederen en kaken te trecken en te scheuren, seer iammerlijck claghende en crijsschende: soo dat het volck vander merckt omtrent hem vergaderde, haer in die groote onbestierigheydt verwonderende. Doen seyde hem Thales (die't spel op-ghestelt hadde) hem stootende: Schept eenen moedt, want uwen sone die leeft: maer ick wilde alleenlijck sien, hoe ghy v hebben soudt. Siet aldus hebben hun sulcke menschen in teghen-spoedt, die Godt veur ooghen niet en hebben, noch van sijnder handt niet en ontfanghen sulck als hy ouer-comt.

Nu een ander, ter contrarie, ons beter leerende. Aristippus, met vele⁺ andere schip-brake lijdende, *ende* met groote moeytte te cante comende, al verloren ^{+Laert.lib.2.} hebbende dat hy hadde, maeckte eenen moedt, *ende* seyde tot alle andere, die daer groot misbaer maeckten: Schept eenen moedt, al wel ghevaren: Ick sie hier teecken van menschen: ons en can niet ghebreken. Dit was omtrent Rhodus. Hy sagh in t'sandt vanden oeuer seker figuren der conste Mathematica, ghetrocken, niet twijfelende oft ten soude al wel gaen, daer wijsheydt en waerachtighe reden te vinden was.

Soo doen de Christenen noch vele beter, als sy in allen teghenspoedt, als met seker clare figuren en letteren gheschreuen sien, dattet hun al tot saligheydt helpt. Segghende met Iob: Godt gaf, Godt⁺ nam. Alsoo't Godt ghelieft heeft, soo ist gheschiedt: den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Soo S. Remigius dede, als men de scheluen⁺ ^{+Iob.1.} en schueren sijnder kercken, met al den ooght, in brande ghesteken hadde, siende ^{+Surius to. I. post epist. Hormisd. ad S. Remig.} dattet niet om blusschen en was, hy sat af vanden peerde, *ende* ghincker hem met goede moete by staen warmen: segghende coels-moedts: Het vier is ten allen tijde goet.

Ghebedt in teghen-spoedt.

WAnt tegen-spoedt, o Heere, soo wel als veur-spoedt, een gaue ter saligheydt helpende, van v ghesonden word: soo werp ick my inden schoot uwer ghenaden, met leedtschap mijner sonden, my voort-aen t'eene-mael in uwen wille ghelatende. Amen.

Cap. LXXI.

*Vat moet my doen betrouwen, oock sonder goedt oft geldts?
Der voghelen aenschouwen, en lelien op t'veldt.*

⁺Den noodt van leuen maeckt sorghvuldigheydt, de sorghvuldigheydt maeckt angst, den angst cleynmoedigheydt, de cleynmoedigheydt wan-hope oft desperatie. Ende dat al, by ghebreke van behoorlijcke hope en betrouwen op Godt, in alle noodtsaeckelijcheydt. Want de mensche sy seluen vindende in den noodt en bedwanck, dat hem (tot onder-houdt der nature) eten, drincken, cleederen, ende sulcke noodigheden behoort, sonder welcke niemandt op der aerden leeft: uyt dien noodt van te moeten leuen, comt hy tot sorghvuldigheydt van sulcks te vercrijghen. Die sorghe brengt angst mede, ende oock een ghierigheydt, ist saecke datter geen hope oft betrouwen by en is, op Godts goettheydt ende veur-sienigheydt, die't al spijst ende onder-houdt, ghelijck hy't al gheschapen heeft, ende al regeert.

⁺*Lesse der voghelen, en lelien, veur cost en cleederen.*

⁺Dit verstondt selfs een heydensch Orateur wel, segghende, *Stulta cura est, quae spem non habet*: Het is een sotte sorghe, die gheen hope en heeft. Ende soo noch beter t'onsen proposte Chrysostomus seyt:⁺ *Solicitude, desperationis est filia*: Beangste sorghvuldigheydt is de dochter van wan-hope en desperatie. Ende dan brengt sy oock een ander desperatie (als haer dochter) voort, soo wy bouen gheseyt hebben. Soo dat d'eerste, een cleyn betrouwen op Godt is, ende daer deur angst comt, en te groote sorghvuldigheydt: ende dan comt hier een argher uyt, diemen ten rechten desperatie heet: alst een mensche al verloren geeft, siende datter hy niet mede deur en can, soo't hem dunckt.

⁺*Quintil. declam. 6.*

⁺*Chrysost.*

Dits dan een quade generatie, in de welcke de dochter altijd argher werdt, dan haer moeder. Nu comt desen quaden tronck, dit quaedt ghebroedt in eens menschs herte, oock als hy gheen ghebrek en heeft oft noodt, dan alleenlijck uyt een ghierighe begheerlijcheydt: wat moettet dan wesen, als iemandt waerachtelijck in noode is, ende deur de noodtsaeckelijckheydt bedwonghen is, te sorghen, te soecken, ende te sien, van waer't hem comen sal, dat hy van doen heeft?

Daerom vraeght de vraghe: Wie ons leert betrouwen, al en hadden [A] wy gheen geldt. Dat is te segghen, al hadde-men ghebrek van alsulcks, alst noodelijck is om by te leuen: ende dat meer is, oock faute van ghelde, daer-men sulcks mede moght coopen. De antwoorde [B] seght, De voghelen des lochts, ende de lelien op t'veldt. Dits de lee- [C]

DOCENT VOLVCRES ET LILIA, FIDVCIAM. 71.

Quid mihi Spem sistat, cum Res defluxerit ipsa?
Aetherae volucres, depictaque lilia campis.

*Wat moet my doen betrouwen, ooc sonder goet, oft ghelt?
Der voghelen aenschouwen, en lelien op tveldt.*

*Qui nous admoneste, Que l'espoir on mette, En Dieu, a tout temps?
Le libre ramage, De l'oiseau sauvage, Et les lis des champs.*

ringhe van onsen Heere: de welcke, bemerckende in ons, dese noodeloose ende te seer beangste sorghvuldigheydt: ende als schepper en regeerder van als, beter wetende dan wy, wat ons te doen stondt, en wat ons van noode was om te leuen: gheeft ons veur onse meesters, de voghelkens, ten op-sien vanden cost te krijghen, ende de lelien, ten opsien vande cleederen. Want ghelijck S. Paulus seght: *Habentes alimenta,*⁺ & *quibus tegamur; his contentie sumus*: Hebbende cost en cleederen, daer mede⁺ 1. Tim. 6. zijn wy te vreden. Want de principale sorghvuldigheydt ende becommeringhe, moet haer tot meerder en beter saecken begheuen, dan tot sulcke lichamelijcke.

Aldus leert ons Christus: *Ne solliciti sitis animae vestrae, quid manducetis;*⁺ *neque corpori vestro, quid induamini*: En weest niet sorghvuldigh, wat ghy eten sult, oft wat ghy aen-doen sult. Is de siele (die het leuen gheeft) niet meer weerdt dan de spijs: ende t'lichaem dan t'cleedt? Aensiet (seyt hy) de voghelen des lochts: want sy noch en saeyen noch en maeyen, noch en doen iet op in de schueren, ende nochtans u-lieder hemelsche vader voetse. ende en zijt ghy-lieden niet van meerder weerde dan de voghelkens? Wie isser van u-lieden, die al peysende, tot sijn stature oft lenghde eenen cubitus toe can doen? Ende soo veel het cleedt aen-gaet; wat zijt ghy-lieden daer oock veur besorcht? Aen-merckt de lelien des veldts, hoe dat sy groeyen. Sy en [D] wercken noch en spinnen. Nochtans ick segghe u-lieden, dat oock Salomon in al sijn glorie, soo niet ghecleedt noch verciert en is gheweest, gelijk een van dese bloemen. Nu dan (seyde Christus voorts) ist dat Godt t'gras des aerden soo cleedt, d'welck nochtans heden staet in sijn wesen, en morghen in t'vier gheworpen werdt: hoe veel te meer u-lieden, o ghy cleyne van ghelooue en van betrouwen? En wilt v dan niet sorghvuldigh zijn, segghende: wat sullen wy eten oft wat sullen wy drincken? oft waer mede sullen wy ghecleedt worden? want de Heydenen onder-vraghen alle sulcke saecken. Maer u-lieder vader weet wel, dat ghy dese dinghen van doen hebt. Soeckt dan veur al het Rijke Godts, ende sijn rechtveerdigheydt: ende al dese dinghen sullen u-lieden toe-gheworpen worden. En weest dan niet sorgh-vuldigh veur den morghen: want de dagh van morghen sal sy seluen besorghen. Elcken dagh heeft ghenoegh, aen sijn eyghen quaedt en last te draghen.

Dus verde zijn't al de woorden Christi, uyt de welcke de antwoorde der vraghe ghenomen is, soo ghy siet veur ooghen. Hier toe en diende niet meer gheseyt, want sy claer ghenoegh zijn, ende al wel beleydt. Dan tot waerschouwinghe van al te slechte menschen, die meynen moghten, dat hier arbeydt, sorghe, en neerstigheydt verboden waren. Want aengaende den arbeydt, elck in t'sijne, dat en

⁺Matth. 6.

Lesse Christi teghen angst en sorghvuldigheydt.

verbiedt Christus niet. Iae, daer toe is de mensche gheboren, ghelijck⁺ den voghel tot het vlieghen. *ende* dat is de ghemeyne sententie, die van d'beginsel des weerelts, ^{+Iob.5.} van Godt, ouer Adam, *ende* al sijn afcomste,⁺ t'gheheel menschelijck gheslachte, ghestreken is gheweest: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*: In t'sweet uwe ^{+Genes.3.} aenschijns, sult ghy v broodt eten. Dat is te segghen: den cost winnen met aerbeydt. *Ende* daerom oock so wordt ledigheydt van Gode mis-presen: *ende* den luyaert tot de mieren ghesonden, om van die te leeren, neerstigh zijn in sijn werck, soo in't naeste Capitel vertoont sal worden.

Aengaende de sorghvuldigheydt, om alle dinghen te beter *ende* ten voorsten te beschicken: die is oock prijselijck: als oock sorghvuldigheydt van prouisie, nae den eysch *ende* noodt, elck in sijnen last. Waer in⁺ de wijsheydt *ende* veursienigheydt van Ioseph, in die groote dierte en hongher van Egypten wonderlijck ghepresen ^{+Gen.41.} is gheweest: dat hy des-haluen gheheeten wierdt: *Saluator mundi*: dat is Saligh-maecker des weerelts. Want het scheen, dat alle menschen anders van hongher, by ghebreke van koren steruen moesten, hadd'hy niet sulck een wonderlijke prouisie van graen ghedaen. Soo dat Egypten den coren-solder scheen te wesen van al de weerelt. Maer, soo in arbeydt en werck, soo in neerstigheydt en sorghvuldigheydt, als in veur-sichtigheydt, oock van toecomende tijden oft lasten, moet altijd de veurnemelijckste plaetse en stede houden, het betrouwen op Gods goedheydt, wijsheydt, prouidentie oft veursienigheydt. Sonder wiens gratie, al onsen arbeydt en toe-doen, niet met allen is, anders dan verloren arbeydt en ijdel sorghe, dat niet goeds af comen en can.

Onse Heere dan, berispt *ende* verbiedt angstelijke sorghvuldigheydt: deur welcke somtijds de mensche meynt alle sijn saecken te beschicken, *ende* op Godt, niet oft seer luttel stelt, peyst, oft betrouwt.

⁺Dat's oprecht Heydensche voere en maniere van doen. Sint Ian Gulde-mondt seyt dit al seer cort en wel: Ons is verboden, sorghvuldigh te wesen, maer ons werdt ^{+Chrysost.} bevolen te wercken. *Ende* dat geeft onse Heere te kennen, als hy de voghelkens veur exempel gheeft. De welcke niet en saeyen noch en maeyen, maer nochtans doen arbeydt *ende* sorghvuldigheydt, die haer-lieder van Godts weghe *ende* ordinantie te doen staet. Te weten, van d'een ten anderen te vlieghen, metten becke te picken, mette voeten te scharten. Soo-men uyt sulcks oock veur costuyme heeft, als-men iemandt den voet van eenigh kieken dienende, met eenen hem seght: Ghy moet de sorghe dragen- midts dat in t'scharten der kiekenen, sorghe veur den cost schijnt te ligghen: t'welckmen daerom oock ghemeynelijck den man gheeft, *ende* op sijn tallioor leght.

Met siet oock de voghelkens den cost beneerstighen, *ende* om t'seg-

ghens, anders niet doen, dan halen en draghen: meest als sy ionghskens hebben, die selue noch den cost niet en bejaghen en connen. Maer bouen al haer neerstigheydt, soo ist nochtans Godt die't hun verleent *ende* doet vinden. Dies sy oock hem louen en dancken, elck vogelken singhende soo't ghebeckt is. Alsoo wordt van ons vereyscht, dat wy bouen al het Rijcke Godts soecken, *ende* sijn rechtveerdigheydt: dat is, doen dat daer toe staet, om in t'rijcke Godts te comen. Ende dan sullen ons alle andere dinghen, tot dit leuen *ende* d'andere noodigh, toe-gheworpen werden. Niet sonder arbeydt oft eenighe sorghe: maer Godt sal onsen arbeydt, en behoorlijcke neerstigheydt ghebenedijden, *ende* oorboorlijck maecken: d'welck anders al te vergheefs soude wesen.

Ghelijckmen siet dat sommighe menschen, hoe sy meer sorghe⁺ en angst hebben, *ende* meer arbeydts doen, hoe sy min veur-spoedts krijghen: maer t'gaet hen-lieden al met de creften, achter-waerts. Wat wonder ist dat sy't niet en vinden noch en krijghen, die't niet en soecken, daer't en soo het te vinden is? Onse Heere seght, Soeckt veur al het Rijcke Godts, de eere Godts, *ende* v siele saligheydt: *ende* al d'ander sult ghy al-dien wegh vinden. Doet ghy anders, soo soeckt ghy't al eenen anderen wegh en cant, dan daer 't te vinden was: soo en moet ghy v oock niet verwonderen, ist dat ghy't niet en vindt. Want, gelijk elck dinck moet gesocht wesen, daer't vindelijck is, *ende* soo't vindelijck is, *ende* alst vindelijck is: soo moet oock t'ghene dat v hier noodelijck is, ghesocht wesen, opde maniere die Godt selue veur d'alder-bequaemste gheordineert heeft. Men en ackert noch en besaeyt de zee noch den oeuere niet: want t'coren en is daer niet te vinden. Soo en gaet men oock ter iacht noch te velde niet met honden oft horen om visschen te vanghen: want sy en zijn noch daer, noch op die maniere te krijgen: maer die moeten ghevangen worden, soomen weet, hoe en waer. Alsoo ist oock in dese saecken, daer wy af spreken.

⁺*Angstelijke
sorghvuldigheydt mispresen.*

Werpt v net uyt op de rechter sijde van t'schip: soeckt veur al het⁺ rijcke Godts, *ende* ghy sult vinden en vanghen, sulcks als v noodelijck is. Daerom, het leuen van eenen Christenen, behoorde soo met de⁺ sorghvuldigheydt van de eere Godts, sijn selfs saligheydt, *ende* sijns naestens ghestichtigheydt, vermenghelt te zijn, dat dat het eerste *ende* het principaelste ghepeys behoorde van als te wesen. Daer toe s'morghens metten eersten Godt louende *ende* danckende: dien dagh met al dat hem toe-behoort, hem op-offerende *ende* op-draghende: tot sijnder eeren beghinnende, *ende* soo voorts. Misse hoorende, oft (ist dat te groot noodelijcke becommeringhe sulcks niet en schijnt te ghedooghen) ten minsten t'huys met een cort ghebedt, sijn herte dick-mael binnen den daghe, tot Godt op-heffende, Namentlijck s'morghens,

⁺*Ioan.21.*

⁺*Soeckt het Rijck Godts.*

ende omtrent den mid-dagh, ende dan sonderlinghe s'auonts sijn ghebedt doende. Ende als den dagh ten auonde ghecomen is, behoorde een Christen mensche sy seluen te onder-soecken, hoe hy dien dagh ouerghebraght heeft, ende eer hy te ruste gaet, op beyde sijn knien Godt van sijn mis-daedt vergheuenis bidden, soo wy noch beter segghen sullen⁺ in't lxxiiij. Capitel. Soo behoorde het leuen van een goet Christen te wesen, als hem t'eene-mael in Godts goedtheydt ende veursienigheydt worpende, ende alter eeren Godts doende. Ende soo in Godvruchtigheydt leuende, als in de teghenwoordigheydt Godts wandelende: met sijnen euen naesten in alle gherechtigheydt en liefde handelende: sijn werck, coop-manschap, oft officie, met ghetrouwigheydt ende neerstigheydt vol-comende, in als sijn beste doende, ende nochtans al op Godt stellende, en van hem verwachtende den goeden voortganck, ende profijt, dat hy daer uyt soeckt.

⁺*Geschickt leuen der Christenen.*

⁺Aldus, by exempel, doet een goet godvruchtigh acker-man: sijn landt ten behoorlijcken tijde, ende soo't vereyscht, bouwende, saeyende, ende al doende dat hy weet dat daer toe dient: ende nochtans al Gode op-draghende, ende van hem verwachtende, dat hy sijnen arbeydt en besorghsaemheydt sal vruchtbaer en veur-spoedigh maecken. Ende deur sulcks, soo waer hy waerachtelijck bekensaem ende danckbaer is, soo schrijft hy Gode toe, al het profijt dat hy op-doet, al den wasdom dieder af comt, oock naer al sijnen arbeydt, cost, en sorghe, die hyder toe in't sweet sijns aen-schijns ghedaen heeft. Ende derhaluen sprekt hy in dese oft derghelijcke maniere: Godt heeft my schoone en vele vruchten verleent: De Heere heeft my eenen goeden oogst ghegeuen: Godt heeft my goeden middel verleent. Als oft Godt enckelijck hadde ghegeuen, oft uytten hemel ghesonden, sonder iet daer toe te doen.

⁺*Danckbaerheydt.*

Dit's de rechte sede ende maniere van spreken der bedachte Christenen: want het oock soo waerachtelijck is, ende dat moeten wy wel weten. Wat soude doch al ons sorghe, cost, ende arbeydt helpen, waer't dat Godt den veur-spoedt niet en gaue? Als dan Godt geeft, sonder t'welcke alle andere saecken niet en helpen, oft niet en zijn, soo gheeft hy waerlijcks t'ghene datter af comt. Dit wast dat S. Paulus seyde, oock in t'gheestelijcke verstand nemende, de ghelijckenisse van 't⁺ tijdelijcke treckende, aldus: *Neq; qui plantat est aliquid, neq; qui rigat: sed qui incrementum dat Deus:* ⁺1.Cor.3. Noch die plant, noch die besproeyt, en is iet: maer t'is Godt die den wasdom gheeft. Ende dit selue moet oock soo in allen anderen handel ghenomen worden, in welcken allen onsen arbeydt en sorghvuldigheydt onnut ende crachteloos is, ten zij dattet Godt ghebenedijde, vruchtbaer en profijtygh maecke.

Laet ons dan met de voghelkens des lochts, veur al, naer ons vermoghen Godt louen, dancken en dienen: ende doen, ghelijck sy doen,

in tamelijcke neerstigheydt, arbeydt, *ende* sorghvuldigheydt: *ende* nochtans van sijn ghebenedijde handt de benedictie ontfanghen ouer alle onse saecken en wercken: *ende* het Rijcke Godts veur al soecken, met datter toe-behoort om t'selue te vercrijghen: *ende* soo dan tijdelijcken nooddruft versoecken, soo dien vindelijck is in alle gherechtigheydt: *ende* ons en sal niet ontbreken, noch naer den gheest, noch naer den lichaem.

Tot bevestinghe van al dit, hoe Godt veur de sijne sorghvuldigh is, die op hem betrouwen, aenmerckt alleen het exempel van Elias⁺ in d'oude Testament, *ende* van S. Paulus heremijt in't nieuwe. Elias in dien grooten hongher en dierte, als den ^{+3.Reg.17.} hemel tot sijnen ghebode drij iaer en half ghesloten stondt, sonder een druppel te reghenen: de Heere heeft hem deur een raue ghespijst, die't selue pleeght den menschen te ontstelen, waer sy can oft magh. Ick hebbe de rauen bevolen (sprak Godt tot Eliam) op dat sy v spijsen. Ende sy braghten des morghens en des auondts, broodt *ende* vleesch. Daer naer en was hy niet min wonderlijck ghespijst deur die weduwe van Sarephthen: wiens cruycksken olie, *ende* maetken meels, niet verminderde, tot dattet begost te reghenen, *ende* al te groeyen, om anders by te leuen.

In't nieuwe Testament, wierdt Sinte Paulus den eersten heremijt,⁺ t'sestigh iaer lanck van een raue ghespijst. *Ende* siet noch meer de veursienigheydt Godts, veur ^{+Hieron. in vita S. Pauli.} de ghene die hem wel dienen, *ende* hun betrouwen op hem stellen, doende binnen dien dat hun te doen staet: Godt toont noch meerderen by-standt, alst oock meerderen noodt doet, *ende* den last vermeerdert. Want soo S. Antonius hem ouer quaem, uyt Godts waerschouwinghe Paulum comende besoecken, soo braght de raue een gheheel broodt, die sestigh iaer lanck veur Paulus alleen een half broodt hadde ghebraght. Siet (seyde Sinte Paulus) Godt heeft sijnen dienaren, als den last vermeerdert, oock dubbelen leef-tocht ghesonden. Dies sy hem oock te meer loofden en danckten: soo't reden is.

Ghebedt teghen wan-hope in teghen-spoedt.

GHy doet v handt open, o Heere, *ende* vervult alle creaturen met uwe benedictie: gheeft my, bidd'ick v, de gratie v wel te dienen: want ghy hen-lieden den cost en cleederen niet ontsegghen en sult, die ghy den hemel *ende* v seluen gheschoncken hebt. Amen.

Cap. LXXII.

*Hoe sal hem den luyaert, tot neerstigheydt best keeren?
Aensiet der mieren aerdt, die sullen't v vvel leeren.*

⁺DEse vraghe ende antwoorde past seer wel op de veurgaende, teghen de ghene, die uyt de salighe leeringhe [A] Christi, van niet sorghvuldigh te wesen, voetsel souden ^{+Luyaerts lesse.} willen nemen van luyheydt, ende van niet met allen te willen doen. Ghelijck die boom-climbers van Benschop, die op de boomen ginghen sitten, verwachtende dat Godt haer-lieder eten ende drincken inden mondt soude seynden: sittende soo, tot dat sy van hongher af vielen, die in tijds niet af en quamen om metten broodt-cant nieuw kennis te maecken.

⁺Hoe quaedt dat luyheydt is ende ledigh gaen, dat blijkt uyt dat ghemeyn spreek-woordt: Ledigheydt is moeder van alle quaedt. Dit versterckt de Wijse-man aldus: Luyheydt heeft veel quaeds gheleert. De Prophete Ezechiel, onder de principaelste causen, dat die⁺ van Sodoma soo boos ende ongoddelijck waren, verhaelt oock ledigheydt: Siet, dit heeft des boosheyds oorsaecke gheweest van ^{+Ledigheydt, moeder van alle quaedt. Eccli. 16.} Sodoma: Hooerdije, versaetheydt des broodts, ouervloedigheydt, ende ledigheydt, van haer ende van haere dochteren, oock andere omliggende steden. Gheen ergher saecke dan brood-dronckenschap, ende ledigheydt. Want, die sulcks doen, dat werden d'alder-bequaemste instrumenten des vyandts, om van hem tot alle boosheydt, gheroert, gheweckt, ende ghedreuen te worden. ^{+Ezech. 16.}

Daerom raedtmen altydts t'ghene dat S. Hieronymus seght:⁺ Doet altydts eenigh werck, op dat de vyandt v altydts onledigh en besigh vinde. Want ghelijck de ^{+Hieron. ad Rustic.} voghelen op de meulen-seylen gheenen nest en maecken, noch vele daer op en beeten, dan als sy wat stille staen (van sulcks al vrij zijnde, soo langhe sy draeyen ende in d'werck zijn) alsoo en heeft de vyandt, noch plaets, noch dagh, in de ghene, die hun altydts onledigh houden, met eenighe goede oeffeninghe: als-nu met bidden, als-nu met wercken, oft iet goedts doende: volghende⁺ het visioen dat S. Antonis tot sulcks ghedaen wierdt. Want soo hem eenigh verdriet der wildernisse ouer-quam, ende ^{+Marul. li. 4. cap. 9.} twijfelachtigh in sy seluen begost te roepen: Ick begheere saligh te worden, maer de ghedachten staen my teghen. Soo ghebeurdet dat hy daer als eenen man sagh in gheestelijcke habijten, die als-nu corenkens van wissen maeckte, als-nu hem tot bedinghen begaf: daer by een stemme van bouen hoorende: Doet ghy oock alsoo. Welck visioen en vermaen hy voort altydts onder-houden heeft.

VADE AD FORMICAM, Ô PIGER! ET DISCE SAPIENTIAM. 72.

Torpentem quânam excutiet Piger arte veternum?
Paruula sit magni exemplo Formica laboris.

*Hoe sal hem den luyaert, tot neersticheyt best keeren?
Aensiet der mieren aerdt, sie sullent v wel leeren.*

*Qu'est ce qui prouoque, A l'oeuvre et se mocque, De tout lasche coeur?
La Formy inuite, Que chascun l'imite, Au soin, et labeur.*

Hier uyt ist dat oock by alle Religieusen, selfs heremijten, altydts⁺ soo in t'ghebruyck is gheweest, van onder-tusschen eenigh handtwerck te doen: ende godtvruchtighe ^{+Handtverck der Religieusen.} edele persoonen, altydts iet onder handen hebben te wercken, het zij om de kercke, t'zij om den armen, oft oock veur haer seluen, ende eyghen behoeuelijckheydt. Iae somtijdts alleen om de ledigheydt te schouwen. Wel wetende, dat [B] het herte van eenen ledighen en luyen mensche, als duyuels cussen is: daer hy met ghemack ende goede moeyte, alle quaedt op droomt en versiert. Dit hebben oock de Heydenen wel gheweten, die wat dieper in-saghen, dan den ghemeynen man pleeght: Soo de Poete seght:

*Quaeritur, AEgystus quare sit factus adulter?**
In promptu causa est: Desidiosus erat.

⁺*Ouid. lib. 1. Remed.*

Daer werdt ghevraeght, waer by dattet quam, dat Egystus in ouer-spel ghevallen is. De reden is byder handt, ende licht om vinden: Hy was ledigh, ende niet doende. Daerom seyde den seluen Poete:

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus:

Nemt ledigheydt wegh, soo verliest Cupido, dat is, onbehoorlijcke liefde en oncuyscheydt, al haer const en cracht. Dies seght oock een Griecks auteur seer wel: Een ledigh gangher, ende een quaedt borger,⁺ het is beyde een dinghen. Daerom werden oock, onder de bien, de niet doende ghestraft, ghelijck de dieuen: al schadelijck rekenende in een ghemeynte, alle die de selue ghemeynte niet profijtigh en zijn. Ouer-sulcks S. Augustijn heeft wel bemerckt, wat een schadelijcke saecke dattet op-houden van goede oeffeninghe in een ieghelijck is,⁺ ende oock in de Republijcken: dat hy darf segghen: Roome is deur ledigheydt en stille staen, vergaen: naer dat sy de stadt van Carthago, die haer werck plaght te gheuen, verwonnen hadde.

⁺*Menander.*

⁺*Aug. de Ciuit lib. I. cap.30.*

Nu dan, de vraghe is, hoe dat hem eenen luyaert, van sulck een quaedt wachtende, hem tot neerstigheydt sal keeren. De antwoorde [C] seght wel, Dat hy gae tot de mieren, die sullen't hem wel leeren. Dit seght de Wijse-man, op de selfde maniere, aldus: Gaet tot de miere,⁺ [D] o ghy luyaert, en slaet haer wegghen gade: dat is, aen-merckt haer manieren van doen: ende leert Wijsheydt van haer, en veursichtigheydt. De welcke (seyt hy) gheenen leyds-man hebbende, noch meester, noch bevel-heer, nochtans haeren cost besorghende inden somer, vergadert inden oogst, sulcks daer sy inden winter by leuen sal. Daer op bekijft den seluen Wijse-man de swackheydt des luyaerts, by een verghelijcken van der mierens neerstigheydt, aldus: Hoe langhe sult ghy blijuen slaepen, hou ghy luyaert wanneer sult ghy vanden slaep ontwecken ende op staen? Ghy sult noch een weynigh slapen, noch een lutsken sluym-ooren: noch een weynigh sult ghy v armen t'samen vouwen, om te slapen. Ende binnen middelen tijde, dat v den noodt

⁺*Prou.6.*

ende ghebreck, als eenen onverwachten gast ouer-comen, *ende* daer mede de armoede, als eenen ghewapenden man: die v t'eene-mael sal verderuen, *ende* te niete brengen. Soo dat dies-volghende, eenen [E] luyaert sy seluen t'herte in sijn eyghen handen vermoordt, ende dan [F] zijn al de leden ghebroken, *ende* de galghe, oft galeyen, die wachtender naer. Daerom seyt hy ter contrarie daer by: Maer ist saecke dat ghy neerstigh en cloeck-hertigh zijt, *ende* v beste doet: soo sal uwen oogst, *ende* uwen arbeydt, v ouervloedighe vruchten aen-brenghen, als een springhende fonteyne, tot uwer lauenisse *ende* vermaecken. Ende ter contrarie, den noodt, ghebreckelijckheydt, *ende* armoede, sullen verde van v vlieden en wegh-loopen.

⁺Aen-gaende de nature der mieren: het is een wonder om bemercken,[G] soo Plinius dat beschrijft, ende soomen by experientie bevindt. Daer en is onder alle de ghedierten, gheen van meerder maght naer sijn grootte *ende* proportie. Soo datmen met recht segghen magh, dat een miere stercker is dan eenen leeuw. Plinius draeght haer lieden vele toe: als Republijcke, reden, memorie, *ende* sorghe. Sy voeren in haer holekens (als in schuere) graenkens, die sy eerst ontgonnen, den keest af-bijtende op dat sy onder d'aerde niet wederom en beginnen te schieten *ende* te groeyen. Die graenkens die te groot zijn, die deylen sy in twee, rechts veur den in-ganck van hunne cellekens. De natte brengen sy ter sonne wederom uyt, om te drooghen. Sy wercken oock s'nachts, alst volle mane is: maer ten brekende oft wassende maentijde niet. Sy houden oock s'daeghs op van wercken, te middelen tijde, tusschen d'oude ende nieuw mane, als men gheen mane en siet. Nu, hoe neerstigh sijn sy in d'werck? hoe wacker? hoe ghehoorsaem? *Ende*, midts dat sy van verscheyden wegghen aen-brenghen, d'een van d'ander niet wetende: dat zijn seker daghen, van al te ouer-sien en te beschicken. Dan, soo schijnen sy d'een metten anderen te spreken, te confereren, d'een den anderen iet te segghen, te vragen, te beraden, soo de veursejde Plinius beschrijft. Men siet de wegghen ghebaent, daer sy ouer en weder gaen, iae de steenen ghesleten vanden lijdt en passagie.

⁺*Plin. Nat. Hist. lib. 11. cap. 30. Nature der mieren.*

⁺Soo dat niet te vergheefs den luyaerdt tot de mieren ghesonden wordt: niet alleen, om van die neerstigheydt, besorghsaemheydt, *ende* behendigheydt te leeren: maer namentlijck oock, om hare wegghen gade te slaen. Want, al en waerder niet anders te bemercken, dan dat sy voren in d'aerde, en oock ouer de steenen maecken, met soo dick-mael ouer en weder te gaen, in't halen en draghen: soo behoordet ghenoeghsaem te wesen, om eenen luyaert beschaemde kaken te doen hebben, die van ledigheydt noch handen noch voeten roeren en wilt om wercken: noch een let en heeft dat doogen wilt, als t'herte *ende* des-volghende al de leden ghebroken zijn: soo wy bouen geseyt hebben.

⁺*Den handel ende den vvegh der mieren te aenmercken.*

Dus moghtmen oock den seluen luyaert tot de bieken senden, om derghelijcke redenen. Want de bien oock alsoo wonderlijck beschicksaem, *ende* neerstigh zijn, in haer-lieder handel *ende* werck, elck in t'sijne: ghelijck wy in d'boek des Christelijcken Bie-corfs in d'langhe [H] beschreuen hebben. Ende soo wie met sulcke exempelen niet gheroert⁺ en werdt, om hem tot dooghen en wercken te begheuen, die verdient den raedt en medicijne die S. Paulus gheeft, segghende: *Si quis non vult operari, nec manducet*: Isser iemandt die niet wercken en wilt (seyt hy) dat hy oock niet ete. Ende oft by auonture dat soo niet gheleghen en ware, te wercke te stellen: soo moghtmen een ander recepte proeuen, ende die ledighe luye leden strijcken met cluppel-cruydt, daermen de eselen mede op den rugghe en lendenen strijckt, volghende den raedt des Wijse-mans, die aldus seyt: Een⁺ sweepe veur t'peerdt, *ende* den stal-bandt veur den esel, *ende* een roede oft cluppel opden rugghe vande onverstandighe menschen, op dat sy wijs en wacker worden. ^{+Goede recepten teghen luyheydt. 2.Thess.3.}

Ick en magh niet laten, hier te verhalen veur een exempel, t'onsen⁺ veur-nemen, hoe dat die wijse van Indien, veur costuyme *ende* wet hadden teghen de ledigheydt: ^{+Apuleius Florid. lib.1.} Als de spijs op tafel ghestelt was, eermen ghingh eten, soo vraeghden sy altijd de iongheren, wat sy van den morghen-stondt af tot die ure toe, ghedaen oft gheleert hadden. Die niet goedts en wist by te brengen, *Impransus foras extrudabatur*: Die wierdt sonder eten uyt-ghestooten. Ende de niet-doenders haetten sy soo, dat syse rekenden als oft sy niet gheleeft en hadden, om dat sy niet deghelijcks ghedaen en hadden: *ende* des-volgende, als eenighe sulcke ledighaerts en doen-nieten storuen, sy begroeuse met de beesten: als niet weerdigh by de menschen begrauen te wesen, die in hun leuen, haer als redelijcke *ende* nutbare menschen niet ghedraghen en hadden. Niet te vergheefs en sullen de sulcke handen en voeten ghebonden worden, diese hier tot wel-doen niet en sullen te werck ghestelt hebben.

Ghebedt teghen traegheydt en ledigheydt.

WAnt den tijdt comen sal (o Heere) datmen niet en sal moghen wercken oft wandelen, maer datmen de onnutte dienaren handen en voeten sal binden: Ick bidd'v, dat uwen heylighen gheest my wacker maeckte, om wercken en wandelen, de wijle het dagh is: op dat ick, met de ghetrouwe werck-luyden, den dagh-penninck des eeuwichs leuens ontfanghen magh. Amen.

Cap. LXXIII.

*Wie s'auondts vinden magh, zijn hert en moet vol vreugden?
Die den gheheelen dagh, heeft ouer-braght in deughden.*

⁺DE Mensche uytter nature en gaet niet gheeren met beswaerder herten slaepen: daerom moest hy de oorsaeck[A] waer-nemen, om met blijdschap van herte te ruste te gaen. De vraghe *ende* antwoorde seght Thomas de Kempis in een sententie, in sijn boecksken (*Qui sequitur me*) gheheeten, vande naevolginge Christi, aldus: Ghy sult s'auondts altydts verblijdt wesen, ist dat ghy den dagh profijtelijck en wel ouer-brenght. Alsmen't wel aenmerckt, t'gheheele leuen vanden mensche is als eenen dagh: waer van de gheboorte als den morghen-sondt is, *ende* de doot den auondt, als der sonnen onder-ganck. Soo seght Seneca cort: *Instar totius vitae, dies.*⁺ Een en dagh, is als een verbeeldt van al ons leuen. *Ende* gheheel ons leuen, als een en dagh. S. Augustijn seyt aldus, seer op een uytcomende:⁺ *Dies imago vitae, nox morris:* Den dagh representeert het leuen: den nacht de doot. Iae, den gheheelen tijdt des weerelts, is oock als eenen dagh, van d'beghinsel sijns schepsel, totten eynde toe. *Ende* ouer-sulcks, seyt de H. Schrifte, en singht de H. Kercke, dat Christus ter weerelt ghecomen is, omtrent den auondt des weerelts: dat is, inde leste eeuwe.

⁺*Goeden auondt.*

⁺*Seneca epist. 62.*

⁺*August. de fide & oper.*

Nu, dese drij daghen comen oock ouer een, in t'ghene dat hier ghevraeght wordt: Wie datter s'auondts sijn herte vol vreughden vindt. De antwoorde seght: Die den dagh heeft ouer-gebracht met deughden.[B] Want, ghelijck een mensche hem wel ghemoedt en wel te pas vindt, den dagh ten auonde comende, *ende* sijn beddeken en slaep-camer als met bloemkens bestroyt vindende, als hem sijn conscientie niet en knaeght, noch en wroeght van eenigh merckelijck quaedt: maer ter contrarie, dat hy, soo in Godt te dienen, nae den eysch vanden daghe, soo inden armen en siecken te troosten *ende* te helpen, *ende* in alle sijn saecken te beschicken, hem in goeder trouwe, *ende* gherechtigheydt ghequeten heeft, *ende* namentlijck ist dat hy met eenighe uyt-nemende wercken van deughden hem becommert heeft: Alsoo salt oock eenen sonderlinghen troost, *ende* onsprekelijck verheughen wesen, alst comt te steruen, ist dat hy den dagh sijns leuens wel ouer-braght heeft. *Ende* soo sal die blijdschap oock noch meerder wesen, als den meesten dagh des weerelts ten auonde comen sal: *ende* datmen dan sal in siele *ende* in lichaem loon ontfanghen, van al t'goedt datmen gedaen sal hebben.

GAVDEBIS SEMPER VESPERE; SI DIE EXPENDERIS FRVCTVOSE. 73.

Vespere quem mulcet liquida ac sincera Voluptas?
Qui solidam virtute diem expendisse reuoluit.

*Wie tsauens vinden mach, syn hert' en moedt vol vreuchden?
Die den gheheelen dach, heeft ouerbracht in deuchden.*

*Quand le iour se borne, Qui desprit peu morne, A contentement?
Qui de la iustice, A couru la lice, Tout le iour durant.*

Maer dat is te clagen, dat wy meest al, die verloren en gauweloose werck-luyden slachten, die den schoonen dagh ruymelijck met clappen, spelen, wandelen, drincken en schincken, oft luylijck slapen ouer-brenghen, *ende* dan willen neerstigh zijn, als den auondt beghint te vallen: als men den winckel, deuren en vensters beghint te sluyten: *ende* wonderlijck vele wercks schijnen te willen af-leggen, als de keerse in de pijpe brandt. Ende als reysende lieden, die als-dan seer willen loopen, als-men de stadt-poorte soude sluyten, hebbende den schoonen langhen dagh niet waer-ghenomen, om wegh af te legghen, *ende* in tijds toe te comen.

Om het welcke beter te wercke te stellen, soo ist van noode, elcken dagh wel waer te nemen: *ende* soo te houden, als oft onsen lesten dagh ware. Als-men s'morghens op-staet, peysende, dat ghy by auonture niet en sult totten auondt leuen. S'auondts te bedde gaende, rekenen dat ghy niet meer opstaen en sult. *Ende* soo leuende, alsoo ghy wilt bereedt van Gode ghevonden worden om te steruen. Dat seght een Heydens gheleerde seer wel: het is quaelijck doenlijck, den teghenwoordighen⁺ dagh, wel en deughdelijck ouer te brenghen: tenzy dat ghy v laet duncken, als oft den lesten ^{+Apud Stobaum.} van v leuen ware.

Daer toe ontwijfelijck helpt het examen oft onder-soeck vande conscientie seer, dat goede sorghvuldighe Christenen s'auondts doen eer sy slaepen gaen. Vespasianus een Heydens keyser, soo hy s'auondts⁺ ouer tafel ghedachtigh was, dat hy binnen dien daghe niemant iet sonderlinghs ghegeuen en hadde: soo seyt hy: O mijne ^{+Titus Vespasianus.} vrienden, ick hebbe desen dagh verloren. Socrates, ghevraeght zijnde, wie datter⁺ sonder vreesse, angst, en beroerte leefde: Wiens conscientie (seyt hy) gherust is, ^{+Socrates.} *ende* hem ghetuyght, wel ghedaen te hebben. Daerom wast oock, dat Phocion van Athenen plaght te segghen, dat hy veel gheruster en sachter sliep, oock op d'aerde ligghende, die goet en gerust van herten was, dan die inwendigh ontrust *ende* beroert is, op een sacht, pluymen, en vergulden bedde slapende. Daerom, ghelijckmen gheeren doet en laet al datmen weet te dienen om gherust te slapen: soo behoortmen veel meer al te doen dat moghelijck is, om in t'steruen sijn hooft gherust neder te legghen.

Ghebedt, des auondts, te ruste gaende.

ICK dancke v, o Heere, Godt almaghtigh, dat ghy my desen dagh, deur v gratie bewaert hebt, *ende* salighlijck hebt laten ouer-brenghen: Wilt my desen nacht sparen *ende* bewaren, op dat ick v morghen, met noch min sonden *ende* met meer deughden dienen mag. Amen.

Cap. LXXIII.

*Wie gaetter teghen nacht, met tvist en droefheydt rusten?
Die s'daeghs heeft onbedacht, ghevolgt zijn quade lusten.*

⁺DE Heydensche wijse hadden als een ghemeyn spreekwoordt, dat sy mede bedwonghen, oft weder-hielen die groot uytghestorte wellustigheydt, vande ghene die haer seluen te seer vergaten, oft inde blijdschap des daeghs ontginghen: te weten: ^{+Lust brekt rust.}
Nescis quid serus⁺ vesper vehat: Ghy weet luttel, wat v noch den spaeden auondt aenbrenghen sal. Ghelijckmen by ons seght: Den dagh en is noch ten auonde niet comen. T'is misselijck, wat noch zijn sal. Aensiet het eyndeken. Ten is noch soo spade niet, alst zijn sal. Want ghemeynelijck, ⁺soo Salomon seght: Druck en droefheydt sluyten het eyndeken [A] van alle ghenoechte op: *ende* slaen ^{+Virgil. 1. Georg.}
ghemeynelijck inden steert van alle sotte blijdschap: ghelijck deur-gaens, der kinderen spel en voortstel, meest op een pijpen en iancken uyt-comt. Soo oock experientie leert: naer groot maeltijden, bancketten, danssen, spelen, langhe [B] clappen, onghesticht lacchen, drinckardije, brasserije, tuysscherije, *ende* meest naer oneerlijcke wellustigheydt, daer volghet ghemeynelijck verbittertheydt des ghemoedts, ongherustheydt van conscientie, hoofd-sweer, hert-sweer, twist, onpeys, wonderlijcke fantasijen en droomen, *ende* eenen nacht vol van quellinghe *ende* onghesteltheydt, *ende* het duyuelken in't midden van vreughden dansende. *Ende* dit al, veur [C] een weynigh sottigheydts, ghenoechte, ijdelheydts, *ende* veur een luttelken vol-doens van sijn sinnelijcke begeerlijckheydt en quade lusten.

Och, wat een onsprekelijcke schade en verlies, veur soo cleyn, vlietighe, en bedrieghelijcke vermaeckelijckheydt! sonder noch die iammerlijcke quetse der sielen die't al te bouen gaet. Daerom seght de ⁺Wijse-man wijselijck: Lacchen en schacchen hebb'ick veur een dolinghe ghehouden: *ende* totte blijdschap hebb'ick gheseyt: ^{+Eccls. 2.}
Waerom laet ghy v te vergheefs bedrieghen? Te kennen gheuende, dat de blijdschap des weerelts den mensche in dolinghe brengt, *ende* bedrieght: schoon aencomende, met een blijde ghelaet: leydende binnen dien tot weedom *ende* rouwe. Daerom seyde Aristoteles wel: *Voluptates abseuntes⁺ confiderandae:* De wellustigheden moetmen aenmercken, niet in d'aen-comen, maer in't wegh gaen. Want wattet van sulcke ^{+Aristot.}
sottigheydt is, dat kentmen alder-best, als men siet, watter al quaedts uyt volghet: *ende* hoe ijdel een saecke dattet is, als sy veur-by *ende* gheleden is: niet wat sy schijnt te wesen als sy eerst aencomt en beghint.

DIE MALE EXACTO; MIRVM, QVID SERVVS VESPER VEHAT. 74.

Quis, contrá, anxiferam petit aegra mente quietem?
Cui lucem exactam combussit praua cupido.

*Wie gaetter teghen nacht, met twist en droefheyt rusten?
Die t sdaechs heeft ombedacht, gheuolght syn quade lusten.*

*Qui porte en sa couche, D'une viue touche, Les tristes regrets?
A qui la iournee, Sans fruit s'est trainee, En vice et forfaits.*

Want het aenschijn van weerlijcke ghenoechte is schoon en blijde: maer inden steert light het fenijn.

Daer werdt dan ghevraeght: wie gaetter s'auondts met droefheydt rusten? Dat is, Wie vindt hem s'auondts in quellinghe van sinnen, herte, *ende* van conscientie? *ende* deur-sulcks, ontstelt, bedroeft, *ende* gheschapen zijn nacht-ruste te verliesen: oft oock verschrickelijcke [D] droomen en beroerten te hebben? De antwoorde seght: die s'daeghs ghevolght heeft zijn quade lusten. *Ende* wat wonder ist, dat hy cleyn ruste can hebben, inwendigh, en uytwendigh, die deur t'volbrengen en volghen sijnder quade lusten en begheerlijckheden, zijn slaep-kamer en zijn bedde, al met doornen bestroyt heeft? Iae sy seluen, niet alleen in doornen ghewentelt, maer oock ghewonden heeft, *ende* soo meynt daer mede gherust te gaen slapen? *Deliciae sunt spinarum*: seyt⁺ S. Ian Gulde-mondt: Wellustigheden *ende* sinnelijcke vermaeckingen zijn ^{+Chrysost.} doornen. Schouwt dese, soetelijck aen-comende, *ende* doodelijck daer naer stekende lusten, als bedrieghelijcke doornen der conscientie: ist dat ghy met vrede slapen gaen, en steruen wilt.

De keyser Augustus, hoorende dat eenen ghestoruen was, wiens⁺ gherust leuen, waken en slapen, hy altydts tot verwonderens toe bemerckt hadde: *ende* verstaende, ^{+Augustus Keyser.} dat zijn bedde metten anderen huysraedt te coope quam, dede hy dat bedde coopen. Hy wiste wel dattet in de ghesteltheydt des herten ghelegghen was, datmen gherust oft ongherust sliep: maer hy dedet soo tot een meerder aengheuen, wattet was, van soo gherustelijck te slapen.

Pythagoras plaght te segghen, dat eenen mensche, die den dagh⁺ sijns leuens met quaedt ouer-brenght, meer lijdens *ende* pijn heeft, midts t'knaghen sijnder ^{+Stobaus.} conscientie, dan iemandt die naer den lichaem gheslagghen *ende* ghegeesselt wordt. Nu reket eens, hoe't henlieden moght lusten te slapen, die op de pijn-banck, oft onder de roede ligghen. De ruste der conscientie moet dan ghesocht werden ist dat iemandt gherustelijck slapen oft steruen wilt.

Ghebedt op ghenade en goede ruste.

O Heere Godt, hoe hebb'ick desen dagh ten auonde ghebracht! Hoe ongherust maeckt my mijn conscientie? Ick maecke, o Heere, van stonden aen, een propost van my te biechten *ende* te beteren: En laet my doch desen nacht in mijn sonden niet versmooren: maer morghen, als eenen nieuwen mensch een nieuw leuen beghinnen. Amen.

Cap. LXXV.

*Wat is doch al de pracht, en glorie vander vveerelt?
Dauw, Roock, Hoy ongheacht, en stricken fijn bepeerelt.*

⁺DAer zijn sommighe saecken, die wonder schijnen te wesen, tot datmen die van by oft van binnen siet, oft eenighs-sins verstaet wattet is. Wat een wonderbare saecke ^{+Des Weerelts ijdelheydt.} is ratel-goudt, of clater-goudt, in t'sien en in't hooren: waer't datmen niet en wiste wattet inder waarheydt is. Alsoo is vande weerelt, met al haer [A] glorie. dat is, met al het ghene dat de menschen, lief-hebbers des weerelts, groot pleghen te achten, te beminnen, *ende* te soecken. als is, rijckdom, hoogheydt, blijdschap, wellustigheydt, domineren, triumpheren, [B] goede ciere maecken, vrolijck zijn, *ende* een sacht luy-leckerlandts [C] leuen leyden: Herteken, wat begheerdy? *ende* al dat elck mensche [D] moght wenschen naer sijnen lust.

Wat is al dat, daer-men soo vele af houdt? daer-men iemandt gheluckigh mede reket te wesen? daer-men soo seer om loopt, *ende* naer stekt? Daer-men soo blijde om is, als-men't vercrijght, *ende* soo mistroost, niet om stillen, als-men swijcke slaet, sulcks verliest, oft alsmen tot sulcks niet gheraecken en can? Wat is al dit en dat? wat is al die glorie vande weerelt? Dauw, roock en hoy, en stricken bepeerelt. By dese vier costelijcke saecken, en derghelijcke andere, broossche, verganckelijcke, bedrieghelijcke, snoode, en versmaedelijcke dinghen, werdt al de glorie des weerelts in de H. Schrifture gheleken.

⁺In den eersten, vanden dauw, soo seght de Wijse-man: *Orbis [E] terrarum, tanquam gutta roris antelucani, quae descendit in terram:* Veur Godt (wien het ^{+Sap. 11. Des vveerelts dauw} wesen en weerde alder saecken alder-best bekend is) soo en is de weerelt met al haer glorie, anders niet dan ghelijck een druppelken dauws des moghen-stondts: d'welcke op d'aerde valt, *ende* terstond hem verliest. Alsoo oock de Prophete Oseas, ^{+Osee 13.} sprekende vande ijdelheydt der af-goden: (in plaets van welcke nu elcks sin, lust, en quade liefde ghestelt is) seght aldus: Alle de glorie die ghy soeckt, en al t'gene daer ghy v herte aen hanght, en als uwen Godt af maeckt: dat sal v al wesen als een wolcke, *ende* dauw des moghen-stondts, terstondt veur-by gaende. *Ende* ghelijck een stofken, seyt hy, t'welck met eenen draeyenden windt, uytten dorsch-vloer op-ghenomen wordt, *ende* ghelijck eenen roock, die metten winde verdreuen *ende* verdwenen wordt, met dat hy uytter schouwe comt.

Ende siet, dit is het tweede, daer by dat de glorie des weerelts ghe-

VANITAS VANITATVM ET OMNIA VANITAS. *Eccli.1. 75.*

Quid typhus tumidi ventosaque gloria Mundi?
Ros, Fumus, Stipulae, baccataque Vincula gemmis.

*Wat is toch al den pracht, en glory vander Weerelt?
Dauw, Rook, Hooy ongheacht, en Stricken fyn bepeerelt.*

*Qu'estce de la pompe, Du Monde, qui trompe, Nos sens attelez?
Ce n'est que Roseé, Que Foin, que Fumee, Que Laqs emperlez.*

[F] leken wordt: te weten, als eenen roock. De H. Apostel Iacobus⁺ seght aldus, hier toe wel dienende: *Quae est enim vita vestra? Vapor est, ad modicum parens, & deinceps exterminabitur*: Wat is u-lieder leuen (oock al waert, dat ghy al de weelde, ghemack, eere, en veurspoedt des weerelts hadt) wat ist al? Een en doom, een weynigh tijds hem vertoonende, ende van dat hy beghint te wesen, soo beghint hy oock van daer voorts te vergaen, ende sy seluen te verliesen. Sulcks ist van af de vreughdt en pomperije des weerelts. Het schijnt altydts wat wonders te wesen, alst beghint, ende eerst op-comt: maer met dattet beghint wat te zijn, soo beghint het met eenen van stonden aen niet te wesen. Het welck-men natuerlijck aenden roock aenmerckt. Het schijnt wat te wesen in sijnen op-ganck. Hy spacieert herwaerts en derwaerts spelende, langhs soo hoogher op-gaende: oock derrende hem tot in de wolcken vermengelen, al oft hy oock een van dien ware. Maer, hoe hy hoogher climt, hoe hy eer en meer te niet gaet: ende deur sijns selfs iubileren en vergrooten, ten lesten hem verliest. Alsoo ist met de menschen, die naer de glorie des weerelts staen en steken, en hun seluen altydts willen verheffen, tot dat sy als roock op niet uyt-comen. Soo seght de Prophete Daud, ende hen-lieden van Godts weghe veursegh: soo't oock veur onsen ooghen daghelijcks ghebeurt: Sy sullen vergaen, en te niete comen, als roock⁺ veur den windt: ende ghelijck wasch veur het vier. Soo hy noch claerder seght: Soo haest als sy tot eere en hoogheydt sullen ghecomen⁺ zijn, soo sullen sy oock als roock vergaen.

⁺*Roock des vveerelts. Iac.4.*

⁺*Psal. 67.*

⁺*Psal.36.*

Niet te vergheefs; en was Vetronius Turnus vanden Coninck⁺ Alexander met roock doen versmachten, aen eenen staeck ghebonden zijnde: want hy aen vele menschen bedrieghelijcke woorden van hope, ende raedt, als roock, vercocht hadde. Soo moest men de bedrieghelijcke Weerelt oock betalen.

⁺*Lamprid.*

[G] Dat de glorie des weerelts oock al maer hoy en is, dat blijkt by⁺ den seluen Prophete, aldus sprekende: *Fiant sicut foenum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit*: De menschen vander weerelt, met alle haer-lieder op-stel, zijn ghelijck hoy, d'welck op de daken der huysen staet, t'welck van selfs verdwijnt, eer-men't af treckt. Soo verdwijnen sulcke menschen, met al hunne wellustigheydt ende glorie: te eer, oock van selfs, hoe sy hoogher climmen, ende haer seluen meer ter sonne stellen, van groot schijn, luyster, ende groot-achten der menschen. Van sulck hoy en doet-men niet op, noch schoof noch schoot, noch bundel noch bussel, wat datmen meynde oft hoopte te maeyen. Alsoo comt het al op riet uyt, tot bijsterheydt, in siele ende in lichame, in goetd-veur haer-lieder en haerlieder kinderen, die grooten oogst ende maghtigh goetd waren verwachtende.

⁺*T'is al hoy.*

⁺*Psal.128.*

⁺Dit is t'ghene dat de selue Prophete Daud seght: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis*: Sy hebben haren slaep gheslapen ^{+Psal.75.}

(eens-deels al haer leuen lanck, als eenen gheduerighen slaep en droom, ouer-brenghende: *ende* soo ten anderen oock, totten slaep des doodts comende) *Ende* siet, alle die mannen der rijckdommen *ende* welden en hebben niet met allen ⁺hunne handen ghevonden. Sy vinden haer met ijdel handt, soo de ijdelheydt aengaende der glorie die sy in rijckdom en weelde gheschept hebben, soo't hun dochte: als oock in het profijt en vrucht des ghewins, d'welcke sy soo vast meynden te houden: maer bouen al vinden sy haer seluen met ijdel handt, aen-gaende eenighe verdienste veur Godt.

^{+Den roem des vveerelts vergaet te niet.}

Eylaes, sy en hebben niet ghedacht, dat de glorie van deser weerelt als eenen roock en windt is: den welcken, hoemen stijuer en vaster sluyt, *ende* metter handt grijpt, hoe-men min vanght en behoudt. *Ende* hoe de mensche, als een hoy oft gras, hooger ter sonne staet, hoe hy te eer verdwijnt en vergaet. Dat seght de coninck Daud noch ⁺beseffelijcker: *Vidi impium superexaltatum & eleuatum, sicut cedros Libani: Et transiui, & ecce non erat: quiesiui eum, & non est inuentus locus eius*: Ick hebbe den boosen aerdschen mensch bouen al verheuen ghesien, *ende* op-gheclommen als cedre-boomen vanden bergh Libanus: *ende* wat veur-by gaende, *ende* om-siende, soo en was hy niet meer: Ick hebben ghesocht, maer selfs en hebb'ick sijn plaetse niet connen vinden daer hy ghestaen hadde. ^{+Psal. 36.}

Ist niet soo met vele menschen, iae met gheheele gheslachten ghevaren, die soo vermaert waren en hooghe verheuen, oock veur onsen ooghen? waer zijn sy? waer is de plaets daer sy stonden? waer is die hoogheydt: waer zijn de staten? de glorie, den rijckdom, den grooten naem en faem, den roep, den lof, af-comste, ghesleyp van knapen, roem, en t'verwonderen van alder weerelt? waer ist al vervaren? Het is al wegh, *ende* ghelijck eenen roock en hoy vergaen, ten vuylen eynde: iae tot op niet.

Waert dat wy dit al in tijds dachten, wy en souden van hoy soo veel voere niet maecken, als wy oock van ons seluen doen, daer wy nochtans maer hoy en zijn: ghelijck uytten Prophete Isaïas, den ⁺H. Apostel Iacobus seght, *ende* oock Sinte Peeter: *Omnis caro foenum: & omnis gloria eius, tanquam flos foeni: exaruit foenum, & flos eius decidit*: Alle vleesch is hoy: *Ende* al sijn glorie, en is niet anders dan als een bloeme des hoys: het hoy is verdrooght: dat is, de mensche sterft: *ende* de bloeme valt af. Iae dick-mael verdwijnt de bloeme eer sy steruen, die als hoy te moy willen wesen, gaende al verdwijnende en steruende van katijugheydt, eer de doodt comt. *Ende* dan

<sup>+Isaïae 40.
Iac. 1.
1. Pet. 1.</sup>

soo valt hun de glorie *ende* fleur af: soo dat sy als een verdrietigh last en pack der vrienden zijn, *ende* een verwerp en ouer-schot *van* alle menschen: iae sy hun seluen een te vele: niet wetende wat hun meest *ende* eerst *van* al te beclaghen staet: oft dat sy soo haer veurgaende leuen ouer-ghebracht hebben: oft dat sy niet steruen connen, als sy moede *van* leuen zijn.

Och wat een sottigheydt, *ende* werck weerdt allen spot en confusie, (hadden wy t'verstandt, of eenighe schaemte) eenen bundel hoys, dat is, ons lichaem, soo te beminnen! soo te vercierē! soo te palleren! soo te toeuen, *ende* op te steken, als oft wat ware!

Soo heeft Xerxes hier veur-tijds eenen schoonen boom, platanus, met gouden ketenen en costelijcke baghen verciert, *ende* een wacht ghestelt om sijn lief te bewaren, daer op sottelijck verlust zijnde. Het is waer, hoy is wat, en wat weerdt: maer nochtans hoy en is maer hoy, al waert oock noch soo moy.

[H] Het vierde, daer de glorie des weerelts by werdt vergheleken, is⁺ stricken bepeerelt. *Ende* seer wel: want soo de Wijse-man ons waerschouwt,⁺ soo ist. Hoort dan wat hy hier toe seght: *In medio laqueorum ingredietis*: Kent v perijckel, ghy die deur de wellustigheydt des weerelts uwen ganck nemt: ghy sult deur d'midden der stricken wandelen. Sinte Antonius sagh in een visioen, dat al gheheel de weerelt⁺ met stricken besaeyt was: soo datmen niet en wiste, waer sijnen voet stellen, oft men moeste ghevanghen worden. Soo vraeghe hy, wie die stricken ontgaen soude? Hy hoorde veur antwoorde, dat den ootmoedighen die soude ontcomen, die de glorie des weerelts versmaedt, *ende* als ghespreyde stricken met voeten terdt: want dieder metten voeten op-treedt, die en wordt niet mede ghevanghen: want hy, soo doende, belet dat sy niet toe-sluyten en connen. Maer die de selue acht *ende* wacht, *van* op te treden uyt respect *ende* weerdigheydt, die treedt daer in, *ende* wordt ghevanghen.

⁺*Stricken bepeerelt.*

⁺*Eccli.9.*

⁺*Athanas in vita S. Antonij.*

Sulck zijn sy, die dese saecken *van* hier beneden seer groot achten, *ende* haer seluen mede, als die dinghen hun ghebeuren moghen, als die't op brasserē en houeren stellen, die banck en bedde, buyck en berdt, sanck en spel beminnen, *ende* dergelijcke ijdelheydt hanteren. Gelijck oock een groot deel der menschen hun daer toe begheuen, om sulcke stricken te saeyen, *ende* alle wellustigheden altydts in t'ghereede te hebben, als lock-aes, om d'een den anderen in d'net, *ende* als een muys in de valle te brengen: iae, om onder't deksel *van* vriendelijckheydt *ende* goeden toef, den strick om de beenen, oft lieuer om den hals te werpen. Cont ghy't niet versmadende vertreden, cruypter met ootmoedigheydt onder deur.

Nu, om den strick te ghewilligher te aenveerden, sonder teghen-

creunen (ghelijck t'peerdt teghen t'goreel pleegh) soo ist al met soetigheydt, met lieflijckheydt met schoonigheydt van woorden, van ghelaet, en milde beloften verciert, besteken en bestreken: als met peerlen [I] en ghesteenten ghestoffeert: ghelijckmen de rijserkens bestrijckt, op datter de voghelkens aenhanghen: *ende* den slagh, en muyse-valle *ende* [K] t'net met aes en spijsse veur-siet, om vanghen.

Van sulcks beschrijft ons in't langhe een exempel de Wijse-man, van een oneerbaer vrouwe, haer uyt-stellende, om een ionckman te vanghen, en te bedrieghen: wonder dinghen hem toesegghende en⁺ belouende. Soo seght hy ten eynde: *Irretiuit eum multis sermonibus; & blanditiis labiorum protraxit illum.* Sy heeft hem ten lesten ^{+Prou.7.} met vele schoone woorden in d'net ghebraght, *ende* met smeeckinghe der lippen tot haer ghecreghen. Hoort watter volght: *Statim eam sequitur; quasi bos ductus ad victimam: & quasi agnus lasciuus: & ignorans quòd ad vincula stultus trahatur.* Hy terstond volght haer, als eenen os, diemen ter slagh-banck leydt, *ende* als een dertel lammeken: niet denckende (armen dwaes als hy is) dat hy ter banden gheleydt wordt. *Velut si quis festinet ad laqueum: & nescit, quòd de periculo animae eius agatur:* Ghelijck oft een voghelken hem haestede, snellijck vlieghende en springhende, om in den strick te comen: als ofter nemmermeer in tijds en soude geraecken: *ende* en peyst niet, dat sijn siele (het tijdelijck *ende* eeuwich leuen) daer mede in perijckel comt. Dat doen de peerlen, *ende* cieraet der behaeghlijckheydt, daer dese stricken des weerelts mede verrijckt *ende* verschoont zijn.

⁺Ach, arme sotte menschen als wy zijn! als oft een eerlijcke saecke ware in gouden boeyen (ghelijck Darius was) gheslaghen te worden, oft met gouden ketenen, in ^{+Iustinus lib.11.} een silueren gaeyole besloten te zijn: iae met eenen vergulden oft bepeerelden strop ghehanghen te werden. Sulck is nochtans al de glorie der weerelt, aen welcke soo menigh mensche, als aen gouden bepeerelde stricken, hem verhanght. Waert niet een raserije, dat iemandt sulck een precieus, specieus, en hupsch verhanghen vercoose, als een glorie daer in scheppende, dat hy met s'conincks gouden keten, carcant, en strick vol van peerlen en ghesteenten moght verworght *ende* opgheknoopt worden? Waerom dan verhanght-men sy seluen soo met dese weereltsche glorie *ende* behaghelijckheydt: tot verlies onser siele *ende* der eeuwigher saligheydt? In teecken van dese schade en verlies, soo staen ons veur exempel en⁺ figure te mercken, die gouden hals-band der Madianijtsche kemelen, die Gedeon haer af nam. Met ^{+Iudic.8.} welcke het niet moghelijck en is,⁺ deur de enghe en nauwe poorte des hemels te gheraecken: niet meer dan de kemel selue, met sijn bulte en bagagie: soo Christus ^{+Matth.19.} seyde.

Laet ons dan, veur t'slot van al dese veurseide dinghen, houden

t'ghene dat Matthatias tot sijne sone seyde: *Gloria eius, stercus &⁺ vermis*: De glorie van een hoouerdigh mensche (d'welck de glorie des weerelts is) en is niet anders, ^{+1.Mach.2.} dan dreck ende een vuyl ghewormte. *Hodie extollitur, & cras non inuenietur*; Als heden wordt het verheuen, ende morghen en werdt het niet vindelijck. Maer de glorie Godts, die sal inder eeuwigheydt blijuen. Soo wie glorie hebben wille, dat hy die soecke, die hem waerachtigh glorieus en triumphant maecken magh, in d'eeuwigh leuen. Fy dan, de glorie des weerelts, die schade en schande by brenght. Besiet eens waer sy haer dienaers toe stiert.

Daer heeft eens eenen dien grooten, schoonen, en costelijcken tempel⁺ van Diana te Ephesien in brande ghesteken, alleenlijck op datmen van hem soude weten te spreken. Maer ter contrarie, die van Ephesien verboden daerom, dat niemantd sijnen naem schrijuen noch noemen en soude, en datmen niemantd voorts oock dien naem gheuen en soude, en datmen niemantd voorts oock dien naer gheuen en soude. Maer Theopompus heeft hem in sijn historie ghenoeemt, te weten, Herostratus: anders was hy in een eeuwighe duysternisse begrauen, in de plaets van sijn vermeten ijdel glorie. Emmers soo dul ende bedrieghelijck is die raserije. ^{+Val. Max. lib.8. ca.15.}

Rhodope, een slaue, ende lichte vrouwe, heeft in haer vuyligheydt⁺ ende oneerbaer ghewin, soo derren glorien, dat sy een pyramide, bynae alsoo groot als de coninghen, maer costelijcker en constigher dan de coninghen van Egypten, heeft derren op-rechten. Haer self soo veel te meer infaem maeckende, hoe het stuck te schoonder ende te costelijcker was. Soo blindt is des weerelts glorie. ^{+Fulgosius lib.8.}

Empedocles, een Philosophe, en medicijn, Panthiam Agrigentinam⁺ van een ongheneselijcke sieckte ghenesen hebbende, ende dies als een Godt ghepresen zijnde, heeft hem seluen in de brandende gloedt vanden bergh Etna gheworpen, om in die sotte, ijdele, en duyuelsche glorie te steruen. Soo worpen hun de lief-hebbers des weerelts glorie inden helschen brandt. ^{+Idem.}

Ghebedt teghen des weerelts ijdelheydt.

MAer dat wy, o eeuwich Godt, van v deur de sonde ghescheyden zijn, soo zijn wy de ijdelheydt deser weerelt onderworpen: gheeft my gratie, soo al de glorie van dit aerdsche ballingschap te versmaden, dat ick de eeuwighe glorie vercrijghen magh. Amen.

Cap. LXXVI.

*Wie isser soo vervvoedt, die daer ghenoecht in maeckt?
Die de blijdschap en t'goedt des hemels niet en smaeckt.*

⁺SInte Bernardt seyt een sententie, die dese vraghe ende antwoorde seer sal verclaren:

Cui Christus incipit dulcescere, necesse est amarescere mundum: Die in Christo ^{+Bernard in serm.} beghint smaeck te krijgen, en soetigheydt te vinden: hy is seker, dat hem de weerelt

sal beghinnen bitter te duncken. ⁺Daerom, als iemandt noch smaeck vindt in de ijdelheydt des weerelts, ende dinghen die wy in t'ueur-gaende Capitel verhandelt ^{+Braeckesmaecke des Weerelts.} hebben, die de hemelsche smakelijckheden contrarie zijn, dat moet wel een seker teken zijn, dat hem de hemelsche niet wel en bevallen: ghelijck die suere serpe dinghen soeckt, die en vindt gheenen smaeck in soete spijsen.

Vande ghene die in de bitterheydt des weerelts smaeck vinden, [A] was Esau een claer figure, om de smaeckelijckheydt van een schotel pottagie, verlatende ende verworpande sijn recht van eerste gheborene, ⁺segghende: *Quid mihi proderunt primogenita?* Wat magh my mijn recht baten? siet ick sterue, seyt hy. Ende soo ^{+Gen.25.} sijn recht af-gaende, at sijn spijs op, ende ghingh sijn ganghen: gheen werck daer van maeckende, ende niet achtende, dat hy sijn veur-recht vercocht hadde. Soo doen alle de ghene die ghenoechte en smaeck vinden en maecken in aerdsche ijdelheydt: Sy en achtens niet met allen, dat sy haer deel hemel-rijcks laten varen, veur een weynigh wellust in eten, drincken, oft ander sulcke dinghen die sy beminnen. Niet peysende, dat de ghenoechte van sulcks, met een wijle tijds veur-by gaet, ende dat de pijn dier naer-volgt eeuwich is.

⁺Deser sotten smaeck is oock ghefigureert gheweest, in den verdraeyden [B] ^{+Exod.16.} appetijt en lust der kinderen van Israel: die de walghe hadden van t'hemelsch broodt Manna: ende riepen eenpaerlijck naer de vleesch-potten, concommen, ^{+Num.11.} pompoenen, moes, en loock van ⁺Egypten. Soo leestmen oock, dattet volck van Vlysses in Afrijcken ghesonden zijnde, en van die soete vruchten des booms Lotos ^{+Homer. in Odyss.} etende, vergaten wederom te keeren. Soo datter een spreek-woordt af ghecomen is: *Lotum gustauit:* Hy heeft van dien boom Lotos gheproeft: hy heeft het daer goet ghevonden. Die heeten *Logophagi*, die daer wonen: soomen oock by maniere van spreken, de kinderen des weerelts heeten moghte, die deur de soetigheydt deser aerdscher dinghen, de soete hemelschen saecken vergheten: als gheenen smaeck daer in vindende: midts dat sy aen de vruchten vanden aen-

CUI CAELVM DESIPIT, TERRA SAPIT. 76.

Mors in olla.

Quis tam fluxarum capitur dulcedine rerum?
Cui tellus insulsa sapit; cui nautea caelum est.

*Wie isser soo verwoet, die hier ghenoechte in maect?
Die de blyschap, en tgoet des hemels niet en smaect.*

*Qui se donne peine, Pour chose si vaine, Qui se perd en l'air?
Tel qui se desgoute, Du ciel et ne goust, Que la fade chair.*

lockende lustighen Lotos deser weerelt verleckert zijn.

Van al-sulcke seght seer wel de Prophete Daud: *Pro nihilo habuerunt⁺ terram desiderabilem*: Sy hebben dat lustigh en vruchtbaer beloofde landt veur niet ^{+Psal.105.} gheacht: lieuer altydts naer Egypten keerende: (daer sy nochtans soo vele droefheydt, bitterheydt, ende onghenadigheydt gheleden hadden) dan voorts te trecken, naer d'landt van beloften, vloeyende van melck en van honigh. Wat ist oock vande quade begeerlijckheydt ende verdraeyden smaeck? Alsoo ist met de zeevisschen, haer wel bevindende in de bitter ghesouten wateren: ende besteruende, als sy gheraecten in t'soet water te comen.

O menschen, hoe is uwen smaeck bedoruen ende verkeert, dat v de soutte wateren des weerelts soo wel becomen, dat ghy soo daer in leeft ende vettet: ende v dunckt dat ghy't sult besteruen, als ghy die moet deruen: oft als ghy die braeckende wateren der stinckende aerdsche poelen deruende, gheraect de soete fonteyn-wateren des eeuwighs leuens te proeuen, ende te smaecken! Veur-waer, ghy toont wel, dat ghy naer den vleesche zijt en leeft, van welcke S. Paulus seght: *Qui secundum carnem sunt: quae carnis sunt sapiunt*: Die naer den⁺ vleessche zijn, die ghevroeden en smaecken oock, dat den vleesche aengaet. Ende noch op een ander plaets, aldus: ^{+Rom.8.} *Animalis homo non⁺ percipit ea quae sunt spiritus Dei*: Den sinnelijcken mensche, en vaet noch en begrijpt niet t'ghene dat Godts gheest aen-gaet. Daer en heeft hy ^{+1.Cor.2.} noch reuck, noch smaeck noch behaghen in: maer dat stelt hy al in sinnelijcke, vleeschelijcke, en beestelijcke wulpscheydt: ghelijck [C] een vercken in t'slijck en vuyle moire hem vernoeght.

Dan soo comtter af, dat S. Paulus noch seght: *Quorum finis interitus*:⁺ Wiens eynde is verderuenisse, ende eeuwigh verdoemenisse. *Et gloria in confusione ipsorum*, ^{+Phil.3.} *qui terrena sapiunt*: Sy scheppen ende maecken glorie in haers confusie ende beschaemtheydt: dat zijnse (seyt hy) die in aerdsche saecken smaeck vinden, ende sulcks bevroeden. Wat wonder ist dan, als de mondt, kele, en maghe soo vol zijn van soo quade, ghecorrumpeerde, ende verdoruen dinghen, dat sy de soetigheydt, lieflijckheydt, ende goeden smaeck van goddelijcke en hemelsche saecken niet goet en vinden, ende daer niet om en gheuen? Het en waer oock, dat sy den smaeck verdoruen hadden, hoe souden sy anders soo slecht zijn, sulcke bitterheydt, ende doodelijcke spijs te willen aen-tasten? Soo de Prophete Iob seer wel seght: *Potest aliquis gustare⁺, quod gustatum adfert mortem?* Sal iemandt connen proeuen, t'welck metten proeuen de doot aen-brenght? Soo de kinderen der [D] Propheten de ^{+Iob.6.} bitterheydt des pots en moes smaeckende, en vreesende daer af te steruen, riepen tot Eliseum: *Mors in olla, vir Dei*: De⁺ doot is inden pot, man Godts. Sy en atender niet meer af, veur ^{+4.Reg.4.}

datter Cliseus met een grepe meels in te werpen, remedie toe gedaen hadde, en t'perijkel gheweert.

Daerom, de minnaers der weereltlijcke bitter ghenoeghen, die zijn als droncken in sulcks, niet onder scheydende t'soete van t'suer, t'goedt van t'quaedt. soo den hof-meester totten bruydegom seyde⁺ in Cana Galilee: *Omnis homo primum bonum vinum ponit: &c cum inebriati fuerint tunc id quod deterius est:* Alle menschen ^{+Ioan.2.} stellen eerst-mael den goeden wijn veur: maer, als de gasten droncken zijn gheworden, dan soo gheeftmen hun den quaden wijn. Want, de kennisse, verstandt, en smaeck is dan verduystert, en verwonnen. Soo zijn de menschen den sueren wijn des weerelts met ghenoeghen in-drinckende, *ende* den soeten suyueren wijn Christi verachtende: droncken zijnde, niet vanden goeden wijn, maer van haer eyghen behagheleijckheydt, in des weerelts bitterheydt. Aldus seyt Sinte ⁺ Gregorius, tot dese proposte: *Mali, dum pro mundo tolerant, leue putant: absinthio ebrij sunt:* De quade menschen, ^{+Greg.} als sy om de weerelt iet lijden, sy rekenen't al licht: want sy zijn met alssen droncken ghemaect. Daerom oock, staet alsulcken die rechtveerdighe en stranghe sententie te verwachten, met welcke Christus seght, van alle de ghene, die haer de soete blijdschap *ende* vermaeckinghe des hemels⁺ onweerdigh maecken: Ick segghe' u-lieden veur-waer, dat niemandt van al die daer ghenoodt waren (*ende* hun soo aen dese ^{+Luc.14.} aerdsche saecken verleckeren) mijn auondt-mael proeuen en sal. Soo sullen sy dan dien eeuwighe hongher *ende* onverdraegheleijcken⁺ dorst moeten lijden, ghelijck de Prophete Dauid seyt: *Famem patientur vt canes:* Sy sullen hongher lijden als ^{+Psal. 58.} honden: van hongher en dorst rasende, *ende* de stadt dat op dat neder loopende: maer gheenen troost oft eenighe laeuenisse vinden.

⁺Wat heeft dien excellenten goeden goddelijcken smaeck van Salomon soo doen vergaen: deur welcken hy als een droncken minnaer was, bequaem om soo ^{+3.Reg.3.} sonderlinghe een figure *ende* instrument te wesen, om die uyt-nemende soete liefde *ende* lieflijcke soetigheydt Christi, onser sielen bruydegom, met dat princelijck liedt der lieden, *Canticum Canticorum*, te beschrijven: wat heeft hem (seggh'ick) dien goeden smaeck soo benomen? anders dan dien contrarien smaeck der aerdsche *ende* vleeschelijcke wellustigheydt?

⁺Wat heeft den rijcken vrecken soo lekeren smaeck in eten en drincken doen vinden, dat hy oock daerom sonderlinghe in sijn tonghe, inder eeuwigheydt den ^{+Luc.16.} helschen brandt verdraghen moet, sonder een enckel droppel waters te vercrijghen tot vercoelinghe, anders dan om dat hy ter contrarie soo cleynen smaeck vondt oft sochte, in goddelijcke en hemelsch dinghen?

Wijser en beter bedacht zijn sy, die met Seneca ghevoelen, en segghen⁺ metter waerheydt: *Quàm iuuat inter sidera vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram!* Och, hoe helpt my, als ick metter herten als inden hemel ben, en hoe lust het my de costelijcke pauerselen der rijcke te verachten, ende gheheel aerdtrijcke met al haer goudt!

Nu, om tot meerderen haet van desen aerdschen smaeck en wellustigheydt hier noch wat uytter Heydenscher rasernijen by te brenghen: Eenens Sardanapalus, coninck van Assyrien, patroon van alle de⁺ ghene die midts hare quade lusten te volghen niet weerdt en zijn in t'ghetal van mannen gerekent te worden. Desen was soo verseeuwt en droncken van s'weerelts lust, dat hy Godt en Nature en sy seluen vergat. Hy sat met vrouwen cleederen, in d'midden der oneerbaere vrouwen. Daer span hy, en haspelde, ende deyde elck haer peyl en werck, als een vrouwe: t'eene-mael vervrouwt, ende versmoort in sijn wellustigheden. Hoe namt eynde? Sijnen oppersten veld-heere Arbaces, dit siende, en niet lijdende, heeft hem de oorloghe aen-ghedaen. Sardanapalus, meer ghestelt om vluchten dan om vechten, ten eynde wat weder-standts biedende, heeft sijn vertreck op sijn paleys ghenomen: ende al-daer een groot vier maeckende, heeft sy seluen, met al sijnen schat en rijckdom, inden brandt gheworpen: ende is alsoo van dat tijdelijck vier ten helschen eeuwichen viere ghevaren.

Dit's het eynde van al-sulcke, die hier hun smaecke ende ghenoechte⁺ in ijdelheydt, wellust, hoogheydt, ende derghelijcke aerdsche begeerlijckheden maecken: ende deur sulcks gheenens smaeck en vinden, noch in d'woordt Godts te hooren oft te lesen, noch in t'ghenieten der heyligher Sacramenten: noch in iet dat goet en goddelijck is. Ende aen-gesien dat den veur-smaeck der hemelsche vermaeckelijckheydt in dese dinghen ghelegghen is: die dit al niet en smaeckt, die moet noodtsaeckelijck van t'principale des hemels eeuwelijck vasten.

Ghebedt teghen den smaeck en behaghen des weerelts.

DEn bitteren venijnighen croes des weerelts, o Heere, die is met honigh bestreken: ende wy drincken met ghenoechte de doot in d'lijf. Vervult mijn herte metten smaeck der hemelsch soetigheydt: op dat ick des weerelts behagelijckheydt verfoeyen magh. Amen.

Cap. LXXVII.

*Wie vverden daer met recht, van vveerelt meest bedroghen?
Die haer, als slaue en knecht, ghetrouvst te dienen poghen.*

⁺DEse vraghe is seer pertinent, en ten wercke dienende: maer, midts dat sy in de twee veur-gaende seer in 't'generale uyt-gheleyt is, soo en moet ick hier maer in't ^{+Des Weerelts loon.} besonder het bedrogh uyt-teecken, d'welck sulcke menschen altydts meest gheschiedt, die de weerelt⁺ soecken ghetrouwelijckst te dienen, ende te behaghen. Aman (al comt [A] hy noch elders te berde) en magh emmers niet versweghen ^{+Hest.7.} zijn: midts hy eenen besonderen spiegel is van alle bedrogen beminners des weerelts hoogheydt. Want hy met een schandigh verheffen aen sijns selfs galghe, is wel gheleert gheweest, hoe sy vande weerelt tot eenen spot ghestelt worden, die de weerelt te seer volgen ende gelieuen.

⁺Ende ghelijck de verloren sone, veur al sijn ghenoechte, wellust, ende [B] ghedienstigheydt, vande weerelt met groote schade en schande verstooten, ende ^{+Luc.15.} uyt-gheworpen wierdt. Alsoo worden sy al te samen vande weerelt bedroghen, die de weerelt dienen. Want dat is hun sekerste recht en rente. Dit gheeft de Wijse-man ghenoech te kennen:⁺ *Fallax gratia, & vana est pulchritudo*: De gratie, danck, en bevalligheydt, diemen ter weerelt hebben moght, die is al bedrieghelijck, ende de ^{+Prou.31.} schoonheydt die is ijdel. Dan sietmen daer tusschen de [C] weerelt en haer minnaers dat spel af komen, ende dat eynde, ghelijck't ghebeurt als de catte met de muys speelt.

⁺Nu, de principale intentie deser vraghe is: Wie datter meest van al, van de weerelt bedroghen word. De antwoorde seght: Die [D] meest neerstigheydt doet, ende ^{+Die de Weerelt meest betrouvt, vverdt meest bedroghen.} als een slaue en knecht de weerelt ghetrouwst pooght te dienen, dat die hem achter-naer meest bedroghen vindt. Ghelijck, als men met eenen loghenaer ende bedriegher te doen heeft, die wonder seght, de luyden wonder wijs maeckt, ende uytstrijckt,⁺ [E] soo sommighe muyl-stooters doen op de iaer-merckten, wonder saecken belouende en radende, wonder curen en kecken voort-stellende: ende ^{+Muylstooters voere.} nochtans, nemt dattet al loghenen en versierde truffen zijn, als comende van hier en van ghinder, daer hy noyt en was: olie, cruyden, steenen, wortelen, van sulcken cracht en effecte, noyt ghehoort, etc. Ende nochtans al bedrogh, soo in sijn woorden, als in sijn waere ende coopmanschap. Nu, de vraghe is, Wie wordter van sulck eenen meest bedroghen? De antwoorde comt ontwijfelijck oock effen uyt: te weten: Die hem meest gheloofte heeft: die hem meest ghehoors en geldts ghegeuen heeft: die sijnen raedt meest [F]

QVI MAXIMÈ MVNDO SERVIT, A MUNDO DECIPITVR MAXIMÈ. 77.

Crebrius auratos Mundi quis glutijt hamos?
Eius seruitio studium qui mancipat omne.

*Wie werden daer, met recht, van Weerelt meest bedroghen?
Die haer, als slaue, en knecht, ghetrouwst te dienen poghen.*

*Qui plus sot se laisse, Mener a la lesse, Du monde pipeur?
Qui par veu d'hommage, Seruiable engage, A luy tout son coeur.*

volght, en meest van als proeft, die verdient daer naer den meesten iau en gheck van alle d'andere. Soo iemandt hem leelijckst quetst, [G] hoe hy hem te stijuer op eenen rietenen stock verliet, en betrouwde, als dien comt te breken, de splinteren en stucken in sijn ooghe en handen springhende. Alsoo ist vande weerelt in al haer voort-stel, *ende* met al de ghene, die haer meest aen-hanghen, dienen, *ende* meest op haer verlaten. Die der meest cost, meest arbeydt, meest tijdt en sinnen aen hanght, die wordttter meest af bedroghen. Daerom seyde S. Augustijn: O ghy beminders des weerelts, uyt liefde van wat, ist dat⁺ ghy de weerelt dient? Ghy-lieden en cont niet meerders verhopē, dan dat ghy des weerelts vrienden wordt. En wat is doch dat anders, dan soo veel te meerder versekertheydt, van te meer bedroghen te worden? ^{+August.8. Confess. cap. 6.}

Dionysius Syracusanus is eenen spot veur de weerelt gheworden, ⁺ schole ten eynde houdende, om den armen cost te rapen: een trommelaer, iae een bedelaer ^{+AElianus lib. 9.} gheworden. Domitius Nero van⁺ een keyser vol wulpscheydt en glorie, is tot Diogenis armoede ghecomen, water uyt de handt drinckende, bloots-voets loopende, van ^{+Fulgosius li. 7. cap. 6.} een ieghelijck verstooten, sy seluen d'leuen nemende. Dit is d'bedrogh des weerelts veur de ghene die op haer betrouwen. Wat wonder ist? S. Ian seght: De weerelt gaet veur-by: *ende* al haer begheerlijckheydt.⁺ [H] Als een schip veur-by vaert, *ende* iemandt het schip meynt metten handen aen lande te houden: aenghesien het bouen ^{+1.Ioan.2.} sijn macht is, hoe hy stijuer vast wilt houden, hoe hy hem meer in perijckel stelt te versmooren. Alsoo, want de weerelt veur-by gaet, sonder ghestadigheydt, dieder hem vaster op verlaet en betrouwt, die wordt meest bedroghen, *ende* is in seker perijckel van te versmooren. Hoe groot dat dit perijckel is, dat blijktt aen cleyn ghetal van die't ontcomen, *ende* aen den ontallijcken hoop van dieder in blijuen. Sinte Bernardt seyt hier van aldus: *In mari Massiliae de quatuor nauibus⁺ non perit vna: In mari autem huius mundi, de quatuor animabus vix euadit vna:* Inde Marsseilsche ^{+Bernard.} zee, van vier schepen en versinckter niet een: maer in de zee van deser weerelt, van vier sielen, en oncomtter nauws een.

Ghebedt teghen des weerelts bedrieghelijckheydt.

O Godt, die ons des weerelts bedrieghelijckheydt soo wel veur-seyt hebt: ontstekt in ons de begheerte van v ghetrouwelijck te dienen: op dat wy op d'ijdel riet des weerelts ons verlatende, niet bedroghen en worden: maer in uwe vaste belofte sekerlijck moghen behouden wesen. Amen.

Cap. LXXVIII.

*Vat ist van s'vveerelts togh, en vvonderbaer bediedt?
Al ijdelheydts bedrogh, met een grooten NIET.*

⁺Dits een schimpighe en spijtighe antwoorde, veur een saecke die in haer seluen soo groot en triumphant⁺ wilt wesen. Aman en coste niet ghelijden, dat Mardocheus hem niet meer en vierde, noch en aenbadt, als alle andere. Iae dien spijt alleen, dede hem meer pijn *ende* leedt aen, dan al sijn rijckdom, glorie, en hoogheydt, hem⁺ verblijden kosten. Soo wast oock veur Goliath een groot vercleynen, als Daudid hem met eenen stock aen-quam, als oft een hondt gheweest hadde. Te meer, als hy hem seyde: Ick sal v slaen, *ende* v hoofdt van uwen lichaeme nemen: *ende* de lichaemen der Philistinen sal ick noch heden den voghelen tot een spijs gheuen. Alsoo ist veur de weerelt, die soo vele wilt wesen, eenen grooten spijt te moeten hooren, dattet al ijdelheydt der ijdelheydt is: iae min dan niet.

⁺*Spijt des vveerelts.*

⁺*Hest.5.*

⁺*2.Reg. 17.*

⁺Men moght de weerelt met rechte, *ende* al haer glorie, by een groote [A] schoone loterije vergelijcken: van welcke, naer allen cost van ingheleyde loten, en sorghvuldigh verwachten, niet anders voorts en quame, dan alijds: NIET: NIET. *Ende* het is soo waerachtigh. Besiet eens, hoe dat de weerelt somtijds soo grootsch *ende* opgeblasen [B] gaet, *ende* soo ten allen canten haer seluen vergroot, dat haer, haer selfs plaetse te cleyn werdt, *ende* haer seluen niet meer en schijnt te connen draghen. Als oft dese weerelt groot van kinde ginch, *ende* een ander⁺ weerelt wilde maecken oft baren. Ghelijck-men met een sabele uyt-gheeft, tot morale bedienisse: Hoe dat eenen bergh eens soo swal, *ende* ouer al soo dick wierdt, dat hy scheen in arbeydt te wesen, om als moeder van eenen anderen bergh te worden. *Ende* als men langhe hadde staen wachten, met een groot verlangen, wat's ghewerden [C] soude: soo quamder schoon een cleyn muysken uyt-ghecropen. Dit dient uyt sulcks veur een spreek-woordt, als-men toonen wilt, [D] dat dick-mael naer groot roemen, groot gheruchte, en groot op-heuen, luttel oft niet af comt: daer de weerelt vol af is. dan seghtmen:

⁺*Loterije des Weerelts, al Niet.*

⁺*Eenen bergh in arbeyde.*

⁺*Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus:*
De berghen zijn in arbeyde, om wonder te baren:
Dan comtter een gheckelijck muysken voort-ghevaren.

⁺*Horat. Art. Poet.*

Een groot schijn sonder zijn.

⁺Ghelijck het oock een wonder saecke schijnt te wesen, als de kinderen een weerelt op een mosschel-schelp maecken: te weten, seepe [E]

⁺*Een vveerelt op een mosschelschelp.*

MVNDI LACTANTIA, MINVS EST NIHILO. 78.

Parturient montes. ; NIET ; NIHIL.

Ergo, quid est Mundus, mundum licet induat omnem?
Vanius hoc nihil est: Nihilo quin vanior ipso est.

*Wat is van sweerelts toch, en wonderbaer bediet?
Al ydelheyts bedroch, met eenen grooten Niet.*

*Qu'est donc l'apparance, Et la grand'bouhance, Du mondain attueil?
La Vanité vaine, Moins que rien, qui meine, L'homme a tresgrand dueil.*

met water ghemenght, met een stroo-pijpken in de schelpe blasende. Daer siet ghy huysen en casteelen in, hemel en aerde; wonder saecken, als oft een cleyn weerelt waer. Te meer, als sy dat somtijds inde locht laten vlieghen: oft ook op de handt doen danssen. Ende och-arm, met niet, eer ghy om siet, comt het op niet, soo't van niet quam, emmers van cleyn bediedt. Iae dat claghelijck is soo doett hun smerte en wee in d'ooghen, als sy't van te by aensien, ende te seer verwonderen, alst dan comt te breken.

Dit en ghetuyght niet alleen de Wijse-man ten twee stonden, met de selfde woorden, aldus: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*: IJdelheydt⁺ der ijdelheydt, t'is al ijdelheydt: maer oock den voys ende t'belijdt der verdoemde bevestight dit, als ^{+Eccli. 1. & 12.} sy aldus roepen, soo in't boeck der wijsheydt staet: *Nos insensati, &c.* O wy uysinnige menschen!⁺ wat baet ons nu onse hoouerdigheydt? ende onse verwaentheydt ende roem der rijckdommen, wat helpt die ons nu? Die saecken zijn al veur-by gheleden, ^{+Sap. 5.} als een schaduwe, ende als een veur-loopende bode: als een schip dat deur d'water vaert, van welck-men gheen teecken in d'water meer ghevinden en can: oft als eenen voghel, deur de locht vliegende: wiens wegh oock niet vindelijck en is, daer hy deur ghevloghen is: maer alleenlijck, een cort gheruysch van sijn vleugelen ghehoort wordt veur-by lijdende, sonder eenigh teecken te laten van sijnen lijdt. Oft, als eenen schicht uytten boghe vlieghende daer-men oock gheen teecken inde locht af vinden en can: maer is terstondt als offer niet ghepasseet en hadde. Och, alsoo ist oock met ons gheweest. Wy zijn gheboren, ende terstondt en zijn wy niet meer gheweest. *Talia dixerunt in inferno, hi qui peccauerunt*: Sulcks segghen sy in de helle, die hier ghesondicht hebben. En al hebben sy de ghenoechte, wulpscheydt, eere, wellustigheydt, ende al s'weelts op-stel, haeren tijdt gheduerende, ghehanteert ende ghevolgt: nochtans en rekenen sy't niet anders, dan dat sy gheboren zijn gheweest, ende terstondt ghestoruen. Tot een teecken, dat al dese middel-tijdighe saecken des weerelts, met haer glorie en bediedt, al ijdelheydt is, en min dan niet. Daerom volght daer noch voort, t'selue versterckende, aldus: *Spes impij tanquam lanugo est, quae à vento tollitur*:⁺ & *tanquam spuma gracilis, quae à procella dispergitur*: & *tanquam fumus, qui à vento diffusus est*: Het verhopen vanden boosen mensche, is als lichte ^{+Sap. 5.} wolfe, die metten winde wegh-ghenomen wordt: ende als dun schuym, dat metten storm-windt verdreuen wordt: ende als eenen roock, die vanden windt verstroyt werdt. De Prophete Daudid seght hier toe, aldus: *Quomodo facti sunt in desolationem*:⁺ *Subitò defecerunt: velut somnium surgentium*: Hoe zijn sy tot verwoestinghe ^{+Psal. 72.} gheraeckt! Sy zijn seer haest op niet ghecomen ende ver-

gaen: als eenen droom van de ghene die uytten slape springhen.

Dese ghelijckenisse bediedt ons seer wel den Heylighen Prophete⁺ Isaias: *Sicut somniat esuriens, &c.* Ghelijck den hongherighen droomt dat hy eet, ende den ^{+Isai. 29.} dorstighen dat hy drinckt: ende het dunckt hen-lieden alsoo: maer als sy ontwecken, sy vinden haer noch euen hongherigh, ende euen dorstigh. Alsoo is van al des weerelts hoogheydt en vreughdt. Het en is al maer als eenen droom: soo dat sy daer van niet te beter en hebben, als al veur-by is: maer vinden haer-lieden ijdelder dan van te veuren.

En waer zijn doch ons fijne sinnen, en vernuft verstandt? waer is ons reden en wijsheydt: dat wy arme, dwase, verdoolde menschen, den droom, de schaduwe, iae de ijdelheydt self, soo beminnen? Aldus⁺ roept de Prophete Daud tot ons: *Filij hominum, vsquequo graui corde? Vt quid diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium?* ^{+Psal.4.} O ghy onverstandighe kinderen der menschen, waerom doch bemint ghy soo de ijdelheydt? ende waerom soeckt ghy en volgt ghy soo seer de loghen? al dat in de weerelt is, is niet alleen eenen droom, schaduwe en ijdelheydt, soo wy nu gheseyt hebben: maer oock als een gheduerighe leughen: t'welck al t'samen eenen schoonen grooten NIET maeckt. Binnen dien, wy onwijse en onbedachte kinderen dat wy [F] zijn, wy en mercken niet, dat wy den hondt van Esopus slachten: die een stuck vleesch in sijnen muyl draghende, soo hy ouer d'water moeste, ende in d'water de schaduwe van't stuck vleesch sagh, snapte hy naer de schaduwe, en binnen dien ontviel hem de ware brocke. Also doen wy, als wy naer de glorie, weelde, ende eere vander weerelt grijpen: d'welck al maer een schaduwe, ende een schijnsel en is: ende binnen middelen tijde, verliesen wy de op-rechte ende waerachtighe eere, glorie, rijckdom, en saligheydt, daer wy ons alleenlijck behoorden aen te houden.

⁺Tot een teecken noch meer, dattet maer ijdelheydt en is, t'ghene dat wy met sulck een vlijtigheydt meynen te grijpen, des weerelts wellust aen-gaende: soo ist datmen ^{+Een handt vol vvinds, des vveerelts glorie.} een handt-vol windts grijpt oft vat, hoemen de handt snelder en stijuer toe-sluyt in t'grijpen: alsoo noch vindt-men hem ijdelder, hoe-men hem met meerder herten tot d'ijdelheydt begheeft.

Maer hoe comt doch dese sotte liefde des weerelts, die soo onbevalligh⁺ is? Seyt S. Augustijn: *Ecce, turbat mundus, & á matur: quid si tranquilluss esset? Formoso quomodo haereres, qui sic amplecteris foedum? Flores eius quomodo colligeres, qui à spinis non reuocas manú?* ^{+August. super Psalm.} Siet, wat wonders: De weerelt is beroerlijck ende maeckt ons beroert, en men bemintse: wat soudt wesen, waer sy gherust en

stille? Hoe soudt ghy de weerelt aenhanghen, waere sy schoon: aenghesien dat gyse soo omhelst, daer sy soo leelijck en vuyl is? Hoe soudt ghy haer bloemen lesen, aenghesien ghy selfs haer doornen niet en schouwt, noch v handt daer af en treckt.

Daerom, laet ons wijser wesen, ende de weerelt met haer ijdelheydt, met alle schaduwen, droomen, en loghenachtighe bedrieghelijcke roemen schouwen, en Christo, die de waerheydt is, aen-hanghen. Die doende soo laet ghy de loose loterije des weerelts, daer't meest al NIETEN zijn, ende houdt v aen t'seker en t'saligh lot van uwe wel-vaert: segghende nu voort-aen, met herte en met monde: *Portio mea*

Dominus: De Heere is mijn deel: ende daer mede houd'ick⁺ my te vreden. Ende, segghende voort noch meer, De weerelt zij⁺ my voort-aen al ghecruyst, ende ick⁺ haer inder ghelijcke: sonder eens meer te willen om-sien, naer haeren toogh, ^{+Psal. 141.} ^{+Gal.6.} schoon schijn, ende sotte verwaentheydt. Want, moet de weerelt my als een ghecruyst mensche wesen (soo sy moet, will'ick goet Christen wesen) soo en moet ick de weerelt niet aenhanghen, noch eenigh werck daer af maecken. Want wat vreughdt soudet wesen met eenen dooden ghehanghenen mensche, oft aen tafel te sitten, oft in d'bedde te ligghen, te cussen, in den arm te nemen, oft eenigh gheselschap aen hem te hebben? Het is al om t'schroomelijckst om peysen.

Fy dan de weerelt, met al haer bediedt:

Als eenen ghehanghenen, soo en soeck' ickse niet.

Ghebedt teghen de ijdelheydt des Weerelts.

DE weerelt gaet veur-by, o Heere, met al haeren roem, en begheerlijckheydt: treckt mijn herte van alle ijdelheydt, ende vestig het in v: op dat ick my met niet ijdel handt en vinde, als-men in d'laetste op-staen vander doot, loon veur sijn wercken ontfanghen sal. Amen.

Cap. LXXIX.

*Velck is dan het cieraet, daer Godt veur al af houdt?
Dat is der deughden daedt: bouen ghesteent' en goudt.*

⁺MAer dat de mensche sijn eerste cleedt *ende* cieraet van onnooselheydt *ende* rechtveerdigheydt verloren heeft in t'Paradijs, soo heeft hy begost ghenoechte te maecken, en behagen te krijghen in t'cieraet der cleederen, *ende* dat sulcks aen-gaet. Eerst-male alleenlijck die ghebruyckende uyt noodt, daer hy deur de sonde inghevallen was: maer daer naer, ijdel behaghen *ende* eere in sulcks, als in een verciersel, soeckende en stellende.

⁺*Het cieraet der deughden, prijselijck.*

⁺Want het eerste cleedt, en decksel teghen de beschaemtheydt, dat waren fighe-bladeren: *ende* dan noch bouen dien, teghen de coude, maeckte Godt aen Adam en Eua elck eenen rock van vellen. Daer [A] naer is men tot de wolte en lakenen ghecomen. Van daer tot het vlas en lijnwaet: voorts, tot het ghespin der wormen, sijde en flouweel: [B] ten laetsten, tot siluer en goudt, ghepeerelte en ghesteente. Soo datter niet meer en is te verwachten, dan, oft datmen wederom aen d'alder-eerste cleedt come, *ende* op een nieuw al-hier beghinne, oft dat de weerelt eynde neme. Aen-ghesien, datmen oock alle dese veurnoemde stoffen, soo nu d'een deur d'ander, *ende* met elck-andere menghelt en manghelt, datter haest gheen maniere van vremdigheydt in cleederen *ende* stoffe der selue, om peysen en wordt, oft ten is al beproeft, *ende* te wercke ghestelt.

⁺*Genes. 3. Oorspronck der cleederen.*

De Heydenen, die niet voorder en sien dan haren neuse lanck is: dat is te segghen, soo verde als haerlieder sin en wijsheydt streckt, die maecken groot werck van d'uytwendighe cieraet: want sy haer uysterste *ende* meeste saligheydt in dese uytwendighe saecken stellen.⁺ Van sulcke sprekt de Prophete Daud, aldus: *Filiae eorum compositae: circumornatae vt similitudo templi*: Haer-lieder dochteren zijn wel gheschickt: ronds-om verciert en behanghen, inder maniere van eenen tempel. Te weten, met cleederen van allen coleure en faitsoene: met alder-hande costelijckheydt en vercierringhe, daer-men eenighe kercken op hooghe daghen mede pleeght te palleren, *ende* verciere. Deur sulcks, *ende* om andere derghelijcke veur-spoedt *ende* weeldigheden, soo rekende-men die saligh te wesen: soo den seluen Prophete Daud voorts seght: *Beatum dixerunt populum, cui haec sunt*: Men seght, dat sulck volck, dat al-sulcke dinghen heeft, wel gheluckigh is.

⁺*Psal. 143.*

VIRTVTVM ORNATVS DEO GRATISSIMVS. 79.

Quâ capitur specie, qui sidera lumine vestit?
Virtutum: Argenti haec radios praestinguit, et Auri.

*Welck is dan het cieraet, daer Godt voor al afhoudt?
Dat is der deuchden daet: bouen ghesteente en goudt.*

*De quelle parure, L'auteur de Nature, Se delecte plus?
De la Vertu belle, Au pris de la quelle, Rien n'est le surplus.*

Ende dat zijn de Heydenen, die d'licht des gheloofs niet en hebben: waer deur sy sien moghten, welck t'cieraet is, daer Godt meest af houdt: ghelijck de gheloouighe wel sien, als sy hun ooghen willen open doen. Want, als wy den bril van d'oprecht ghesichte op⁺ onsen neus setten: dat is, als wy ons menschelijck vertandt ghevanghen nemen, en brenghen't onder de ghehoorsaemheydt des geloofs: soo sien wy wel, ^{+Bril van oprecht ghesichte.} wat van al t'cieraet des lichaem is te houden [C] ende te maecken is. Te weten, dat de cleederen uyt gheen ander oorsaecke ons ghegeuen en zijn, dan ghelijck plaesteren en winden, uyt oorsaecke van quetsen en seerigheydt. Soo dat die ons meer dienen tot confusie, en droeuigh ghedencken onser ongheloorsaemheydt, ende rebellie teghen Godt onsen schepper, dan tot eenighe eere oft cieraet. Ghelijck een brand-merck op t'schouder-bladt des diefs, geen saecke en is om seer daer in te glorieren, ende hem te verheffen: maer om beschaemt te wesen: deur sulcks altijds een memoriael ouer hem draeghende, van sijn dieuerije en schelm-stucken.

Nu, wy en zijn niet alleen soo verde ghecome, dat wy ons in onse⁺ cleederen verheffen en glorieren, ghelijck eenen ghequetsten in sijn plaesteren, ende eenen dief in sijn brand-merck: maer wy verciere die oock met goudt en siluer, ^{+Ydelheydt in t'cieraet der cleederen.} ghesteente en ghepeerelte: ons veur seker latende duncken en veur-staen, dat die plaesteren alsoo fraey staen, ende een gheluck is daer mede behanghen te zijn. Het welcke sonder twijfel een teecken is, oft van sottigheydt, oft dat wy ons ghelooue niet in en sien, noch te wercke en stellen: deur d'welcke wy alle dese dinghen claerlijck sien ende verstaen soudent.

Daerom vermaent S. Paulus de gheloouige vrouwen hier van, aldus: *Non in tortis crinibus, aut auto, aut margaritis, vel veste pretiosa.*⁺ Verciert u-lieden met eerbaerheydt en matigheydt: niet in't haer te crollen en te draeyen, noch in goudt en peerlen, oft costelijcke cleederen: maer ghelijck godtvruchtighe vrouwen betaemt: die deur de goede wercken toonen dat sy Godt vreessen ende dienen. In teecken van dies, de Heylighen hebben sulcks versmaedt, ende de cost ende cleederen hebbende, zij v te vreden gheweest. Iae, dat meer is, tot een teecken, dat ons de cleederen, bouen den noodt, tot penitentie ghegeuen zijn, sy hebben die oock tot waerachtighe penitentie ghenomen. Soo seght Sinte Paulus: *Fide alij circuierunt in melotis, & pelliibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus.* Deur ^{+1.Tim.2.} t'ghelooue hebbender vele ghegaen, al dolende, in de wildernissen, in gheberghen en speloncken: ghecleedt met haren cleederen, met kemelen en gheyten-vellen ghedeckt: der welcker de weerelt niet weerdigh en was.

Waer uyt comt doch dese verscheydenheydt van sinnen? meynt

ghy, anders dan dat den eenen mensche de siele meer acht dan d'lichaem: soo het reden is: *ende* deur sulcks oock t'cieraet der sielen, dat zijn gratien en deughden, in meerder weerde houdt, dan al t'cieraet des lichaems. Ende andere, sotte, sinneloose, en ijdel menschen, achten het lichaam meer dan de siele: *ende* soo des-volghende oock t'cieraet des lichaems meer dan de deughden.

⁺Van dusdanighe sprekt S. Augustijn seer wel, tot een verwonderen: *Ecce omnia pulchra sunt cum iniquis: & ipsi turpes*: Siet eens: [D] Het is al om t'schoonste ^{+August.} en t'fraeyste, dat de boose menschen aengaet: *ende* sy selue zijn leelijck: te weten, naer de siele. Want sy en mercken niet dat den gheest *ende* de siele, het beste, edelste, *ende* veurnemelijckste deel is vanden mensche: *ende* dat Godt daerom, de siele, als een costelijcke excellente saecke, met den sack des lichaems behanghen heeft, om die te beter te bewaeren. Maer sy aen-sien alleenlijck (emmers principalijck) d'lichaem: dat is, de casse: niet achtende t'ghene datter in besloten is. Het welck als wy't doen, soo doen wy al-soo sottelijck, alst oft eenen dief, diemen ter galghe-waert leydt, meer besorcht waere, om sijn lichaam te vercieren, dan om sijn siele ter saligheydt te schicken *ende* te lossen.

De antwoorde seyt dan seer wel, dattet cieraet der deughden, bouen siluer oft goudt, t'cieraet is daer Godt meest af houdt: want, dat [E] is 't cieraet der Christen siele, als een coninghinne *ende* bruydt Christi: waer deur sy weerdigh is, ter rechter sijde haers bruydeghoms te⁺ staen: soo de Prophete David seght: *Adstetit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato: circumdata varietate*: De coninghinne is ter uwer ^{+Psal.44.} rechter sijde ghestaen, in gouden cleederen: omringht en verciert met alderley cieraet. Dat zijn de deughden, de welcke diese heeft, die en soeckt gheen andere parement noch ghetuyghsel, om den oppersten Coninck te behaghen.

⁺Hier van heeft Hester een schoon figure in d'oude Testament gheweest. De welcke soo goede gratie hadde, en bevalligheydt aen haer[F] seluen, dat sy gheen ^{+Hester 2.} uyt-nemende costelijckheydt van palleersel oft hulsel en begheerde, als sy totten coninck Assuerus soude gheleydt worden. *Ende* stontd nochtans in sijn gratie, meer dan alle die andere, die't meest al op fraey cleederen, blancketsel, en costelijck ghehulsel stelden. Maer dit cieraet der deughden heeft sonderlinghe t'vercieren der maeghden in d'nieuwe Testament gheweest: als van [G] S. Catharina, *ende* alle sulcke: maer bouen al, vande coninghinne [H] der maeghden, de alder-heylichste moeder Godts Maria.

Wilt ghy dan Christo, den oppersten coninck behaghen, hier *ende* hier-nae-maels, als ghy veur hem sult ghebracht worden, soo laet varen allen ijdelen cieraet des lichaems, die de siele meer mis-maeckt:

ende nemt aen t'cieraet der deughden: ootmoedigheydt reynigheydt, sachtmoedigheydt, matigheydt, lijdsaemheydt, liefde, bermhertigheydt, ende alle andere; welck zijn gheweest de beste cleederen ende cieraet van Christus selue, ende van alle de beste en meeste vrienden Godts. Dat's een cieraet d'welck v by bliuen magh sonder verslijten: ende dat langhs soo schoonder werdt, hoe-men't langher ende meer draeght.

Die van dese cleederen ende cieraten, naeckt ende bloot bevonden wordt, wee hem: want hy deur dies sal inder eeuwigheydt met de helsche vlammen ghecleedt en ghepijnight worden. *Indeut maledictionem*,⁺ *sicut vestimentum*: Die sal maledictie en verdoemenisse aendoen, als een cleedt, niet om verslijten, noch om af-legghen: ⁺*Psal.* 108. soo de Prophete Dauid ghetuyght.

Antisthenes ghelijckt de deughdt niet alleen by een cieraet, maer oock by de beste wapenen. Want (seyt hy) *Ensis & clypeus excutuntur*;⁺ *sapiens autem ac virtute praeditus, nunquam non armatus est, eoque vinci non potest*: Schildt, sperre, en ⁺*Laert.* li. 6. sweerdt, can-men af-slaen, ende iemandt ont-nemen: maer een wijs ende deughd-saem mensche, die is al-tijds ghewapent, ende daerom is hy onverwinnelijck. Dit gheleek hy oock by sulcke vraght en goetd, d'welck met sijnen meester en man uyt-swemt, in schip-brake. Ende soo ist waerlijcks. Saligh is hy, die hem van sulcke dinghen veur-sien sal hebben, als t'schip brekt in de doodt, die ter hellen niet sincken en connen, maer haren man ter hemelsche hauen brenghen: als zijn waerachtighe deughden: ende namentlijck ootmoedigheydt.

Ghebedt tot cieraet der sielen.

O Heere Godt al-maghtigh, die den hemel met sterren, ende d'aerde met bloemen becleedt, ende schoonder, dan met conincklijke glorie verciert hebt: gheeft my de gratie, van t'cieraet des lichaems luttel te achten, ende de siele met deughden te vercierem: op dat ick gratie in uwen ooghen, (die t'herte aen-sien) vercrijghen magh. Amen.

Cap. LXXX.

*Seght my, naer menschen roem, vvat v van schoonheyd dinckt.
Een rieckende schoon bloem, die morghen leelijck stinckt.*

⁺Het is een wonderlijcke saecke, dat een ieghelijck soo goet en groot behaghen in schoonigheydt vindt: soo dat hy wel wilde schoon schijnen te wesen oock al en ^{+Ydelheydt der schoonheydt.} waer hy't niet. Maer waer't saecke dat elck soo vele dede om goet te wesen, als hy doet om schoon te schijnen: hoe goet en heyligh soudē de menschen worden! Want men can hem seluen wel beter maecken dan-men is: maer niet schoonder, naer de siele: want dat's al ghewin.

⁺De lichamelijcke schoonheydt en de bevalligheydt is bedrieghelijck ende ijdelheydt, soo wy noch bouen gheseyt hebben. Want bouen dien, dattet dick-male ^{+Prou.31.} niet en is, sulcks alst schijnt te wesen: soo ist oock seer onseker ende onghestadigh, alst nu is. Daerom seght de antwoorde [A] seer wel, dat schoonheydt een bloem is, nu rieckende ende terstondt stinckende. Te weten, als die door de doot afghenepen werdt, ende onder de voeten gheworpen: soo wy noch uyt den heylighen Apostel⁺ Petrus gheseyt hebben. Alle vleesch is hoy (seyt hy) ende al sijn glorie en ^{+2.Pet.1.} schoonheydt, als een bloem des hoys. Het hoy verdwijnt, ende de bloem valt af. Het selue seyt Sinte Iacob, ghenoech met de selfde⁺ woorden, ende voeght daerby, aldus: *Flos eius decedit: & decor vultus eius deperit*: De bloem is af-ghevalen: ende ^{+Iac. 1.} de schoonheydt haers aenschijns is vergaen.

Om dese reden, werdt de schoonheydt seer wel va Theophrastus⁺ gheheeten: *Tacita deceptio*: dat is, een stil-swijghende bedrogh. Want, niet alleen en bedrieght syder ^{+Theophrastus.} vele, sonder iet te segghen, alleen vuer d'op-sicht en stillen strael der ooghen: maer bouen dien, d'alder-schoonste schoonheydt, die nu wonder schijnt te wesen, ende wonder te belouen, die selfde, al stillekens, sonder spreken, en sonder datmen iet sulcks was verwachtende, met een cleyn sieckte, oft ander mis-val, soo bedrieghtse hem diese hadde, ende alle andere dieder wat af hielden.

⁺Euripides seght noch meer, aldus: *Pulchritudo, res infelix est*: Schoonheydt is een ongheluckighe saecke. Want deur schoonheydt comt menigh mensche, naer ^{+Euripides} veel claghelijcke onghelucken, des li-

FORMAE FALLAX GRATIA, ET VANA PVLCHRITVDO. 80.

Quae de florenti tibi stat sententia Formâ?
Flos iste, ambrosiam modo, cras spirabit Auernum.

*Seght my, nae menschens roem, Wat v van schoonheyt dynckt.
Een rieckende schoon bloem, die morghen leelyck stinckt.*

*Du gentil corsage, Et du beau visage, Qu'en doibt-on scauoir?
Que cest vne rose, Au matin d'esclose, Qui flestrit au soir.*

chaems, eere, en goedt, tot het uysterste ongheluck der eeuwigher verdoemenisse. Daerom seyde den seluen een woordt, d'welck weerdigh waer uyt eens Christens mondt ghehoort te werden, aldus: *Deformis sim potius, quàm pulcher & malus*: Ick waer my lieuer⁺ leelijck dan schoon, en quaedt. Want leelijcker en mismaeckter is hy, dan Mopsus, Thersites, en Esopus oyt waren, soo wie met quade manieren en conditien behanghen is: al waer hy anders lichamelijck schoonder dan Adonis, Narcissus, oft eenighe Helena. ^{+Idem.}

Och, hoe vele sittender nu in de helsche pijn, alleenlijck uyt oorsaecke⁺ van haer-lieder schoonheydt, soo mans soo vrouwen! Wien de schoonheydt is gheweest tot een oorsaecke van val en sondigh leuen: daer sy af souden bevrijdt gheweest hebben, hadden wy leelijck gheweest, oft emmers niet uyt-nemende schoon. De schoonheydt is als eenen haeck gheweest, daer sy mede vele menschen ter hellen ghetrocken hebben, en haer seluen veur al. De Poete seght seer wel en waer: *Lis est cum formâ magna pudicitiae*.⁺ ^{+Schadelijckheydt der schoonheydt.}

De eerbaerheydt heeft een stranghe partije, ende sorghelijck ghedinghe teghen de schoonheydt. Als oft hy segghen wilde: Daer schoonheydt is, eerbaerheydt heeft het quaedt, ende is in duysent perijckelen: soomen daghelijcks siet en hoort, d'welck met bloedighe tranen te beclaghen is. ^{+Ouid. epi 9.}

Soo dan en is daer af niet vele wercks te maecken, oft-men schoon is oft niet: maer van goedt te wesen, dat is daer't al aen hanght. Daerom, ick vinde den raedt van Demetrius seer oorboorlijck. Die⁺ seght aldus: *Si pulcher es; bona fac: si deformis; naturae defectum bonis actibus compensa*: Zijt ghy schoon, doe wel: En, zijt ghy leelijck, verbetert t'ghebreck der Nature, met goede wercken. Alsoo [B] oock Socrates die maniere van doen hadde, sijn discipelen doende in⁺ eenen spiegel sien, segghende: Dunckt v dat ghy schoon zijt? siet dat ghy deughdelijck en deghelijck leeft: want, dat soude al te groot een missit en faute wesen, schoon en quaedt te zijn. Ter contrarie, seyt hy: Dunckt v dat ghy leelijck zijn, ende mis-maeckt? doe soo veel te beter: ende verbetert de mismaecktheydt des lichaems ende der nature, met schoonheydt der deughden en gratie naer de siele. ^{+Demetrius.} ^{+Socrates.}

[C]Seer wel dient hier op, dat de Wijse-man seght: *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua*: Ghelijck eenen gouden rinck aen den neuse van een vuyl vercken: alsoo is de schoonheydt van een vrouwe die sot is. dat is, die haer niet wel en draeght. Sprekende van dwaesheydt des boos leuens: soo wy in't iij. en iiij. Capitel geseyt hebben. Welcke schoonheydt des lichaems niet anders en is, [D] dan als een gheschildert graf, en vergulden cofferken vol stinckende⁺ doods-beenderen, oft andere vuyligheydt. ^{+Prou. 11.} ^{+Matth. 23.}

Den H. leeraer S. Ambrosius seght aldus t'onsen veur-nemen:⁺ *Pictus es, ô homo! & pictus à Domino Deo tuo. Bonum habes artificem, atque pictorem. Noli bonam delere picturam. Deles picturam Dei, mulier, si vultum tuum materiali colore oblinas; si acquisito rubore perfundas:* Ghy zijt gheschildert, o ghy mensch! ghy zijt van uwen Heere ende Godt gheschildert. Ghy hebt eenen goeden constenaer, ende schilder. En wilt doch die goede schilderije niet uyt-doen. Ghy doet Godts schilderije uyt (o ghy vrouwe) ist dat ghy v aensicht met eenighe andere varwe ouer-treect, ende met eenigh ghesocht couleur vermengt. Dits een schilderije van boosheydt, niet van schoonheydt: dit's een schilderije van bedrogh, niet van simpelheydt. Met dese en sult ghy hem niet behaghen, die ghy soeckt te behaghen, die verstaen sal, dattet van elders comt en niet van v seluen, daer ghy mede soeckt te behaghen: ende ghy sult uwen schepper mis-haghen, die sijn werck uyt-ghedaen sal sien. Seght my oft iemandt eenen werck-man ouer eens anders werck-mans conste braghte, ende het eerste werck dede veranderen, soude hy's hem niet belghen? Dus verde S. Ambrosius.

⁺Soo was Iezabel op ghestreken ende gheblancket in de vester ligghende,[E] als Iehu ter stadt in quam. Ende ghelijck sy ter venster uyt gheworpen wierdt, ^{+4.Reg.9.} ende vande hongherighe honden verslonden: alsoo sullen alsulcke, die met blancketsel, oft eenighe andere vremde manieren het aensicht (als hand-ghedaedt Godts) tot wulpscheydt verdreuen, ter hellen gheworpen werden, ende vande helsche honden vernielt, sonder op-houden, ist dat sy gheen penitentie en doen.

⁺Dat dit ghedachtigh wesen, die soo veel wercks maecken, van het aensicht schoon te maecken en te doen blincken, ende binnen dien de siele al d'iaer deur onghewasschen laten, vuylder stinckende dat een prijje, en swartter dan eenen pot. Dat sy dit ouer-dencken, ende met eenen in t'herte ouerlegghen, hoe sy te moede sullen wesen, als sy ten uystersten daghe loopen sullen, als uytsinnighe rasende menschen, met verbrandde aensichten, nae den lichaeme: ende leelijck als duyuelen, naer de siele. Soo de Prophete Isaias ghetuyght, aldus sprekende:⁺ In dien dagh, een ieghelijck sal op sijnen naesten staen, sien, heel verschrickt en verbaest. Haer ^{+Isai.13.} aenschijnen sullen al verbrandde aensichten wesen. Te kennen gheuende: ghelijck sy nu d'een den anderen besien en bemercken, uyt oorsaecke van schoonheydt en curieusheydt, dat sy daer teghen als-dan, d'een den anderen aensien sullen met schroom en grouwelijcke verwondertheydt: ouer-midts die leelijckheydt, en mismaecktheydt der aenschijnen: als d'aenschijnen van menschen die aen eenen staeck verbrandt staen: soo veel te afgrijselijcker, en seltsamigher om sien, dat die soo gaen, staen, en spreken sul-

len, loopen, roepen en tieren, als dulle menschen. Ende dit al, om⁺ dat sy hier sorghvuldigh sullen gheweest hebben, om schoon te zijn, oft emmers te schijnen, naer d'uytwendigh wesen: ende dat sy het aenschijn der siele, t'welck naer d'beldt ende ghelijckenis Godts gheschapien was, soo luttel sullen gheacht hebben. Soo luttel (seggh' ick) dat syder nauws eens wel op ghepeyst en hebben, dat sy een siele hadden: oft dat de siele oock haer aenschijn heeft, ende haer schoonheydt: oft waer deur de siele vuyl wordt, ende waer mede mense can schoon maecken.

⁺*Schoonheydt der sielen ongheacht.*

Dese dinghen zijn bouen dien al te swaerder te wegghen, veur de sulcke, die't niet alleen uyt curieusheydt, sot en ijdel behaghen in hun selfs ooghen, ende d'ooghen vande menschen en doen: maer, dat meer is uyt snoode en quade intentie: met op-ghesetten wille en begeerte, van andere tot quaedt te trecken: tot quaden lust en begheerlijckheydt des vleeschs te roeren, en te bewegghen, deur t'ghesichte ende bevalligheydt. Van sulcke sprekt de Wijse-man aldus: Een dochter⁺ oft vrouwe op sijn hoersche ghepalleert ende ghetuyght: op-ghestelt om sielen te vangen. Van sulck, t'zij mans oft vrouwen, seght Sinte Hieronymus een schrickelijcke en nochtans waerachtighe sententie: *Si vir vel mulier se ornauerit, & vultus hominum ad se prouocauerit;*⁺ etsi nullum inde sequatur damnum; iudicium tamen patietur aeternum: quia venenum attulit; si fuisset qui biberet: Ist dat eenigh man oft vrouwe, wie het zij, hem verciert, en soo soeckt de ooghen der menschen t'hem-waerts te trecken: al waert datter gheen schade af en quaeme, ende niemant in t'herte daer van ghequetst en wierde: Soo sal die nochtans ten eeuwigghen viere verordeelt werden.⁺

⁺*Prou.7.*

⁺*Hieron. in Epist.*

Want hy heeft het fenijn ghebracht en gheschoncken:
Waerder iemandt gheweest, die't hadde ghedroncken.

⁺*Merckt dese tvvee verskens.*

Daerom, die wijs is, volghen d'exempel van die edele Romeynsche matrone Paula naer: van welcke S. Hieronymus schrijft. Dese, alsmense vermaende, datse haer ooghen sparen soude, ende niet soo vele weenen en soude: soo antwoordde sy, aldus: *Turpanda est facies,*⁺ *quam contra Dei praeceptum, purpurisso & cerussa & stibio saepè depinxi. Affligendum est corpus, quod multis vacauit deliciis. Longus risus perpeti compensandus est fletu. Mollia linteamina & serica pretiosissima, asperitate cilicij commutanda:* Dit aenschijn, seyt sy, moet nu vuyl en leelijck ghemaect worden: t'welck ick tegen Godts ghebodt, dick-mael met purper, met blancketsel, ende met andere dinghen gheschildert hebbe. Het lichaem moet nu ghecastijdt zijn, t'welck hem tot soo veel ghemacks, ende wellustigheydts somtijdts begheuen heeft. Het lange lacchen moet met een gheduerigh gheschrey vergholden worden. De sachte slaep-lakenen en lijnwaet, en

⁺*Hieron. de S. Paula.*

de sachte costelijcke sijde, moet teghen de hardheydt der haeren cleederen vermanghelt wesen. Alsoo seyde en dede Paula: maer luttel volghense naer in sulcke veranderinghe van leuen: sooder oock, is te duchten, luttel met haer comen sullen ten eeuwighen leuen.

Want eylaes, die haer aenschijn soo ontstellen en ontkeeren, dat sy totten siel-vanck schijnen masscheren, ende mommen-aensichten aen-ghedaen te hebben: die zijn versekert, ten zij sy't laten, de masschere af-legghen *ende* penitentie doen, dat Christus haer lieden ten⁺ ordeeel antwoorden sal: *Nescio vos*: Ick segghe v veur-waer, ick en kenne u-lieden niet. Dan sullen sulcke dwase wel willen, dat sy de mis-maekste ^{+Matth.25.} van moeder hadden gheboren gheweest: oft dat sy hun seluen neusen en oorden hadden af-ghesneden, lieuer dan deur de schoonheydt tot de uysterste maledictie soo te comen.

⁺Het perijckel, dat in eens anders schoonheydt te aensien, ghelegen is, dat gaf eenen Pion discipel van Sinte Antonius wel te bevroeden, die oock sijn eyghen ^{+Pallad. Hist. 87.} suster niet sien en wilde noch van haer ghesien wesen. *Ende* soo sy hem lastigh viel, een weduwe wesende, ende sieck, segghende, dat sy ghenesen soude moght sy hem eens sien: soo is hy ten eynde deur d'bevel sijns ouersten, tot haer ghegaen, *ende* heeft hem, met eenen mede-gheselle, met ghesloten ooghen doen leyden deur de kamer daer sy lagh, *ende* gingh soo henen. Als sy nu anderwerf hem dede bidden, dat hy doch eens comen wilde, en dat sy hem eens sien moght: Ick hebbe by v gheweest, seyt hy, *ende* ghy hebt my ghesien. Dat een ieghelijck sijn ooghen, *ende* die schoon is, sijn schoonheydt soo bewaerde: daer souden menighe duysent sonden belet worden, *ende* ontallijcke sielen bewaert.

⁺*Ende* op dat dese ionghskens oock een besonder lesse hier hebben, die haer seluen op strijcken en palleren, als oft meyssens waren: soo sal ick hier by voeghen ^{+Laërt. lib.6.} t'ghene dat eens Diogenes, ende soo sommige meynen, oock Aristoteles, seyde, als hy een wulpsch ionghskens op strate ghemoettede, te seer delicatelijck ghetuyght *ende* op ghestreken, soos seyde hy tot hem: *Non te pudet, qui tibi peius velis, quàm ipsa Natura voluit? Illa siquidem te virum fecit; & tu teipsum resingis in foeminam*: Schaemt ghy v niet (seyt hy) dat ghy v seluen leeder hebt, dan de Nature v ghegont heeft? Want sy heeft v een man gheschapen, ende ghy her-maeket v in een vrouwe.

⁺Een merckelijck exempel veur al de ghene, die haer schoonheydt mis-bruycken, tot quetsinghe van ander, verhaelt-men onder de⁺ Heydenen, den Christenen wel waer te nemen. Daer was eens een iongh-man Spurina ghenaemt in Ethrurien, van ^{+Spurina.} sulcker schoonheydt, dat vele vrouwen, oock edele *ende* magtighe, deur sijn sonderlinghe schoonheydt, soo beweeght waren, datter oock perijckel *ende* ^{+Val. Max. lib.4. cap. 5.}

suspicie oft vermoeden van quaedt gheviel. Dese iongh-man onbeschuldigh, dit merckende, *ende* vernemende dat hy uyt die oorsaecke en vrees, in d'ooghe en quaedt bemoeden vander vrouwen mans, *ende* der dochteren ouders quam: soo heeft hy sijn eyghen aensicht deur-hackelt, *ende* met wonden mis-maeckt, *ende* leelijck ontstelt. Lieuer hebbende, dat de leelijckheydt ghetuyghe sijner suyuerheydt *ende* onnooselheydt zijn soude, dan dat sijn schoonheydt, eens anders eerbaerheydt, *ende* sijn gheheelheydt van herten in t'perijckel soude stellen. Van dese iongh-man ghewaeght oock S. Ambrosius.

De Christenen hebben sulcke spieghelen ghenoech, als-mense⁺ slechts wilde nae-volghen. Men leest van Sinte Brigitta van Schot-landt: soo sy van magtighe Heeren (midts haer groote schoonheydt) ten houwelijcke versocht wierdt, *ende* sy Gode reynigheydt belooft hadde: soo badt sy den Heere, dat hy haer eenighe mismaecktheydt toe seynden wilde: op dat der menschen begheerte *ende* quellinghe daer mede moght ghebluscht worden. Ende, soo sy meest deur de bevalligheydt der ooghen der menschen behaghelijck hadde gheweest, Godt heeft haer een ooghe benomen, met een cleyn sweerken die uyt-doende. Maer sy heeft dies te schoonder veur Godt gheweest: *ende* de menschen min behaeght.

⁺*Surius to. 1. S. Brigida.*

Sinte Angadrisina een maeght in Vranckrijcke, ten tijde van⁺ Lotharius den coninck: soo dese aen Auibertus een Prince, ten houwelijcke gheschickt was, teghen haren danck: heeft oock Godt al-maghtigh met vele tranen ghebeden, dat hy't beletten soude, *ende* haer maeghdelijcke reynigheydt bewaren. Sy is melaetsch gheworden, *ende* van haren bruydegom verlaten: maer Christus haren eersten *ende* weerdtsten bruydegom heeft die te meer t'hem-waerts ghenomen. In een clooster ghegaen zijnde, is terstondt ghesondt gheworden. Dit's vande ijdelheydt der lichamelijcker schoonheydt, *ende* tot prijs vande schoonheydt der sielen.

⁺*Surius to. I. in vita S. Ausberti. S. Angadrisina.*

Ghebedt, om schoonheydt der sielen te krijghen.

O Opperste schoonheydt, Christe Iesu, in wiens aenschijn de engelen begheerte hebben om te aenschouwen: maeckt dat ick cleyn werck maecke van schoonheydt die verganckelijck is: *ende* dat ick in de schoonheydt en suyuerheydt der sielen ghenoechte scheppe, die ghy naer v goddelijck beldt gheschapen hebt. Amen.

Cap. LXXXI.

*Wie sal my dese leer, ten besten doen verstaen?
Gh' en moet maer eenen keer, met sin op t'kerf-hof gaen.*

+ONsen Saligh-maecker, sprekende tot zijn Apostelen van dien hoogen ende excellenten staet der Reynigheydt, soo seyt hy: *Non omnes capiunt verbum istud:* ^{+Matth. 19. Met vraghen leertmen.} Een ieghelijcken en verstaet, noch en begrijpt dit woordt, dat is dese saecke en leeringhe niet. Alsoo moght-men wel segghen van dese versmaedtheydt der schoonheydt, oft emmers cleyn-achten der seluer, daer al de weerelt so mede behanghen is, ende soo vele af houdt. Wy moghten oock wel segghen: Een ieghelijck en vaet dit wordeken niet: een ieghelijck en verstaet dit soo niet, soo ghy't in t'veur-leden Capitel gheleert hebt.

Daerom is de vraghe: Wie sal my dese lesse best doen verstaen? [A] Te weten, dat ick come tot t'verstandt vande ijdelheydt die daer in ghelegghen is, in de schoonheydt des aenschijns, en s'weerelts ghenoechte te soecken. Ende dat die niet anders en is, dan als een bloem nu rieckende, die morghen stinckt. Want ick wete wel, dat dit de menschen (die den sin soo op d'ijdelheydt des weerelts versot hebben, als eenen droom schijnt te wesen, als-men haer iet anders ter contrarie wilt wijs maecken en leeren. Soo dat sy seer wel met Pharao moghten seggen: *Vidi somnia, nec est qui edisserat:* Ick hebbe droomen ghedroomt, ende ghesien: ende daer en is niemandt, diese my can bedieden. Dies-volghende doen sy seer wel, die niet terstondt (ghelijck sommighe doen) goede saecken en verworpen oft laten vaeren, die sy niet wel terstondt en connen begrijpen: meest als die haer tegen gaen. Maer die segghen, soo de Apostelen seyden tot onsen Heere, als sy zijn lessen, ende ghelijckenissen, oft parabelen, niet wel en verstonden:⁺ soo seyden sy: *Domine, edissere nobis parabolam hanc:* Heere, verclaert ons, ende doet ons dese parabele beter verstaen: ^{+Matth. 13.} Het en is gheen cleyn beghinsel, om wijs en gheleert te worden, als-men zijn onwetentheydt kennende, beghint te vraghen, om beter te weten. Want ten is gheen schande ongheleert te zijn, maer t'is schande niet te willen leeren. Ende ghelijck vele vraghen een teecken van toe-comende wijsheydt is: alsoo ter contrarie: Die niet en vraeght, niet en weet. Want hy moet wat connen, die wel weet te vraghen. Dit's dan wel ghevraeght: Wie ons dese wonderlijcke lesse van versmaedheydt der schoonheydt, en wereltlijcke ijdelheydt, best sal doen verstaen: te meer, want die de ghemeyne opinie der menschen contrarie is.

COEMETERII LECTIO; MVNDI DESPECTIO. 81.

Stoica quo valeam capere haec paradoxa Magistro?
Eia, Sepulchreti ferales adspice campos.

*Wie sal my dese leer; ten besten doen verstaen?
Gh'en moet maer eenen keer; met sin op t'kerhof gaen.*

*Faites moy entendre, Ce point a comprendre, Sy tresdifficil.
Va au cemitiere, Ou ceste matiere, S'apprend au docil.*

[B] De antwoorde seght: Ghy en moet maer eens op t'kerck-hof gaen. Dit en is gheen volle bescheydt, maer emmers een aenwijzen, [C] hoe en waer-men dat beseffelijckst leeren magh. God al-maghtigh dede soo, om sijn volck te tastelijcker te leeren verstaen, dat hy seer wel maghtigh was haer-lieden te helpen, *ende* op te rechten, hoe seer sy vervallen waren: als sy emmers haer wilden beteren. Soo seght hy totten Prophete Ieremias: Staet op, en gaet henen ten huys⁺ [D] vanden pot-backer: daer sult ghy hooren wat ick segghen wil. Hy gingh: *ende* deur d'breken des pots, *ende* deur t'vermaecken des selfs, soo leerde hy, en hoorde hy, dat Godt sprak: Siet (seyde de Heere) gelijk de aerde in de handt des pot-backers is, alsoo zijt ghy-lieder in mijn handen. Aldus seyndt v de antwoorde tot het kerck-hof, als tot pot-backers winckel: daer ghy leeren sult, sulcks als v te weten staet, aen-gaende schoonheydt, sterckte, en cieraet des lichaems, *ende* alle tijdelijcke roemelijckheydt, daer steruelijcke menschen soo veel af maecken. Ghy sult daer claerlijck sien en verstaen, hoe luttel dat alsulcks te bedieden heeft. Want, wat zijn wy al te samen anders dan, soo de Prophete Isaias seght: *Testa de Samiis terrae*: Een en aerdenen⁺ broosschen pot. Sal een pot-aerde, oft slijck (seyt hy) totten potbacker segghen: Wat maeckt ghy? Dat leert-men, siet met inden pot-backers winckel te gaen: te weten, dat wy niet anders dan potaerde en slijck en zijn. Wat sullen wy al voorts leeren met op t'kerckhof te gaen? *ende* dat, soo de antwoorde aen-wijst: *Met sinne*: dat is, met aendachtigheydt: als om daer te studeren, in al die ghebroken pot-scheruen, doodts-beenderen, meyn' ick.

⁺Ierem. 18. Pot-backers
vvinckel: het kerck-hof.

⁺Isa 45.
Rom.9.

Agathocles Coninck van Sicilien, tot een eeuwighe memorie⁺ dat sijn vader een pot-backer hadde gheweest, soo hadd' hy altydts aerde-werck ouer sijn tafel: noyt sonder, al waerender gouden en silueren vaten ghenoech: tot een bekensaemheydt sijnder cleyne afcomste. *Ende*, al en was hy anders de beste vande weerelt niet, nochtans ghingh hy daer in onse grootscheydt te bouen: als wy ons niet alleen en verheffen, maer oock onser arme vrienden *ende* af-comste schamen. Nu wel aen dan, gaet op t'kerck-hof: daer sult ghy wel wat anders leeren.

⁺Alexander ab Alexand. li.5.
cap.21.

Ghebedt tot versmaedtheydt des lichaems.

DIet bederuelijck vleesch, o Heere, wilt altydts groot gheacht worden, *ende* bouen den gheest spannen. Druckt soo in my des doodts ghedenckenis, dat al de ghenoechte des weerelts my een cruyce zij. Amen.

Cap. LXXXII.

*Vvel doch! vvat schol', is daer, tot s'vveerelts groot vercleenen?
Der grauen stanck, en vaer: en de dorre doods-beenen.*

⁺MEen heet ghemeynelijck scholen, alle plaetsen daermen iet leert: ghelijck men met reden oock, een lesse oft leere heet, al t'gene datmen iemandt veur-houdt, om aen te nemen *ende* te leeren. Nu dan, want-men ons op t'kerck-hof seyndt, om sulck een groote en [A] profijtelijcke lesse en Philosophie te leeren: soo moet het kerck-hof wel een schole heeten: *ende* daer moet iemandt schole houden. *Ende* dat, soo de vraghe inhoudt, tot s'weerelts vercleynen. Want de weerelt leert al contrarie dan t'kerck-hof doet, *ende* de schole diemen daer houdt. Het ghene dat de weerelt prijst, groot acht, *ende* hooghelijck verheft: dat leert ons het kerck-hof al niet te wesen, *ende* ijdelheydt der ijdelheydt.

⁺*Wonder schole, meester, en lesse.*

Nu, laet sien dan: Wie houdt daer schole, tot s'weerelts vercleenen? [B] De stinckende grauen, en de doodts-beenen. Soo wonderlijck als de lesse is, soo wonderlijck is oock de schole, en den meester.⁺ Pythagoras leerde sijn discipelen, veur al, vijf iaer lanck swijghen, [C] op dat sy daer naer te bet souden spreken. ⁺*Pythagoras.* Soo moetmen in dese ghemeyne schole der steruelijcke menschen, veur al, sien en swijgen: niet alleen om beter te spreken, maer om te bet te peysen, te vonnissen van alle dese dinghen, *ende* bouen al, om te beter te leuen.

⁺Wy lesen dat de vrienden van Iob, comende om hem te vertroosten, [D] *ende* hem van vers siende op den mest-hoop sitten, en kenden hem niet, om de wille van sijn groote mismaecktheydt *ende* katijugheydt: *ende* roepende uyt een groot verwonderen en droefheydt, wierden schreyende: *ende* haere cleederen scheurende, stof op haer hoofden stroyende, saten neder ter aerden neffens hem, seuen daghen en seuen nachten wesende sonder een woordt te spreken: aensiende de groote droefheydt *ende* weedom, die in hem was.

⁺*Iob 2.*

⁺Wat dunckt v? souden wy niet wel met meerder reden moghen [E] al dit en meer doen, in dese schole sittende op t'kerck-hof, neffens de grauen *ende* de doos-beenen? Principalijck als sy op een ghetast ligghen, ronds-om het Crucifix: Wiens doot ons eenen spiegel is, om wel te leuen en te steruen? Want, daer is meer wonders te sien, meerder oorsaecke van droefheydt *ende* verschricktheydt, meer redene om swijghen, peysen, schreyen, suchten, *ende* beweghinghe des herten te ghevoelen, *ende* oock te toonen, by eenen dooden mensche dan by ee-

⁺*Doodsbeenderen op hoopte.*

OPTIMA PHILOSOPHIA, MORTIS MEDITATIO. 82.

INRI ; E. Discite a me. Matth. 2. ; Mihi heri: & tibi hodie Eccli. 38.

Quis docet hîc Mundi fastus calcare superbos?
Putria humatorum graueolentibus ossa sepulchris.

*Wel toch! Wat schole is daer; tot sweerels groot vercleenen?
Der grauen stanck, en vaer, en de dorre dootsbeenen.*

*Qui en ceste escole, Monstre le friuole, Du Monde evanté?
La relante fosse, Pleine d'os se gosse, De sa Vanité.*

nen siecken, nochtans noch leuende: *ende* noch meer, by de ghebeenten, *ende* half verrotte leden der menschen.

Wie soude hem connen vermaecken, met eenen dooden mensche te sitten oft te ligghen? meest als hy stinckt, *ende* half vande wormen gh'eten is? Men siet ghemeynelijck, datmen den dooden, hoe groot vriendt dat ghy gheweest heeft, niet gheerne langhe in huys en heeft: maer men soeckt hem in d'aerde te steken: segghende, met een behendigheydt: Den dooden begheert d'aerde: maer metter waerheydt, de leuende zijn hem moede.

En wat is, als nu niet alleen uyt het lichaem ghemeyn ghewormte⁺ deur verderuinghe ghegenereert wordt, *ende* die dan ghespijst van de reste des lichaems, daer sy uyt ghesproten zijn: maer als bouen dien uyt de herssenen een padde, uyt het merch des rugghe beens een slanghe oft serpent voorts comt, soomen meynt: sie soude dat gheraes oft ghebeente omhelsen willen, *ende* lusten te cussen? Men verschroomt hem by-nae, als-men alleen een droogh suyuer doodtshoofd, oft ander been op t'kerck-hof in sijn handt nemt, oft onversiens ghenaeckt. Het is veur-waer een saecke, die ons wel behoorde ter herten te gaen: *ende* te doen dencken op ons leuen en steruen, als wy die beenderen soo sien veur ons ooghen ten toone ghestelt, als eenen ghetrouwen spiegel: die ons sekerlijck uyt-wijst, wattet van ons is, en noch werden sal. Maer, de ghewoonte van sulcks daghelijcks te sien, nemt al t'verwonderen wegh: *ende* maeckt, dattet ons niet in en gaet. Nochtans ist inder waerheydt een vremde en schroomelijcke schole, *ende* wonderbaere meesters, vele leerende, al en segghen sy niet een woordt.

[F] Welck is de ghemeyne lesse, die sy alle menschen veur houden? Dit segghen de doods-beenen: dit seght Christus, de doodt ghesmaeckt hebbende: *ende* dit roept de doodt selue: Ghedenckt, o mensche, dat gy⁺ stof zijt, *ende* dat ghy in stof sult weder-keeren. Wat noch? *Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum. Mihi heri: & tibi hodie:* Weest mijns ordeels, *ende* eynde ghedachtigh: want sulck sal oock het uwe zijn. Ghisteren wast mijn ghebeurte, *ende* noch heden werdet de uwe. Ghelijckmen som-tijds siet op de doods-beenderen gheschreuen op de kerckhouen: *Hodie mihi, cras tibi:* Heden my, morghen dy.

⁺*Schroomelijckheydt der doode lichamen.*

⁺*Genes.3.
Eccli.28.*

Hoort nu, wat ons noch meer in dese schole gheleert wordt: Al de⁺ glorie des menschen, is dreck *ende* een gewormte. Als heden wordt hy hoogh verheuen: ⁺*1.Mach.2.* *ende* morghen en salmen hem niet vinden. Studeert hier wel op: *ende* ouer-siet dese boecken: keert en wendt: heft en leght: deur-siet het al: bemerckt en vattet wel dese wonderlijcke uyt-ghelesen lessen: die al de filosofien en speculativen te bouen gaen, en die ons totter conste der consten brenghen: dat is, dot wel leuen en ster-

uen. Iae oock tot die const, daer-men af seght: T'is const leuen, als de doodt comt. Want, deur d'bedencken en oeffenen van dese lessen, soo comt-men deur de doodt ten eeuwighen leuen. Soo dat-men alsdan eerst ten rechten beghint te leuen, als de doodt comt, ende ons verset in d'ander leuen.

[†]Nu wel aen dan, slaet ooghe op dese boecken en bladeren, ende werdt wijser. Ouer-siet al die doods-beenen, die daer soo ten toone ligghen: welcke hebben daer van al, de schoonste, de edelste, best-rieckende, schoonst verciert, *ende* blijdeste gheweest? Waer is den lacchenden mondt, de roode lippen, de blosende kaken, de vlieghende oogen, t'ghecrolt haer, de peerlen, ghesteenten, en costelijck baghen? De fraey-sprekende tonghe, clappende als een gaey: de claer-singende kele, sijne wimbrouwen, ende alle de ijdelheydt, daer-men wonder af plaght te maecken: als oft-men gheen steruelijck mensche, maer een heydensche goddinne hadde gheweest: een Venus, oft Iuno, oft[†] sulcken duyuelinnen. Seght my nu, ist in v maght, welck zijnse, onder alle dese beenderen, die't soo hier hebben houden gaende, als oft niet alleen de straten, maer oock de heele weerelt hun hadde te cleyn gheweest? Kent ghy nu niet eene van soo vele? Keert dat onder dat bouen, en siet wat naerder: verleghtse al: d'een veur, d'ander naer, en vraeght hen-lieden, lust het u. Wat dunckt v? kent ghy niet een? Niet. Wat is nu al? Niet. Wat baet het al? Niet. Wat verschilt nu, schoon van leelijck, rijk van arme, hooueerdigh van verworpen? Niet. Dan, dat sulcke te meer sullen te lijden hebben, in siele en in lichaeme, die haer seluen hier in alsulcks alder-meest sullen vermaeckt hebben *ende* verheuen. Aldus staetter in Sint Ians openbaringhe:[†] *Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date ei tormentum & luctum*. Dat is te segghen, van Godts weghe, en bevel: Hoe hy te meer in weelden heeft gheweest, gheeft hem oock soo veel te meer torments, en pijnighen rouwe.

[†]*Studeert in de grauen en doods-beenen.*

[†]*Spieghel der leuende.*

[†]*Apoc. 18.*

Ergo, dan soo is onse lesse, te dencken om steruen, en om deruen: *ende* niet soo sot te wesen, van te vergheefs sulcken cost en moeyte te doen, tot onsen verschoonen naer den lichaem, noch tot verciersel, noch tot ghemack oft hoogheydt: aenghesien dattet al op een uyt comt, deur de doodt. *Ende* bouen dien, ghemerckt datmen naer verloren cost en arbeydt, oock te meer daer om sal te lijden hebben. Soo dient dan den wel-bedachten Christen aldus by sy seluen te seggen: Ick wil voort-aen het lichaem sijn behoeft gheuen, soo't Nature vereyscht, in cost, cleederen, *ende* ander gherief: *ende* van Godt danckelijck nemen sulcks alst is, schoon, oft leelijck: *ende* mijn werck principalijck maecken van de siel met deughden te verciere: *ende* het beeldt en aenschijn Godts, t'welck op mijn siele ghedruckt is, dat will' ick

altijds schoon en clær houden: op dat ick in dien dagh, van hem, als onbekende niet verstooten en worde, alst al veur hem sal moeten te veur-schijn comen, *ende* monster passeren, om loon t'ontfanghen elck naer sijn wercken: om soo eeuwelijck te blijuen in t'goedt oft in t'quaedt.

Als-men t'kerck hof (soo wy segghen) als een schole aenmerckt: soo ist te verwonderen, dat wy niet anders verweckt en worden, om dese salighe, noodighe, *ende* eenighe lesse wel te leeren, daer wy tot de laetste ure ons leuens tijdt toe hebben: aengesien datmen som-tijds, om tijdelijcke scientien, consten, talen, danssen *ende* andere ijdelheden te leeren, soo vele cost en arbeydts onder-staet.

Men leest van den Keyser Marcus, soo hem eens Lucius op t'strate⁺ te ghemoet quam, *ende* hem vraeghde waer hy henen gingh: Ick gae t'schole-waert, seyde de keyser, om te leeren t'ghene dat ick niet en can. *Honestum sem discere*: Het staet oock een ouderlinck seer wel, seyt hy, te leeren. Och, wat's dit, seyde Lucius: Een keyser, nu een oudt man zijnde, als de kinderen, boeck en berdeken dragende, gaet te schole-waert? Soo moesten alle menschen, meest die op haren put oft graf gaen, hun laten duncken, dat sy schole-waert gaen, om leeren leuen en steruen, als sy daghelijcks ter kercken *ende* naer t'kerck-hof gaen. ^{+Philostratus}

Socrates, die van Apollo den alder-wijsten ghewesen was, tot grooten ouderdomme ghecomen zijnde, en schaemdes hem niet, by de kinderen in schole te sitten, om metten snaer-spel te leeren spelen. *Ende* als-men hem bespottede, soo seyt hy: ten is gheen schande, te willen leeren, datmen niet en can. Ten waer oock veur-waer gheen schande, al leerden sommighe (hoe oudt sy zijn) haeren Catechismus, oft Christelijcke leeringhe, die den seluen niet en weten: emmers van haere kinderen t'huys, als sy hun schamen te gaen, daermen sulcks leert. T'waer oock behoeuelijck dat snaer-spel van thien snaren te leeren, daer de Prophete Dauid dick-mael af roert, *ende* in t'gebruyck hadde. Dit zijn de thien gheboden Godts: de welcke veur de ooren des Heeren een soet accoordt maecken, als een melodije: als den soon en voys der gheboden met onse wercken ouer een comt. Sulcks leert men al op t'kerck-hof, *ende* inder kercke, diet wel ter herten nemt.

Ghebedt om wel te leeren en steruen.

O Iesu, meester, die ons sachtmoedigheydt *ende* ootmoedigheydt van herten te leeren ghegeuen hebt: Leert ons soo al leuende steruen, dat wy, alst comt te steruen, waerachtelijck leuen moghen. Amen.

Cap. LXXXIII.

*Vvelck is den vveerdsten pandt: oock bouen alle rijcken?
De Siele: van Godts handt ghemaect naer sijn ghelijcken.*

⁺DE mensche is uytter Nature begheerlijck van t'ghene dat hem schoonst en best dunckt: maer in dat wel te ordeelen, ende uyt te kiezen daer light al de swaerigheydt. Ouer-sulcks, d'een kiest dit, d'ander prijs d'ander: elck naer sijn sotte sinnelijckheydt: ende wy slaen al ghelijck de blinde naer d'ey: ende slachten de padde die haer⁺ ghenoechte in vuyle stinckende poelen en moyre maeckt, niet achtende op den costelijcken steen, die sy ouer haer heeft: soo-men van sommige padden en slecten en oestren leest, datter een costelijck ghesteente in haer ghevonden wordt.

⁺*De siele den costelijcksten pandt.*

⁺*Ambr. Hexam. lib.5.cap.11.*

⁺Alsulcke auer-rechte en slinke weerdeers van saecken soudemen moghen by die schutters stellen, die soo verde van d'wit en vanden doel schoten, dat Diogenes, om niet gheraect te werden, gingh aen d'wit staen, als ter plaetsen die alder-meest van hun scheuten en schichten bevrijdt was.

⁺*Laert. lib. 6.*

Als een mensche tot rijckdom oft tot staet en eere gheraecken can, [A] hy laet hem duncken, dat hy een uytmemelijcke saecke vercreghen heeft: ick neme, oft hy een coninck ware. Ende onder-tusschen heeft hy een saecke aen sy seluen, die excellenter en costelijcker is, dan alle rijcken. Wat een groote simpelheydt is dat, sulcks self niet te weten: ende noch meerder simpelheydt, te weten, en niet te achten? Wat is toch dat? Dat vraeght de vraghe. De antwoorde seght: De siele, [B] die ist costelijckste.

⁺Wilt ghy weten, hoe dat naer Godt, die het opperste goet is, de siele meest van weerden is? Dit wiste den boosen vyandt wel, die in't tenteren van Christus, ghenoech ghetoon heeft, hoe hy met ons [C] leeft: dat hy al de rijcken des Weerelts niet met allen en acht, by een siele: waert in sijn maght, alle die selue, elck mensche veur sijn siele te gheuen. Dit heeft noch sekerlijcker ghetuyght onse Heere selue, als de opperste weegh-schale, in sijn goddelijcke handt houdende, ende elck [D]⁺ dinck kennende in sijnen prijs weerde. Hy seght aldus: *Quid prodest homini, &c.* Wat salt eenen mensche baeten, dat hy de gheheele weerelt winne ende sijn siele verliese? als oft hy seyde: Hy soude quaden en sotten coop doen, en ontsprekelijck verlies lijden: al wierdt hy heere van gheheel de weerelt, met al datter in is: als hy sijn siele moest verliesen. Soo moet dan de siele veel costelijcker en meer weerd zijn,

⁺*Matth.4.*

⁺*Matth.16.*

PRAESTANTISSIMVM HOMINIS PIGNVS ANIMA. 83.

Quid pretio despecta sui premit aurea sceptrā?
Mens cognata polo: Diuinæ Mentis imago.

*Welck is den weerdsten pandt; oock bouen alle Lycken?
De siele: van Godts handt ghemaect naer sijns ghelijcken.*

*La voute azurée, Qu'a elle enserrée, de plus précieux?
L'ame, dont l'engeance, Tire a la semblance, Du grand Roy des cieux.*

dan al de weerelt, met al haer schatten, hoogheden, ende coninck-rijcken. Ende daerom seyde onse Heere noch daer by: Wat wissel sal de mensche veur sijn siele gheuen? Wat isser van sulcker weerde? Waer mede sal hyse lossen, oft rantsonneren, die allen schat te bouen gaet? al gaue een mensche al dat hy in de wijde weerelt heeft, veur sijn siele,⁺ ten isser al niet eens weerd by gheleken te worden: ten is al niet besiens weerd.

⁺*Cantic.8.*

Deur sulcks sprak de vyandt van Iob seer wijselijck, segghende:⁺ Om d'lijf te ontdraghen, sal een mensche lichte het leuen van sijne beeste waghē: maer om sijn leuen, en bouen al om sijn siele te bewaeren, sal hy te pande stellen en verlaten al dat hy heeft. het welcke de Wijse-man met corte clare woorden seght: *Redemptio animae⁺ viri, diuitiae suae*: Dat is eens mans schat en rijckdom, t'welck sijn leuen en veel meer sijn siele verlost en behoudt.

⁺*Iob.2.*

⁺*Prou.12.*

Ende ten is gheen wonder, als wy gade slaen, dat sy naer d'beeldt Godts gheschapen is: ende met haer dierbaer bloedt Christi ghewasschen en verlost. Van d'eerste seght S. Bernaerd aldus: De redelijcke⁺ siele, naer d'beldt Godts gheschapen, sy can wel met alle andere saecken becommert wesen, maer gheens-sins versaedt: want bequaem zijnde om Godt t'ontfanghen, met gheen dinghen ter weerelt, dat minder dan Godt is, en can sy vervult worden.

⁺*Bern. in sermon super: Ecce nos reliquimus omnia.*

Vanden prijs der verlossinghe, seght hy oock elders: De siele moet⁺ een groote en costelijcke saecke zijn, die mettet bloedt Christi ghecoct is. S. Augustijn seght met een woordt, al datmen hier van⁺ segghen moght, aldus: Naer Godt, daer en is niet beter, noch meerder van weerde dan de siele. Dat weten sy nu beseffelijck, die midts t'cleyn-achten haerder siele, de eeuwighe tormenten gewonnen hebben. Hoe groot soudē sy die nu achten, dattet noch by tijde ware! Daerom, zijn wy niet wel te beclaghen dat wy vanden schat onser sielen soo luttel houden? Den H. Leeraer Chrysostomus seght:⁺ *Animae nobilitas perpetuò cogitanda*: De edelheydt der siele behoorden wy eeuwelijck ghedachtigh te wesen. Maer, och arm, de sorghe, liefde, ende groot-achten des lichaems, die trecket al t'haer-waerts: ende maeckt, dat de mensche, als de beesten, alijds naer d'aerde en aerdsche lichamelijcke dinghen siet. Die nochtans rechte gheschapen is, om de ooghen ten hemel op-waerts te heffen, ende hemelsche saecken te soecken.

⁺*Bern. in epist.*

⁺*August.*

⁺*Chrysost. Homil. 12. super Genes.*

Seer wel moght ick hier roepen, dat een Poete seyde, met een beclagh, sulcke verdraeytheydt in den mensch bemerckende:

O curuae in terras animae & caelestium inanes![†]

⁺*Pres. Sap.2.*

O ghy arme sielen, soo ter aerde-waert gheboghen: ende t'eene-mael ijdel van hemelsche ghedachten en saecken! Anders doen sy, die wel

ghevroeden, dat de siele het costelijckste is, dat een mensche naest Godt moght hebben. *Ende* daerom, veur die, als veur t'principaelste, bouen al besorght zijn, om die Gode eens wederom te leueren, van wien wy die ontfanghen hebben. Die hebben en houden vast, soomen ghemeynelijck seght, en soo't waer is: Goedt verloren, wat verloren: eer verloren, veel verloren; maer siel verloren, al verloren.

⁺Als Alexander de Groote, naer den slag daer hy Darium den coninck van Persen mede verwan, onder andere, in den roef des conincks een cofferken vandt, van goudt en peerlen, costelijck *ende* constelijck ghemaect: soo vraeghde hy van de ghene die eenighe verstandt hadden van sulck ghebruyck, en ouer-daedt der Persen, waer toe dat cofferken diende: wat-men soo costelijck vinden moght, dat daer in bewaert moght worden? Soo heeft hy vernomen, dat men daer salue in plaght te doen. Hola (seyt hy) Ick sal't wel tot wat anders, en tot costelijcker saecken ghebruycken. Ende hy heeft het⁺ boeck van Homerus in ghesloten. Hoe vele te meer behooren wy Christenen het cofferken ons lichaems in deughden en in eeren, te achten, om de wille van t'ghene dattet besluytende is: te weten dien costelijcken pandt der sielen, die als een hand-boeck is, van de goedtheydt, wijsheydt, *ende* moghentheydt Gods: *ende* te meer, dat oock het lichaem, eenen leuenden tempel des heylighen Gheests is. Niet om d'lichaem sottelijck met ijdelheydt te verciere, ghemack aen te doen, *ende* lekkerlijck te voeden, *ende* als een slag-beeste te mesten: maer om t'selue ten dienste vanden in-woonenden gheest, wel van alle schadelijcke dinghen te bewaren.

⁺*Sabell. li. 2. cap.7*
Een costelijcke cofferken der siele.

⁺*2. Cor.4.*

Wat soude-men al veel goedts leeren, *ende* aen-nemen, ter sielen saligheydt, waer't dat men de gauen van Godt, oock natuerlijcke, wel waer naemen, meest van ioncks! Hoort eens daer toe, een wonder⁺ gheschiedenisse in d'op-comen van dien excellenten Philosophie Protagoras. Als hy noch eenen ionghen was, ten bossche *ende* te velde gaende, om soo den cost te rapen: soo quam hy eens Democritus in t'ghemoet, eenen bondel cruydts, *ende* andere landtsche dinghen op t'hoofdt draghende, om een penninckken af te maecken. Democritus, den bandt *ende* beschicksaemheydt van alle die verscheyden dinghen, soo cort en fijnkens by een ghepackt aen-merckende, *ende* met eenen oock den ghelijcke pas van t'ghewichte op t'hoofdt, soo wel bedeylt, *ende* den ghelijksaemen stap des ionghens: soo dede hy hem stille staen, vraghende, Wie dien bundel soo ghemaect hadde? Ick, seyde Protagoras, dien ionghen. Ontdoetten dan, seyde Democritus, *ende* her-bindtten noch eens, dat ick het sie. Wast gheseyt, het wierdt ghedaen. Nu wel aen, seyde Democritus, aenghesien dat ghy sulcke een verstandt en gheest hebt, soo

⁺*Gellius li 5. cap.3.*
Protagoras.

sult ghy wel meerder en beter saecken uyt-richten, ist dat ghy my volghen wildt. Den ionghen is te vreden gheweest: Democritus heeft hem op-gevoedt *ende* onder-wesen. Ende dit is dien grooten Protagoras, een vermaert Philosophe gheworden. Wat soude-men al mannen op t'straet raepen, als-men den gheest *ende* de siele aen saghe, *ende* die aen-schickte tot leeringhe, ten dienste van Godt, en van de ghemeynte! maer daer zijn noch heden vele ionghe Protagoras, die by ghebreke van Democritus verloren gaen. En ofter gheen ouders en waren, die hun ionghers selue verloren iaghen!

Des-ghelijcks by-nae leest-men hoe Xenophon oock op-ghecomen⁺ is. Soo Socrates desen ionghen Xenophon eens in een nauwe strate te ghemoete quam den gheest ^{+Plutarchus in Xenophonse.} uytter ooghe bemerckende, stak sijnen stock uyt, en hield hem stille staende: vraghende waer-men sulcke en sulcke dinghen maeckte en vercochte. Als hem Xenophon van als goetd bescheydt gaf, soo vraeghde hem Socrates voorts, Oft hy oock niet en wiste, Waer-men de menschen goetd maeckte: Hy antwoordde dat hy't niet en wiste. Dat en voeght niet wel, seyde Socrates, dat ghy weet, waer-men alle dinghen maeckt en vercoopt, *ende* dat ghy niet en weet, waer-men de menschen goetd en beter maeckt. Comt met my (seyt hy) ick sal't v wijsen. Van dien tijdt af begoste Xenophon Socratis discipel te worden: *ende* heeft wel aenghenomen, *ende* is seer vermaert gheweest in gheleertheydt.

Soo soude-men peerlen, en costelijcke ghesteenten uyttet slijck⁺ rapen, die den prijs en weerde der sielen kende. Maer wy slachten al den haen van Esopus in sijn ^{+Peerlen uyt het slijck rapen.} moralen: die op den mest-hoop van deser weerelt meer een graenken, oft brijse broodts achten, dan een costelijcke peerle: dat is, dan den gheest, dan de siele, dan de deughdt, [E] gratie Godts, *ende* den hemel selue. Maer als t'huys in brande staet, dan kent-men den weerdsten pandt, want, dien soeckt-men veur al uyt den brandt te lossen. Al-soo waert moghelijck, met Bias soude-men sijn siele lossen uytten helschen brandt als het costelijckste, al soudder al d'andere bliuen. Den brandt soudet doen blijcken: maer t'waer dan te spade.

Ghebedt tot ghewin, en bewaernisse der sielen.

Wat de siele weerdt is, dat weet ghy alder-best, o Heere, die v seluen veur die te pande gegeuen hebt: Laet my al-tijds den prijse der seluer, meer en meer bevroeden: op dat ick die niet en verliese, al soud' icker de gheheele weerelt mede winnen: maer, waer ick can oft magh, oock andere soecke te winnen: want dat v begheere is. Amen.

Cap. LXXXIII.

*Velck is het quaedste quaedt; en dat meer scade in heeft?
Der sonden boose daedt, daer gh'ongheducht in leeft.*

⁺AEnghesien dat niet alleen de mensche, maer oock alle ghedierten, natuerlijk schouwen al t'ghene dat hun schadelijck en hinderlijck is: het is te verwonderen, datmen d'alder-quaedste en t'schadelijckste niet bet en kent, *ende* niet anders en schouwt. Teghen sieckte, [A] brand, verlies van goet, van naem en faem: teghen [B] onghelijck, *ende* derghelijcke teghenthuydt, daer heeftmen altydts een [C] ooghe in t'seyl: *ende* wy werden seer beclaeght, als-mense niet schouwen [D] en can. Maer t'ghene dat ons ter sielen hinderlijck is, dat en light ons niet opperst: seer cleyne oft gheene sorghe draeghtmen om [E] sulcks t'ontvlieden: *ende* alst comt, men en maeckter gheen groot werck af, om quijt te worden.

⁺*De sonde is het schadelijckste.*

⁺Dit is t'ghene daer Sinte Bernardt seyt en beclaeght: *Cadit asinus; & est qui subleuet: perit anima, & non est qui recogitet*: Daer valt erghens eenen esel in de gracht, *ende* hy vindt terstondt iemand die den uyt helpt: de siele valt en vergaet: *ende* daer en is niemandt dieder eens naer siet oft eens om denckt. Dat is ontwijfelijk een teeken, dat de ooghen onser verstandts deur die leelijcken val in Adam, dat veur dat achter ghekeert zijn: *ende* nu swart veur wit, en quaedt veur goet aen-sien. Als onverstandighe kinderen, die de gloeyende colen, oft den brandt der keerse, soo licht aen-grijpen, als een criecke, roose, oft appel.

⁺*Bernard. super Cantic.*

Daerom ist wel gheseyt van een Philosophe, die anders nochtans⁺ oock blindt was in sijn wijsheydt, ghelijck alle sulcke: *Facilis ad infernum via est: clausis enim oculis illuc itur*: Den wegh der hellen is licht om vinden: want men gheraeckter wel blindelinghe. Het moet een quade saecke zijn die den mensche daer brengt: die anders gheschapen is ter eeuwigher saligheydt. Dies seght de Wijse-man: *Quid nequius, quàm quod excogitavit caro & sanguis?* Wat isser argher, dan t'ghene dattet vleesch en bloedt versint en versiert hebben? Dat's sonder eenigh twijfel de sonde: deur welcke de mensche t'eender reyse en t'seffens al t'goet verliest dat hy oyt hadde, heeft, oft hebben moghte, als de sonde doodelijck is. Dit seght de Wijse-man oock seer claer: Die in een mis-doet, die sal veel goetds verliesen. Hy verliest veel, die't al verliest.

⁺*Bion apud Diog. li. 4.*

Wildy dit bet verstaen? Hoort het gheclagh van een heyligh man,

PERNICIOSISSIMVM HOMINI PECCATVM. 84.

Dic: homini quâ non clades damnosior vlla est?
Peccatum; excussis in quo sibi plaudit habenis.

*Welck is het quaetste quaet; en dat meer schade inheeft?
Der sonde boose daet; daer gh'ongheducht in leeft.*

*Dis moy, quelle peste, Soit la plus funeste, Et de plus d'effroy?
Du peché la tache, Au quel on se lache, Sans bride, en sans loy.*

aldus sijn siele aen-sprekende inden persoon van een sondarigh mensche:⁺ Doet open, doet open v ooghen: o katijughe siele: en siet wat ghy waert, en wat ghy nu zijt: ^{+Beclagh ouer de ghevallen siele.} waer ghy waert, en waer ghy nu zijt. Ghy waert de bruydt vanden alder-hooghsten, den tempel vanden leuenden Godt, een uyt-vercoren vat, d'bedde des eeuwigen Godts, den thron vanden waerachtighen Salomon, den stoel der wijsheydt, der engelen suster, ende erf-ghenaem des hemel rijcks. Dit hebby al gheweest. Ende soo dick-mael als ick segghe, Dit hebby gheweest: soo dick-mael hebby cause van weenen. Wat groote veranderinghe is doch dit? Vande bruydt Godts zijdy een boelersse des duyuels gheworden: den tempel des heylighs Gheests, is in een speloncke van moordenaers vekeert: het uyt-vercoren vat, in een vat vol corruptie: het bedde Christi, in eenen nest der helscher vercken: den stoel der wijsheydt, in eenen setel van pestilentie: de suster der Engelen, in een gheselnede der boose gheesten. Ende die te veuren als een duyfken ten hemel vlooght, cruypt ghy nu ter aerden als een serpent. Schreyt dan en weent, och arme en katijughe siele: aenghesien dat v de hemelen, de engelen, en alle Godts Heylighen beweenen. De tranen van S. Paulus beschreyen v, om dat ghy ghesondicht hebt, ende gheen penitentie ghedaen. De tranen van S. Peeter die beschreyen v, om dat ghy uwen Heere gheloochent hebt, ende niet bitterlijck gheweent. De tranen der Propheten beclaghen v katijugheydt en miserie, want sy van nu aen-sien, den toorn ende rechtveerdigheydt Godts t'uaert hellen. De tranen van Hieremias beclaghen v, siende dat ghy als Hierusalem uytten hemel ghevallen zijt: ende dat de dochter van Sion, al haer schoonheydt en cieraet verloren heeft. De bitter tranen van Christi Iesu beschreyen v, om dat ghy als-noch den tijdt uwer visitatie en versoeckinghe, ende den dagh des peys en vrede van conscientie niet waer en nemt. Dus verde het beclagh der siele in soude ghevallen.

Hier uyt magh-men bemercken, de leelijckheydt, argheydt, ende⁺ schadelijckheydt der sonde. Aen-ghesien dat de mensche deur de sonde van Godt scheydt, ende ^{+Iudic. 18.} ouer-sulcks van al dat goet is. Ghelijck in dien Michas beteeckent wierdt, die als sijn silueren goden genomen⁺ waren, maeckte groot mis-baer: ende teghen die hem dies vraeghden wat hem lettede, seyde: Gy hebt mijn goden genomen, en vraeght ^{+Michas.} gyliden wat my let? Wat moet hem letten en deeren, die sijnen Heere, sijnen schepper, en saligh-maecker met al sijn gratien, deur de sonde verloren heeft: hy heeft sijn siele saligheydt en leuen verloren.

Ende ter contrarie, bouen dien, is hy deur de sonde een metten duyuel gheworden, die vanden beghinne sonde ghedaen heeft: soo den Apostel S. Ian seght: *Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam*⁺

^{+1. Ioan. 3.}

an initio diabolus peccat: Die de sonde doet, die is vanden duyuele: want den duyuel vanden eersten ghesondight heeft. Ende dat is de leelijckheydt des duyuels: te weten, de sonde. Dat is t'voetsel vanden helschen brandt. Die heeft de helle ghemaect, ende houdtse in wesen. Soo dan, daer en is niet ter weerelt den mensche schadelijcker, ende des-volghende meer te schouwen dan de sonde.

⁺Dit heeft selfs Cicero wel bevroedt, maer quaelijck beleeft: *Praeter culpam & peccatum, homini nihil potest accidere, quod si horribile atque pertimescendum*: ^{+Cicero.} Wt-ghedaen de schuldt ende de sonde, soo en isser niet, daer de mensche veur vervaert oft verschroomt derf werden. Wat soude hy gheseyt hebben, hadd'hy d'licht des gheloofs ghehad? deur d'welcke wy veur seker weten dat de sonde soo quaedt is, dat, ghelijck met de selue niemandt en soude selfs inden hemel ruste hebben, maer sonder sijn helle vinden: alsoo sonder sonde en soude niemant t'helsche vier connen ghehinderen, noch sijn hemelsche blijdschap connen beletten, al waer hy in d'midden vanden helschen brande.

Oock noch leuende opder aerde, en ist soo niet te beclaghen dat iemandt met thien duysent duyuelen lichamelijck sonder sijn schuldt beseten waere, als dat hy in een dood-sonde valt. Principalijck als [F] hy daer ongheducht in leeft: dat is, sonder achter-dencken oft wille van beternisse. Die is, als oft hy met gherustheydt, vrolijckheydt, ende triumphe op eenen waghen rede, in ghedaente van seuen beesten, [G] het ghetruck, wel inghespannen, metter spoedt ter hellen-waert varende met jolijt.

Dat is op-recht s'duyuels werck, ende een beghinsel vanden staet [H] der verdoemde daer gheen verbeteren af te verwachten en staet: anders dan, soo langhe, den sondaer leeft, soo langhe isser hope. Hoe zijn sy te beclaghen, die de sonde soo luttel duchten: maer bouen al, die willens en wetens met hun sonden, ende in hun sonden gaen steruen: van welcke de hoofd-plaetse houden, alle ketteren in obstinaetheydt ende verhardtheydt hun leuen eyndende. Ende hoe zijn sy ter contrarie, te prijsen, die de costelijcke siele in sulck eenen noodt, en van die schadelijckste banckeroete verlossen!

⁺Daer toe dient seer wel ten exempel, den roeckeloosen, ende den sorghvuldighen in een veur ooghen houdende. Soo eens eenen mistroostighen man, uyt verdriet en benauwtheydt ghereedschap maeckte om sy seluen te verhanghen: soo wasser in d'naeste hof een dochter, die dit siende, liep en riep: dat sy emmers de saecke belettede, ende hem vraeghde wat hem ouer-quam, wat hem ghebrak? Soo seyde hy haer sijnen noodt: dattet de schulden hem deden doen, geen middel ^{+Caesar Baron. ex Sophronio. Schoon exempel.}

hebbende om die te betalen. Niet denckende, ey las, dat de katjuigheydt die hem praemde niet te ghelijcken en hadde by de pijnen der verdoemenis, die hem sekerlijcks naeckende stonden. Soo sy van hem vernam, waer hy mede te helpen was: heeft het hem ter handt ghedaen, *ende* die arme siele verlost.

Maer, hoort nu voorts, hoe Godt haer, (oock op dese weerelt) vergolden heeft: al heeft hyse binnen middelen tijde wat schijnen te verlaten. Dese dochter is self daer naer tot sulcken armoede ghecome, dat sy haer (uyt noodt, soo haer dochte) quaelijck beraden zijnde, tot oneerbaerheydt begaf. *Ende* soo sy nu van sulcken leuen ouer al verkent was, in groote sieckte vallende, heeft begheert ghedoopt te worden, want sy't altydts uyt-ghestelt hadde. Ende ouermidts haer schandigh leuen, niemandt vindende, die als peter ten doopsel veur haer spreken soude, haer doopsel wierdt haer oock gheweyghert, *ende* noch uyt-ghestelt: duchtende dattet meer uyt vreesse des doodts quam, dan uyt leedschap van sonden. Soo is ten eynde den engel tot haer ghecome, in de ghedaente van dien man, die sy van t'verhanghen verlost hadde: *ende* hy heeftse ghetroot, *ende* twee edelmannen van t'paleys ghehaelt, *ende* hebbense ter kercke ghedraghen, *ende* doen doopen. De bisschop vernemende, datmen die sonder sijnen weten ghedoopt hadde, heeft al neerstelijck onder-vraeght: *ende* die edel-mans onder-socht zijnde, en wistender niet af te spreken, want het twee engelen gheweest hadden, in haer-lieder ghedaente, die de dochter ghehaelt hadden, peters waren, en wederom t'huys beschickten. De bisschop, heeft de dochter van als onder-vraeght, *ende* dat sonderlinghe werck van liefde, in d'bewaren van dien verlorenen mensche, *ende* van al de reste. merckelijck nu siende de wonderlijcke handt *ende* goedtheydt Godts, die der sielen beste lief-hebber is: want hy alder-best de weerde der seluer weet: *ende* hoe schadelijck dat de sonde is, die soo costelijcken pandt vernielt. De dochter naer die salighe gheschiedenisse, is heylichlijck in den Heere ghestoruen.

Ghebedt teghen de schadelijckheydt der sonde.

DE schade der sonde, (o Heere Godt) en is niet om gronderen, want sy ons van alle goedt, en vanden hemel berooft, en maeckt ons erf-ghenaem van d'eeuwighe tormenten: Verlicht de ooghen onser herten: op dat wy die schadelijcke vleckes wel moghen onder-kennen, *ende* meer dan doot en helle behaeten en vlieden. Amen.

Cap. LXXXV.

*Vat staet elck mensch ter noodt, sekerlijckst te geschieden?
Dat hy de bitter Doodt gheens-sins en can ontvlieden.*

⁺TWijfelachtigheydt van saecken die te geschieden staen, maeckt angst in t'herte van den mensche, deur d'onsekerheydt in t'verwachten, niet alleen in goede saecken, ^{+Sekerheyd des doodts.} maer oock in quade. Als-men wat goedts verwacht, t'is seker datmen beter ghestelt is, als-men eenighe sekerheydt heeft. Ende als-men iet quaedts beducht, het helpt emmers eenen mensche, als hy deur de versekertheydt hem daer teghen bereyden en wapenen magh: volghende dat ghemeyn spreek-woordt: *Iacula praeuisa minus feriunt*: Schichten en slaghen⁺ die-men siet comen, die quetsen te min. Want, oft men ont-gaetse, oft men steltter hem toe, naer den noodt. ^{+Gregor. Homil 25.}

Onder alle sulcke dinghen, is t'sekerste, dat elck eens steruen moet. *Statutum est hominibus, semel mori*: seydt den H. Apostel. Het is den [A]⁺ menschen soo ghestelt, dat sy eens moeten steruen. Van dat Adam ghesondicht hadde, is hem ende al sijn ^{+Hebr.9.} naecomelinghen een statuyt, als sententie des doodts ghegeuen, van eens te moeten steruen. Soo dat van dien tijdt af, altydts, al-soo seker als iemandt van sijn leuen ende gheboorte is, al-soo seker oock is hy van sijn doodt. Dat's t'gene dat de Prophete Daud met clare woorden seyt: *Quis est homo⁺ qui uiuet, & non videbit mortem?* Wie isser onder de menschen, die [B] leuen sal, ende en sal de doodt niet sien? Als oft ^{+Psal.88.} hy seyde: Soo seker als een mensche is dat hy leeft: al-soo seker is hy oock, dat hy eens⁺ steruen moet. Experientie leert ons dit daghelijcks: Wy steruen al: ende als water sincken wy in d'aerde: niemandt uytghenomen. Soo de [C]⁺ Poete seyt: ^{+2.Reg.14.} *Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres*: De doodt ^{+Horat. 1. Carm.} clopt op elcks mans deure, metten seluen voet: soo wel op de paleysen der Coninghen, als op eens arm mans hutteken. Sy brengt het al euen ghelijckelijck onder den voet.

Daerom seght d'antwoorde wel: dat niemandt de doodt en can [D] ontvlieden: noch Salomons wijsheydt en glorie: noch Sampsons cracht en gheweldt: noch al de subtiylheydt der Philosophen: noch de wreedtheydt ende felheydt der Tyrannen: noch alle de vriendschappen ende rijckdom des weereelts, en helpt teghen de doodt. Sy maeyt het al af, [E]⁺ met de selue seysse. Maer ist niet te verwonderen, dat de sekerheydt des doodts ons anders op t'herte niet en light, ende in onse ghedachten? ^{+Hoe het comt, dat men soo luttel op de dood peyst.} Wy sien som-tijds iemandt steruen met groote bangigheydt en strijdt: wy werden een weynigh beroert, maer ten duert niet lan-

STATVTVM EST HOMINIBVS, SEMEL MORI. *Haebr*.9. 85.

Mors sceptrum ligonibus aequat.

Quid fixum firmumque semel mortalibus heret?
Stat sua cuique dies: et ineluctabile fatum.

*Wat staet elck mensch ter noodt, sekerlyck te gheschieden?
Dat hy die bitter doot, gheensins en mach ontvlieden.*

*Quel est l'axiome, Si certain, que l'homme, N'en puisse douter?
La mort a son heure, C'est chose tresseure, Te viendra donter.*

ghe: nauws soo langhe als-men mettet lijck te begrauen becommert is. Ende ter-stondt, wy maecken goede ciere: wy zijn vrolijk ouer den dooden. Iae selfs can-men qualijk zijn lacchen en sotte ijdelheydt ghelaten en weder-houden, oock de wijle men den dooden te graue-waert draeght. Dunckt v dit, ghy die dit leest, niet weerdt te verwonderen? Hoe comt doch dit? De reden is dese: Den vyandt,⁺ benijder onser saligheydt, wel wetende hoe crachtigh een saecke dat het is, om hem van sonden te wachten, de gheduerighe aendachtigheydt des doodts: bewimpelt soo onse herten en sinnen: dat wy, oock in t'steruen van andere, nauws eens en dencken datter oock eens onsen dagh sal wesen, ende by auonture morghen, oft oock noch heden. Want, wilt ons Godt niet borghen, wy en hebben gheenen morghen. Dat's de practijcke des vyandts, die salighe lesse des kerck-hofs, ons altijds uytten sin stekende.

⁺*Loosheydt des Vyandts in t'verstecken van s'doodts memorie.*

Daerom, seer wel en profijtelijck ter sielen doet de H. Kercke de Christenen op den eersten dagh van den Vasten ghedencken, dat sy steruelijk zijn: ende dat sy, volghende Godts sententie, van d'beghinsel des weerelts ouer ons ghestreken, veur seker eens steruen moeten. Niet alleen elck by sonder dese woorden in zijn aenschijn segghende: *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuertêris*: Weet ende⁺ ghedenckt, o mensche, dat ghy stof en aerde zijt: ende dat ghy in stof sult verkeerren (soo Godt self tot Adam sprak) Maer gheeft oock elcken Christenen asschen op t'veur-hoofdt, (waer van den dagh oock Asch-dagh genoemt is) tot een verootmoedinghe en teecken van penitentie: midts onse hoogh-moedigheydt, ende verghetentheydt van waer wy ghecomen zijn, ende wattet van ons is, ende wattet noch werden sal deur de doodt. Dit ververscht ons oock de Wijse-man, met⁺ Godts eerste sententie wel ouer comende: al dat van aerde is, sal wederom in aerde verkeerren. Daerom, al ist dat iemandt soo vroom ware als een boom oft torn, nochtans is hy waerlijcks broosscher dan een glas. Alsoo SInte Augustijn seer wel seyt: Zijn wy niet⁺ broosscher dan een glas? Want een glas, hoewel dattet broosch is, nochtans alst wel bewaert werdt, het duert wonderlijck langhe. Ende de mensche en can hem teghen t'steruen niet bewaren:

⁺*Genes.3.*

⁺*Eccli.40.*

⁺*August. Serm.*

Hoe hy hem wacht in d'bedde oft schans,
Hy moet nochtans aenden ghemeynen dans.

Ghebedt, om een salighe wijle des doodts.

AEn-ghesien ghy't soo, o Heere, gheordineert hebt, dat wy eens al sekerlijck moeten steruen: gheeft my gratie soo mijn leuen te schicken, dat my de doodt den in-ganck ende t'beginsel des eeuwighs leuen zij.

Cap. LXXXVI.

*Vat moest-men, om vvel doen, nu meest sien te vervveruen?
Daermen meest, onverhoen, om vvensch alst comt te steruen.*

⁺WAert saecke dat een schutter alleenlijck op sijnen pijl en [A] boghe saghe: oft (t'welck noch argher waer) op sijn ringhen, sijden oft flouweelen mouwen, oft eenighe andere saecken, daer't hem lusten moght naer te sien, *ende* dat hy de ooghe op d'wit oft voghel niet en hadde, oft op sulcks als hy begheert te gheraecken: hy soude ontwijfelijck langhe schieten eer hy iet gheraecken soude. Alsoo oock als-men op dese weerelt al-tijds de ooghe op saecken heeft, die teghenwoordigh zijn, *ende* daer onse wellust naer staet, sonder te ghedencken t'ghene dat nae-volght, *ende* den staet die ons naeckende is: soo vindtmen hem bedroghen, alst daer toe comt.

⁺*Salighe bereydinghe om vvel te steruen.*

⁺Ghelijck oock een reysende man, die ouer wegh hem becommert [B] *ende* vergheet, met saecken die hy vindt, *ende* die hem in t'ghemoedt comen: *ende* als den dagh ten auonde comt, dan soo vindt hy hem noch verre vande stadt, daer-waerts sijn reyse aen-ghestelt was. *Ende* dan siet hy, dat hy ouer-wegh, die plaetse hadde moeten ghedachtigh wesen, daer hy henen wilde *ende* reysende was: *ende* niet soo die middelweeghsche behaghelijckheden aen hanghen *ende* nae-volghen. Waert dat wy nu al-soo, principalijck in de ionghe jeughd des leuens, (die [C] als een bloem om af-plucken staet) sulcks inden sin hadden, daer wy in d'laetste om sullen wenschen: *ende* waert dat wy, noch inden loop ons leuens zijnde d'ooghe op d'eynde sloeghen: soo soudén wy al een andere matigheydt, neerstigheydt, *ende* meerder Godtvruchtigheydt in ons leuen te wercke stellen. Maer, eylaes! nu ist leuen van menigh mensche ghelijck d'leuen van een mest-vercken: in eten, drincken, slapen, en in vuyligheydt te wroeten, *ende* ghenoechte te maecken, sonder om-sien: dat is, sonder eens te peysen van steruen. Maer als t'vercken ghevelt wordt, *ende* het mes opde kele beseft, dan crijsschet iammerlijck, en maeckt groot misbaer. Soo seght den⁺ H. Prophete van sulcke onbedachte menschen: *Tenent tympanum, [D] & cytharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos; & in puncto ad inferna descendunt:* Het isser al sanck en spel, en vrolijckhede met hen-lieden: Sy brenghen de daghen haers leuens in wellusten ouer: *ende* op eenen ooghen-blick tijds, soo dalen sy ter hellen. Hun rekeninghe comt quaelijck uyt, want sy qualijck ghemaect was. Sy ghenieten den tijdt soo hy als een bolle is loo-

⁺*Aensiet het eyndeken.*

⁺*Iob.21.*

HOC AGE, QUOD IN MORTE EGISSE VELIS. 86.

Quae bona, dum viam, potiora capessere suades?
Quorum vota tibi extremâ mors exprimet horâ.

*Wat moestmen, om weldoen, nu meest sien te verweruen?
Daermen meest, onverhoen, om wenscht alst comt te steruen.*

*Que doy-ie en ma vie, De plus grand' enuie, Soigner d'acquerir?
Aime la conquiste, Que plus lon souhaite, Au point de mourir.*

pende, in al t'ghene dat hun wellustigheydt in t'ghemoet comt: sonder eens te dencken, wattet eens gheworden sal, als de bolle ten eynde comt.

[E] Daerom, alsoo seker als ons Godt ghestelt heeft eens te steruen, alsoo onseker heeft hy ons ghelaten, hoe, waer, oft wanneer, dat wy steruen sullen. Dit seght S.

Bernardt aldus: *Quid in rebus humanis⁺ certius est morte? quid incertius hora mortis inuenitur?* Wat is de mensche meer versekert dan de doodt? Ende wat isser ^{+Bern. in Serm.} onsekerder, dan de ure des doodts? Waer van oock S. Augustijn goede reden geeft, segghende: *Latet vltimus dies, vt obseruentur omnes dies:*

Een ieders lesten dagh is ons daerom verborghen,⁺

Op dat wy alle daghe soudē leuen in sorghen.

^{+August. in Epist.}

Onsen Saligh-maecker Christus ghebenedijdt, ons willende bereydt⁺ vinden als hy comen sal, heeft ons met een parabel gheleert: niet alleen met die ghelijckenisse ^{+Luc. 12.} van goede ghetrouwe dienaers, die tot alder ure vander nacht haeren meester zijn verwachtende, teghen dat hy uytet bruyloft-huys comen sal, om terstondt op te [F] doen als hy aen de deure cloppen sal: Maer oock, Dat een vader des huys-ghesins, wetende ter wat ure dat den dief comen soude, sal waecken, *ende* sijn huys niet laten onder-grauen noch beroouen. Te kennen gheuende, dat den seluen, gheen seker ure wetende vande comste des diefs, *ende* nochtans versekert zijnde dat hy dien nacht comen sal, is al den nacht in roere, *ende* waeckt, om niet onversiens bespronghen oft onder-cropen te worden. Soo oock ons Heere dit selfde sluyt, segghende: Weest oock ghy-lieden bereydt: want de sone des menschen sal comen, als ghy't minst dencken sult. Ghelijck [G] oock Sinte Paulus seght: Als een dief inder nacht, soo sal hy comen. Daerom soude wel veur een Deuse vande Christene menschen dienen, dat wordeken: VIGILATE: Waeckt. Watmen meest wenscht alst comt te steruen, dat volghet nu in d'naeste Capittel.

Ghebedt om veursichtelijck te leuen.

GHy hebt, o alder-bermhertighste Iesu, al v leuen lanck, tot op v sterf-bedde des H. cruys, naer onser allen saligheydt ghedorst *ende* verlanght: tot een teecken, dat die ons oock altijds opperst moest ligghen: Houd my soo in v vreese wacker *ende* onverghetelijck: dat ick nemmermeer anders en leue, dan soo ick steruen en wille. Amen.

Cap. LXXXVII.

*Vat vvenscht m' in s'doods bestaen, met cleyner troost en baten?
Och, hadd' ick t'goed gedaen! Och hadd' ick t'quaed ghelaten!*

⁺DE mensche is natuerlijck seer gheneyght tot iet te wenschen. Maer, ghelijck het luttel pleegh te helpen, vele te wenschen oock in dinghen die vercrijghelijck zijn: ^{+Wensch sonder vervveruen, alst comt te steruen.} alsoo ist t'eene-mael te vergheefs, te wenschen t'ghene dat veur by is, *ende* niet meer om te crijghen: Dat is met de sotten wijs zijn: die nemmermeer in tijds, maer al-tijds vroedt zijn als te spade is. Soo pleghen die van Phrygia te varen: van welke daerom dat ghemeyn spreekwoordt comt: *Serò sapiunt Phryges*: Die van Phrygia zijn al-tijds te spade wijs.

Ende aen-ghesien dattet de meeste wijsheydt is, *Wel doen*: (soo wy in t'beghinsel op de tweede vraghe gheseyt hebben) soo ist een uytnemende onbedachtigheydt, daer op in tijds niet ghepeyst te hebben. Daerom vraeght de vraghe: Wat-men doch dan wenscht, [A] alst comt te steruen: *ende* dat men cleynder bate: want het ghemeynelijck [B] als-dan verre ghecome is. De antwoorde seght, als in den persoon *ende* naem vanden benauwden steruenden mensche:

Och, hadd' ick t'goedt ghedaen! och hadd' ick t'quaedt ghelaten!

De mensche in s'doodts nootd ligghende, peynst en wenscht om vele saecken: maer al dat hy in t'goede peyst, dat comt by-nae al-hier op uyt: Dat hy wel wilde, wel gheleeft hebben, *ende* vele beter dan hy⁺ ghedaen heeft. Maer die dan eerst meynt te leeren steruen, alst nu te doen is, die is verdooft. *Ende* ist dat hy faelt, ghelijck-men ^{+Men faelt maer eens om al, in t'steruen.} ghemeynelijck pleegh in d'leeren, wanneer sal hy't verbeteren? Men sterft maer eens: *ende* d'eerste reyse is om goed *ende* veur al: soo dient-men dan hem te veuren wel te bedencken *ende* te veur-sien. Het is een wonder saecke, dat de mensche nu minst om sulcks peyst, *ende* minst truck toe heeft, daer hy in t'steruen meest om wenschen sal. Als-dan soudemen wel willen, t'heylighste, t'stranghste, en t'volmaeckste leuen aenveerd't hebben, dat-men ter weerelt oft in eenigh clooster moght vinden, oft in boecken lesen. Dan soude men wel wilen met Lazarus van alle menschen versteken gheweest hebben, siende dat den sekersten middel is, om deur een salige dootd, ter saligheydt des eeuwighs leuens te gheraecken. maer, soo langhe als-men leeft *ende* ghesondt is, soo heeft-men al lieuer metten rijcken-vrecken *ende* metten verloren sone te domineren.

INANIA ET SERA FERE MORIENTIVM VOTA. 87.

O mihi praetenritos. &c.

Qualiter hîc cassis onera bimus aethera Votis?
O pietas mihi culta foret: scelus omne perosum!

*Wat wenscht me in sdoots bestaen, met cleynder troost en baten?
Och, hadd' ick tgoet ghedaen! Och hadd' ick tquaet ghelaten!*

*Quest-ce que plus l'Ame, Las, en vain! reclame, Au dernier destroit?
O bon Dieu! que n'ay-ie, Fuy le mal, et pleige, D'auoir allé droit.*

[C] Als Balaam het heyr van t'volck Godts sagh ligghen, die hem⁺ den coninck Balac wilde doen vervloecken: ter contrarie seyde hy: Och, oft mijn siele met de doodt ^{+Num.23.} der rechtveerdighe ende heylige menschen van hier verscheyden moghte: Ende oft Godt gaue dat mijn uysterste met het uysterste vande sulcke ghelijck ware! Aldus wenscht oock den alder-boosten mensche: Och oft ick steruen moght ghelijck Godts kinderen en vrienden steruen! Ende, oft mijn siele met haer-lieder siele gaen moghte! Maer luttel leuen soo, als de heylighen leuen. Nochtans d'een volght d'ander: sulck leuen sulcke doodt. Wel leuen doet wel steruen.

Dit seght S. Augustijn seer wel: Hy en can niet qualijck steruen,⁺ die wel gheleeft heeft: ende nauwelijck can hy wel steruen, die quaelijck gheleeft heeft. Daerom ^{+August. de doctrin. Christ.} seyde de vraghe [*met cleynder bate.*] Want ghelijck het seker is, datter hope van saligheydt is, soo langhe als de siele in d'lichaem is, totten letsten snicke toe: alsoo oock ist seer sorgelijck ende onseker, oft eynde goedt werdt oft niet, d'welck soo inden hasart ghestelt wordt.

De moordenaer aen t'cruys bekeerende, geeft den mensche moedt⁺ teghen cleyn-moedigheydt en wan-hope: maer dat wy maer van eenen sulcken en lesen, ^{+Luc.23.} dat leert ons dat wy ons niet te seer op d'leste en verstouten, oft en betrouwen: maer dat wy ons in tijds tot Godt keeren. Want, al zijn wy versekert, dat ons Godt in gratie ontfanghen sal, als wy't (oock in d'uyterste) met goeder herten sullen versoecken. Wy en zijn nochtans niet versekert, dat wy alsdan behoorlijck berouw en leedtschap hebben sullen. Want, soo Sinte Augustijn seer wel seght: De sondaer wordt met dit rechtveerdigh⁺ vonnis van Gode ghestraft, dat hy in t'steruen sijns selfs niet en ghedenckt, die binnen zijn leuen Godt heeft vergheten. ^{+August.}

Dan soo wenscht-men met cleynder bate, datmen den veur-ledenen tijdt en gratie beter waer hadde ghenomen. Ende binnen dien en nemt-men selfs niet wel waer, 'tghene dat dien droeuen pas en staet van steruen, oorboorlijck ende noodelijck ware: ende soo sterft-men, Godt weet, hoe: ende oock die arme siele, die't al moet besueren, met d'eeuwigh treuren.

Ghebedt tot bevrijdinghe inden uytersten noodt des doodts.

WY wilden al wel heylichlijck gheleeft hebben, alst comt te steruen, ende wy zijn meest al met de dwase maeghden te spade wijs: Daerom, o Heere, gheeft my de gratie, sulcks nu meest te doen, als ick in t'steruen meest moght wenschen ghedaen te hebben. Amen.

Cap. LXXXVIII.

*Seght eens: wie sterfter noo, als nu de Doodt aen-coemt?
 Viens conscientie snoo, hem self met recht verdoemt.*

⁺Natuerlijk te spreken, de doodt is het schroomelijkste [A] dat-men vindt: Alsoo Aristoteles seght: *Mors maximè omnium est terribile*: De doodt is het ^{+Aristot. 3. Ethic.} vervaerlijkste van alle dinghen. Ende dies aen-gaende, niemandt en soude gheerne steruen. Deur sulcks heeft oock Christus ghebenedijdt de Sone Godts uytter naturen teghen de doodt hem gheschroomt: d'welcke alle leuende creaturen ghemeyn is, als comt te steruen. Nature strijdt alijds teghen de doodt, als teghen haren meesten ende lesten vyandt.

Maer de vaghe en sprekt van sulck noy steruen niet, d'welck de Nature oock in d'alder-heylichste menschen werckt: iae, (dat meer is) d'welck oock t'samen met geerne steruen inden seluen mensche bevonden wordt: als uyt-nemelijk in onsen Heere: aen-siende de Nature, noy: (om soo te segghen) ende aen-siende de reden, ende vol-maecten wille, gheerne. Dan, de vaghe is te verstaen van de ghene, die, [B] niet deur't teghen-staen van Nature, maer uyt al haer verstandt ende [C] wille, noy steruen: ende van de doodt noy hooren spreken. Dese in alder manieren haer onverduldigheydt ende mistroostigheydt toonen, ende te kennen gheuen, als de doodt comt. Dat is, als sy ghevoelen datter om al gaet, ende nu te doen is. De sulcke berispt Seneca, aldus: ^{+Seneca.} *O te dementem, & oblitum fragilitatis tuae, si tunc times mortem, quum tonat!* O dulle ende uyt-sinnigh mensche, als ghy zijt, ende uwer broosheydt luttel aendachtigh, ist dat ghy als-dan eerst de doodt vreest, als sy beghint te donderen, ende te dreyghen. Wie vindt hem soo ghestelt, als moet ghestoruen zijn? ende als die bitter note moet ghecraecht worden? De antwoorde seght: Wiens Conscientie hem⁺ seluen verdoemt. Ghelijck S. Ian seght: *Si reprehenderit nos cor nostrum*: Ist dat ons herte ons berispt, ende wroeght van quaedt. ^{+2.Ioan.3.}

⁺De Conscientie, is dat innigh wroeghen des herten, d'welcke Godt elcken mensche in-gheplant heeft, tot seker ende onverworpelijk ghetuyghenis, soo van goedt als ^{+Conscientie.} van quaedt, sulcks als iemandt doedt: deur de kennisse die hy heeft om 't goedt van t'quaedt t'onderscheyden.⁺ Dit heeft Godt aen Cain veur-gheleyt ende gheseyt, in d'beghinsel des Weerelts, als hy begoste (met leelijck en treurigh te sien) de ^{+Genes.4.} ontrustheydt sijnder conscientie te kennen te gheuen. Want hy Gode niet van d'beste, als Abel sijnen broeder, geoffert en hadde,

MORTEM TIMET, QVEM TERRET CONSCIENTIA. 88.

Agag! siccine separat Mors? 1.Reg.15.

Quis pauidus Mortis recipit sub pectore ferrum?
Conscia mens scelerum merito quem deuouet Orco.

*Seght eens: Wie sterfter noo, als nu de doodt aencoemt?
Wiens Conscientie snoo, hem self met recht verdoemt.*

*Qui le plus s'effroye, Venant pour sa proye, Le dard de la Mort?
Du quel la malice, Le damne au supplice, Au dernier resort.*

ende deur sulcks veur Godt niet ontfanghbaer en was: Soo seyde als-dan Godt tot hem: Waerom zijt ghy soo ghestoort, Cain? ende waerom zijt ghy soo swaer-moedigh, ende soo droef-sinnigh? Doet ghy wel, sult ghy niet oock wel hebben? maer, ist dat ghy quaedt doet, soo sal terstondt v sonde v bevanghen, *ende* van binnen wroegen. Maer v gheneyghtheydt (seyt hy) sal v onder-worpen wesen: *ende* ghy sultter maght *ende* heerschappije ouer hebben.

Dit verclaert de Wijse-man seer wel met schoon ghelijckenissen. *Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris, porrige manum⁺ tuam*: Godt heeft v water en vier veur-ghestelt: stekt v handt uyt, tot het ghene dat v belieft. Item: *Ante hominē vita⁺ Eccli.15. & mors: bonum & malum: quod placuerit ei dabitur ille*: Veur den mensche staet het leuen *ende* de doot: t'goedt *ende* t'quaedt: hem sal gheschieden, dat hy liefst heeft: Te kennen gheuende met dese woorden, de inwendighe kennisse der consciencie: deur de welcke, de mensche goedt en quaedt onder-scheyden can: al oft hy daer veur zijn ooghen vier en water, de doot en d'leuen, iae de helle *ende* den hemel saghe staen, om een van beyde te kiezen. Met eenen oock toonende, deur dese maniere van spreken, den vrijen wille vanden mensche, deur welcken hy vrijelijck d'een oft d'ander verkiesen magh, *ende* d'ander verworpen.

Die dan t'quaedt verkosen heeft in zijn leuen, daer hy de maght en vrijigheydt hadde, t'goedt te verkiesen *ende* te doen: diens consciencie die wroeght hem van binnen, dat hy qualijck ghedaen heeft: *ende* dat zijn saecken ouer-sulcks qualijck staen: *ende* daerom noy aen t'steruen comt. Dit seyt S. Ian Gulde-mondt, aldus: *Mori timet qui non⁺ sperat viuere post mortem*: Dien vreest hem tegen t'steruen, die d'eeuwigh leuen, naer de doot, niet en hoopt te verweruen. Gelijck oock eenen *Chrysost.* dief, wel wetende dat hy de galghe verdient heeft, *ende* dat de sententie ghegeuen is, hy scheydt met droefheydt, *ende* schroomen des herten uyt de ghevanghenisse, wel wetende dat hy ter galghe-waert gaet. Soo seght de Wijse-man: Een beroerde *ende* ontruste consciencie,⁺ vermoedt al-tijds t'quaedtste.

[D] Alsoo verschroomde hem teghen t'steruen, Agag de coninck van⁺ Amalec: *Sap.17.* die Samuel deur Godts ghebodt dede dooden. Wat seyt hy? Hy schuddede en *1.Reg.15. Bitter scheyden.* beefde, eens-deels van vettigheydt, maer meest uyt vrees en angst, seer iammerlijck roepende, aldus: *Siccine separat amara mors?* Ach, ach, bitter doot! moetter soo ghescheyden worden? Soo vaeren sy, die hier haer lichaem met desen vetten Agag mesten: *ende* haer siele van hongher laten steruen, noch gheen acht [E] en slaen. Ende dan zijn sy seer ontstelt als de doot comt: ghelijck de hinne goot gheschrey en spartelinghe maeckt, als-mender handt aen slaet, om de strote af te steken: Ende ghelijck het vercken als-dan groo-

ten tier en misbaer maeckt, als-men metten messe op de kele sit: anders [F] vettet in
sijn vuyligheydt. Het selue versterckt de Wijse-man⁺ segghende: O doodt, hoe bitter
is v ghedenckenisse, den mensche, die [G] vrede en ruste in zijn goedinghen ^{+Eccli.1.}
neemt! dat is; die op t'ghene dat hier [H] nae-volght niet en denckt: maer vergheet
hem, in tijdelijcke vermakelijckheydt.

⁺Nu moght iemandt vraghen, hoe't moet verstaen worden dat iemandts conscientie
hem seluen verdoemt. Te weten, oft oock iemandt in soo quaden staet moght ^{+Die leeft, magh hopen.}
wesen, dat hy noch leuende, soude moeten oft moghen den moedt verloren gheuen?
In gheender manieren. Want sekerder, dat-men van het tijdelijck leuen seght, dat
ghemeyn spreek-woordt: *Dum spiro, spero*: Dat is, Al soo langhe als ick asem hebbe,
soo langhe isser hope van te become, ende te ghenesen. Sekerder (seggh'ick)
magh-men dit verstaen, van d'leuen der siele, ende van d'eeuwigh leuen. Want soo
langhe als de siele in d'lichaem is, soo langhe en moet-men den moedt niet verloren
gheuen. Hoe wel dattet sorghelijck is, ende seer sottelijck ghedaen, als hem iemandt
op sulcks verlaet: ende zijn siel (om de waerheydt te segghen) aen eenen sijden draedt
ouer de muyle der hellen hanght. Maer dan verdoemt de Conscientie den mensche
(soo sy bouen gheseyt hebben) als hy hem in quaeden staet vindt, al en waer't maer
van een dood-sonde, noyt wel ghebiecht, ende bouen dien gheen waerachtigh
leedschap hebbende, noch wille van biechten, oock al heeft hy tijdt en
bequaemigheydt.

⁺Aldus leest-men van eenen edel-man des conincks van Enghelandt, die altijdts
roeceklooselijck gheleeft hebbende, ende vanden coninck dick-mael vermaent ^{+Beda lib. 5. Hist. Angl. cap. 14.}
zijnde tot biechten, altijdts uyt-stelde, segghende: Ick sal noch by tijde penitentie
doen. Ende als hy nu in een sieckte ghevallen was, ende vanden seluen coninck,
sijnen heere, anderwarf vermaent, soo seyt hy als-dan; Ick sal my biechten, als ick
fray sal wesen: want, dede ick het nu, men soude segghen, dat ick my ghebiecht
hadde om dat ick meynde te steruen. De doodt nu naeckende, ende hy noch eens
vanden coninck vermaent zijnde, die hem seer lief hadde, soo gaf hy veur antwoorde:
T'is nu te spade: Laet my met vreden, ende quel my niet meer, ick hebt quaedt
ghenoegh. Als nu de doodt op de lippen was, soo sagh hy de boose gheesten aen
comen, den eenen aen t'hoofd, den anderen aen de voeten, als de allendighe siele
met ijseren haecken uyt het lichaem treckende: tot een teecken, dat sulcke noy steruen,
ende dat de siele noy van daer scheydt ende verhuyst: wel siende waer sy vaeren
moet: ende hy si soo iammerlijck ghestoruen.

Ende wat ist doch, dat den mensch soo verbaest maeckt teghen

t'steruen, ende soo ontstelt? Dat doet die conscientie, ende staet der sonden:

Conscientia delictorum est maxima omnium afflictionum: seght⁺ S. Gregorius. Een quade conscientie, is d'alder-meeste quellinghe en lijden. Cicero oock op sijn Heydensche, en sloegh hierin niet slincks, als hy seyde: *Magna est conscientiae vis, in vtramque partem:*⁺ vt nec timeant, qui nihil commiserunt: & poenam semper ante oculos versari potent, qui peccauerint: De conscientie is van grooter cracht ouer beyde sijden: soo dat sy niet en vreesen, die niet ghedaen en hebben: ende ter contrarien die haer beschuldicht kennen, die hebben altijds den grouwel, schroom, en tormenten veur ooghen.

⁺Gregor. in 7. Psal. Poenit.

⁺Cicero pro Milone.

Wat meynen wy anders, dat dien wreeden ende ongeduchten tyran⁺ Caligula, Roomsche keyser, soo al-tijds vervaert was, dat hy oock, alst donderde oft blixemde (ghelijck kinderen pleghen) sijn hoofdt in d'bedde, oft onder t'cussen verberghde van angst? wat dedet hem anders, dan de wroeghende conscientie, van sijn boos en schandigh leuen? al sijnen rijckdom, wulpscheydt, ouer-willigheydt, stercke wacht, weelde en glorie, en waren al te samen niet maghtigh, hem dese vrees te benemen. Ende dat is, dat-men van sulcke ghemeynelijck seght, die soo ontrust ende ontstelt zijn van binnen, dat sy oock van buyten vol beroerte zijn: Het schijnt, dat hun de doot iaeght: ghelijck Cain, wiens ongheruste conscientie oock d'lichaem uytwendelijck dede te schudden en beuen.

⁺Fulgosius lib.9. ca 13.
Caligulae kindervrees.

Wat raedt? wat remedie? Wat soudemen al gheeren daer aen hanghen,⁺ als-men soo ghestelt is, waere het met goudt oft gheldt om helpen! Maer, t'is beter in tijds aenden wortel te beteren. De sonde te schouwen, oft emmers de sonde te weeren, die de conscientie soo ontstelt ende ontkeert, als oft-men een knaghende serpent binnen in t'herte hadde, soo't Christus oock nemt. Men siet, als iemandt van dat cleyn ghewormte in eenighe holheydt en rotheydt der tanden heeft, al en waert maer een: het maeckt dien mensch rasende ende uyt sijn sinnen van pijn: wat moet het gheciel der sonden in de conscientie maecken! Daerom, ghelijck-men sulcke wormkens met stercken roock weet uyt te doen rijsen, al-soo moetmen met de bitterheydt der penitentie en biechte, de quellende conscientie van sulck argh ghequel quijt maecken.

⁺Raedt om vvel te steruen.

Ghebedt teghen de ijdel vrees des doot.

AEn-ghesien dat de Conscientie niet en sterft, ende ick sekerlijck de doot moet smaecken: maeckt, o Heere, dat ick my nu soo naer haer wroeghen voeghen magh, dat sy my inden uystersten noodt niet teghen en stae, noch en besware. Amen.

Cap. LXXXIX.

Wie sterft met blijden moedt, ten aller plaets en tijden?

Viens Conscientie goet, hem doet in Godt verblijden.

⁺Het ghene dat in t'ueur-gaende Capitel gheseyt is, van noy te steruen, dat sal oock: dit seer helpen verclaren: want (soo ueur-seyt is) om natuerlijck te spreken, t'gene dat leeft, en sterft niet gheeren: maer in dese teghenwoordighe vraghe, deur dat woordt [*gheeren*] werdt verstaen, niet alleen die met S. Pauwels wenschen en begheeren [**A**] ontbonden te worden, *ende* met Christo te wesen: maer oock alle de ghene, die bereydt *ende* vol-veerdigh zijn te steruen, alst Gode soo soude [**B**] belieuen: bereydt oock noch te leuen, alst soo sijnen wille waere:⁺ ghelijck S. Martinus seyde totten Heere: Domine, si adhuc populo suo sum necessarius; non recuso laborem: ⁺*S. Seuerus de S. Martino.* Als oft hy segghen wilde: Ick bidde om steruen: want het my soo beter waere: maer, o Heere, magh ick v in mijnen euen naesten noch eenighen dienst doen, ick en ontsie my den arbeydt niet.

Nu, men vindt somtijds menschen, die schijnen naer de doot te verlangen: maer als die comt, dan soecken sy al uyt-stel, *ende* den [**C**] waghen te bliuen mennem, met noch te leuen. Sulcke zijn te ghelijcken by eenen gangher, die sijn pack deur vermoedtheydt daer henen wierp, *ende* deur een vernoyen sy seluen doot wenschte, als moede zijnde, van sulck een verdrietigh arbeydelijck leuen: maer als nu de doot quam, segghende: Siet, hier ben ick: ghy hebt my gheroepen. Iae ick, seyt hy, Ick bidd'v, helpt my wat dit pack op-nemen, dat ick in mijnen wegh magh voort-gaen.

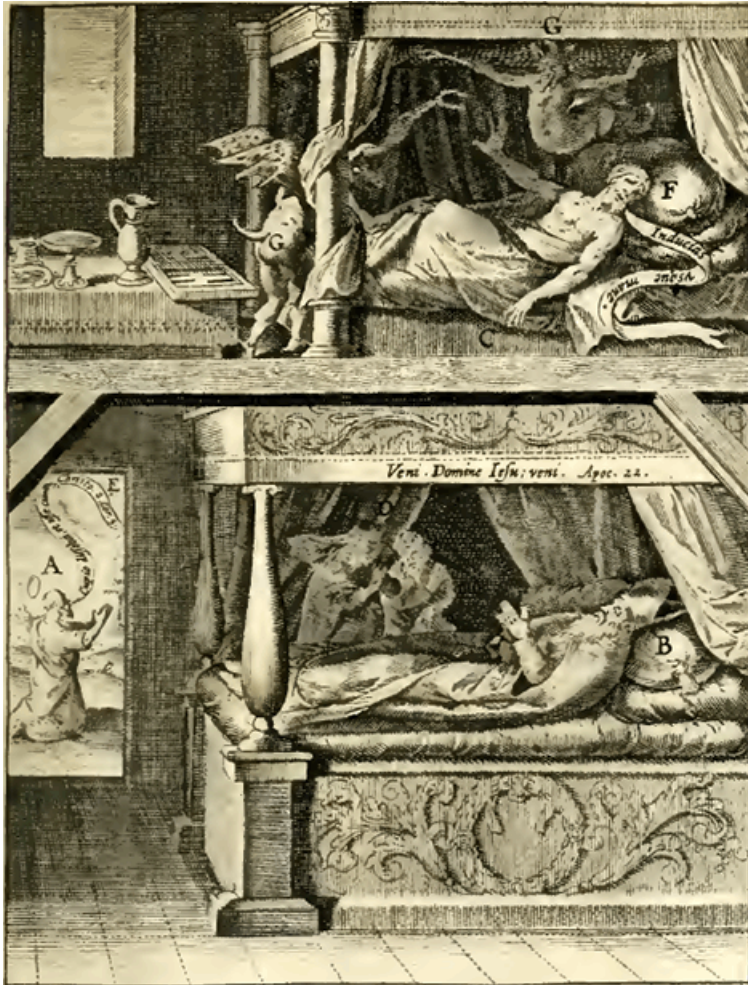
Sommighe zijn oock te seer vervaert teghen de doot: met meerder bangigheydt *ende* angst, dan't een goet Christen mensche wel betaemt. Daerom waer het dick-mael ueur d'beste gheraden, noch te seer verlangen om steruen, noch oock te seer beangst daer in wesen: volghende het vermaen van eenen Poete, die aldus seght;

⁺*Summum ne metuas diem, nec optes:*

⁺*Martial. lib.10. Epigram. 42.*

En vreest den sterf-dagh niet te seer: noch en wenschtter oock niet te seer om. Den sterf-dagh is wel te vreesen. maer in sulcker voegen, dat-men uyt die vreesen, van te veuren leere steruen, eer't comt te steruen. *Ende* soo ghebeurt het ghemeynelijck, dat de ghene, die op die maniere in tijds ader in beladen *ende* besorgt zijn, oock gheerne en blijdelijck met gherustheydt steruen, alster toe comt. *Ende* wat wonder ist? want sy hebben al leuende leeren steruen: *ende* zijn waeracht-

OPTAT MORI, CVI MENS EST CONSCIA RECTI. 89.

*Inducias vsque mane. ; Cupio dissolvi, et esse cum Christo. 2. Cor. 5.
Veni Domine Iesu; veni. Apoc. 22.*

Quem neque concutient inopina pericula leti?
Conscia cui Virtus mentem dulcedinis explet.

*Wie sterft met blyden moedt, tot aller plaets en tyden?
Wiens Conscientie goet, hem doe in Godt verblyden.*

*Quelle ame est si seure, Que la derniere heure, Luy est de souhait?
Qui par l'innocence, De sa conscience, Peut viure dehait.*

telijck ghestoruen, eer de dootd quam: volgende dat versken:

Disce mori, moritura caro, moriari priusquam.
O ghy steruelijck vleesch! siet, ghy bederft.
Daerom, Leert steruen, al eer ghy sterft.

[D] Soo doende, comt men gheeren en gherustelijck inden Heere te steruen: d'welck oock Seneca, Christelijck sprekende, t'onsen proposte wel betuyght: *Venientem nemo hilaris mortem recipit, nisi qui⁺ ad illam se diu composuerit*: Niemandt en ontfanght de dootd blijdelijck, als sy comt, dat die hem van langhe te veuren, daer toe ^{+Seneca epist. 30.} ghereedt ghemaect ende ghestelt heeft. Daerom gheeft hy oock elders raedt, aldus: *Quia incertum est, quo loco te mors expectet, tu illam⁺ omni loco expecta*: Om dattet v onseker is, ter wat plaetse dat v de dootd verwacht: verwachtse ghy selue, ten ^{+Seneca epist. 16.} allen plaetsen. Dat is al-soo veel te segghen, als, Christelijck ghesproken, daer en is niet een wijle tijds seker, oft ghy en moght steruen: daerom, weest op v hoede, ende zijt alijds bereedt.

Al-soo doet den ghenen, daer de Antwoorde af sprekt: te weten, Wiens conscientie hem doet verblijden. dat is, die in sijn conscientie niet merckelijcks en vindt, dat teghen Godt is, als hy't al wel ouerleght. Volghende die sententie des Conincks Daud: Dan en sal ick⁺ niet beschaemt worden, als ick alle uwe gheboden ouer-sien sal. Ontwijfelijck, het is een groote vreughdt des herten, als iemandt in Gods gheboden, ^{+Psal.118.} als in eenen spiegel, het aenschijn sijnder conscientie spiegelende, gheen sonderlinghe vleckes van sonde en vindt.

Sulck een conscientie, is een waerachtigh gheestelijck Hierusalem: d'welck te segghen is; *Visio pacis*: Een aenschouwen der vrede: want hy daer peys en vrede vindt met Godt: ende soo uyt sulcks, met sy seluen, ende met sijnen naesten. Dit's de vrede, die ons de weerelt niet⁺ gheuen en can: maer die Christus, volghende de belofte tot sijn Apostelen ende tot ons ghedaen, is gheuende ende latende. Daer ^{+Ioan.14.} af sprekt de Wijse-man, het verblijden van sulcke Conscientie betuyghende, aldus: Een gherust herte, is als een gheduerighe blijde maeltijdt.⁺ Volghende 't groot verstercken, des H. Apostels Pauli, aldus sprekende: Dat is niet alleen de blijdschap ^{+Prou.15.} onser herten, maer oock onse⁺ glorie: te weten, Het ghetuyghenis van onse Conscientie. D'welcke soo wie het heeft, die heeft oorsaecke, om gheerne van ^{+2.Cor.1.} dese weerelt te [E] scheiden: want hy siet (om t'segghens) met S. Steuen den hemel⁺ open: ende Iesum bereedt staen, om hem in sijn rijcke t'ontfanghen. Soo dat sulck ^{+Acto.7.} een mensche, de dootd aen-siet als een poorte, deur welcke hy tot die salighe stadt in-ganck heeft, daer hy al sijn leuen lanck naer ghereyst heeft, om daer toe eens te comen: ende met Christo, ende alle sijne goede vrienden inder eeuwigheydt te verblijden.

Sulck een mensche en sterft niet alleen gheeren, maer moet selfs patientie te werck stellen, alst noch langher te leuen is. Dit seght de⁺ H. Leeraer S. Augustijn seer beweghelijk, aldus: Soo wie wenscht om ontbonden te worden, *ende* met Christo te wesen, die en sterft niet patientelijk, maer t'is hem een patientie noch te blijuen leuen: *ende* hy sterft heughelijk *ende* vermaeckelijk. *Ende* met reden: want, ghelijck⁺ een ander seyt: Wie soude de tijdelijcke doodt ontsien, oft niet gheerne steruen, wien d'eeuwigh leuen belooft wordt te eruen?⁺ *August. super Epi. Ioan. Cassianus.*

⁺Tot sulcken werdt vanden Wijse-man gheseyt: En vreest des doodts oordeel niet. Als oft hy segghen wilde: Wat sal v de doodt connen gheschaden? Sy sal v vander weerelt op-nemen, *ende* ten hemel leueren, daer ghy anders nemmermeer gheraecken en cont, dan deur haer handen *ende* hulpe. Deur sulcks wast, dan den heylighen heremijt⁺ S. Hilarion seyde, als hy nu quam te steruen, *ende* ghevoelde dat Nature haer teghen de doodt schroomde, (soo Sinte Hieronymus ons dit beschrijft) soo sprak hy sijn siele aen, en seyde: Gaet uyt, wat vreesdy? gaet uyt, o mijn siele, wat twijfelt ghy te scheyden? ghy hebt by nae t'seuentigh iaeren Christo ghedient, *ende* vreest ghy de doodt?⁺ *Eccli. 41. Hieron. in vita S. Hilarionis.*

⁺Dit's dan den staet van deser saecke, soo Christus seyde: T'vleesch is cranck. de nature schroomt teghen de doodt: maer den gheest is cloeck. *Ende* de goede gheruste consciencie, maect dat de mensche met blijdschap, *ende* groot verheughen, den strael des doodts ontfanght, als den sleutel, die hem de poorte *ende* den in-ganck des hemels open doet. Och, hoe contrarie is den staet, der ghener die uyt onghesteltheydt der Consciencie, den aen-val des doodts, met angst *ende* schroomelijcke duchtinghe zijn verwachtende! soo wy in t'veur-leden Capitel gheseyt hebben. Waer toe ick hier noch een exempel verhalen wil, op dat twee contrarie, *ende* soo seer verscheyden dinghen, by een ghestelt zijnde, d'een den anderen te beter verclaren.⁺ *Matth. 26.*

⁺Men leest by S. Gregorius van eenen Chrysaorius ghenaemt, die [F] seer tot alle aerdscheydt, *ende* boosheydt gheneyght was, sonder eenigh achter-dencken van steruen, *ende* terstondt ouer-wonnen wesende, sagh [G] de boose geesten aencomen, *ende* om t'seerste nae de siel speuren en wachten, *ende* als beghinnende die uytten lijue te trecken: d'welck eyselijk specktakel *ende* aen-val, hy niet connende verdraghen, keerde hem nu op d'een sijde, nu op d'ander sijde van d'bedde, *ende* en costet niet ontcomen, wat hy maecte. Soo begost hy schroomelijk te roepen, naer sijnen sone, een Religieus: *Maxime, curre: Maxime curre:* Haest v, comt, loopt, Maxime: Maxime. spoedt v, comt, en staet my by in desen mijnen uystersten noodt: Hulpe, Hulpe. Maer, eylaes, gheen menschen en connen hem helpen, die sy seluen verlaet. Hy dan, siende⁺ *Gregor. li. 4. in Dialog. cap. 38. Schroomelijck exempel.*

datter gheen hulpe van menschen en was te verwachten, *ende* dat sylieden al in t'ronde staende, de vyanden niet en saghen, noch hem ghehelpen en costen: soo riep hy noch veel eenelijcker, en schrickelijcker, tot die duyelen, die hem soo dapper aen-vielen, aldus: *Inducias, vel vsque manè: inducias, vel vsque manè*: Och, och! bestandt, emmers totten morghen-sondt: bestandt totten morghen-sondt: uytstel van verlanghen van dat verstranghen versoeckende, ten minsten tot dat den morghen sondt aen-quame. *Ende* soo gaf hy sijnen desolaten *ende* mistroosten gheest.

Wie sal hem dan soo op het laetste verlaten, en wijs zijn? *Ende* niet lieuer in alder manieren hem soo stellen, dat hy gheeren sterue, alst emmers moet wesen? Saligh is hy, die als-dan, met Moyses, ghewillighlijck⁺ op den bergh der grooter ghenaden Godts climme, *ende* als met Christo op den bergh van Caluarien, om daer te ^{+Heughelijck steruen.} steruen. Aldus sprak Godt tot Moyses: Climt op den bergh Abarim (dat is⁺ een Deur-lijd te segghen) *ende* sterft daer. Soo legghen sy haer hoofdt gherust neder ^{+Deut. 32.} die hier in goeder conscientie gheleeft hebben. Wie twijfelt daer aen, oft alle Godts lieue Heylighen zijn soo ghestoruen, met gherustheydt *ende* blijdschap? De Martelaers, Godt louende *ende* danckende: andere, al biddende, oock op hun knien, met uyt-gherechten handen, als S. Paulus eerst Heremijt: andere al sprekende, ghelijck Vrsinus bisschop van Nurcien, segghende: *Venio, venio*: Ick come, ick come. Hy sagh Sinte Peeter en Sinte Paulus, die om hem quamen. S. Hieronymus dede sy seluen ter aerden leggen, *ende* met eenen sack decken: hem totter doot als tot ruste voeghende. S. Augustijn al lesende de seuen Psalmen van penitentie, met tranen van rouwe, en van blijdschap, tot sijnen heere treckende. S. Ambrosius met uyt-gherechten armen, naer dat hy t'heylich Sacrament ontfanghen hadde. het welck de veur-ghenoemde oock niet en vergaten. S. Franciscus dede hem opden blooten vloer legghen, om sijnen gheest van uyt de diepste ootmoedigheydt totten hooghen hemel te seynden. Wat willen wy meerder ghewilligheydt in t'steruen, dan als met S. Ian Euangeliste leuende in sijns selfs graf gaen? *Ende* bouen al onsen saligh-maecker, hem ghewillighlijck tot in de doot begheuen?

Ghebedt om gherust van deser weerelt te scheyden.

GHy hebt, o Heere Iesu Christe, v ghewillighlijck ter doot begeuen, *ende* die selue verwonnen, op dat wy ons van die niet bevreesen en souden; gheeft my de veursichtigheydt, niet om teghen die verschrickt te wesen, maer om my tot die wel te bereyden, alst comt van hier te scheyden. Amen.

Cap. XC.

*VViens siel te Gode gaet, en t'Rijck des hemels erft?
Die hier in goeden staet, en in Godts gratie sterft.*

⁺Datter tot noch toe gheseyt is, de doodt aen-gaende, dat is al te verstaen, die uyt-ghesloten: dat is, tot daer toe sonder steruen: nu voorts, den gheest ghegeuen zijnde, *ende* de note ghecraeck. Daer en zijn maer twee plaetsen, tot welcke alle menschen eyndelijck comen moeten: want daer is al te groot een onder-scheydt tusschen beyde:⁺ ghelijck Abraham seyde totten rijcken vrecken. Eyndelijck, seggh' ick, om datter een seker plaetse en middel is, van Gode gheordineert, d'welck-men ⁺*Deur de doodt ten hemel.* t'vaghe-vier noemt: tot suyeringhe vande sulcke, die wel in goeden staet ghestoruen zijn, maer noch niet soo volmaect, noch soo suyuer, dat sy bequaem souden wesen, al-soo inden hemel te gaen, daer niet de minste vleckē oft letsel en mach in-comen. Die zijn nochtans versekert, den hemel te krijghen, als een erue hun toe-behoorende, deur de doodt Christi, van wien sy mede-erfghenamen zijn gheworden, deur Godts gratie. *Ende* t'selue recht, met ghehoorsaemheydt, als goede kinderen, totter doodt toe behouden hebben, *ende* metten ghestelden dienste te loone ghewonnen. Want, al hadden sy dat selue, by auonture, som-tijds met eenighe sonde verbeurt: sy hebben dat nochtans, deur penitentie, in tijds weder ghecreghen. ⁺*Luc. 16.*

⁺Die steruen al in staet van gratie, die in Godts liefde *ende* gratie [A] staen, als sy van deser weerelt scheyden. Den welcken staet ten ruymsten [B] ghenomen, ⁺*In state van gratien steruen.* niet anders en vereyscht, om waerlijcks te segghen dat iemandt in state van gratie is, t'zij leuende t'zij steruende, dan dat hy in gheen dood-sonde en zij, noch in gheen behaghen der seluer. Van dien staet bemoedt-men al tijds ten besten, als iemandt hem ghebiecht heeft: oft in t'propost en wille van biechten ghestoruen is, als hy uyt eenigh wettelijck belet, niet ghebiechten en can: oft by faute van tale, oft by ghebreke van eenen biecht-vader, oft derghelijcke: *ende* ten minsten eenigh uytwendigh teecken van sulcken wille, en goede begheerte van biechten, *ende* van berouw en leedschap van sonden is te kennen gheuende. Maer het recht oordeel van sulcks, in de versekertheydt, dat behoort Godt alleen toe. Veur wien oock, ontwijfelijck, ghelijcker vele steruen uytwendelijck in state van gratien, soo verre als onse kennisse streckt, die nochtans, uyt se-

QVI IN STATV GRATIAE MORITVR, CAELO ASSERITVR. 90.

Parte sui meliore heres quis adibit Olympum?
Qui purè Superis hinc conciliatus abibit.

*Wiens siel te Gode gaet, en tRyck des hemels erfi?
Die hier in goeden staet, en in Godts gratye sterft.*

*Qui laissant la vie, Va prendre l'hoirie, De l'eternité?
Celuy qui trespasse, En estat de grace, Et grand' pureté.*

ker cause van eenigh secreet en verborghen beletsel, in quaden staet zijn: al-soo oock sommighe, met eenighe haestighe doodt van hier verscheydende in staet van gratie zijn, daer hy alleen de kennisse af heeft, die de herten van alle menschen kent. Ende binnen middelen tijde nochtans, de menschen hebben oorsaecke, om van contrarie haerlieder te beduchten, ende te houden, dat sulcke soo steruende in quaden staet ghestoruen zijn. Daerom (soo wy bouen gheseyt hebben) sy zijn⁺ seer qualijck beraden, die hun op soo onseker eynde gherusten en verlaten. Aen-ghemerckt, dat-men soo luttel exempelen daer van heeft, ende dat de selue ons achter-gelaten zijn, niet om daer op te ruymen te leuen, ende te stoutter te wesen in onse onachtsaemheydt: maer alleenelijck, op dat wy niet cleyn-moedigh en souden werden, alst emmers soo ghevaren is, ende soo spade by comt van wijs te worden, ende penitentie te doen: als uyt-ghestelt hebbende totten laetsten, ende, soo-men seyt, tot dat de clincke op den duym valt, den strael des doodts ons verrasschende.

⁺*Ongheraden op d'leste hem te verlaten.*

[C] Soo dan, saligh is hy en wel bedacht, die sijn leuen soo aenstelt, sy seluen totter doodt soo van te veuren bereydt, ende in alle veursichtigheydt hem soo draeght, dat, als hy van deser weerelt ghescheyden is, men van hem met rechte seggen magh, t'ghene dat-men van alle godt-salighe steruende menschen seght: *Beati mortui, qui in Domino⁺ moriuntur*: Saligh zijn die doode, die in den Heere steruen: t'welck is waerachtelijck in goeden staet steruen. Want, al en gaen die niet al terstondt van monde ten hemel, soo-men seyt, ghelijck doen die terstondt, in haer kindtsche onnooselheydt naer t'heylich doopsel steruen, die martelaers steruen, die hier oock haer vaghe-vier in lijden en tribulatie, oft deur groote penitentie vol-braght hebben: [D] oft mettet waerachtigh ghenieten van pardoen generael. Nochtans, wie in staet van gratie sterft, die sterft inden Heere: ende des-haluen is hy salighlijck ghestoruen, den hemel versekert, in t'corte oft in d'lange.

⁺*Apoc. 14.*

Ghebedt om den hemel te vercrijghen.

WAnt ghy, o soete Iesu, ons selue gheleert hebt te bidden ende te segghen, toe-comende zij ons v Rijke: wat is anders, dan dat ghy't ons uytter herten gunt? Houdt my al-tijds vast in uwe gratie: op dat ick deur een deughdelijck leuen en salighe steruen, het Rijck der hemelen magh gaen in eruen. Amen.

Cap. XCI.

*VViens Siel, sonder respijt, vvaerlijcks ter hellen gaet?
Soo vvie, naer desen strijdt, van hier scheydt in quaen staet.*

+T'Is seker datmen niemandt en soude connen aen-ghepreken, [A] van willens en wetens ter helle-waert in te gaen: maer sy wordender met gheweldt inghetrocken: ^{+Droeue doodt.} ghelijck-men een schaep met cracht, byder vacht moet [B] intrecken, daer't van selfs niet ingaen en wilt: Ende nochtans gaet-men den wegh der hellen, dat is, het sondigh leuen, met ghenoechte en met groote ghewilligheydt in. Welcken wegh, als-men niet en verlaet, eer-men aen de poorte des doodts comt, soo is men versekert, datmen al-soo doende, in de eeuwige verdoemenisse gheraecht.

Het is een wonder saecke, dese dinghen soo seker zijnde, ende soo [C] schroomelijck om peysen, *ende* meest om verwachten, datmen binnen middelen tijde daer niet op en acht. Hoort nochtans hoe de Prophete Isaias hier op ons allen onder-vraeght, ende diep bemaent: ⁺ Quis poterit habitare de vobis, cum igne deuorante? quis habitabit [D] ex vobis cum-ardoribus sempiternis? Wie isser van ^{+Isa.33.} u-lieden, die met het verslindende vier sal connen wonen? wie sal metten eeuwighen brandt connen huys-houwen *ende* ghedueren? Al-waer, bouen de onsprekelijke pijn des helschen viers, oock selfs den gheest, *ende* s'menschens conscientie, sal als een vier inwendelijck quellende wesen. Dit ghetuyght de selue Prophete aldus: *Spiritus vester vt ignis vorabit vos*: V-liederen gheeft, niet alleen den brandenden en vlamighen asem, maer oock de knaghende conscientie, sal u-lieden als een vier ⁺ verslinden. Dit seyt den seluen noch claerder, aldus: *Vermis eorum non morietur*: ^{+Isa.66.} & *ignis eorum non extinguetur*: Haer-liederen knaghende worm en sal niet steruen: *ende* hun vier en sal niet uyt-gaen noch ghebluscht worden.

+Och, oft wy het duysenste deel van de wijsheydt in tijds hadden, *ende* van die kennisse diemen ghemeynelijck heeft, alst te spade is! Als by exempel den rijcken ^{+Den rijcken vrecken.} vrecken, die niet alleen veur sy seluen sorghe begost te draghen, als hy nu in de pijn was, maer oock veur sijn vijf ⁺ broeders, die noch in leuen waren, segghende: *Rogote, pater Abraham, vt mittas Lazarum in domum patris mei: habeo enim quinque* ^{+Luc.16.} *fratres: vt te stetur illis: ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum*: Ick bidd'v, o vader Abraham, seyndt doch Lazarum tot mijns vaders huys, want ick hebbe daer noch vijf broeders: op dat hy hen-

CVLPA IN LETALI MORIENS, DEBETVR AVERNO. 91.

Quisnam animam exhalet mox in Barathrum condendam?
Cui scelerum ad summam haeserunt contagia mortem.

*Wiens siel, sonder respyt, waerlycks ter hellen gaet?
Soo wie, naer desen strydt, van hier scheydt in quae staet.*

*Qui vomit son ame, Tout droit al la flame, Du profond Manoir?
Tel qui porte escrite, Sa vie maudite, Au Fin, d'encre noir.*

lieden betuyghe en bemane, dat sy oock hier niet en comen, ter plaetse van des tormenten. Wonderlijcke veranderinghe van aendachtigheydt: daer-men nochtans niet met allen in beroert en is, noch beweeght en wordt, al quamer oock eenen dooden uytten graue, die't ons betuyghde. Dit seyde Abraham: sy hebben Moysem ende de Propheten. Ach, neen, seyde den rijcken verdoemden: maer, ist datter iemandt vander doodt op-staet, ende hun vermane, soo sullen sy penitentie doen, en af-staen van haer-lieder boos leuen. Dan seyde Abraham: Ist dat sy Moysem noch de Propheten niet en hooren, soo en sullen sy oock niet ghelooouen, al stonde daer iemandt op vander doodt.

Hoe grouwelijck sal't dan op-comen, datmen hier, noch tijdt van⁺ gratie, noch vermaeninghe, noch exempelen, noch iet dat ons helpen moght, en sal waer-ghenomen hebben, ende soo gheraecken in quaden verdoemelijcken staet van hier te scheyden! In staet van dood-sonde, oft affectie en behaghen der seluer, sonder ten minsten eenigh teecken van leedtschap te gheuen: noch uytwendigh veur de menschen, noch inwendigh veur Godt. ⁺*In quaden staet steruen.*

Sulcke zijn namentlijck, die in obstinaetheydt van ketterije, oft andere sonden steruen, sonder eenigh berouw: welcke de merckelijckste onvergheuelijcke sonde is teghen den H. Gheest: in d'Latijne gheheeten, *Finalis impenitentia*: Onrouwigheydt ende wan-leedtschap, [E] totten eynde toe. Al-soo oock die in t'ghevecht, uyt beroep, d'welck-men in Latijne *Duellum* heet, sonder leedtschap steruen: ende in d'orloghe, kennelijck quaede cause toe-staende, als namelijck, heresie, [F] rebellie, en sulcke. Ende oock die in den dranck, deur dronckenschap oft ghevecht, oft in eenighen anderen quaden staet haestelijck verscheyden. Die steruende, soo wy segghen, gaen veur seker ter hellen. Al-waer sy hun alsdan onversiens, oft emmers onverwacht, vindende, al-soo seer verwondert ende weer-slagghen zijn van sulck misval, als sy noch leuende alder-minst op sulcks waren denckende.

Ghebedt teghen de vreesse der hellen.

T'En is uwen wille niet, o Heere Godt, dat de sondaer sterue ende verloren gae, maer dat hy bekeere en saligh worde: Dat my uwe vreesse al-tijds soo om-ringhe, dat ick die alder-quaedste doodt der sondaren niet en sterue, noch de helsche gloedt my en verslinde: maer dat ick deur een op recht berouw van sonden, tot een saligh eynde gheraecken magh. Amen.

Cap. XCII.

*Seght ons drij vvoorden vrij, van d'alder-scherpste snede.
Gheeft reden: Gaet van my: En d'eeuvvighē Eeuvvighede.*

⁺Het is swaer dat-men niet draghen en can; alsoo [A] heet-men oock scherpe en sware woorden, die t'herte vanden mensche niet wel en can verdragen. Als Sara ^{+Drij snijdende vvoorden.} de quade perten van Ismahel sagh, spelende met Isaac sijnen broeder: soo seyde sy tot Abraham⁺ haeren man: *Eiice ancillam hanc, & filium eius*: Worpt dese maerte met haeren sone ten huysē uyt: Het en betaemt niet, dat de sone der slaue ^{+Genes.21.} erf-ghenaem zijn, met mijnen sone Isaac: Daer staet: *Durè accepit hoc Abraham pro filio suo*: Abraham heeft dat quaelijck connen verdragen: het heeft hem hardt en swaer ghevallen: om de wille van sijnen sone Ismahel. Soo heeft Godt hem gheseyt; *Non tibi videatur asperum, &c.* En laet v dat woordt soo hardt en scherp⁺ niet vallen oft duncken. Het was seker een scherp woordt, dat S. Peeter tot Ananias en ^{+Act.5.} Sapphira sprak: deur wiens cracht en scherpe snede, de sielen van d'lichaem verscheyden worden, ende beyde stocke doodt veur sijn voeten vielen.

De woorden Godts zijn soete, als honigh: soo verde wy die wel willen waer-nemen, tot onser saligheydt: ghelijck sy ons daer toe⁺ ghesproken werden. Dus roept de Prophete Daud: *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua! Super mel ori meo*: Hoe ^{+Psal.118.} soete o Heere zijn uwe woorden in mijne kele! Sy zijn soeter dan honigh in mijnen mondt. Ende wat wonder ist? want totten seluen eynde en intentie, dat Christus ter weereit ghecomen is, soo is oock d'woordt Godts ghesproken: te weten, om ons, ende tot onser allen saligheydt. Soo dat Christus, die d'woordt des Vader is ghenoeemt, oock den alder-soetsten, alder lieflijcksten, ende den alder-sacht-sinnighsten is⁺ gheweest onder alle menschen: Ghy zijt schoon ende lieflijck bouen alle sonen ^{+Psal.44.} der menschen: Daer is ouervloedigheydt van gratie en bevalligheydt, in uwe lippen uyt-ghestort.

Wat can soo goet ende soo soet een fonteyne anders uyt-gheuen, dan soete honigh-vloeyende woorden, als crachtige wateren ten eeuwighen leuen springhende? Maer ist saecke dat wy die soete en sachte woorden nu niet en willen hooren, noch waer-nemen: Soo zijn wy versekert, van die harde sware, en scherpe woorden eens te moeten hooren, en verdragen, van welcke met reden moght gheseyt worden, t'ghene dat Godt tot Samuel noch een kindt wesende, was

TRIA SVNT ASPERRIMA VERBA. 92.

Redde rationem ; Æternitas. ; Ite.

Quae tria per penitas ibunt Dicta asprâ medullas?
Da rationem: Itote: et quod superest Æternum.

*Noempt de dry woorden vry, van d'alderscherpste snede.
Gheeft reden: Gaet van my: en d'Eeuwige Eeuwichede.*

*Quels trois mots terribles, Seront plus horribles, aux pauvres damnez?
Rend corte a la maille, Va au feu canaille, Puis, ce grand Jamais.*

[B] segghende: *Ecce ego verbum in Israel; quod quicumque audierit,* ⁺ *tinnient ambae aures eius:* Siet ick sal een woordt doen in Israel, d'welck soo wie't hooren sal, ^{+1.Reg.3.}
beyde sijn ooren sullen hem tuyten.

De antwoorde steltter drij sulcke snijdende woorden, *Gheeft rekeninghe:* ⁺ *Gaet van my: ende Euwigheydt.* Te weten, veur de quade, diese sullen moeten hooren. ^{+Drij harde vvoorden.}
Van dese volght elck besunder een Capitel ende eyghen beduydt, naer dit.

[C] De Prophete Daud, deur een stercke hope, met welcke hy op [D] Godt den Heere hem was gherustende, sprekt van t'hardste woordt, [E] tot danckbaerheydt, ende tot een teecken van groot gheluck en welvaert, veur alle die van t'selue sullen bevrijdt werden. *Ipse liberabit* ⁺ *me de laqueo venantium, & à Verbo aspero:* Ick hope vastelijck, dat my Godt mijnen Heere van den strick der iagheren, ende van dat ^{+Psal.90.}
scherp en hardt woordt verlossen ende bevrijden sal. Dese iagers zijn de boose ⁺
gheesten, die nu met stilligheydt, met subtiylheydt, ende verradelijck onse arme ^{+Iagers onser sielen.}
sielen inden strick der sonden soecken te brenghen. Van welcke, ist dat wy ons nu, met Godts hulpe wel wachten connen: soo sullen wy oock hun ghecrijsch, verdoemelijcken tier, ende op roep (die sy pleghen te maecken als sy haer proye en wildt ghevanghen hebben) bevrijdt en bewaert worden. Ende sullen oock die scherp-snijdende sententie der vermaledijde ontcomen.

Laet ons dan hier lieuer, niet alleen Godts soete woorden ende roep gheerne hooren, ende daer naer doen: maer oock sijn straffende woorden, ende lastighe woorden van onsen euen naesten, danckelijck nemen: ende ons profijt daer mede doen. Denckende, dat wy goeden coop doen, ende gheluckighen wissel, als wy, met een woordt, hier uyt liefde in patientie verdraghen, die harde, scherpe, en sware woorden ontgaen moghen: die anders niet om verdraghen noch om ontcomen en zijn: maer sullen noodsaeckelijck moeten ghehoort en verdraghen worden.

Ghebedt op den roep des Heeren waer te nemen.

NV roept ghy't al tot v, o alder-minnelijckste Heere, ende en verstoot niemandt, die uwen roep en raedt waer-nemen wilt: Ghy sult eens weder-comen, ende al anders roepen, ende oock den meerderen deel van v verworpen: Laet nu uwe soete stemme tot in mijn herte vloeiden: op dat ick als een goet schaepken v mijnen goeden herder, tot in de hemelsche coye volghen magh. Amen.

Cap. XCIII.

*Wie sal veur Godt die leeft, meest Rekeninghe gheuen?
Die meest talenten heeft ontfanghen bin sijn leuen.*

⁺Godt al-maghtigh is de Coninck der coninghen, ende [A] Heere der Heeren. Soo vele menschen soo vele Rentmeesters⁺ heeft hy. Dese heeft hy vele goedinghen ^{+1.Tim.6.} in handen ghestelt, d'een meer d'ander min: om t'selfde ten meesten profijte te ^{+Gheeft rekeninghe.} brenghen. Sommige goeden zijn al dese ontfanghers ghemeyne: als, hel, lichaem, en dat die toe behoort: alle creaturen in t'generale tot s'menschens behoef: om die ter eeren Godts ghebruyckende, oft tot sijnder eeren deruende, te beter al-soo ten principalen eynde, dat is, ter eeuwigher saligheydt gheraecken. Sommighe heeft hy in d'besondere, meer en meerder gauen ghegeuen, in siele, lichame, tijdelijck goedt, ende oock ouervloedigher gratie, om tot sijn kennisse, ende mede-deylen sijnder doodt, ende verdiensten te comen: ende om sijn goddelijcke glorie hier-namaels te ghenieten. Niemandt nochtans soo verlatende, oft hy en geeft hem middel ghenoegh, om saligh te worden: behaluen dat sy sijn licht volghen, ende soo comen totte noodelijcke middelen der saligheydt.⁺ Een ieder bedelende, soo't sijn wijsheydt ende veursienigheydt goedt dunckt. Summa- niemandt en isser, die met reden claghen ^{+1.Cor.12.} can, oft hy en heeft ghenoegh ontfanghen, om saligh te worden.

Van al dit werdt Rekeninghe gheeycht van elck besonder in sijn doodt, met dat de siel uytten lichame is ghescheyden. Naer Gods ordinantie,⁺ ende sijns Apostels ghemeynen uyt-roep: te weten: Het is van Godt alle menschen gestelt, Eens te ^{+Hebr.9.} steruen: Ende daer naer is het oordeel. Dit oordeel heetmen, *Iudicium particulare*: Particulier ende besunder oordeel: naer welcks bewijs ende sententie oock sekerlijck volgen sal het generael oordeel, ten uystersten daghe. Soo S. Augustijn seyt:⁺ Een ieghelijck sal in dien staet ghevonnist worden (soo in t'particulier, als in t'generael ^{+August. de Salut. docum.} oordeel) in welcken hy op sijn ouer-lijden en steruen ghevonden wordt.

De vraghe is: Wie datter meest rekeninghe sal moeten gheuen? D'antwoorde is claer: Die meest ontfanghen heeft binnen sijn leuen. Soo gheschiedet alijds in alle ontfangherijen: Sulcken ontfanck, sulcke rekeninghe. Nu, waert saecke dat dese rekeninghe niet anders en behelsde, dan te rekenen watmen ontfangen heeft, sonder daer tegen te moeten bewijzen, hoemen dat uytghegeuen heeft; soo en waert geen saecke om seer daer veur te vreesen. Maer, rekeninghe, bewijs, en reliqua te doen, wat dat gheldt, dat souden sy beter segghen, die't

QVO PLVS ACCEPERIS, HOC MAIOR REDDENDA RATIO. 93.

Redde rationem.

Durius vnde Deus repetet cum soenore sortem?
Abs illo, cui sunt concredita plura talenta.

*Wie sal voor Godt die leeft, meest rekeninghe gheuen?
Die meest talenten heeft ontfanghen in syn leuen.*

*Qui est plus contable, A ce redoutable, Bureau qu'attendons?
Celuy-la sans doute, Qui fait banqueroute, De ces plus grands dons.*

gheproeft hebben, dan wy't souden connen imagineren.

Soo gheschiedet som-tijds in tijdelijcke ontfangen, soomen die⁺ ghemeynelijck ontfanghers heet, niet uyt-geuers, al-soo zijn so oock neerstigher om t'ontfanghen, ^{+Ontfanghers meer dan geuers.} dan om uyt te gheuen: als oft maer d'eerste deel, en niet d'ander, hun officie aen en ginghe. Deur sulcks, als comt te rekenen, den ontfanck is goet te vinden: maer hoe vele dattet aen heeft, wel te bewijzen, Waer en hoe dattet al besteedt is, dat weten d'ontfanghers weduwen alderbest. Want d'ontfanghers, die niet ghetrouw en zijn, die houden't al draeyende, soo langhe als sy leuen: dat men selden den rechten grondt, oft claren staet weet van alle saecken: *ende* dan, als comt te steruen, Godt weettet, ende die't moet goet doen, hoe oneffen dat de rekeninghe staet. Daerom seghtmen ghemeynelijck, en t'is waer: Het is goet eens ontfanghers huysvrouwe zijn, maer t'is een arm saecke, weduwe van een ontfancker [B]te wesen. Alsoo ist een clagelijcke saecke, veur de siele, als die van d'lichaem verlaten wordt, *ende* die lastighe en donckere rekeninghe, als een weduwe, alleen moet goet doen *ende* verantwoorden. Die, soo langhe als de man noch leefde: dat is, soo langhe als sy noch metten lichame versaemt was, domineerde *ende* in weelde sat.

Daerom, wijs is hy, die dick-mael by sy seluen ouer-leght *ende* reket, met danckbaerheydt *ende* sorghvuldigheydt, al dat hy oyt van Godt ontfanghen heeft. Want, soo S. Gregorius seyt: Naer dat de⁺ gauen vele zijn, *ende* den ontfanck groot is: soo wast oock den last van [C] de rekeninghe. Laet v duncken, dat in v oordeel, ^{+Gregor. Homil. 9. super Matth.} den engel, als in een [D] cleyn boecksken, v goede wercken vertoonen sal, tot uwe verschooninghe: *ende* de boose vyandt, in eenen anderen grooten register boeck al uwe sonden straffelijck aen-dringhende, tot uwer bewaernisse: *ende* peyst hoe ghy als-dan te moede sult wesen. Soo dan, om als-dan goede rekeninghe te doen, dient nu ter herte ghenomen die parabole van⁺ [E] den Coninck, die met sijn dienaers rekenen wilde: *ende* schaltdt thien [F] duysent talenten quijt, aen sijnen dienaar, ^{+Matth.18.} die ootmoedelijck sijn schuldt [G] kennende, om patientie en gratie badt. Maer, wy moeten wel toesien, van onsen euen naesten oock te vergheuen: op dat onse onghenadigheydt, Godts toren niet noch vele meer en verwecke. Soo leert ons oock in tijds toe-sien op onse rekeninghe, die parabele vanden⁺ man, die naer een vremdt landt reysende, sijn dienaers al sijn goet bedeylde, om ghewin daer mede te doen: ^{+Matth.25.} *ende* weder-comende, seer prijst *ende* loont, die't wel te werck ghestelt hadden: maer straffe grouwelijck den onnutten knecht, die sijns meesters penninghen in sijnen snut doeck ghewonden *ende* in d'aerde ghedoluen hadde: niet teghenstaende nochtans, dat hy emmers de selue wel bewaert hadde: *ende* weder in sijns meesters handen leuerde, soo hyse hadde ontfanghen.

Wat salt van ons gheschieden, die van duysent penninghen, qualijck eenen souden connen betoonen, wel bewaert te hebben: vele min eenigh profijt bewijzen, ter eeren Godts, oft ter saligheydt onser siele, oft van onsen naesten, daer mede ghedaen te hebben? Ons helpt⁺ oock tot sorghvuldigheydt, den angst van dien rent-meester, die al sijns meesters goet verquist hadde: wien so straffelijck dat hardt woordt op ^{+Luc.16.} quam: Geeft rekeninghe van uwen pacht, ontfanck, en administratie. Want deur dese parabele heeft onse Heere ons willen te veuren waer-schouwen, om op ons hoede te zijn, goede rekeninghe en boeck te houden: om alster toe comen sal, niet beschaemt en verworpen te worden inden carcker der uysterste duysternisse, als ons meesters goet onnuttelijck verdaen hebbende. Noch helpt ons, om⁺ veur-dachtelijck te leuen, de benauwtheydt *ende* iammerlijcken staet vanden verlorenen sone, een ieghelijck ^{+Luc.15.} bekent. *Belemmerde rekeninghe.*

Daerom, die in dien dagh niet beschaemt en wilt wesen, om sijn onrechte, *ende* belemmerde rekeninghe, die rekenen daghelijcks by sy seluen: ten minsten alle auonde, eer ghy te ruste gaet: siende deur een goet examen, *ende* onder-soeck sijnder conscientie, hoe hy dien dagh ouer-ghebraght heeft: wat hy ontfanghen *ende* daer teghen uytghegeuen heeft: hoe hy sijnen tijdt *ende* gratien besteedt heeft: wat deughtd *ende* voort-ganck in een beter leuen dat hy ghedaen heeft: siende oft hy gheen schade dien dagh in sijn siele gheleden en heeft: oft hy Godt in gheen saecke verbolghen en heeft: hoe sijn conscientie ghestelt is: oft het by auonture dien nacht te doen ware: oft hem de dootd dagh quaem maecken, terstondt te compareren, en rekeninghe⁺ te gheuen. Soo dient het examen *ende* onder-soeck der conscientie-boeck ghedaen, ^{+Examen oft ondersoeck der Conscientie.} eermen hem tot slapen begeeft. *Ende* soo Godt danckende, dat hy ons dien dagh ghespaert *ende* bewaert heeft, biddende om vergheuenis van sonden: *ende* dat hy ons dien nacht oock wil bewaren, van al t'ghene, dat ons in siele *ende* in lichaem moght schadelijck wesen: een sterck veur-nemen maeckende, van des anderen daeghs beter te doen, dan wy den veurledenen dagh ghedaen hebben.

Sulcke rekeninghe daghelijcks met sy seluen houdende (ghelijck oock alle wijse rent-meesters, coop-lieden, *etc.* doen) sal een mensche, met gheruster herten den dagh der leste rekeninghe verwachten. Niet nochtans sonder vreese: wel wetende dattet waer is, soomen ghemeynelijck van die dagh-vaert seght, uytten mondt van eenen sot nochtans, hem naer sijn dootd aen sijnen meester vertoonende, *ende* veur tijdinghe brenghende, met corte woorden, segghende: *Men reKentter nauwe; en men scheltter niet quijt.* Want, soo Christus seyt, moet-men oock van alle woorden rekeninghe gheuen,

wat salt van soo menighe vuyle, quade, valsche, schadelijcke, ende ongoddelijcke woorden, ghepeysen, en wercken wesen?

Ghebenedijdt *ende* ghelouet moet Godt zijn, dat hy ons die gratie ghedaen heeft, van hier soo dick-mael als wy willen, met sijnen stadt-houder, dat is, metten priester in de biechte, te moghen rekenen, ende af-rekenen: hem de maght ghelaten hebbende, om onse schuldt, *ende* on-ffen rekeninge, quijt te schelden: *ende* met sijnen woorden,⁺ als met eenen seghel, bevestighende, dat hy't al veur goedt en van weerden houden ^{+Matth. 18.} sal inden hemel, t'ghene dat de priester hier wettelijck sal in sulcks ghedaen hebben opder aerde.

O salighe institutie van t'heylich Sacrament der Penitentie, tot⁺ vergheuenisse van sonden! Sonder dat, och hoe veel soudender ter hellen varen! Iae, hoe luttel ^{+Salighe instellinghe van't} soudender saligh worden? aen-ghesien dat wy naer ons doopsel soo haest wederom ^{H. Sacrament der Penitentie.} ons wit cleedt van suyuerheydt der sielen en conscientie met sonden vuyl maecken: soo haest, seggh'ick: by nae met dat wy tot verstande comen. *Ende* want-men niet meer sijn toe-vlucht totten doopsel nemen en magh (ghelijckmen maer eens en can geboren werden) waer souden wy loopen om quijt-schel van sonden, waer't dat Christus ons desen middel niet achter-gelaten en hadde, van soo met sijnen stadt-houder te mogen rekenen, schuldt kennen, *ende* alle saecken effen stellen?

Siet nu eens, hoe onwijs dat hy is, die dese gratie, van hier in tijds te rekenen, niet waer en nemt: *ende* hem schamende oft vreesende met eenen steruelijcken mensche te rekenen, hem seluen in dien noodt stelt, van die scherpe, *ende* rigoreuse rekeninghe, ten sijnen sterf-daghe met Gode te doen. Wien hy van duysent saecken, die hy hem op-legghen sal, van niet een hem en sal weten te verschoonen, oft te verantwoorden. Dan sullen sy kennen, dattet waer is, dat den heylighen Iob seyt: Wilt hy met hem te rechte staen: hy en sal veur duyst niet⁺ een connen verantwoorden. Dan sullen sulcke wenschen, dat sy lieuer daghelijcks te biechten ghegaen hadden, *ende* haer ^{+Iob. 9.} rekeninghe alle daghe effen ghestelt hadden, dan al-soo maer eens s'iaers, oft soo selden oft soo traghelijck: tot een teecken van cleyne danckbaerheydt, van soo salighe institutie.

Ghebedt om een goede rekeninghe te gheuen.

Ist dat ghy, o Heere, tot de leste mijte betaelt wilt wesen, wie sal't houden staen? Maer dien stranghsten eysch *ende* rekeninghe houdt ghy totten lesten daghe: Laet my dan hier met uwen stadt-houder rekenen, en quijt-schel krijghen, op dat my de leste rekenschap niet en besware. Amen.

Cap. XCIII.

*Hoe hardt vverdet om dragen, dat scherp vwoord: Gaet van my?
Die hardste donder-slaghen en hebber al niet by.*

⁺ALs Adam alleenlijck den soon en t'gheluydt hoorde [A] van Godt al-maghtigh, die al wandelende in t'paradijs quam: soo liep hy *ende* sijn huys-vrouwe schuylen. ^{+Genes.3.} *Ende* van Godt gheroepen zijnde, ende onder-vraeght waer hy was, soo antwoorde hy: Ick hebbe, o heere, uwen voys en soon in t'paradijs ghehoort, *ende* ick ben bevreesst gheweest. ⁺Wat salt doch wesen vande voys, die niet gheschieden en sal in t'paradijs, van eenen die soeckt en roept uyt bermhertigheydt tot troost, hulpe en bewaernisse, ^{+Gaet van my.} ghelijck die voys Godts was tot Adam: maer van hem die van Godt sijnen vader alle maght ontfanghen heeft, om te straffen, wreken, ordeelen, en verdoemen?

Als de felle Ioden onsen Saligh-maecker sochte om te vangen, [B] ⁺soo zijn sy deur de cracht van die sachtmoedighste en lieflijkste woorden; *Ego sum*: Ick ^{+Ioan.18.} bent: achter rugghe ter aerden ghevallen vuer doodt: als oft sy met eenen blixem verslaghen hadde gheweest. Och, wat sal't wesen van dat hardt woordt: Gaet van my? heeft die [C] soete voys van het onnoosel lammeken Godts, Christi Iesu, nu bereedt staende om ghecoordt, ghebonden, en ghedoodt te worden, soo crachtigh en gheweldigh gheweest: wat salt dan wesen, als den seluen in sijnen brandenden toren, sijn engelen uyt-seynden sal, om al sijn vyanden handen en voeten te ketenen, *ende* in d'uyterste duysternisse te werpen?

De vraghe is dan, Hoe hardt werdet om hooren, in den dagh des [D] ordeels: Gaet dan my? De antwoorde seght, soo't waer is: *De hardste donder-slaghen en hebbende niet by*. S. Iob sprekt seer wel tot desen ⁺veur-nemen, als hy seght: Aen-ghesien dat wy nauwelijck een cleyn droppelken van sijn woorden ghehoort en hebben: Wie ^{+Iob.26.} sal dien donder-slagh sijnder grootheydt connen aensien en verdraghen? De ⁺Prophete Daudid seght oock seer wel, aldus: Die wateren, dat is, die onghestadighe menschen, ^{+Psal.103.} die den vloedt van deser weerelt, als riuieren van Babilonien, sullen bemint hebben, *ende* daer op betrouwt, die sullen vande voys uws donders seer vervaert en verschrickt worden.

De kinderen van Israel, alleen hoorende de voys en 't groot gheluydt [E] opden bergh van Sinai, als Godt sijn gheboden vercondighde, meynden 't al van vreesse te besteruen: *ende* ouer-sulcks riepen tot ⁺Moysem: Sprekt ghy ons aen, Moyses: en wy sullen v hooren: maer dat ons de Heere niet aen en spreke: op dat wy niet en ^{+Exod.20.} steruen.

HORRENDVM TONITRV: ITE MALEDICTI. 94.

Discedite a me. Matth. 25.

Quam dure hoc pauidas vibrabitur Ite per aures?
Quantus ab aethereo nunquam fragor ingruit axe.

*Hoe hadt wordet om draghen, dat scherp woordt: Gaet van my?
Die hardste donderslaghen en hebben al niet by*

*Quel triste merueille, Sera-ce a l'oreille Ce, VATEN DE MOY?
Il ny a tonnerre, Escabulant la terre, De si grand effroy.*

[F] Wat sal't wesen, als Christus als eenen leeuw briesschen sal? *Leo rugiet: quis non timebit?* seyde de Prophete Amos. De leeuw sal briesschen:⁺ wie en salder niet bevreest worden? Te meer, als hy ten uystersten rigeure van rechte, van ons vereysschen sal, hoe wy die selue wet vol-braght *ende* onder-houden hebben? ^{+Amos.3.}

Die als-dan vrij en onbevreest staen wilt, *ende* dien harden donderslagh (*Gaet van my*) niet hooren: Die hoore nu met S. Ian Euangelist gheerne, en met goeder herten, de voys des donders, die in sijn openbaringhe riep, en noch roept, al-soo langhe als wy leuen: *Veni⁺ & vide:* Comt *ende* siet. Welck de voys Christi is, ons al tot hem roepende, om verlicht te werden, *ende* te sien wat ons te doen *ende* te laten staet: ^{+Apoc.6.} *Ende* oock om te sien, watter al veur ons van hem bereydt staet inden hemel: ist saecke dat wy aldus met soetigheydt geroepen zijnde, comen, hem hooren, *ende* sijne voys en voet-stappen nae-volghen.

Hoe moghte *Petrus Telonarius* (daer ick noch af gheroert hebbe)⁺ te moede zijn, als hy in sijn sieckte, deur een visioen scheen veur het aen-schijn Godts te staen, om ghevonnist te worden? te meer, als hy sagh, dat-men sijne wercken gingh ^{+Sur. tom. I. in vita S. Ioannis Eleem.} weghen. *Ende* dat teghen den ghewichtighen boeck der sonden, die de boose vyandt in d'een schale leyde, niet anders te vinden en was, dan dat broodt, d'welck hy eens eenen armen mensche naer t'hoofdt gheworpen hadde, uyt spijt, dat hy hem soo lastigh viel met bidden: midts den armen dat soo gewedt hadde met sijne mede-ghesellen, die dien Peeter kenden veur eenen vreckaert. Maer de saecke vergingh beter, dat sy gheschapen stondt: want in de stede van te hooren: *Gaet van my:* soo seyde-men hem: *Gaet, ende* doetter wat toe, tottet broodt, dattet magh ghelijck staen. Hy heeft sijn leuen ghebetert: al sijn goet den armen uytghedeylet: *ende* sy seluen veur slaue vercocht, uytter liefde Christi: *Ende* heeft soo de balance doen ouer-slaen, op de beste sijde, dat hy t'proces ghewonnen heeft, *ende* grootelijcks veur Godt is verheuen gheworden. Wy behooren oock alle daghe dit te volghen, elck soo't hem best ghelegghen is: want, waer toe verlanght Godt ons leuen, anders, dan om t'selue te beteren, *ende* te meer te verdienen?

Ghebedt om ghenadighe sententie t'onfanghen.

Ist dat ick nu niet een wordeken verdragh en can, hoe soud'ick ten uystersten daghe, dat hardt woordt (*Gaet van my*) connen verdragh? Daerom, o alder-ghenadighste Heere Iesu, laet van nu dat woordt soo in mijn ooren tuyten, dat ick op dien dagh, die blijde sententie ontfanghen magh: Comt ghy ghebenedijde mijns Vaders, besit het rijcke, d'welck v van v beghinsel des weerelts bereydt is. Amen.

Cap. XCV.

*Hoe langh is Eeuwigheydt? ist oock vvel duysent iaer/
Naer duysent duyst ghebeydt, ist al-tijds euen naer.*

⁺AL ist dat Eeuwigheydt soo wel veur de gebenedijde *ende* salighe is, als veur de vermaledijde: nochtans, midts dat wy't nu als een hardt woordt nemen *ende* ^{+Eeuwigheydt der tormenten.} swaervallende Eeuwigheydt: soo ist dese reyse te verstaen alleen van de droeue, onsalighe, *ende* pijnige eeuwigheydt. Dit werdt ontwijfelijk een hardt woordt, t'herte [A] vanden mensche druckende, ghenoech om daer onder te blijen *ende* te besteruen. Als-men die wel aen-siet *ende* in-siet, soo bevindtmen dattet waerachtigh is, dat-men seght: Het en is niet lang, dat eens eynde nemt. Te kennen gheuende, dat dat lanck moet gheheeten worden, d'welck gheen eynde en heeft: *ende* daer 't altyds euen naer is. Soo⁺ S. Gregorius seer wel seyt: Men moet dat met rechte veur groot niet achten, d'welck met sekeren eynde besloten wordt. ^{+Gregor.}

Eeuwigh dan is, d'welck oneyndelijk is: wiens langhde, grootte, *ende* gheduerigheydt, met gheene woorden uyt-gesproken en can werden: noch met eenigh ghepeys begrepen: noch by iet vergheleken,⁺ d'welck oock niet eeuwigh en zij. Dit gheeft de Leeraer S. Augustijn, met een corte sententie, oock seer claer te kennen, ^{+August.} aldus: Eeuwigh is, wiens gheen eynde ghevonden oft ghestelt en wordt. Daerom vraeghde de vragher seer wel, om tot beter aen-mercken deur sulcks te comen, aldus: *Ist oock wel duysent iaer?* Want dat schijnt eenen langen tijdt te wesen, *ende* wel weerdt, dat-men van hem by maniere van spreken segghe, soo-men doet als-men eenighen langhen tijdt bedieden wilt, men seght dan: Het is een eeuwighen tijdt: ghy blijft eeuwelijck wegh. Maer dat en is al maer een ontleende sprake, *ende* niet eyghentlijck te nemen, ghelijck-men hier, by eeuwigh verstaet. Daerom seght de antwoorde: Naer duysent duyst iaeren, ist euen naer. De reden is dese: want, daer gheen eynde en is, dat en is oock gheen tellen oft meten datter toe helpt, om eens al ghedaen t'hebben: want seker maete oft ghetal, gheen proportie en heeft met het ghene dat ontallijck, onmatelijck, *ende* oneyndelijck is.

Wat een wonderlijck woordt ist oock, *Eeuwigheyt!* Iae, wat een wonderlijcke saecke ist, om peysen! maer alder-meest om proeuen, en ghevoelen. Al moeste iemandt in pijn zijn, soo langhe tot dat men de gheheele zee uyt-geput soude hebben, met een droppelken s'maels, t'elckent duysent iaeren een droppelken uytnemende: soo souder nochtans hope, iae om t'segghens, sekerheydt wesen, van eens totten

AEternitas AEternitas; QVAM LONGA ES! 95.

AEternitas.

Quam longum AETERNUM durat? Fors mille per annos?
Millia, myriades, trismyriadesque, nihil sunt.

*Hoe lanck is Eeuwicheyt? Ist oock wel duysent iaer?
Naer duysent duyst ghebeyt, ist altyts euen naer.*

*Combien d'ans ensile, L'AEternité Mille, Ou mille enuiron?
Tu n'y peus attaindre, Quand tu voudrois feindre, Ia maint million.*

gronde, *ende* ten eynde te gheraecken. Maer duysent duyst iaren, ten opsien vande eeuwigheydt, en zijn in gheener maniere soo vele, als een druppel ten opsien der zee: al waer de zee oock thien duysent mael meerder dan sy is. Och, hoe salt hun spijten! hoe salt hun rouwen *ende* verdrieten! siende dat sy met een goede salighe wijle, ten tijde van gratie dat is, binnen hun leuen, hadden mogen die bitter en schroomelijcke Eeuwigheydt ontcomen, af-coopen, *ende* quijt gaen? D'welck soo crachtigh is, alst wel bepeyst en de versint wordt, datmen als-nu niet eenen ooghen-blick tijds, oft een enckel moment, en soude laten verloren gaen, noch qualijck besteden. Daerom soo ist een treffelijck spreek-woordt, *ende* wel-bedachte sententie, weerd in onse herten ghegrauert te zijn: te weten dese: Och, dat is een groot moment, *ende* costelijcke wijle, daer d'eeuwigheydt aen hanght. Een moment, ist minste punct oft spatie tijds: ghelijck-men oock seght: *Ictus oculi*.⁺ Eenen ooghen-blick tijds. Ist niet een costelijcke saecke, aen-ghemerckt, dat ghy daer mede niet alleen de ^{+1.Cor.15.} verdoemelijcke Eeuwigheydt en mooght af-coopen *ende* ontgaen: maer oock die salighe Eeuwigheydt, *ende* eeuwighe saligheydt cont ghecrijghen, ist dat ghy't wel waer nemt? Ter contrarie, ist dat ghy't versuymt, soo comt v die salighe, maer versuymde, wijle op, met die eeuwighe qualijck-vaert, ist dat ghy soo sterft: te weten, in quaden staet, die ghy op een moment hadt connen in eenen goeden salighen staet veranderen. *O eeuwighe eeuwigheydt*, en scheydt dan van mijn ghedachten niet. Houdt my wacker in alle mijne wercken. Soo de Prophete Daud in sulcks ons veur eenen sonderlinghen spieghel ghestelt wordt. *Annos aeternos*⁺ *in mente habui*: Ick hebbe die eeuwighe iaren en tijden, al-tijds in mijne ghedachten gehadt. Waer uyt ^{+Psal.76.} oock, niet sonder reden, ghenomen werdt, dat-men den nieuw-gewijden bisschop veur d'leste en slot van al sijn consecratie, toe-seghet: *Annos aeternos in mente habe*.⁺ Hebt de eeuwighe iaeren, dat is, de Eeuwigheydt, al-tijds inden sin, en memorie. ^{+Pontificale Rom.} Als nu eenen grooten last aenghenomen hebbende, om veur soo vele andere menschens sielen te verantwoorden, op d'eeuwige verdoemenisse, daer elck meer dan ghenoech te doen heeft, om veur sijn eyghen siele te sorghen. Dat dat leste moment wel ghelucken en vallen mach, tot behoedt vande eeuwighe saligheydt: soo veur sy seluen, als veur alle de ghene, tot wiens hulpe en bewaernisse hy dat goetd werk, en grooten last, aenveerd heeft.

Dese *Eeuwigheydt* sal als-dan een ieghelijck ghenoech veur ooghen⁺ comen, als-men die sal beghinnen te beproeuen: maer (soo wy noch gheseyt hebben) die ^{+Eeuwigheydt nu vvel te bedencken.} staet ons nu te bedencken, *ende* in alle onse wercken [**B**] ghedachtigh te zijn. Denckt eens by v seluen, oft ghy v siele saeght aen den oeuver vander zee, het water met een cleyn lepelken scheppen,⁺

^{+Verdoemde siele.}

ende in een by-loopende riuier vergieten, die eenen corten keer halende, van achter wederom gheduerighlijck in de zee liepe, met alle andere wateren daer toe staende: *Ende* dat v arme siele, binnen dien, sonder op-houden, wel dapperlijck vande boose gheesten ghepijnicht ende ghetormenteert werde, tot dat sy al het water vander zee op dier voeghe uyt-gheput hadde: wat dunckt v? wanneer soude sy ontslaghen worden? wanneer soudder een eynde af comen, van al haer verdriet en allende? inder eeuwigheydt niet: want het saecke sonder eynde ware.

⁺Ins-ghelijcks, oft een ander sijn siele saghe, eenen grooten bergh, [C] met een sandeken s'maels te moeten verlegghen, ten duysent iaeren een sandeken verdraghende: *ende* datter eenen gheduerighen windt, van d'ander sijde t'sandt met noch vele meer andere aerde, altydts wederom ten berghe-waert aen dreue. Wat apparentie oft hope, van eens een eynde te ghecrijghen, van sulcken arbeydt ende helsche tormenten, daer sy binnen middelen tijde vanden vyandt mede moeste ghequolen worden? aen-ghesien dattet een saecke is van een eeuwich ende oneyndelijck gheduer. Daerom elck zij op sijn hoede, alst noch tijdt is: want als-dan wordet te spade, hem te beraden, oft te bepeysen.

⁺*Noch een ander, by exempel.*

⁺Dat sommighe onbedachte menschen somtijds schijnen te willen claghen, als oft teghen recht en reden ware, veur een tijdelijcke daedt der sonde, een eeuwighe straffe te moeten ontfangen: die hebben onghelijck, *ende* en verstaen hun t'stuck niet. Want, wat connen wy van Godts rechtveerdigheydt claghen, daer't sijn bermhertigheydt al te bouen gaet? Want al ist dat de sonde een tijdelijck acte en daedt is, *ende* in haer seluen veur-by gaende: soo is sy nochtans eeuwelijck bliuende: want sy teghen die oneyndelijcke eeuwighe maiesteyt Godts ghedaen is gheweest, *ende* des-haluen moet eeuwelijck ghepijnicht wesen. Ende het is wel te duchten, dat de ghene die sonde doet, den tijdt sijns leuens gheduerende, dat hy oock eeuwelijck sondighen soude, waer't dat hy eeuwelijck leefde. En soo, al is het lenen des sondaers eyndelijck, *ende* deur sulcks, d'werck sijnder sonden oock maer van seker gheduerigheydt: Godt siet nochtans, dat de wille van quaedt te doen, in sulcken mensche oneyndelijck *ende* eeuwich is.

⁺*Godts stranghe oordeel, is rechtveerdigh.*

Ende, soo ick gheseyt hebbe, wat connen wy gheclaghen? aenghesien dat de sondaer een onmatighe pijn verdient, want hy tegen een onghemeten maiesteyt gesondicht heeft, *ende* hy nochtans in een matighe substantie van siele en lichaem, gheen onmatelijcke straffe ghelijden en can; soo ist recht en reden, dat hy een eeuwighe, oneyndelijcke, gheduerighe pijn lijde. *Ende* want hy teghen eenen onbegrijpelijcken *ende* oneyndelijcke Heere mis-daen heeft, *ende* des-haluen, een on-

begrijpelijske ende een eeuwighe oneyndelijcke straffe verdient hadde: soo ist meer gratie, dan uysterste recht, dat hy't in d'eeuwige besuert, t'ghene dat hy in d'onmatighe, midts sijne sekere ghemetentheydt, niet lijden en can: dat hy't nochtans byde verdient hadde, waer't moghelijk beyde in t'verghelden ter executie ende te wercke te stellen.

Ende ten derden, wat can de sondaer claghen, aenghesien Godt ons⁺ te kiezen ghegeuen heeft, ons handt uyt te reycken tottet vier oft tottet water? dat is, totten helschen brandt, deur de sonden: oft totter vercoelinghe des eeuwichen leuens, deur de deughden. Ende bouen al dit, als hy ons den tijdt soo wijselijck, ende soo bermhertelijck bedeylt heeft: dat hy ons den arbeydt in dit cort leuen ghestelt heeft, ende den loon in het toe-comende, het welck eeuwich is.

⁺Die keure heeft, en magh niet claghen.

Wie soude connen claghen, als hem anders om quaem, dan't hem⁺ wel lustede? Kiest een van twee: Van hier totter merckt te gaen, met eenen sack ghecleedt, ende onder weghe met quade woorden en slijck beworpen: bloods-voets iae op doornen. Ende daer naer t'eynde dien wegh, met coninclijske cleederen verciert, heere des weerelts ghemaect, en van alle menschen ghepresen te worden sonder ophouden. Oft van hier totter merckt te gaen, costelijck ghecleedt, onder-weghen ghepresen, met bloemen bestroyt, ende al de vreughdt en glorie die-men dencken moght, ghenietende: maer den eynde ghecomen zijnde, dat-men van v costelijcke cleederen uyt-trock, eenen sack aen-dede, op een galeye sonde, oft alle schande, verdriet, en tormenten aen dede, inder eeuwigheydt. Als-men kiezen moght, wat soude dy te claghen hebben, die het quaedste ghecosen hadde, om een luttel glorie en weelde, een strate verre duerende? Dan, dat is seker, hy waer te beclaghen met bloedighe tranen, ouer sijn groote verblindtheydt. [D] Want niet te vergeefs en werdt van oudts de eeuwighe helsche pijn by een serpent vergheleken, d'welck sijnen steert bijden tanden nemt, als eenen rinck maeckende, sonder eynde. Soo doetmen nochtans: men kiest hier al vrolijck zijn, met dien langhen steert van d'eeuwighe verdoemenisse: lieuer, dan hier wat te lijden, ende daer naer eeuwelijck te verblijden.

⁺By exempel.

Ghebedt om de Eeuwigheydt niet te vergheten.

O Costelijcke hand-wijle en moment, daer d'eeuwige Eeuwigheydt aen hanght: Dat, o Heere die eeuwigheydt soo in mijne ghedachten zij, dat ick al mijn dinghen soo doen magh, alst betaemt, om d'eeuwighe verdoemenisse t'ontgaen, ende d'eeuwighe saligheydt te become. Amen.

Cap. XCVI.

Noemt een vvonder van deghen, datt al te bouen gaet.

Dat de Sonden soo vveghen, en de VVeerelt noch staet.

⁺AEn-ghesien dat Godt soo vele wonderlijke dinghen ghemaect ende ghedaen heeft: soo in t'schepsel der natuerlijke saecken, als in de verholen manieren van onse verlossinghe, ende mirakelen, deur hem *ende* sijn Heylighen gheschiedt: die wy oock noch daghelijcks sien en hooren: Soo en is den sin van dese Vraghe niet, als om te tooghen, welck dat van alle saecken d'alder wonderlijkste is: want, dat is Gode alleen bekend: *ende* daer en leyt ons niet aen, dat te vraghen oft te weten. Maer, de intentie van dese vraghe en antwoorde is, te toonen, dat het een vande wonderlijkste saecken is, *ende* wel weerd om daer op anders te letten, dan-men ghemeynelijck doet: te weten, de langh-moedigheydt Godts ouer onse sonden. Hier toe moght te passe ghebraght worden, dat Aristoteles seght:⁺Deur t'verwonderen, zijn de menschen eerst-mael ghecomen tot het filosofheren: dat is, tot het neerstigh onder-soeck en vinden, van⁺ redene, verstand, *ende* op-rechte kennis van saecken. Deur welcke philosophatie en speculatie, als met seker distillatie, de Philosophen, uyt de creaturen, edele concepten, en ieughd van deughden, en goddelijcke ghepeysen soghen en trocken: deur welcke moghten, als de aerdsche saecken latende, *ende* haer van die af-treckende, hoogher op climmen, *ende* comen tot waerachtighe kennisse, van den schepper der seluer dinghen, *ende* almaghtighen eeuwighen Godt. Soo dat wy oock dickmael tot meerder insien, en wetentheydt van vele goede saecken comen soudent, waer't saecke dat wy oock wat meer filosofheerden, dan wy en doen, (ghelijck S. Ian Gulde-mondt dickmael roert van sulcke salighe Christelijcke philosophatie) *ende* waer't dat wy wat meer costume maeckten, van ons in Godts wonderlijke wercken, ordeelen, *ende* andere dinghen, te verwonderen: *ende* uyt sienelijcke saecken, te comen tot innighe aen-merckinge van iet anders, iet beters *ende* den gheest meer bestaende: ghelijck-men in alle dinghen oock d'alder-slechtste doen can, dieder hem toe begheeft.

⁺*Wonder bouen vvonder.*

⁺*Aristot. I. Metaph.*

⁺*Profijt der Philosophatie.*

⁺Maer, soo de veur-noemde Chrysostomus seght: De teecken en mirakelen, en Godts wercken, die werden cleyn gheacht, om datmense te ghewoon is van sien. Wie verwondert hem, dat de sonne soo blijft haren ganck houdende? en dat den dagh *ende* den nacht, soo bliuen ghestadelijck gaende, volghende het eerste bevel Godts, hun⁺ ghegeuen? Soo seyt David: Den dagh blijft sijnen ganck houdende,

⁺*Chrysost.*

⁺*Psal. 118.*

VERÈ ADMIRANDA DEI MISERICORDIA. 96.

INRI ; *Orbis terrarum ruit: et in nobis peccata non ruunt. Hiero.*

Omnia quid rerum supra est portenta fidemque?
Quod scelerum sub mole gemit neque terra dehiscit.

*Noemt een wonder van degghen, dat al te bouen gaet.
Dat de sonden soo wegghen, ende Werelt noch staet.*

*Quel grand cas surpasse, Et estrange effache, Tous estonnemens?
Que le pecheur Monde, Au grand faix ne fonde, En ses elemens.*

deur v ordinantie, o Heere: want alle dinghen zijn v ghehoorsaem. Wie verwondert hem van den vloedt *ende* ebbe, d'welck-men t'ghetijde der zee noemt? Wie let eens met een verwonderen op den loop der riuieren? wie verwondert hem in den reghen, haghel, sneeuw, *etc.* het groeyen van t'coren? *ende* derghelijcke ontallijcke dinghen? van welke wy niet d'minste en souden connen ten rechten gronderen. Soeckt de herssenen, *ende* de leden in een siere, *ende* glorieert v als ghyse vonden hebt. Ende nochtans, niemandt en is hier in verwondert, midts dat wy't al daghelijcks sien. Binnen dien, wy, sotte, viesse wijze, als wy zijn, wy verwonderen ons soo, in de handelinghe oft conste, schoon ghestichte, voys, schoonheydt, sterckte, ghetuyghsel, schat, oft vernuftheydt van eenighe menschen, *ende* in soodanighe ijdele, bedrieghelijcke, en dick-mael schadelijcke, en Gode mis-haghelijcke saecken, *ende* laten ons duncken, datmen om ons verwonderen, oock van ons behoorde seer verwondert te wesen: luttel denckende op t'ghene dat Chrysostomus seyt: Die in menschelijcke dinghen hem verwondert,⁺ niemandt en sal inden hemel van sulck eenen verwondert wesen. Seer by-nae eens is t'ghene dan S. Augustijn seght: Die en is niet weerd, groot gheacht ^{+Chrysost.} te zijn, die't groot acht, dat hout en steenen nederwaerts vallen, *ende* dat steruelijcke menschen steruen. Met dese sententie trooste hem S. Augustijn, oock in de verderuenisse die de Wandalen in d'landt van Afrijcken deden. *Ende* t'is soo inder waerheydt, alst al wel besien wordt: ten is niet eens verwonderens weerd, daer wy dick-mael soo in verwondert staen. Maer, dat is een saecke, die midts hare wonderbaerheydt, ons oorsaecke gheeft, om te filosofheren, *ende* al ons vernuftheydt te wercke te stellen: om de goedheydt, bermhertigheydt, *ende* lang-moedigheydt Godts te aen-mercken: te weten, dat de sonden soo wegghen, en de Weerelt noch staet. Sint Hieronymus riep hier op, aen-siende des Weerelts ruine *ende* ouderdom: Och, wat vremder saecke is dit? De weerelt vergaet, *ende* helt [A] om vallen: *ende* ons sonden in ons en vallen noch niet.⁺

Het is een wonderlijcke saecke, onder alle wonderlijkheden, dat de Weerelt ^{+Hieron. ad Gaudent.} soo haer seluen draeght, in d'midden des lochts, sonder ander fundament oft steunsel, dan sy aen haer seluen heeft. De gheheele groote ronde masse, dringht van alle canten ten centre-waert als ter herten-waert, *ende* soo onder-houdt sy haer seluen, van alle sijden ghelijckelijck: uyt een onbegrijpelijk schicken Gods, soo de Prophete seyt: Ghy hebt, o Heere aerdt-rijcke ghegrondt: *ende* sy⁺ blijft soo staende. Waer op heeft hyse gefundeert? want buyten aerdtrijcke in't ronde ist al locht: het water op d'aerde ^{+Psal.118} rustende. Dit seght de selue Prophete: Ghy hebt, o Heere, aerdt-rijcke op haer selfs vastigheydt⁺ ghegrondt: inder eeuwigheydt der eeuwigheden, en sal sy

^{+Psal.103.}

niet vergaen. Ten uystersten daghe sal aerdt-rijcke met het generael vier ghesuyuert, *ende* t'eene-mael verandert worden, *ende* sal dan voorts eeuwelijck soo blijuen: maer om dat alle weereltlijcke *ende* aerdsche dinghen als-dan metten brande verdaen sullen werden, soo sal oock op die maniere de weerelt vergaen. Want, steden, casteelen, bosschen, berghen, *ende* alle ghedierten, sullen te niete gaen, met al de glorie en schat des weerelts.

⁺Nu dan, dits een uyt-nemende wonderlijcke saecke, als-men siet, dat de weerelt, die soo vast en vroom ghefundeert is, van Godts almoghende handt, deur haer selfs ghewichte en last, haer schijnt te begheuen, *ende* alleynskens te vergaen, als oft sy haer seluen niet langer en cost ghedraghen: dat die nochtans het groot ghewicht der⁺ sonden, t'welck een onverdraghelijck pack is, can ghedraghen en blijuen staen. Ghelijck het een wonder saecke soude zijn, dat een [B] oudt man, op sijnen put gaende, die sijn leden niet langher gheslepen en can, noch sy seluen te beene ghehouden, dat die nochtans een groot pack op sijnen rugghe droeghe, sonder vallen.

⁺*Vasten grondt des aerdt-bodems,*

⁺*De Weerelt gaet op haren put.*

⁺Wie twijfelt daer aen, oft de weerelt en is tot haer laetste eeuwe en iaeren ghecomen? *ende* daerom seghtmen, dat Christus teghen den auondt des weerelts ghecomen is: soo-men in dien Hymnus des Aduents singht: *Vergente mundi vespere, &c.* dat is, Als de weerelt ten auonde-waert helde, dan is Christus voorts-ghecomen. En nochtans, in haer oude leste dagen, als sy haer seluen een onverdragelijck pack geworden is, (soo-men siet, datse al huckende en buckende gaet, t'allen stappe om ouer haer seluen te vallen) nochtans soo draeghtse en verdraeghtse den onlijdelijcken last der sonden, en blijft noch staende.

⁺*1.Cor.10. Gen.4.*

⁺Maer, moght iemandt vragen, hoe groot is t'ghewichte der sonden wel, datmen hem daer op soo seer soude moeten verwonderen?

⁺*Ghevichte der sonde.*

⁺De Prophete Zacharias, om ons dit te kennen te gheuen, heet dat *talentum plumbi, ende massam plumbeam*: dat is, een talent oft clomp en masse loots: d'alder-swaerste ghewichte daer mede beduydende. Het swaer ghewichte der sonde magh oock hier uyt eenighs-sins verstaen worden: dat alle die hemelen, die nochtans soo groote seldsame [C] stucken wercks, als sonne, mane, sterren, en hun seluen draghen, *ende* niet alleen en verdragen, maer oock, die omvoeren en regeren, sonder perijckel van vallen: nochtans niet een enckel soude en hebben connen verdragen: maer die is terstont, met haeren auteur Lucifer, [D] *ende* alle sijn aen-hangheren, deur die massiue ghewelffelen der hemelen ghevallen. *Ende* oock deur d'aerde, (die nochtans sulck eenen onsprekelijcken last van steden, casteelen, en berghen draeght) als veur d'alder-eerste sonde verschrickt zijnde, haer selfs vaste vromigheydt verghetende, en heeft dat grof stuck ghewichts der sonde, niet [E]

⁺*Zachar.5.*

connen verdragen: maer laten deur vallen, tot in t'diepste des afgrondts: wantse niet dieper noch voordr en coste.

[F] Bouen dien, heeft somtijds oock d'aerdtrijck open ghescheurt onder t'swaer pack der sonde, om Core, Dathan, en Abiron te verslinden:⁺ over-midts haere rebelligheydt teghen Moysen. *Ende* noch somtijds meer: de aerde daer mede ^{+Num.16.} toonende, dat sy den last niet maghtigh en is te verdragen, het en ware dat Godt haer dat bevale, met eenen de maght gheuende, deur sijn crachtighe handt, die hemel ende aerde onder-houdt: om al-soo deur sijn langh-moedigheydt, de sondaren te verwachten, tot beternisse van hun leuen. Ghelijck oock de aerde in de doot Christi wel toonde, met haer schrickelijcke beuinghe, en schromelijcke open-scheuringhe des berghs Golgotha, dat sy den gheweldighen last der sonden (d'welck in⁺ Christo, aenden mast des Cruyces, als in een weegh-schale op-ghehanghen was) niet langher ^{+Matth.27. Godts goedheydt houdt de vveerelt ghenadelijck staende, tot een beter.} en cost noch en wilde, noch en soude verdragen: maer dat sy open gaen soude, en laten al ter diepsten der hellen metten anderen versincken: ten hadde gheweest, dat Christus die selue al op-ghenomen hadde; niet om te castijden, maer om die deur sijn lijden *ende* doot te versoenen, *ende* te niet te doen.

Daerom, als aerdt-rijck der sonden ghewicht draeght, sonder [G] open gaen en scheuren, het is een wonderlijcker saecke om peysen, dan oft-men een gheheel casteel oft stadt in een papieren schipken⁺ ouer de zee saghe varen, sonder versincken: welck schipken, anders, niet maghtigh en waer, sy seluen ijdel ende enckel bouen d'water ^{+Isai.18.} te houden, midts de baeren en winden der tempeestighe zee, *ende* sijn eyghen onvastigheydt.

Denckt hier wel op: *ende* verwondert v van Godts goedtheydt *ende*⁺ langh-moedigheydt: die, ghelijck hy somtijds de wateren onder sijn [H] ^{+Matth.14.} voet-stappen, *ende* oock van S. Peeter, *ende* noch andere, heeft sterckstaende en draghende ghemaect, teghen haer Nature: oock de aerde (als de selue met sijn Cruys, passie, en verdienste sijns doodts onder-stellende, doet vromelijck staen en draghen, sonder wijcken oft beswijcken onder den last van uwen sware sonden: op dat ghy tijdt soude hebben om v te beteren. Nemt het waer, zijdy wijs: of t'sal v al te swaerder op-comen in v laetste gherechte.

Ghebedt tot een schroomen teghen de sonden.

EEnen onverdraghelijcken last en pack trecken wy op ons, o Heere, als wy sonde doen: wonder, dat wy't connen draghen, d'welck noch hemel noch aerde verdragen en heeft: Doet mijn ooghen open, dat ick de leelijckheydt der sonden sien magh, *ende* van die eenen eeuwighe af-keer krijghen. Amen.

Cap. XCVII.

Hoe comt, dat naer t'sermoen, soo luttel hun bekeeren?

M'en slaet geen handt aen't doen: maer men vvilt al maer leeren.

⁺WAert saecke dat men naer d'eten en drincken, noch altijds honger en dorst hadde: naer t'saeyen, gheen vruchten op en dede: naer cost en moeyte van medicijne, euen sieck bleue: naer werck en arbeydt, altijds de saecke euen onnaer vonde, als oft-men noyt handt daer aen ghesteken en hadde: hoe soude men hem verwonderen, van al-sulcke vremde ghevaerte? Ende al dit gheschiedt daghelijcks in t'gheestelijck voetsel, saeyen, cureren, en wercken, deur d'woordt Godts, in der H. Kercke: *ende* nochtans luttel verwonderen hun van sulck mis val.

⁺*Cleyn profijt der sermonen, by vele.*

Dat een kindt schole gae, oft op sijn ambacht, om leeren: *ende* dattet d'een iaer veur, en d'ander naer niet en leere, noch en verneme: men salt een ieghelijck claghen *ende* niet langher verdragen: *ende* binnen dien, wy blijuen schole gaende, ons leuen-daghe lang, ter schole Christi, *ende* wy blijuen euen bot, *ende* ongheleert: qualijck noch connende d'eerste letter van onsen A B: dat is, van t'ghene dat een Christen mensche schuldigh is te weten, *ende* te doen. Dit seyde S. Paulus⁺ aldus: Daer ghy nu behoordet meesters te wesen, naer den eysch des tijds, dat ghy-lieden gheleert hebt, soo ist wederom van noode, dat-men u-lieden de eerste beghinselen vande woorden en leeringhe Godts veur-houde en leere. *Ende* ghy zijt gheworden, die wederom melck van noode hebt, als cleyne kinderen, die noch suyghen: *ende* niet vrome spijs. Ist niet een schande, dat wy dick-mael soo verre in iaeren *ende* staten, oft conditien ghecomeen zijn, *ende* noch selfs d'eerste titelen van onsen naem (Christen) niet en weten Al de voysen der predicanten, al de castijdinghen uytten hemel, al de wel-daden⁺ Christi, roepen eenpaerlijck tot ons: Bekeert u-lieden, bekeert u-lieden, *ende* comt tot my. Staet af van v sondigh leuen. Ende daer en comt anders niet af. Iae, soo gaet-men voort in sonden, als oftmen daer toe, deur al die veur-gaende middelen, vermaent *ende* ghestouwt waere. De fraghe dan, is dese:

⁺*Hebr.5.*

⁺*Isa.21.*

Hoe comt het, dat de menschen, naer soo veel roepens *ende* dreyghens, [A] biddens en smeeckens, soo luttel bekeeren? De antwoorde seght: Men comt aen d'werck niet: maer, men wilt maer leeren. Te kennen gheuende: ghelijck iemandt langhe, t'zij in eens schippers, oft in eens schoen-maeckers winckel gaen oft staen sal, sonder iet te leeren [B] van beyde, ist dat hy maer en siet oft hoort, sonder self handt aen

CVR TAM EXIGVVS TOT CONCIONVM FRVCTVS. 97.

Cur pauci emergunt, vitiorum fluctibus hausti?
Non adhibere manus, tantum bona discere curant.

*Hoe coemtt dat naer t'Sermoen, sie luttel hun bekeeren?
Men slaet gheen handt aent doen, Maer men wilt al maer leeren.*

*D'ou vient qu'entre mille, Nul, n'est tant habile, Que de faire mieux?
L'on ne veut qu'apprendre, Et non pas se rendre, De fait vertueux.*

werck te steken: *ende* den siecken den medecijn langhe sal hooren de sieckte beleyden, *ende* van sijnen staet spreken, en vande behoorlijcke remedie, sonder nochtans te ghenesen, ist datter hy voorts niet anders toe en doet, volghende s'doctors woorden *ende* ordinantie: Dat oock [C] alsoo een Christen mensche langhe te sermoone sal gaen, en hooren prediken, al waert oock eenen predicant sprekende als eenen engel, sonder te beter te werden, ist dat hy de handt aen d'werck niet en stekt, om te leeren in t'ghebruyck brenghen, t'ghene dat hy ghehoort heeft.

Maer dits heden-s'daeghs de ghemeyne sieckte der Christenen:⁺ hooren preken, *ende* d'alder-beste predicanten liefst: maer voorts niet meer, dan iugeren en ordeelen van sijn gheleertheydt, wel-sprekentheydt, gesten, memorie, gratie, *ende* sulcke andere dinghen: als oft d'intentie en veur-nemen en al t'profijt van d'woordt Godts daer in ghelegghen ware. Het welcke soo sot en onredelijck een saecke is, (al [D] willen sy nochtans wijs gheacht zijn, die't soo pleghen te doen) als oft eenen siecken, naer t'vertreck des medicijns, begoste met sijne vrienden *ende* gheselschap, te couten *ende* te ramen, hoe wel datten docteur den oorspronck *ende* de ghelegghentheydt der sieckte, de ghesteltheydt des lichaems, verclaerst hadde, al oft hy in sijn lichaem gheweest hadde, soo-men seght. item dat den siecken hem verwonderde⁺ in des medicijns groot iugement, facundie, bevalligheydt van woorden, groote experientie, *ende* goedthertigheydt: sonder eens een enckel woordt te roeren, noch selfs eens te peysen, van de recepte en remedie te wercke te stellen, soo't de medicijn gheordineert heeft: van te wachten van sulcke spijs en dranck, *ende* andere dinghen, die hy met clare woorden verboden heeft: als oft dat al niet eens achtens weerd en ware. Wat gheraedt ghy? Wanneer soude sulck eenen siecken ghenesen? Dat is seker, hy en soudes niet becomen, maer so besteruen, als oft er gheen medecijn oft remedie ter weerelt te vinden en ware. Soude dat niet een saecke weerdigh zijn te beclaghen? te straffen? *ende* veur sot *ende* dul uyt te gheuen? Al-soo doet-men nochtans daghelijcks, met de medecijnen der sielen, in t'hooren vanden worde Godts: *ende* vele oock in t'ghenieten der H. Sacramenten. Van waer nochtans de waerachtighe bekeeringhe, beternisse des leuens, *ende* op-rechte ghesondtheydt der sielen, moeste verwacht worden: anders, de doot *ende* die claghelijcke verwoestinghe der sielen is het eynde.

Tot een groot sterck teecken van sulcke onprofijtelijsche toe-hoorders der sermoonen, ist oock, dat-men siet en hoort, dat de menschen heden-s'daeghs ghemeynelijck lieuer in de sermoonen hooren disputeren speculeren, en subtijle questien verhandelen, om te leeren en om te weten, dan de sonden straffen, om die te beteren, oft de deughden

⁺*Wat nu ghemeynelijck naer de sermoonen te vervvachten is.*

⁺*Den siecken den medecijn prijsende, maer niet doende, soo hy ordineert.*

hertelick veur-houden, om die te oefenen. Soo seyt Sinte Paulus⁺ *Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes*: Altijds leerende, ende vele willende ^{+2.Tim.3.} weten: ende nommermeer totter kennisse, en wetentheydt des waerheydt comende: die meest in het doen, en in d'beleuen te vinden is. Dit ghetuyght de Prophete⁺ Daudid, aldus: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum*: Die vercrijghen goetd verstant ^{+Psal.110.} van d'woordt Godts, die't metten wercke beleuen. Te willen leeren, sonder te wercke te stellen, dat is altijds leeren, en achter-waerts gaen: ende ten eynde, met schade en schande in de leeringhe steruen. Het welck een seker teecken is, dat sy de sermoenen ghehoort hebben, soo-men ghemeynelijck seyt, d'een oore⁺ in en d'ander oore uyt: alsoo vele daer van in-houdende, van t'ghene dat sy ghehoort hebben, ^{+Iac.1.} als eenen trefter pleeght te houden, van [E] t'ghene datmender in ghiet. Soo dat ^{D'een oore in, d'ander uyt.} van sulcke toe-hoorders wel magh gheseyt wesen, dat sy een memorie hebben, als een trechter.⁺De selue moght-men oock seer wel by handeloose menschen vergelijcken: [F] oft by de ghene die de ooren open hebben, maer de handen ^{+Handeloose toehoorders.} ghebonden: het woordt Godts hoorende, maer niet beleuende noch metten wercke volbrengende: ende daerom altijds den seluen block sleypen, ende hun leuen niet en verbeteren.

⁺Het is wel een teecken dat sulcke gheen waerachtighe ooren en hebben om hooren, soo Christus seyde: Want die sulcke ooren heeft, de handen werden't oock terstondt ^{+Luc.8.} ghewaer: als inwendigh niet de ooren ouer een comende: gelijk de hamerkens ^{Ooren om hooren.} vanden veurslagh in t'horologie, als oock den wijser, van binnen in d'werck met den gheduerighen ganck en loop accorderen; ende ouer-sulcks wijst het en slaet het al ghelijckelijck. Maer, die veel hooren en luttel doen, al segghen sy schoon vele, die en moeten gheen goede ooren hebben om hooren: dat is, om ghehoorsaem te wesen, ende metter daedt wel uyt te wijsen. Van alsulcke moght-men wel segghen t'ghene dat Zeno eens tot een iongh-man seyde, die ouer tafel veel claps hadde: My⁺ dunckt (seyt hy) dat v de ooren in de tonghe ghesoncken en verlopen zijn. Te kennen ^{+Laert. lib.7. cap.1.} gheuende, soo Nature den mensche twee ooren ghegeuen heeft, ende maer een tonghe, ende nochtans twee handen, om te hooren, ende metten wercke te volbrenghe, sonder veel te segghen: Dat sulcke gheen ooren en schijnen te hebben, die luttel doen en veel clappen: maer dat de ooren in de tonghe versmolten en verandert zijn.

Daerom, alst al gheprekt en al ghehoort is, maer niet ghedaen: wat moght-men van een predicant en sulcke toe-hoorders seggen,⁺ anders, dan dat Agis de coninck van Lacedemonien, tot eenen taelman der Abberiten seyde. Soo hy sijn vertoogh ^{+Plutarch. in Lac. Apoph.} seer langhe en vele ghedaen hadde, dattet den coninck verveelde te hooren: soo vraegh-

de ten eynde de legaet en tael-man, wat hy sijne borgheren veur antwoorde draghen soude. Seght hun dat, seyde Agis: *Quantum tempotis tibi opus ad dicendum, tantum me silentem audisse*: Dat ick v soo langhe tijds stil-swijghende ghehoort hebbe, als ghy ghesproken hebt. Ende soo ist veur-waer: want aen-gaende soo vele onachtsame toe-hoorders, wat comtter af, alst al gheseyt ende ghepredickt is? Sy hebben den predicateur euen soo langhe ghehoort, als hy onledigh heeft gheweest, met prediken: ten zij dat sy onder-tusschen gheslapen hebben, oft casteelen in Spanien ghemaect.

Des-haluen wast wel gheseyt van een goede matrone, die haere⁺ dienst-boden vraeghde: Ist sermoon ghedaen? Iae't, seyden sy. Sy vraeghde een andere: Ist sermoon ghedaen? Iae het, seyde die oock. Ick hebt ghehoort: t'sermoon is ghedaen: Ick come van daer. Het sermoon is gheseyt (seyde sy) maer niet ghedaen. dat dient nu metten wercke vol-braght, d'welck daer metten woorde veur-gehouden is. ^{+Wel gheseyt.}

Het ware heden-s'daeghs met vele menschen van noode te doen,⁺ soo Patritius met die van Schotlandt en van Ierlandt dede. Soo hy sagh, dat hy met sijn predicatie niet en cost winnen, maer dat sy al euen hardt bleuen in hun ongoddelijckheydt, ende boos leuen, ende hy nochtans die sochte tot het Christen gheloof te bekeeren: soo heeft hy Godt ghebeden, dat hy sijn predicatie met eenigh teecken helpen wilde. Soo heeft hy deur het in-gheuen Godts, op d'aerdt-rijck eenen circkel oft rinck ghemaect, daer sy by stonden: ende de aerde gingh open, soo dat sy al te samen vreesden daer in te versincken. Om t'segghens, hy toonde hen-lieden de helle open, op dat sy uyt vrees des-selvs af-staen soudent, en hun bekeeren, soo sy deden. Sommighe segghen dat daer noch eenigh teecken af te sien is, d'welck-men heet Patritius hol. Sonder twijfel, den schrickelijcken mondt der hellen te sien gapen, soude t'herte des sondaers doen ontslapen. ^{+Marul. li.3. cap.4.}

Ghebedt veur de bekeeringhe der sondaren.

V Woordt, o Heere, is my als eenen spiegel, daer ick al de mismaecktheydt mijnder conscientie in sie, ende de wonden mijnder siele: gheeft my gratie, dat selue soo te hooren, dat ick't oock metten wercke beleuen magh: op dat in my dat wonder gheschiede, den moor sijn vel, ende den luypaert sijn vlekken veranderende, ende de kemel deur de ooghe der naelde ten hemel gheraeckende. Amen.

Cap. XCVIII.

*VVanneer ist meest gheraen, hem te keeren van sonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: want wie heeft seker stonden?*

⁺DEse vraeghe en gheschiedt niet, als oftmen in soo claer een saecke twijfelen moght: maer als tot een vermaninghe van sulcks als men wel weet, maer soo niet indachtigh en is. Dat dit claer is, blijkt hier uyt: want wat noodt ist, te vraghen, wanneer dattet best is, uyt [A] het slijck, put, oft vier, daer-men in ghevallen is, op te staen? oft wanneer het best is, sijnen esel uyt de gracht te trecken? [B] wie en weet niet, dattet best is, hoe eer, hoe lieuer? Niet alleen, om dattet niet goet en is, daer langhe in te blijen: maer dat meer is, om dattet perijckel is, van langhs soo dieper in te sincken, ende achter naer niet te connen uyt-geraecken, als ghy't by auonture soudt willen.

⁺*Op-staen van sonden, sonder uytstel.*

De oorsaecke ende tijdt moeten waer-ghenomen zijn: ende binnen de wijle dat-men't 'can doen, soo moest men't oock willen en doen. Hannibal Roome bestormende, wierdt twee-mael met eenen dicken reghen belet, ende bedwonghen sijn vertreck te nemen. Doch seyt hy: ⁺*Cùm potui, non habui voluntatem: & quando volui, non habui potestatem*: Als ick de maght hadde, Roome in te nemen, dan en hadde ick den wille niet: ende nu, als ick den wille hebbe, soo en hebb'ick de maght niet. Sulcke saecken moeten terstondt waer-genomen zijn, als sy comen. Soo oock, wie twijfelt daer aen, wanneer het best gheraden is, den medecijn te roepen, als-men sieck oft suchtigh is? wel wetende, dattet in alder manieren metten eersten dient ghedaen. Dit leert ons dat wel bekend versken:

⁺*Hannibal.*

⁺*Principiis obsta: serò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.*

⁺*Ouid. Rem. li. 1.*

Siet in d'eerste terstondt toe: want dan ist te spade, raedt en remedie te soecken, als de sieckte deur langheydt van tijde te seer gheweldigh wordt. Ende soo-men seyt, t'is te spade den put te stoppen, als t'calf verdroncken is.

Maer (d'welck te beclaghen is) soo rasch en wacker als wy zijn in sulcke saecken, die d'lichaem aen gaen en behoeuen: al-soo slap en traghe zijn wy in t'ghene, dat die arme verlatene siele van noode heeft: sonder eens te peysen van remedie, al soude sy haer dootd bloeden, ende in haer sonden en wonden versmooren. Daerom waerschouwt⁺ ons de Wijseman wel, aldus: *Fili, peccasti? non adiicias iterum*: Mijn kindt, hebt ghy ghesondight? Houdt op: ende en doetter

⁺*Eccli. 21.*

NE TARDES CONVERTI AD DOMINVM. 98.

Cito Cito ; Cras Cras.

Quando opportunum est, peccati absistere calle?
Mox, hodie, iamnunc: puncto mors imminet omni.

*Wanneer ist meest ghevaen, hem te keeren van sonden?
Hoe eer, hoe bet ghedaen: Want wie heeft seker stonden.*

*Dites moy quelle heure, Me soit la meilleure, Pour me conuertir?
Ia, sans plus d'espace, La mort te pourchasse, Tousiours sans dormir.*

gheen sonde meer toe. D'eerste van beternisse des leuens is, op houden van quaedt, ende dat hoe eer hoe lieuer: soo hy dat voort leert: [C] *Quasi à facie colubri, fuge peccatum*: Schouwt de sonde, en looptter af wegh, als van een serpent. Met dat-men een serpent, draeck, oft wolf soude ontmoeten, men soude terstondt wegh lopen, sonder langher beraedt oft uyt-stel: want wat valt daer op te twijfelen? Als [D] S. Paulus hout gheraapt hadde, ende in't vier gheworpen (te lande⁺ in Malta ghecomen zijnde) een slanghe is uytten viere ghesprongen, ende heeft sijn handt ghefackt. ^{+Act.28.} Hy terstondt dat beseffende en siende, heeftse met haesten af-gheschudt, ende in t'vier gheslinghert, sonder eenigh letten oft hinder daer van te krijghen. Soo ist ontwijfelijck gheraden, de quade cruypende fenijnighe ghedachten, als sluypende slanghen, hem terstondt quijt te maecken, ende in t'vier der liefden Christi, ende van onser sielen saligheydt, af te schudden.

Een sondigh leuen, ende quade conscientie, en moet onder ons dack⁺ gheen dagh hebben, maer hoe eer hoe lieuer verworpen worden. want, maghmen van eenighe saecke ter weerelt segghen: *Periculum est in mora*: dat is: In t'vertoeuen is groot ^{+Sorgelijck dralen, doet leelijck falen.} perijckel gheleghen. met d'alder-meeste reden moet dit gheseyt zijn, van d'uyt-stel, ende verlanghen der waerachtighe bekeeringhe. Daerom seyt de Wijseman noch elders seer wel t'onsen veur-nemen: Haest v, sonder dralen,⁺ om tot Godt te bekeeren: ende en stelt niet uyt van daghe te daghe. Reden daer by, op de handt: *Subitò* ^{+Eccli.5.} *veniet ira illius*: Want, seyt hy, sijnen toren sal anders haest ouer v comen, ende sal v verderuen. Wy [E] moesten ons terstondt totten Heere keeren: ende met Magdalena, t'herte gheraeckt zijnde, aen de voeten ons Heeren vallen.

Och, hoe vele zijnder, die altydts het Raue liedeken singen: als men⁺ [F] van biechten oft van beteren sprekt, t'is altydts: *Cras, Cras*: Morgen, morghen. Ende ^{+Der rauen sanck.} dien morghen en comt nemmermeer: altydts segghende: Ick sal: ick sal: ende anders en comtter niet af. Ende soo varen sy ten eynde met die helsche rauen, wiens liedeken ende sanck sy ghesonghen, ende wiens aerdt sy ghevolght hebben. Beter ist den duyue-sanck⁺ te hooren, ende nae te volgen: *Citò, citò*: Gheringh, gheringh.

Dit schadelijck uyt-stel beclaeghe S. Augustijn van sy seluen, naer dat hy nu ^{+Der duyuen sanck.} ter kennisse ghecomen was, schrijuende op deser maniere:⁺ [G] Ick en hadde niet anders, o Heere, dat ick antwoorden soude, als ghy my seydet: Ontweckt, ghy die daer slaept, ende staet op vander doodt, ende Christus sal v verlichten: Ick en ^{+Augustin. Confess. lib.8. cap.5} wiste v (o Heere) niet anders t'antwoorden, dan dese langhsamighe woorden: *Nisi verba lenta, & somnolenta: Modò, ecce modò: sine paululum. Sed modò & modò non habebat modum: &, sine paululum ibat in longum*: Het waeren al langhsame, slappe, en slaperighe woorden, die

ick sprak (ghelijck de luyaerts pleghen, die op-gheweckt wesende, al slapende spreken, *ende* altijdts d'langhste soecken(terstondt, terstondt: vertoeft noch een weynigh. Maer, seyt hy, dat terstondt, terstondt, en hadde noch standt noch mate. *Ende* dat (vertoeft noch) en hadde gheen eynde, maer het liep langhe met. Al-soo ist oock dick-mael met ons, in d'waer-nemen van d'in-sprake Godts.

⁺daerom niet beter, dan terstondt hem uyt sulcken miserabelen staet te worpen: ghelijck-men terstondt op staet, als-men op t'strate valt, principalijck in t'slijck *ende* vuyligheydt. Daer van comt dat spreek-woordt: Het en is gheen schande vallen, maer t'is schade te blijuen ligghen. Soo sien wy oock in die floeckste peerden, als sy vallen, oft haer seluen in eenen quaden slagh ver stelt vinden: rap, sy worpender haer uyt, *ende* maeckens hen quijt: soo veel te vlijtigher *ende* te cloecker voort-gaende, hoe den val te leelijcker, oft den weder-stoot te swaerder was. Al-soo doen sy oock, die stap-ans ten rechten vanden val der stonden op-staen, en haer totter deughdt bekeeren: de reste haers leuens als-dan te vierigher Godt dienende, hoe sy te veuren hun leelijcker droeghen, *ende* hoe sy te spaeder begost hebben wel te doen: soo hebben ghemeynelijck de meeste sondaers *ende* sondaressen ghedaen, tot bekeeringhe ghecomen zijnde.

⁺*T'is schande de blijuen ligghen.*

⁺Deur oorsaecke van die veur-seyde ghelijckenisse van een vallende *ende* rasch op-staende peerdt, will' ick hier een exempel by voeghen, van een wonderlijcke bekeeringhe, eens weereeltijcks wuplschs edelmans, die ⁺Petrus Consaluus hiet, *ende* totter Predick-heeren orden hem heeft begheuen. Dat quam aldus in d'werck. Soo hy eens met sijns ghelijcke, ionghe edel-mans, langhs de straten te peerde reedt, om hem in sijn schoone cleederen, in sijn huysch peerdt, fraey rijden, *ende* al dat's was, te verglorieren, soo sulcke malle malschaerts pleghen, t'eene-mael ter ijdelheydt des weereelts uyt-ghestort: soo comt hy my, deur sijn braueren, metten peerde in t'slijck te vallen, *ende* eenen spot te worden, van al die daer omtrent waren. Hy dan, eensdeels beschaemt, eens-deels verstoort zijnde, soo seyt hy: O ghy bedrieghelijcke Weerelt! aen-ghesien dat ghy my soo handelt, *ende* soo onthaelt, veur dat ick v soo ghetrouwelijck, met alder herten en sinnen ghedient hebbe: soo sal ick v oock tracteren soo ghy'ts weerdigh zijt. Hy dan, uytten slijcke gheholpen zijnde, al bemooirt, heeft van stonden aen een veur-nemen ghemaect, de weerelt te verlaten: *ende* in Sinte Dominicus Oorden te gaen: soo hy oock ghedaen heeft.

⁺*Platus de bono Religionis. lib.3. cap.38.*

⁺*Petrus Consaluus*

Het selue was in Saulus langhe te veuren, ons allen tot een exempel gheschiedt: als hy in t'hooghste sijnder quaedtheydt ghecomen [H] was, in t'vervolghen der Christenen, vande moghende *ende* ghenadighe handt Christi ter aerden gheslaghen zijnde: heeft terstondt be-

reydt gheweest hem te beteren, *ende* den wille des Heeren te vol-brenghen, segghende: *Domine, quid me vis facere?* Heere, wat wilt ghy⁺ dat ick doe? Soo behoorde oock een mensche vande handt Godts uytwendigh gheraeckt, oft metten vingher des ^{+Act.9.} Heeren, dat is, deur de gratie des H. Gheests, inwendigh gheroert zijnde, hem terstondt tot Godt te bekeeren, *ende* een proposit te maecken van beternisse.

Men leest van S. *Iacobus Martyr*; die *Denodatus* heet: dat is te⁺ segghen, ontleedt, uyt de reden, die ghy hier sult hooren. Desen gheloouigh zijnde, *ende* van ^{+Marul. li.2. cap.12.} gheloouighe ouders, soo hy in t'hof des conincks van Persen diende, is soo verre ghecomen, dat hy om s'conincks danck, de af-goden eens metten anderen aenbadt: maer terstondt, van sijn moeder met briuen daer van ghestraft zijnde, heeft soo sijn schuldt terstondt ghekent, dat hy sonder uytstel den dienst *ende* de eere des weerelts versmadende, den coninck niet ontsiende, de afgoden mis-presen en versaecht heeft, *ende* opentlijk beleden dat hy Christen was, *ende* dat hy begeerde als Christen te leuen *ende* te steruen. Ende is daer op van lette te lette in stucken ghesneden, euen ghestadelijk in d'belijdt des Christen gheloofs volherdende. Waer van het oock comt, dat hy *Denodatus* oft *Incisus* ghenoeemt werdt: dat is, ontleedt.

Drij redenen zijnder principalijk om haest te bekeeren, *ende* niet uyt⁺ te stellen. Ten eersten, om dat wy niet seker en zijn, oft ons Godt noch meer het herte roeren ^{+Drij roepende redenen, om haest te bekeeren.} sal, ghelijck hy nu doet: t'is te vreesen dat niet. Ten tweeden, de onsekerheydt ons leuens dwinght ons. Want wat weet ghy, oft dese ure de leste is, oft niet. Wist ghy dat ghy veur seker van daghe steruen soudt, het is te hopen dat ghy v soudt beteren. Ist niet seker, dat ghy heden steruen sult, soo en ist oock niet seker dat ghy den dagh ouer-leuen sult. Ten derden, de grootheydt van t'perijckel, daer niet mede te spelen en is, die praemt den sondaer seer om terstondt te bekeeren. *Nocuit differre paratis*: Het schaedt hun nu wel vele, die't eens schoon ghehadt hebben, *ende* en hebben 't niet waer-ghenomen.

Ghebedt teghen uyt-stel van bekeeringhe.

Licht zijn wy tot vallen, o Heere, maer traghe om op te staen vanden val der sonden: maeckt verre van my dien onsalighen rauwen-sanck, Morghen, morghen: maer doet my sorghen, dat ick oft niet en valle, oft vallende, sie terstondt my te beene te maecken, *ende* tot v met een waerachtigh leedt-wesen te bekeeren: op dat ick my in de sonde niet doodt en verslape. Amen.

Cap. XCIX.

*Hoe sal ick my, veur best, van alle sonden vvachten?
Hebt d'uyterste, oft vier lest' altijd in v ghedachten.*

⁺DE mensche natuerlijck werdt eens-deels met vreese, eens-deels uyt liefde, van t'quaedt ghetrocken, ende [A] totter deughdt ghebraght: daerom is de ghedenckenisse [B] der Vier uytersten seer orboorlijck, om de menschen te bewegen tot wel doen. Want dese stellen ons de blijdschap des eeuwighs leuens, ende de pijn der hellen veur ooghen, als in eenen spiegel: met een seker verwachten van de doot, ende oordeel: sonder te weten, hoe, waer, en wanneer.

⁺*Der vier uyterste cracht,
teghen de sonde.*

De cracht der ghedenckenisse deser uytersten, is ons kennelijck, deur dat Moyses self, siende de groote onduchtsaemheydt des leuens in sijn volck wenschte (als veur d'alder-beste remedie om van sonden⁺ af te staen, ende godvruchtelijck te leuen) dat sy op haer uyterste dencken soudent. Och (seyt hy) wat een volck is dit! het en heeft noch raedt, noch wijsheydt. Och, oft sy wijs waren, ende verstandt creghen, en haere uyterste veur-saghen! Alst oft hy segghen wilde: Ick en twijfel niet, sy en soudent haer leuen beter aen-schicken, sy en soudent niet doen dat sy doen.

⁺*Deut.32.*

Hoe ist moghelijck wel te leuen, als-men noch de veur-leden saecken met eenighe aendachtigheydt en ghedenckt, noch de teghenwoordighe dinghen, met eenigh verstandt wel en ghebruyckt, noch de toe-comende en veur-siet: om soo al sijn saecken, daer naer wijselijck te beschicken? Soo comt het oock, dat-men de veur-ledene fauten niet en betert, de teghenwoordighe niet en kent, *ende* de naeckende niet en schouwt. *Ende* dies-volgende leestmen en heeftmen soo't comt: ende men houdt gheen maete in blijdschap, als al wel gaet: noch oock in droefheydt, als de windt keert: *ende* alsoo, leuende sonder schot en Godt, comt-men tot het droeue lot der eeuwigher doot.

Daerom, de wijse veurdachtige Christen, volghet den raedt *ende* exempel⁺ vanden Prophete Daud: die hem altyds met dese getrouwe *ende* beproefde wapen bevrijdde, segghende: Ick hebbe om de oude daghen ghedacht: *ende* ick hebbe de eeuwighen iaeren inden sin ghedragen. *Ende* ick hebbe des nachts met mijn herte ouerleyt (ontwifelijck van t'ghene oock dat eens te gheschieden stont in d'uyterste) ick oeffende my hier in: *ende* maeckte deur sulcks mijnen gheest wel wacker.

⁺*Psal.76.*

⁺De Wijse-man versterckt *ende* versekeret den raedt aldus, seggende: Ghedenckt der uytersten: *ende* houd op van vyandtschap: soo teghen v selfs conscientie, als teghen Godt *ende* uwen naesten. Daer mede te

⁺*Eccli.28.*

MEMORARE NOVISSIMA: NEC PECCABIS. 99.

Quo datur antidoto scelerum dispellere virus?
Quattuor accincto Memorare Nouissima corde.

*Hoe sal ick my, voor best, van alle sonden wachten?
Hebt d'uyterste, oft Vier lest, altyts in v ghedachten.*

*D'ou vient la Sagesse, Qui tousiours adresse, L'homme aux droits sentiers?
D'une souuenance, De l'incertain chance, Des Termes derniers.*

kennen gheuende, datmen hem licht van quaedt sal wachten, ist [C] datmen d'uyterste draeght in sijne ghedachten. Want, ghelijck een⁺ peerdt, metten steerte, de stekende vliegen van d'lijf drijft: alsoo verdrijft een mensche de quade tentatien, ende ^{+Een peerdt leert ons metten steerte.} bijtende sonden van hem, deur t'ghepeys van d'eynde ende leste, als metten steert. Want d'eeuwighe verdoemenis sonderlinghe, is eenen eyselijcken langen steert, daermen verre met reycken en slaen can, die hem wel weet te ghebruycken, [D] met aendachtelijck daer op te letten. Ende ghelijck een schip met het roer, als met sijn uyterste eynde, gheregeert wordt, ende ter hauen ghestiert: ende de visschen, en voghelen, metten steerte, haer weggen recht houden en dirigeren, elck in t'sijne: als oock eenen schicht metter veder: Al-soo can oock een mensche sijn leuen wel aen-stellen, recht mannen, ende alle sijn saecken ten eeuwighe leuen stieren, deur t'ghebruyck van desen steert: te weten, deur de goede innighe ghedenckenisse der vier uyterste.

De Wijse-man sprekt een sententie, daer onse Vraghe ende Antwoorde⁺ uyt spruyt ende op steunt, aldus: Ghedenckt uwer uyterste: ende ghy en sult inder eeuwigheydt ^{+Eccli.7.} niet sondighen. Desen raedt is gheproeft en goetd ghevonden, van soo menighe dienaers ende dienaressen Godts, die haer seluen desen spieghel der vier uytersten soo veur ooghen ghehouden hebben, al oft die selfde nu teghenwordigh waren: ende hebben uyt cracht van sulcks, hun soo voorts in haerlieder leuen ghedraghen, ghelijck sy wel costen peysen, hoe sy als-dan wenschen soudent ghedaen t'hebben, als die uyterste dadelijck ende waerachtelijck sullen in wesen sijn.

Sluyt dan uwe ooghen toe: treckt uwe ghepeysen van teghenwoordighe⁺ verganckelijcke saecken af: keert v inne-waerts, ende laet v duncken, dat ghy light ^{+Vier penseen.} om steruen: dat ghy ten ordeele staet: ende dat v saecke als in de balance hanght: wachtende, waer ghy gaen sult, om daer eeuwelijck te bliuen. De hope des hemels, die troost v wel: maer de vreesse en t'duchten der helle die doen v ghequel. Peyst soo op al dit, als oft gheschiedde: soo sult ghy v nu van sonden wachtende soo leuen, als ghy v in dien staet en pas vindende, soudt willen ghedaen ende gheleeft te hebben.

Ghebedt, en remedie, om hem van sonden te wachten.

AEn-ghesien (o Heere) dat de waerachtighe liefde my ter deughdt niet en stiert, ende het geen wijsheydt en is, te spade wijs sijn, om niet de dwase maegden met spijt en spot versonden te worden: Wilt de vreesse des Vier uyterste in mijn herte printen: op dat ick my soo ten allen tijde draghe, ghelijck ick als-dan wenschen sal my ghedraghen te hebben. Amen.

Cap. C.

*VVelck zynse, op dat ick mijn, daer toe magh gaen begeuen?
Doodt: Ordeel: Helsche pijn: ende dat Eeuwigh leuen.*

⁺BY de vier hoecken oft deelen des weerelts: Oost, Suydt, West, ende Noordt, verstaetmen al-tijds de gheheel generaliteyt des Weerelts. Soo moghtmen [A] ^{+Vier uysterste.} oock wel segghen, dat in-dese vier uysterste het gheheele menschelijck gheslachte, ende loop des leuens begrepen is. Want, ghelijck een mensche, waer hy is, de vier ghewesten veur ooghen heeft: al-soo, wie datter leeft, hy moet de vier uysterste oock in alle sijnen wandel veur ooghen hebben.

Daerom moght-men dese vier leste oock wel ghelijcken by de [B]⁺ vier wielen oft raders, die de Prophete Ezechiël sagh: de welcke ronds om vol ooghen waren. ^{+Exech.10.} Want dese vier uysterste moeten altyds wel beooght zyn vanden Christenen ^{Wonder vviel.} mensche. Te meer, dat de prophete veur-noemt, van dese raders aldus sprekt; *Spiritus vitae erat in rotis*: De gheest des leuens was in die vier wielen. Alsoo isser oock als een gheest des leuens, in de leuende ghedenckenisse der vier uysterste; met een inwendighe cracht den mensche gheest en moedt gheuende, om wel te leuen, ende soo te comen tot het eeuwigh leuen.

Van dese vier, hebben wy in andere Capitelen ghesproken: als vande doodt in het lxxxv. lxxxviij. ende lxxxix. Van d'oordeel in't xcij. Capitel: van de helle in't xcj. Vanden hemel is ghewaeght in het xc. Cap. Soo dat ons dese vier nu staen te bemercken, als uysterste; die deur haer-lieder memorie ende aendachtigheydt, de menschen in haer-lieder goede officie houden, van soo te leuen soo sy steruen willen, ende soo dan voorts gheordeelt en gheloont willen worden.

S. Hieronymus heeft ons hier in goede instructie ende exempel achter-ghelaten. Aldus sprekt hy van sy seluen, aen-gaende het ghedencken⁺ deser uystersten: *Siue comedo, siue bibo, siue aliquid aliud facio; semper videtur illa tuba terribilis sonare in auribus meis: Surgite mortui: Venite ad iudicium:* ^{+Hieron. super Matth.} Weder ick ete, weder ick drincke, weder ick iet anders doe: altyds dunckt my, dat ick die schroomelijcke trompette in mijn ooren hoore steken en slaen: Staet op ghy doode, ende comt ten ordeele. Ende ouer-sulcks seyt hy noch meer; *Quoties diem illum considero, toto corpore contremisco*: Alsoo dick-mael als ick op dien dagh (dien uystersten dagh) dencke, soo word' ick al

QVATVOR HOMINIS NOVISSIMA. 100.

Memorare nouissima tua. Eccli. 7.

*Ipsa refer: quo iuge animis incisa reuoluam.
Letum: Iudicium: Infernus: Caelestia regna.*

*Welcke synse, op dat ick myn, daer toe mach gaen begheuen?
Doodt: Oordeel: Helsche pyn: ende dat Eeuwich leuen.*

*Dites moy ces Termes, Que ie puisse fermes, Au coeur les grauer.
La Mort: la Seance, Du Iuge, a sentence, Le Ciel, et l'Enfer.*

mijn lijf deur schuddende ende beuende. Ist dat het ghedencken der uysterste, soo dien heylighen Hieronymus inden sin ende memorie ghelegghen heeft, datter niet en scheen eens uyt te gaen: wat neerstigheydt behoorden wy al te doen, om sulck een salighe lesse niet te vergheten? *Ende* bouen dien, heeft de memorie vanden uystersten dagh hem soo t'elcker reyse doen schudden en beuen, die deur penitentie, en strangigheydt des leuens nauws t'vel ouer de beenen en hadde: diemen moght hooren, als in eenen sack, d'een teghen d'andere ratelen van magherheydt (soo hy uyt seker oorsaecke selue belijdt) hoe⁺ behoorde ons dese memorie der uystersten te doen beuen en vreesen! Ons, (seggh'ick) die meerder schuldt, last, en wroeghinghe van ^{+Goeden inkeer.} consiente met recht hebben, dan hy moght hebben: *ende* ter contrarie niet in d'minste hem naer en volghen, van straffigheydt der penitentie weghe, en scherpigheydt des leuens ouer sy seluen: maer laeten dick-mal t'peerdt van onse quade, onghetemde en rebelle nature, in d'wilde loopen, daer't hem lust: den toom ten langhsten gheuende: iae hem latende tot sijnen vollen wille, *ende* quade vrijmoedighe begheerlijckheydt?

[C] Seker ist, dat den dagh der doot sulcke onacht-samighe menschen soo hardt op-comen sal, *ende* onverwacht, als soude de handt des scherp-richters op iemandt, die in sijn volle vreughdt sit, om den seluen stap-ans te gaen hanghen. *Ende* als den slagh des hamers, op t'hoofdt vanden os, die uytter blijde weyde ghehaelt werdt, *ende* die midts den goeden toef, den dreelen en smeecken der slagheren, niet min dan sulck eenen clop en was verwachtende. Al-soo sullen sy als veur t'hoofdt gheslaghen worden, deur d'aen-comen der doot *ende* andere uystersten, alle de ghene, dieder te veuren niet op ghedacht en sullen hebben.

Dit veur-seghet ons onse Heere selue, seer beweghelijck, soo't betaemt: *Attendite, ne superueniat in vos repentè dies illa: tanquam laqueus⁺ enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terrae:* Siet toe (seyt hy) zijt sober, waecht, bidt, ^{+Luc.21.} *ende* en ouer-laedt u-lieden herten niet met spijs oft dranck, noch met sorghvuldigheydt van deser weerelt: *ende* draeght sorghe, dat u-lieder dien dagh, dagh van steruen, dagh van ordeel, niet onversiens en ouer-valle. Want dien dagh sal als eenen strick onverwacht vallen, ouer alle de ghene die hier sitten op d'aen-sicht deser weerelt. Dat is, die hier haer ruste, ghenoechte, en wellusten volghen: met ghemack, met vrijheydt van herten, sonder achter-dencken, sorgheloos, sonder memorie der uysterste: *ende* al-soo ongheducht, sonder eens ten rechten, soo't behoort, te peysen waer sy varen sullen, *ende* hoe't eens met hun al eynde sal nemen.

Oft, al hebben sy somtijds, deur het sterck teghen-crijsschen ende wroeghen der conscientie, een goedt in-vallen van sulcks, terstondt sy steken't wegh, *ende* ontgheuen't hun, soeckende sulcks lieuer te vergheten, dan langher daer op te dencken: *ende* comen soo wederom terstondt⁺ op het oude. Soo weten wy dat Martinus Luther, eens goede ciere maeckende (soo't meest sijnen daghelijkschen handel was) doen ^{+Marten Luthers schroom der conscientie.} hy wat af-gingh, om t'vat wat te lichten, soo sulcke pleghen, alleen staende, soo hoorde-men hem segghen, op sijn dick buycksken slaende; O Marten, Marten! Dit's soo hier goedt: maer wat sal't hier-na-maels werden? Maer wat wasser af? hy keerde wederom by sijn ghesellen, *ende* hy wederom aan d'op-vollen, *ende* beestigh leuen: wien oock sulck een doodt onverwacht ouer-comen is, als sulck een roeckeloos leuen is verdienende. Dus gaet het siet, met de sulcke, die der uystersten ghedencknisse niet en hebben: iae als sy comen soude, versteken sy die, als een beletsel van hunne sotte en wulpsche wellustigheydt van dit leuen.

Dese vier heeten de uystersten des menschen, oft leste: om dat sy in s'menschens lest gheschieden. Als-men't veur d'alder-uysterste nemen soude, soo en isser maer een: dat is, oft de helle veur de quade, oft den hemel, veur de goede. Want daer naer en volght niet anders. Soo dat de doodt *ende* het oordeel, alleenlijck by maniere van spreken, uyt seker op-sicht, oock uysterste geheeten worden. Als de doodt, om dat sy het eynde *ende* uysterste des menschen leuen is. Soo-men⁺ seyt: *Mors vltima linea rerum*: De doodt is de leste schreue oft truck van alle dinghen ter weerelt. ^{+Horat. lib. I. epist. De Doodt.} Ghelijckenis nemende vanden lesten truck des pinseels, die de schilder op eenigh werck treckt, daer hy sijn stuck wercks t'eene-mael mede op maeckt. Soo is de doodt het laetste en uysterste des leuens: d'welck als-dan met dien truck eynde nemt.

⁺Daer naer volght het Ordeel (soo ghy in't xcij. Cap. ghehoort [D] hebt.) Te weten, soo haest als de siel uytten lichaem is, soo gheschiedt haer ordeel *ende* ^{+Het Ordeel.} vonnis particulier, in d'besunder: *ende* naer het inhoudt en wijsdom van die sententie, volght dan ten uystersten daghe, in't generale ordeel, sententie openbaer en volcomen, ouer siele en lichaem, van goede en quade. Het ordeel dan, soo d'een als d'ander, wordt oock een vande vier uysterste geheeten: niet als ofter niet meer daer naer en volghde, maer om dattet oock een laetste *ende* een seker eynde is. Ghelijck het wijsen *ende* termineren van een ghedinghe het leste van t'proces wordt gheheeten: waer naer nochtans volght, veur den verwinner, het vrij ghenieten van rechte en goedt, daer-men om dinghde: *ende* veur den verwesenen, een claghen *ende* besueren, oft oock eenighe sware boete en straffe.

Dese twee eerste uysterste van viere, als doodt *ende* Ordeel, zijn allen menschen, goede *ende* quade, ghemeyn: soo dat sy dus verre als te samen gaen. Het moet al steruen, *ende* t'moet al ten ordeele compareren, hoop is hoop, d'een metten anderen. Maer naer dese twee uysterste volgt nu een groot verschil *ende* verscheydinghe, van goede en quade, d'een vanden anderen. Ende hier toe dienen die ander twee leste uysterste, die't al eynden *ende* op-sluyten.

Nemt een ghelijckenisse, tot claerder verstandt, en meerder beweghinghe. Goede en quade, wy zijn al t'samen in dese weerelt, *ende* in dit steruelijck lichaem, als in eenen kercker, midts het doodelijck stuck, daer wy in bevonden waren, als rebelle *ende* wederspanningh teghen de goddelijcke Maiesteyt. Binnen dien, de sone Godts, als s'conincks sone, heeft onsen peys ghemaect, *ende* rantsoen getelt: soo dat het (die't waer nemt naer den eysch sijnder ordinantie inder H. kercke achter-ghelaten) becomen sal tot verlossinghe en saligheydt: *ende* die't niet achtende versuymt, dien en salt oock te geender stade comen: maer sal't becoopen met die eeuwige doodt *ende* verdoemenisse.

Dit's den staet der ghevangenen, welck wy zijn op deser weerelt, niemandt uyt-ghenomen. Nu volghen ons vier uysterste op dese ghelijckenisse. Deur de doot, als deur een poorte des kerckers, moet het al passeren, als wy uyt-gheleydt worden, by bevel des conincks, om gheexamineert te worden, en sententie t'ontfanghen. Nu voorts comt-men ter vier-schare, daer-men ouer ons sententie sal strijcken. Dit is het tweede uysterste, te weten het Ordeel. Dus verre (soo wy bouen begosten te segghen) gaen goede en quade ghelijckelijck, te samen uyt de ghevanghenisse, beyde veur den rechter comparerende: maer nu voorts, naer de verscheydentheydt der sententien, werdt den eenen op-ghehanghen, oft anders-sins ter doodt waert gheleydt, *ende* den anderen onnoosel verclaert, oft emmers lof-baer ghewesen, *ende* soo tot eere en glorie verheuen. Alsoo, naer⁺ elcks ordeel scheyden de goede van de quade, elck naer sijn alderlaetste [E] *ende* alderuysterste uysterste: de goede ter eeuwigher saligheydt, ⁺*Hemel, en Helle.* *ende* [F] de quade ten eeuwighen brande. Ghelijck sy op deser weerelt verscheyden weghen des leuens ghewandelt hebben, d'een der deughden, d'ander der sonden, al-soo sullen sy als dan oock scheyden, d'een ter rechter sijde, met Godts engelen en Heylighen, d'ander ter slincker sijde waert, met de boose gheesten *ende* verdoemde menschen.

Soo dan, elcken mensche sal dadelijck drij vande vier uysterste geschieden: de Doodt *ende* Ordeel, *ende* dan veur het derde, de Helle oft den Hemel. Soo dat, wie in d'een van beyden comt, daer voorts eeuwelijck blijuen sal. De goede, sonder eenighe vreesse van veranderinghe in t'quade: *ende* de quade verdoemde, sonder eenighe ho-

pe van versoeten oft slaken in t'goede. Als-dan beghint veur elck, het ghene dat inder eeuwigheydt der eeuwigheden dueren sal, sonder eynde oft op-houden.

Och! hoe verscheyden werden als-dan de ghepeysen onser herten, by datse nu zijn! meer dan den droom vande waere saecke verscheyden is. Daer sullen als-dan, dese ende derghelijcke proposten seer in t'ghebruyck wesen: Och, waer hebb'ick gheweest? wat hebb'ick ghemaect? waer waren mijn sinnen? hoe hebb'ick soo verblindt gheweest, hoe ist moghelijck, dat ick dien niet anders veur-dacht oft veur-sien en hebbe! O ick miserable, katijf, verblindt, dwaes, en sinneloos mensche, waer hebb'ick my ghebraght? Nu staet my wel veur, dattet my dick-mael ghenoegh veur-seyt is gheweest: dat mijnen goeden engel my menigh-mael gewaerschouwt heeft: dat mijn Conscientie my dit ghenoegh ghevroeght ende ghetuyght heeft: Wee my! wee my, die al te spade wijs gheworden ben! die dit van te veuren hadde moeten bedencken! Dit *ende* meer andere dinghen, die den grooten noodt *ende* onsprekelijcken angst sal doen peysen en spreken.

Dat sy op die ghelijcke maniere roepen en tieren sullen, dat ghetuyght ons de wijze-man, als hy de verdoemde menschen by brengt,⁺ sprekende soo sy hun seluen in de helle beclaghden, segghende: *Nos insensati, &c.* O wy uytsinnighe menschen! ^{+Sap.5.} Och, hoe hebben wy ghedooft ende af-geweken vanden wegh der waerheydt! Hoe vermoeyt zijn wy gheweest inden wegh der boosheydt *ende* verderuenisse! Och, hoe sware lastighe weggen hebben wy ghewandelt! ende den wegh des Heeren, hoe hebben wy dien vergheten, *ende* als niet gheweten! *In malignitate nostra consumpti sumus:* In onse quaedtheydt zijn wy verdoruen en te niete ghebraght. Dat's den roep en gheclagh.

⁺Daerom, het en is de minste wijsheydt des weerelts niet, de vier uysterste inden sin te hebben, *ende* daer op in tijds te speculeren. Soo datmen met recht van dese vier segghen moght d'welck de Wijseman seght: *Quatuor sunt minima terrae: & ipsa sunt sapientiora sapientibus:* Vier dinghen zijnder d'alderminste des weerelts, *ende* nochtans zijn sy de alderwijste der wijse. Want al werden dese vier uysterste van de weereltsche menschen veracht, nochtans zijn sy van grooter weerden, *ende* die ons d'aldermeeste en d'alderbeste wijsheydt leeren. Ende daerom die oude, wijse, en vermaerde mannen, schilderende de Wijsheydt, niet sonder ouer-treffelijcke reden en schilderden sy die in de ghedaente van een dochter staende op een viercantigh fundament: waer deur sy haeren stand-vastighen *ende* onbeweghelijcken stoel te kennen gauwen. De heylighe Doctoren oock der H. Kercke (deur welcker wijsheydt het volck wordt bewaert, en vande loopende en ouer-vallende baren der ketterijen bevrijt en de beschut)

^{+Raed veur d'beste leste.}

worden beteekent deur die viercantighe houten, de welcke Godt almaghtigh heeft doen bereyden tot die toe-rustinghe vande Arke van Noe.

Het is dan d'alder-opperste wijsheydt, op desen vier-cantighen grondt te staen: *ende* ghelijcke-wijs t'ghene dat vier-cantigh is, hoe dat het oock valt, al-tijdt sy seluen ghelijck is: alsoo die dese vier uysterste deur een gheduerighe meditatie oft ouer-peysen, in sijn herte wel in-ghedruckt heeft, die blijft altijd volstandigh in een matighe ghelijckheydt des leuens. Soo wy lesen van Anna Samuels moeder: *Vultusque illius non sunt amplius in diuersa mutati*: Ende haer⁺ aensicht en is niet meer verandert gheweest in verscheyden ghedaenten. Ende soo de H. Apostel Paulus oock seyt: ^{+1.Reg.1.} *Tantum vt qui tenet⁺ nunc, donec de medio fiat*: Alleenlijck op dat hy't, die nu houdt, houdende blijue, tot dat hy van d'midden wegh-ghenomen worde. Want dat is ^{+2.Thess.2.} sekerder dan seker, soo wie al sijn ghepeysen, woorden, en wercken, ende oock sy seluen met al dat hem aengaet, op den waghen der memorie *ende* aendachtigheydt, die met de vier wielen deser vier uysterste, op de bane ons leuens rollende, wel bevracht *ende* besteedt heeft, *ende* hem vast daer op houdt: die sal hem ten lesten, als wel ghemackelijck en gherustelijck ghereden hebbende, vinden inden uyt-ganck van dit leuen, ten inganghe des eeuwighen leuens. Daer hy, met blijdschap af-sittende, sal ter eeren en glorie ontfanghen werden, als ter plaetse daer hy behoorde: *ende* daer eeuwelijck regneren met Godt ende sijn lieue Heylighen. Dat wille ons Godt verleenen. Amen.

Ghebedt om wel te leuen en wel te steruen.

LVttel is d'beghinsel, maer het eynde gheldet al: daerom (o Heere Christe Iesu, die d'beghinsel en d'eynde zijt, laet my soo het eynde alder dingen ghedachtigh zijn, dat ick al mijn leuen lanck soo my draghe, soo ick op de leste wijle van v wil ghevonden zijn: dat ick deur v vreesse begost hebbende, en deur de liefde voort-gaende, ten eynde eeuwelijck, met v ende alle uwe uyt-vercorene verblijden, *ende* uwen goddelijcken naem met de engelsche chooren belijden magh. Amen.

Slot des Boecks.

AEn-ghesien, soo S. Ian Gulde-mondt seght, dat de Waerheydt de moeder der Heyligheydt is: wat ghebrekter nu anders meer, naer dat wy uyt den Christelijcken Waerseggheer de clare waerheydt ghehoort hebben, dan dat die selue onse herten besitte, *ende* soo om-lommere, dat sy al-daer in ons een heylich leuen voorts-brenghe? Dese saecken, seyt Sinte Augustijn, zijn ten behoeue der Heyligheydt 'tonder-houden: Reynigheydt des lichaems suyuerheydt der siele, *ende* waerheydt der leeringhe. Ende wie twijfelt daer aen, oft dese saecken en werden al in de ganscheydt des gheloofs, ende in de deughdsaemheydt des leuens begrepen? Aen-ghemerckt dan dat veur al in desen boeck ghetracteert wordt, het ghene dat het Christen ghelooue aen gaet; *ende* daer naer, dat totten oprechten regel des Christen leuens toe-behoort: soo volghutter uyt, datmen het waerachtigh gheloof in sijn gheheelheydt, suyuerheydt, en vastigheydt ghestadelijck houde, ende de gherechtigheydt van een godtvruchtigh leuen wel bewaere. Soo sal't gheschieden, datmen deur de vreese Godts, als deur het beghinsel der waere wijsheydt, ten eynde tot de volmaecktheydt der Liefde gheraecken sal. *Ende* datmen de sonden schouwende, hem in deughden oeffenen sal: op dat, deur de vleesch verdruckinghe, den gheest tot sijne behoorlijcke rechtigheydt op-staen magh. *Ende* dat wy, deur de versmaedtheydt des weerelts ten hemel-waert trecken: ende den vyandt onser sielen, den duyuel, onder den voet worpende, Gode alleen dienen ende behaghen: wien wy, soo doende, hier aen-hanghen sullen deur sijn gratie, ende in d'ander leuen met hem vereenight worden in glorie.

Maer, want wy alle dese dinghen, van het beghinsel der Wijsheydt af-brenghende, met den stecke der Vier uystersten ghepaelt *ende* op-ghesloten hebben: Daerom heeft het my goedt ghedocht, met een cort begrijp der seluer, t'gheheele werck oock al-hier te bepalen en vol-eynden. Op dat wy dan het eerste des boecks met het leste wel aen een voeghen, dat is, de Vreese Godts, ende een godtvruchtigh leuen, met het uyt-comen op de vier uysterste, om soo, naer een goedt leuen tot goeden eynde te comen: Laet ons dencken (dat bidde ick v) als oft wy nu in Godts teghenwoordigheydt, ende van al sijn hemelsche gheselschap stonden: ende dat hy ons dese vier uysterste sienelijck ende beseffelijck veur ooghen stelde, ende bevale te kiezen, sulcks al wy liefst willen of wensche moghten, dat ons in der

waerheydt eens gheschiedde. Denckt by v seluen: wat soudt ghy al kiezen van dese viere? wat souddy laten en verworpen? Aengaende de doot (soo ghy ghehoort hebt) die en connen noch wy, noch niemandt ontgaen: noch oock het oordeel. Dat zijn dan twee van viere, daer gheen kiezen op en valt: die moeten beyde haeren ganck houden, sonder eenigh belet: *ende* die moeten wy veur seker verwachten, ende deur-bijten, ist ons lief oft leedt, goede en quade.

Soo resterender dan noch twee van viere: de helle, *ende* het eeuwigh leuen. Op dese valt keuse *ende* verstekinghe, soo't ons belieft. Van dese twee, sal-men met het een te vreden zijn, ist dat onse saecken wel uyt-comen: *ende* vaeret anders dan wel, daer en werdt gheen verhael, noch eenigh appell. Daerom denckt eens by v seluen, wat ghy in Godts teghen-woordigheydt van dese twee leste uysterste soudt kiezen. De saecke is meer dan clae en waer, dat wy al d'eeuwighe glorie kiezen souden, *ende* de pijn der hellen versteken.

Laet ons nu soo doen: ende ons daer op wel draghen, in t'ghene dat sulcke menschen betaemt, die daer toe begheeren te gheraecken, en haer daer toe te schicken. Want (op dat wy't weten) het sal ons soo gherekent worden, comt het anders dan wy wel meynden en begheerden. Het sal ons, seggh'ick, gherekent worden, als oft wy het selfde soo vercosen ende versocht hadden. *Ende* als-dan: al waert dat al de Heylighen die opder aerden oft in den hemel zijn, veur ons baden, ende ten besten spraken, ten sal al niet op-doen. Men sal van ons dan segghen, t'ghene dat ons nu den heylighe gheest, deur den mondt vanden Prophete Daudid veur-seghet *ende* waerschouwt: *Dilexit⁺ maldictionem, & veniet ei*: Hy heeft de vermaledijdinghe bemint, en begheert: en ^{+Psal.108.} sy sal hem oock ouer-sulcks gheschieden. *Noluit benedictionem; & elonga bitur ab eo*: Hy en heeft de ghebendijdinghe en saligheydt niet begheert, noch willen hebben; *ende* sy sal oock daerom van hem ontvremdt, ende verre van hem verstelt worden. Soo verre, eylaes! *ende* met sulcken grooten massijtschen Chaos ende onder-scheydt van Godt en sijn glorie verdeytl, datter gheenen raedt, noch middel, inder eeuwigheydt, noch in hemel noch in aerde, te vinden en werdt, om een enckel droppel troost, oft versoetinghe van tormenten, veel min van verlossinghe, te verweruen, oft oock te verhopen! al soo Abraham tot den verdoemden rijcken vreck veur antwoorde gaf, op sijn karmen, iammerlijck roepen, ende lamentabele leste requeste.

Ghebedt, het gheheele tractaet des boecks behelsende ende versoeckende.

O Goedertierenste ende ghenadighste Heere IESU CHRISTE, die v seluen soo minnelijck inder booser menschen handen gheleuert hebt, om veur ons ghevonnist ende ghecruyst te worden: Wy bidden v, deur die pure onnooselheydt uwer sielen, *ende* de onsprekelijcke pijnen uwer passien, ende doodt uwes onbevleckts lichaems, dat ghy ons gratie en wijsheydt geuen wilt, van in tijds te sien, en wel t'aenmercken, wat ons te doen en te laten staet, om uwe goddelijcke maiesteyt te ghelieuen: *ende* daer by oock eenen wille, *ende* sterckte te verleenen, om al t'selue wel en ghestadelijck metten wercke te vol-brenghen. Op dat wy, deur een goetd, deughdelijck, en heylich leuen, moghen deur de *Doodt* ende *Ordeel* (bevrijdt wesende vanden in-ganck der *Hellen*) comen deur v gratie ten *Eeuwighen leuen*. Amen. Amen.

Approbatio.

VERIDICVS iste CHRISTIANVS, plenus sacris doctrinis, ac admonitionibus salutaribus, quibus in fide, ac pietate, mundique contemptu, Fideles instruuntur, proficiant, ac roborentur, haeretici ad easdem virtutes prouocentur, & alliciantur, nihil habens quod offendant; vtiliter imprimuntur & magno cum fructu legetur: quod attestor hac 2. Septemb. anni 1602.

*Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatus,
Archidiaconus Gandauensis, in Episcopatu
Gandensi librorum Censor.*

Rolle der devgdsaemheydt: Tot naer-volghinghe Christi op den Christelijcken Waerseggher dienende.

ASPICIENTES IN AVCTOREM FIDEI. HEB. XII.

Chrisitani nomen ille frustra sortitur, qui
Christum minime imitatur. D. August. de ver. Christ.

Rolle der devgdsaemheydt:

Tot naer-volghinghe Christi op den Christelijcken Waerseggheer dienende.

Met een verworpinghe van alderley superstitieuse ende ongoddelijk vermaeckelijckheydt.

Veur-reden.

GHelijck een vermaerd schilder, ten besten ende naer d'leuen nae-belden moet, het ghene dat hy veur-ghenomen heeft, uytter const naer te maecken: Al-soo moet een Christen mensche Christum in sijn leuen *ende* conuersatie nae-volghen, naer den eysch sijns naems (*Christen*,) ende des wercks, d'welck hy aenghenomen heeft te maecken, tot dat Christus in hem gheformeert zij: soo S. Paulus sprekt: *ende* soo inden CHRISTELYCKEN WAERSEGGHER⁺ verhaelt staet, op de xv. Vraghe.

Tot dese nae-beldinghe Christi in ons, dient al dat eenen Christenen helpen ^{+Gal.4.} magh, om wel *ende* deughdelijck te leuen, ende in sijn manieren van doen Christum naer te volghen, *ende* (om soo te segghen) te contrefaiten. Ende ghelijck de veur-noemde WAERSEGGHER met de figuren ende bediedtselen, tot desen eynde, den goeden Leser veur ghehouden werdt: alsoo dient oock hier toe, dese nae-volgende ROLLE oft keer-spel, met dese haere instructie, ende op-recht ghebruyck.

Cap. I.***Veurnemenste meyninghe deser Rolle.***

WANT de meyninghe ende veur-nemen van dusdanighen vondt is, op dat de ghene die t'belieft, deur sulcken goeden ende heughelijcken middel, tot het lesen van d'een Capitel oft d'ander (soo't vallen sal) met ghenoechte te brenghe: *ende* soete

oorsaecke van meerder deught, met bevalligheydt ter handt te doen. Om alsoo, deur alle behendigheydt ende sachten middel, te beter het officie van een goedt Christen te vol-comen: ende een goedt nae-schilder van d'leuen Christi te worden. Want het staet qualijck, *ende* is de conste te cort ghedaen, datmen haers niet met allen en can: *ende* dat een schilder in sijn tafereel, als een Christen in sijn hert en leuen, eenighe monstre naebeldt, in de plaets van d'beldt ons Heeren daar in te schilderen.

Cap. II.

Den *Fortuyn*-boeck werdt hier weder-leyt, ende '*th*uys der *Fortuyn*en om-ghestooten.

IS het niet claghens weerd, bouen dien dat de mensche van selfs tot alle ijdelheydt, dwalinghe, *ende* quaedheydt ten allen tijden gheneyght is, datmender noch sommighe vindt, die olie in t'vier ghietende, de quade gheneyghtheydt voetsel gheuen? d'welck soo veel is, als den hellenden crancken mensche, met opghesetten toe-doen, in de gracht te stooten, *ende* ter hellenwaert helpen.

Sulck is, onder duysent andere, dien ongheluckighen ende onsalighen *Fortuyn* boeck, die ghenamt wordt, *Th*uys der *Fortuyn*en. De welcke eens-deels met ghenoechte te soecken *ende* te vinden geeft, quantsuys wat den mensche moght ouer-comen zijn, oft noch te geschieden staet: *ende* ten anderen, uyt eenighe onsekere ende bedrieghelijcke teecken en der gheboorte, elck een sijn gheluck *ende* ongheluck schijnt toe te segghen, oock tot sulcke dinghen vermetelijck streckende, die Gode alleenlijck kennelijck zijn.

Ende hoe wel den Auteur des veur-noemde *Fortuyn*-boecks in d'beghinsel schijnt te kennen te gheuen, dattet al-soo gheordineert is, om de melancholie te verdrijven, ende om clapperije te schouwen, *ende* tot tijdt-cortinghe. *Ende* al valt-het somtijds waer (soo hy seyt) deur d'influentien der Planeten, die den mensche toe-gheneyghtheydt gheuen, maer gheen noodtsaeckelijckheydt aen en brenghen: datment daerom niet vast gheloouen en moet. Hoe wel (seggh'ick) hy dat al-soo schijnt te bespreken, *ende* den leser te waer-schouwen: nochtans, niet alleen en gheeft hy den seluen leser veel toe, als oft men't wel half moght gheloouen: maer oock vergheet hy hem dick-mael opentlijck, *ende* wijst den wegh, *ende* doet de deure open tot superstitie, valsche waersegherije, *ende* derghelijcke ongoddelijck vermeten.

Ouer sulcks, by daghelijcksche experientie (d'welck groot iam-

mer is) bevindt men, dat niet alleen veel simpele menschen onnooselijck bedrogen worden, onwetens in sulcke dolinghen vallende, van veur-leden oft teghenwoordighe verborghen, iae oock van toe-comende dinghen te willen bevroeden: maer dat veel verduyuelde menschen dese Fortuyn-boek *ende* gheboorte-boeck ghebruycken, om de nieuws-ghierighe, bewelmde *ende* raedeloose menschen haerlieder gheschiedenisse te segghen: het welck sy met een hebbelijck rocksken becleedende, heeten, iemandt sijn gheboorte lesen.

Cap. III.

Hoe het verdriet met geen onghoorloofde vermakinghe verdreuen en wordt, maer eer vermeerderd.

DI't is, siet, dien ghenoeghlijcken boeck, om melancholie te verdrijven, daer de dwase (alst qualijck valt) t'eenemael sinneloos *ende* desperaet deur werden: hun daer toe voortaan, willens *ende* wetens begheurende, als hun den Fortuyn-boeck, *ende* den gheboorte-boeck veur-seyt heeft: d'welck sy anders noyt en souden ghedacht hebben. Des-volghende nemt d'een sy seluen d'leuen, d'ander comt aen een galghe, d'ander leeft voortaan in boeuerije *ende* boosheydt: een ander gaet sijn leuen-lanck al quelende, duysent dooden steruende, in de plaets van melancholie te verdrijven.

Dits die profijtelijske oeffeninghe, om clappernije te schouwen, soo hy beloofde: *ende* hy maeckt binnen dien, datmen den rel, clap, *ende* spot vande gheheele weerelt word. Ick laete staen, dat ick nauws en weet, ofter eenighe argher clappernije opder aerden ghevonden moght worden, diemen met dus-danighen, onnutten, oneerbaren, schandighen *ende* schadighen clap beletten soude, dan ghelijck-men d'een quaedt metter ander, *ende* ghemeynelijck met een meerder *ende* argher beletten wilt.

Wat moght-men vuylder, snooder, *ende* onghestichtigher redenen by brenghen, dan die v in t'huys der Fortuynen t'elcken keere en t'allen canten aen-ghewesen worden? Alle boeuerije, alle ondegheelijckheydt, rossiaenschap, veur-houdende, oft emmers v beschaemt *ende* infaem maeckende in d'lesen, veur alle die daer teghenwoordigh zijn: ghelijck het ghebruyck van dien, meest onder gheselschappen, *ende* deur-gaens van ionghe lieden gheschiedt.

Dit's (noch eens seggh'ick't) dien wel-gevonden middel, soo't schijnt, van tijdt-cortinghe. Als oft een Christen mensche niet meer en moeste sorghvuldigh zijn, om sijnen costelijcken tijdt wel waer te

nemen, *ende* wel te besteden, dan om deur tijdt-cortinghe den seluen soo iammerlijck te vergheten, ende te verliesen.

Ende oft het soo waer, datmen teghen t'verdriet hem wat wilde vermaecken: als ofter gheen taemelijcke, eerlijcke, ende gheoorloofde middel te vinden en waer, om t'vervelen des tijdts, verdriets, ende arbeydts te versoeten, ende een gheselschap te vermaecken, dan met sulcke boeuerije, *ende* ongoddelijckheydt, daermen de goede engelen mede bedroeft, ende de boose gheesten mede verblijdt, ten coste vande eerbaerheydt, ende arme sielen.

Cap. III.

Verworp van een schadelijck boeckskens, *Het spel van auonturen* gheenoemt: met alle andere ondegghelijcke vermaeckinghe.

BY t'Huys der Fortuynne (als winckel alder oneerbaerheydt, magh ten rechten, als na-buere ghestelt ende mede-gherekent worden, dat cleyn cluchte-boeckskens, gheenaemt *Het spel van auonturen*. Het welcke, al en heeft het gheen superstitie, oft sulcken perijckel niet, als de Fortuynne-boeck, ende de gheboorte-boeck heeft: nochtans heeft het oock al veel oneerbare stucksken, ende meerder ondegghelijckheydt in d'lijf, dan t'selue groot is: den mensche die't in handen krijgt *ende* die't leest, oft hoort, beschaemt maeckende, *ende* in sijn herte, naem en faem, beschadighende: in de plaets van eenighe goede ghenoechte, oft tamelijcke vermaeckelijckheydt aen te brengen: ghelijcker veel ander schimpighe, en schandighe cluchte-boeckskens te berde comen. Die al beter ten brande gheleuert waren, dan sy eenighen mensche oorsaecke vanden eeuwighen brandt werden moghten. Want sulcke cluchten, als in dusdanighe ondegghelijck boeckskens by-ghebraght worden, zijn ghelijck de drijvoudighe lancien van loab, drij steken t'seffens geuende. Want in d'lesen en hooren van sulcks, werden den toe-hoorder beschaemde kaecken aen-ghedaen, ten tweeden werdt sijnen naem en faem vercort, *ende* ten derden comt daer ghemeynelijck quetsinghe van siele ende conscientie deur. Gaet nu, ende vermaeckt v, die't lust, ten sulcken prijse.

Fy ghenoechte, fy sulck goet,
Dat ons eeuwigh treuren doet.

Cap. V.**Profijt en goeden orboor van dese *Rolle der Devghdsaemheydt*.**

OM dese schadelijcke ende eerloose versoeckinghe van alsulcke Fortuynen, auonturen, gheboorten ende ghevallen, met een beter uyt te sluyten, oft emmers (diet lusten sal) wat beters ter handt te nemen, *ende* soodanighe ijdelheydt, superstitie, *ende* onstichtelijcke tijdt-cortinghe te laten varen: Soo hebb'ick aldus op d'eynde mijns boecks, des CHRISTELYCKEN WAERSEGGHERS een ander vermaeck, *ende* beter oeffeninge by-gevoegt: deur de welcke men alle eerbaerheydt, deughdsaemheydt *ende* Godvruchtigheydt, oock met ghenoechten leeren magh.

Niet, om deur het soecken, vinden, en lesen (van sulcks als met het draeyen van't nae-volghende rolleken iemanden aenghewesen sal worden) eenighe veur-ledene, teghenwoordighe, oft toecomende verholentheydt, gheluck, oft ongheluck, oft iet des-ghelijcks dat hem oft anderen aen-gaet, te kennen te gheuen, oft uyt sulcks hem iet op te segghen: in gheender manieren: maer alleenlijck, om uyt oorsaeck van sulck soecken, vinden *ende* lesen, eenigh goetd beweghen te krijghen, *ende* gheroert te worden, om in het beleuen sijns naems *ende* roeps, als Christen, noch meer aen te nemen, *ende* volcomer naevolgher CHRISTI te worden: ghelijck-men van sulcks, *ende* tot sulcks, oorsaeck van deughden uyt alle dinghen nemen can *ende* magh, diemen siet, hoort, peyst, doet, oft lijdt.

Alsoo ist gheorlooft *ende* seer te prijzen, dat iemandt in een sermoon t'hemwaerts neme, als hy hem daer mede sonderlinghe ter deughdt beweeght vindt, *ende* ghevoelt, als oft hem van Godts-weghe toecomen⁺ ware. Aldus dede Sinte Franciscus, als hy uit het heylich Euangelie hoorde: *Nolite possidere aurum neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via, neque duastunicas, neque calceamenta, &c.* En wilt gheen goudt oft siluer besitten, oft gheldt in uwe bursen hebben, oft een male ouer wegh draghen: noch twee rocken hebben, oft schoenen aen uwe voeten. Soo nam hy dat veur sijnen Regel, als van Godt hem daer vercondight. Soo lesen wy oock van S. Antonius: Hoe hy ter kercken in-comende *ende* hoorende⁺ uyt het Euangelie dese woorden: *Si vis perfectus esse; vade & vende omnia quae habes, & da pauperibus:* Wilt ghy volmaeckt wesen, gaet *ende* vercoopt al dat ghy hebt, *ende* gheeft het den armen, *ende* volght my naer: als oft hem eyghentlijck aen-gheseyt hadde

⁺S. Franciscus.
Matth.10.

⁺S. Antonius
Matth.19.

gheweest, heeft hy Christo willen ghehoorsaem zijn, soo S. Athanasius van hem beschrijft.

Cap. VI.

Wat dat Clodoueus eersten Christen coninck van Vranckrijck ghebeurt is, als hy eens teghen de keteren te velde track.

⁺ALsoo heeft de eerste Christen coninck van Vranckrijck Clodoueus een teecken waer-ghenomen, als van Gode hem toe-gheschickt. Want soo hy in d'iaer 507. teghen de Ariaensche ketteren eens te velde track: soo sondt hy eenighe van sijne mannen ter kercke van Sinte Marten, met giften, de kercke *ende* dienst Godts betamende: segghende: Gaet, *ende* ghy sult by auonture eenigh goetd teeken van victorie uytter kercken mede brenghen. Ende soo sijn boden daerwaerts henen trocken, soo badt hy Godt, segghende: Ist Heere, dat ghy mijn hulper zijt, *ende* gheschickt hebt, dit boos ongheloouigh volck (d'welck v altijdts contrarie valt, in mijne handen te leueren: verweerdicht v, dit mijne dienaren inden inganck der kercken, deur eenigh teecken te kennen te gheuen, op dat ick weten magh, dat ghy uwen dienaer ghehuldigh wilt wesen. De boden dan hun haestende, *ende* naer d'bevel des conincks, ter kercken spoedelijck intredende, hoorden onversiens uyt den seuenthiensten Psalme van David, dese woorden singhen, soo⁺ sy in-quamen: *Praecinxisti me, Domine, virtute ad bellum: supplantasti insurgentes in me subtus me; & inimicos meos dedisti mihi dorsum: & odientes me disperdidisti:* Ghy hebt my, o Heere, met sterckte omgordt ten strijde: *ende* die teghen my op-stonden, hebt ghy onder mijne voeten gheworpen. Ghy hebt mijne vyanden den rugghe doen keeren, *ende* laten slaen: *ende* die my haetten, hebt ghy verstroyt.

⁺*Greg. Turon. Hist. Franc. lib.2. c.37.*

⁺*Psal. 17.*

De boden des conincks dese woorden hoorende, hebben haere schencken de kercke ghegeuen, *ende* zijn metter spoedt tot den coninck weder-ghekeert, hem blijdelijck vertellende, wat sy ten inganghe der kercken ghehoort hadden. T'welck hy naer zijn begheerte veur een teecken in t'goede heeft ghenomen. Ende te beter ghemoedt zijnde, sijne vyanden aen-vallende, heeft met een wonderlijcke hulp Godts uytten hemel, victorie vercreghen.

Cap. VII.**Wat de moeder van Sinte Lucia gheschiedt is deur het hooren van't H. Euangelie.**

WY lesen oock hoe dat S. Lucia aen t'graf van S. Agatha met haer moeder was biddende, om ghesondtheydt der sieckten, daer haer moeder mede bevanghen was. Ende soo sy in het Euangelie hoorde hoe die vrouwe, deur het⁺ ghenaecken des rocks ons Heeren, van de selue sieckte ghesondt was gheworden: soo heeft sy haer ^{+Matth.9.} moeder (uyt oorsaecke van die woorden die sy daer hoorde) vermaent, om t'graf van S. Agatha te ghenaecken, ende te betrouwen, dat sy deur de verdienste der heyligher martelaresse *ende* bruydt Christi, gesondtheydt vercrijghen soude, ghelijck die vrouwe in d'Euangelie ghesondtheydt der seluer sieckte vercreeghe, deur d'aen-raecken vanden soom des rocks Christi: ende soo is haer oock waerachtelijck gheschiedt: soo't Lucia haer veursejde.

Cap. VIII.**Van troost en raedt versoecken, deur het open-doen van eenighen goeden boeck.**

Wie soude oock connen mis-prijzen, dat iemandt, oft in swaermoedigheydt, mistroostigheydt, *ende* tentatie: oft oock tot eenigh goet innigh bewegen, eenighen goeden boeck name, *ende* dien open doende, soo't eerst valt, saghe wat hem daer eerst veur al verthoont: *ende* dat hy t'selfde lesende, een oorsaecke name, van goeden troost, beraedsaemheydt, inkeer, verlichtinghe, *ende* beter aen-nemen in deughden? Ick weetter die dese practijcke met goeder deuotie, *ende* met grooten troost haerder herten ghebruyckt hebben, als sy nu in haere goede beweginghe des roeps, *ende* veur-nemens van beter leuen, bevochten wierden, niet wetende wat hun te doen stondt: *ende* zijnder deur (als van Godts weghe) versterckt *ende* vercloeckt gheweest, om met haer goede saecke voorts te gaen: soo sy noch met Godts gratie doen, en hun van sulcks seer belouen.

Ick en twijfel oock niet, oft veel en doen het selfde, in eenighe becinghe *ende* twijfelachtigheydt: hun daer mede behelpende, veur soo veel alst helpen magh: *ende* dat sy moghen bemoeden *ende* hopen, dat

het soo Godts goeden wille is. Sonder nochtans dat soo vast te houden, als oft soo noodsaeckelijcken moeste gheschieden: dan alleenlijck (soo ick gheseyt hebbe) tot een goedt beweghen, ende soeten in-keer des herten.

Cap. IX.

Wonderlijcke bekeeringhe van S. Augustijn, deur het openen eens boecks met Godts ghehenghenisse.

OP dese maniere heeft het Gode belieft, Sinte Augustijn te bekeeren, ende als een costelijcke peerle uyt het slijck der sonden ende duysternisse der ketterijen te rapen, ende in de kroone sijnder bruydt der H. Kercke te stellen.

Want, soo hy t'eynden rade was, niet wetende, wat hem te doen oft te laten stondt van sy seluen: soo hoorde hy een stemme roepende: TOLLE, LEGE: TOLLE, LEGE: Nemt op en leest: nemt op en leest. Ende hy terstondt in d'aensicht ontschepen zijnde, niet wetende wat het was, dachte oft het kinderen waren, die daer ergens soo speelden. Ende niet ghedenckende, datter eenigh sulck spel onder de kinderen plaght te wesen, daermen sulcke woorden in moght singhen: de tranen hem uytten ooghen vloedende, ende wat wederhoudende, stondt hy op, niet anders connende bevroeden, dan dat hem met die veur-noemde woorden, van Godts-weghe bevolen wierdt, dat hy den boeck op doen soude, ende het eerste Capitel lesen, d'welck hem ter handt soude comen. Want ick hadde (seyt hy) van S. Antonis somtijds ghehoort, dat hy uyt het hooren van d'Euangelie (daer hy by ghelucke te nae-ganghe quam) vermaent ende gheroert is gheweest, als oft hem daer van Godts-weghe gheseyt hadde gheweest: *Vade & vende omnia, & c.* Gaet en vercoopt al, etc. Ende dat hy met sulck eenen roep ende in-spreken Godts bekeert is gheweest: soo wy hier rechts te veuren verhaelt hebben, in t'vijfde Capitel.

Soo dan S. Augustijn het nieuwe Testament, oft S. Paulus brieuen ter handt nemende, van daer hy dien boeck te veuren gheleyt hadde; *Arripui, aperui, & legi in silentio Capitulum, quò primùm coniecti sunt oculi mei: Non in comessationibus, &c.* Ick hebbe den boeck open ghedaen (seyt hy) ende in stilligheydt ghelesen t'Capitel, d'welcke hem veur mijne ooghen eerst van al vertoont heeft,⁺ te weten, dit: Niet in brasserie ende dronckenschap, niet in wulpschheden ende oneerbaerheydt, ^{+Rom. 13.} niet in ghekijf en benijdinghe: maer doet den Heere Iesum Christum aen, ende zijt niet sorghvuldigh veur den

vleesche, in sijn wellustigheden. Ick en wilde niet voordr lesen, (seyt hy) ende ten was oock gheen noodt. Want terstondt met dese sententie, als met een licht der gherustheydt in mijn herte ghestort, zijn al de duysterheden der twijfelachtigheydt verdreuen. Dan hebb'ick (seyt hy voorts) den boeck ghesloten, mijnen vingher, oft eenigh ander teecken daer tusschen stellende, daer ick dat ghelesen hadde: ende hebbet aen Alipius mijnen mede-gheselle te kennen ghegeuen. Maer Alipius dit aen-merckende, heeft oock dat soete ende saligh ghebruyck t'hem-waerts willen nemen: ende sijn goetd veurnemen verclarende, begheerde te sien, wat Sinte Augustijn ghelesen hadde, ende wat daer naer volghende was. Ende siet daer volghde (ten goeden ghelucke) iet dat Alipio soo wel diende, als t'ueur-gaende op S. Augustijn wel paste: te weten dit: *Infirmum autem in fide assumite*: Wilt den crancken in t'gheloooue tot u-lieden aen-nemen. Het welcke hy Alipius veur sijn deel nam, ende aen S. Augustijn sijn herte opende, als deur die woorden hem veur vermaent ende ghesterckt voelende, om in sijn goetd heyligh veur-nemen voort te gaen.

Siet daer die wonderlijke bekeeringhe van dien heylighen Doctoer ende Leeraer der H. Kercke, ende versterckinghe van Alipius in sijn goetd veur-nemen, uyt sulck een maniere van doen ghesproten: met den boeck op te doen, en te besien, daer de ooghen eerst op vallen soudn, t'selfde nemende, als van Gode hun veur-gehouden.

Cap. X.

Bekeeringhe van twee Houelinghen des keyzers, deur d'insien eens boecks, daer d'leuen van S. Antonis in stondt.

Wat sal't letten, hier by te voeghen, hoe wonderlijck oock dat die twee houelinghen des keyzers, ghenoech op sulcker manieren bekeert zijn gheweest, midts het openen eens boecks, ende insien desselfs? Maer laet ons S. Augustijn⁺ dit selue hooren verhalen, want hun bekeeringe hem grootelijcks beweeght heeft, om oock hem te bekeeren. Hy schrijft hoe Potitianus dese wonderbaere ghehengenisse Godts verhaelde, aldus: Hy gingh al voort (seyt hy) in sijn verhael: ende wy-lieden met aendachtigheydt hoorden toe, al swijghende. Soo quam hy te vertellen, dat hy met noch drij andere sijne mede-ghesellen dienaers des keyzers, gaen wandelen was in de houe, buyten de stadtsmueren ligghende, de wijle de keyser naer noen inde scherm-spelen ende andere ver-

⁺*Augustin. Confess. lib. 8. cap. 6.*

tooghen te sien, becommert was. Ende (soo't ghebeurt) als sy nu, twee en twee, verscheyden wegghen in-ginghen, die andere twee zijn by ghevalle in een hutteken ghecomen, daer eenighe heremijten oft Religieusen woonden. Ende soo sy daer eenen boeck vonden, waer in het leuen van S. Antonis gheschreuen stondt, soo begoste den eenen der twee edel-mannen te lesen. *Et coepit mirari, & accendi; & inter legendum meditari, arripere talem vitam:* Ende al lesende, begost hy hem te verwonderen, ontsteken te worden, ende te peysen van sulck een heylich leuen aen te nemen: ende den wereltlijcken krijgh latende, den Heere te gaen dienen. Dus dan terstondt met een heyliche liefde vervult zijnde, ende met een matighe beschaemtheydt op sy seluen gram wordende, wierp de ooghen op sijnen mede-gheselle, ende seyde hem: Seght my, dat bidd' ick v, waertoe hopen wy met allen desen onsen arbeydt te gheraecken? wat soecken wy? waerom ist dat wy den tijdelijcken strijdt volghen? Can onse hope in t'paleys des keysers meerder zijn, dan dat wy s'keysers vrienden moghen wesen? En daer, in sulcks, wat en isser niet met broosheydt ende met alderleye perijckelen behanghen? Ende met hoe groote perijckelen, comt-men dan noch tot het aldermeeste perijckel? Ende wanneer doch moght het ons ghebeuren, ende hoe langhe salt dueren? Maer, een vriendt Godts te wesen, ist dattet my belieft, dat magh my nu terstondt gheschieden. *Dixit hoc, & turbidus parturitione nouae vitae, reddidit oculos paginis. Et legebat, & mutabatur intus:* Dat seyde hy soo, ende in sy seluen ontstelt zijnde, midts het baren van een nieuw leuen, sloegh sijn ooghen wederom op den boeck. Ende hy las, ende hy veranderde van binnen, dat Godt in t'herte inwendigh was werckende. Ende sijn herte wierdt de weerelt uytschuddende ende verlatende, soo't nae-maels ghebleken heeft. Want soo hy las, ende wonderlijcke baren in sijn herte op-resen, soo schroomd' hy hem, ende sloeggher eenen slagh in, ende seyde tot sijnen vriendt, die't spel aen-sagh: *Ego iam abrui me ab illa spe nostra, & Deo seruire statui. Et hoc ex hac hora in hoc loco aggredior. Te si piget imitari, noli aduersari:* Ick heb my af-ghesnoeyt van die onse hope en verwachten. Ende hebbe veur my ghenomen, Gode te dienen: ende dat will'ick, van stonden aen, ter deser plaetse gaen beghinnen. Ist saecke dattet v verveelt my naer te volghen, soo en belettet my niet.

Den anderen heeft gheantwoordt, dat hy soo ghetrouwe eenen mede-gheselle niet af-gaen en wilde, in sulcken cloecken strijdt, van soo groote heerlijcke vergeldinghe.

Soo nu die andere twee daer toe quamen, al wandelende, ende vermanende dattet tijdt was t'huys-waert te keeren, den auondt nu vallende: dese twee hebben hun goet veur-nemen te kennen ghege-

uen, *ende* hoe het by ghecomen was: biddende, dat sy hen-lieden niet lastigh vallen en souden, soo waer sy t'selue oock niet en wilden aenveerden. Dus zijn dese twee daer ghebleuen: *ende* die ander twee, soo niet in t'herte veranderende, zijn naer huys ghekeert: weenende nochtans ouer haer seluen, ende die andere veel ghelucks biedende, haer in hunne ghebeden bevelende. Ende t'herte langhs der aerden sleypende, zijn wederom naer t'paleys ghetrocken. Maer die twee ander, hun herte inden hemel vestighende, zijn in hun goetd propost ghebleuen. Ende soo sy beyde bruydegoms waren, de dochteren daer sy mede in onder-trouwe waren, hebben oock terstondt (dit hoorende) reynigheydt beloofd, *ende* Gode in heyligheydt des leuens gaen dienen.

Cap. XI.

Hoe de moor deur het lesen wit is geworden, *ende* bekeert.

OP dese voeghe ginght oock by-nae te wercke, in d'bekeeren van dien moriaen, dienaer der coninghinne Candacis, uyt oorsaecke van t'ghene dat hy, by goede ghevalle in der heyligher Schrifture was lesende: wien Philippus de diaken, ten goeden gheluck, oock van Godt tot beduyder des woordts wierdt toe-ghesonden. Aldus staetter van dit gheschiedt, in de wercken der Apostelen: Ecce vir Aethiops, Eunuchus potens, &c. Siet,⁺ daer was een moor, maghtigh dienaer der coninghinne Candacis, die te Ierusalem ghecomen was, om Godt te aanbidden: *ende* keerde wederom haer huys, ^{+Act.8.} sittende op sijnen wagen, ende lesende den Prophete Isaiam. Soo seyde de gheest Godts tot Philippum: Gaet aen, ende voeght v neffens desen wagen. Ende Philippus haestelijck aen-comende, hoorde hem lesen uyt den Prophete Isaias, ende vraeghe hem: Meynt ghy dat ghy verstaet t'ghene ghy daer leest? De welcke antwoordde: En hoe soud' ick't connen verstaen, ten zij dattet my iemandt bewijse en beduyde? *Ende* hy badt Philippum, dat hy opden wagen comen wilde, ende by hem sitten. De plaets der heyligher Schrifture die hy las, was dese. Als een schaep is hy ter dootd-waert gheleydt, *etc.* Philippus sijnen mondt open doende, ende van dese Schrifture beghinnende, heeft hem Iesum aen-gheprekt. Ende soo sy ouer wegh ginghen, zijn sy tot een water ghecomen: ende de moriaen seyde: Siet, daer is water, wat belet my, oft ick en worde ghedoopt? Philippus antwoordde: Ist dat ghy uyt gheheelder herten ghelooft, het magh v ghebeuren. Ende de moriaen antwoordde ende seyde: Ick ghelooue, dat Iesus Christus de Sone Godts is. *Ende* dede den wagen stil-staen:

ende zijn beyde af-ghegaen in d'water, ende Philippus heeft den moor ghedoopt. Ende hy reysde voort sijnen wegh, seer verblijdt zijnde.

Siet daer, uyt oorsaecke vanden boeck open te doen, te lesen, in d'onseker nochtans, heeft hy deur het bedeckt beschicken van Godt al-maghtigh, verlicht, bekeert, ende ghedoopt gheweest: de moriaen sijn vel veranderende, ende wit wordende naer de siele.

Cap. XII.

Wonder gheschiedenisse ouer den H. Ephrem, volghende sijns herten wensch ende begeerte.

⁺SEer wel past oock, by al dese wonder gheschiedenissen, het ghene dat dien heylighen Ephrem ghebeurt is. Soo hy eens men een sonderlinghe roeringhe des gheests een begeerte hadde, om de hooghste ende volmaeckste philosophie eens heyligs leuens te becomen, ende met dat veur-nemen naer de stadt van Edessa track, soo badt hy Godt, by sy seluen aldus sprekende: Heere Iesu Christe, die Heere van alle dinghen zijt, ende al in uwe handen hebt: maeckt (dat bidd'ick v) dat, ick ter stadt van Edessa incomende, my sulck een man terstondt in't ghemoete come, die bequaem zij, om my te leeren, sulcks als my ter meeste ghestichtigheydt en saligheydt mijnder sielen toestaet te weten.

⁺*Ex Metaphraste Surius tom. I. Febr. 1.*

Dit ghebeden hebbende, ende de stadt poorte naeckende, begost hy by sy seluen met groote aendachtigheydt ende diep-sinnelijck te peysen hoe hy dien man best aen-spreken soude, ende wat hy van hem al soude vraghen. Ende soo hy aldus langh-samigh al peysende naerder en naerder de poorte quam, siet daer een lichte ende ghemeyne vrouwe comt desen heylighen Ephrem inde poorte te ghemoete. Ende soo hy de selue, midts haere onbeschicktheydt, met stercken ooghen aensagh, ende als onstelt van sinnen zijnde stille stondt, sy seluen bedroeuende, ende inden gheest quellende, dat hem niet gheschiedt en was, soo hy verhoopt ende ghebeden hadde, maer meer heel contrarie: Soo heeft die lichte vrouwe hem oock stracks begost te aensien. Ende naer dat sy nu langhe d'een den anderen soo aenmerckt hadden, als om m'elckanderen af te sien, den H. Ephrem, willende dat stout stuck vleesch beschaemt maecken, ende tot die sebaerheydt ende schaemte beweghen, die de vrouwen betaemt, soo seyt hy: Hoe? en schaemt ghy v niet, my soo stoutelijck aen te sien? als oft hy seggen wilde: Siet veur v, siet nederwaerts, soo het de vrouwen betaemt. Sy antwoordde hem: Het betaemt my, v soo te aensien, want de vrouwe comt van den man, ende van sijn sijde. Maer v betaemt, niet my t'aensien, maer

naer de aerde, van waer ghy ghenomen ende gheschapen zijt, ende sult eens wederom in aerde verkeerren.

Ende, hoe wel dat de vrouwen daer uyt gheen oorsaeck en hebben, om stoutelijck met onbeschaemtheydt naer de mans te sien, want sy oock van aerde comen, ghelijck de rebbe van Adam, daer de eerste vrouwe, Eua, af ghemaect was: nochtans wast subtielijck ghesproken, *ende* aen den H. Ephrem werck ghegeuen, om hem daer in te oeffenen, *ende* sijn leuen lanck te beter ghedachtigh te wesen, van waer hy ghecomen was, ende waer hy henen moest. Soo hy oock ghedaen heeft, de saecke wel waer-nemende. Des-volghende bedanckte hy die vrouwe seer, van haer goede instructie ende lesse. Ende hief sijn herte op tot Godt, hem oock grootelijcks louende en danckende, dat hy (oock deur dinghen die onverwachte gheschieden ende ouer-comen) dick-mael meerder *ende* wonderlijcker saecken is werckende, dan-men soude connen wenschen, verwachten oft hopen, oock uyt d'alder-veurdachtighste raed-slaghen.

Cap. XIII.

Het selfde werdt met het exempel van Abrahams knecht bevestigt.

HOe wel comt dit ouer een, met het ghene dat-men in het Oude Testament leest, van Abrahams knecht? die sy seluen oock een teecken veur-stelde, als hy van Abraham gesonden wierdt, om veur Isaac een huys-vrouwe te gaen soecken. Aldus seyt hy oock (als te veuren Ephrem dede) by sy seluen biddende: Heere Godt mijns meesters Abraham, comt my (dat bidd'ick v) als heden te goede *ende* te ghemoete: ende doet bermhertigheydt ouer mijnen Heere Abraham. *Ecce, ego sto prope fontem aqua:* Siet, ick stae hier, neffens den water-put, ende de dochteren deser stadt sullen uyt-comen om water te putten. Nu dan, o Heere, die dochter tot wien ick segghen sal: Ick bidts v, laet v cruycke wat af van v schouderen, ende laet my eens drincken: ende dat sy antwoordt: Drinckt: iae dat meer is ick sal oock v kamelen te drincken gheuen: dat sal de dochter sijn, die ghy veur uwen dienaer Isaac bereydt hebt: ende daer deur sal ick verstaen en kennen, dat ghy met mijnen meester ende heere bermhertigheydt ghedaen hebt, ende my verhoort.

Ende t'is soo ghescheidt: want Rebecca is veur al om water ghecomen, die heeft soo verantwoordt, ende sulck een beleeftheydt ghetooght, *ende* is de huys-vrouwe van Isaac gheworden.

Cap. XIII.**Hoe Christus den boeck inde Synagoghe open ghedaen heeft, ende ghelesen soo't gheviel.**

⁺Niet qualijck en dient oock tot onsen veur-nemen, het ghene dat wy van onsen Saligh-maecker selue lesen. Aldus heeft S. Lucas in sijn Euangelie: Iesus is tot Nazareth ghecomen, daer hy op-ghevoedt hadde gheweest: *ende* hy is naer sijn maniere van doen, op den Sabbaoth-dagh in de Synagoghe ghegaen, *ende* is op-ghestaen, om te lesen. Ende men heeft hem den⁺ boeck van Isaias den Prophete ter handt ghedaen: *Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat: Spiritus Domini super me, &c.* ^{+Luc.4.} Ende met dat hy den boeck ontdede, soo heeft hy die plaets der Schrifture ghevonden, die seght: Den gheest des Heeren is op my: waerom hy me oock ghesalft heeft: hy heeft my ghesonden om de arme ootmoedighe het Euangelium te vercondighen, *etc.* Ende als hy den boeck toe-ghesloten hadde, soo gaf hy dien den dienaar der Synagoghe wederom. Ende de oogen van alle de gene die in de Synagoghe waeren, die waren naer hem siende. Ende hy begost tot henlieden te segghen: Weet dat als-heden dese Schrifture in uwen ooren vervult is, *etc.* Want die plaetse der H. Prophetije (die hy daer soo ten goeden ghelucke las) die sprak van hem selue, die't soo al bedecktelijck in d'openen des boecks was beschickende. ^{+Isa.62.}

Cap. XV.**De verkiesinghe van S. Marten tot het bisdom, wonderlijck deur Godts beschicken, met het lesen van eenen Psalm bevestight.**

Wie soude daer aen connen twijfelen, oft den seluen Heere, deur sijn goddelijcke veursienigheydt, en heeft het verkiesen van S. Marten om bisschop te worden bevestight, midts het lesen van eenen Psalm, soo het ghelucktte? Waer mede oock opentlijck verstooten wierdt, den ghenen die het veurseide verkiesen ghesocht hadde te beletten. Maer laet ons hooren en sien, hoe dit gheschiedde.

De heylighe Martinus wierdt met de eendraghtighe stemmen *ende* begheerten van alle den volcke *ende* die't aen-gingh ghecoren, om bisschop van Tours te worden. Die kercke rekenende gheluckigh te

wesen, die sulck een weerdigh heyligh man veur bisschop soude krijghen. Maer eenighe nochtans waerender, die't sochten te beletten, segghende dat hy te slecht ende te verworpen van persooone was, magher in t'habijt, versmadelijck in d'uytwendigh ghelaet, *ende* den bisschoppelijcken staet en stoel onweerdigh. Maer t'ghevoelen van dese weder-staenders wierdt t'eene-mael verworpen, midts sy den heylighen man Godts te meer presen, hoe sy hem te meer schenen te verachten, met sulcken saecken naer te segghen, die de Heylighen Godts betaemen.

Onder al, was daer eenen, by naeme, DEFENSOR, die hem meest daer teghen stelde: maer wierdt wonderlijck deur Godts ghehinghen verstooten. Want, soo de Leser in S. Martins wijdinghe, midts het droomen vanden volcke, niet in-gheraecken en cost, ende een ander met haeste onversiens den Psalter van Daud ter handt nam, *ende* by ghelucke, soo't viel, las daer hy hem eerst open dede: soo gevielt veur d'eerste, op dese woorden, staende inden achtsten Psalm: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, propter inimicos⁺ tuos, vt destruas inimicum & DEFENSOREM.* Ghy hebt, o Heere, uwen lof uytten monde der cleyne suyghende kinderen ^{+Psal.8.} volmaeckt: op dat ghy den vyandt, ende den wreker verdoen soudt.

Dese woorden ouer-luydt ghelesen zijnde, al het volck heeft seer verblijdt gheweest, ende de teghen-partije is beschaemt gheworden. Want met die selfde sententie wierdt de onnooselheydt *ende* heyligheydt van S. Marten versekert, *ende* het quaedt op-stel van dien DEFENSOR (oft *Vltor*) verworpen.

Cap. XVI.

Deur het exempel vanden Keyser Heraclius werdt Gods ghehenghenisse wonderlijck verclaert.

NOch naerder dan al de veur-gaende comt op ons goet veur-ghenomen gebruyck der ROLLE VAN DEVGDSAEMHEYDT, het ghene dat wy vanden keyser Heraclius lesen, in d'iaer 622. Hy dede gheheel zijn heyr suyuerlijck⁺ *ende* godtvruchtelijck leuen, drij daghen lanck verwachtede, dat Godt hen-lieden in eenigher maniere soude ^{+Baronius tom.8.} te kennen gheuen, wat hem beliefte dat sy doen souden. Heraclius dan, van Godt ghemaent zijnde, heeft gheschickt in Albanien te winteren. Dit dede hy, soo Cedrenus beschrijft, in deser manieren: Hy dede sijn volck drij⁺ daghen langh monstre passeren, *ende* wel ouer-sien: *ende* als-dan heeft hy den heylighen Euangelie-boeck, oft het ^{+Cedrenus.} nieuwe Testament ghe-

nomen, *ende* open doende, heeft bevonden, als oft hem Godt heymelijck daer deur ghewaerschouwt hadde, in Albanien te winteren.

Dat dese maniere, van hem in noodt met Godt te beraden, dickmael in t'ghebruyck was, t'zij met het openen van het nieuwe Testament, oft van de gheheele H. Schrifture, dat blijkt uyt verscheyden historien: soo ghy in d'naeste Capitel sult aen-mercken.

Heraclius het nieuwe Testament open doende, vindt daer by auonture die plaets van S. Paulus, daer hy tot de Corinthianen⁺ schrijft: *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransibo. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo.*; VEL ETIAM HIEMABO: Ick sal tot u-lieden comen, als ick Macedonien deur-gaen sal: want ick sal te Macedonien passeren. Maer by u-lieden sal ick by auonturen blijuen: oft oock verwinteren. Oft hy mocht die plaets, ten goeden ghelucke, in d'openen des boecks vonden hebben, daer Sinte Paulus tot Titum seght: *Festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui* HIEMARE: Haest v tot Nicopolen tot my te comen: want ick hebbe daer gheschickt te verwinteren. ^{+1.Cor.16.}

Cap. XVII.

Drij andere exempelen, van beraedsamigh onder-soeck, deur het open-doen der H. boecken.

Hier sullen wy nu drij andere schoone exempelen verhaelen, uyt Gregorius Turonensis, die eens-deels hem seluen ghebeurt zijn, eens-deels eenighe andere. Het eerste:

⁺Daer was eenen, Moroueus gheuoemt (sone van Chilpericus den coninck) die seer naer sijn vaders croone stak, oock sijnen vader noch leuende, *ende* des-volghende, wondere listen en lasteren teghen sijnen eyghenen vader ongoddelijck opstelde. Soo dese Moroueus den bisschop Gregorium (die dit beschrijft) ghenoodt hadde, aen tafel sittende, badt aen Gregorium, dat-men uytter H. Schrifture wat liet lesen, tot onder-wijs en voetsel der sielen, naer de goede oude stede der Christenen. *Ego verò, reserato Salomonis libro, versiculum⁺ qui primus occurrit arripui; qui haec continebat: Oculum qui aduersus respexerit patrem; effodiant eum corui de conuallibus.* Ick (seyde S. Gregorius) den boek van Salomon open doende, greep die sententie, die daer eerst te veur-schijn quam, die dit in-hiel: De ooghe, die haren vader quaelijck aen-siet, dat de rauen der dalen de selue uyt-halen, en vernielen. Hy en sloeght gheen gade, maer ick sagh, dat het hem van Godt soo ghesonden was, als hem wel ^{+I. Greg. Turon. Hist. Franc. lib.5. ca.14.} ^{+Prou.30.}

dienende, op sijn stuck. Dus verre Sinte Gregorius in de historie van Vranckrijck.

Het tweede is dus gheschiedt: Soo dien boosen Moroueus Godts⁺ waer-schouwinghe niet waer en nam, soo gingh hy den duyuel te rade: tooueraers *ende* valsche ^{+II.} waerseggheers *ende* waer-seghsters onder-vraghende. Maer soo hem S. Gregorius van sulck een ongoddelijcke superstitie straffe, keerde hem hem van selfs tot die maniere die den heylighen bisschop nu beproeft hadde.

Moroueus dan, nam drij H. Boecken *ende* leydese op't graf van S. Marten, den boek der Psalmen, de boecken der Coninghen, *ende* der Euangelien. Ende in waecken, vasten, en bidden van drij daghen en drij nachten, badt hy Godt, dat hy hem deur de verdiensten van sijnen H. Confesseur S. Marten, soude te kennen willen gheuen, wattet noch van sijne saecken ghewerden soude: *ende* oft hy het Rijke vercrijghen soude, of niet.

Naer de drij daghen, soo comt hy tot het graf des heylighs Martini, *ende* doet den eenen boeck veur den anderen naer open, *ende* besiet wat hem daer ten goeden lote ghevallen moght, als van Gode comende. In d'boeck der Coninghen vindt hy veur al dese woorden: *Pro eo quòd reliquistis Dominum Deum vestrum, &c.* Om dat ghy⁺ uwen Heere uwen Godt verlaten hebt, daerom heeft v Godt in uwer vyanden ^{+2.Paral.7.} handen gheleuert. In den Psalter van Daud, ghevielen hem dese woorden: ^{Hier.2.}

Veruntamen propter dolos posuisti eis mala:⁺ *deiecisti eos, dum alleuarentur:* Maer nochtans, om hun bedrogh, hebt ghy nu veel quaedts toe-gheschickt. Ghy hebtse ^{+Psal.72.} afgeworpen, als sy hun op-hieuen. Inden Euangelie-boeck, quam hem dit tot sijne deele: *Scitis quia post biduum Pascha fiet, &c.* Gy⁺ weet dattet binnen twee daghen Paesschen werdt, *ende* de Sone des menschen sal gheleuert worden, om ghecruyst ^{+Matth.16.} te zijn. Alsoo heeft hy, met dit ghebruyck en vindt, gheleert gheweest van Godts-weghe, hadde hy't willen verstaen *ende* waer-nemen.

Het derde exempel verhaelt de selue Gregorius, als sy seluen ghebeurt⁺ te wesen. Hoe hy in een groote benauwtheydt Gode te rade is ghegaen, met dese maniere ^{+III.} van doen, die wy hier verhandelen, *ende* veur-houden. Des anderen daeghs (seyt hy, te Paesch-tijde, Leudastes (een stadt-regeerder, die't op S. Gregorius, *ende* de sijne, seer quaedt hadde) dese quam te Tours ter stadt in ghesmackt: *ende* ghebarende, iet anders op handen te hebben, sackte Platonem den Archidiaken, *ende* Gallienium, *ende* sloeghse in banden: *ende* dede-se gheketent *ende* ontcleedt naer de coninghinne leyden. Ick, dit hoorende, soo ick in de woon-stede der kercken met droefheydt bevangen was sittende, ontstelt *ende* beroert, ben in het Oratorium, oft Sacristie

⁺ghegaen. Ende daer: *Dauidici carminis sumo librum. Vt scilicet apertus aliquem consolationis versiculum daret. In quodam repertum est: Eduxit eos in spe, & non timuerunt; & inimicos eorum operuit mare:* Ick nam den Psalter van Daud in mijne handen, op dat dien open ghedaen zijn, my een versken ter handt doen soude, daer ick my mede moghte vertroosten. Ende siet, daer vindt ick, in d'open doen, dese woorden: Godt heeft de sijne met goede hope uyt-gheleydt, *ende* en zijn niet bevreest gheweest: *ende* de zee heeft hunne vyanden ouer-deckt. ^{+Psal.77.}

Binnen dien, soo die veur-seyde onnoosele ghevanghenen op het water gheleydt waren, ouer een brugghe die met twee schepen onder-houden wierdt: het schip daer dien boosen Leudastes in was, is gaen sincken. Ende hadde hy niet wel connen swemmen, hy souder by auonture met al de sijne ghebleuen hebben. Het ander schip, d'welck met dat ander ghecoppelt was, daer de ghevanghene priesters in waren, dat is op d'water blijuen vloten, *ende* deur Godts hulpe bewaert gheweest.

Siet, dien heylighen bisschop Gregorius Turonensis in bedrucktheydt *ende* benauwtheydt zijnde, heeft sijn toe-vlucht, als een sonderlinghe remedie, ghenomen, tot het open doen van dien goeden boeck, die hy ghereedste hadde, *ende* heeft ghesien wat hem daer eerstmael vertoonen soude, als van Gode ghesonden, *ende* heeft hem wel mede bevonden.

Cap. XVIII.

Hoe het aen-mercken van t'draeyen der wielen eenen hoogh-moedighen coninck beweeght heeft.

OP dat wy nu op d'leste iet segghen ten aen-sien van onse ROLLE; laet ons nu eens hooren, iae als veur ooghen sien, hoe dat Sesostri coninck van Egypten uyter maten hoouerdigh, deur d'aen-mercken der draeyende wielen aenden waghen, den hooghen moedt heeft laten sincken, *ende* hem seer verootmoedicht heeft.

⁺Desen seer groot *ende* maghtigh zijnde, heeft hem verscheyden natien van volck onder-worpen, *ende* is deur sijn groote victorien *ende* moghentheydt soo ^{+Niceph. lib.17. cap. 29.} ouer-willigh *ende* grootsch gheworden, dat hy eenen gouden waghen heeft doen maecken, met verscheyden costelijcke ghesteenten verciert. In welcken waghen hy sittende, heeft vier coninghen (van de ghene die hy t'onder-ghebraght hadde) t'goreel ouer t'hoofdt stropende, aenden waghen ghelijckelijck in-ghe-

spannen, *ende* soo doen trecken in de stede van peerden. Soo dit dickmael te doen was, namelijk eens op eenen feestelijcken dagh, als solennelijck ten spele *ende* ten tooghe rijdende, een van die vier treckende coningen sagh al om, op de raeyers *ende* draeyende wielen, achter hem om siende al treckende. Sesostris de coninck vraeghde hem wat hem lettete, dat hy soo altydts om sagh, soo gaf hy veur antwoorde: Heer coninck, ick sie met groot verwonderen op die wielen, aen-merckende hoe onghestadigh dat sy zijn: *ende* dat nu d'een sijde bouen is, *ende* dan wederom onder: *ende* dat nu onder is, dat dat wederom bouen comt. Sesostris verstandt crijghende, beval datmen die vier coninghen uyt spannen soude, *ende* niet meer en soude laten trecken. Want de onghestadigheydt des weerelts aenmerckende, heeft hem bedacht, *ende* beghinnen te vreesen, dat hy wel eens noch moghte vernedert worden, *ende* by aonture sy-lieden bouen hem verheuen, soo die wielen te kennen gauen.

Oft Godt gaue, dat alle sotte minnaers des Weerelts, *ende* die op den ijdelen roem den moedt soo hoogh draghen, den seluen wat lieten sincken, deur d'aenmercken der onghestadigheydt, van alle aerdsche dinghen, *ende* vanden gheheelen loop des weerelts.

Slot *ende* conclusie op de *Rolle der Devghdsaemheydt*.

Alle dese redenen *ende* exempelen dus nu bewesen hebbende, sal ick met meerder bevalligheydt toonen en goedt-doen, dattet niet alleen een gheorloofde practijcke is, maer oock nuttelijck *ende* prijsbaer, met eenen sekeren goeden vondt den mensche tot lesen te brenghen, van een saecke die hem helpen moght. Ende daer toe, oock met eerlijcke *ende* godtvruchtighe vermaeckelijckheydt, het ghebruyck van sulck een rolleken veur te houden, als hier naer volght. T'welck ick daerom met reden DE ROLLE DER DEVGHDSAEMHEYDT heb willen noemen, om dattet een middel is tot s'deughds vermeerderen ghevonden.

Het ghebruyck der ROLLE is dit: Dat-men veur al, een van die vier vensterkens kiese, met de namen der vier Euangelisten onderscheyden. Ende dan, het Rolleken keere, luttel oft vele. Siet dan, wat ghetal in t'vercoren vensterken hem verthoont, *ende* soeckt dat selue ghetal in't nae-volghende Register oft tafel der spreek-woorden. *Ende* siet dan tot wat ghetal die spreuke oft sententie v is voorts wijsende, *ende* soeckt die, oft het soo veelste bladt, inden boeck des Waerseghers, ghelijckmen seght, Folio soo veelste. Dat folium, oft dat bladt ghevonden hebbende, soo staet daer in de figure te specu-

leren, ende in d'uyt-legghen der seluer te lesen, sulcks als-men daer vinden sal. Wie weet, wat Godt in t'herte moght wercken in t'sien⁺ en lesen. Want, hebben die ghepelde roeykens, *ende* half onghepelt, veur de ooghen der schapen van Iacob gheleet ^{+Gen.30. & 31.} zijnde, deur het sterck aen-sien, soo crachtigh gheweest, dat de lammerkens daer naer voorts-comende oock ghespekelt ende ghepleckt wierden ghelijck die wieskens half wit en half groen waren: waerom en sal oock het innigh aensien der figuren in de beldekens, *ende* veelder-hande goede vermaeninghen daer op volghende, in t'herte der menschen met eenighen goeden inkeer, *ende* salighe beweghinghe wercken?

T'is wonder, waer mede Godt somtijds den mensche troost,⁺ treckt, helpt, leert, roet, en roept. Want hy seght selue: Siet ick stae veur de deure (uwer herten) *ende* ^{+Apoc.3.} ick cloppe. Soo wie my hoort, *ende* sijn deure op doet: ick sal tot hem binnen comen, ende met hem mijn auond-mael doen, *ende* hy met my. Dit doet hy niet alleen met sijn gratie inwendigh, oft heyligh woordt, ende andere sulcke heylighe middelen uyt-wendigh: maer oock deur het daghelijksch aenmercken der biekens, mierkens, sierkens, stroykens en hoykens, oock d'alder-hooghste dinghen onser saligheydt aengaende deur de creaturen ons veur-houdende. Dies hope ick oock, dat dese cleynen vindt en middel van een cleyn papieren wielken, oft schijfken, tot becomen van die groot ende alder-meeste saligheydt den goetd-willighen leser sal moghen helpen.

Ende dit hebb'ick (soo bouen gheseyt is) daerom de ROLLE DER DEVGHDSAEMHEYDTgheheeten: om dat, soo wie dese lesse, padt, en bane houdt, niet falen en can, van ten eeuwichen leuen te gheraecken. Want hy dus doende, naer het op-recht schilderen, ende contrefaiten van d'leuen ende conuersatie Christi in sijn leuen metten wercke, tot die hoogste glorie comen can, daer de voetstappen alder Heylighen langhs dese bane der rechten wegh wijsen: waer toe my, met alle die'ts noodt hebben, de ghebeden ende goede verdiensten des Lesers helpen willen. Amen.

SOECKT, ENDE SVLT VINDEN.

S. MATHAEVS. S. IOANNES. IHS S.MARCVS. S. LVCAS.

1. Kiest een van de vier Euangelisten.
2. Draeit dan het volleken, sonder argheleken.
3. Siet, wat ghetal v vensterken heeft:
4. En wat v tRegister op tselfde gheeft.
5. Soeckt dan, daer tspreekwoordt v voorder wylt:
6. Aenmerckt de figure; en datter uyt ryst.

Wie weet, wat Godt, midts sulck aenmercken,
Door tsien en lesen, int hert moght wercken.

Register der spreek-vwoorden, op de rolle der devghdsaemheydt dienende.

Corte spreek-woorden, op de hondert Vraghen,
Die v noch beter doen soecken en iaghen.

1	<i>GOedt beghin: maer al met sin.</i>	<i>Soeckt voort in den VVaerseggheer, fol. 1.</i>
2	<i>VVijsen dan vvijs: naer d'beste aduijs</i>	3
3	<i>Sotter dan sot: VVacht v van d'lot.</i>	5
4	<i>Quaeden manghel: schouwt sulcken anghel.</i>	8
5	<i>VVacht v van hellen: schouwt quae ghesellen.</i>	15
6	<i>Quaetste peste: fy sulck gheweste.</i>	17
7	<i>Sulck ghebroedtsel: sulcken nest sulck voetsel.</i>	21
8	<i>Noyt felder dier: noyt suerder bier.</i>	25
9	<i>Helsche beest: nijdigh gheest: loopt.</i>	27
10	<i>Die valt, die malt.</i>	29
11	<i>VWat-men v seght: schouwt sulcke vrecht.</i>	33
12	<i>Ghelooft ghy de loghen; ghy verdt bedrogen.</i>	35
13	<i>Sulcken vare, sulck kindt: sulcke bare, sulcken vvindt.</i>	37
14	<i>Lieghende vvaerheydt, maeckt groot svvaerheydt.</i>	41
15	<i>Constighsten schilder: besten verbeelder.</i>	43
16	<i>Drij schoonste maeghen: die naer v vraeghen.</i>	45
17	<i>Goede medicijne: oock teghen doodts-pijne.</i>	47

18	<i>Staet stijf; lose en Veldt-teecken bevvaeren d'lijf.</i>	49
19	<i>Hoort naer dien vvinck: VVitte-broodt en honigh, lecker dinck.</i>	51
20	<i>Liefde gaet al te bouen: vvilt des Godt louen.</i>	55

21	<i>Seuen fijne goudt-mijnen:</i>	59
	<i>sonder verdvvinen.</i>	
22	<i>Nemt vvaer de saecke: met</i>	61
	<i>hert' en smaecke.</i>	
23	<i>VVel bedacht; nemt goeden</i>	63
	<i>pacht.</i>	
24	<i>Quaedt beleyd: schouvt</i>	65
	<i>vvydt en breydt.</i>	
25	<i>Noyt quaederen vondt: als</i>	69
	<i>dien op-stond.</i>	
26	<i>Quaen tronck, quae</i>	73
	<i>struycken: elck loope</i>	
	<i>duycken.</i>	
27	<i>Onsalighen strijdt:</i>	75
	<i>schadigh bevrijdt.</i>	
28	<i>Vremde smetten, als</i>	77
	<i>eyghen letten.</i>	
29	<i>Quaedt accoort van vieren;</i>	79
	<i>die yselijck tieren.</i>	
30	<i>Onlustighen sanck:</i>	81
	<i>schroomigh gheclanck.</i>	
31	<i>Goedt bouen goedt: als</i>	83
	<i>honigh soet.</i>	
32	<i>Een vvoordt en duyst;</i>	85
	<i>maeckt vvel ghehuyst.</i>	
33	<i>Cracht teghen Godt: naer</i>	89
	<i>sijn ghebodt.</i>	
34	<i>Loopt rasch ten brande:</i>	91
	<i>blusch d'eeuvvighe</i>	
	<i>schande.</i>	
35	<i>Den vroomsten der</i>	93
	<i>mannen; doet croonen</i>	
	<i>spannen.</i>	
36	<i>Goedt beclijf, voedt siel en</i>	95
	<i>lijf.</i>	
37	<i>Staet vast, laet vvaeyen:</i>	101
	<i>laet schimpers craeyen.</i>	
38	<i>Stranghe partije: diet vvint,</i>	105
	<i>vverdt blij.</i>	

39	<i>Goede hulpe en bate; stelt</i>	113
	<i>de crancke in state.</i>	
40	<i>Houdt hem veur vriendt,</i>	117
	<i>die v vvel dient.</i>	
41	<i>Ghereedste vvapen, veur</i>	125
	<i>Heeren en knapen.</i>	
42	<i>Ringhelt die roer-vincken;</i>	129
	<i>die't al doen hincken.</i>	
43	<i>Drij edele crachten, vvel</i>	135
	<i>groot te achten.</i>	
44	<i>Hoort naer dien sanck: en</i>	141
	<i>houdt dien ganck.</i>	
45	<i>Sotten gheloouen; is vvijsse</i>	143
	<i>verdoouen.</i>	
46	<i>Der Ionckheydt cieraet;</i>	147
	<i>hoe vvel het staet.</i>	
47	<i>Stelt ter deughdt, die</i>	151
	<i>ionghe ieught; eer't v</i>	
	<i>misheught.</i>	
48	<i>Hout van vvonder: teghen</i>	153
	<i>den donder.</i>	
49	<i>Moerken sot, kindeken sot:</i>	157
	<i>t'is quaedt beschot.</i>	
50	<i>Besten vriendt: selden</i>	159
	<i>bekint.</i>	
51	<i>Een vvoordt: stranghe</i>	163
	<i>moordt.</i>	
52	<i>Quaen vvaey: quaen draey.</i>	167
53	<i>Boete der tonghe: veur</i>	173
	<i>oudt en ionghe.</i>	
54	<i>Lecker tot-peere: teghen de</i>	177
	<i>monds-svveere.</i>	

55	<i>Stopt v ooren: t'is quaedt om hooren.</i>	181
56	<i>Mondt toe: maer hoe?</i>	185
57	<i>Bevvaert v vier; v keers-licht vvel: de vvindt is fel.</i>	189
58	<i>Goen vvindt met vloedt: vvel varen doet.</i>	191
59	<i>Qualijck beraden, baert sotte daden.</i>	195
60	<i>Patientie-boeck; maecket herte cloeck.</i>	199
61	<i>Hertte-roest; die't al vervvoest.</i>	203
62	<i>Beste vvrake, in alle saecke.</i>	205
63	<i>Die vvijckt, die vvint: al vvel versint.</i>	207
64	<i>Laet branden, laet blaecken: vvaer't can gheraecken.</i>	209
65	<i>Vrolijck drincken, doet deerlijck sincken.</i>	213
66	<i>Deurken toe, vensterken toe: soo en comtter niemandt inne.</i>	217
67	<i>Houdt goede vvacht: daer comt een iacht.</i>	225
68	<i>Neder hucken, doet hooghe springhen: en al verstringhen.</i>	229
69	<i>De minste de meeste; de leste d'eerste.</i>	233
70	<i>Troost in teghen-spoedt; maeckt goeden moedt.</i>	239
71	<i>Oock sonder gheldt; al vvel ghestelt. vvie?</i>	243
72	<i>Luyaerts leere: maer spoedt v seere.</i>	249

73	<i>Deughdt maeckt vreughdt; 253</i> <i>en t'herte verheught.</i>
74	<i>Lust brekt rust: en maeckt 255</i> <i>ont-sust.</i>
75	<i>Vveerelts glorie: vvonder 257</i> <i>storie.</i>
76	<i>Braecke-smaecke: veur 263</i> <i>botte kaecke.</i>
77	<i>Meeste trouvve: meesten 267</i> <i>rouvve. hoe?</i>
78	<i>VVonder gheveerte: Eenen 269</i> <i>grooten Niet, met eenen</i> <i>langhen steerte.</i>
79	<i>Cieraet der eeren: niet om 273</i> <i>vermeeren.</i>
80	<i>O schoonste der bloemen: 277</i> <i>vvat vvilt ghy veel roemen?</i>
81	<i>Die vraeght die leert: en 283</i> <i>vverdt vereert.</i>
82	<i>Schole van vvonder: gheeft 285</i> <i>v daer t'onder.</i>
83	<i>Den costelijcken pandt: 289</i> <i>bouen landt en sandt.</i>
84	<i>Het schadelijckste stuck: 293</i> <i>d'meest' ongheluck.</i>
85	<i>Het sekerste gheschiedt: 297</i> <i>dat niemandt en ontvliedt.</i>
86	<i>In tijds vvijs zijn, schouvt 299</i> <i>veel ghepijn.</i>
87	<i>Te spae bedacht, verbeurt 301</i> <i>den pacht.</i>

- 88 *Quaedt leuen doet beuen:* 303
 al qualijck ghevveuen.
- 89 *Steruen leert deruen: tot* 307
 een beter vervveruen.
- 90 *Noyt blijder feeste: veur* 311
 minste en meeste.
- 91 *Noyt droeuer treuren, die't* 313
 moet ghebeuren.
- 92 *Drij herte oor-smeten: vvel* 315
 vveerdte te vveten.
- 93 *Rekent vvel, en maeckt* 317
 goedt slot:
 Want t'moet eens al
 passeren veur Godt.
- 94 *Den hardsten donder:* 321
 t'vverdt goedt daer sonder.
- 95 *Dat eeuwvigh treuren; doett* 323
 al versueren.
- 96 *Vvonder bouen mate: maer* 327
 nemet ter bate.
- 97 *Handeloose doe-niet- een* 331
 groot verdriet.
- 98 *Vvilt Godt niet borghen,* 335
 vvy en hebben gheen
 morghen.
- 99 *Der sielen peste, bluscht* 339
 met de vier leste.
- 100 *Vier leste gherechten: die't* 341
 al deur-vlechten.

Approbatio.

HAEC ORBITA PROBITATIS in linguam Teutonicam per auctorem translata, pietatem similiter, superstitione reiecta, docet; nihilque; habet quod offendat: proinde vtiliter imprimetur, & maiori cum fructu legetur: vti testor

Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatus, Archidiaconus Gandauensis, librorum Censor in Episcopatu Gandensi.

Schild-wacht tot seker waerschovvvinghe
Teghen de valsche Waerseghers, Tooueraers,
***ende* derghelijcke ongoddelijckheydt.**

Met eenen salighen raedt ende remedie daer teghen.

Deur den E. Heere *P. Ioannes David*, Priester der Societeyt Iesv.

Veur-reden tot den Leser.

DEVR oorsaecke, beminde Leser, dat den tijtel ons boecks (die vvy den CHRISTELYCKEN VVAERSEGGHER noemen) ende den naem van VVaerseggheer, in onse ghemeyne sprake, niet ten alder-besten en luydt, ende als eenen vveder-slaghe maeckt in de ooren van goede ende godvruchtighe Christenen, om de vville van die goddeloose ende boose generatie van volck, die haer seluen ten onghelijcke VVaerseggheers noemen, ende diemen oock ghemeynelijck soo heet, als met een maniere van spreken, eenighe saecke met contrarien naem noemende, als niet min vvesende, dan sulcks als den naem uyt-gheeft, by de Latinisten met eenen Grieckschen vvoorde *Antiphrasis* gheheten: uyt sulcker oorsaecke (seggh'ick) soo ist, dat ick hier uvver L. teghen sulcken quaden in-val hebbe vvillen vvapenen, ende bevveren, op dat ghy v by auonture niet en stoot oft quetst aen den veur-noemden tijtel ons boecks: maer dat ghy den seluen met meerder gherustheydt ende verlusten uvves gheests, ende profijt uvver sielen, moght handelen, ende lesen.

Te meer heeft het my noodsakelijck ghedocht, dus dese VVaerschouvvvinghe, als een seker SCHILD-VVACHT uyt te stellen, op dat niet alleen onsen vvaerachtighen ende Christelijcken VVAERSEGGHER den Leser de vvaerheydt ende saligheydt ter handt soude doen; maer op datter oock iet zijn soude, vvaer mede men teghen de loghenachtighe ende ongoddelijcke vvaerseggheers moght beschermt ende bevrijdt vvesen.

Veur-nemelijckst, om dat dien schadelijcken ende verdoemelijcken handel des duyuels, soo seer nu in alle manieren aen-ghedreuen vverdt, ende van soo menigh verdooft mensche veur goet ende gheraedsaem versocht ende te vvercke ghestelt.

Om dese redenen dan, soo sal ick hier sonderlinghe dese puncten, d'een naer d'ander, veur-houden ende verclaren.

- CAPIT. I. *Hoe't te verstaen is, dat den vyandt, ende sijne dienaers, waerseghers ghenoeemt worden.*
- II. *Datmen sulcke waerseghers, noch versoecken, noch gheloouen, noch betrouwen en magh.*
- III. *VVaerom dat nochtans Godt somtijds toelaet, dat den boosen gheest, oft sijne dienaren, iet waerlijcks uyt-rechten, ende metter daedt vol-comen.*
- IIII. *Hoe qualijck sat sy doen, die den duyuel, waerseghers, tooueraers, ont-tooueraers, hand-besienders, gheboorte-lesers, oft eenighe sulcke, te rade gaen, oft te wercke stellen, in wat noodt sy oock moghten wesen: oft wat bate sy daer mede souden schijnen te moghen vercrijghen.*
- V. *Een exempel ende weder-roep, van al-sulcken quaden handel.*
- VI. *Dat niet al toouerije en is, d'welck sommige menschen veur toouerije houden.*
- VII. *VWie-men te rade moet gaen, ende te hulpe roepen, als-men meynt iet betoouert te wesen.*
- VIII. *Drij dinghen, die sommige menschen meest beweghen, om ongheoorloofde middelen te versoecken.*
- IX. *Datmen d'een toouerije met d'ander niet verdrijuen en magh.*
- X. *Goede ende heylighe middelen, teghen toouerije ende s'duyuels op-set.*
- XI. *Vande Exorcismen, belesinghen, oft besweeringhen.*
- XII. *VWat raedt; ist saecke dat de beproefde middelen niet en helpen.*
- XIII. *Alderbesten raedt, als toouerije ende sulcke aen-stooten regneren.*
- XIIII. *Oorsaecken van toouerije ende sulcke plaghen.*

Conclusie ende slot van al t'veurseyde, met een cort vermaen.

Schild-wacht tot seker vvaerschovvvinghe Teghen de valsche Waerseghers, Tooueraers, ende derghelijcke ongoddelijckheydt.

Cap. I.

Hoe't te verstaen is, dat de vyandt, ende sijne dienaers, waerseghers ghenoeemt worden, daer sy nochtans lieghers ende bedrieghers zijn.

WAERSEGGHERS, diemen in onse Neder-landsche tale soo ghemeynelijck heet, dat zijn d'alder-katijghste slauen vanden vyant, Prince der duysternisse. Die Godt verlatende, *ende* t'verbondt in't heylich doopsel met hem eens ghemaectt verbrekende, met den boosen gheest een ongoddelijck compact gheslaghen hebben. Dat sy (te weten) hem ghetrouwe sullen wesen, hem siel en lijf gheuende, ende andere derghelijcke schroomelijcke *ende* verdoemelijcke stucken: teghen alle recht en reden, teghen al datmen Godt in soo veel manieren schuldigh is.

Veur welcke puncten van sulcken af-grijsigh verbondt, de vyandt hen-lieden van sijnent-weghe belooft, dat hyse in alle perijkelen, teghen-spoedt, ende noodt, by-staen sal, *ende* helpen tegen alle die haerlieden deeren moghten. Bouendien, dat hyse rijk, maghtigh, groot, vereert, *ende* onverwinnelijck maecken sal. Dat hy hen-lieden wijsheydt ende wetenschap van verborghen dinghen sal gheuen, met seker conste en middel van te helpen ende te ghenesen, van oock te beschadighen, *ende* totter doodt toe te verdoen, wien't henlieden sal belieuen. Maer, hoe dit al met de waerheydt staet, dat sult ghy uyt het nae-volghende bewijs, claerlijck moghen sien, ende tasten.

Hierop dient veur al ghemerckt, ende versch inden sin ghebraght, veur soo veel als dese schoone beloften aen-gaet, die de boose vyandt de sulcke sijne dienaren toe-seghet, van eere, rijckdom, wel-vaert,

veurspoedt, wetentheydt, *ende* t'becomen van alsulcks als haerlieder herte begheert. Hier dient (seggh'ick) eens wel gade-gheslaghen, met wat naem, dat Christus onse Heere, desen onsalighen prince der duysternissen is noemende. Hy is een loghenaer, seyt hy, *ende* den vader der loghen-tale. Dat is, die eerst van al, soo in den hemel als opder aerden, de loghen uyt sijne eyghen quaede inborstigheydt, te veur-schijne ghebracht heeft, ghelijck een moeder haere vrucht ter weerelt voort-brenght: oft noch naerder, ghelijck een spinnecop haer verrot ghespin en webbe.

Want, van dat hy eerst-mael, deur hoouerdigheydt, van Godt af-gheweken is, de leughen *ende* het lieghen is hem in sijne nature verkeert: soo dat hy voorts niet anders en can dan loghenen spreken als hy wat seght. Want, oock sijn waer segghen tot loghen, valscheydt *ende* bedrogh is dienende *ende* treckende. Waerom oock deur sulcks onse Saligh-maecker aldus van hem ghetuyght: *Quum loquitur⁺ mendacium, ex propriis loquitur*: Als hy loghen-tale sprekt, dat brenght hy uyt sijn eyghen ^{+Ioan.8.} voorts: ghelijck wy in't xij. xij. *ende* xiiij. Capitelen des Christelijcken WAERSEGHERS in d'langhe bewesen hebben.

Ghelijck hy onse eerste veur-ouders in t'paradijs, deur d'bedrogh sijnder leughenen, tot sonde, *ende* dies-volghende ten state der eeuwiger verdoemenisse met hem ghetrocken heeft: al-soo nu *ende* altydts, wien hy sijn hulpe belooft, die en soeckt hy noch en begheert hy inder waerheydt van quaedt oft schade niet te bevrijden, nocht uyt de perijckelen te verlossen, maer eer *ende* meer de selue tot swaerder perijckelen, schade, *ende* qualijck-vaert te brenghen, *ende* metter tijdt, alst pas sal gheuen, t'eene-mael te verderuen.

Ende als-dan soeckt hy de sulcke alder-meest te hinderen *ende* te beschadighen, als hy haer-lieden alder stijfst veel schoons belooft, *ende* alder ghehuldighst schijnt te willen wesen: ghelijck het serpent *Lamia* alder-vervaerlijckst sijn fenijn is schietende, *ende* metten steerte van achter stralende, hoe't van veuren schoonder *ende* blijder ghelaet, oock met een vrouwen-aensicht, is tooghende. Soo de vyandt oock daerom, niet sonder reden, sulck een serpent in 't'paradijs te wercke ghestelt heeft, ghelijck S. Gregorius *ende* S. Hieronymus ghetuyghen.

Soo vol haets en nijdts is hy teghen den mensche, uyt die eygen en aen-gebornen argheydt sijnder verdoruen nature, dat hy ons altydts, *ende* ouer al, in alle manieren, soeckt te beschadighen. Ten eersten *ende* bouen al, in onse siele, *ende* in hemelsch gauen *ende* goedinghen: van welcke hy weet dat des menschens saligheydt, oft verdoemenisse is hanghende.

Ist saecke, dat hy den mensche oock in sijn lichaem can hinderen, dat en vergheet hy niet te doen. Maer, can hy dat niet by-brenghen, soo doet hy emmers sijn beste ende sijn quaedste, om hem in sijn tijdelijck goet te beschadighen: als zijn, beesten, schapen, coeyen, en peerden, sijn landt en sandt, vruchten en handel te bederuen: soo de historie vanden heylighen Iob daer van volle bescheedt is geuende.

Soo wanneer hy eenighe van de sijne som-wijls naer den lichaem helpt, als in sieckte, quetse, ontsteltheydt van leden, ende derghelijcke katijugheydt en quellinghe: dat en doet hy niet uyt eenighe liefde, ionste, oft goed-willigheydt tot hen-lieden, maer uyt eenen waerlijcken, gheduerighen, ende onversadelijcken toren ende haet, die hy totten mensche is draghende, soo't te veuren gheseyt is, ende claerlijck bewesen: op dat hy de selue dies te meerder schade ende leedt aen-doen moghte, ende dies te voordr van Godt ende van al sijn gratien vervremden, hoe hyse te meer schijnt te willen ghelieuen: met een hope ende stranghe verwachten, van de selfde oock in d'lichaem te meer te beschadighen.

Summa summarum, in t'corte gheseyt, als hy emmers niet anders en can noch en magh, soo speelt hy seker op het principaelste, dat is, op t'siel-verlies. Ende seght t'ghene dat de coninck van Sodoma tot Abraham seyde: *Da mihi animas: cetera tolle tibi.* dat is:⁺ Gheeft my de sielen, ende nemt ghy de reste veur v.

Nu dan, hy magh belouen al dat hy wilt, maer, wat hy de waersegghers, ^{+Gen. 14.} tooueraers, hand-besienders, ende alle sulcke sijne onsalighe dienaers belooft, oft niet en belooft, van hen-lieden groot rijckdommen, eere, maght, en wijsheydt te gheuen, op conditie dat sy den waerachtighen eenighen Godt verlatende, hem ghetrouwelijck aen-hanghen ende dienen: het blijkt nochtans by experientie ende exemplen van allen tijden, plaetsen, en persoonen, dat sulcke snoo ghespuys van volcksken, die hun met dusdanighe oft andere swarte consten onder-winden, altydts arm, swaer-moedigh, melancholijck, katijugh, bystier, ende van al de weerelt ten eynde versteken werden, ende inden noodt blijuen.

Wat wonder ist? want den boosen gheest, haeren meester, die en nemt gheen ghenoechte in haer-lieder gheluck oft wel-vaert, waer in het oock moght wesen: ghelijck de meesters ende heeren in haerder dienaeren goeden voort-ganck ende op-comen pleghen behaghen te hebben, ende ghenoechte te scheppen: maer ter contrarie, de vyandt soeckt de sijne altydts ongheluckigh ende allendigh te maecken, ende altydts tot meerder armoede, verdriet, ende schade te brenghen.

Waer deur het oock gheschiedt, dat, soo wie haer seluen den vyandt toe-segghen ende op-draghen, oft sijnen raedt, daedt, ende hulpe

ghebruycken, ten eynde altydts al qualijck vergaen. Oft sy worden deur de handen der iustitie ter doot ghebraght, oft sy nemen haer seluen het leuen, deur wan-hope ende desperatie, oft oock hy selue brekt-se den necke, in eenigher maniere: oft doetse eyndelijck deur een langh verdrietigh leuen, tot een droeue, schroomelijcke, ende onsalighe doot comen, als hyse langhe ghenoech den spot van alle menschen ghemaect heeft: soo't daghelijcks metten stucke is blijckende.

Dit is, siet, den loon die hy sijne ghetrouwe dienaren (sonder noch d'eeuwige verdoemenisse, d'welck d'alder-swaerste is) ten eynde is gheuende, ende daer mede vergheldende. Maer, wat wonder ist? want de knape en is niet beter dan sijnen meester. Ende wat staet sijne dienaren anders te verwachten, dan hy selue tot sijnen deele ontfanghen heeft? d'welck is d'alder-meeste miserie, verworpentheyt, ende eeuwighen brandt.

De historien, oock der H. Schrifturen, zijn vol van exemplen der droeigher *ende* vervloecte gheschiedenissen, ende leelijck eynde, van dusdanighe onsalighe duyuels-dienaren. Namentlijck den coninck⁺ Saul, die de tooueraersche ende duyuelsche waerseghster te rade ghegaen heeft, *ende* na-maels sy seluen ghenomen, ^{+1.Reg.28.} in sijn eyghen sweerd al-willens vallende, ende sijnen schild-knecht ins-ghelijcks ^{1.Reg.31.} naer hem: soo in de figure, veur dit Tractaet staende, uytdruckelijck veur ooghen ghehouden wordt: om dese onsalighe vuyle voere tot eenen schroom ten toone te stellen.

⁺Soo oock de coninck Ochozias, deur sijn venster ghevalen zijnde, ende te bedde sieck ligghende, heeft tot den duyuel, *ende* tot Beelzebub af-godt van Accaron ^{+4.Reg.1.} ghesonden, om te vernemen oft hy't becomen soude, oft niet. Maer hy heeft het met een katjuighe doot moeten besueren.

Der-ghelijck schandigh ende vervloecht eynde des leuens hebben ghehad, onder de Roomsche keyseren, Nero, Domitianus, Caracalla, Iulianus den Apostaet. Die alle tot tooerije *ende* duyuelsche consten seer gheneyght zijn gheweest. Vele van hen lieden en souden soo ongheluckigh noch moord-dadigh eynde niet ghehad hebben, hadden sy haer soo leelijck van de duyuelen ende duyuelsche menschen (die sy gheloofden ende betrouwden) niet laten bedrieghen.

Cap. II.**Datmen den boosen gheest, waerseghers, tooueraers, ende sulck volck, niet gheloouen en magh.**

DEur soo veel alst aen-gaet, eenighe waerheydt, oft seker kennisse van saecken, deur dese boose gheesten te vercrijghen, oft vande ghene, die den raedt oft hulpe des duyuels, uyt crachte van eenigh verbondt, oft in eenigher manieren, daer toe ghebruycken, (om soo wat naerder tot het bediedt van dat woordt, Waersegher, te comen) veur al, soo moetmen sekerlijck weten ende houden, dat de duyuelen selue, de seker kennisse der saecken niet en hebben, ende niet alle dinghen en weten.

Ten eersten, sy en weten s'menschens ghepeysen niet, die op-rechtelijck verholen zijn: het en zij, dat de mensche self die met eenigh inwendigh oft uytwendigh teecken kenbaer maeckt. Ende en weten oock gheen saecken, die te gheschieden staen, van welcke sy gheen veur-gaende schijnbaere merck-teecken ghewaer en werden: waer van wy in d'naeste Capitel noch spreken sullen.

Ende daerom, als sy eenighe toe-comende dinghen, die noch te gheschieden staen, veur-segghen, oft die op-rechtelijck verborghen zijn, willen openbaeren, al en wilden sy niet lieghen (d'welck sy nochtans altydts willen en begheren te doen, soo wy bouen gheseyt hebben) soo falen sy nochtans dickmael van de waerheydt te gheraecken uyt pure onwetentheydt der saecken, ende staen t'eene-mael contrarie quade slaghen.

Iae, dat meer is, oock in dinghen, die sy, oft deur haer eyghen verstandt (d'welck sonder twijfel seer scherp is) oft deur soo langhduerighe experientie, oft anders uyt eenighe natuerlijcke oorsaecken en causen connen doen, oft weten, meer dan eenighen alder-verstandighsten mensche ter weerelt. Nochtans (seggh ick) al dese wetenschap niet teghen-staende, soo worden sy dick-mael oock in sulcke dinghen bedroghen, ende bedrieghen andere, niet al om-comende soo sy wel meynden ende begheerden.

Soo dat sy, noch eenighe wel-daden (ist dat-men soo schadighen dienst wel-daedt magh noemen) haere dienaren doen en connen, die sy haer lieden belooft hadden, ende wel in haere natuerlijcke maght en wetentheydt ghelegghen was, noch oock en connen hinderen, die sy soecken te beschadighen, al doen sy haer uysterste beste en quaedtste daer toe.

Want dick-mael worden sy in haer-lieder boos op-set van de goe-

de engelen deur Godts wille belet. Die eens-deels de natuerlijcke oorsaecken en crachten der seluer veranderen, soo dat de ghewoonelijcke effecten en wercken uyt die selue causen niet en volghen: ende hebben bouen dien, de veur-seyde goede engelen alle de cracht ende maght der boose gheesten in haer handen: dat is, in haer-lieder bedwanck: op dat sy nerghens iet uyt en richten, voorder dan't Godts wille ende toe-laten en ghedooght.

Het welcke, want de boose vyanden oock wel wete, als sy wat wonderbaers willen veur-segghen, oft voort stellen, ende nochtans niet sekerlijcks en weten, hoe't om-comen sal, om de reden te veuren verhaelt: op dat sy niet en schijnen in ghebreke van wetentheydt oft van maght te wesen (want sy uytter maeten hoouedigh zijn) soo ghebruycken sy ghemeynelijck twijfelachtighe manieren van spreken, ende eenighe woorden van dobbelen verstande, vol bedroghs en valscheydt. Op dat sy, hoe't valt, oft niet en valt, eenighs-sins moghten schijnen waer gheseyt te hebben. Veur enigen monster van sulcks, zij dat vers van eenen af-godt eens met grooter wanckelinghe ghesproken, ghevraeght zijnde, wie victorie soude vercrijghen:

⁺*Aio, te AEacida Romanos vincere posse.*

⁺*Oraculum Apost.*

Het welcke men aldus moghte in onser tale ouer setten:

Ick segghe (ghebruyckt tot verstandt v sinnen al)
Dat den sone van Achilles den Romeyn verwinnen sal.

Dit nam Pyrrhus den coninck (sone van Achilles) veur hem, meynende daer deur versekert te wesen vande victorie teghen de Romeynen, daer hy teghen te velde track. Ende de woorden schenen oock dien sin te hebben. Maer t'quam nochtans contrarie. Hy wierdt vande Romeynen verwonnen. Welcken contrarien sin de woorden van t'veur-seyde vers euen wel toe-lieten. Soo dat-men den afgodt Apollo noch berispen noch achter-halen en coste, hoe datt quam oft vergingh: hy scheen al-tijds de waerheydt veur-seydt te hebben: soo uyt het aen-mercken vanden dobbelen standt ende sin der woorden te bemercken is. Dat is dan t'verstandt, ende ons segghen, dat den hoouedighen, boosen ende loosen gheest, deur den af-godt sprekende, al-tijds sochte in sijn eere te blijuen, als waer-gheseyt te hebben, ende binnen dien, de menschen te bedrieghen. Sulcke exemplen van bedrieghelijcke veur-segghingen zijnder vele in de Heydensche historien: maer sulck een is hier ghenoech veur al.

Nu, dat die arme dwase menschen, die haer-lieder ghelooue ende betrouwen, op sulcke bedrieghelijck ende loghenachtighe waerseghers stellen, soo iammerlijck dick-mael bedroghen worden: niet alleen tot haer-lieder groote schande, maer oock tot haer-lieder

verderuenisse, daer en passen noch en schaffen de duyuelen niet een haer op. Iae, dat meer is, sy verblijden haer grootelijcks in sulcke schade ende verlies der bedroghene menschen: meest *ende* veur-nemelijckst in t'quetsen ende verlies der sielen, d'welck altijdts gheschiedt in sulcke stucken: oock als daer eenighe veur-deel oft profijt op schijnt te sitten. Welcke redenen claerlijck doen blijcken, eens deels hoe valsch *ende* onwaerachtigh dat den boosen gheest met alle sijn bedrieghelijcke waer segghers is, ende hoe qualijck dat sy beraden zijn, die sulcks iet vraghen, oft haer betrouwen daer op stellen, om willens en wetens bedroghen ende beschadight te worden.

Cap. III.

Waerom dat Godt som-tijds toe-laet, dat den boosen gheest, oft sijne dienaeren, in't waer-segghen, oft quaedt veur-nemen, iet waerachtelijck uyt-rechten.

HET can wel ghebeuren, ende somtijds ghebeuret, dat Godt deur sijn rechtveerdigh oordeel, in sijnen toren ende gramschap toe laet, dat de boose gheesten, oft haere dienaeren, tooueraers ende waersegghers, iet waerachtelijck versegghen, dat te gheschieden staet, oft openbaren dat verholen was. Te weten, tot een straffe van eenighe groote sonde der ghener, die al-sulcke waerheden ende verholentheden vanden duyuel zijn versoeckende, als ofter gheenen Godt en waere in Israel, (soo Elias⁺ de Prophete sprak) ende om andere oorsaecken, die dick mael Gode alleen bekend zijn.

⁺4.Reg.1.

Ende ghelijck Godt den mensche sijnen vrijen wille ghegeuen heeft, met welcken hy des vyandts voeren verworpe, niet alleen als hy sekerlijcks lieght *ende* bedrieght, maer oock als hy iet waers seght, om des te meer deur sulcke volstandigheydt te verdienen. Al-soo als-men met vrijen willen den boosen gheest te rade gaet, laet het Godt som-tijds gheschieden, dat hy waer seght, tot meerder straffe van dese ende andere sonden, van sulcke menschen die Godt soo schandelijck zijn verlatende. Ende als sy dan inden noodt zijnde, *ende* hulpeloos van alle canten ghelaten, meynen haeren toe vlucht tot Godt te nemen, dan seght hy tot sulcke, t'ghene dat hy uyt sulcker oorsaecke eer-tijds tot sijn volck seyde: Waer zijn de goeden (dat is,⁺ de boose gheesten, die ghy (my verlatende) als u-lieder goden ghehouden hebt.) Waer zijn sy, daer ghy-lieden v betrouwen op steldet? dat sy nu op sten, *ende* u-lieden helpen, *ende* u-lieden in desen noodt lossen oft beschermen. Siet nu, en leert dat ick alleen Godt ben, *etc.*

⁺Deuter:32.

Ten anderen oock, als Godt toe-laet dat de boose gheesten waer segghen, iet ghenesen, oft ten effecte brenghen, als-dan soo oeffent hy dies te meer ons ghelooue. Want ghelijck de gheloouighe ten tijde van prophetien en mirakelen seer in t'ghelooue versterkt werden, al-soo moeten sy te vromelijcker staen, als niet alleen de prophetien ende mirakelen stille staen, maer als Godt oock ter contrarie toe-laet, dat bedrieghelijcke waerseghghers ende tooueraers iet metter daedt uyt-rechten ende vol-comen. Want niet teghenstaende al dit, soo moeten sy peysen en vast-houden, datt al valschheydt ende bedrogh is wat den boosen gheest voort-stelt, ende seght: al soudet noch soo waerachtigh, soo goedt ende heylich schijnen te wesen: dat is een groot ghelooue.

Men leest een seer vremde *ende* wonderbaere historie van dien boosen keyser Domitianus, by Suetonium ende andere beschreuen, die op het veur-gaende niet qualijck en past. Dese nu siende, dat hy, midts sijn onrechtveerdigheydt, *ende* wreedtheydt, inden haet van alle menschen ghecome was, ende ouer-sulcks eenen ieghelijcken vreese ende ontsagh, vraeghde de duyuelsche waerseghghers ende tooueraers, hoedanigh dat het eynde sijns leuens wesen soude. Sy antwoordden, dat hy seer corts vermoordt soude werden. Iae sy veur-seyden hem oock den dagh, ende de ure sijnder doot. Het welcke hy hoorende, heeft eenen vande vermaerste sulcke constenaeren aen-ghesproken ende gheseyt: Ende ghy (seyt hy) wat eynde des leuens staet v te verwachten? Waer op hy antwoordde: Heer keyser, ten zij dat my mijn conste bedrieght, ick vinde dat ick van de honden verscheurt sal worden. Het welcke de keyser Domitianus hoorende, *ende* willende maecken, dat al die veur-segghingen, d'een met den anderen, souden schijnen onwaerachtigh te wesen, heeft dien meester-tooueraer voet-staens doen dooden, ende sijn lichaem doen verbranden, op datt de honden niet verscheuren en souden.

Het welcke nochtans al niet teghen-staende, dien tooueraer is binnen dien daghe vande honden verslonden, *ende* Domitianus des anderen daeghs s'auondts ten vijf uren van eenen sijner huys-ghenooten vermoort, soo't al veur-seyt was. Want, soo veel als den tooueraer aen-raeckt, als hy nu in t'vier gheworpen was, ende begoste te branden, soo isser sulck eenen windt ende tempeest van regen gheresen, dat al t'vier verstroyt ende ghebluscht is gheweest: ende de honden dapperlijck daer aen vallende, hebben d'lichaem, half ombrandt zijnde vernielt ende verslonden.

Wat sal nu hier, van dit veur-segghen der waerheydt, *ende* waerachtighe gheschiedenisse dese waerseghgheren te segghen vallen? ende wat salder af moeten ghehouden worden? meest dat den dagh,

de ure, ende soorte van doodt, soo in d'besonder aen-gaet? Hebben de waerseggheers, oft de duyuelen haere meesters, dit al soo sekerlijck van te veuren gheweten, oft connen weten, datt so al te gheschieden stondt?

Ick antwoorde hier op: soo maght wesen, dat sy't gheweten hebben, ende soo maght wesen, dat sy 't niet gheweten en hebben: want van alle beyde hebben wy goede redenen: De boose gheest, die dit den tooueraer in-ghegeuen heeft, can deur de vernuftheydt sijns verstandts veel dinghen natuerlijck weten, die de menschen alsoo niet en connen weten, midts dat haer verstandt cleynder is van begrijp, ende ghebonden aen t'ghebruyck van onse lichamelijcke sinnen. Alsoo connen die tooueraers weten ende openbaeren sommighe dinghen die ons verholen zijn, maer niet verholen aen de duyuelen, om dat het natuerlijcke dinghen zijn, die sy natuerlijck weten sonder eenigen haeren arbeydt oft toe-doen: als te weten, dinghen die op andere plaetsen oft tijden, oft in t'heymelijck *ende* verborghen, oft in teghenwoordigheydt van luttel secrete personen ghedaen worden. Want ouer-midts dat de duyuel daer deur hem seluen oft deur andere duyuelen teghenwoordigh is, ende die dinghen siet gheschieden, wat ist wonder, dat hy die de tooueraers in-geeft, om een andere te openbaren: *ende* al-soo connen sy secrete dieuerijen *ende* ander sonden openbaren. Al-soo connen de tooueraers somtijds segghen, wat te Roomen oft byden grooten Turck gheschiedt: *ende* midts datmen't maer langhe daer naer deur de ordinarise posten en hoort, soo schijnen 't die waerseggheers veur-seyt te hebben, als sy't soo haest deur haeren dapperen ghesel *ende* helschen post *ende* veur-looper vernomen hebben.

Des-ghelijcks can de boose vyandt altemets weten de ghepeysen ende secreten des herten, ende dat som-tijds daer naer radende en slaende uyt eenighe teecken en, ghelijck een medecijn uyt den pols verstaet oft raedt naer de sieckte: *ende* ghelijck; men uyt den roock vernemt het vier, daer den roock af comt. Want de duyuel grondeert deur sijne subtiylheydt de passien ende beroerten des lichaems *ende* bloedts, *ende* uyt dese als uyt teecken en *ende* effecten der inwendigher begheerten *ende* beroerten des herten, raedt hy *ende* slaet naer de ghepeysen. Somtijds oock verstaet hy die ter contrarie, om dat hy die selue ghepeysen *ende* verbeldingen in-druckt *ende* prent in de phantasie oft verstand vanden mensche: alsoo dat de mensche somtijds schijnt, oock als in eenen spiegel te sien, t'ghene dat de boose vyandt in zijn phantasie verbeeldt *ende* representeert, namentlijck van wat ghedaente dat dese oft die persoon is, wat den grooten Turck als-nu is maeckende, schrijuende, *etc.* oft wat caert-spel dat

iemandt onder andere ghepeyst oft ghecoren heeft, om dat hy t'selfde hem in-ghegeuen heeft om te peysen: Al-soo can hy oock verstaen de passien ende ghesteltheydt des menschen, als hy selue den mensche beroert ende ontsteekt om eenighe dinghen te doen oft begheeren, uyt welck sijn stoken ende blasen hy sonder moeyte can weten wat den mensche peyst ende ghevoelt, ende daerom gheen wonder en is, dat t'selue de tooueraer deur in-geuen sijns meesters oock can weten ende te veur-schijn brenghen.

Ten tweeden connen sy sommighe toe-comende dinghen weten, ende te veuren segghen, *ende* die van tweederley soorten. Sommighe natuerlijcke: want ghelijck een astronomus, dat is, een die der sterren natuer ende loop verstaet, te veuren weet de eclipsen, nieuwe ende volle manen, *etc.* al-soo can de boose vyandt deur subtiylheydt sijns verstandts vele natuerlijcke toe-comende dinghen uyt haere oorsaecken ende oorspronghen somtijds te veuren weten, als reghen, haghel, sneeuw, winden, *etc.* in dese oft andere landen, om dat hy de dispositien siet, uyt welcke dat sulcke dinghen groeyen ende haeren oorsprongh nemen: van welcks wy veel lesen in d'leuen van S. Antonius, soo't den H. Athanasius beschrijft.

D'andere soorte van toe-comende dinghen die sy te veuren connen weten, zijn, die sy deur haer seluen oft haere instrumenten als tooueraers ende andere boose menschen schicken te doen, oft in eenigher maniere weten dat andere nu gheschickt hebben te doen. Ende dies vervolghens en ist gheen wonder dat tooueraers deur d'in-geuen van haeren meester sulcke dinghen oock somtijds deur Godts ghehenghenisse en de toe-laten weten te veuren te segghen. Iae soude oock wel som-tijds moghen ghebeuren, hoewel dat selden gheschiedt, dat sy noch iet anders veur wisten, dat het Godt hen-lieden deur sijn engelen openbaert, tot meerder straffe der ghener die sulcks verdienen.

Niet te min, de reden waerom dat selden de boose gheesten ende haer dienaers iet sekerlijcks te veuren weten, is, Dat Godt de Heere, die alle dinghen regeert ende in handen heeft, de selue dickmael verandert ende belet: ende dat des boosen vyandts ende sijnder adherenten bestaen ende aen-slagh dickwils om-ghestooten wordt van Godt ende sijne heylighe engelen, ende dat oft deur t'ghebedt der H. Kercken, ghebruyck der H. Sacramenten, ende andere ghewijde dinghen, *etc.* oft dat die, deur welcke de vyandt iet wilde doen oft aen-slaen, belet worden, oft somtijds oock niet en willen naer sijn in-gheuen doen, ghelijck hy haeren vrijen wille niet en can benemen. Ende al soo ghebeurt, dat de boose vyandt ghemeynlijck is eenen loghenachtighen gheest in den mondt van sijne propheten,

tooueraers, ende sulcke ghebroedtsel, oock niet teghen-staende, al hadde hy (t'ghene hy veur-seyt) al op-gherockt, ende dat de natuerlijcke causen daer toe al bereydt sonden, *etc.*

Hier uyt sal-men lichtelijck verstaen, hoe dat sonder mirakel de veurseide tooueraer heeft aen den Keyser Domitianus te veuren connen segghen t'ghene wy verhaelt hebben, ende hoe't t'selue natuerlijck, soo deur toe-doen des boosen vyandts oft anderssins heeft connen metter daedt volbraght worden. Waer by wy oock mogen vermoeden, dat de boose gheesten (die altydts inde doot, ende qualijck vaert der menschen ghenoechte scheppen) deur dese veur-segghinghe des keysers moordt, hoe wel sy (neme ick) van sulcks geen seker veur-kennisse en hadden, moedt *ende* stoutigheydt nochtans hebben willen gheuen aen de ghene die nu langhe en dick-mael de doot des Keysers ghesworen hadden, ende nu alleen tijdt ende bequamigheydt daer toe waeren verwachtende, als haer-lieder handen daer naer iokende. Te weten op dat sy nu haer niet en souden ontsien, het selue veur-ghenomen stuck cloeckelijck aen te varen, ende te vol-commen: den dagh ende ure nu soo sekerlijck (quantsuys) veur-seyt ende ghestelt zijnde. als oft die ure, des Keysers lest wijle waere, op welke hy noodtsaeckelijck deur d'bewijs der sterren, ende loop van t'gheheel ghehemelte, moeste nu deur-ghespeelt werden: als deur Godts ghehinghen ter sulcker sekere doot verwesen ende gheleuert zijnde, die hy niet ontcomen en moghte. *Ende* daerom, dat sy sonder achter-dencken, *ende* sonder eenighe vreese, hem nu aen-vallen souden, als hemel ende aerde sijn doot schenen ghesworen te hebben: ende dat Godt haer-lieder herte ende handen behulpigh soude wesen, om t'stuck te vol-brenghe. Dit (seggh'ick) heeft de boose vyandt al in haer-lieder ghedachten *ende* veur-nemen connen wercken, ende in-drucken, ende doen vol-brenghe.

Daer-en-tusschen, Godt al-maghtigh, die't al in sijn handen heeft, ende sijne maght ouer al streckt, die stelt hier in, sijn iustitie ende recht ordeel te wercke, deur sulcke menschen ende middelen, alst hem belijft, als instrumenten tot sulcks dienden, haere boosheydt tot sijnen dienste ghebruyckende, daer't hem goet dunckt. Ende gheeft ouer-sulcks de woorden der boose gheesten, *ende* de veursegghinghen der tooueraeren, cracht ende daedt, tot straffe der sonden: soo wy bouen gheseyt hebben, in d'beghinsel van dit teghenwoordigh Capitel.

Dit comt al ouer een, met t'ghene dat S. Paulus seght: *Mittet[†] illis Deus operationem erroris: vt credant mendacio. Vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati; [†]2.Thess.2. sed consenserunt iniquitati:* Godt sal hen-lieden d'werck der dolinghe toe-seynden, dat sy de lo-

ghen gheloouen sullen: op dat sy alle gheoordeelt moghen werden, die de waerheydt niet gheloofte en hebben, maer de boosheydt toegheedaen zijn gheweest.

Aen-gaende het branden *ende verslinden* van diens tooueraers doot lichaem, die oock sijn eyghen quaedt veur-seyt hadde: dat was den boosen gheesten seer licht om doen, oock natuerlijk, soo eenighen tempeestighen windt ende reghen terstont op-maeckende, om soo t'vier te blusschen, ende al te verstroyen: soo dat het onsaligh lichaem, van de honden ghevonden ende verslonden moght werden, ende het veur-segghen des tooueraers soude moghen schijnen waerachtigh te wesen. Want, ghelijck't de keyser sochte met natuerlijke middelen te beletten, soo hebben 't veel lichter de boose gheesten, met andere oock natuerlijke middelen connen doen gheschieden, *ende* vol-brocht werden soo't veur-seyt was. Ende dit nochtans al anders niet, dan deur een besonder toe-laten Godt, tot haer-lieder meerder schande en schade, veur straffe, die hun met sulcke duyuelrije onderwinden.

Maer nu, midts hier gheseyt is geweest, dat de boose geesten, t'zij deur haer seluen, t'zij oock deur tooueraers, valsche waersegghers, *ende* derghelijcke haer-lieder dienaeren, somtijds waer segghen, oft openbarende dat anders verholen is, oft veur-segghende, dat noch te gheschieden staet: soo is hier neerstelijck, ende aendachtelijck te bemercken, ende wel te onthouden, dat men selfs als-dan noch duyuel noch sijne onsalighe dienaeren en moet oft en magh in d'minste gheloouen oft betrouwen, oock als sy schoon waer segghen. Noch op haer-lieder woorden, waer-segghen, verclaringhen, *ende* ghetuyghenissen iet en magh staen, gheloouen, oft doen: hoe waerachtigh oock dat al moghte wesen.

De reden is dese: want sy nemmermeer waer en segghen, dan om dies te meer te bedrieghen, oft om eenighe meerder ende sonderlingher valscheydt, onder sulck deksel der waerheydt, ter handt te doen: ende de licht-gheloouighe arme menschen voorts wijs te maecken, al dat sy willen, sonder eenigh achter-dencken van bedrogh, als sy soo met den rock der waerheydt de vermomde valschheydt eens in-ghelaten hebben. Soo dat sy daerom meer te vreesen ende te wachten zijn, als sy soo waer segghen, dan als sy lieghen. *Ende* aen-ghesien niemandt en twijfelt, oft sy en zijn te schouwen als sy lieghen en bedrieghen, soo volghet daer uyt, want sy noch meer te schouwen zijn als sy waer segghen (soo ghy nu terstont ghehoort hebt) dat sy altydts in al hun voort-stel neerstelijck te schouwen zijn, noch in eens noch in anders willende met hen-lieden te doen hebben.

Daerom wast oock dat Christus, onse Heere, de boose vyanden

dede swijghen, als sy ouer-luyde waren roepende, ende vercondighende, dat hy Christus, den heylighen, ende den sone Godts was:⁺ het welcke nochtans de claere waerheydt was: soo ghy oock in't xiiij. Capitel des Christelijcken Waerseghers ^{+Luc.4.} lesen moght.

Des-ghelijcks dede oock S. Paulus een beseten dochter cort swijghen, die hem *ende* sijn mede-ghesellen met dese woorden naer-riep: *Hi homines serui Dei excelsi sunt: qui annunciant vobis viam salutis:*⁺ Dese menschen (seyde hy) zijn dienaers vanden alder-hooghsten Godt: die v lieden den wegh der saligheydt boodtschappen. ^{+Act.16.} Iae hy heeft den boosen gheest uyt haer verdreuen. Sy seyde de waerheydt, deur den boosen vyandt, *ende* den boosen vyandt deur haer: maer de waerheydt en magh vanden duyuel oft duyuelsche menschen, noch versocht noch ontfanghen worden: om datt teghen Godt is die de eeuwige waerheydt is: *ende* om dat de vyandt een loghenaer deur sijnen hals is, oock met de waerheydt lieghende *ende* bedrieghende: soo wy nu in't langhe *ende* in d'breede gheseyt *ende* her-schept hebbe.

Cap. IIII.

Hoe qualijck dat doen, al de ghene, die den duyuel, oft sijne dienaren te raede gaen, oft te wercke stellen.

T'Ghene wy tot noch toe gheseyt hebben, leert ons claerlijcker te wesen dan den mid-dagh, hoe qualijck dat sy doen, die den boosen vyandt, waerseghers, tooueraers, oft eenighe sulcke s'duyuels dienaers oft dienaressen te rade gaen, te wercke stellen, oft iet van hen-lieden versoecken: in wat noodt, angst, oft benauwtheydt sy oock moghten wesen: oft, wat bate en veur-deel dat sy daer mede soudens schijnen te moghen becomeen, oft quaedt te moghen ontgaen. Aen-ghesien dat al-sulcks niet anders dan met seker schade *ende* siel-verlies en can gheschieden: soo vanden werck-man, die't van s'duyuels-wege is doende, als van den ghenen die hem tot sulcks te wercke stelt.

Sy doen dan al groote *ende* af-grijselijcke sonde, *ende* stellen haer in groot perijckel van siel *ende* van lichaem: soo wie haer-lieden verstouten van sulcke beduyuele menschen (als zijn waerseghers, tooueraers, ont-tooueraers, gheboorte-lesers, fortune-segghers, hande-besienders, temst-draeyers, *ende* derghelijcke quade onghoorloofde duyuelsche constenaers *ende* constenaressen, te onder-soecken, oft te vraghen, waer sulck oft sulck een saecke is, die sy in't onghereedt hebben, oft wiese heeft: wie hen-lieden sulck een quaedt,

schade, verlies, oft spijt ghedaen heeft: wat boete oft bate ende remedie sy tot sulck een sieckte, mis-val, betoouertheydt, oft ander ongheluck best moghten ghebruycken: hoe sy haere betoouerde leden, kinderen, beesten, vruchten, spijs, werck, oft goedinghen, ende derghelijcke ontsteltheden haerder saecken moghten helpen, ende op sijne behoorlijcken pas brenghen: *ende* veur d'arghste, hoe sy haren euen naesten met sulcken boosen middel meest moghten beschadigen. Dit zijn, seggh'ick, al groote leelijcke sonden, ende ongheoorloofde middelen, Godt den Heere grootelijcks vertoornende, ende den staet haerder saecken, *ende* der conscientie meer *ende* meer verargherende.

Want, bouen dien, datmen nommermeer en magh eenighen raedt oft daedt, dienst oft hulpe, van den boosen vyandt oft sijne dienaers versoecken: iae, om noch beter te segghen, bouen dien, datmen nemmermeer vanden vyandt oft die metten vyandt omgaen, eenighe hulpe oft wel-daedt en ontfanght, dan tot meerder quaedt en schade, in siel ende in lichaem, ende oock in lichamelijcke dinghen, soo't bouen te vollen bewesen is: soo sondighen sy, die sulcks doen, opentlijck tegen het eerste ghebodt des Heeren, d'welck seght: Ghy en sult gheen vremde goden hebben neffens my. *Ende* Ghy sult uwen Heere uwen Godt uyt gheheel uwer herten beminnen. *Ende*, Ghy sult uwen Heere uwen Godt aen-bidden, ende hem alleen dienen.

Nu, dese maniere van soo den duyuel, oft sulcke sijne dienaeren te rade te gaen, iet van hen-lieden te versoecken, dat is een waerachtighe ende openbaere specie ende sorte van af-goderije: deur welcke den eenighen, waerachtighen, *ende* al-maghtighen Godt verlaten *ende* als verloochent werdt, ende de duyuel, sijnen ende onser allen ghesworen ende alder-meesten vyandt, werdt veur Godt, oft veur den besten helper in den noodt (d'welck soo veel is, als veur Godt) versocht *ende* aen-beden. Want-men den vyandt in sulcks toe-draeght, die eere doet, t'selue betrouwen om hem stelt, sulcken troost ende bystandt van hem verhoopt *ende* verwacht, als-men Gode alleen schuldigh is, ende toe-draghen moet.

Des-volghens, midts sulcke toe-ghedaenheydt, dienst, eere, trouwe, hope, toe-verlaet, ende toe-vlucht, die-men al ten duyuel-waert keert ende bewijst: Godt daer als laetende besijden staen, als hem niet kennende, sulcks van hem niet vermoedende, ende dies veurby gaende ende verstekende, soo nemt-men ende houdt-men den duyuel niet alleen als eenen Godt neffens den eenighen Godt, maer men stelt hem in de plaets van Godt selue. Het welcke (soo wy nu gheseyt hebben, een openbare ende onverdraghelijcke af-goderije *ende* goddeloosheydt is.

Daerom, veel beter ist, alle ongheluck ende onghelijck, verdriet en verlies, schade en schande te lijden, ende patientelijck tot penitentie van sonden, oft tot meerder verdienste veur Godt te verdragen, oock inden noodt te blijuen, dan met sulcke een schroomelijcke dood-sonde teghen Godt, met soo groot ende seker verlies van sijn siele, eenighe hulpe oft bate te versoecken oft t'ontfangen, van hem, die ons noch helpen en can, noch en wilt, dan met onse meerder schade ende achter-deel, tijdelijck ende eeuwelijck.

Cap. V.

Een exempel, van eenen, die van sulcken verdoemelijcken staet, een weder-roep beschreuen heeft.

Tot meerder waerschouwinghe, ende beteren af-keer, van al-sulcke duyuelrije, ende af-grijselijcke stucken, soo heuet my goedt ghedocht, hier aen te voeghen het weder-roep dat Cornelius Agrippa op sy seluen beschreuen heeft. Dese, naer dat hy lang, en veel iaeren, in alle swarte consten hem ongoddelijck gheoeffent hadde, is ten eynde ter kennis ghecome, sijnen veur-gaende boosen plicht ende op-stel weder-roepende, ende alle andere menschen waerschouwende, om hen-lieden van sulcks te wachten: ende dat in deser manieren:

Ick hebbe (seyt hy) noch iongh wesende, drij boecken ghemaect van toouerije, de saecke in d'langhe ghenoech beleydende. In welcke, soo wat ick als-dan deur een curieuse ende neus-wijse licht-sinnigheydt der iongheydt ghefaelt ende mis-grepen hebbe, dat wederroep ick nu, ende begheere met dit mijn teghenwoordigh wederroep, datt zij, als oft noyt gheseyt oft gheschreuen en waere: als nu wijser ende beter bedacht gheworden zijnde.

Want (seyt hy voorts) ick hebbe seer veel iaeren in dese ijdelheden eer-tijds verquist. Ten eynde hebb'ick emmers dat gheleert ende ghewonnen: dat ick nu weet, met wat redenen ende argumenten, ick alle andere menschen, van dese boosheydt magh waerschouwen: daer van een ieder vervremdende ende af-treckende. Want, soo wie, niet deur de moghentheydt Godts, maer deur de bedrieghelijckheydt der duyuelen, naer d'werck der boose gheesten, haer vermeten te veur-segghen, oft te waer-segghen, oft deur ijdelheydt der toouerijen, deur ongoddelijcke quade consten, ende derghelijcke aenrechtinghen der vyanden, bedrogh der af-goden, oft sulcken raedt, daedt, oft hulpe des vyandts ghebruyckende, wonderbare saecken

vermeten voort te stellen: die sullen al met Iannes *ende* Mambres, ende met Simon den tooueraer, ten brande des helschen viers verwesen ende gheleuert worden.

Dus verde het weder-roep, ende dappere waerschouwinghe, van dien veur-noemden man. De welcke, hoe hy te langher in sulck iammerlijck siel-verlies, *ende* duyuelsche stricken hadde gheweest, hoe hy te beter alle verdoolde ende verduyuelde menschen, uyt de selue stricken helpen coste: een ieghelijck waerschouwende van sulcken verdoemelijcken raedt en staet te wachten: op al-soo vele als sy haerder sielen wel-vaert *ende* saligheydt moeten beminnen en soecken.

De ghemeyne opinie is, dat dese niet ten rechten bekeert en is van sulcke boosheydt, maer dat hy om sijn toouerije *ende* duyuelrije ter doot ghesocht zijnde, heeft uytlandigh ende vulchtigh gheweest, *ende* soo uyt vrees dese weder-roepinghe ghedaen. Ende men meynt veur-seker, als nu den tijdt ghecome was, dat hy den vyandt sijn siele soude leuren (volghende t'verbondt met hem eer-tijds ghemaect) dat hy hem ontgordt *ende* ontdaen heeft, segghende: *Decepisti me, cruenta bestia*: Ghy hebt my bedroghen, o ghy bloed-gierighe beeste. *Ende* dat hy soo van sijnen eyghenen hondt, oft vanden boosen gheest, in de ghedaente van eenen hondt vernielt is gheweest.

Watter af is, al-tijds heeft hy dat veur-noemde weder-roep gedaen ende gheschreuen: ist niet uyt goeder herten, emmers heeft de conscientie ende de waerheydt hem dat uytten monde gheperst. Ende heeft sulcken loon in sijn doot vercreghen, als hy wel weerdigh was. Soo dat sijn weder-roep veur een goede lesse dient, ende sijn schandigh eynde veur een schroomelijck exempel, tot beter wacht *ende* waerschouwinghe, veur alle die'ts van doen hebben, ende waer willen nemen.

Nu van de remedien teghen toouerije, &c.

Cap. VI.

Dat niet al toouerije en is, dat sommighe veur toouerije houden.

DEur al staet wel te aen-mercken, dat niet alle sieckten, soo van menschen als van beesten (oock die gheen medecijs en connen ghesenen, noch en weten wat sieckten datt zijn) noch oock alder-hande schade in vruchten, suyuel, oft andere dinghen, toouerije en zijn, noch deur toouerije en gheschieden. Want daer zijn veel vrede natuerlijcke sieckten, die oock de medi-

cijns niet en kennen, noch gheen raedt daer toe en weten, daer nochtans gheen toe-doen vanden boosen gheest, noch van eenighe tooueraers oft toouererssen mede en speelt. Iae, Godt almaghtigh seyndt daghelijcks den menschen veel nieuwe ende swaere sieckten, quellinghen, ende andere schadelijcke mis-vallen toe: t'zij tot straffe en castijdinghe der sonden, t'zij tot haer-lieder beproeuinghe, ende vermeerderinghe van verdiensten, t'zij oock uyt eenighe andere redenen, ons dickwils onbekent, sonder daer toe eenighe wercken oft dienst der boose gheesten, oft van haer-lieder aen-hangheren te ghebruycken: ende ouer-sulcks, gheen tooerije en is. Het welcke wel is te aen-mercken.

Daerom, als iemandt in eenigh ongheluck van groote sieckten, oft in andere beschaedtheydt valt, hy en moet niet terstondt meynen, dat hy betoouert is: noch oock sulcke lichtelijck gheloouen, die hem sulcks soecken wijs te maecken. Want, ghelijck-men in tijde van peste, terstondt meynt datt peste is, als-men erghens iet ghevoelt: al soo als de tooerije regneert, meynt-men terstondt datt tooerije is, met datmen iet quaedt ghewaere werdt. Ende nochtans, ghelijck daerom niet alle sieckte oft mis-voelen peste en is: soo en ist oock niet al ter stondt tooerije, als ons iet mis-comt.

Maer, om wel doen, men moet alle schade en teghen-spoedt van de goede handt Godts leeren nemen: die ons dick-mael wonderlijck ende in veel manieren staende, proeuede, ende oeffenende is, tot onser meerder saligheydt, naerijnen hooghen *ende* verholen raedt ende wille, die altijds goet *ende* rechtveerdigh is, al is hy ons dick-mael onbekent. Ende daerom, wat quaedt ons ouercomt, ende in wat manieren die ghenadighe *ende* rechtveerdighe handt des Heeren ouer ons valt: gheeneten beteren raedt, oft saecke, dan t'selue van Godt onsen lieuen vader t'ontfanghen in penitentie, ende tot vol-doeninghe van onse sonden: ende kennen dat wy hier noch veel meer soudeten moeten lijden, waer't dat ons de Heere, naer sijn uyterste rechtveerdigheydt *ende* naer den eysch van onse verdiensten, straffen wilde. Soo dat ons niet en staet veel t'onder-soecken, hoe, van waer, oft by wien, ons t'selue toe-ghecomen is, oft ons deur de goede engelen, oft deur de quade gheesten, deur tooueraers oft deur gheene sulcke gheschiedt is.

Gheuede ons seluen alleenlijck ouer, inde goede ghenadighe handen *ende* wille des Heeren: stellende ons veur al, *ende* al ons huysghesin, in state van gratie, Godts goedtheydt ende bermhertigheydt ootmoedelijck biddende, ons van alle quaedt *ende* teghen-spoedt te verlossen, om hem met meerder vrijheydt des geests, ende blijdschap des herten, te moghen dienen.

D'welcke in dien't hem niet en belieft ons te verleenen, soo ist alsdan gheraden, ons seluen te gheuen tot goede *ende* vrome patientie *ende* verduldigheydt, al-soo langhe alst hem belieuen sal ons in sulck een proeue en persse te laten. Segghende uytter herten, die schoone⁺ woorden vanden H. Prophete Iob: Al-soo t Godt belieft heeft, soo ist gheschiedt: Den naem des Heeren zij ghebenedijdt. Hem t'eenemael ^{+Iob.1.} troostende *ende* verlatende in Godts wille *ende* veur-sienigheydt. Als volstandighe reden zijnde, tot lijdsaemheydt, *ende* danckbaerheydt. Item de woorden des conincks Daudid, als hy uyt sijnen stoel en Rijcke verdreuen zijnde, veur sijnen eyghenen sone Absalom vlughtigh was: ouer de beke van Cedron nu ghecomen zijnde, *ende* bevelende de Arcke wederom naer Ierusalem te draghen, soo seyde hy, met gheheele ghelatentheydt in Godts wille: *Si inuenero gratiam⁺ in oculis Domini, reducet me, & ostendet mihi eam, & tabernaculum suum. Si autem dixerit mihi: Non places: ^{+2.Reg.15} praestò sum; faciat quod bonum est coram se:* Ist dat ick gratie veur d'ooghen des Heeren vinde: hy sal my (tot mijnen eersten staet) wederom brenghe: *ende* my de Arcke met het tabernakel wederom laten sien. Maer, ist dat hy seght, Ghy en behaeght my niet, oft, T'en is soo mijn behaghen niet. Ick ben bereedt: dat hy doe, al dat hem belieft *ende* goet dunckt. Soo moeten wy ons oock al-tijds in Godts goede wille verdraghen, met volle ghelatentheydt.

Cap. VII.

Wat ons te doen staet, als-men merckelijck meynt dat men betoouert is, etc.

Eerst, vanden persoon die tot raedt *ende* hulpe te versoecken staet.

ALsser eenighe merckelijcke teecken enen zijn van tooerij, in eenighen persoon, oft iet dat hem aen-gaet: dan sal-men moghen eenen goeden, godt vreesenden, *ende* gheleerden priester soecken *ende* te raede gaen, om deur hem, by goede *ende* behoorlijcke middelen gheholpen te werden, oft goeden raedt van hem te vercrijghen.

Waer in de priesters weten *ende* wel aen-mercken moeten, dat in dese saecke gheen merckelijcke kunste gheleghe en is (soo vele schijnen te meynen) die men met pijn *ende* arbeydt, van iemandt soude moghen leeren, ghelijck men de kunsten pleeght te leeren. Niet met allen sulcks al-hier: want dit is een besondere gaue *ende* gratie Godts,

die meer ende eer hebben goede godtvruchtighe ende ongheleerde, dan die gheleerder zijn ende niet soo goetd van leuen. Nerghens van en is de boose gheest, met alle de sijne, soo vervaert, als van een suyuer herte, ende ootmoedighe simpelheydt, oft simpele ootmoedigheydt. Des wy lesen, hoe Paulus den Heremijt, (ghenoemt den Simpelen) Sinte Anteunis discipel, veel duyuelen uyt-wierp, die S. Antonius selue niet en coste veriaghen. Ende ouer-sulcks, Antonius de arme besetene oft betoouerde menschen, dick-mael van hem selue sandt tot den Simpelen Paulus, daer sy hulpe vercregen. Waer uyt volght, dat, soo wie hem seluen moeyen wilt, met betoouerde menschen te helpen, ende teghen den boosen vyandt te strijden, dat hy wel gade moet slaen, *ende* ghedachtigh wesen, t'ghene dat hem vanden Bisschop gheseyt wierdt, als hy hem Exorcist maeckte in sijn wijdinghe, ende maght gaf ouer de boose gheesten. Te weten, dat hy eerst alle onsuyuerheydt ende boosheydt der sonden uyt sy seluen werpe, eer hy hem gaet stellen, om eenen anderen vanden boosen gheest te verlossen.

Maer dat ghebreck regneertter onder de menschen, dat sy meer loopen sullen, tot eenighe priesters, oft religieusen, die vande ghestichtigheste niet en zijn, behoudens dat sy stout van begripe zijn, *ende* hun met sulcks moeyen, oft deur eenighe ongheorlofde manieren van doen, die sy van andere haers ghelijcke gheleert hebben, oft die sy onder 'tdecksel van goede gheapprobeerde middelen, selue versieren: eer sal men tot sulcke, oft oock die d'een toouerie met d'ander verdrijuen, comen, dan tot eenighe goede ende ghestichtighe verstandighe mannen. Denckende alleenelijck: My en roecks, magh ick gheholpen werden, in wat manieren datt oock moghte wesen. Dat is al seer onbedachtelijck, *ende* teghen alle reden te wercke ghegaen, in een soo groote saecke, daer verlies van siele op loopt.

Cap. VIII.

Drij bedrieghelijcke dinghen, die de menschen bewegen, om ongheorlofde middelen tot hulpe te ghebruycken.

DAer zijn principelijck drij dinghen, waer deur de menschen haer gheroert vinden, om eenighe ongheorlofde middelen te versoecken, het zij teghen toouerie, oft tot ghenesinghe van eenighe siekten, oft quetsen. Het eerst is, als de qualiteyt des persoons, de saecke schijnt goetd te maecken. Het tweede

is, de goede apparentie der middelen, diemen daer tot ghebruyckt: op welcke, soo't schijnt, niet en valt te segghen. Het derde is, den effect ende bate dieder nae-volgt metter daedt. Sommige menschen zijn met dese drij saecken, iae met een van drijen alleen, soo wel gherust, dat sy't al niet en achten, wat-men daer teghen seght, schrijft, oft prekt. Iae haer-lieden dunckt, datmen onghelijck heeft, daer teghen te willen segghen. Ende want nochtans, dit al niet teghen-staende, de saecke ongheorloft ende ongoddelijck is, soo will'ick alle dese drij deck-spaenen, d'een naer d'ander weder-leggen. Het eerste dan is, daer sy haer seluen mee bedrieghen in ongheorloofden raedt oft hulpe te versoecken ende te ghebruycken, als godtvruchtighe ende heylighe lieden schijnen te wesen, iae gheestelijcke personen, die haer-lieden met sulcks onder-winden. Als oft al wel bewaert ende versekert waere, als sy segghen moghen: Het is sulck oft sulck een persoon, dieder mede ghemoeyt is: ergo, soo't schijnt, soo moett al goedt wesen *ende* onberispelijck, datter gheschiedt.

Maer, men moet weten, ghelijck sulcke personen somtijdts met andere sonden *ende* ghebreken behanghen zijn, dat sy oock wel in dese ongheorlofde maniere haer connen vergheten. Ende daerom, lieden van verstande, stellen discretie te wercke: ende vernemen eerst, oft sulcke en sulcke personen daer toe wettelijck ghestelt zijn, oft emmers met wettelijcke orden en maght haer sulcks onder-winden: ende oft sy gheen nieuwe, vremde, ongheorlofde, oft emmers suspecte superstitieuse middelen oft manieren van doen en ghebruycken, daer eenigh achter-dencken op moght vallen. Ende beraden haer eerst met eenighe die'ts wijs zijn. Wel wetende, dat eenigh oock gheestelijck persoon (sulcke moght hy zijn) al-soo wel in die saecke hem can mis-gaen, als in eenighe andere ghebreken, dien hy als mensche metten anderen onder-worpen is. Soo volgt dan hier uyt, dat niet ghenoech en is, te segghen, Het is sulck oft sulck een persoon, oock somtijdts pasteur oft religieus: principalijck als men bouen t'veur-seyde, oock in d'leuen ende conuersatie der seluer heeft, om hem te bedencken *ende* te beduchten: emmers, daer dient wel in versint, eer-men beghint.

Het tweede is, de middelen *ende* de dinghen die-men daer toe ghebruyckt: als zijn, ghewijde saecken, heylighe woorden, ende het teecken van't H. Cruys, *ende* sulcke andere. In teecken van dies, soo seggen sy ghemeynelijck: Het is al goedt datmer toe ghebruyckt, hoe can't dan quaedt wesen? Maer sy en dencken niet, dat-men wel goede dinghen mis-bruycken can, *ende* soo, met goede saecken quaedt doen.

T'is wel waer, ghewijdt water, ghewijde keerssen, ende palme, het teecken van't heylich Cruys, heylighe woorden, goede ghebe-

dinghen, vasten, almoessen gheuen, die saecken zijn al goet in haer seluen, *ende* tot sulcks als sy ghewijdt *ende* in-ghestelt zijn. Maer men moet weten, dat de vyandt deur de tooueraers oock sulcke dinghen te wercke stelt, om te meer te bedrieghen: ghelijck hy hem somtijds vertoont als eenen engel des lichts. Iae oock niet alleen en besprekt hy somtijds, dat zijn dienaers nuchters-mondts, eerst misse sullen hooren, eer sy hun tooerije aen-gaen, maer doetse oock somtijds het H. Sacrament daer toe dieftelijck *ende* verradelijck ontfanghen, *ende* mis-bruycken. Waerom dat Godt sulcks laet gheschieden, dat is een ander vraghe. Het is wel te dencken dat Godt sulcks ghedooght tot onser straffe *ende* beschaemtheydt, die de heylighe Sacramenten, *ende* ghewijde dinghen, soo cleyne achten, *ende* dick-mael onweerdighlijck handelen *ende* ghebruycken.

Emmers blijkt daer uyt ghenoech, al zijn de dinghen goet in haer seluen, dat daerom niet altoos het ghebruyck goet is, oft al goet datmer mede doet. Want, soo ghy daer ghehoort hebt, goede saecken werden mis-bruyckt, als-mense anders te wercke stelt, dan sy van Godt oft vande H. Kercke gheordineert zijn. Ten is dan niet ghenoech, te segghen, die saecke is goet, maer sy moet oock wel ghebruyckt zijn. Al-soo, wijn, vier, d'woordt Godts, *etc.* t'is al goet: maer men weet wel, dat sy dick-mael mis-bruyckt worden, *ende* daerom tot al-sulcks ongheoorlooft. van t'goet ghebruyck der ghewijde saecken sullen wy spreken in't xj. Cap. *ende* andere.

Het derde is by-nae het sterckste by hen-lieden, als sy sien datter effect *ende* bate nae volghet. Want, als sy segghen moghen, het betert daer mede, het vergaetter mede, *etc.* dan schijnet al ghewonnen te wesen, *ende* al goet *ende* oprecht. Maer sy behoorden te mercken, datmen sulcks verbiedt, niet als oft al crachteloos waere, daer geen effect af te verwachten en stonde: maer het werdt verboden, om datt ongheoorlooft *ende* ongoddelijck is, sulcke middelen *ende* maniere van doen te ghebruycken.

Reden is dese: want sulcks niet en gheschiedt uyt Godts wille *ende* ordinantie, sijne goedtheydt *ende* moghentheydt daer toe versoeckende, maer deur den raedt *ende* hulpe des vyandts, uyt crachte van t'verbondt, dat eenighe eerst opentlijck met hem, op sulcken middel ghemaect hebben, *ende* andere daer op bedectelijck t'selfde vervolghen *ende* onder-houden: daer sulcks dan voorts en voorts al op te wercke gaet, alleen met die maniere van doen naer te volghen, oock al waere haer-lieder intentie goet, slecht en recht, sonder van t'veur-seyde verbondt iet te weten. Het verbondt is dit: Als sy sulcks oft sulcks sullen doen oft segghen, dat de boose gheest als-dan secretelijck wercken sal, oft sal schijnen te wercken, sulcks alsser versocht

werdt. Soo dat het doen oft spreken van sijne sulcke dienaers, oft oock die saecken die sy daer toe ghebruycken, ten effecte oft wercke niet en doen, maer dienen alleen veur een teecken, soo besproken, als sy dat doen, dat hy dan sijn werck doe, soo hy belooft heeft, op dat teecken, als op een lose, te vol-comen.

Ende soo hy alle de secreten ende crachten der natuerlijcke dinghen, als van cruyden, wortelen, ghesteenten, wateren, mineralen, ende derghelijcke medicinale saecken, duysent mael beter weet, dan alle de medicijnen des weerelts, soo en ist niet met allen te verwonderen, dat hy eenighe sieckten, quetsuren, oft quellinghen ghenesen can, nochtans natuerlijk alleen, die gheen medicijns en soudon connen cureren oft ghenesen. Ende soo, als tooueraers, oft ont-tooueraers, ende soodanighe menschen iet van haere saecken te wercke stellen ende aen-voeghen, dat en werckt niet, maer het en dient den vyandt maer veur het besproken teecken, ende dan stelt hy eenige crachtighe natuerlijcke saecke onsienelijck te wercke, die op sulck een teecken besproken was; ende die gheneset, oft emmers schijnet te helpen ende te ghenesen.

Maer, om dat de boose gheest ghesworen vyandt van Godt ende van onse sielen is: soo en magh-men sijnen raedt oft daedt, dienst, oft hulpe, in eenighe saecke, oock inden meesten noodt niet ghebruycken: maer alst gheschiedt, soo gheschiedet met doodelijcke quetsinghe sijnder sielen, en vertoornen van Godt al-maghtigh. Nu siet oft de bate van ghenesen oft gheholpen te worden deur s'duyuels toe-doen ende hulpe, te ghelijcken is, by de schade die-men daer mede behaelt, in Godt, sijn deel hemel-rijcks, ende sijn arme siele te⁺ verliesen. Wat salt den mensche baten, (seyde Christus onse Heere) al soude hy al de weerelt daer mede winnen, als hy sijn siele [†]Matth. 16. verliesen soude?

Welck veur-seyde redenen al te mael claerlijck besluyten, dat, al waert een gheestelijck persoon, al waeren de dinghen in haer seluen goet, ghewijdt, ende heyligh: al volghde d'effect, boete, en bate daer uyt, die-men sochte: nochtans dit al niet tegen-staende, alle ongheoorloofde middelen ende manieren van doen, als superstitieuse ende tegen God ende conscientie, zijn verboden, ende te schouwen, eenen iegelijcken die sijn siele bewaeren wilt. De welcke daer mede sekerlijck verliesende, is de schade oneyndelijck meerder dan de bate. Ick moet hier een exempel by voeghen, van een seker gheschiedenisse, daer ick by en aen gheweest hebbe.

Het is ghebeurt ouer 13. of 14. iaeren, datter een ionck edel-man, soldaet, in t'ghescheydt quam van twee andere die vochten, ende eenen houw op sijn hoofd creegh, dat-mer by-nae een handt ouer kant in

soude gheleyt hebben. Die't ghedaen hadde, vreesende dat hem qualijck vergaen soude, gheraecte hy te steruen, heeft terstondt een vrouwe uyt-ghemaect, die tot sulcks een legher volghde, die hem veur seker soude ghenesen, waer't saecke datmense liet ghewerden, maer dat hy sekerlijck moest steruen, waer't datmense in haere ure belet dede. Ick bender ouer gheroepen, want de middelen ende manieren van doen, suspect waeren van superstitie, die sy tot remedie ende ghenesinghe ghebruyckte: soo sy oock waerachtelijck waeren, alst al wel aen-merckt was. Nochtans ghebruyckte sy seer veel cruyskens, die sy ouer een suyuer wit lijnen doecksken, op een seker maniere ghevouwen, maeckt, ende veel goede woorden sprak, het doecksken in claar water stekende, ende daer by viese grillen voeghende, die't al suspect en quaedt maeckten. Men heeftse stracks orlof ghegeuen, *ende* doen vertrecken, met sterck verbodt van voet meer ouer de sulle te stellen: niet teghen-staende dat sy veur seker seyde en protesteerde, dat hy't besteruen soude, waer't datmense niet en liet voort-gaen met haer saecke. Men heeftse goede doctoren ende chirurgijnen ouer geroepen: die hem soo met Godts hulpe ghenesen hebben, dat hy't ontcomen is, ende ick anders niet en wete, oft hy en leeft noch.

Cap. IX.

Datmen d'een toouerie met d'ander niet verdrijven en magh.

ONder de manieren van toouerie ende sulcke quellinghen te verdrijven, werdt, ghelijck wy nu gheseyt hebben, eene van sommige menschen ghebruyckt, die t'eene-mael quaedt ende ongoddelijck is, *ende* dies ongheorloft: als-men te weten d'een toouerie met d'ander beletten oft verdrijven wilt. Hiervan staet ons nu wat breeder te spreken, ende dan comen wy tot de gheorlofte *ende* salighe middelen.

Soo wy in't veur-gaende Capitel gheseyt hebben, het is sommige menschen euen eens, moghen sy gheholpen worden, al soudensy den boosen vyandt te rade gaen, ende te hulpe roepen. Die laeten hun veur-staen, dat sy wel ghewrocht hebben, als sy d'een toouerie met d'ander verdreuen hebben: ende dat sy van gheluck moghen spreken, als sy in haeren noodt eenen ghevonden hebben, die ont-tooueren can, oock met een ander toouerie te wercke te stellen. Dese doen seer qualijck, ende doen groote dood-sonde: duysent en duysent-mael meer te beclaghen, als sy soo verlost zijn: dan oft sy

haer leuen-daghe lanck in die betoouertheydt ghebleuen hadden. Daerom will'ick hier cort en claer by puncten stellen sulcks als van dese boose maniere van doen te houden is.

Ten eersten, het en is in gheender maniere gheorloft, iae verboden op de pene van dood-sonde, dat is, d'eeuwighe toouerije te willen helpen oft verlossen. Reden is dese: want toouerije is uyt haer seluen quaedt, ende een dood-sonde, ende en can in gheender manieren wel ghedaen werden. Iae al waert soo, dat iemandt (die hem met sulcke quade consten moeyt) daer toe ghereedt waere, ende dat meer is, hem daer toe presenteerde, om met toouerije te ont-tooueren, noch en magh-men't niet laeten gheschieden, dan met doodelijcke quetsinghe van siele: soo veur die t doet, als die't laet gheschieden. Want d'een doet toouerije, ende d'ander gheefter sijn consent toe. Ghelijck't niet gheorlooft en is iemandts quaedheydt te ghebruycken, om uwen vyandt te vermoorden, die nochtans⁺ daer toe ghereedt is. Van sulcke sprekt de H. Apostel Paulus: *Qui talia agunt, digni sunt morte: non solùm qui faciunt, sed etiam qui* ^{+Rom.5.} *consentiunt facientibus*: Die sulcks doen, zijn de doodt schuldigh: niet allen diett doen: maer die'ts met de doenders eens zijn. Toouerije met toouerije te verdriuen, is teghen de wet der Nature. Want hy en is sijnen Heere ende Godt niet ghetrouwe, die van sijns Heerens vyandt hulpe versoeckt, oock al waere hy daer toe bereydt. De vyandt strijdt teghen Godt om sijn rijck ende heerschappije op deser weerelt, soeckende hier veur Godt aen-beden te zijn. Ende dat doet-men, als-men den vyandt deur toouerije, teghen Godts eere, wille, ende danck te hulpe versoeckt.

T'is oock teghen de Wet Godts: want die verbiedt toouerije, ende⁺ alle duyuelrije, ende daer toe eenigh consent te draghen: *Anima quae declinauerit ad magos &* ^{+Leuit.20.} *ariolos, ponam faciem meam contra illam, & interficiam illam*: Soo wie hem tot tooueraers ende waerseghghers begheeft, ick sal mijn aensicht teghens hem stellen, ende hem dooden. Voorts, alle rechten ende wetten hebben dit oyt veur quaedt ghehouden, ende ouer-sulcks scherpelijck verboden, ende stranghelijck ghestraft.

Daerom ist van noode hier op rijpelijck te letten, ende niet soo lichtveerdelijck tot sulcke te loopen, ende al terstondt te doen, watmen veur raedt en remedie, teghen toouerije is toe-brenghende: want soo t'ont-tooueren, en is anders niet dan tooueren. Dat is merckelijck den duyuel te vriende te nemen, ende Godt veur vyandt stellen: al willens sijn selfs siele beschuldigh maecken van d'eeuwighe verdoemenisse.

Sulcks doen wy, die aerden potten, naelden, haer, peck, ende al sulcke duyuelsche middelen en teecken en te wercke stellen, om te weten, wie het quaedt ghedaen heeft, ende om t'selue te doen stille staen ende vergaen. Sumina, soo wy ten eersten seyden, tooueren ende doen tooueren, om toouerije te beletten, is al euen quaedt.

Soo ist een saecke seer te beclagen, dat-men daghelijcks hoort *ende* siet, van den temst, sift, oft seuen te doen draeyen, alsser iet verloren oft in d'onghereedt is: als daer mede willende weten, wie t'selue ghestolen heeft, oft wie sulck een saecke ghedaen heeft. Want, ist saecke dat iemandt dat doet, om met argelist ende bedrogh den temst op iemandts naem te doen draeyen, die hy valschelijck uyt nijdt in sulck een saecke wilt betuyghen: daer hy nochtans gheen schuldt af en heeft: dat is een lasteringhe, diffamatie, ende doodelijcke quetsinghe van sijn conscientie, ende van sijns naestens naem en faem, daer dat de saecke groot oft cleyn is: *ende* bouen dien een specie van superstitie, al en dede hy't maer tot een deksel van sijn bedrogh ende nijdghe op-draghen van eenigh quaedt stuck op sijnen naesten: soo bouen gheseyt is. Nu, ist saecke dat iemandt dat doet uyt eenigh verbondt metten vyandt, dat hy den temst sal heymelijck roeren ende doen keeren, als-men sulck oft sulck eenen sal noemen, dat is openbaere duyuelrije *ende* toouerije: groote doodsonde: iae vele dood-sonden dick-mael by een ghehoopt: af-goderije, curieusheydt, achter-clap, diffamatie, twist, iniurie, *ende* der-ghelijcke andere. Soo dat veur Godt niet te ghecken vergaen en sal, met de ghene die dick-mael oock uyt gheck den temst doen draeyen, als oft maer spel en waer.

T'is wel waer, dat sommighe menschen bedroghen worden in t'ghebruyck van dese onghoorlofde middelen, deur dien dat sy meynen dattet gheen toouerije en is, om dat sy met den boosen vyandt gheen verbondt en hebben. Maer men moet weten datter tweederley toouerije is: De eene, vande tooueraers selue, die gheschiedt uyt een open *ende* eygen verbondt des tooueraers met den vyandt: D'ander, d'welck gheschiedt uyt eens anders verbondt met den vyandt: te weten, dat eenighe tooueraer een generael verbondt ghemaect heeft met den vyandt, dat hy als-dan soude wercken, alsser iemandt sulcke woorden soude spreken, oft sulcke teecken en ghebruycken, *etc.* Ghelijcker-wijs alsser iemandt den temst soude draeyen. Ende dese soorte van toouerije heeft haer cracht uyt een verborghen verbondt eens anderen tooueraers met den vyandt, ende daerom en ist niet min onghoorloft sulcke superstitieuse middelen te wercke te stellen om te ont-tooueren, als andere, midts dat sy haer cracht hebben uyt t'verbondt *ende* aen-roepinghe des boosen

vyandts, ende uyt des-selfs werckinghe ende operatie: ende daerom zijn't waerachtige toouerijen, al waert oock dat diese ghebruycken sulcks niet en wisten: iae dat meer is, oock niet en schenen toouerije te wesen, om dat uytwendelijck de woorden goetd zijn, ende oock ghenomen uyt de heylighe Schrifture, oft gheschieden met het teecken des heylighs Cruys, oft met andere ghewijde dinghen. Want al ist dat in dese uytwendighe gheen quaedt en schijnt te zijn: nochtans van den boosen vyandt hulpe te versoecken oft verwachten, ende met hem wercken (d'welck daer onder schuylt) is een groote sonde, ghelijck wy nu gheseyt hebben.

Iae t'is wel te bemercken, dat vele die dese superstitieuse middelen ghebruycken, dickwils selue sulck een verbondt met den vyandt hebben, al ist dat sy haer boosheydt ende vuyligheydt veur de menschen dissimuleren ende bedecken, d'welck ghemeynlijck ghebeurt in den ghenen die ont-tooueren, *ende* die veelderley soorten van siekten oft quetsuren in menschen ende beesten weten met woorden oft andere middelen, die uyt haer seluen gheen natuerlijcke cracht daer toe en hebben, te ghenesen. Want die onwetende sulcks doen uyt eens anders verborghen verbondt, die en connen ghemeynlijck maar een oft twee oft emmers seer luttel curen doen. Waerom een ieghelijck moet hem wel wachten van ont-tooueraers te rade te gaen, om van den boosen vyandt gheholpen te worden, *ende* wel toe sien, wat middelen hy ghebruyckt, die hem begheert te helpen.

Cap. X.

Van de gheestelijcke ende heylighe middelen, teghen toouerije, ende al s'duyuels op-set.

TEghen toouerije, besetentheydt, *ende* al t'ghene, daer den boosen gheest, den armen mensche in siele ende in lichaeme mede pleeght te quellen ende schadelijck te vallen, zijnder inde H. Kercke verscheyden ghewijde dinghen ende heylighe woorden tot sulcks gheordineert: sonder vele andere goddelijcke saecken teghen sulcks crachtigh.

Onder de ghewijde dinghen, crachtigh teghen des vyandts opstel, zijn dese nae-volghende: Het ghewijdt water dat-men alle Son-daghe inder kercken is wijdende, ende daer af wel den naem heeft, Wij-water. Oock Vonte-water, het welck-men Paesch-auondt ende Sinxen-auondt is wijdende. Item, het ghewijd-water, het welck-men Gregorius water noemt: d'welcke de Bisschop-

pen wijden, met sout, asschen, ende wijn, om de autaren mede te wijden, ende tot andere sulcke heylighe vsancien ende ghebruyck. Hiertoe dienen oock die ghewijde keerssen, die-men op H. Lichtmisse dagh pleeght te wijden. Item palm-tacken, oft andere meykens, die-men op den Palm-son-dagh wijdt. Ende elck dient bysonder soo ghebruyckt, soo't ghewijdt werdt. Het wij-water, om te besproeyen: de ghewijde keersse, om te ontsteken: de palm-tacksken oft andere, om erghens te houden oft te steken. Als oock naementlijck het Agnus Dei, om aenden hals te draghen, oft elders te voeghen, soo't beqaumelijckst ist met reuerentie. Het welcke eygentlijck vanden Paus daer toe ghewijdt werdt, om tegen al het quaedt op-stel des vyandts bevrijdt ende beschermt te worden, oock te water ende te lande, in brande ende anderen nootd. Hier van hebben wy breeder gheschreuen in onsen Christelijcken Bie-corf, in't viij. Capitel van't vij. stuck. Hier by dient seer wel het teecken van t'heylich Cruys, d'welck de Christenen al-tijds ghereedt moeten hebben, teghen alle aen-vechtinghen des vyandts, inwendigh ende uytwendigh. Het welck-men in de H. Kercke niet alleen en ghebruyckt in alle wijdinghen, ghebenedijdinghen, ende bedienen der H. Sacramenten, maer oock sonderlinghe in d'besweeren der boose gheesten, in d'belesen der ghequolene menschen, ende in als dat-men is doende om de argheydt ende vyandtschap des duyuels te weder-staen, te breken, ende te niet te brenghen. Van t'goedt ghebruyck ende cracht des heylighs Cruys, leeft breeder in't xlj. Capitel van onsen Christelijcken Waerseggher.

Maer van dese ghewijde dinghen een derde te maecken, met die, oft eenighe van dien, te samen te menghelen, oft eenighe andere dinghen daer toe te doen, soo sommighe haer verstouten te doen, om daer mede toouerije oft eenighe quellinghen te verdriuen, dat is ongheoorlooft, ende buyten d'ordinantie der H. Kercke.

Ende daerom, dit moet veur eenen sekeren, vasten, ende ghemeynen regel ghehouden worden: Al t'ghene, dat noch uyt sy seluen, oft uyt eenighe cracht sijnder nature, noch uyt d'in-stellen ende maght Godts (ghelijck de H. Sacramenten wercken) noch uyt d'ordinantie der H. Kercken, (die oock met Godts woordt ende cracht in alle haere saecken te werck gaet) Al t'ghene, seggh'ick, dat uyt ghene van alle dese manieren, veur eenigh remedie ieuers toe en dient, noch cracht en heeft: ist saecke dat-men't tot sulcks nochtans vermeet te ghebruycken, dat is al quaedt, superstitieus, teghen Godt, sijn woordt, ende wille. Ende niet teghen-staende, siet eens, hoe vele onverstandighe ende ongheeduchte menschen, daghelijcks haer zijn in dit mis-bruyck ende ongheoorloofden handel verstoutende. De ghe-

wijde dinghen niet ghebruyckende, soo sy van Godts wegghen, ende deur de H. Kercken ordinantie goed *ende* prijsbaer zijn, noch de natuerlijcke dinghen, soo sy uytter natuere van Godt als crachtigh verleent zijn: maer d'een metten anderen menghelende, ende naer haeren ijdelten sin wonder daer mede brouwende *ende* voort-stellende, onder t'schijn van goddelijcke dinghen den wille ende in-gheuen des vyandts vol-brenghende.

Cap. XI.

Vande Exorcismen, belesinghen, oft besweeringhen.

AEn-gaende de heylighe woorden teghen den vyandt crachtigh, zijn sonderlinghe de Exorcismi, dat is, belesinghen ende besweeringhen, van de H. Kercke daer toe gheordineert. Als zijn de Exorcismi die-men naer't Roomsche orden is ghebruyckende: ende namentlijk oock die in d'Manuael staen, ghemaect veur het Aers-bisdom van Mechelen, ghevisiteert ende gheaprobeert, by de Doctoren inder Godtheydt, der Vniuersiteyt van Louen.

By welcke Exorcismen, oft belesinghen, ende andere middelen al-daer verhaelt, in dien de arme besetene, oft betoouerde menschen d'eerste reyse niet gheholpen en worden, en salt niet quaedt wesen, ander-werf, drij oft vier-mael, iae tot acht oft neghen-mael, ende meer, t'selue te her-nemen. Al-tijds nochtans met een suyuer ende ootmoedigh herte, met een goet op recht ghelooue, ende vast betrouwen op Godts bermhertigheydt. Sy seluen t'elcke reyse stellende veur al in state van gratie, ende oock mede de ghene, die-men begheert te helpen: iae het gheheel huys-ghesin, soo verde het moghelijck is.

Onder alle de veur-noemde middelen, en is het minste niet, iae eer het alder-treffelijckste remedie teghen toouerije, alder-hande aenvechtinghen, ende quellinghe der boose gheesten, te ghebruycken met een suyuer conscientie *ende* vast ghelooue, het sacrificie der heyligher Misse. Ende dat principalijck by eenighen goeden godtvruchtighen priester te doen lesen ende offeren, ouer de ghene die met sulcke quellinghen bevanghen zijn.

⁺Hier van hebben wy een seer schoon exempel beschreuen by den heylighen ende grooten Leeraer der H. Kercken S. Augustijn, van eenen edel-man ghenoomt Hesperius: hoe dat sijn huys en hof, dienaeren ende beesten in verscheiden manieren vanden boosen gheest ghequolen waren. Hy heeft in d'absentie van S. Augustijn eenen

⁺*August. de Ciuit. Dei, lib.22.ca.8.*

van sijne priesteren versocht, om tot daer te domen, ende al-daer te bidden, dat die plaghe moght op-houden. Daer is een priester ghegaen, die het H. Sacrificie der Misse daer ghedaen heeft, ende ghebeden: ende al het quaedt is terstondt verdreuen gheweest.

Cap. XII.

Wat raedt, ist saecke, dat de beproefde middelen ende remedien ten effecte niet en comen?

IN-dien al dit noch niet en helpt, daerom en moet oock de priester niet meynen, dat hy qualijck ghewrocht heeft, noch de siecke oft betoouerde mensche, dat Godt hem verlaten heeft, ende op sijnen grooten noodt ende angst niet en schaft, ende al-soo den moedt verloren geuen, oft hem seluen keeren tot eenighe andere onbehoorlijcke ende ongheorlofde middelen. Verde van daer: maer moet lieuer peysen, dat hem niet goetd noch saligh en is, verlost te werden: oft emmers, dat den tijdt daer toe als-noch niet vervult en is. Hopende datt op een ander tijdt comen sal, ist dat Godt belieft: ende al-soo verduldelijck de handt Godts verdraghen, en ghelijck Heli seyde: *Dominus est*: Het is de Heere: dat hy doe sulck alst hem belieft. Niet twijfelende binnen dien, oft hy en sal daer veur van Godt gheloont werden in ander ende beter saecken: hier, oft hier-na-maels in d'eeuwigh leuen.

De menschen moeten oock dencken, ende veur seker houden, indien Godt haer lieder niet helpen en wilt (het welcke hy ontwijfelijck doen soude, liefdet hem, by de veur-noemde middelen) dat sy te vergheefs tot andere onbehoorlijcke middelen loopen sullen. Want die Godt teghen heeft, en sal by niemandt des weerelts gheholpen worden. Ende ist saecke dat iemandt by auonture, by eenighe tooueraers oft toooueressen gheholpen wordt: dat en is gheen waerachtighe hulpe: maer t'sal hem ten eynde tot veel meerder schade ende swaerigheydt keeren: ende ouer hem sal die maledictie des Prophete Amos comen: Can iemandt den leeuw ontloopen, hy sal vanden⁺ beer verscheurt worden. Ende can hy hem van dien oock ontmaecken, ende in sijn huys gheraecken, daer sal hem een slanghe bijten, ende vermoorden. ^{+Amos.5.}

Moeten oock sulcke ongheholpen patienten peysen, dat veel beter is, met Godt, ende onder sijn goede gratie sieck te zijn, in teghen-spoedt ende verdriet te leuen ende lijden, dan teghen sijn ghebodt, ende in sijn gramschap, ghesondt ende gheluckigh zijn, ende wel-varen. Hier van hebben wy een schoon exempel, onder vele an-

dere, in dien armen ende salighen Lazarus, ende onsalighen rijcken vrecken, ter contrarie.

Cap. XIII.

Alder-besten raedt, als toouerije ende sulcke aen-stooten regneren.

TEn anderen is allen Christenen *ende* gheloouighen menschen veur eenen uystersten ende alder-besten raedt (die nemmermeer iemandt bedrieghen en sal) te raeden veur alle dinghen, ende in allen ghevalle, te sorghen veur een suyuer ende goede conscientie. Ende daer mede niet vervaert wesen, noch gheen vreesse te hebben van den boosen vyandt, van alle sijn swarte ende boose consten, van alle tooueraers oft toouererssen des weerelts. Want alle die de minste macht niet en hebben om eenighen mensche oft beeste eenigh hinder aen te doen, dan deur besonder toe-laten ende ghedooghen van Godt al-maghtigh, alsoo alle schrifturen leeren. Het welcke Godt nemmermeer en ghedooght oft laet gheschieden ouer de sijne, dan om haer-lieder groot profijt, wel-varen, ende meerder saligheydt.

Hy en verlaet oock nemmermeer de ghene, die met een vast ghelooue, ende suyuer conscientie, op hem betrouwen, hem ghetrouwelijck dienende, ende by blijuende in d'onder-houden van sijne gheboden. *Ende* al ist saecke, dat hy de sulcke niet altydts tijdelijck van alle sieckten, quellinghen des vyandts, oft ander swaerigheydt en bevrijdt, oft en verlost: nochtans is hy met hen-lieden in die tribulatie,⁺ ende hen-lieden en can van al-sulck quaedt gheen quaedt gheschieden. Ende soo leert hy ons metter ^{+Psal.90.} daedt, dat-men hem dienen moet, niet meest veur eenighen tijdelijcken loon, als lichaemelijcke ghesondtheydt, veur-spoedt ende gheluck in aerdsche saecken, oft derghelijcke; maer om den eeuwichen loon van het toe-comende leuen te vercrijghen.

Dat de sulcke dan peysen by haer seluen, op de woorden vanden H. Prophete Isaïas, die claerlijck seght ende prekt teghen alle tooueraers, waerseghghers, ende sulcke duyuelrijen. En vreest henlieden niet (seyt hy) noch en zijtter niet af vervaert. Heylight alleenlijck den Heere der heir-crachten (te weten, deur het onder-houden sijnder gheboden) vreest hem, *ende* zijt met rechte van hem vervaert. Te weten, als ghy-lieden teghen hem mis-doet. Hy ist alleen, die ons waerachtelijck hinderen can, als wy't verdienen: die ons helpen ende bewaren can als wy op hem rusten ende betrouwen, teghen

alle maght der hellen: ende teghen alle de ghene, die daer mede te wercke gaen.

Cap. XIII.

Ongheloouigheydt, ende wantrouwigheydt tot Godt, zijn dick-mael oorsaecke van toouerije.

Over-sulcks en ist niet te twijfelen, oft daer en ghebeurt veel toouerije, ende tijdelijcke beschadinghe, ouer veel arme verblinde menschen, om haer-lieder ongheoouigheydt: ende om dat sy noch hope noch betrouwen op Godt almaghtigh en hebben: maer vreesen meer den boosen vyandt, sijn dienaers, tooueraers ende toouererssen, ende soecken van die gheholpen te werden, als sy haer in eenighen noodt vinden, dan van Godt den Heere.

Hy dan in sijn rechtveerdigh oordeel straffende de ongheoouigheydt van de ghene die hem verlaten, verlaet die ins-ghelijcks, ende laetse onder de maght der boose gheesten, die sy vreesden, ende daer sy op betrouwen, meer dan op Godt selue.

Ende dit gheschiedt, soo ick daer seyde, oock al en waerender gheen andere groote sonden by, Godt mis-haghende: als zijn, groote hoouerdije, haet ende nijdt teghen sijnen euen naesten, menigher-hande onrechtveerdigheydt, lieghen ende bedrieghen, dronckenschap, oncuysheydt, ende oneerbaerheydt in alle manieren, ouerdaedt in cleederen, ende anderssins, ongoddelijckheydt, geneyghtheydt tot ketterije, cleyn oft gheen acht op de gheboden der heyligher Kercken, ende sulcke ontallijcke andere, die bouen de ongheoouigheydt ende wan-trouwe tot Godt, oock met grooten hoopen (Godt beter het) ten allen canten ghevonden worden.

Dit is de claere leeringe van den heylighen Apostel Paulus. Om⁺ dat sy (seyt hy) de liefde der waerheydt niet ontfanghen en hebben, datse saligh moghten werden: ^{+2.Thess.2.} daerom sal Godt hen-lieden d'werck der dolinghe toe-seynden, datse de leughen gheloouen sullen: op dat sy alle gheoordeelt worden, die de waerheydt niet gheloof en hebben, maer totter boosheydt consent ghegeuen. Soo wy dit selfde tot dus-danighe oorsaecke oock in't iij. Capitel gheroert hebben, al-soo heeft het my goet ghedocht, ter deser plaetse, tot meerder in-prenten van soo noodelijcke kennisse ende onthoudt, t'selue weder-om te ververschen.

Conclusie, tot een cort vermaen, op al t'veur-seyde.

BEminde Leser, uyt oorsaecke vanden goeden, waerachtighen, ende Christelijcken Waerseggheer, hebben wy al-hier vande loghenachtighe waerseggheers ghesproken, ende van alle de sulcke, die metten boosen gheest om-gaen. Bewijsende, dat sy seer quaelijck doen, die sulcke te rade gaen, om van henlieden iet te weten, oft erghens in gheholpen te worden. Want Godt werdt daer mede seer vertorent, midts dat-men, soo doende, den boosen vyandt toe-draeght ende van hem versoeckt, t'ghene dat Gode alleen toe te schrijuen is. Ende want de boose gheest een liegher ende bedriegher is, ende onser sielen benijder, soo en doet hy ons nemmermeer deughdt oft veur-deel: ende als hy ons schijnt te helpen, dat en doet hy anders niet, dan met wille ende meyninghe, van noch meer in andere dinghen, *ende* alder-meest in de siele, te beschadighen.

Daerom hebben wy de goede ende goddelijcke remedien aen-ghewesen, veur de ghene die'ts waerachtelijck noodt meynen te hebben. Waerschouwende eenen ieghelijcken, van alle onghedorloofde versoeckinghen, deur wien dat oock soude moghen gheschieden: met hoe schoonen pretext oft schijnsel van goede dinghen dat wesen moght: ende ten derden, met hoedanighe versekertheydt van effecte dat-men soude moghen toe-segghen. Alle suspecte middelen van superstitie veur quaedt te schouwen, ende alleenlijck hem houdende aen t'ghene dat de heylighe Kercke veur goetd houdt, ende onberispelijck laet ghebruycken, als daer toe van haer eyghentlijck gheordineert, oft emmers vande selue gheapprobeert ende toe-ghelaten.

Vermanende binnen middelen tijde, die inden noodt zijn, tot patientie, ende wel-ghetrooste verduldigheydt, ist saecke dat soo-danighe gheorloofde middelen niet en helpen. Veur seker wetende, datt beter is, met Godt ende goede conscientie hier te lijden, met sekere ende vaste hope, van daer veur hiernae-maels met hem eeuwelijck te verblijden: dan hier teghen Godts woordt, wille, ende wet, deur s'vyandts toe-doen gheholpen te werden, ende sijn arme siele daer mede ter eeuwigher verdoemenisse te brenghen.

Daer-om, houdt dese instructie veur een vermaen, ende se-

ker waer-schouwinghe, als een richt-snoer, in soo sorghelijcke, twijfelachtighe, ende lemmerighe saecke: daer soo menighe menschen heden-s'daeghs soo iammerlijck in dolen, tot seker verlies haerder sielen. Waer af hy V. L. ende alle menschen bevrijden wille, die ons deur sijn bitter doot verlost heeft.

AMEN.

Approbatie.

Ghemerckt dat dese Schild-vvacht teghen de valsche VVaerseghers, &c. niet en heeft dat teghen t'Christen ghelooue oft leeringe der H. Kercken is, maer in als goet oprecht, ende profijtigh der sielen: Soo ist dat de selue tot troost onder-wijs, ende saligheydt der Christenen gheprint sal worden. Te meer midts dat de weerelt heden-s'daeghs soo seer deur valsche waer-segghers, tooueraers, ende sulcke ongoddelijcke menschen gheinfecteert is.

Quod attestor

Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatus, Archidiaconus Gandauensis, librorum Censor in Episcopatu Gandensi.

LABORE. ET, CONSTANTIA.

Tafel**A.**

ABel.	238
Abraham.	187,316
Abrahams knecht.	365
Absolom.	153
Achter-clap.	174, 182
Adam.	322
Aelmoessens cracht	92
Aegyptenaers maniere	217
Aegysthus.	251
Aensiet het eynde.	300
des Aerd-bodems vasten grondt.	29
Agag noode steruende.	305
Agatocles.	185
Agaton.	229
Agesilaus	185
Agrippina.	156
Alcibiades.	180
Alexander de Groote.	225,292
S. Alexius.	194
Alphonsus.	7
Aman.	171
Amos.	212
Angadrisina.	283
S. Antonius.	250,357
Antiochus gheplaeght.	134
Archelaus.	228
Arsenius.	47
Ave Maria.	55
S. Augustijn.	6,183,360

Auond-ruste.	254
Auond-on-ruste.	256

B.

BAlaam.	303
Balsasar.	238
Barchochabas.	173
Beclagh ouer de sondarighe siele.	295
Becoringhe tot sonde.	72,136
Bedrogh der sielen.	35,36
Beghinsel der Wijsheydt.	1
Behaghen in d'ooghen Godts.	230
Behaghen sijns selfs.	235
Bekeeringhe van twee houelinghen.	361
Bekeeringhe van sonden.	242
om te Bekeeren haestelijck, <i>etc.</i>	339
Belijden ende beleuen.	44
BEMINT, besluyt al de gheboden.	26
Beraedsamigh onder-soeck deur het open doen der H. boecken.	368
Bereydinghe tot wel steruen.	300
Berispen als vriendt.	160
S. Bernardt.	101
Besweeringhen met duyuelen.	xxxij.
Betoouert als-men vreest te zijn, goeden raedt.	xxi.
Item, wat-men als-dan doen moet.	xxij.
Item, wie-men dat te rade gaen sal.	xxij.
Biechte, ende Biechten.	63,97,101
Boosheydt der roepende sonden.	82
S. Brigitta.	283

C.

CAligula kinder-vreese.	307
Cambyses.	37
Carthaginensche moeders.	156
Castijdinghe der kinderen.	154
Castijdinghe onthouden.	150
Christen mensche,	44, 248
Christelijcke leeringhe.	46
Christelijcke rechtveerdigheydt.	48, 64
Christi nae-volghers, schilders.	45
S. Christine.	213
Christus dede den boeck inde Synagoge open.	366
Chrysorij doodt.	310
Cieraet der deughden.	274
Claudius.	12
Claudius Clemens.	8
Cleederen ende ijdelheydt.	275
Clodoueus.	358
Conscientie onder-soeck.	320
Conscientie ghesloten boeck.	237
Corinthianen.	12
Cornelius Agrippa Tooueraers weder-roep.	xix.
Cornelius de Hondertste-man.	93
Crachten der sielen.	136
Crijch-vonden des vyandts.	112
H. Cruys-teecken.	126
H. Cruys Christi ghedencken.	203

D.

DAGhelijcksche sonden.	66
Danckbaerheydt.	248

Darius.	262
Dauid.	211
der Deughden cieraet.	274
Deughden ende goede wercken.	84
der Dieuen practijck.	78
Diogenes.	163
Dionysius Syracusanus.	217, 269
Dioscorus.	xxv.
S. Dominicus.	101
Domitianus Keyser.	xij.

de Doodt.	344
Doodts sekerheydt.	298
Doodts schroom.	304
Doodts memorie.	217,286,298.
Draeyen der wielen beweeghde den coninck.	370
sorghelijck Dralen, doe leelijck falen.	337
Dronckaerts dolheydt.	214
Dronckenschap, eenen smeeckenden duyuel.	215
Duyuel ende ketter, een dingh.	30,34
Duyuel, der ketteren meester en vader.	38
Duyuels truck.	41.
Duyuelen in de locht.	71
Duyuelen vyandschap.	109
den Duyuel en magh-men niet gheloouen.	ix.
de Duyuel te rade gaen, is groote sonde.	xvij.
Ende t'is een soorte van af-goderije.	xviii.
Duyuen-sangh.	337

E.

EEuwigheydt ter tormenten.	324
Elias ghespijst.	249
Eliseus.	209
Engel in duyuel verandert.	28
Engelsche groetenisse.	52
Engelsche hulpe.	118,etc.
Ephrem wonderlijck gheleert.	364
Epicurus ende zijn ghesellen.	144
Esau onwijs.	264
Exempel. in t'goedt en in t'quaedt.	16
Exorcismen oft besweeringhen.	xxxij.

F.

<i>F</i> Alen in t'steruen, veur al.	302
Fame te restitueren.	175
Fortuyn-boeck weder-leydt.	354
der Fortuynen huys om-ghestooten.	354.
S. Franciscus.	72,357

G.

<i>G</i> Aet van my.	322
Gallicanus.	238
Gauen des H. Gheests.	76
Ghebedt des Heeren.	52,129
Ghebedt, cort ende goedt.	128
Gheboden Godts.	56,86
Ghehoor.	132
Ghehoorsaemheydt.	149
Gheselschap, goedt ende quaedt.	17
Ghelooue.	46,50
wel Gheseyt.	335
Giezi.	69
Gyges met sijnen rinck.	69
Glorie des weerelts.	270, <i>etc.</i>
Godt kent de beste.	234
Goddelijcke deughden.	46
Godts goedtheydt houdt de weerelt staen tot beter.	331
Goede wercken.	84
Gratie Godts.	115
Gregorius Paus ende Leeraer.	32
Gregorius Thaumaturgus.	20

H.

<i>H</i> Andeloose toe-hoorders.	334
Hand-werck.	251
Hannibal.	171,336
Heylighen Gheest.	76
Heli ende sijnen sonen.	156
Heliodorus ghegeesselt.	123
Helle.	345
Helle-weghen, vele.	16
Helschen nest.	22
Hemel.	345
Heraclius.	233,367
Hero vanden duyuel bedroghen.	32
Herodes.	73
Herten der boose, nesten des vyandts.	23
Hester.	276
S. Hieronymus.	39
S. Hilarion.	310
Houdt van Alcibiades.	180
Hoofd-sonden.	74
Hooerdigheydt, eerste sonde.	70. <i>etc.</i>
Hooeerdigheydt, duyuels ende ketters moeder.	30
Hope.	46,52
Hulpe teghen onse vyanden.	110
Huys van wonder.	220

I.

<i>I</i> Acob, Ioseph, Abel, <i>etc.</i>	238
S. Ian Euangelist.	19,87
Iezabel.	32
goeden In-keer.	343
Ioannes Damascenus.	239

Ioannes Mailrosus.	8
Iob patientigh.	104,286
longheydts cieraten.	148

longheydt wel te leyden.	148
longheydts bederuenisse.	155,158
Isaacs patientie.	188
Iulia dochter van Augustus.	167
Iuliana verdrijft den duyuel.	113
Iulianus den Apostael.	72,126

K.

Ketterije, quaedste peste.	18
haere nesten.	22
een Ketter, d'aldersaelaemste monstre.	26
Ketterijen oorsprongh.	26
Ketter ende duyuel seer een dingh.	30,34
Ketteren bedrieghers der menschen.	31,36
meester ende vader der ketteren is de vyandt.	38
haere loosheydt.	41,43
Ketteren zijn eyghen-wijs.	236
Kettersche leughen, is d'alder-arghste.	163
Kinderen straffe.	152
Kindt van wonder.	150
Kijugie schouwen.	186

L.

LAcemonianen.	157,158,228
Ledigheydt, moeder van alle quaed.	250
Lesse van wonder.	286
Lesse der voghelen ende lelien.	244
Lesse Christi.	233,245

S. Leonardus.	72
Leuende hopen.	306
Leughenaer ende dief.	164
Lichaem, casse der siele.	292
Liefde.	46,56
Liefde cracht.	210
Liefde bluscht gramschap.	211
Lieghen, en legghen.	164
Lieghen om beters wille, quaedt.	165
Lieghen ende waer-segghen hoe?	40
Ligghen blijuen, is schande.	338
S. Lucien moeder.	359
Lucifers val.	71
Lust en moedt onder-werpen.	94
Lust brekt rust.	256
Luyaerts lesse en recepte.	250

M.

<i>MA</i> chabeen.	88
Machumets vondt.	43
Manna, op de boomen.	250
Marcus keyser, schole gaende.	289
S. Maria lof ende prijs.	53
Martelaers	140
S. Marten.	39,308
S. Martens kiesinghe.	366
Marten Luther.	344
Memorie.	137
Menecrates.	140
om ongheorlofde Middelen tot hulpe te ghebruycken, beweghen den mensche drij bedrieghelijcke dingen.	xxiij.
Mirakel der roede.	155

Moeders haer kinders bederuende.	155,158
Moedt in Godt maecken.	242
eenen valschen Moyses.	33
MoySES, een heremijt.	104
Moloch.	157
Monde wel bewaeren.	226
Monstre der monstren, ketter.	26
eenen Moor deur lesen bekeert.	363
Moriaen wil gheworden.	365
Moroueus.	365
Muyl	368
stooters voere.	

N.

NAbal bot ende mal.	107
Nabuchodonosor.	236
Nature der mieren.	252
Naturens wet.	57 58
Nero	269
Niet, de glorie des Weerelts.	270
Niet ende ijdelheydt des weerelts.	260
Nijdighe hinderen haer seluen.	204
Nijdigheydt, Cains wegh.	205
Nijdigheydts nature ende aerdt.	204

O.

OChozias Coninck.	vijj.
On-bedachte menschen.	68
On-gheloouigheydt tot Godt, is oorsaecke van toouerije.	xxxv.
Ontfanghers.	319
On-tooueren, on-gheorlooft.	27

On-vergheuelijck, hoe?	77
Ooghen, sorghelijcken pandt.	218
Ooghen, constigh maecksel.	218
Ooghen remedie.	222
d'een Oore in, d'ander uyt.	394
Ooren om hooren.	314
Oorsaecke van sonden te schouwen.	66, 67
d'Ootmoedighste Gode meest behaghen.	230
Ordeel.	344
Ordeel Godts rechtveerdigh.	326

P.

<i>P</i> Ambo	229
Parijssche studien oorsprongh.	8
Patientie is goetd cruydt.	202
Patientie leeren.	200
Patientie is mirakel.	199
S. Patritius hol.	335
S. Paula	281
S. Paulus Heremijt.	249
S. Paulus dede een besetene dochter de waerheydt segghende swijgen.	xvij.
S. Paulus Simplex.	229
Peerlen uyt het slijck rapen.	293
een Peerdt leert ons metten steert.	341
vier Pensen.	341
Perillus, patroon der onghenadige	81
Persen wet.	151
Persen seer grouwelijcke.	20
Petrus Consaluus.	338
Petrus Martyr.	51
Petrus Telonarius.	323
Petrus Martelaer.	140
Philippus Macedo.	163
Philosophatie oorborlijck.	328
Plato, met sijn Academie.	4
Penitentie salighe in-stellinghe.	321
Polycarpus.	21
Protagoras.	292
Pyrrhus Coninck vanden duyuel bedroghen.	x.
Pythagoras letter.	64
Pythagoras stil-swijghen.	150

Q.

QVaden staet der sielen.	315
Quaedt doen, is de meeste sotheydt.	10
Quaedt met quaedt verghelden.	196
Qualijck steruen.	314
Q. Sertorius, valschaert.	42

R.

RAedt, goedt ende quaedt.	16.
goeden Raedt, als-men vreest betoouert te zijn.	xxj.
Raedt om wel te steruen.	307
Raedt soecken, deur d'open doen vanden boeck.	359
Rauen-sangh.	337
Recepte teghen sijpende ooghen.	222
Recepte teghen luyheydt.	253
Recepte teghen curieusheydt.	222
Rechtveerdigheydt der Christenen.	48,64
Reconciliatie met sijnen vyandt.	211
Rekeninghe gheuen.	318
Rekeninghe on-claer.	320
Remedien teghen achter-clap.	176,178
Reuck.	133
Roede van wonder.	154, <i>etc.</i>
Roepende sonden.	80,82
der Rolle der Deughdsaemheydt profijt.	357
Rijcken-vrecken.	314

S.

H SAcramenten.	48,60,61,62
----------------	-------------

H. Sacrament des Outaers.	97,99,101
Saligheydt.	142
Salighlijck steruen.t	312
Saul.	211, <i>ende</i> viij.
Saulus.	79
Schaemte.	150
Schole van wonder.	286, <i>etc.</i>
Schoonheydts ijdelheydt.	278, <i>etc.</i>
Schroom der sonde.	68
der Sermoonen cleyn profijt by vele.	332
naer Sermoonen wat ghemeynelijck te verwachten is.	333
Seuen wijse der Griecken.	8
Sesostres coninck.	370
Sertorius, valschaert.	42
den Siecken den medicijn prijsende, maer niet doende soo hy ordineert.	333
Simeon Salus.	239
Simon Magus.	236
Slot van alle gheboden.	86
Smerdes en bedriegher.	37
Socrates spieghel.	279
Sodoma <i>ende</i> Gomorrha.	82
Soetigheydt der deughden.	84
Solon.	144,188,243
Sondaer, s'duyuels peerdt.	14
Sonde, d'eerste inden hemel, <i>ende</i> dan in t'paradijs.	70, <i>etc.</i>
der Sonden ghewichte.	330
hoofd-Sonden.	74
Sonden teghen den H. Geest.	76
vremde Sonden.	78
roepende Sonden.	80, <i>etc.</i>
van Sonden op-staen sonder uyt-stel.	336
Sonde, het schadelijckste.	294
Sonde, <i>ende</i> haer oorsaecke.	66

Sorghvuldigheydt te groot, quaedt.	244, <i>etc.</i>
Sotheden van verscheyden specien.	11
Sotheydt der sondaeren.	11
t'Spel <i>van</i> auonturen verworpen.	356
Spiegelhel der leuende.	286
Spieghels goede ghebruyck, hoe?	279
Spiridion.	51

Spriet-wegh van dit leuen.	64
Spronghen Christi, wondere.	143
Spurina, schoonen ionghen.	282
Staet van gratie.	311, <i>etc.</i>
Staet van verdoemenis.	314, <i>etc.</i>
Steruen met blijdschap.	308
Steruen met schroom.	304
Stil-swijghentheydt.	149
Stricken bepeerelt.	261
Swijghen, groot te achten.	226
Swijghen, is wel ghewroken.	187
Symbolum, xij. Artijckelen des gheloofs.	50

T.

TAmberlanus onghenadigh.	83
Teghen-kijuen, ongheraden.	190
Teghen-spoed veur-spoedt.	192
Temst draeyen, booselijck ghedaen.	xxix.
Thales Milesius.	6
Thau figure van't H. Cruys.	228
Thaumaturgus.	20
Theodas.	35
Theodosius.	47
Thomas Morus.	179
Thomas Aquinas.	151
Tobias patientie.	104,188
Tobias de ionghe.	119
Toet-steen van elcks weerde.	234
Tonghe, d'beste en quaedste.	168
Tonghs nature.	168
Tooueraers en magh-men niet ghelooouen.	ix.

oock niet als sy waer segghen, en hun niet betrouwen.	xvj.
Tooueraers hoe sy te veuren connen weten de toe-comende dinghen.	xiiij.
Tooueraers hoe sy altemets waer segghen.	xj.
Tooueraers te raede gaen is groote sonde.	xvij.
T'is een sorte van af-goderije.	xviij.
eens Tooueraers weder-roep sijnder toouerije.	xix.
Tooueraers mis-bruycken het heylich cruys, ende andere ghewijde dinghen.	xxiiij.
Toouerije tweederley.	xxix.
Toouerije en ist niet al dat veel daer veur houden.	xx.
Toouerije doen sommighe, oock niet wetende noch meynende.	xxv.
Toouerije met toouerije te verdrijuen, is dood-sonde.	xxviij.
teghen Toouerije gheestelijcke heylighe middelen.	xxx.
teghen Toouerije, alst al niet en helpt, wat raedt?	xxxiiij.
als Toouerije, <i>etc.</i> regneren, alderbesten raedt.	xxxiiij.
Tribulatie saligh.	192
Troost in teghen-spoedt.	240

V.

Vader ende moeder te eeren.	152
Vaders ende moeders last.	154
Vaderlijcke liefde.	212
Vaercken sot, moerken sot, kindeken sot, 155, <i>etc.</i> al sot.	
Valens ende Vrsacius.	24
Valsche waer-segghers.	42
Verdoemenisse, eeuwich.	324

Verdoemde siele.	325
Verdoemden schroom.	280
Verdriet hoe't verdreuen wordt.	355
Versoenende wercken.	90
Verstandt.	138
Verwijt niet te achten.	102
Vespasianus ende Titus.	185
Victorie, nieuwen vondt.	94,208,212
Vier uysterste.	342
haere cracht teghen de sonde.	340
Vleeschs rebellie.	107
Vlysses.	182,264
Voort-ganck in deughden.	96
Vraeghende leert-men.	284
Vreese Godts, beghinsel der wijsheydt.	2
Vreese des straffe.	4
Vremde sonden.	lxxviiij.
Vriendt ter trouwe,	160
Vyanden der sielen.	106
Vijf sinnen.	130
Vijue met hoopen.	130, <i>etc.</i>

W.

WAerachtighe wijsheydt.	1, <i>etc.</i>
Waer segghen en lieghen.	40
Waerseghers dobbelheydt.	42, <i>ende x.</i>
Waerseghers waerom soo ghenoeamt.	v.
Waerseghers en magh-men niet ghelooouen.	ix.
oock al sy waer segghen.	xvj.
Waerseghers hoe sy altemets waer segghen.	xj.
Waerseghers hoe sy toe-comende dinghen te veuren weten.	xiiiij.

Waersegghers te rade gaen, is groote xvij.
sonde.

ende t'is een soorte van af-goderije. xvij.

Wacht van noode. ij.

Wan-trouwigheydt tot Godt, is oorsaecke xxxv.
van toouerie.

Wapenen eens Christens.	115,126
de Weerelt gaet op heuren put.	330
Weerelts ongheluckige saligheydt.	144
Weerelts sot vonnisse.	145,238
Weerelts versmaedtheydt.	147
Weerelts groot achten, niet te achten.	236
Weerelts ijdelheydt.	258
Weerelts quaeden smaecke.	264
Weerelts loon.	268
Weerelts spijt.	270
Weerelts loterije, al Nieten.	270
Weerelts op een mossel schelpe.	270
Weenen, is der ooghen rechte boete.	221
Weest ghegroet, <i>etc.</i>	55
Wel doen, is de meest wijsheydt.	6
Wensche in t'steruen.	302
Wercken van ontfermhertigheydt.	90
Wet der natuer.	57,32.
S. Willem bekeert.	105
Willis vrijheydt en cracht.	114,138
Wonder bouen wonder.	328
Wonder wiel.	342
Woorden snijdende.	316
Woordt Godts hooren.	97,101
Wraecke in't quaedt.	197
Wraecke in t'goedt ghenomen.	106
Wijsheydt, niet om schatten.	7

X.

XEnophon van een straet-kindt, een groot 293
Philosooph geworden.

Z.

Ziel schoonheydt.	291
Ziele, den costelijcksten pandt.	290
Zoilus.	181

SOLI DEO HONORET GLORIA

Hondert Ghebeden op de hondert Vraeghen.

1	GHebedt om de vreesse Godts, ende waerachtige wijsheydt te verweruen.	pagina 5
2	Om goedt ende deughdelijck te worden.	9
3	Teghen de dwaesheydt der sonden.	13
4	Teghen de slauernije des vyandts.	15
5	Om quaedt gheselschap te schouwen.	17
6	Ghebedt, teghen ketterije.	21
7	Teghen alle schadelijcke vergaderinghen.	25
8	Om ghestadigheydt des gheloofs.	27
9	Teghen tentatie van eyghen behaghen.	29
10	Ghebedt, om t'Rijck Godts te besitten.	33
11	Teghen verleydschap der sielen.	35
12	Teghen bedrieghelijckheydt der dolinghen.	37
13	Teghen bedrogh der gheveynstheydt.	39
14	Teghen d'lieghen ende bedrieghen.	43
15	Om sijn Christendom wel te beleuen.	45
16	Tot goeden voort-ganck der Christelijcke leeringe.	47
17	Tot wasdom der Christen Religie.	49
18	Tot volmaecktheydt des gheloofs.	51

19	Ghebedt, om vast in t'hopen te wesen.	55
20	Om in waerachtighe liefde te branden.	59
21	Ghebedt <i>ende</i> <i>danckbaerheydt</i> voor t'H. Sacrament.	61
22	Om de H. Sacramenten wel te ghebruycken.	63
23	Om wel te moghen leven.	65
24	Om de sonde te schouwen.	69
25	Ghebedt teghen verwaentheydt.	73
26	Teghen de seuen hoofd-sonden.	75
27	Om den H. Gheest te vercrijghen.	77
28	Teghen de vremde sonden.	79
29	Teghen de vier roepende sonden.	81
30	Ghebedt teghen de wraeke Godts.	83
31	Om deughden te verweruen.	85
32	Om op-rechte liefde te hebben.	89

33	Om Godts toren te versoenen.	91
34	Om een mildt herte te crijgen tot aelmoessen.	93
35	Om quaden lust, ende moedt te breken.	95
36	Om profijtelijs d'woordt Godts te hooren, om wel te biechten, <i>ende</i> ten autær des Heeren te gaen.	101
37	Tot ghestadigheydt der deughden.	105
38	Teghen de drij vyanden onser sielen.	113
39	Tot hulpe inden geestelijcken strijdt.	117
40	Tot onsen goeden Engel.	125
41	Ghebedt in allen noodt ende perijckel.	129
42	Om sijn vijf sinnen wel te ghebruycken.	135
43	Veur de drij crachten der sielen.	141
44	Om de acht Saligheden te becomen.	143
45	Tot versmaedtheyt des weerelts.	147
46	Veur ionghe lieden, om sebaerheydt.	151
47	Om sijn ouders in eeren te houden.	153
48	Ghebedt der ouderen ouer haer kinderen.	157
49	Ghebedt des moeders ouer haer kindt.	159
50	Veur die ons ter deughdt vermaenen.	163
51	Ghebedt teghen het lieghen.	167

52	Teghen alle quade tonghen.	173
53	Teghen achter-clap.	177
54	Om achter-clap te moghen beletten.	181
55	Om den achter-clapper geen ghehoor te geuen.	185
56	Ghebedt teghen twist, ende onpeys.	189
57	Om niet teghen te kijuen.	191
58	Om lijdsaemheydt in tribulatie.	195
59	Om sachtmoedigheydt te vercrijgen.	199
60	Om patientie te verweruen.	203
61	Ghebedt, teghen haet ende nijdt.	205
62	Teghen wraek-gierigheydt.	207
63	Om goede veur quaedt te verghelden.	209
64	Ghebedt veur sijnen vyandt.	213
65	Teghen de dronckenschap.	217
66	Tot bewaernisse der ooghen.	225
67	Tot bewaernisse des mondts ende tonghe.	229
68	Om ootmoedigheydt te vercrijghen.	233

69	Om cleyn ghevoelen sijns selfs te hebben.	239
70	Ghebedt in allen teghen-spoedt.	243
71	Teghen wan-hope in teghen-spoedt.	249
72	Teghen traegheydt, ende ledigheydt.	253
73	Ghebedt, des auondts te ruste gaende.	255
74	Om ghenade, ende goede ruste.	257
75	Teghen des Weerelts ijdelheydt.	263
76	Tegen den sotten smaeck, ende behagen des Weerelts.	267
77	Teghen de Weerelts bedrieghelijckheydt.	269
78	Teghen de ijdelheydt des Weerelts.	273
79	Ghebedt, tot cieraet der sielen.	277
80	Om schoonheydt der sielen te vercrijghen.	283
81	Tot versmaedtheydt des lichaems.	285
82	Om wel te leeren leuen en steruen.	289
83	Tot ghewin ende bewaernisse der sielen.	293
84	Teghen de schadelijckheydt der sonde.	297
85	Om een salighe wijle des doodts te hebben.	299
86	Om veursichtighlijck te connen leuen.	301
87	Tot bevrijdinge inden uytersten noodt der doot.	303

88	Ghebedt teghen d'ijdel vreese der doodt.	307
89	Om gherust van deser Weerelt te scheyden.	311
90	Om den hemel te vercrijghen.	313
91	Teghen de groote vreese der hellen.	315
92	Om den roep des Heeren wel waer te nemen.	317
93	Om Gode een goede rekeninghe te gheuen.	321
94	Om een ghenaedigh vonnisse te ontfanghen.	323
95	Om de Eeuwigheydt nemmermeer te vergeten.	327
96	Tot een schroomen teghen de sonden.	331
97	Veur de bekeeringhe der sondaren.	335
98	Teghen uyt-stel van bekeeringhe.	339
99	Om hem van sonden te wachten.	341
100	Om wel te leuen en wel te steruen.	347
	Ghebedt het gheheel tractaet des boecks behelsende ende versoeckende.	350

Approbatie.

AEn-ghesien dat in desen Christelijcken VVaerseggheer niet te vinden en is, dat eenighs-sins het Catholijck ghelooue, oft de goede maniere te naer soude gaen, maer ter contrarien de Christene religie ende ghelooue in als veur-staet ende bevestight, ende alle goede manieren met de versmaedheydt des weerelts den mensch is aen-prijsende, ende den wegh ten eeuwichen leuen wijsende: Soo ist dat de veurnoemde Christelijcke VVaerseggheer, midts oock de Rolle der Deughdsaemheydt, ende daer-en-bouen de Schild-vvacht tot vvaerschouvinghe teghen te valsche VVaerseggheers, &c. tot profijt ende saligheydt van alle menschen sal gheprint ende ghelesen werden.

Quod attestor

Ioannes van Dale, S. Theologiae Licentiatu, Archidiaconus Gandauensis, librorum Censor in Episcopatu Gandensi.

Extract van het Priuilegie.

DEVR PRIUILEGIE VAN ONSE AERTS-HERTOGENH ALBERTVS *ende* ISABELLA CLARA EVGENIA, &c. *is toe-ghelaeten aen Ian Moerentorf, ghesworen boeck-drucker alleen te moghen drucken in Duytsche ende Latijnsche tale den boeck gheintituleert: Den Christelijcken VVaerseggheer, ghemaect deur den Eervveerdighen Heere P. Ioannes Daud, Priester der Societeyt IESV: Verbiëdende allen anderen boeck-druckers ende boeck-vercoopers de selue te drucken, oft elders ghedruckt, in dese haere Neder-landen te vercoopen, sonder het toe-laeten vanden veur-seyden Ian Moerentorf. Op de pene verclaert inde brieuen van octroye, ghegeuen tot Brussel, den sesten Nouembris, Anno xvj^c.*

Onder-teeckent.

N. Lombaerts.